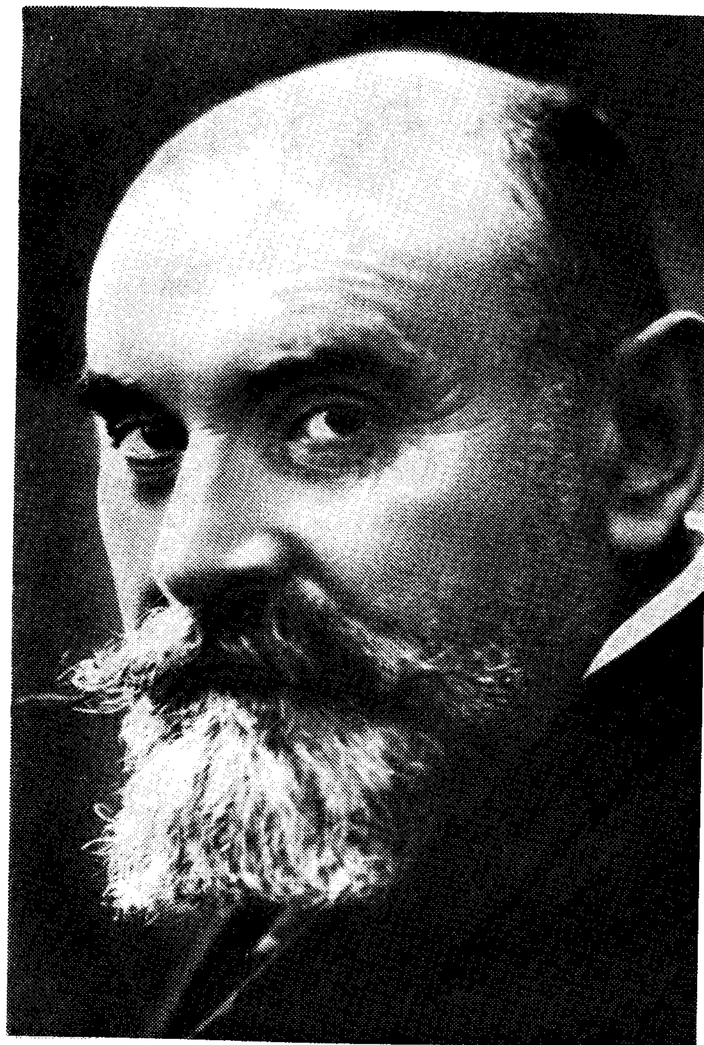

INSTITUTUL DE STUDII ISTORICE ŞI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.R.

CONSTANTIN DOBROGEANU GHEREA

OPERE COMPLETE

vol.
1

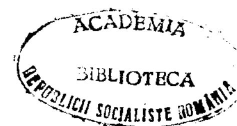
EDITURA POLITICĂ
BUCUREŞTI — 1976

*Ediție îngrijită
de un colectiv format din:*

*ION POPESCU-PUȚURI, ȘTEFAN VOITEC
(coordonatori),*

*AUGUSTIN DEAC, ION IACOȘ, ION MAMINA,
TEODOR POPESCU*

*Coperta:
CONSTANTIN NIȚULESCU*

PREFAȚĂ

De-a lungul deceniilor, pînă în zilele noastre, opera teoretică de prestigioasă valoare a ideologului și militantului socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea, format ca marxist în efervescența de idei, a realităților economice, sociale și politice din România, a suscitat și continuă să suscite un interes deosebit atît în țara noastră, cît și peste hotare. Opera lui C. Dobrogeanu-Gherea și activitatea sa de militant revoluționar ocupă un loc de mare însemnătate în istoria științelor sociale din România, în răspîndirea ideilor marxiste, în dezvoltarea concepției revoluționare a proletariatului despre lume și societate, în fondarea criticii literare marxiste în țara noastră. Scrierile sale relevă contribuția și locul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea în cadrul gîndirii social-politice românești, al activității ideologice a mișcării noastre muncitorești, al vieții culturale din România, al contribuției la mișcarea muncitorească internațională.

Personalitatea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea s-a impus încă din fragedă tinerețe *, cînd se apropie de

* Constantin Dobrogeanu-Gherea s-a născut la 21 mai 1855, în satul Slaveanka, guvernămîntul Ekaterinoslav din Rusia. Încetează din viață la 7 mai 1920, la București.

mişcarea social-democrată rusă, care avea în acea vreme o orientare revoluţionar-democratică şi narodnică. Activitatea sa revoluţionară atrage după sine urmărirea şi persecuţiile din partea autorităţilor ţariste, astfel încît în 1875 Gherea se refugiază în România, unde se încadrează în cercurile socialiste, în mişcarea noastră muncitorească şi socialistă, devenind în scurtă vreme unul dintre fruntaşii săi cei mai de seamă. Viaţa lui C. Dobrogeanu-Gherea s-a contopit cu lupta maselor muncitoare, a poporului român, ale căror interese le-a afirmat şi apărat în întreaga sa viaţă. Drept recunoştinţă a meritelor sale a fost ales în 1948, membru de onoare post-mortem al Academiei Republicii Socialiste România.

Opera vastă a lui C. Dobrogeanu-Gherea abordează o serie de probleme de importanţă majoră sub aspect economic, social, politic şi cultural, care se ridicau cu acuitate în faţa societăţii româneşti. Ea a avut şi are o semnificaţie deosebită pentru evoluţia gîndirii socialiste din România, pentru întreaga gîndire a epocii. Pornind de la analiza în spirit marxist a condiţiilor economico-sociale şi politice, a realităţilor concrete existente, de la specificul şi particularităţile de dezvoltare ale României, Gherea a desluşit şi a arătat că, în funcţie de aceste coordonate esenţiale, în faţa mişcării socialiste stă sarcina de a elabora programul şi tactica de luptă ale clasei muncitoare, ale partidului ei revoluţionar, marxist.

Pe bază de date concrete şi în urma unui studiu profund, el a făcut aprecieri judicioase privind stadiul de dezvoltare al României la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea şi a tras concluzia că România este o ţară cu o dezvoltare de tip capitalist, cu o economie înapoiată, în agricultură menţinîndu-se încă puternice resturi feudale. În raport direct cu aceste trăsături, C. Dobrogeanu-Gherea a preconizat necesitatea înlăturării vestigiilor trecutului şi a dezvoltării societăţii româneşti mai întîi în direcţia burghezo-democratică şi apoi socialistă. C. Dobrogeanu-Gherea defineşte cauzele determinante ale dezvoltării sociale în România, modul de producţie şi, totodată, motorul acestei dezvoltări — lupta de clasă; demonstrează caracterul inevitabil al înlăturării rînduielilor capitaliste şi al apariţiei unei noi societăţi, socialiste, şi stabileşte, pentru prima oară în literatura socialistă din România, rolul istoric al proletariatului în această revoluţie. C. Dobrogeanu-Gherea, alături de alţi fruntaşi ai mişcării noastre muncitoreşti, a militat cu consecvenţă pentru industrializarea ţării ca suport real pentru dezvoltarea multilaterală a acesteia. În opoziţie cu diversele teorii, sămănătoriste, poporaniste ş.a., care considerau că România poate ocoli calea evoluţiei capitaliste, C. Dobrogeanu-Gherea a demonstrat că destinul şi viitorul naţiunii române erau intim legate de industrializarea ţării.

Problema ţărănească-agrară, cu toate implicaţiile sale pentru evoluţia structurilor social-economice ale epocii, a stat permanent în atenţia lui C. Dobrogeanu-Gherea. El i-a consacrat numeroase studii, în care analizează raporturile agrare din România, structura socială a satului, proprietatea funciară, politica guvernanţilor, fundamentînd programatic poziţia socialiştilor în această chestiune şi stabilind, totodată, soluţii şi căi de rezolvare. Neoiobăgia rămîne lucrarea de căpătîi în acest domeniu. Analiza problemei agrare din România, atît de complexă şi de deosebită de a ţărilor occidentale, reflectă dragostea lui nemărginită faţă de ţară şi, în acelaşi timp, constituie o splendidă operă închinată ţărănimii împilate, o încercare reuşită de aplicare a marxismului la situaţia existentă în ţara noastră. Studiile sale în această privinţă sînt, totodată, printre cele mai de seamă din acea vreme pe tărîm internaţional.

Activitatea sa intensă şi neobosită de militant şi teoretician îl aşază printre cei mai fecunzi gînditori ai marxismului din România. În lucrări marcante şi studii de amploare: Karl Marx şi economiştii noştrii, Anarhia cugetării, Concepţia materialistă a istoriei, Din ideile fundamentale ale socialismului, în articole şi conferinţe, în interviuri a făcut cunoscut publicului românesc esenţa învăţăturii lui Marx şi Engels, a arătat importanţa cunoaşterii ei de către proletariat şi necesitatea aplicării ei creatoare la realităţile din România. Situîndu-se pe poziţiile socialismului ştiinţific, Gherea a reliefat importanţa pe care a avut-o socialismul utopic în dezvoltarea gîndirii marxiste. El a adus o contribuţie esenţială la fundamentarea programului socialist în România, la înţelegerea de către masele muncitoare a principiilor fundamentale ale socialismului ştiinţific. Gherea a luat poziţie deschisă împotriva anarhismului şi a altor curente

de idei nemarxiste ce aveau circulație pe plan mondial, contribuind, în acest fel, la întărirea unității mișcării muncitorești revoluționare.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cînd în mișcarea muncitorească internațională s-a încercat să se golească marxismul de conținutul său revoluționar, Gherea a respins aceste încercări, susținînd cu și mai multă hotărîre necesitatea înțelegerii profunde, în spirit creator a marxismului, socotit a fi o busolă științifică ce permite analiza obiectivă a fenomenelor din lumea materială și din societate. El și-a înscris numele printre fruntașii mișcării noastre muncitorești, care s-au preocupat constant de aplicarea în mod creator a marxismului la condițiile și realitățile României, reușind să contribuie la elaborarea bazelor teoretice ale mișcării socialiste din țara noastră.

Avînd o pregătire filozofică materialist-dialectică temeinică, el a dezvăluit cu multă competență inconsistența teoriilor emise de exponenții ideologici ai claselor dominante cu privire la problemele de bază ale evoluției economice, sociale, politice și culturale ale României. C. Dobrogeanu-Gherea, interpret cu mari resurse de analiză critică, a dezvăluit netemeinicia gnoseologică și substratul de clasă al teoriilor de esență conservator-romantică atît ale liberalilor și radicalilor, cît și ale sămănătoriștilor și poporaniștilor. Ca și alți socialiști, Gherea a formulat ideea potrivit căreia mișcarea socialistă din România este continuatoarea tradițiilor democratice și înaintate din perioada revoluției de la 1821 și îndeosebi a revoluției de la 1848, dînd dovadă de o adîncă înțelegere a unității și continuității procesului istoric.

Una dintre problemele teoretice fundamentale abordate de Gherea este aceea a existenței condițiilor obiective pentru dezvoltarea mișcării muncitorești din România, a clasei muncitoare și a partidului ei socialist în lupta pentru transformarea burghezo-democratică a țării, pentru socialism. C. Dobrogeanu-Gherea are o contribuție importantă în lupta pentru închegarea partidului politic al clasei muncitoare, în orientarea lui programatică, îndeosebi în Ce vor socialiștii români ?, în abordarea de către partid a unor probleme de ordin politic, social și economic, în formularea unor principii generale și de ordin tactic ; de-a lungul anilor, el a participat la

elaborarea sau redactarea unor documente importante ale Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, a luat parte la congrese sau conferințe ale partidului, aducîndu-și o contribuție activă teoretică și practică.

Alături de fruntașii partidului clasei muncitoare, Gherea a demascat politica de jaf și cotropire, de imixtiune în treburile interne și de dictat a marilor puteri imperialiste, sesizînd just natura contradicțiilor dintre marile puteri, pericolul și caracterul primului război mondial. În lumina socialismului științific, el a relevat faptul că războiul nu rezolvă contradicțiile lumii capitaliste, ci determină noi focare de contradicții ; că numai revoluția socială, transformarea socialistă a societății sînt menite să rezolve și să înlăture și în România antagonismele și contradicțiile profunde din societatea împărțită în clase exploatate și exploatatoare.

Militant activ pentru libertatea și independența popoarelor, pentru dezvoltarea lor de-sine-stătătoare, C. Dobrogeanu-Gherea a susținut necesitatea desăvîrșirii unității naționale a poporului român, pentru dezvoltarea nestingherită în granițele sale etnice. Relevînd dorința unanimă a poporului român de desăvîrșire a unității naționale, el a arătat că această cerință este vitală și legică, este temelia firească, organică a evoluției societății românești, situîndu-se, în acest fel, alături de marile figuri progresiste ale poporului român, care au militat pentru realizarea acestui deziderat.

O parte însemnată a activității și operei lui C. Dobrogeanu-Gherea este consacrată literaturii și criticii literare marxiste din țara noastră. De aceea, operei sale i-a fost consacrat un capitol important în istoria culturii naționale. Curentul materialist insuflat de puternica individualitate a lui Gherea, susținut de polemicile sale literare în orientarea esteticii și criticii literare prin intermediul revistelor „Contemporanul", „Literatură și știință", analiza atentă a operelor lui Eminescu, Caragiale, Coșbuc, volumele sale de Studii critice reprezintă un moment de seamă al istoriei literaturii române. În critica și gîndirea estetică românească, în opoziție cu concepțiile idealiste asupra artei, Gherea a formulat teza despre artă ca produs social, a adus puncte de vedere noi cu privire la esența, funcțiile și rolul creației artistice.

Metoda critică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea a găsit adepți și susținători talentați printre participanții la mișcarea socialistă și în afara ei, a imprimat o nouă mentalitate, o nouă atitudine despre rolul intelectualului în societatea românească, un larg curent de simpatie, cu ecouri profunde în conștiințe, cu consecințe și înrîuriri fertile. Adînc cunoscător al literaturii europene, Gherea a dezvăluit și apropiat valorile literaturii realiste universale de publicul românesc, de cerințele sale spirituale.

Ca sociolog propriu-zis, Gherea va rămîne un autentic creator. Și în domeniul publicisticii socialiste, democratice, Gherea a avut o înrîurire deosebită, stabilind numeroase direcții de orientare și atitudine revoluționară.

Opera gînditorului și militantului socialist, Constantin Dobrogeanu-Gherea, are o valoare intrinsecă nu numai națională, ci și una internațională. Prin cercetările și analizele sale asupra structurii societății capitaliste, prin înfrîngerea unor teze idealiste, poporaniste, burghezo-liberale cu privire la căile și metodele de dezvoltare a României, prin activitatea sa în domeniul criticii și esteticii literare, Gherea a adus o contribuție valoroasă atît mișcării socialiste din România, cît și mișcării muncitorești internaționale. El, ca și alți socialiști români, ca și mișcarea socialistă în ansamblul său, a promovat cu consecvență internaționalismul proletar. În cadrul consfătuirilor și congreselor socialiste internaționale a adus o contribuție prețioasă în combaterea anarhismului, a militarismului, în dezbaterea unor probleme importante ale mersului înainte a mișcării muncitorești internaționale. C. Dobrogeanu-Gherea a relevat necesitatea solidarității frățești cu celelalte partide socialiste, a politicii de colaborare și înțelegere a poporului român cu celelalte popoare, a respectului reciproc, a unirii tuturor forțelor patriotice, progresiste împotriva politicii reacționare a marilor puteri imperialiste. A abordat în spirit marxist raportul dintre patriotism și internaționalism, categorii istorico-sociale care se condiționează reciproc, se completează și se armonizează în mod necesar una pe alta.

Scrierile lui Constantin Dobrogeanu-Gherea constituie un capitol important în mișcarea de idei din România de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și de-a lungul primelor două decenii ale secolului nostru. Lucrările și studiile sale pe plan teoretic și politic, ca și critica sa estetică, literară materialistă, atît sub raportul cuprinderii tematice cît și sub cel al conținutului de idei au reprezentat și reprezintă o valoroasă operă. Cunoașterea acestor scrieri face necesară publicarea lor integrală, nu numai pentru că au devenit rarități bibliografice, ci și pentru că ele ne introduc în epocă, în frămîntările mișcării socialiste din țara noastră, în problematica vieții social-economice și politice a României de atunci. Ele prezintă interes istoric și literar și conțin judecăți și analize care își păstrează valabilitatea. Alături de ceea ce este pozitiv și trainic, în opera lui C. Dobrogeanu-Gherea sînt formulate și unele puncte de vedere neconforme cu realitatea, idei depășite sau neconfirmate de practica vieții sociale. Cititorul zilelor noastre, înarmat cu teoria materialismului dialectic și istoric, se va orienta, desigur, în coordonatele gîndirii vii și pătrunzătoare a lui Gherea, așa cum se desprind din bogata sa operă.

*

Prezentul volum deschide prima ediție a Operelor complete, *care reunesc scrierile cu caracter politic, ideologic, sociologic, de estetică și critică literară precum și corespondența lui C. Dobrogeanu-Gherea.*

Volumul I cuprinde studiile și articolele sale cu caracter social-politic, *publicate în revistele „Emanciparea", „Revista socială", în ziarul „Drepturile omului", în intervalul cuprins între* începutul anului **1883 și sfîrșitul** anului 1885.

Multe dintre texte sînt editate pentru prima oară, datorită faptului că printr-o analiză atentă s-a constatat că ele aparțin lui C. Dobrogeanu-Gherea, care le-a publicat în epocă sub diferite pseudonime sau nesemnate.

Studiile și articolele din acest volum ilustrează activitatea teoretică de început întreprinsă de Constantin Dobrogeanu-Gherea în lumina ideologiei marxiste. Analiza profundă pe multiple planuri efectuată asupra societății românești a permis lui C. Dobrogeanu-Gherea să desprindă caracteristicile și esența evoluției structurilor ei sociale și politice, dinamica raporturilor dintre forțele politice și de clasă, să pună cu vigoare în evidență

dezvoltarea obiectivă a proletariatului în țara noastră, lupta și idealurile sale.

Gherea a realizat o fundamentare teoretică de înaltă ținută științifică asupra necesității și posibilității dezvoltării mișcării socialiste din România, dînd prin aceasta o puternică ripostă ideologilor claselor dominante, care încercau să tăgăduiască dreptul la existență al mișcării muncitorești și socialiste în România, să prezinte socialismul drept o „plantă exotică", neaplicabil realității românești.

Scrierile lui Constantin Dobrogeanu-Gherea constituie, totodată, ample lucrări de popularizare a tezelor fundamentale ale socialismului științific în rîndurile clasei muncitoare, ale intelectualității progresiste și ale altor categorii sociale. Ele se înscriu la loc de frunte în acțiunea generală a propagandei socialiste, care a adus în planul discuțiilor teoretice, ca și al acțiunilor practice, aspecte fundamentale ale dezvoltării pe calea progresului social, necesitatea organizării politice și profesionale a clasei muncitoare din România.

În ediția de față, textele sînt ordonate după criteriul cronologic. Notele aflate între paranteze drepte aparțin colectivului de îngrijire a ediției. În transcrierea textului s-au aplicat normele ortografice astăzi în vigoare. Fiecare text are indicată sursa primară și semnătura sub care s-a publicat.

Volumul este însoțit de adnotări, indici de nume, de organizații, instituții și publicații.

Institutul de studii istorice
și social-politice de pe lîngă
C.C. al P.C.R.

UN RĂSPUNS D-LUI PRIM-MINISTRU I. C. BRĂTIANU LA DISCURSURILE SALE DE LA CRAIOVA ȘI SALA ATENEULUI ÎN PRIVINȚA PROPRIETĂȚII[1]

Dedicat memoriei socialistului
MIRCEA C. ROSETTI

Mă vei ierta, sînt sigur, că eu, om neînsemnat și necunoscut, îndrăznesc să mă adresez d-tale, conducătorul destinelor României, primul ministru al regelui Carol, capul partidei național-liberale, diplomat consumat etc. etc.

Pricina îndrăznelii mele este foarte simplă : cînd d-ta te certi în parlament cu opozițiunea, care dorește cu multă ardoare să-ți ia locul, noi nu ne amestecăm, aceste[a] fiind treburile dv. familiare ; cînd dv. votați în Camere o mulțime de legi, dintre care unele rămîn ficțiuni, iar altele se aplică de-a-ndoaselea, deși ne ating foarte mult, totuși noi le privim ca o mînie a lui dumnezeu, cum de pildă : ciuma, holera, pelagra etc., și iarăși nu ne amestecăm ; cînd dv. votați pensiuni, recompense naționale, biruri, cînd votați bugetele, deși toate acestea ne ating, de asemenea, și încă foarte de aproape, ne mulțumim însă a le primi cu aceeași bunăvoință cu care călătorul primește alternativa pe care i-o pune tîlharul care-ți iese în cale cerîndu-ți punga sau viața : dăm punga și tăcem. Da, sîntem învățați a tăcea. De cînd strămoșul nostru Traian ne-a adus pe țărmurile Dunării [2],

a curs apă multă pe dînsa, dar glasul nostru nu s-a auzit. Şi cîte schimbări nu s-au făcut de atunci !

În veacul trecut, noi am hrănit o mulţime de boieri cu fes şi cu caftan, iar astăzi hrănim o mulţime şi mai mare de boieri civilizaţi cu cilindru şi cu frac. Acum cincizeci de ani ni se luau banii precum îi ia[u] locuitorii codrilor, iar astăzi ni se iau în numele progresului şi al civilizaţiei ; adică acum cincizeci de ani ni se lua sudoarea *pentru a întreţine* fesul şi caftanul, iar astăzi ni se ia pentru a întreţine fracul şi cilindrul. Acum cincizeci de ani ni se spunea că trebuie să plătim fiindcă sîntem fiinţe inferioare, clăcaşi, robi ; astăzi ni se fac complimente, ni se spune că sîntem temelia casei, eroi, scoborîtori din romani, biruitorii de la Plevna... Foarte mulţumim de dragoste ! Dar un lucru nu ne prea vine la socoteală : este că pentru dragostea de astăzi trebuie să plătim mai mult decît pentru brutalitatea de ieri.

Cu toate acestea, ce să-i faci românului dacă el este învăţat a răbda şi a tăcea !

Vine însă cîteodată vremea cînd ne apucă o poftă neînfrîntă de a vorbi, şi aceasta se întîmplă mai ales cînd vă ocupaţi prea mult de noi.

S-au votat o mulţime de legi agrare care nu ne ţin nici de cald, nici de frig, între care legea tocmelilor agricole [3]. Astăzi vedem, în sfîrşit, zădărnicia acelor legi, deşi nădăjduisem o clipă în îndreptarea soartei noastre.

A venit, cred, vremea să începem şi noi a vorbi, în sfîrşit, şi aceasta cu atît mai mult că într-unul din discursurile dv. aţi atins interesele noastre cele mai scumpe.

De aceea, eu, fiu al poporului, om care trăiesc în rîndul stăpîniţilor, îndrăznesc să mă adresez d-tale, sperînd că voi fi ascultat pînă la sfîrşit.

*

Zilele din urmă aţi rostit două cuvîntări : una la Craiova şi alta la Bucureşti în sala Ateneului, în care cuvîntări aţi polemizat cu d-l M. Kogălniceanu.

Întrucît se atinge în polemică şi de d-l Kogălniceanu puţin ne pasă, fiindcă aceasta nu ne priveşte, dar ceea ce ne priveşte cu prisosinţă şi de care ne pasă netăgăduit este că toată cuvîntarea d-tale s-a întemeiat pe teoria proprietăţii individuale şi pe familie, şi, acestea fiind

lucruri foarte serioase, credem că liber este şi un plebeu ca să-şi dea părerea.

D-ta ai zis că, ca om politic, ai studiat neîncetat istoria dezvoltării popoarelor şi condiţiunile care definesc existenţa unui popor şi că acest studiu te-a condus la următoarea concluzie : numai popoarele care au avut cultul familiei şi al proprietăţii individuale au putut ajunge la o mare dezvoltare şi că arabii, care n-au avut cultul familiei, şi slavii, care n-au avut proprietatea individuală, au ajuns la o desăvîrşită *nimicire ;* că slavii abia acum încep să iasă din starea de barbarism, fiindcă caută să reguleze proprietatea pe principiul individualist ; că romanii şi grecii de aceea au ajuns la cel mai înalt grad al civilizaţiunii pentru că aveau proprietatea individuală şi cultul familiei şi că dacă noi ne-am păstrat naţionalitatea este că noi am avut cultul familiei şi proprietatea individuală, proprietatea personală, şi că la noi s-au dezvoltat alături proprietatea mare şi proprietatea mică pe principiul individualist.

Nădăjduiesc că am rezumat foarte corect ideile dv. şi, prin urmare, să-mi daţi voie să vă spun că întrucît priveşte proprietatea aţi făcut atîtea greşeli cîte cuvinte aţi rostit.

Mai întîi de toate, chiar metoda logică a dv. cu care vă slujiţi pentru a dovedi este cu totul greşită.

Luînd doi factori care există într-un timp dat unul alături de celălalt, d-ta, într-un mod cu totul arbitrar, stabileşti între ei o legătură cauzală, adică, că unul din factori e cauza şi celălalt rezultatul, şi la urmă consideri problema ca rezolvată.

Ruşii, din punctul de vedere al civilizaţiunii, sînt foarte înapoiaţi, ruşii au proprietatea colectivă a pămîntului ; prin urmare, proprietatea colectivă este cauza barbarismului.

Ce aţi spune însă dv. dacă eu aş tipări, spre pildă, un asemenea silogism : în România poporul este foarte sărac ; în România d-l I. C. Brătianu este prim-ministru ; prin urmare, cauza sărăciei poporului român este d-l Brătianu, fiindcă e prim-ministru. Faptele sînt netăgăduite, dar concluziunile sînt cu desăvîrşire absurde.

Să luăm un exemplu şi mai complicat : în Englitera legile privitoare la femei sînt foarte barbare, în România sînt foarte liberale ; în Englitera poziţiunea femeii din

punctul de vedere moral și social e mult mai bună decît în România ; prin urmare, legile liberale sînt cauzele relei pozițiuni morale și sociale ale femeii. Vedeți oare ce groaznică absurditate ?

În Englitera, deși legile privitoare la femei sînt foarte proaste, dar progresul istoric și cultura poporului englez au dezvoltat respectul față cu femeia în contra legilor în ființă ; în România condițiunile istorice-culturale au fost mai rele, și de aceea, cu toată tendința legilor de a îmbunătăți starea femeii, totuși, soarta ei este mai rea decît în Englitera.

Înțelegeți dar, d-le Brătiene, că nu se pot lua două fapte izolate din istoria dezvoltării unui popor și a pune între ele legătura cauzală, ci trebuie dovedit prin fapte istorice, prin probe logice că una din aceste fapte este cauza celeilalte. Nu este de ajuns a spune că Rusia a rămas înapoi pe calea civilizațiunii, că Rusia are proprietatea colectivă a pămîntului și că, prin urmare, acest fel de proprietate este cauza barbarismului ; acest lucru trebuie dovedit.

D-ta, ca ministru, ești obișnuit ca nimenea să nu te contrazică și vrei ca toată lumea să te creadă pe cuvînt. Noi însă, d-le Brătiene, dimpotrivă, credem că principiul colectivismului aplicat la pămînt este mîntuirea omenirii, prin urmare și a noastră. Noi sîntem convinși că civilizațiunea romanilor și a grecilor de aceea a pierit fiindcă a dezvoltat pînă la extremitate principiul proprietății individuale și că numai atunci au ajuns la o dezvoltare mai mare cînd au știut să pună stavilă acestui principiu, cînd au știu să-l restrîngă. Sîntem convinși că romanii și grecii, ca toate popoarele Europei, au trecut prin periodul proprietății colective a pămîntului și că numai prin reintroducerea acestei forme a proprietății — bineînțeles, într-un sens mai larg și mai progresist de cum a fost — Europa va intra într-o eră necunoscută încă, era fericirii și a binelui. Fiindcă noi însă nu avem la subțioară portofoliu ministerial, nu putem fi crezuți pe cuvînt și, în neputința de a păcătui, precum este papa de la Roma, și de aceea trebuie să sprijinim mărturisirile noastre cu o mulțime de dovezi. D-t[ale] nu-ți vom cere decît răbdare.

*

Auzit-ați oare, d-le Brătianu, despre *marca* Germaniei ; nu despre marca monedă, căci pe aceea o cunoașteți foarte bine, ci despre vechea marcă germană, adică vechea comună a popoarelor de viță germană ? N-ați auzit ? Ascultați dar *

Popoarele germane, care ocupau Europa medie, după ce au ieșit din starea pastorală și au trecut în starea agricolă, n-aveau idee de proprietate, și în ceea ce privea pămîntul tot teritoriul *clanului* ** se chema *marcă*, sau *Allmende*, care cuprindea pădurea, pășunea, pămîntul de arat și apele. Această marcă era cîteodată de o întindere foarte mare, încît una singură cuprindea un stat întreg, precum este Bavaria, Austria, Brandenburg. În aceste mărci, fiecare familie *(gens)* putea cultiva o parte din pămîntul arabil, fără ca acest pămînt să fie privit ca proprietate a acelora care-l cultivau, ci el era considerat ca proprietate a întregului trib. Fiecare se putea folosi de ape, fiecare putea să taie din păduri oricîte lemne îi trebuiau.

Același lucru îl spune și Cezar despre gali și Tacit despre germani. Pînă la ce punct le era străină germanilor ideea de proprietate se poate proba cu aceea că celebrul filolog Grimm nu găsește în vechea limbă germană un cuvînt care să exprime ideea de proprietate [4] ; cuvîntul *„Eigenthum“* *** s-a introdus mult mai tîrziu, precum se vede din edictul regelui Hilpéric, anul 561 după Hristos.

Cezar zice despre germani că nici unul din ei n-are pămînturi îngrădite, care să fie socotite ca proprietate individuală. Aristotel n-a cunoscut decît două feluri de proprietate colectivă : sau pămînturile erau comunale și roadele individuale, sau pămînturile individuale și roadele comunale. Diodor din Sicilia zice că pe insula Panahaia cultivatorii au proprietatea colectivă asupra roadelor după ce au fost culese de pe ogoare, și acela care dovedise că a lucrat mai bine primea o parte mai mare din aceste roade, spre a pildui pe ceilalți [5].

---

* Partea istorică luată după Lavelaye.
** [tribului].
*** [proprietate].

Din nefericire, marginile acestei scrisori nu ne dau voie a face şi mai multe citaţiuni, dar dacă această chestiune vă poate interesa puteţi consulta opera clasică a lui Maurer *Einleitung zur Geschichte Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung* [6] sau vestita operă a renumitului economist belgian Lavelaye, intitulată *La propriété primitive* *, precum şi operele celebrului jurist englez Henry Men [7].

Maurer, cu nemărginitele lui cunoştinţe şi cu un spirit de necrezut, a urmărit fazele prin care a trecut marca germană de la apariţiune şi pînă la căderea ei, precum şi drepturile şi obiceiurile formate de ea.

După cruciade găsim marca într-o stare foarte înfloritoare şi cu o întindere mai mică, mai ales în sudul Germaniei. Aceasta s-a datorit faptului că, mai toţi seniorii ducîndu-se în cruciade, cea mai mare parte dintr-înşii au pierit, astfel că, de fapt, comunele rurale au rămas fără seniori şi dăjdiile se micşorară foarte mult.

În veacul al XIV-lea au început să înflorească oraşele cele mari din Germania. Feudalii, care trăiau prin jafuri, au fost neîncetat în luptă cu aceste oraşe. Pentru a se îmbogăţi, ei începură a stoarce bani de la ţărani şi a nimici drepturile lor colective. Clerul lucra şi mai bine încă : el falsifica documentele şi cu chipul acesta începu a restrînge şi mai mult drepturile ţăranilor.

Împotriva acestor nedreptăţi, ţăranii s-au ridicat ca un singur om, pe la sfîrşitul veacului al XV-lea, şi au luptat crîncen cu feudalii şi cu clerul pînă la anul 1525.

Cunoaşteţi, desigur, d-le Brătiene, cum s-a sfîrşit această sîngeroasă dramă. Ea s-a sfîrşit prin înfrîngerea drepturilor ţăranilor, prin nimicirea lor în gloate şi prin uciderea unuia din cei mai mari agitatori ai poporului, Thomas Münzer. După această înfrîngere, în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, ţăranii au început să piardă drepturile lor unul cîte unul, însă cea mai mare lovitură le-a fost dată de veacul zis liberal, de veacul al XIX-lea, mai ales prin introducerea desăvîrşită a dreptului roman la pămînt.

Este de cel mai mare interes urmărirea sforţărilor întrebuinţate pentru a se nimici cele după urmă rămăşiţe ale proprietăţii colective a pămîntului în Germania.

---

* [Proprietatea primitivă].

EDITURA REVISTEI „EMANCIPAREA"

UN RĔSPUNS

D-LUI PRIM-MINISTRU

IOAN C. BRĂTIANU

LA DISCURSURILE SALE DE LA CRAIOVA ŞI SALA ATHENEULUI, IN PRIVINŢA PROPRIETATEI

de

CAIUS GRACHUS

BUCURESCI

24, — TIPOGRAFIA MODERNA. GREGORIE LUIS, STRADA ACADEMIEI, — 24.

1883.

Între liberali, conservatori și radicali, între cei din dreapta și cei din stînga, înțelegerea cea mai desăvîrșită a domnit în ceea ce privește proprietatea pămîntului, fiindcă în cazul acesta interesele tuturor acestora sînt aceleași. Conservatorului, scoborîtor al feudalilor, i-a[u] plăcut foarte mult izolarea țăranului de comună și introducerea dreptului individual, fiindcă atunci el își putea rotunji proprietățile cele mari cu mai multă ușurință, și, afară de aceasta, țăranul fără pămînt este un lucrător mai ieftin și un rob mai supus.

Liberalilor, burghezimii care reprezintă industria mare, le erau trebuincioși țăranii fără de pămînt, fiindcă ei dădeau contingentul cel mai mare de lucrători de fabrici. Astfel, toate partidele s-au unit în această privință și, pe cînd statul nimicea cele din urmă drepturi ale țăranilor rămase de la marca primitivă, în același timp burghezimea, prin înființare de bănci, de așezăminte financiare, făcea credite foarte ieftine bogaților spre a cumpăra și a concentra în mîinile lor întinderi mari de pămînt.

Rezultatul acestor fapte este emigrarea în gloate mari de sutimi de mii de oameni din Germania în America, emigrare care a pus pe gînduri pe principele de Bismarck.

Ar fi lucru foarte interesant de a urmări calea pe care au mers în anii din urmă atît liberalii cît și conservatorii din Germania, și lucrul este cu atît mai interesant cu cît și noi parcurgem tot același drum, căci și acolo, ca și la noi, clasele stăpînitoare au fost convinse că lucrează în interesul sătenilor, pe cînd ele lucrau împotriva lor. Din nefericire însă, precum am spus-o și mai sus, marginile acestei scrisori nu ne dau voie a ne întinde prea mult asupra fiecărei națiuni în parte, mai ales că de Germania ne-am ocupat îndestul.

*

La anglo-saxonii cei vechi, proprietatea a fost întemeiată tot ca la germani. Lucrările vestitului jurist Henry Men nu lasă în această privință nici o îndoială. Întîia lovitură dată dreptului colectiv asupra pămîntului a fost îndreptată de către normanzi, care cuceriră Englitera. Aristocrația, lorzii englezi, urmași ai acestor cuceritori, au restrîns în fiecare veac, din ce în ce mai mult, drepturile asupra pămînturilor. Pentru a arăta în ce chip se expropria țăranul englez, să citām numai *Enclosures acts* (legile asupra îngrădirii pămînturilor), care s-au promulgat de la 1710 pînă la 1843.

Înainte de anul 1710, comunele aveau încă pămînturi în stăpînirea lor, adică pășunile, pădurile etc. care nu trecuseră încă în proprietatea individuală, și, fiindcă nici un individ nu putea să-și sprijine drepturile ce avea asupra acestui pămînt, *Enclosures acts* dădea voie lorzilor de a îngrădi o parte din aceste pămînturi pentru trebuințele lor proprii. Astfel au fost uzurpate de către proprietățile mari, după cum spune Lavelaye, 7 660 413 acri *, iar ceea ce nu se putea lua prin uzurpațiune se cumpăra cu bani, folosindu-se proprietarii mari de nevoile țăranilor, încît celebrul membru al parlamentului englez John Bright, într-un discurs rostit la Birmingam la anul 1866, a zis cu drept cuvînt următoarele : „Știți oare că jumătatea teritoriului englez este stăpînit de 150 [de] oameni ? Știți oare că jumătate din Scoția este stăpînită de zece familii ? Știți oare că proprietatea asupra pămîntului devine din ce în ce mai exclusivă ?".

De la 1866 încoace, pămînturile se concentrează din ce în ce mai mult, și proprietatea individuală și uzurparea au adus pe Englitera în starea păcătoasă de astăzi. Iată de ce partea cea mai nobilă a națiunii engleze a format Liga agrară, cerînd reîntoarcerea pămînturilor în stăpînirea națiunii *(Nationalizations of lands)*.

*

Să trecem acuma la greci și la romani. Cu toate afirmațiunile d-tale, d-le Brătiene, că la greci și la romani n-a existat proprietatea colectivă, noi sîntem în stare a vă dovedi contrarul.

Viollet, în tratatul său despre proprietatea imobiliară, zice că în Grecia și în Roma proprietatea pămîntului a fost colectivă. Marele istoric Mommsen zice că în Italia primitivă comunele stăpîneau pămînturile, întemeiate pe principiul proprietății colective [8]. Dovada cea mai bătătoare la ochi despre existența proprietății colective la

* [O măsură engleză : 1 acru = 4 046 m²].

greci şi la romani este legenda despre veacul de aur. După cum se vede în *Georgicele* lui Virgiliu, pînă la Jupiter nici un agricultor nu stăpînea pămîntul şi nimenea n-avea voie să pună hotare şi să facă îngrădiri; totul era obştesc şi pămîntul rodea mai bine ca acum.

Pe vremea lui Saturn, zice prescurtatorul lui Troga Pompei, n-a[u] fost nici robie, nici proprietate individuală: averile erau comune şi toţi oamenii, pentru a zice astfel, aveau una şi aceeaşi moştenire. Acesta a fost veacul de aur, atît de drag poeziei, veacul de fericire şi de concordie universală. „Filozofii şi legiuitorii antichităţii ştiau foarte bine — spune Lavelaye — că libertatea şi egalitatea politică nu pot exista decît numai atunci cînd există şi egalitatea averilor". Aristotel, în cartea lui despre politică, citează mai multe din mijloacele pe care le întrebuinţau grecii spre a pune stavilă proprietăţii individuale, proprietăţii mari, hotărînd maximul pămîntului pe care-l poate stăpîni un individ, declarînd că proprietatea pămîntului nu se poate înstrăina şi cătînd a micşora efectele principiului individualist prin prînzurile obşteşti, unde să-şi găsească toţi hrana.

„Inegalitatea — zice Aristotel — *este izvorul tuturor revoluţiunilor"*.

Boekh * zice că *„inegalitatea a fost cauza pieirii democraţiei grece"*.

Vedeţi dar, d-le Brătiene, că oamenii cu minte ca Lavelaye, ca Boekh sînt de părere că proprietatea individuală împreună cu rodul ei, inegalitatea bunurilor, au omorît Grecia, pe cînd d-ta, dimpotrivă, susţii că tocmai proprietatea individuală a pricinuit dezvoltarea Greciei. Nu zice nimenea ca să nu rostiţi discursuri, dar e întotdeauna lucru foarte trebuincios ca cineva să se gîndească la aceea ce spune, căci într-alt fel un brătienist înfocat, pronunţînd peste cîtăva vreme un discurs, ar putea face ca să încremenească lumea rostind o frază ca aceasta: „Deşi Aristotel, Lavelaye, Mommsen, Boekh, Men, Maurer *et tutti quanti* ** sînt de cutare părere asupra cutarei chestiuni, dar aceasta nu e drept, fiindcă d-l Ion Brătianu, după studii îndelungate, a ajuns la o concluziune contrarie".

* *Economia politică a atenienilor.*
** [toţi cîţi sînt; pînă la unul].

N-aş voi atunci să fiu în poziţiunea d-tale, d-le Brătiene.

Este lucru neîndoios că romanii au pierdut proprietatea colectivă înaintea altor popoare; cu toate acestea, întreaga istorie a Romei este martoră a luptei dintre plebei, care ţineau în mod instinctiv la rămăşiţele principiului colectivist, şi dintre patricieni, care, fie prin uzurpaţiuni, fie prin introducerea dreptului quirit, adică a dreptului individual, tindeau a pune mîna pe *ager publicus*. Acest *ager publicus* era partea de pămînt care n-a trecut în proprietatea individuală, pămînt care aparţinea naţiunii; un fel de domenii de ale noastre. A înţelege această luptă este a înţelege cauzele măririi şi căderii Romei.

Tribunii Romei înţelegeau destul de bine groaznicele urmări ce era să aibă admiterea în întregime a dreptului roman, a dreptului quirit, la pămînt. Ei înţelegeau foarte bine că rezultatul aplicării acestui drept va fi trecerea tuturor pămînturilor în mîinile patricienilor. Iată cauza pentru care tribunii propuneau atît de des împărţirea pămînturilor şi totdeodată pentru ce propuneau ca să se hotărască prin legi cîtimea de pămînt pe care să o poată stăpîni un individ.

Legile lui Liciniu opreau pe romani de a stăpîni mai mult ca 500 de iugăre de pămînt *(Ne quis plus quingenta jugera agri possederet)* *.

Apian, istoricul grec, zice: „Nimenea n-are dreptul să trimită mai mult de 100 de vite spre a paşte pe *ager publicus*, nici mai mult ca 500 de oi pe pămîntul său" [9].

Legile lui Liciniu, spune Lavelaye, după limbajul tuturor istoricilor, au slujit la înălţarea Romei.

Vedeţi dar, d-le Brătiene, că înflorirea republicii romane se datoreşte nu introducerii proprietăţii individuale, ci restrîngerii acestui drept.

În ciuda legilor lui Liciniu şi ale lui Solon [10] însă, patricienii au izbutit să introducă legile individualiste, legi în puterea cărora proprietatea rurală putea să se mărească nemărginit.

* [Nimeni să nu stăpînească mai mult de 500 de iugăre de pămînt].

Cine nu cunoaşte bogăţiile enorme ale patricienilor romani !

Cras avea o stare de o sută de milioane de sesterţi. Sula era şi mai bogat.

Tiberiu Gracchu a reintrodus legile lui Liciniu, hotărînd ca nimenea să nu stăpînească mai mult de 500 de iugăre ; legea a fost votată, dar patricienii ştiau s-o violeze.

Caius Gracchus, la rîndul său, a introdus din nou aceste legi, dar rezultatul a fost că fraţii Grachi, cei mai mari cetăţeni pe care i-a produs Roma, au căzut [11]. De atunci începe epoca proprietăţilor mari. *Latifundia* cresc într-un chip fabulos şi războiul pune robi la dispoziţia patricienilor. Erau moşii de acestea care aveau pînă la 20 000 de robi. Proprietăţile mici încep să piară. Cîmpiile Italiei, care odinioară erau atît de înfloritoare, rămîn nelucrate, şi luxul şi corupţiunea vestită a patricienilor iau proporţii nemăsurate. Roma mergea cu paşi uriaşi către pieire. În trei cuvinte, Pliniu a caracterizat această dramă năprasnică : *latifundia perdidere Italiam* *.

Şi latifundiile puteau să se dezvolte numai cu introducerea principiului quirit, principiul individual, principiul personal asupra proprietăţii rurale.

*

Să trecem la Rusia.

În Rusia, precum ştiţi, proprietatea colectivă a comunei asupra pămîntului s-a păstrat pînă în zilele noastre. Deşi comunele ruseşti sînt foarte cunoscute totuşi, nu ne putem opri de a nu spune cîteva cuvinte despre „obşcina rusească".

„Obşcina rusească" cuprinde în ea pe toţi locuitorii comunei, întocmai ca *marca* germană. Pămîntul se socoteşte a fi proprietate a obşcinei, a comunei, şi la un timp dat tot pămîntul bun de arat se împarte în atîtea bucăţi cîţi muncitori sînt în comună. Aceste bucăţi de pămînt se împart prin sorţi. Împărţirea pămînturilor, ca şi toate celelalte afaceri de căpetenie ale comunei se hotărăsc şi se controlează de către *mir*, adică de adunarea

* [latifundiile au dus Italia la pierzanie].

membrilor comunei. Intermediul împărţirii variază. În sudul Rusiei, unde pămînturile nu sînt supuse îngrăşării artificiale, pămîntul se împarte în fiecare an ; acolo însă unde îngrăşarea artificială se face de către muncitori, împărţirea se face de la 3 pînă la 15 ani. Această formă a proprietăţii a dat naştere unui drept consacrat prin obicei. Locul nu ne permite a expune pe larg toate obiceiurile formate de această organizare a proprietăţii ; vom spune numai că toţi oamenii de ştiinţă care s-au ocupat de obşcina rusească, începînd cu conservatorul Haxthausen şi sfîrşind cu radicalul Lavelaye, sînt unanimi [în] a admira gradul de umanitarism şi de bun-simţ care se observă la membrii obşcinei şi la obşcine între ele [12]. Întrucît priveşte însă barbarismul, ignoranţa şi celelalte obiceiuri sălbatice care se văd la obşcine, aceasta se datorează unor alte cauze.

Dacă aţi fi studiat în adevăr istoria dezvoltării popoarelor, atunci aţi fi ştiut că înainte de năvălirea tătarilor Rusia avea un grad de civilizaţiune şi nişte instituţiuni politice pe care le-ar fi putut invidia Europa occidentală ; aţi fi ştiut, de asemenea, că chiar după invaziunea tătarilor, acolo unde ei n-au putut străbate, precum în Pskov şi Novgorod, au existat republici cu vot universal şi cu un grad de civilizaţiune foarte înaintat ; aţi fi ştiut că aceste republici au fost nimicite tocmai în veacul al XVI-lea de către ţarismul moscovit, care, împreună cu toată aristocraţia, era de viţă tătară şi care a fost o moştenire nenorocită pentru Rusia ; aţi fi ştiut că în veacul al XVI-lea un tătar, ţarul Boris Godunov, pentru a face pe placul aristocraţiei, a introdus robia, care a durat pînă la Alexandru al II-lea ; în sfîrşit, aţi fi putut şti multe, d-le Brătiene, dar dv. v-aţi ocupat numai de istoria dezvoltării dreptului poliţienesc al popoarelor. Aceasta însă nu e totuna, d-le Brătiene.

Pentru a vă dovedi şi mai mult că nu organizarea proprietăţii este pricina înapoierii Rusiei, vă pot da un exemplu : comuna *Allment* din *Elveţia ; Allment* se aseamănă întocmai cu *obşcina* rusească, avînd aproape aceleaşi moravuri, dar cu o dezvoltare politică foarte mare. Astfel de comune se găsesc în provincia germană Holstein, precum şi în Ardennes, în Francia. Nu cred că veţi zice că şi aceste din urmă două ţări sînt înapoiate.

Asupra României ar trebui să vorbim mai mult, dar, din nenorocire, noi n-avem încă lucrări speciale în această privință. Judecînd prin analogie dar (căci ar fi lucru foarte curios ca numai România dintre toate statele Europei să nu fi trecut prin periodul proprietății colective) și judecînd după puținele elemente cunoscute, putem spune cu siguranță că în România a fost odinioară proprietatea colectivă. Aceasta se poate deduce și din faptul că, chiar pînă astăzi, pășunile moșnenilor sînt neîmpărțite, ci stăpînite în comun. Prin toate legiuirile lui Caragea străbate ideea despre *ager publicus* al romanilor [13]. Pămîntul României este al românilor, adică al *tuturor românilor*, este, ca să zicem astfel, moștenirea neamului românesc.

Afară de aceasta, ce dovedește oare chiar acel hrisov pe care l-ați găsit în Pitești ? Pentru a vinde 10 stînjeni de pămînt, vînzătorul a trebuit să probeze de unde a plecat acel pămînt, prin cîte mîini a trecut, s-au cerut o mulțime de mărturii, o mulțime de formalități nesfîrșite.

Apoi aceasta nu dovedește oare netăgăduit că a fost o vreme cînd pămîntul nu se putea vinde deloc, precum este acuma în Rusia, și că atunci chiar cînd s-a introdus dreptul de a se vinde totuși acest drept a fost restrîns pînă la infinit ? Dv. însă pînă și hrisovul acesta l-ați înțeles ca pe toate celelalte, adică pe dos.

Desigur că dreptul polițienesc nu poate fi de nici un ajutor în rezolvarea profundelor probleme ale economiei sociale.

Sfîrșind acest mic și foarte necomplet răspuns, nu mă pot opri de a cita următoarele cuvinte pline de adevăr și de temei ale lui Lavelaye, cu care își sfîrșește capitolul *Inégalité de la propriété foncière* * :

„Dacă dezvoltarea popoarelor europene ar fi fost «normală», ar fi trebuit ca toate națiunile să fie la nivelul cantoanelor din Elveția.

Guvernul direct, autonomia locală s-ar fi menținut în sensul micilor democrații rurale independente și s-ar fi unit între ele prin legătura federativă, așa încît să constituie, pe baza identității limbii și originii etnografice, națiuni organizate, precum sînt Statele Unite de astăzi ale Americii de Nord.

Feudalismul, aristocrația privilegiată, despotismul monarhic, centralizațiunea administrativă, inaugurată în veacurile al XV-lea și al XVI-lea, au fost atîtea elemente perturbatoare. Astăzi organizațiunea la care tind și aspiră societățile europene este vădit aceea numită *township* în America și a comunei din Elveția, care nu este alta decît aceea din țara *Ditmarchen* și valea d'Andorre, adică acea organizațiune care într-un mod spontan a format popoarele libere la începutul civilizațiunii și care s-ar putea numi naturală. Unirea comunelor federative și proprietare, iată ce trebuie să fie stabil, și federațiunea statelor trebuie să serve de bază într-o zi la organizațiunea societății umane universale".

După ce am aruncat această scurtă privire asupra istoriei dezvoltării proprietății, să trecem acum la teoria proprietății și analiza ei.

Ce este proprietatea ? Dreptul roman definea proprietatea astfel : *„Dominium est jus utendi et abutendi re sua quatenus juris ratio patitu**". Juriștii romani socoteau că proprietatea a provenit din dreptul de a ocupa un lucru care nu aparține nimănui *(quod enim nulius est id rationi naturali ocupanti conceditu* **). Mai întîi de toate, cel puțin vorbind de timpurile istorice, pămîntul niciodată n-a fost al nimănui, triburile pastorale, pentru a se hrăni, aveau trebuință de atîta pămînt încît, cu toată micimea populațiunii de atunci, ea[ele] avea[u] trebuință de tot pămîntul. Dar, chiar dacă am admite această explicațiune a provenienței proprietății, totuși ea nu aprobă proprietățile individuale de astăzi.

Și este natural că, dacă eu am dreptul de a pune mîna pe un lucru care nu aparține nimănui, atunci, întrucît este vorba de pămînt, eu nu pot să nu pun mîna pe mai mult decît pot să lucrez ; altminterea eu, găsind o bucată de pămînt cît o țară întreagă de mare, aș putea într-un nimic să spun că e a mea. Alții zic că proprietatea a provenit din muncă. Această teorie o împărtășește

---

* [Inegalitatea proprietății funciare].

* [proprietatea este dreptul de a te folosi și de a abuza de un lucru în limitele dreptului].

** [căci ceea ce nu aparține nimănui se admite prin firea lucrurilor să fie luat în stăpînire].

şi micul burghez Thiers [14], cu toate că pămîntul nu este şi nu poate fi rezultatul muncii nimănui; dar chiar dacă am admite această teorie ea se întoarce în contra acelora care vor ca prin ea să aprobe proprietatea de astăzi, căci, dacă proprietatea provine din muncă, fiecare om trebuie să stăpînească numai atîta pămînt cît poate să muncească, astfel că, luînd mai mult, ia o parte muncită de alţii şi, prin urmare, îşi apropriază lucrul altuia. Alţii zic că proprietatea a provenit din libera înţelegere, adică s-au strîns strămoşii noştri, au hotărît să împartă pămîntul între dînşii şi proprietatea să fie individuală. Această explicaţiune Lavelaye o numeşte, cu drept cuvînt, culmea absurdităţii. Cel ce face o astfel de aserţiune ar trebui să dovedească că a existat vreodată un astfel de contract, dar în istorie, zice Lavelaye, nici nu se pomeneşte de asemenea lucru, şi chiar dacă ar exista el n-ar fi obligatoriu pentru noi, pentru că, precum strămoşii noştri acum cîteva sutimi de ani în urmă nu puteau să ne vîndă în robie, tot astfel n-a[u] putut să dea altora partea noastră de pămînt. Alţii, în sfîrşit, între care cea mai mare parte a juriştilor romani, numesc dreptul de proprietate drept înnăscut pe care îl au oamenii asupra planetei noastre. Aceasta e, desigur, cea mai raţionabilă explicaţiune, care corespunde mai mult cu dreptatea; dar atuncea fiecare om, născîndu-se, are drept pe o parte a pămîntului, şi omul care răpeşte mai mult decît poate să lucreze ia partea altora, fură generaţiunea viitoare.

Ei bine, veţi zice dv. ca răspuns la reflecţiunile noastre atît de drepte, să presupunem că aveţi dreptate, că proprietatea a provenit din cotropiri, din violare, din uzurpări, din înşelăciuni, dar, oricare ar fi provenienţa ei, această formă a proprietăţii, adică proprietatea individuală şi personală, proprietatea mare şi mică, este cea mai avantajoasă pentru omenire, căci numai prin ajutorul ei noi, ca toate popoarele greco-latine, vom putea să ajungem la prosperitate şi fericire. Aceste aserţiuni ar fi tot atît de drepte ca şi toate celelalte pe care le-aţi făcut mai înainte. Ca să vă arătăm cît sînteţi de greşiţi, trebuie să facem o analiză completă din punctul de vedere al dreptului şi economiei sociale formulei dreptului

roman „*Jus utendi et abutendi*" *. Acest drept poate să fie despărţit în patru elemente principale: dreptul de liberă stăpînire, sau *Jus utendi et abutendi*, propriuzis; dreptul de excluziune; dreptul de apropriaţiune şi dreptul de rentă. Aceste patru elemente împreună formează dreptul roman de proprietate; dacă lipseşte unul din aceste elemente, proprietatea nu mai e completă; dacă lipsesc toate, încetează şi dreptul proprietăţii. Să analizăm dar în parte fiecare din aceste elemente.

Dreptul de liberă stăpînire relativ la pămînt înseamnează că cineva poate dispune nu numai de productele pămîntului, ci şi de pămînt chiar după cum îi va veni mai bine la socoteală, adică poate să prefacă pămînturile bune de arat în păşuni, în parcuri şi, dacă vrea, poate chiar să prefacă pămîntul său într-o pustietate.

În Englitera, unde o jumătate a teritoriului aparţine la puţine familii, dacă s-ar dezvolta mai mult la lorzii englezi gustul de vînătoare, ei ar putea să prefacă jumătate din înfloritoarele cîmpii ale Engliterei în parcuri, însă fără îndoială că jumătate din populaţiunea rurală ar trebui să emigreze, să moară de foame. Nu băgaţi oare de seamă că acest drept creează un despotism înaintea căruia ţarismul rusesc este o glumă nevinovată? Să nu-mi spuneţi, vă rog, că exemplul meu este absurd şi imposibil. În economia politică a celebrului Stuart Mill [15] veţi găsi citat faptul că lorzii englezi, cînd preţul lînii s-a suit pe pieţele Europei, au găsit de cuviinţă să arunce pe drumuri pe locuitorii a sute de comune pentru a preface cîmpiile în păşuni de berbeci. Lîna Engliterei a fost, ce e drept, cea mai frumoasă şi berbecii ei cei mai graşi, dar sărmanii cultivatori emigrau şi mureau de foame.

Dreptul de excluziune este dreptul exclusiv ce are cineva asupra pămîntului său şi excluderea tuturor drepturilor concetăţenilor săi privitor la acest pămînt. Se poate oare da acest drept unui individ luînd în consideraţiune legătura climatică-fizică care există pe planeta noastră?

Ţineţi oare minte, d-le Brătiene, cînd d-ta împreună cu soţia d-tale strîngeaţi bani pentru nefericiţii care au suferit atît de mult din cauza revărsării rîurilor?

* [dreptul de folosire şi stăpînire].

Aceste revărsări se explicau de învățați că ar proveni din nimicirea pădurilor, căci apa din munți, întîlnind în drumul ei păduri cu pămîntul mai moale și cu o mulțime de frunze căzute, pun o stavilă repeziciunii apelor ; distrugerea pădurilor însă a dat posibilitate apelor de a curge cu o repeziciune mai mare și rîurilor de a se revărsa.

Și cine, permiteți-mi să vă întreb, are dreptul să mă oprească să nu tai pădurea ? Nimeni, fiindcă dreptul de excluziune este sfînt și nu-l puteți atinge.

Eu distrug un pod de pe rîul moșiei mele pentru că așa îmi vine la socoteală ; la cîțiva kilometri de moșia mea, mulțumită distrugerii podului, rîul se revarsă și nimicește o pădure întreagă. Să nu-mi răspundeți că aceasta nu se poate întîmpla. Nu cunoașteți oare plîngerea economiștilor în contra aducerii pămîntului în stare de a nu mai putea rodi și în contra nimicirii pădurilor, care, pe lîngă toate celelalte, are și o influență rea asupra igienei populațiunii ? Iată un exemplu : eu am aproape de oraș o moșie cu o mare pădure pe dînsa ; într-o bună dimineață se întîmplă să am nevoie de bani și vînd pădurea pentru tăiere. Cred că aceasta se întîmplă foarte des, d-le Brătiene.

Această pădure atrăgea în timpul verii norii asupra orașului, împiedica vînturile și avea cea mai bună influență asupra aerului. Cu distrugerea ei s-au ivit boli, precum : angina, pelagra, tifosul, și copiii mor cu sutele. Eu i-am omorît oare ? Nu, ci principiul exclusivist, individual, atît de iubit de d-ta, principiul excluziunii. Cu toate acestea, îmi vei zice d-ta : *Jus utendi et abutendi* are și el margine, fiind împiedicat de drepturile celorlalți ; toți juriștii romani sînt de această părere. Adică, cu alte cuvinte, d-ta vrei că zici că poți să interzici d-lui Cantacuzino ca să nu-și vîndă pădurile și d-lui Vernescu ca să nu-și dea pămîntul în arendă lui Leibu, care, cu cultura-i sălbatică, are să-l prefacă într-un deșert. Admiteți dreptul preponderent al națiunii asupra pămîntului ?...

Da ?... dar atunci ce s-a făcut cu dreptul d-tale quirit, cu dreptul roman ? Dar atunci d-ta cazi în prăpastia colectivismului. ...Totuși nu te teme, d-le Brătiene, căci nu vei cădea jos, ci te vei ridica, pentru că colectivismul stă sus, deasupra capetelor noastre, învăluit în lumina

strălucitoare a zilei, sublim ca viitorul omenirii, purtînd în el germenii păcii, ai fericirii, ai iubirii și ai armoniei obștești. El se va scoborî jos pe pămînt, înconjurat de cei care au luptat pentru el spre a încălzi pe cel gol, a sătura pe cel flămînd, a adăpa pe cel însetat și a șterge lacrimile celui care plînge. A ! d-le Brătiene, de ce nu poți pătrunde acolo sus !

Să trecem acum la dreptul de accesiune, adică la dreptul ce are cineva de a mări proprietatea pămîntului, dreptul de a concentra mai multe pămînturi în mîinile sale. Aci vom face o mică digresiune.

Noi de multe ori am zis că proprietatea individuală, quirită, ajută la concentrarea pămînturilor în proprietăți mari, ajută la expropriațiunea țărănimii. Pe ce insulă nelocuită ați trăit oare, d-le Brătianu, ca acest fapt atît de știut, atît de răspîndit să nu vă fie cunoscut ! Acum douăzeci sau treizeci de ani vă era încă iertat de a vă hrăni cu iluzii în această privință, dar astăzi nu. Dv. credeți că principiul proprietății individuale este unicul principiu care ne garantează proprietatea țărănească și care garantează societatea în contra răspîndirii proletariatului. Dar în Englitera, unde cîteva zecimi de oameni stăpînesc aproape tot pămîntul și țăranii sînt expropriați cu totul, ce principiu domnește ? Dar în Scoția, dar în nenorocita Irlandă domnește oare principiul colectivist ? Dar în Francia, unde țăranii pe fiecare an pierd pămînturile lor, și chiar aceia care-l păstrează au atît de puțin încît nu știu ce să facă cu el, acolo nu e oare proprietatea individuală ? Acolo oare nu sînt proprietari mari și proprietari mici ? Acolo proprietarii nu sînt stăpîni absoluți pe proprietatea lor ? Acolo pămîntul nu primește personificarea stăpînului și nu devine trup dintr-însul ? Dimpotrivă însă, nu numai proprietatea colectivă, așa cum o înțeleg colectiviștii, dar chiar comunele primitive, marca, obșcina, Allment garantau țărănimea în contra expropriațiunii, pentru că pămîntul aparținea comunei și individul nu putea vinde pămîntul, el nefiind considerat ca proprietar. Cu totul altfel se întîmplă însă cînd proprietatea este individuală. Aici avem față în față, de o parte, pe marele proprietar, și, de altă parte, pe țăranul izolat de comună cu o palmă de pămînt, și interesele lor nu sînt deloc aceleași precum credeți dv., d-le Brătianu. Marea proprietate are ten-

dinţa de a se mări neîncetat, de a-şi rotunji hotarele, marele proprietar are nevoie de lucrători ieftini şi supuşi, ceea ce niciodată nu poate fi cînd ţăranul este proprietar. Întrucît priveşte apoi concurenţa, credeţi oare că poate concura micul cultivator cu marele proprietar ? La 1841, cînd ţărănimea engleză nu pierduse toate pămînturile ei, lordul Lincoln a zis în parlament, fără a întîlni cea mai mică contradicţiune, că din 20 de cazuri de neînţelegere dintre marele proprietar şi ţăran nici unul nu ajunge pînă la parlament pentru că ţăranii n-au mijloace de a-şi îndrepta plîngerile înaintea parlamentului. Întrebaţi pe bătrînul dv. prieten, pe d-l C. A. Rosetti, să vă spună cîtă vreme au ţinut oare ţăranii proprietatea în urma împroprietăririi şi n-au căzut ei oare în deplină robie la marii proprietari, care s-au folosit de toate mijloacele pentru a aduce pe ţăran în sapă de lemn. Dar principiul culturii mari, adică maşinile ! Acestea sînt, fără îndoială, unii din cei mai puternici factori care au contribuit la expropriaţiunea ţăranului, căci numai proprietăţile mari pot să introducă cultura raţională a pămîntului, semănături raţionale, numai ele pot introduce maşini agricole cu abur din cele mai noi. Cum voiţi dv. ca ţăranul cu palma lui de pămînt, neavînd nici putinţa de a lăsa pămîntul să se odihnească, cu instrumente cu care lucrau încă strămoşii strămoşilor noştri, cum voiţi ca el să ţină piept pe piaţa universală ? Neputînd concura, neavînd mijloace de a trăi, ţăranul vinde pămîntul şi, dacă nu poate, se leapădă şi caută alte mijloace de trai. Aceşti ţărani formează proletariatul, de care vă temeţi atît de mult, şi nu vă veţi putea lupta în contra acestei tendinţe a proprietăţii individuale nici chiar cu paliativul destul de serios precum este legea care opreşte pe ţărani de a-şi vinde pămînturile. Se va găsi întotdeauna mijlocul pentru a călca legea sau chiar de a o abroga, pentru că această lege este în contradicţiune cu toată legislaţiunea economică a dv. Ne veţi ierta această digresiune pe care am crezut-o foarte trebuincioasă pentru noi, românii, astfel că nu m-am putut opri de a nu zice cîteva cuvinte.

Acum să ne întoarcem la al treilea element, la dreptul de accesiune. Noi sîntem convinşi că şi acest drept nu poate fi admis. Dacă pămîntul este moştenirea tuturor oamenilor, cum aş putea eu oare să-mi însuşesc partea cuvenită la zecimi de mii, şi încă nu numai partea contemporanilor mei, dar şi partea generaţiunilor viitoare ?

Luînd în stăpînire o mare parte a Engliterei, lordul englez — Crezusul contemporan — zice, adresîndu-se către sutimi de mii de copii ai dezmoşteniţilor care se nasc în lume : „Pentru ce aţi mai venit şi voi în lume ? Locul vostru pe pămînt este ocupat de mult ; pieriţi sau vă faceţi robii mei !“. Unde este dar dreptatea, unde e bunul-simţ ? Aţi citit oare în jurnale, d-le Brătiene, că la o serată dată de un Crezus contemporan în America erau de faţă şapte bancheri ale căror averi împreună reprezentau cîteva miliarde ? Să presupunem, d-le Brătianu, că aceşti bancheri au venit în România cu scopul de a cumpăra pămînturi ; dv. i-aţi fi împămîntenit, desigur, pentru că sînt oameni cu greutate, oameni cu avere. Ei bine, cu cîteva miliarde ei puteau să cumpere o mare parte din pămînturile noastre strămoşeşti. Ce credeţi oare, d-le Brătianu ? Aceşti şapte bancheri, asemenea celor şapte vaci grase visate de Iosif din Biblie, n-ar înghiţi oare România ? N-ar fi oare atuncea o ironie de a zice : ţara noastră, tendinţele noastre naţionale etc. ? Nu am cădea oare nu numai plebeii, dar chiar dv., burghezii, în robia acestor saci cu aur ? Dar la cea dintîi împotrivire a noastră ei ar putea să ne poftească afară după pămîntul „lor“, pentru că, după dreptul de accesiune, pămîntul este al lor. Nu e aşa că e frumos de tot acest principiu roman ? Dar cu cît analizezi mai mult, cu atîta găseşti mai multe frumuseţi în el.

Să trecem acum la rentă. Ce este renta ? Renta este rezultatul deosebitelor rodiri ale pămîntului. Dacă, spre pildă, la un timp dat un pogon de pămînt de o calitate inferioară şi care nu produce decît atît cît s-a cheltuit pentru a fi cultivat produce X chile de grîu, atuncea pogoanele unor cîmpii mai fertile vor produce mai mult decît X, [de] pildă X+a, X+2a, X+3a etc. Aceşti 2a, 3a etc. reprezintă renta.

Dacă un muncitor dintr-o bucată de pămînt de 10 pogoane scoate 20 de chile şi altul dintr-alt pămînt de aceeaşi întindere şi întrebuinţînd aceeaşi muncă scoate 30 de chile, pe piaţă acest al doilea muncitor va fi în condiţiuni mult mai avantajoase ca cel dintîi şi va cîştiga tot pentru aceeaşi muncă 50% mai mult. Aceşti

50% care sînt renta, îi vine muncitorului pe deasupra, fără a avea nici un merit pentru aceasta și fără a fi semănat mai mult. Iată pentru ce foarte mulți economiști, chiar dintre burghezi, precum sînt Senior, Garnier, Mill și economiștii din școala nouă germană, ca Wagner[16], zic că renta trebuie să aparțină națiunii, iar nu individului. Afară de fertilitatea pămîntului, adică de factorii fizici, naturali, renta se creează, de asemenea, și prin factorii sociali, cum sînt drumurile de fier, canalurile, crearea piețelor în apropiere etc. Să presupunem o moșie oarecare al cărei venit este de 500 de galbeni. Mulțumită drumului de fier care s-a făcut în apropiere pentru a înlesni transportul, venitul moșiei se urcă la 800 de galbeni. De unde provine acest prisos de 300 de galbeni ? Cultivatorul, care n-a întrebuințat nici o muncă, cu ce drept se poate face stăpîn pe acești 300 de galbeni ?

Ei aparțin de-a dreptul națiunii.

Analiza dreptului proprietății individuale este sfîrșită, deși recunoaștem că e foarte incompletă și foarte scurtă din cauza lipsei de spațiu ; dar, cu toate că această analiză este atît de puțin dezvoltată, totuși, din principiul proprietății individuale, atît de rîzgîiat de dv., n-a rămas piatră peste piatră. Aici ne așteptăm ca d-ta împreună cu mulțimea să ne strigați : „Dar, bine, voi distrugeți temeliile societății actuale, negați aceea ce noi am fost învățați să privim drept lucruri sfinte și nediscutabile. Care sînt principiile voastre pe care voiți să se întemeieze societatea ? Unde vă este programa, unde vă sînt principiile, unde sînt condițiunile istorice care vă dau rațiunea de a fi, unde vă este drapelul, unde vă este idealul, unde vă sînt mijloacele de a ajunge la scop ?... *Cine sînteți ?*"

Înțelegem destul de bine, d-le Brătianu, că aveți deplină dreptate să ne faceți aceste întrebări. Înțelegem, de asemenea, toată seriozitatea pozițiunii noastre și toată gravitatea răspunderii care cade asupră-ne dacă n-am răspunde fără cotituri, limpede, nu cu fraze umflate, nu cu strigări patetice, nu cu tirade revoluționare, ci întemeiați pe știința modernă, întemeiați pe calea martirologică pe care a trecut omenirea, întemeiați pe istoria dezvoltării popoarelor. Ar fi trebuit să vă răspundem pe larg cine sîntem, unde mergem, unde trebuie să mergem, ce voim, precum și că numai aceea ce voim noi

este drept, sublim și chiar trebuincios. Din nefericire însă, aici nu o putem face. Ne veți permite dar să vă adresăm o a doua scrisoare, în care vom dezvolta mai pe larg principiile noastre. Cu toate acestea, și aici vom căta a ridica măcar cît de puțin perdeaua care ascunde vederilor dv. principiile noastre. Vom spune numai cîteva cuvinte despre bazele proprietății colectiviste, întru cît se atinge de pămînt, păstrîndu-ne dreptul de a dezvolta acest subiect mai pe larg într-un alt loc.

Care a fost scopul tuturor legiuitorilor cinstiți, din toate timpurile, relativ la pămînt ? Toți au dorit să creeze cît prin putință mai mulți proprietari ; toți au voit ca fiecare om să-și aibă bucățica lui de pămînt. Dintre acești legiuitori faci, fără îndoială, și d-ta parte, și mai ales bătrînul d-tale prieten C. A. Rosetti. Pe acești legiuitori îi îmboldeau nu numai principiile umanitare, ci și interesele fiscale și politice, pentru că cu cît un stat posedă mai mulți proprietari, cu atît el este mai sigur, mai temeinic, mai puțin supus zguduirilor și mai bine apărat împotriva vrăjmașilor din afară. De aceea, mai toți legiuitorii prevăzători au stăruit ca să dea cîte o bucată de pămînt fiecărui țăran. Dar noi am arătat că proprietatea mică pe bazele actuale trebuie să piară. De altă parte, partizanii proprietății mari susțin cu multă dreptate că proprietatea mică este reacționară din punctul de vedere al dezvoltării agriculturii, căci numai proprietatea mare poate introduce toate îmbunătățirile, precum și mașinile agricole cele mai perfecționate, în sfîrșit, că numai proprietatea mare poate să realizeze progresul culturii pămîntului, fără de care am sta pe loc. Dar proprietatea mare, afară că dezmoștenește națiunea, are și inconveniente economice, pentru că trebuie să se lucreze cu muncă plătită, cu brațele oamenilor, care nu sînt deloc interesați la productul muncii ; și cine nu știe cît este de păgubitoare și de simțită neglijența în agricultură ! Cum să ieșim dar din această dilemă, căci proprietatea mică nu realizează nici un progres, iar proprietatea mare creează muncitori neglijenți și dezmoșteniți ? Ar trebui dar ca toți să fie proprietari și, totodată, să fie și proprietari mari, ceea ce e imposibil, cel puțin fără intervenirea unei minuni.

Ei bine, această minune nu o poate face decît proprietatea colectivistă. Colectivismul nu admite ca pămîn-

tul să intre în stăpînirea individului, fiind proprietate a naţiunii, iar comunele sînt acele unităţi producătoare care iau locul individului relativ la pămînt, însă chiar ele au drept de proprietate asupra pămîntului numai pe cît timp îl muncesc. Nefiind nici chiar comunele stăpîne absolute asupra pămîntului, ci numai naţiunea, ele, deşi vor avea o autonomie foarte mare, vor fi totuşi supuse regulilor rurale admise de naţiunea întreagă. De exemplu, dacă, luînd în consideraţie ştiinţa, naţiunea va admite că nu se poate tăia din păduri mai mult ca 5% pe an, atunci nici comuna rurală nu va avea dreptul să distrugă pădurile comunei. Rămîne, bineînţeles, că se pot admite excepţiuni ; noi aci vorbim despre principiu.

Din punctul de vedere al producţiunii, comuna este o unitate producătoare, cum este obşcina rusească ori Allmentul elveţian, cu însemnata deosebire numai că în comunele primitive pămîntul se împărţea între membri, pe cînd în gospodăria colectivistă pămîntul nu se va împărţi, ci o moşie mare, de pildă, se va lucra de toţi membrii comunei după un plan dat, precum se lucrează astăzi pe proprietăţile marilor proprietari englezi sau francezi. Deosebirea cea însemnată este numai că în comunele colectiviste voinţa şi hotărîrea colectivă a membrilor ei înlocuiesc voinţa absolută a unui singur om, voinţa marelui proprietar. Roadele se împart proporţional cu munca fiecărui membru, adică proporţional cu timpul întrebuinţat la munca comună *.

Aceste comune colectiviste vor avea avantajul proprietăţilor mici, pentru că vor face ca fiecare să aibă pămînt, să nu fie exclus de la moştenirea cea mare care se cheamă ţara noastră, vor garanta pe fiecare membru în contra exproprierii şi în contra îmbucătăţirii prea mari a pămîntului. Avînd toate avantajele proprietăţii mici, fără să aibă şi dezavantajele ei, comuna colectivistă va avea, de asemenea, şi avantajele nemăsurate ale proprietăţilor mari ; comuna va putea să introducă irigaţiuni, maşini perfecţionate, cultura raţională. Toate acestea se vor face ca şi serviciurile comunale de astăzi,

* Formula că fiecare munceşte cît poate şi primeşte cît îi trebuie, a lui Louis Blanc, va fi aplicată în vremuri mai depărtate, deşi este mai dreaptă. Într-un alt loc vom vorbi mai pe larg despre aceasta.

precum : poduri, şosele, clădiri comunale etc. Totodată membrii nu vor fi plătiţi ; ei vor fi stăpîni neatîrnaţi, oameni liberi, interesaţi de productul muncii lor.

Fantezie ! Vis ! Utopie ! Vei zice, desigur, d-ta. De două mii de ani de cînd tot se fac planuri utopice pentru fericirea omenirii, şi tot nu s-a realizat nimic ! Nu, d-le Brătiene, acestea nu sînt nici utopii, nici planuri făcute în cabinetul vreunui visător ; acestea sînt rodul unui lung, foarte îndelung studiu asupra dezvoltării omenirii ; aceasta este o treaptă a progresului, o treaptă a evoluţiunii istorice, la care, vrînd-nevrînd, trebuie să ajungem. Chiar proprietatea individuală şi aşezămintele economice de astăzi, cu toate neajunsurile lor nemăsurate, ne duc la colectivism.

În altă parte vom dovedi aceasta mai pe larg ; aicea însă vă vom arăta numai cîteva fapte : că societăţile anonime care încep a se aplica la producţiunea pămîntului, că îmbucătăţirea pămîntului în Francia împing pe ţăranii francezi de a uni bucăţelele lor de pămînt pentru a le cultiva împreună. Aceeaşi tendinţă au toate maşinile, toate descoperirile, toate inovaţiunile, şi chiar concentrarea pămînturilor ne aduce acolo. Concentrarea pămînturilor, care ne arată pînă la ce absurditate poate să ajungă principiul individualist, pe de altă parte, făcînd ca în Englitera sute de familii să lucreze în colectivitate cu maşinile şi cu toate îmbunătăţirile posibile pe o moşie oarecare, ne dă o comună colectivistă gata. Depărtaţi numai lordul * şi daţi această moşie, cu tot ce se află pe dînsa, lucrătorilor. Din lumea veche trebuie să iasă lumea nouă, precum din feudalul veacului de mijloc a ieşit veacul burgheziei liberale. Utopie, capete extravagante, murmuraţi dv. Nu pentru întiia dată am auzit asemenea lucru din gură-vă. Trebuie însă s-o scoatem odată la capăt.

Citiţi dar : „Cînd se vorbeşte de caracterul sacru al proprietăţii, ar trebui întotdeauna să ne amintim că acest caracter sacru nu aparţine şi proprietăţii pămîntului. Nici un om n-a făcut pămîntul, căci el este moştenirea primitivă a întregii omeniri, şi însuşirea sa poate să fie numai pentru o trebuinţă obştească. Dacă pro-

* Prin răscumpărare ori nu, aceasta nu ne priveşte cum.

prietatea privată a pămîntului nu este trebuincioasă, atunci este nedreaptă".

Şi mai departe : „Proprietarii funciari, prin proprietatea lor, sînt priviţi ca funcţionari publici, şi dacă statul este liber a considera pe posesorii pămîntului ca funcţionari publici mai facă un pas şi declare că este liber a-i da şi afară din funcţiuni".

Aceasta este o citaţiune ; iată şi a doua : „Justiţia nu admite proprietatea aplicată la pămînt, pentru că dacă o parte a pămîntului poate fi a unui individ care o reţine pentru trebuinţa sa proprie ca pe un obiect asupra căruia el exercită un drept exclusiv, tot astfel celelalte părţi ale pămîntului pot fi ocupate cu acelaşi drept, şi aşa toată suprafaţa planetei noastre ar putea să cadă în mîinile cîtorva indivizi. Iată atunci dilema la care se poate ajunge :

Dacă toată suprafaţa locuită a globului devine proprietate exclusivă a cîtorva familii, în acest caz aceia care nu sînt proprietari n-au nici un drept de a ocupa un loc pe pămînt. Aceştia din urmă există numai prin toleranţă sau sînt toţi uzurpatori şi numai cu voia stăpînului pămîntului ei găsesc un loc pe care să-şi pună piciorul, şi dacă stăpînii pămîntului ar voi să le refuze acest loc, atunci oamenii aceştia fără de pămînt pot fi surghiuniţi pentru totdeauna din această lume. Dacă admitem dar că pămîntul poate fi obiectul proprietăţii exclusiv, urmează că tot globul poate deveni proprietatea cîtorva indivizi, domeniile lor private, şi în acest caz toţi cei care n-au pămînt nu şi-ar putea exercita facultăţile şi chiar n-ar putea să existe decît cu consimţămîntul proprietarilor. E lucru lămurit dar că proprietatea exclusivă violează principiul libertăţii, pentru că oamenii care nu trăiesc şi nu se mişcă decît cu voia altuia încetează de a fi fiinţe libere ca şi stăpînii lor. Nici *mise en culture* *, nici chiar împărţirea egală a pămîntului nu pot da naştere dreptului absolut şi exclusiv, pentru că, ajuns la limitele sale extreme, un asemenea drept dă naştere despotismului desăvîrşit al proprietarilor şi întotdeauna legile votate de parlament sînt negaţiunea unui asemenea drept. În fine, teoria dreptului colectiv al moştenirii fonciare, recunoscută fiecărui om,

* [Cultivarea pămîntului].

este conformă cu progresul şi cu civilizaţiunea şi, oricît ar fi de grea realizarea acestei teorii în practică, totuşi dreptatea cere ca aceasta să se îndeplinească".

Şi cine credeţi d-voastră că zice aceasta ? Niscaiva capete zăpăcite ! Jos căciula, d-le Brătianu ! Înaintea unor asemenea oameni nu e lucru ruşinos de a-şi scoate căciula nici chiar un bătrîn ministru.

Întîia citaţiune a scris-o marele savant care a îmbătrînit în analiza dezvoltării popoarelor, autorul logicii, vestitul John Stuart Mill, în articolul despre Liga agrară.

A doua citaţiune a scris-o celebrul filozof şi enciclopedist, gloria bătrînului Albion, Herbert Spencer *. Noi n-am voi să fim în locul dv., d-le Brătianu, nici chiar cu preţul portofoliului ministerial.

Iată un cuvînt şi cel din urmă.

Dv. aţi zis că, ca om de stat, într-una studiaţi, studiaţi şi iarăşi studiaţi. D-l Bismarck apăra în anii trecuţi în Reichstag planurile sale economice, şi un deputat i-a răspuns că el nu pricepe nimic din toate acestea. Atunci el a început să explice că, fiind om de stat, întotdeauna învaţă, învaţă şi iarăşi învaţă.

„Studieren Sie nur weiter !" ** — i-a răspuns deputatul progresist Reichter în aplauzele parlamentului.

Studieren Sie nur weiter ! — te sfătuim şi noi pe d-ta, d-le Brătianu.

Caiu[s] Gracchu[s]

EMANCIPAREA *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 3, 1883, P. 46–55.*

* *Social Statistics*, capitolul IX.
** [Studiaţi mai departe !] .

KARL MARX
ȘI ECONOMIȘTII NOȘTRI[17]

Orice idee nouă a avut, are și totdeauna va avea potrivnici. Lucrul e firesc, ba și trebuincios chiar pentru ideile noi, căci numai din luptă și dezbateri se face lumină.

Din nefericire însă, nu toți potrivnicii se călăuzesc de dorul adevărului, de dragul binelui.

Sînt unii potrivnici, foarte vrednici de cinste, care știu carte, crescînd însă într-un mijloc care-i făcu părtași ai ideilor celor vechi, luptă cu înverșunare, cu tot focul unor oameni convinși împotriva ideilor noi. Acești potrivnici sînt cu atît mai de prețuit, cu cît știm că mersul propășirii omenești a fost așa de greu, cuceririle culturale au costat așa de mult sînge și suferințe, că e foarte firesc a se ține cu toate puterile de cele dobîndite și a cerceta cu toate puterile cugetării ideile cele noi. Asemenea potrivnici, convingîndu-se, se fac de obicei sprijinitori puternici ai ideilor împotriva cărora au luptat.

Sînt alți potrivnici, mai puțin vrednici de cinste, care nu știu carte ori știu cîte ceva, dar numai frunzărit în treacăt, aceștia se reped cu furie împotriva ideilor noi, fără măcar să le înțeleagă, fiindcă li se par mincinoase.

Sînt și alții, cu totul nevrednici de laudă, care de știut nu știu nimica, cîteodată știu ceva, dar, totdeauna de rea-credință, se luptă împotriva ideilor celor noi cu înverșunare, chiar cînd văd că sînt drepte, se luptă pentru că astfel le dictează interesul lor egoist, interesul personal.

Aceste gînduri ne treceau prin minte citind cele ce scriu la noi potrivnicii socialismului și, mai ales în timpul din urmă, citind articole publicate în două organe de publicitate, unul într-o capitală și altul în cealaltă: *Socialiștii noștri și Karl Marx*, la Iași, în *Convorbiri literare*, și *Libertatea în economia politică*, la București, în *Telegraful*.

Cum văd ușor cititorii noștri, răspunsurile ce trebuie să dăm nu pot fi decît potrivite cu grupa din care fac parte potrivnicii. Dacă trebuie și putem să fim convingători, plini de respect, cu cei dintîi, dacă de multe ori sîntem mai puțin respectuoși cu cei din grupa a doua, cu cei din a treia sîntem și cîteodată trebuie neapărat să fim foarte aspri. Spunem acestea cititorului pentru că, dezvăluind toate meșteșugirile d-lui Missir în acest articol, vom fi poate ici-colea mai aspri decît am fi dorit. D-l Missir, care înaintea celor ce-l ascultau la conferința de la universitate a avut curajul să pună dilema că *socialiștii sînt ori proști, ori șarlatani*, nu se va supăra dacă nu vom pune mănuși în tot lungul articolului, cu atît mai mult că și în *Convorbiri literare* a găsit de cuviință să ne ia cam prea la vale.

Pentru ca să vă dezvelim *mai toate* meșteșugirile, d-le Missir, n-avem alt chip decît să vă însoțim pas cu pas în articolul dv.

Articolul îl începeți mărturisind că la noi „sînt o seamă de oameni care țin să aibă îmbrăcămintea și ornamentele lor după cea din urmă *modă*". „De multe ori (aveți mare dreptate, d-le Missir), la noi se admit niște forme care de mult s-au învechit în Occident". „Ceva analog se întîmplă deseori la noi și în domeniul intelectual".

Pînă aici foarte bine, numai o singură și mică greșeală: n-ați nimerit adresa. Toate acestea, despre care, cum se vede, vorbiți în deplină cunoștință de cauză, ați voit să le aruncați asupra socialiștilor, dar se potrivesc cu totul altora. În adevăr, în fiecare an o mulțime de

cuconași se duc din țara noastră în străinătate ca să se „lumineze" ; căzînd însă din satele și orașele noastre gloduroase și necivilizate în mijlocul unor orașe strălucite ca Parisul, Viena, Berlinul..., își pierd capul, se tehuiesc. În loc de lumină și învățătură, bat trotuarele, cheltuiesc banii luați din sudoarea și sîngele sărmanului nostru popor pe cilindre, cravate și „metrese". Dar, fiindcă *papá* nu vrea să trimită veșnic parale la Paris și fiindcă de altă parte *fils* înțelege că trebuie să se întoarcă în țară pentru a se căpătui, lucru ce nu se poate fără diplomă, cuconașul se duce din cînd în cînd și pe la universitate, unde ascultă lecțiile vreunui profesor rămășiță interesantă din epoca terțiară, învață cîte ceva din caietul acestui profesor și după cinci-șase ani, cu ajutorul moral al lui dumnezeu și, mai ales, cu cel material al lui „papá", se întoarce în țară licențiat ori și doctor în drept. Venind în țară, acest „bon garçon"... se face procuror, judecător de instrucție, profesor la universitate. Căpătuindu-se, acest „bon garçon" începe a lua în serios poziția sa, se crede menit a învăța pe toți acei care nici măcar „bal Mabille" n-au văzut, nici pe „Unter den Linden" nu s-au plimbat. Aducîndu-și aminte de caietul profesorului, își închipuie că acolo e toată știința și cu mîndrie vorbește în numele științei moderne. Dat[e] fiind atîtea caiete cîți profesori și adeseori făcute din puncte de vedere deosebite, de aceea ne trezim cu o mulțime de științi moderne. D-l Ștefănescu, care a ascultat lecțiile la Bruxelles, unde domnește școala franceză a lui Bastiat[18], cea mai superficială din toate cîte au fost în economia politică..., pe aceasta o botează de știință modernă. D-l Missir, care, cu toate că se sfiește să-și arate ideile sale economice, dar e contra școalei *Bastiat Baudrillart și tutti quanti*, vorbește și d-sa din partea științei moderne.

Iată, d-le Missir, către cine a trebuit să fi fost îndreptat începutul articolului dv., și nu către socialiști, cărora nu li se cuvine nici partea a doua, nici cea dintîi a bucății amintite.

Să mergem acum înainte !

„Orice propagandă cu scop practic trebuie să se afirme în două direcțiuni. Ea trebuie mai întîi să se prezinte în domeniul ideilor cu expuneri teoretice, pentru a cîștiga convingerea celor ce cugetă și a-și forma adepți

convinși. De altă parte, stratul intelectual astfel dobîndit, trebuie să se poată rezema pe o pătură de interese practice și pe partizani interesați. Numai cînd sînt întrunite aceste două condițiuni, se poate afirma și distinge în viața socială a unei țări curentul ideilor luminate și al voințelor energice ca o putere reală care duce spre progres întreaga dezvoltare. Cînd unul din acele elemente lipsește într-o agitație, cea mai puternică energie a celuilalt nu hotărește nimic asupra recerinței practice" (p. 338, col. a II-a, nr. 9, anul XVII, din C.L.) *.

Această bucată, d-le Missir, este de cea mai mare însemnătate și ar fi putut fi chiar dreaptă dacă ați fi lămurit-o mai bine.

Așa însă ar putea crede cineva că mai întîi se nasc ideile teoretice, găsesc părtași și pe urmă, fiind practica priincioasă, prefac viața reală după dînsele.

A scoate astfel viața socială reală din ideea teoretică se numește hegelianism, d-le Missir, de care învinuiți pe Marx.

Marx, dimpotrivă, scoate ideile din viața practică, reală.

Cînd va fi vorba în articolul acesta despre socialismul științific, cînd vom arăta ideile științifice socialiste, vom vorbi pe larg despre acest punct, care, cum am mai spus, este de mare însemnătate. Acum vă vom răspunde în treacăt.

Pentru ca o prefacere socială să fie cu putință, trebuie ca viața reală să dea toți factorii pentru prefacere. Acolo unde lipsește o pătură socială în care să se întrupeze ideile, o pătură socială care prin puterea ei materială și morală să facă steag din idei, acolo propaganda unor asemenea idei ar fi zadarnică.

Asta ați voit să ziceți, d-le Missir ; îmi închipui că v-am înțeles.

Să luăm, de pildă, veacul de mijloc, cu nobilimea lui, cu *servagiul*, cu monopolurile de tot felul. Atunci erau două clase, nobilimea și clerul, dintr-o parte, și poporul muncitor, de alta. Puțin cîte puțin au început a se dezvolta orașe cu burghezime. Diviziunea muncii, busola, descoperirea Americii, îmbunătățirea uneltelor de muncă, creșterea orașelor, toate ajutară la creșterea ma-

---

* [*Convorbiri literare*].

KARL MARX

şi

Economiştii noştri

EXPUNERE POPULARA A TEORIILOR SOCIALISTE

cu

Prilejul unuĭ respuns D-luĭ Missir

(Extras din *Revista Socială*)

IASI.
Tipografia Lucrătorilor Romîni Asociaţi, strada Baston.
1884.

terială a burghezimii. În veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea a început propaganda ideilor liberale burgheze, care aveau clasa burghezilor ca acea pătură de interese practice despre care vorbiţi dv. Alături cu mersul istoric material, care mărea puterea burghezimii, s-a adăugat şi lupta ideilor tot pentru ea. Aceşti doi factori au adus burghezimea acolo că ea de fapt era clasa dominatoare în societate, şi, fiindcă poziţia ei juridică nu se potrivea cu cea de fapt, atunci burghezimea a făcut revoluţia prin care, şi de fapt şi de drept, a ajuns clasă dominatoare.

Vedeţi dar, veţi striga dv., d-le Missir, că am dreptate şi că socialiştii n-au ce face la noi în ţară.

Gîndiţi-vă însă numai la mişcarea noastră naţională de la 1848. În vremea aceasta, noi aveam două clase de oameni : boieri şi mojici clăcaşi. Clasa burghezimii mai mici acum nu există, cu atîta mai puţin atunci. Comerţul era abia *în faşă*, profesii libere, care ar fi putut fi acea pătură socială de care vorbiţi, mai nu erau. Dar cîţiva tineri energici, devotaţi ridicară steagul revoluţiei franceze celei mari. În ţară, prigonirea, rîsul, dispreţul au întîmpinat propaganda tinerilor *utopişti*, dar n-au trecut nici douăzeci de ani şi aceşti tineri au văzut ideile lor puse în lucrare. Care a fost acea pătură socială pe care se sprijineau tinerii aceia ? Şi cu toate acestea au învins. Lucrul e foarte simplu. Dacă România noastră ar fi singură în Europa ori îngrădită cu un zid chinezesc, atunci pentru aducerea la îndeplinire a ideilor liberale ar fi trebuit sute de ani, adică pînă ce s-ar fi dezvoltat şi la noi acea pătură care prin „curentul ideilor luminate şi al voinţelor energice" să ducă înainte întreaga dezvoltare. Din fericire însă, drumurile de fier, telegraful, legăturile internaţionale, fie materiale, fie intelectuale, schimbă cu totul mersul lucrurilor. Despre acest fapt, pe cît se pare, n-aveţi nici cea mai mică cunoştinţă. Dacă este adevărat, cum se vede că sînteţi aplecaţi a admite că în Europa contrastul între muncă şi capital, între muncitori şi capitalist, e aşa că îndreptăţeşte şi poate să pricinuiască revoluţia socială, atunci şi la noi această revoluţie poate să se îndeplinească fără să avem proletariat ca o pătură socială cu totul deosebită de celelalte.

Lucrul în sine este aşa de lămurit că n-ar trebui să ne oprim la dînsul, dar, fiind de cea mai mare însemnă-

tate pentru noi, socialiştii români, vom vorbi despre această chestie cînd vom arăta ideile generale socialiste.

După ce aţi dovedit că nu aveţi cunoştinţe lămurite de însemnătatea legăturilor internaţionale în dezvoltarea omenirii, luaţi asupră-vă îndatorirea de a demasca nulitatea ştiinţifică a lui Marx.

Înainte de a începe critica „valorii", ţineţi foarte mult să spuneţi sus şi tare că Marx e metafizic şi hegelian.

Astfel împărtăşiţi şi dv. soarta celor care au citit pe Marx, dar nu l-au înţeles. Veţi vedea cît de greşit sînteţi cînd vă vom arăta popular ideile acestui economist ; aici vom spune numai că încă la 1846 Marx a scris împotriva lui Hegel. Iată ce zice cu drept cuvînt : „Metoda mea dialectică nu numai că se deosebeşte prin baza sa de metoda lui Hegel, dar îi este chiar potrivnică cu totul. Pentru Hegel mişcarea cugetării, pe care o personifică sub numele de Idee, este plăsmuitorul realităţii, care nu-i decît forma fenomenală a Ideii. Pentru mine, dimpotrivă, mişcarea cugetării nu-i decît răsfrîngerea mişcării reale, transportată şi pusă în creierii omului" (p. 350, coloana a II-a, din *Le Capital* par Karl Marx, Paris, Éditeur Maurice La Châtre et c-ie)[19].

După această declarare aşa de adevărată că Marx este hegelian, vă apucaţi de teoria „valorii" din cartea lui Marx.

Metoda critică pe care o întrebuinţaţi e într-adevăr foarte originală şi foarte îndemînatică. Luînd cartea lui Marx şi, găsind că cele dintîi 50 de feţe sînt expuse într-un stil greoi *, dv. luaţi vreo zece bucăţele, care au un stil mai greoi, le rupeţi din locul lor, adăugaţi la fiecare bucăţică cîte un bucătoi de la dv., tot într-un stil cam nemţesc, şi critica e gata. Prin aceasta aţi voit să ajungeţi la două scopuri : pe de o parte, publicul cititor, neînţelegînd bucăţile din Marx, să se mire de prostia lui ; iar pe de altă parte, neînţelegîndu-vă nici pe dv., dar ştiind că înjuraţi pe Marx, să se mire de adîncimea ştiinţei dv.

Să ascultăm mai întîi pe Marx :

* Băgaţi de seamă, d-le Missir, e mare deosebire între modul de expunere şi metoda ştiinţifică a cercetărilor ; această neînţelegere v-a făcut să numiţi pe Marx hegelian.

Bogăţia unei societăţi în care domneşte modul de producere capitalistă se arată ca o grămădire de mărfuri.

Marfa e un obiect exterior, un lucru menit a îndestula trebuinţele noastre, fie ale stomacului, fie ale fanteziei.

Orice lucru folositor poate să fie privit din două puncte de vedere, din al cantităţii şi din al calităţii.

Folosinţa lucrului face din el valoare de întrebuinţare.

Valoarea de schimb ni se arată ca un raport de cantitate, ca proporţia în care se schimbă două lucruri între dînsele. Fiindcă această proporţie se schimbă după timp şi loc, valoarea de schimb e un lucru foarte relativ.

Dacă luăm două mărfuri, grîu şi fier, atunci vom vedea că, dintr-un punct de vedere, pot fi aduse la o egalitate în care X oci de grîu vor fi deopotrivă cu Z oci de fier ; prin urmare trebuie să fie ceva în aceste lucruri care le face deopotrivă. Acest ceva nu pot să fie însuşirile lor naturale, proprietăţile lor fizice ori chimice, pentru că atunci cînd se schimbă două lucruri se face abstracţie de aceste însuşiri fireşti, care dau valoare de întrebuinţare. Cînd se face schimb, orice lucru folositor e tot aşa de bun ca şi altul, prin urmare în schimb nu se iau în seamă însuşirile fireşti, e destul ca două lucruri să fie într-o proporţie cerută pentru ca să se schimbe.

Dar dacă facem abstracţie de valoarea de întrebuinţare, pentru a vedea ce au comun lucrurile care să le facă valori de schimb, dacă facem, zic, abstracţie de valoarea de întrebuinţare, atunci împreună cu însuşirile naturale facem abstracţie şi de însuşirea lor de *muncă specifică omenească*, care şi ea intră în formarea valorii de întrebuinţare. Luînd scaunului ori mesei calităţile lor fireşti şi forma specifică a muncii ce le-a produs, va rămîne numai *munca omenească în general*, adică cheltuirea de putere omenească, fără a ţine seamă de forma anumită sub care această putere s-a cheltuit.

Prin urmare, valoarea * e muncă omenească abstractă, cristalizată în lucru.

Mărimea valorii se măsoară prin timpul cît a ţinut munca, prin zile, ceasuri etc.

* Cînd se zice „valoare" fără altă lămurire, înţelegem valoarea de schimb[20].

De aici ar putea să scoată cineva încheierea că un leneş cu cît va lucra mai încet, cu atît va face marfa lui mai de mare valoare.

Această încheiere nu poate să aibă loc pentru că e vorba de muncă omenească în general, de cheltuirea puterii unei societăţi întregi, cheltuire care se arată în totalul productelor, prin urmare se socoteşte numai munca mijlociu trebuitoare şi produsă în împrejurările obişnuite ale societăţii în care are loc.

Cîtimea valorii unei mărfi ar rămîne neschimbată dacă nu s-ar schimba timpul în care se produce. Dar vremea aceasta se schimbă odată cu schimbarea productivităţii (adică rodniciei) muncii.

Cu cît e mai mare activitatea muncii, cu atît mai puţină vreme trebuie pentru a produce marfa şi cu atît mai puţină va fi şi valoarea ei.

Cu cît e mai mică productivitatea, cu atît e mai mare valoarea mărfii.

Dacă într-o industrie, o fabrică de postav de pildă, din oareşicare pricini, fie naturale, fie sociale, s-ar mări de cinci ori productivitatea muncii, atunci fiecare cot de postav ar avea numai a cincea parte din valoarea de schimb de acum, pentru că ar trebui numai a cincea parte din vreme pentru producerea lui.

Un lucru poate să fie valoare de întrebuinţare fără să fie şi valoare de schimb. Astfel sînt toţi factorii naturali, ca aerul, care are o valoare de întrebuinţare nemăsurat de mare, fără a avea cea mai mică valoare de schimb ; astfel sînt toate producerile pentru întrebuinţare personală.

Pentru a produce mărfuri trebuie să producem valori de întrebuinţare pentru alţii, valori de întrebuinţare socială.

În sfîrşit, nici un lucru nu poate fi valoare fără să fie de folos. Dacă e nefolositor, oricîtă muncă ar cuprinde, acea muncă e cheltuită fără folos, prin urmare nu poate să facă valori.

Dacă dv. aţi fi arătat astfel capitolul întîi din Marx, dacă l-aţi fi analizat în întreg, punîndu-i împotrivă teoria dv. despre valoare, atunci asta s-ar numi critică ştiinţifică, dar dv. îl îmbucătăţiţi ca vai de el şi pe urmă vă bateţi joc de fiecare bucăţică în parte. Iată cum criticaţi dv.

Mai întîi lăsaţi la o parte cuvintele cu care Marx începe cartea sa, adică acea bucăţică în care spune că „bogăţia unei societăţi în care domneşte *producţiunea capitalistă* se arată prin o grămădire de *mărfuri*“ şi că analiza mărfii este punctul de plecare al cercetărilor lui Marx [21]. Această lăsare la o parte e foarte caracteristică. Dv. nu-i daţi nici o însemnătate pentru că nu înţelegeţi că aici stă ascunsă deosebirea şcoalei lui Marx de şcoala veche burgheză şi de a lui Ricardo, cum veţi înţelege mai jos.

Cînd Marx pune faţă în faţă două mărfuri care se schimbă pentru a afla ce au comun, dv. la această bucăţică adăugaţi un bucătoi de la dv. în care faceţi morală lui Marx de ce nu spune chiar deodată ce au comun aceste lucruri, ce mai încurcă cu abstracţia calităţilor fizico-chimice etc.

Pentru că, d-le Missir, Marx are o logică puternică şi o limpezeală de cugetare neasemănată.

Cînd punem faţă în faţă două lucruri deosebite, de pildă un cal şi o masă, şi voim să găsim ce au aceste obiecte în comun, nu putem afla altfel decît făcînd abstracţie, lepădînd tot ce au deosebit, şi astfel putem vedea dacă mai rămîne ceva prin care se aseamănă, sînt de acelaşi fel.

Această metodă logică de a dovedi o numiţi dv. netrebuincioasă, faceţi morală lui Marx de ce pune dovezi în loc să zică ce are de zis, aşa, fără nici o dovadă. Foarte caracteristic pentru studiul dv., d-le Missir !

Dv., în locul lui Marx, aţi zice aşa : „Punînd în faţă două lucruri care se schimbă, calul şi masa, vedem că le schimbăm şi că au ceva comun, şi nimeni nu stă la îndoială că acel ceva e munca omenească“, şi s-a mîntuit. Nu numai că aşa aţi face, dar chiar aşa şi faceţi în tot studiul dv.

Punînd o teză ce voiţi a dovedi dv., în loc de dovezi spuneţi : „Nimeni nu stă la îndoială“. Şi nu vă mulţumiţi că întrebuinţaţi singur această metodă fără seamăn, dar faceţi o crimă lui Marx pentru că nu face şi el tot aşa. Nemaiauzit, d-le Missir !

Altă citaţie din Marx : „Bunurile economice ca valori de întrebuinţare se deosebesc prin însuşirile lor, ca valori de schimb, prin cantitate prin urmare nu cuprind nici un pic de valoare de întrebuinţare“.

După dv. însemnează că, „dacă reducem lucrul la extrem, că fiecare atom al unui obiect, trebuind să aibă porţiunea lui de cantitate şi calitate, n-are pe una cînd are pe cealaltă şi viceversa!". Ba aţi pus şi semn de mirare!

Marx zice că dacă un obiect va fi privit *numai* ca valoare de schimb, numai din punctul de vedere al muncii, atunci privit astfel nu va mai cuprinde însuşiri fizice, chimice etc., care fac dintr-însul valoare de întrebuinţare [22].

Acest lucru aşa de simplu vă pare o absurditate. Să vă fie de bine!

După aceasta faceţi cîteva glume asupra metodei lui Marx, îl batjocoriţi pentru că face o abstracţie de forma muncii ca să afle ce au ele comun. V-am mai văzut făcînd asemenea vitejii. Aici vom adăuga numai că această abstracţie de formele muncii este de mare însemnătate, pentru că ea a făcut cu putinţă să se înlăture greşelile lui Ricardo. Veţi vedea cînd vom arăta popular teoria lui Ricardo şi a lui Marx.

În sfîrşit ne spuneţi: „De această dată avem însă şi avantajul de a afla că productele în calitatea lor abstractă de *muncă omenească cristalizată sînt în fine valori*".

În adevăr aţi avut avantajul de a afla aceasta, dar aţi avut mare dezavantaj de a nu înţelege. Îndată vă veţi încredinţa.

După ce mai faceţi cîteva ironii asupra lui Marx (vai de dînsele) şi după ce adăugaţi cîteva observaţii curat scolastice, ajungeţi la încheierea că, oricum ar fi, deosebirea între valoarea de întrebuinţare şi cea de schimb şi scoaterea acesteia din urmă din muncă sînt false.

Aici ne aşteptam, în sfîrşit, la critica valorii şi prin urmare a şcolii engleze şi a lui Marx.

Şi, în adevăr, s-ar părea că aveţi de gînd să faceţi analiza teoriei valorii potrivnicilor şi să puneţi în loc pe a dv.

Nimic mai simplu şi mai firesc, ziceţi dv., decît a crede că valoarea este numai o formă a muncii omeneşti. Aerul şi diamantul stau gata de atîta vreme să dea sprijin acestei teorii.

Aici s-ar fi aşteptat oricine să începeţi a aduce dovezile dv., în loc de aceasta însă ne trezim cu o nouă meşteşugire din Marx.

„Un lucru poate fi *valoare* de întrebuinţare fără a fi *valoare*, ceea ce se întîmplă atunci cînd utilitatea sa pentru viaţa noastră nu se produce prin muncă. Astfel aerul, pămîntul virgin etc."

„Lectorul va primi deci şi ideea unei *valori nevalori*"; acuma, zicem noi, începeţi a fi nesuferit prin nepriceperea ori reaua dv. credinţă.

Marx spune că unde zice „valoare" trebuie înţeles valoare de schimb, prin urmare Marx zice că poate să fie o valoare de întrebuinţare fără să fie şi valoare de schimb, şi anume cînd în valoarea de întrebuinţare nu se cuprinde munca omenească. Aerul, apa mării sînt valori de întrebuinţare, dar nu sînt valori de schimb, dv. folosindu-vă de aceea că publicul nu ştie că Marx a spus mai dinainte cum trebuie să se înţeleagă cuvîntul „valoare" [şi] se miră, de bună seamă, că valoarea de întrebuinţare nu-i valoare, adică o *valoare nevaloare,* cum insinuaţi dv. Ce nume trebuie să fie dat unei asemenea critici?

Dar mirarea noastră a fost fără de margini cînd v-am văzut aducînd falsificarea pomenită ca dovadă că teoria valorii din Marx este falsă şi că toată munca dialectică a fost în zadar; ca să judece oricine buna-credinţă ce aveţi, citām toată bucata:

„Lectorul va primi deci şi ideea unei *valori nevalori,* dar nu trebuie să treacă cu vederea că, după cele ce ne spune Marx în rîndurile de mai sus, principiul identităţii în muncă a contrarietăţilor înjghebate de dînsul rămîne părăsit, deoarece el singur ne spune că sînt utilităţi şi valori de întrebuinţare ce nu-s produse de munca omenească. Toată truda de a îmbrăca materialul valorii economice în erudiţie dialectică a fost deci în deşert şi nu ne rămîne decît a vedea dacă aşa-numita descoperire poate pretinde de altminterea un loc în ştiinţa economică".

Dar, în numele tuturor sfinţilor, ce voiţi să combateţi dv.? Cîteva rînduri mai sus aţi spus că voiţi să combateţi deosebirea acestor valori, adică a valorii de întrebuinţare şi a celei de schimb, şi scoaterea valorii de schimb din munca omenească. Acum, cînd Marx vă spune

că între valoarea de întrebuinţare şi cea de schimb este aşa de mare deosebire încît un lucru poate să aibă valoare de întrebuinţare fără a avea şi valoare de schimb, adică cînd vă spune încă o dată tocmai ceea ce voiţi să combateţi, dv. ziceţi : „Vedeţi deci, principiul unităţii e lăsat la o parte şi toată munca a fost zadarnică". Doamne sfinte ! Care unitate ? Marx vă pune în vedere deosebirea între valoarea de întrebuinţare şi cea de schimb şi dv. luaţi ca dovadă pentru dv. tocmai ceea ce era să combateţi !

Faceţi întocmai ca cel care ar crede că dovedeşte că sînt foarte proşti şi foarte greşiţi cei ce sînt convinşi că pămîntul se mişcă aducînd bucăţi din vreo scriere care apără ideile lui Galileu şi strigînd plin de mulţumire : „Vedeţi, a părăsit principiul nemişcării pămîntului, prin urmare toată truda dialectică a fost în zadar !". Ce nume merită asemenea critică ?

După această ispravă urmaţi, bătîndu-vă joc de Marx : „Dacă fenomenele reale ar fi cîrmuite numai de raţiunea noastră abstractă, atunci... atunci... de, poate ar avea Marx dreptate", dar dv. vă trebuie „ceva ca să găsim legile adevăratei dezvoltări reale, şi acel ceva nu-i aşa de simplu...".

Pentru a găsi aşa ceva daţi un exemplu care este o *capodoperă* în felul său, şi-l reproducem în întregime pentru ca urmaşii să ştie ce profesori am avut la universitate :

„Exemplele invocate în textul reprodus mai sus ne fac să ne punem întrebarea : de unde iese valoarea în bunurile naturii care au utilitate, însă cu deosebire de aer etc. nu le putem avea gratis, ci numai în schimbul unui echivalent de valoare ? Dacă utilitatea este creată fără fapta omului, atunci munca omenească a fost în stare cel mult să mărească şi să adauge calităţile acestor bunuri. Aşa, de exemplu, în preţul care se plăteşte pentru o găină, excluzînd porţiunea care naşte prin concurenţă între consumatori, o parte din rest reprezintă, desigur, munca întrebuinţată de cel ce i-a dat îngrijirea pentru a ne-o procura. Dar nu poate nimeni sta la îndoială că din utilitatea care o are acest bun natura procură partea cea mai însemnată, că prin urmare porţiunea de echivalent pentru muncă este cea mai mică şi că acest element produce cea mai mică parte din valoarea economică a unei găini. Dar restul valorii sale economice de unde intervine ? Iată ceea ce teoria ce şi-a apropriat Marx nu ne poate lămuri. O teorie a valorii însă trebuie să se poată întinde să explice provenienţa şi cauzele tuturor categoriilor de valori care există în realitate, independent dacă natura şi cauzele unor asemenea valori pot sau nu să fie justificate din punctul de vedere al dreptăţii sociale".

Încă o dată, d-le Missir, ce combateţi dv. ? Teoria valorii a lui Ricardo şi a lui Marx ? Bine, dar această teorie deosebeşte valoarea de întrebuinţare şi de schimb. Esenţa valorii de întrebuinţare e folosul, a valorii de schimb munca.

Această teorie susţine că bunurile fireşti, ca aerul, de pildă, nu intră ca parte constituitoare în valoarea de schimb, bunurile fireşti n-au nici un pic de valoare de schimb, fiindcă n-au nici un pic de muncă omenească, deşi au valoare de întrebuinţare nemăsurat de mare. Dv. voiţi să combateţi aceste idei. Să ascultăm !

„Exemplele invocate fac să ne punem întrebarea de unde iese valoarea în bunurile fireşti, care au utilitate fără însă a le putea avea gratis, adică pentru care trebuie să dăm în schimb altă valoare".

Dv. combateţi teoria care pretinde că bunurile fireşti n-au nici un singur pic de valoare de schimb şi pentru aceasta vă puneţi întrebarea de unde au bunurile fireşti valoare de schimb.

Dacă veţi dovedi că natura intră ca factor constituitor de valoarea de schimb, atunci aţi învins şi pe Ricardo, şi toată şcoala engleză cu Marx cu tot.

După întrebarea ce v-aţi pus, luaţi un exemplu bătător la ochi, un exemplu care vă va face nemuritor, un exemplu prin care vă închipuiţi că veţi putea dovedi că natura produce valoare de schimb.

Acest exemplu este o simplă părere, curat o găină şi nimic mai mult.

„În preţul ce se plăteşte pentru găină, lăsînd la o parte ceea ce s-a produs prin concurenţă, o parte (unde aţi arătat că numai o parte, unde-s dovezile ? Dar ce mai trebuie dovezi, nu-i de ajuns dacă ziceţi dv. că nimeni nu stă la îndoială ?) se plăteşte pentru munca întrebuinţată la creşterea găinii, dar restul valorii (care rest, d-le Missir ?) ei economice de unde-i ? (Bravo ! Aici i-ai

înfundat.) Nimeni nu stă la îndoială că natura produce partea cea mai însemnată, că prin urmare porțiunea de echivalent pentru munca omenească e cea mai mică".

Mai presus de orice laudă, d-le Missir!

Cîte cuvinte, atîtea greșeli, de nu și mai multe. Ar fi bine să vă luați ca deviză: „Nimeni nu stă la îndoială".

Ce fel de metodă logică întrebuințați? Trebuie să dovediți că în prețul găinii se plătesc și factorii naturali, pentru aceasta ați scris articolul și, ca să dovediți, spuneți numai: nimeni nu stă la îndoială!

Mulți tovarăși veți găsi la absurditățile dv. economice, dar în privința logicii sînteți unic în felul dv.

Dv. spuneți că nimeni nu stă la îndoială că în prețul găinii se plătesc și factorii naturali, pe cînd toată școala engleză din trecut și de acuma neagă asemenea idee. Acest exemplu ajunge pentru a dovedi cît sînteți de diletant (ca să nu zicem mai mult) în economia politică.

În orice compendiu de economie politică, după școala engleză, veți afla următoarele cunoștințe:

Omul cu munca lui nu e în stare să producă nimica din nou. Toată activitatea omului se mărginește la a combina materia, la a-i da altă formă în timp și în spațiu.

În această schimbare a materiei făcută pentru scopurile lui îl ajută puterile naturii, legile neschimbate ale universului. Omul nu poate face nimica fără a fi ajutat de puterile naturale, el numai pune așa fel lucrurile ca să poată puterile naturii lucra în folosul său.

A prețui aceste puteri este cu neputință, pentru că fiecare din ele cere nu numai existența noastră, dar chiar a planetei noastre. Factorii naturali nu pot fi prețuiți, atît de mare este lucrarea lor față cu munca omenească, și afară de aceasta s-a primit ca firesc lucru că la lucrarea acestor factori, fără să se amestece munca omenească, au drept toți oamenii deopotrivă. Chiar d-l Ștefănescu a înțeles aceasta fără a-și încorda peste măsură mintea: „Ce valoare poate să aibă, bunăoară, vîntul?" — zice d-sa.

Exemplul cu găina arată mai presus de orice îndoială superficialitatea dv. Văzînd găina care a crescut din pui fără ca în procesul fiziologic de creștere să ia parte de-a dreptul munca omenească, dv. v-ați zis: „Iată exemplul potrivit" și dintr-o bucată ne declarați că în prețul acestei

păsări se plătesc mai ales procesele fiziologice ale creșterii.

Nu numai în găină, d-le Missir, dar în orice lucru din natură se arată puterile naturale. Așa, de pildă, în scaun ori în haină credeți dv. că se află alt raport între cantitatea de muncă făcută de puterile naturale și între aceea făcută de om decît în găină? Rău v-ați înșela. Procesul fiziologic al creșterii copacului din care s-a făcut scaun, munca cheltuită de eterul în mișcare pentru a ține părticele așa ca să fie lemnul solid, lucrarea razelor soarelui pentru a pricinui în frunze materiale din care se hrănește copacul... întrec de multe mii de ori munca trebuitoare pentru a tăia copacul și a face scaune dintr-însul, și totuși, după dovezile aduse de Marx, trebuie să admitem că în valoarea de schimb nu se ține seamă decît de munca omenească, cheltuită atît cu creșterea găinii cît și cu facerea scaunului. Cînd plătim munca omenească cheltuită cu îngrijirea puilor, costul hranei etc., nu rămîne nici un rest, d-le Missir, pentru procesele fiziologice. Cînd plătim un franc și cincizeci o găină, probabil că prețul este mai jos decît valoarea de schimb a găinii, nu plătim adică nici munca omenească cheltuită de țăran cu creșterea acestei păsări. Dv. însă se vede că v-ați închipuit că plătiți vreo 10 bani pentru munca țărancei și 1,40 fr. *pentru natură* (?); căci ați zis „Porțiunea de echivalent pentru munca omenească e cea mai mică etc.". Dacă ați fi crescut găini, ați fi înțeles că 1,50 fr. nici nu plătește toată munca; un găinar nu face greșeala pe care ați făcut-o dv. în calitate de profesor de economie politică.

De ce n-ați luat ca exemplu gîsca? Poate că această pasăre deșteaptă, care a scăpat odinioară de la pieire pe strămoșii romani închiși în Capitoliu, poate, zic, scăpa și societatea burgheză amenințată de hidra revoluționară.

După ce înșirați toate aceste monstruozități logice și economice, dv. strigați: „Iată ce nu poate să ne explice teoria ce și-a apropriat Marx (adică exemplul cu găina)" și apoi învățați pe Marx că teoria valorii trebuie să explice proveniența și pricinile tuturor categoriilor de valoare; pentru că, altmintrelea, ferească dumnezeu, „ar fi ușor de dovedit că proprietatea găinilor este nedreaptă" (ce tot ai cu găinile, d-le Missir?).

După ce arătați cum teoria valorii lui Ricardo înlătură unele greutăți, de pildă în exemplul cu producătorul cel leneș și prost, rupeți o bucățică din Marx, care de astă dată trebuie să vă încununeze cu laurii învingătorilor. Iat-o :

„Diferite împrejurări determină puterea productivă a muncii : astfel sînt abilitatea mijlocie a lucrătorilor, gradul de dezvoltare a științei și a mijloacelor sale tehnice, combinarea mijloacelor de producțiune și dimensiunea și energia acesteia și, în fine, *agenții naturali ai producțiunii*. Aceeași cantitate de muncă produce în *timpuri* favorabile o cantitate îndoită de grîu decît în *timpuri nefavorabile și procură mai multe metale din minele bogate decît din cele sterpe*“ [23].

După ce scoateți această bucățică, declarați că aceste cuvinte ale lui Marx sînt cea mai convingătoare critică în contra teoriei lui : spuneți că nici nu v-ar veni a crede dacă nu vedeați cu ochii, căci (așa argumentați dv.) „cine recunoaște că ploaia, căldura, vîntul... măresc sau micșorează rezultatul muncii și influențează *astfel asupra valorii productelor* trebuie să recunoască că puterea acestor elemente intră într-un mod oarecare alături cu munca în cauzele care produc valoarea în bunuri“.

D-le Missir, se vede că ați dat iscălitură undeva să nu înțelegeți nimica, dar nimica de tot din cîte zic potrivnicii dv. Dacă tipăreați toată bucata din Marx, ați fi adus folos și dv., și mie, și cititorului dv., căci nu v-ați fi făcut de rîs, mie că mă scuteați de trudă și cititorului pentru că ar fi aflat adevărul cu cîteva luni mai devreme.

Marx, în bucata citată, zice că sînt felurite împrejurări care influențează asupra productivității muncii și între aceste împrejurări numără factorii naturali.

În timpuri bune se scoate de două ori pe atîta sfeclă din lanuri semănate și îngrijite tot ca și în anii din urmă ; deci factorii naturali au făcut pe fabricanți să aibă de două ori pe atîtea sfecle, dar astfel au căpătat de două ori cît altădată *valoare de întrebuințare*, nu valoare de schimb. Căci, presupunînd, cum se și întîmplă, că anul a fost bun pentru sfecle, atunci se vor fi produs pretutindeni tot așa de bine și valoarea lor de schimb, precum și prețul, vor scădea.

Într-un an s-a întrupat muncă omenească într-o cîtime oarecare de sfecle și în anul cel bun în o cîtime îndoită, și valoarea de schimb a scăzut așa încît cîtimea cea îndoită de sfeclă are aceeași valoare de schimb ca și cea din anii răi. Dacă se întîmpla să se facă numai într-un loc sfecle multe, se înțelege că cel ce le are cîștigă, luînd *preț* mai mare decît în alți ani. Am zis *preț*, d-le Missir, căci, cum ați fi putut afla din Marx și cum poate admiteți și dv., prețul nu se confundă cu valoarea de schimb și nici valoarea de întrebuințare cu cea de schimb. Această amestecare de lucruri deosebite a încîlcit pe mulți economiști însemnați, și dv., d-le Missir, nu trebuie să vă mirați dacă ați pățit-o și dv.

Că creșterea productivității muncii n-are a face cu creșterea valorii de schimb, se vede ușor din fabrici ; dacă un cot de pînză costă acum în jumătate atît muncă omenească cît costa pe cînd se țesea cu stativele, și valoarea de schimb a scăzut în proporție. Dacă s-ar întîmpla să se apuce de acum înainte să ploaie din cer cu pîine în fiecare zi (cum ploua în Arabia cu mană) ori cu găini (fiindcă atîta țineți la aceste zburătoare), fiți încredințat, d-le Missir, că productivitatea muncii (de vreme ce n-am avea decît să strîngem darurile căzute din cer) n-ar face să aibă pîinea (ori găinile) valoare de schimb mai mare decît acum.

Ați înțeles oare măcar acum că poate cineva să recunoască că ploaia, căldura, vîntul... măresc și micșorează productivitatea (și cine n-ar recunoaște asemenea lucruri elementare ar fi bun de trimis la Golia) fără să fie împiedicat de a nega cu desăvîrșire „că puterea acestor elemente intră în valoarea de schimb ?“

Nu mai mergem cu descurcatul înainte, ar începe a fi prea plicticos, căci ce-a încurcat d-l Missir nici zece nu pot descurca, și de aceea, ținînd seama de suferințele cititorului, vom arăta aici istoria teoriei „valorii“ susținută de Ricardo și de Marx și apoi ne vom întoarce iar la dv., d-le Missir.

*

Înainte de a începe a arăta teoria „valorii, rentei, profitului, salariului“... după Ricardo, rugăm pe cititorii noștri să ne ierte că-i vom plictisi cu asemenea materii, dar singuri vor vedea, dacă nu vor fi știind și pînă

acum, cît de însemnat lucru este să înțelegem aceste chestii pentru a putea pricepe frămîntările societății de astăzi. Cine înțelege aceste lucruri înțelege cele mai însemnate chestii economice.

Cum că munca trebuie să fie măsurătoarea, regulatoarea și pricinuitoarea valorii de schimb nu poate fi o descoperire a lui Ricardo. Trebuie să căutăm începutul teoriei în obiceiurile popoarelor primitive, la care munca individuală aducea după sine proprietate individuală ; iar cea comună, colectivă, proprietate colectivă. Omului primitiv i-a fost ușor să înțeleagă că munca e esența, pentru că după muncă urma și consumarea. Țesea o cămașă, să zicem, apoi o îmbrăca, după muncă — consumarea. Se înțelege că și schimbul se dezvoltă tot pe principiul muncii. Despărțirea muncii a deosebit producerea de consumare pentru că producătorul lucrează pentru alții și nu consumă singur roadele muncii sale, ci roadele muncii altuia. Stolerul face mese nu pentru întrebuințarea sa, ci pentru lucrătorul de pămînt, de pildă, care din partea lui face grîu și păpușoi pentru stoler. Împărțirea muncii nu numai că depărtează pe producător de consumator, dar încă și dușmănie se iscă între dînșii. Stolerul va cere pe masă cît se poate mai mult ; dacă-l costă o zi de lucru, va cere în schimb un product care costă două zile ori mai mult. Lucrătorul de pămînt iarăși va căuta, dacă se poate, să dea numai atîta cît se cuvine pentru jumătate de zi. Avînd amîndoi nevoie unul de altul, tîrgul se va sfîrși că vor da o zi de lucru pe o zi de lucru. Se înțelege că se poate ca unul dintr-înșii, folosindu-se de nevoia mai mare a celuilalt, să capete mai mult decît i s-ar cuveni, dar economia politică nu se ocupă cu economia unui om privat, ci cu economia națiunii întregi ; concurența face să se schimbe cîtimi de muncă egale. Dacă stolerul ar căuta să înșele pe lucrătorul de pămînt, acesta se va duce la alți stoleri, care, prin concurență, vor sili și pe cel lacom să lase la prețul cuvenit, să fie cinstit.

Prin urmare, munca este esența, măsura valorii de schimb și tăria nevoilor celor ce schimbă ; or, concurența scoate la iveală această lege. Deși se pare foarte ușor de înțeles, totuși s-au găsit economiști francezi și germani care au susținut că nu munca, dar tăria relativă a nevoilor este măsura valorii de schimb. Adică iau

drept valoare de schimb puterea care ajută la ieșirea la iveală, la arătarea acestei valori. Este tot atît de logic ca și cum ar lua cineva mijlocul social care ajută la arătarea unui geniu drept geniul însuși, ori ca și cum un astronom ar lua telescopul care-l ajută să vadă un corp ceresc drept steaua însăși. Deși absurdă, dar această părere domnește în școala franceză.

Economia politică s-a dezvoltat într-o epocă cînd interesele schimbului erau cele mai însemnate interese ale societății, se înțelege deci că valoarea de schimb, analiza mecanismului schimbului... au fost cele mai însemnate chestii care mișcau pe economiști.

Am zis că n-a găsit Ricardo adevărul că munca formează valoarea de schimb ; într-adevăr, mulți înainte de dînsul au fost de această idee ; vom aminti aici pe unii din cei mai cunoscuți.

Foarte limpede arată această teorie a valorii un economist din veacul al XVII-lea, William Petty *. „Dacă cineva — zice Petty — poate să scoată și să aducă din Peru o uncie de aur în aceeași vreme cîtă e trebuitoare pentru a produce un bushel ** de grîu, atunci cea dintîi va fi prețul firesc al celui de pe urmă. Dacă cineva va putea într-aceeași vreme, cu aceeași ușurință, să scoată dintr-o mină mai bogată două uncii de aur în loc de una, atunci un bushel cu prețul de 10 va fi tot așa de ieftin ca înainte cu 5".

Petty, prin urmare, în veacul al XVII-lea, înțelegea ceea ce nu puteți înțelege dv. acum, d-le Missir, adică faptul că munca e factorul principal al valorii de schimb și că natura nu intră ca element producător de valoare de schimb. *Scumpetea sau ieftinătatea firească a lucrurilor* (zice Petty la p. 76) *atîrnă de la cîtimea de muncă cerută pentru producerea lucrărilor trebuitoare.* „Grîul este de două ori mai scump acolo unde două sute de oameni se cer pentru a produce aceeași cîtime care aiurea poate fi produsă de o sută".

Alt scriitor vestit din veacul al XVII-lea, Locke ***, care întemeia proprietatea pe muncă, zice : „Într-adevăr,

* *A Treatise of Taxes and Contributions*, nr. 67. Vezi Siber traducerea germană, p. 602, 603. Roscher. *Zur Geschichte der englischen Volkswirthschaftslehre*, p. 75.

** (1 buschel = 36,3 litri).

*** Locke. *The Works*, vol. II, *On civil governement*, p. 174.

numai munca face deosebirea de valoare între lucruri. Dacă vom prețui bine toate lucrurile ce consumăm și vom socoti cît se datorește muncii și cît naturii, vom găsi că 99% din valoare vin de la muncă numai".

Cum vedeți, d-le Missir, și Locke amestecă încă natura, dar cel puțin înțelege atîta că trebuie să-i dea de 99 [de] ori mai mică însemnătate decît muncii omenești... Pe cînd dv. !

Mai încolo Locke zice : „În pîinea ce mîncăm, trebuie să fie socotită nu numai munca celui ce merge în urma plugului, dar și a acelui care seceră, care macină, care a îngrijit de boi, care a făcut plugul, care a scos fierul din pămînt etc...".

Alt autor cunoscut, Boisguillebert, în scrierea sa *Le détail de la France* și *Factum de la France*, este tot de această idee, deși părerile lui sînt arătate mai întunecos.

„Cea dintîi analiză conștiincioasă a valorii de schimb a fost făcută de un om din Lumea Nouă, de Benjamin Franklin * — zice Marx, — voind el să afle altă măsură comună a valorii lucrurilor decît aurul, a ajuns la încheierea că acea măsură nu poate fi decît munca și că prin muncă se poate măsura și valoarea aurului, ca și a oricărei mărfi" [24]. „Să presupunem, zice el, [Franklin] că un om se îndeletnicește cu producerea grîului și altul în același timp cu scoaterea argintului, atunci la sfîrșitul anului productul unuia va fi prețul firesc al celuilalt product, și dacă unul din acești oameni a scos 20 de uncii de argint, iar celălalt 20 de busheli de grîu, o uncie de argint va fi prețul unui bushel de grîu. Dacă s-ar găsi însă mine mai bogate (băgați de seamă, d-le Missir, cît de bine înțelege Franklin că natura nu intră în producerea valorii de schimb) și un om, muncind tot atîta, poate scoate 40 de uncii, pe cînd muncind la grîu face tot 20 de busheli, 2 uncii vor fi prețul unui bushel".

Vedeți d-le Missir ? Valoare a 20 de uncii de argint se exprimă în cazul dintîi în 20 de busheli de grîu..., cînd însă, mulțumită minelor mai bogate, mulțumită naturii, s-au produs 40 de uncii de argint, o cîtime îndoită în același timp de muncă, prețul unui bushel este

---

*Franklin B. *The Works*, ed. by I. Sparks, vol. II, Boston, 1836, citat de Marx în *Zur Kritik...*, p. 33—34.

2 uncii, adică cele 40 de uncii scoase acum au aceeași valoare cît cele 20 produse în alt an aiurea, pentru că s-a cheltuit tot atîta muncă pentru dînsele. Dacă din pricina sărăciei minelor s-ar produce în același timp numai 10 uncii și grîu tot cît înainte, s-ar vinde cu 1/2 de uncie bushelul de grîu ; 10 uncii ar avea aceeași valoare cît 20 înainte.

Mai apropiat de Smith și de Ricardo este Stewart : acesta formulează aproape în întregime legea valorii lui Ricardo și o scrîntește numai la „profit", pe care îl scoate din preț, și nu din munca neplătită.

Din fiziocrații, înaintemergători ai teoriei lui Ricardo în teoria valorii, putem numi pe Kéné * și, mai ales, pe talentosul Mercier de la Riviére **. În scrierea sa *L'ordre naturel [et essentiel] des sociétés politiques* zice : „Omul care are mai mult vin, dar n-are pîine intră în legătură cu altul care are prea multă pîine și prea puțin vin ori n-are deloc, schimbă și pentru 50 de unități de valoare de pîine dă 50 unități de valoare [de] vin. Acest schimb nu mărește bogăția nici a unuia, nici a altuia, fiindcă fiecare înainte de schimb avea tot atîta valoare cît și după schimb. Cu toate acestea, schimbul a fost de folos pentru amîndoi, fără acest schimb nici unul nu putea să consume tot cît a produs și ar fi trebuit să-și micșoreze producțiunea".

Mercier de la Rivière înțelegea mai bine mecanismul schimbului decît mulți economiști ! El înțelegea că scopul schimbului este schimbarea de cantități egale de valoare de schimb, dar deosebită prin calitate. Dacă se schimbă o masă cu o haină, schimbarea nu se face pentru ca unul să primească o valoare de două zile pentru muncă de două, ci pentru că fiecare are nevoie de lucrul ce se află în stăpînirea celuilalt. Altă cauză a schimbului este împărțirea muncii.

Ca toate teoremele economice, nici aceasta, deși este foarte simplă, n-a putut să fie înțeleasă de mulți nici chiar acum. Astfel, Émile de Lavelaye, în cartea sa din urmă, *Le socialisme contemporain*, găsește împreună cu *Condillac* că scopul schimbului este de a lua mai mult

---

* [François Quesnay].
** *Physiocrates*, vol. II, édition Daire, p. 146—147.

şi a da mai puţin. „Dacă — zise Condillac *, şi împreună cu dînsul Lavelaye ** —, dacă doi fac schimb, pricina este că le vine la socoteală, şi tocmai din această pricină trebuie să tragem încheiere că fiecare dă mai puţin pe mai mult.“ Cu totul altceva ar trebui să scoatem, zice un economist de talent, şi anume că fiecare dă un lucru care nu-i trebuie pe altul de aceeaşi valoare, dar de care are trebuinţă.

Dintre fiziocraţi, afară de Quesnay şi Mercier, poate fi socotit între înaintemergătorii lui Ricardo — Letrou ***.

Adam Smith este, fără îndoială, cel dintîi care a formulat în mod ştiinţific că munca e esenţa valorii, şi anume munca sub forma ei actuală, adică împărţită. Dar nu se poate ţine la această înălţime ştiinţifică, nu poate rămîne logic şi de aceea preţuieşte cîteodată productele de pe munca ce cuprind, alte dăţi însă de pe preţul muncii, lucru cu totul greşit.

Dacă o masă se lucrează în 10 ceasuri, atunci valorează 10 ceasuri de muncă, şi totuna este dacă meseriaşul a făcut-o singur ori dacă a pus să o facă un lucrător cu leafă — valoarea va fi aceeaşi. Dar lucrătorul primeşte de la stăpîn, de pildă, un product care valorează numai 6 ceasuri de muncă, şi valoarea de 4 ceasuri rămîne ca folos ori cîştig pentru stăpîn ori întreprinzător. Valoarea celor 10 ceasuri este preţul muncii, prin urmare Adam Smith, definind valoarea mesei cînd prin muncă, cînd prin preţul muncii, o defineşte cînd prin 10 ceasuri, cînd prin 6.

„Adam Smith — zice Ricardo, care cu atîta exactitate a definit izvorul valorii — trebuie, dacă voia să fie logic, să susţină că productele au valoare mai mică ori mai mare după cum s-a cheltuit cu producerea lor muncă puţină ori multă. Cu toate acestea, Adam Smith a pus şi altă măsură pentru valoare şi zice că productul va avea cu atît mai mare valoare cu cît se va schimba pe mai mult. Cîteodată priveşte ca măsură de valoare pîinea, cîteodată munca, însă nu ceea ce se cheltuieşte pentru producerea lucrului, ci ceea ce s-ar putea cumpăra cu lucrul în chestie în tîrg ; pare că ar fi tot una, ori pare că dacă munca omului se va face de două ori mai roditoare va şi primi numaidecît şi el de două ori mai mult pe munca lui“ *.

* Vezi *Le commerce et le gouvernement*, p. 57.

** Cîteodată Lavelaye spune cu totul alta decît Condillac, şi în general cartea aceasta este plină de contraziceri.

*** [Le Trosne].

Această lipsă de consecvenţă, aceste expresiuni echivoce au fost pricina că mici elevi ai marelui învăţător, de pildă şcoala franceză cu Say şi Bastiat în cap, s-au folosit de dînsele şi au vîrît în economia politică o mulţime de vederi greşite sprijinindu-se pe autoritatea marelui scoţian.

Ricardo, dimpotrivă, cu o logică puternică, cu o consecvenţă rară, cu o limpezeală la care nici unul din elevii lui din şcoala burgheză n-au mai ajuns, a arătat că izvorul, măsura, regulatorul valorii de schimb este munca.

Cititorii doritori de a vedea luminîndu-se chestiile economice ne vor lua în nume de bine dacă vom arăta aici pe scurt teoria valorii şi a rentei după Ricardo. Este cu atît mai de trebuinţă asemenea expunere, cu cît tot ce s-a scris la noi în ţară, începînd de la I. Strat şi sfîrşind prin domnii Missir şi Ştefănescu, n-a fost alta decît expunerea vitejiilor lui Bastiat, Dunoyer, Baudrillart şi c-nie **.

Ricardo începe scrierea sa prin statornicirea deosebirii între valoare de întrebuinţare şi valoare de schimb. Pot să fie lucruri care să aibă cea mai mare valoare de întrebuinţare fără să aibă şi valoare de schimb ; valorile de schimb însă nu pot să nu fie şi folositoare. Folosul ce aduce un lucru nu face dintr-însul valoare de schimb, căci atunci şi soarele ar avea asemenea valoare, ba încă mare, căci ne este de cel mai mare folos.

Lucrurile care ne sînt folositoare îşi trag valoarea de schimb din două izvoare, din raritate şi din muncă. Sînt unele lucruri a căror valoare se statorniceşte numai de pe raritate, nici o muncă omenească n-ar putea să le facă mai numeroase şi acestea au un preţ monopol, care atîrnă de la tăria dorinţei de a le avea la cei ce le cum-

* Vezi *The Works of David Ricardo* by I. R M-e Culloch, London, *John Muray*, Chap. I, p. 3. Asemenea vezi *Ricardo în colecţiunea economiştilor*, de Guillaumin.

** Se vede că d-l Missir a citit şi pe Henry George, *Progress and Poverty*, de împrumută de la acesta pilda cu găina.

pără, adică numai de legea *ofertei și a cererii.* Așa sînt tablourile unor pictori mari, așa mai sînt cărțile vechi etc. Dar aceste lucruri luate la un loc sînt foarte puține și neînsemnate față cu lucrurile produse prin munca și capitalul întrebuințat la producerea lor. Ricardo, în toată cartea sa, vorbește numai despre acestea din urmă și are deplină dreptate nu numai pentru că acelea sînt numai o parte neînsemnată din bogăție, dar și pentru că acelea nu pot să intre în legile economice.

Valoarea de schimb a lucrurilor este hotărîtă prin cheltuielile de producere ori prin cantitatea de muncă cerută pentru a le face. Astfel, în valoarea de schimb a unei haine trebuie de socotit nu numai munca croitorului, dar și munca agricultorului care a semănat cînepă, munca fierarului care a lucrat fierul plugului pentru agricultor, munca minerilor care au scos fierul din pămînt și l-au lucrat pînă ce i-au dat forma sub care se află în negoț, munca țesătorului care a țesut pînza, a celor care au transportat haina etc... Toate aceste cantități alcătuiesc la un loc valoarea de schimb a hainei. Prin urmare, după Ricardo, valoarea de schimb, dacă ni se îngăduie a ne exprima astfel, se desface în cantități de muncă și acestea în cantități de timp (cît au durat) — ani, zile, ceasuri.

Putem scoate următoarea încheiere din cele spuse : cu cît un lucru cuprinde mai multă muncă, cu atît are și mai mare valoare de schimb, și două lucruri care vor cuprinde aceeași cîtime de muncă vor schimba între sine.

Care este însă puterea care le compară, care face să iasă la față acea muncă care este ascunsă în lucruri, care face ca două lucruri să se schimbe cînd au în sine cîtimi deopotrivă de muncă ?

Puterea aceasta este *cererea și oferirea,* tăria relativă a trebuințelor, concurența : cînd un product se aduce în tîrg, să poată fi schimbat pe muncă mai multă sau mai puțină decît cuprinde. Dacă, de pildă, fabricantul de mese aduce masa în tîrg, se înțelege că va cere pe dînsa mai multă muncă decît s-a cheltuit ; de pildă, va cere un product făcut într-o zi și jumătate dacă masa îl costă o zi de lucru. Dacă vor fi mulți cumpărători și mese puține, atunci se poate să ia fabricantul mai mult decît cheltuielile lui de producțiune. Iar dacă, dimpotrivă, vor fi

de vînzare mulțime de mese și cumpărători puțini va fi silit fabricantul să dea o masă care costă o zi de muncă pe argint sau pe altceva care costă numai 3/4 de zi.

Cum se vede deci, prețul atîrnă de la ofertă și de la cerere (adică de la raportul între numărul celor ce voiesc să cumpere și între al celor ce vor să vîndă) și poate să fie uneori mai mare, alteori mai mic decît valoarea de schimb a lucrului.

Am zis „uneori“ căci concurența aduce prețurile la cheltuielile de producțiune. În adevăr, dacă fabricantul de mese va lua, din pricina cererii prea mari, pe o masă în valoare de o zi de muncă o pălărie în valoare de o zi și jumătate, lucrătorii vor începe a fugi de la pălărierie și vor căuta de lucru în alte meșteșuguri, chiar și în fabricarea meselor, și astfel se va împuțina numărul pălăriilor și va crește cel al meselor și se vor schimba pe o zi de muncă ori chiar, dacă se vor fi înmulțit prea tare, și pe mai puțin. Așadar, prin fuga capitalului și a lucrătorilor de la industriile ce produc mai mult decît se cere la cele ce produc mai puțin, se tinde să se statornicească echilibrul în schimb, așa ca să se dea în schimb cîtimi egale de muncă omenească.

Așadar, concurența ajută la arătarea principiului valorii, dar nu este pricinuitoarea valorii. Cu cît concurența va fi mai mare în tîrg, cu atît prețul va fi mai aproape de valoarea de schimb a lucrului.

Împotriva lui Condillac și a tuturor superficialilor din școala franceză, Ricardo scoate profitul tot din muncă. „Dacă lucrurile s-ar schimba astfel încît să se dea cantități deopotrivă de mari de muncă, atunci, zic economiștii tot așa de adînci ca și Condillac, n-ar fi schimb, de vreme ce n-ar fi de nici un folos vreuneia din părți“. Ricardo însă spune că schimbul se face pentru că fiecare dă un lucru ce nu-i trebuie pe unul care-i trebuie. Stolerul schimbă masa pe haină pentru că are nevoie de haină, și nu de masă. Croitorul, dimpotrivă, dă haina de care n-are nevoie pe masa ce-i trebuie. Împărțirea muncii ne silește să facem lucruri care nu ne trebuie nouă, și în această împărțire și specializare a muncii stă tot progresul economic al omenirii. Stolerul numai de aceea poate face mese mai multe și mai bune pentru că se specializează numai în această breaslă ; tot așa și croitorul. Deci împărțirea muncii pricinuiește

schimbul. Să presupunem că stolerul şi croitorul ar fi trăit înainte de împărţirea muncii ; să presupunem că fiecăruia, pentru a face o haină ori o masă, i-ar fi trebuit o zi de lucru, prin urmare într-o lună de zile putea să aibă fiecare 15 mese şi 15 haine, lucrînd cîte 30 de zile pe lună. Specializîndu-se însă, adică făcîndu-se unul stoler şi altul croitor, munca lor poate fi îndoit de roditoare, aşa că stolerul poate face cîte două mese pe zi, iar croitorul cîte două haine şi, schimbînd, fiecare va avea cîte 30 de haine şi 30 de mese ; deci mai mult decît dacă ar fi lucrat fiecare şi mese şi haine. Iată deci că oamenii se folosesc prin schimb fără să ia lucru de o zi şi jumătate în loc de unul de o zi numai, cum îşi închipuia Condillac şi chiar Lavelaye. Aceşti învăţaţi socoteau că numai dacă se schimbă lucruri care costă, de pildă, 15 zile pe lucruri care costă mai mult poate ieşi un folos pentru unul (căci nu ne închipuim că vor fi zicînd cum că, schimbînd fiecare, înşală pe celălalt) şi chiar aşa îşi explică ei profitul ; în cazul de sus, valoarea celor cinci zile ar fi fost profitul unuia dintre schimbători. După Ricardo e cu totul altfel. Fabricantul vinde o masă pentru o bucată de aur egală cu un napoleon. Cheltuielile de producere ale mesei vor fi deopotrivă cu ale producerii napoleonului *.

De unde iese deci cîştigul fabricantului, fără de care acesta nu-şi va pune capitalul în producţiune ? De unde vine dar cîştigul lui şi al tuturor capitaliştilor dacă, cum am văzut, legea cererii şi a ofertei, concurenţa îi va sili să schimbe cîtimi egale de muncă, să schimbe lucrurile după valoarea lor de schimb ? Iată de unde.

E adevărat că fabricantul de mese dă o masă în valoare de o zi de lucru pe o bucată de aur care are aceeaşi valoare, dar o parte din acest aur intră în buzunarul lucrătorilor sub nume de salariu pentru muncă, o parte însă (vom vedea pe urmă ce parte) rămîne în mîinile capitalistului ca profit pentru capital. Dacă fabricantul de mese le schimbă pe pălării cu pălărierul (de-a dreptul ori prin mijlocul banilor, pentru noi totuna vine acuma),

* Dacă oferta şi cererea nu s-ar echilibra şi s-ar oferi mai puţine mese decît se cer, aşa ca fabricantul de mese să poată lua mai mult decît cheltuielile de producere, atunci capitalurile s-ar grămădi la producerea meselor, oferta s-ar mări şi preţul lor ar scădea pînă la cheltuielile de producere.

îşi dau valori egale de schimb unul altuia, *profitul nu-l au din schimb, ci din producere.* Cînd fabricantul vine în piaţă cu o masă a cărei producere a costat o zi de lucru, profitul lui se cuprinde chiar în acea zi pentru că lucrătorul n-a primit ca salariu valoarea zilei, ci numai cît 3/4, şi un sfert a lucrat gratis pentru stăpîn. Productul se împarte deci în două părţi la cele două elemente ale producţiunii *, între capital şi muncă. Partea luată de capital se cheamă profit. Aceeaşi concurenţă care aduce preţurile lucrurilor la *valoarea* lor face ca profiturile capitaliştilor să fie deopotrivă. Dacă vom presupune că mijlocia profiturilor ce se capătă în industria meselor este 10% şi în alta 15%, atunci capitalurile vor fugi de la industria meselor la aceasta, aşteptîndu-se la profit mai mare, dar, mesele înmulţindu-se, în curînd le va scădea preţul şi profitul va scădea la 10% şi pentru fabricarea lor, şi aşa mai departe.

Dacă vom lua tot ce s-a produs într-un an de o naţiune întreagă, vom numi *product naţional* totalitatea lucrurilor produse prin toate puterile productive ale societăţii. Productul naţional se va împărţi în două părţi (între capital şi muncă **, care intră amîndouă în producţiune). Mai este însă şi un al treilea element care ia parte la împărţirea bogăţiilor. Acest element se cheamă rentă.

Ce este renta ?

În vorbirea obişnuită se numeşte rentă orice venit prin care un om poate trăi fără să muncească ; deci în vorbirea de toate zilele nu se face deosebire între profit şi rentă [25], cu totul altfel este însă în economia politică. Cînd s-au aşezat oamenii pe pămînt, făcîndu-se din

* Economia politică pune şi un al treilea element de producţiune, natura. Natura însă nu primeşte nimica pentru ajutorul ce dă (cum se vede, n-are nevoie de bani). Faptul acesta că natura, deşi element al producţiunii, nu ia parte, trebuie, d-le Missir, să vă convingă că natura nu intră ca element în valoarea de schimb. Dealtminteri, toată truda de a pune natura ca element al valorii de schimb se face cu scopul următor. Sînt trei elemente de producţiune : natura, capitalul şi munca. La împărţire însă iau parte numai două elemente, adică capitalul şi munca : natura însă, care-i un element mult mai însemnat, neluînd nimica, trebuie să se însărcineze capitaliştii să încaseze partea naturii... Sărmanii ! Ce abnegaţiune !

** Să nu uite cititorii noştri că aici arătăm ideile lui Ricardo, cu care nu ne unim în toate ; vom arăta ideile noastre mai pe urmă, cînd vom vorbi despre economia socială.

nomazi agricultori, ei, se înțelege, au ales cele mai bune pămînturi *, pe urmă creșterea populației i-a silit să înceapă a lucra pămînturi din ce în ce mai proaste.

Să presupunem că într-o țară în care se află mulțime de feluri de pămînt, a căror rodnicie este foarte neegală (să numim aceste pămînturi cu A, B, C, D, E etc.), s-a așezat un popor. Poporul va începe a lucra pămîntul cel mai bun, A. Dacă acest pămînt va fi de ajuns pentru hrana poporului, atunci rentă nici nu va fi. Prețul cerealelor, materiilor prime va fi după munca cîtă se va cere pentru producerea lor. Dacă pe acest pămînt va trebui muncă de o lună pentru a produce o chilă de grîu și tot o lună pentru a produce o bucată de aur de trei napoleoni, atunci trei napoleoni vor fi prețul unei chile de grîu.

Să presupunem acum că, din pricina înmulțirii populației, nu ajung cerealele produse pe pămîntul A. Atunci populația va fi nevoită a lucra pămîntul B, care se presupune că e de două ori mai puțin roditor decît A. Pe acest pămînt, o chilă de grîu va putea fi produsă cu o muncă de două luni de zile și, prin urmare, prețul ei ar fi 6 napoleoni. Mai puțin de 6 napoleoni nu va putea fi de vreme ce se cere de două ori pe atîta muncă. Dacă ceilalți producători, de pildă cei de aur, de postav etc., vor voi să plătească mai puțin, profitul agricultorilor va fi mai mic decît al celorlalți și se vor lăsa de producerea cerealelor. Se știe însă că pe piață nu pot să fie două prețuri. Prin urmare producătorul de pe pămîntul A, nitam-nisam, se trezește că grîul lui de la 3 napoleoni chila se suie la 6. Acești 3 napoleoni, care s-au adăugat numai din pricina deosebirii între rodnicia pămîntului A, comparat cu B, se numește rentă.

Dacă sporirea populației va sili națiunea să treacă la pămîntul C, a cărui rodnicie eu o presupun de trei ori mai mică decît A, atunci o chilă de grîu va fi produsă în trei luni și va costa 9 napoleoni.

Prețul cerealelor este dar hotărît prin cel mai sărac pămînt care intră în lucrare. Să presupunem acum că de la un timp se pun în lucru trei feluri de pămînt, A, B, C. Dacă în condiții egale, adică cheltuind aceeași

* Mai amintim că-i vorba de ideile lui Ricardo.

muncă și același capital *, C va rodi 100 de chile de grîu, B 150 și A 175, atunci pămînturile A și B vor avea rentă, A de 75 de chile și B de 50 (adică deosebirea între rodnicia lor și [cea] a pămîntului celui mai prost din cîte-s puse în lucrare). Dacă în lucrare va intra un pămînt D, care produce numai 50 de chile, în aceleași condiții în care A produce 175, atunci renta lui A va fi 125 (175 – 50).

Am văzut că cel mai sărac pămînt care e în lucru hotărăște prețul cerealelor. Prețul cerealelor, prin urmare, va fi cu atît mai mare cu cît va fi mai sărac pămîntul ce va trebui să lucreze nația ; dar cu atît mai mare va fi renta, pentru că cu atît mai mare va fi deosebirea între rodnicia pămînturilor puse întîi în lucrare și a acestora din urmă. Cînd au fost în lucrare numai A și B, renta era de 25 de chile pentru A, cînd a intrat și C, renta lui A a fost de 50, și, în sfîrșit, cînd a intrat și D, renta lui A a ajuns la 125... Prin urmare renta e cu atît mai mare cu cît societatea e silită să lucreze pămînturile mai sărace ; renta, prin urmare, e cu atît mai mare cu cît societatea e nevoită să cheltuiască pentru producerea materiilor prime mai multă muncă ; renta e mai mare, prin urmare, cu cît se scumpește viața mai mult și omul este nevoit să muncească mai din greu și să asude mai tare. Productul național, suma tuturor obiectelor produse într-un an, ori venitul net al națiunii, se împarte dar în 3 părți : o parte se dă muncii, altă parte capitalului și alta rentei, ori o parte muncitorilor, o parte capitaliștilor și o parte proprietarilor de pămînt.

Să vedem acum în ce relație stau între sine aceste părți ale productului național.

Am văzut că renta crește cu cît munca trebuitoare pentru producerea cerealelor crește. Prin urmare renta

* În economia politică se deosebește strict renta de profit, chiar cînd e vorba de pămînt. Astfel, din prețul care plătește arendașul pentru moșie, se scade ceea ce se plătește pentru capitalul proprietarului, capital cheltuit în case, instrumente, îmbunătățiri, și numai ceea ce rămîne se numește rentă. Dacă proprietarul pe moșia lui care-i dă arendă de 10 000 de franci, a cheltuit 50 000 de franci pentru case etc. și dacă procentul (Faux du profit) este de 6%, atunci din 10 000 de franci arendă trebuie scăzute 3 000 dobînda capitalului de 50 000 de franci și renta este numai de 7 000 de franci.

crește pe paguba celorlalte două părți. Să vedem acum în ce relații stă profitul cu fondul muncii (adică acea parte care vine muncii).

Pentru a produce trebuie, după Ricardo, trei factori : unul care dă pămînt, altul care dă capital și altul care dă muncă. Am văzut că proprietarul de pămînt își ia partea în formă de rentă. Cum își ia munca ?

După Ricardo, munca e o marfă ca oricare alta. Muncitorul vine pe piață și vinde munca sa celui care are trebuință de dînsa, adică capitalului, cum vinde pălărierul pălăriile. Ca orice altă marfă, munca e o marfă care n-are preț monopolizat (valoarea rarității), dimpotrivă, e o marfă care poate fi mărită sau micșorată. Am văzut că valoarea de schimb a unor astfel de mărfuri e deopotrivă cu a cheltuielilor de producere, adică cu munca cerută pentru producerea lor. Cînd e vorba de muncă, asta înseamnă : valoarea de schimb a muncii e egală cu valoarea cantității de producte trebuitoare muncitorilor pentru trai și înmulțirea neamului fără a lăsa să se împuțineze numărul celor trebuitori. Asta e valoarea de schimb a muncii, care, ca orice marfă, e hotărîtă prin munca trebuitoare pentru producerea ei.

Am văzut că prețul mărfii, care se statornicește sub legea concurenței, sub legea ofertei și a cererii, poate să fie cîteodată mai mare decît „valoarea“ mărfii și cîteodată mai mic. Dacă cererea va fi mai mare, se va lua preț mai mult decît valoarea mărfii, dar asta nu poate ține mult timp, pentru că din pricina cîștigului mai mare capitalurile vor începe a curge la producerea acelei mărfi și prețul va trebui să cadă pînă la valoarea ei, adică pînă la cheltuielile de producere. Dacă prețul mărfii va fi mai mic decît valoarea ei, adică decît cheltuielile de producere, din pricină că oferta va întrece cererea, capitalurile vor fugi de la producțiunea acestei mărfi, oferta va scădea și prețul mărfii va fi iarăși la valoarea naturală a mărfii.

Tot așa e și cu munca, care e și ea o marfă. Cînd în piață e prea mare ofertă de brațe, cînd cererea, dimpotrivă, e prea mică, atunci prețul muncii scade sub valoarea ei, adică sub cheltuielile ei de producere, lucrătorul va primi mai puțin decît are trebuință pentru trai și pentru susținerea neamului. Din această pricină (prin foame, prin moarte, prin însurători mai puține) numărul

brațelor, numărul lucrătorilor va scădea pînă ce iar se va face echilibru între cerere și ofertă și atunci munca se va vinde iarăși după valoarea ei, adică după cheltuielile de producțiune. Cînd însă pe piață se vor plăti mai sus decît valoarea ei, muncitorii vor primi mai mult decît le trebuie pentru a-și ține viața și neamul, de aceea se vor înmulți și, prin concurență între dînșii, prețul muncii va scădea iarăși la strictul necesar. Prin urmare, prețul muncii, ca și al oricărei alte mărfi, nu va putea să fie multă vreme nici mai sus, nici mai jos decît cheltuielile de producere și va cădea mereu la strictul necesar pentru susținerea muncitorilor. Salariul nu va putea să fie multă vreme nici mai mare, nici mai mic decît strictul necesar. Această lege a salariilor, formulată de Ricardo, se numi mai în urmă legea de fier a salariilor, și sub acest nume o vom întrebuința și noi. Strictul necesar fiind ceva relativ, se hotărăște prin obiceiurile, dezvoltarea morală etc. a lucrătorilor, care, avînd un minimum statornicit, nu vor să se înmulțească mai mult, pentru a nu scădea prin concurență între dînșii și acest minimum. Aceasta e legea lui Ricardo.

Acum știm ce parte din productul național vor primi lucrătorii, anume atîta cît e trebuitor pentru ținerea puterii lor de a munci și pentru a familiei lor, iar restul va rămîne capitalului sub felurite forme de profit. Dacă din vreo pricină salariul ar crește, partea capitalului se va micșora. Împotriva tuturor înaintemergătorilor săi, Ricardo a arătat că dacă salariile vor crește capitaliștii nu vor putea să se despăgubească ridicînd prețul fabricatelor, cum se credea mai înainte. Asta se înțelege și *apriori*. Dacă productul național este, să presupunem, x, partea trebuitoare pentru traiul lucrătorilor să o numim y, atunci $x - y = z$, și z va fi partea capitalului și renta. Se vede că dacă y crește, z trebuie să fie mai mic ; deci dacă salariul crește trebuie să scadă partea ce vine rentei și capitalului. Însă, fiindcă renta este hotărîtă cum am văzut în urmă, pierderea va cădea numai asupra capitalului *.

* Această teoremă a dezvoltat-o cu mare preziciune numai Marx, și cînd vom vorbi de Marx o vom dezvolta și noi mai pe larg.

Renta, cum am văzut, se mărește numai atunci cînd sînt oamenii siliți să lucreze mai greu, cînd munca se face mai puțin roditoare, prin urmare crește în paguba capitalului și a muncii ; partea muncii mărindu-se, [cea] a capitalului iarăși scade ; cu cît este salariul mai mare, cu atît este profitul mai mic și, dimpotrivă, cu cît este salariul mai mic, cu atît și profitul se face mai mare. Prin urmare, cele trei părți în care se împarte productul național sînt dușmane între dînsele și una poate să se mărească numai cînd suferă celelalte. Vom vedea mai pe urmă cum toată istoria omenirii sprijinește această încheiere.

Ricardo, deși a formulat antagonismul între rentă, profit și salariu, nu a vorbit nimica despre acest antagonism. Pentru dînsul producțiunea în această formă din care urmează împărțirea în trei părți a productului, pentru dînsul, zicem, această organizare economică este un lucru despre care nici nu mai încape discuție. Dealtminteri el nici nu vorbește despre aceasta, atît de mult este convins că această stare de lucruri (se înțelege în principiu, nu în amănunte) nu poate să fie supusă la vreo critică.

Cîteodată din vorbele lui poți să tragi încheierea că nu numai că este acum, dar că așa a fost și așa va să fie pe vecie. Dar nu numai că are aer de a zice asemenea lucru, ci chiar îl și zice în adevăr. Astfel, în articolul său *Despre protejarea agriculturii* ajunge la anacronismul că pescarul și vînătorul, prețuind instrumentele lor de muncă, se uită în tabelele de anuități care se întrebuințau la bursa engleză la 1787.

Proprietari de pămînt, capitaliști, muncitori, rentă, profit, salariu, iată organizarea economică a cărei raționalitate, după Ricardo și școala lui, nu poate fi pusă la îndoială. Apoi, după dînșii, ar fi și de prisos asemenea discuție, pentru că așa a fost, așa este și așa va fi. Deci economia politică trebuie să se ocupe cu fenomenele economice, care iese din astfel de organizare economică. Analiza acestor fenomene a făcut-o Ricardo cu rară măiestrie și obiectivitate, adică nepărtinire *. Făcînd parte însă din acea clasă care trăiește din profit, într-un cuvînt fiind din clasa burghezilor, Ricardo are mare interes mai ales pentru această clasă, ca toată școala engleză în general. Vom numi în articolele noastre această școală economică *școala clasică engleză*, ori *școala economică burgheză* (luînd în seamă originea și simpatiile exclusive ale acestei școli).

Din această școală a economiei clasice, al cărei reprezentant cel mai ilustru a fost Ricardo, s-au dezvoltat (în parte din ea, în parte împotriva ei) două școli principale (fiecare cu mai multe subîmpărțiri) : școala *economiei sociale* și școala *armonică* (după scrierea întemeietorului *Harmonies économiques*, F. Bastiat), ori școala franceză (pentru că are cei mai mulți reprezentanți în Franța).

Școala economiei sociale, dușmană economiei burgheze, și școala franceză, cu totul prietenă.

Școala economiei sociale neagă temelia economiei burgheze, neagă că producțiunea pe baza salariatului și a împărțirii productului național în trei părți, în formă de rentă, profit și salariu, ar fi o formă veșnică, ea neagă că această formă ar fi fost totdeauna și, mai mult încă, neagă că această formă va fi pentru totdeauna.

Organizația economică de acum, care dealtminteri putem s-o numim organizația burgheză (după însemnătatea ce are capitalul și capitaliștii burghezi), este, după școala socială, o formă economică care a venit după multe alte forme și care, la rîndul ei, va trebui să piară, lăsînd loc astfel altei forme de organizare, mai rațională decît cea de acum, după cum și asta de acum este mai rațională decît aceea ce exista în timpul robiei.

Din acest punct de vedere, școala economiei sociale poate fi numită *evoluționistă*. Dar, afară de acest punct de vedere științific, economia socială e contra economiei burgheze și din punctul de vedere etic, moral, găsind că pieirea modului de producțiune burghez (întemeiat pe salariat și pe împărțirea productului național în trei părți : rentă, profit, salariu) va fi pricinuită, pe de o parte, prin evoluția economică, iar pe de altă parte va fi o urmare a unei moralități mai dezvoltate.

---

* Unul dintre contemporanii lui Ricardo, lord Broom, vorbind de această analiză, de această cercetare care merge pînă în fundul lucrurilor și trage cele mai logice urmări, a zis : „Mister Ricardo seemed as he has dropped from heaven", adică „Domnul Ricardo pare că a căzut din cer".

Văzut este deci că între economia burgheză şi economia socială e o prăpastie fără fund. Economia socială nu poate să se ocupe numai de fenomenele economice ale organizaţiunii sociale actuale (deşi şi acestea trebuie să fie o parte însemnată din cercetările ei), ci cu critica lor şi a organizării economice actuale înseşi. Afară de acestea, trebuie să arate drumul pe care organizaţia actuală trebuie să treacă către cea viitoare şi, cel puţin în trăsături generale, acea organizaţie viitoare.

În articolele noastre vom arăta cum economia socială împlineşte această sarcină colosală.

Şcoala economiştilor francezi, dimpotrivă, găseşte că actuala organizaţie economică e cel de pe urmă cuvînt al progresului, că producţiunea pe baza salariatului şi împărţirea productului naţional în trei părţi e cel de pe urmă cuvînt al progresului şi trebuie numai lăsat deplină libertate puterilor economice existente, şi ele, prin jocul lor natural, vor face ca lumea asta să fie cea mai bună şi cea mai fericită din toate cele ce pot fi închipuite.

Cum văd cititorii noştri, această şcoală nu se deosebeşte în principiu de cea engleză, şi una şi alta sînt burgheze „par excellence".

Dar de aici urmează un lucru foarte ciudat. În vreme ce şcoala duşmană, economia socială, admite că analiza făcută de Ricardo fenomenelor economice care urmează din organizarea actuală e logică, dreaptă şi făcută cu mare măiestrie, şcoala prietenă, alcătuită din şcolarii marelui învăţat englez, neagă cu îndărătnicie toate deducţiunile fundamentale făcute de Ricardo *. Fiecare din aceşti şcolari, după ce fac cîte o închinăciune înaintea „celebrului economist", începe a spune la lucruri de care s-ar cruci sărmanul celebru economist dacă ar mai trăi.

În vreme ce şcoala socială admite teoria rentei, deşi cu unele modificări, dîndu-i o formă cu totul ştiinţifică, cum a făcut Rodbertus.

În vreme ce şcoala socială admite în principiu teoria valorii formulată de Ricardo, făcînd-o mai plauzibilă şi ducînd-o la cele din urmă consecinţe logice, cum a făcut

* Vom dezvolta acest punct mai pe urmă pe larg. Vorbind de Ricardo, de economia politică, avem în vedere Apusul, unde a trăit Ricardo, unde s-a dezvoltat economia politică. La noi burghezimea încă nu joacă un rol aşa de însemnat.

un învăţat şi mai logic decît Ricardo, un cap şi mai genial decît al genialului englez, vorbim de Karl Marx *.

În vreme ce şcoala socială admite legea salariului a lui Ricardo, făcînd numai toate deducerile logice şi morale, cum a făcut Lassalle **.

Şcoala burgheză armonică nu admite nici legea rentei, nici a valorii, nici legea de fier a salariului.

Presupuneţi acum o şcoală darvinistă care să nu admită schimbarea speciilor ; o şcoală galileană care să nu admită că pămîntul se învîrteşte !

De unde vine oare această schimbare de roluri, de unde vine acest fapt aşa de ciudat ?

În numărul viitor, vorbind de şcoala franceză armonică şi de şcoala socială, vom lămuri contrazicerea.

*

În articolul din urmă am încheiat cu întrebarea : De unde vine acest fenomen ciudat că şcoala economică burgheză respinge analiza burghezului Ricardo, iar şcoala socială o primeşte ? Lucrul este însă foarte simplu. Cînd Ricardo a scris vestitul său tratat, duşmănia între clasa stăpînitoare burgheză şi lucrători nu era aşa de tare ca acum, şi Ricardo lucra neînrîurit de cele ce se petreceau în lumea lucrătorilor, lucra la analiza fenomenelor economice cum ar fi lucrat un învăţat la analiza unei pietre, cu toată nepărtinirea cerută de ştiinţă, şi astfel a formulat teoria rentei, a valorii, a salariului şi, mai ales, teoria că cele trei părţi în care se împarte productul naţional sînt antagonice între dînsele. Au trecut însă douăzeci de ani, şi lucrurile s-au cam schimbat. Dezvoltarea burgheziei a

* Chiar aici ţinem să facem o observaţie, că adică ceea ce a făcut pe socialişti să numească pe K. Marx Darwin şi Newton al economiei sociale nu e atît analiza valorii (deşi şi aceasta putea să facă cinste unui învăţat de cei de frunte), dar critica fenomenelor economice şi mai ales introducerea principiului evoluţionist în economia politică, introducerea metodei istorice, arătarea drumului pe care merge organizarea economico-socială de astăzi şi la ce trebuie să ajungă. Despre toate acestea, din reavoinţă ori din neştiinţă, tac toţi cei ce au scris despre Marx, cum e Lavelaye, Maurice Block, celebrul economist cu găina, d-l P. Missir, şi *tutti quanti*. Despre aceasta mai pe larg pe urmă.

** Lassalle, în aprinderea luptei, a făcut cîteva greşeli ; pe acestea le vom arăta mai jos.

dat din ce în ce mai tare pe față partea ei vătămătoare. Creșterea bogăției la o minoritate și a sărăciei celei mai înfricoșătoare la mulțime ; crizele periodice, care aruncă sute și mii de lucrători în uliță, domnia vițelului de aur în totul și în toate ; înlocuirea tuturor sentimentelor morale prin unul singur — prin sentimentul pentru cîștig... au fost faptele care au arătat că starea de lucruri adusă de revoluția cea mare nu e tocmai așa de frumoasă cum o visau revoluționarii cei mari : Danton, Marat etc... În iunie 1848, proletariatul cu mîna pe armă a arătat că nu mai vrea să sufere această stare de lucruri și în același timp o falangă de scriitori au început să arate că tot ce se petrece este o urmare neînlăturată a organizării sociale înseși, că chiar economiștii burghezi din școala engleză au arătat că cele trei părți din venitul național (renta, profitul, salariul) sînt antagonice și, prin urmare, și cele trei clase ce-și împart productul național (proprietarii de pămînt, capitaliștii, lucrătorii) nu pot să fie decît dușmane veșnice, că, în sfîrșit, dacă valoarea de schimb nu-i decît muncă omenească, ce mai caută cei ce nu muncesc, ci numai consumă ?

Astfel, potrivnicii burghezimii se sprijineau chiar pe analiza fenomenelor economice făcută de învățați burghezi. Din asemenea stare nepriitoare a trebuit să iasă burghezia cu orice preț. Pe de o parte, burghezimea se aruncă în brațele reacțiunii, se începe creșterea nemăsurată a militarismului ; [pe] de alta, economiștii burghezi primesc poruncă să nimicească sau cel puțin să mascheze urmările teoriilor lui Ricardo. Lupta împotriva științei s-a început chiar din acea țară în care burghezimea era mai amenințată. S-a văzut o priveliște dezgustătoare, știința în slujba vițelului de aur zvîrcolindu-se, cheltuind mulțime de spirit pentru a nimici adevărul prin cuvinte seci. Economistul francez care mai ales s-a deosebit în meseria aceasta cinstită a fost F. Bastiat. Ținem a arăta cel puțin unele din vitejiile școlii franceze, mai întîi pentru că vederile acestei școli domnesc și la noi, al doilea pentru că dovezile ei se aduc ca arme strașnice împotriva socialismului.

În ce stă, după potrivnicii burghezimii, nedreptatea rentei ? În aceea că se folosesc de dînsa niște indivizi, deși renta este creată de colectivitate. Dacă avem trei feluri de pămînt A, B, C, din care A, în condiții egale, rodește 150

de chile de grîu, B — 125 și C — 100, atunci A va avea renta de 50, B de 25. Dacă însă din pricina înmulțirii oamenilor ori din pricina progresului industrial va intra în lucru pămîntul D, care rodește 75 de chile cu același capital și cu aceeași muncă cu care A dădea 150 și B 125, atunci A, în loc de 50 de chile, va avea rentă de 75 (deosebirea dintre 150 — [și] 75). Din pricina înmulțirii omenirii, a progresului industriei *, proprietarii pămîntului A, pe lîngă cele 50 de chile, vor mai primi 25, care, cum am văzut, vor fi luate din productul național. Cu ce drept le iau proprietarii, unde-i logica ?

Pentru a scăpa aparențele, școala lui Bastiat, întemeindu-se pe cercetările economistului american Carey, a început să nege partea istorică a teoriei lui Ricardo, adică că omenirea a început să lucreze mai întîi pămînturile cele mai bune și pe urmă a fost nevoită să se apuce de altele mai proaste. „Dimpotrivă — zic ei —, oamenii primitivi, fiind mai puțin culți, avînd unelte proaste, puteau să lucreze numai pămînturi de obicei puțin roditoare și tocmai tîrziu, mulțumită cooperației și uneltelor mai bune, s-au putut apuca de pămînturile mai roditoare, ca mlaștinile, pădurile etc.“ Această obiecție este întrucîtva adevărată, dar nu dă nici un răspuns criticilor rentei. Nu-i vorba de care pămînturi s-au lucrat întîi **, dar e de seamă de știut că *în condiții date* sînt pămînturi de felurite grade de rodnicie, că înmulțirea omenirii va sili pe societate să lucreze pămînturi care pentru starea de cultură a societății vor fi mai proaste. Să presupunem că — mulțumită dezvoltării culturii, științei, unor născociri agronomice — s-a schimbat cu desăvîrșire modul de a lucra pămîntul, astfel că pămînturile care au fost mai bune s-au făcut cele mai proaste și dimpotrivă. Atunci, în loc ca A în condiții egale să producă 150, B — 125 și C — 100, se va ajunge ca A să dea 150, B — 200, C — 250. Acum A nu va mai avea rentă, C însă va avea 100 și B 50. Deci pămînturile s-au schimbat, dar renta, cu toate nedreptățile ei, a rămas.

* Cu cît se dezvoltă mai mult industria, producerea, fabricarea, cu atît trebuie mai multe materii prime, prin urmare cu atîta mai mult pămînt trebuie pus în lucrare.

** Vorbim din punctul de vedere al criticii socialiste ; din alte puncte de vedere are faptul însemnătate.

Dar nu se arată numai aici părțile rentei, păgubitoare omenirii. Ricardo a spus de mult că renta vine nu numai din pricina feluritelor rodnicii ale pămîntului, dar și din pricina poziției pămîntului, din apropierea mai mare ori mai mică de piețe, de pildă. În timpul nostru, și asta are însemnătate. În adevăr, fie moșia A cu renta de 1 000 de galbeni. Mulțumită dezvoltării industriale a poporului, au început să se facă drumuri de fier, drumul trece pe lîngă moșia A și iată renta se ridică la 2 000 de galbeni. Moșiile rămase departe ori dau renta mai mică, ori se părăsesc cu desăvîrșire. Iată ce logică este renta și în cazul acesta!

Dezvoltarea orașelor ne arată mai ales toată absurditatea rentei. De unde vine creșterea orașelor? De la dezvoltarea industriei naționale, de la dezvoltarea politică etc. Prin urmare, creșterea orașelor, după spusa burghezimii, este productul progresului poporului întreg. D-l A are o bucată de pămînt pe care are o casă, această bucată de pămînt costă 1 000 de galbeni, din pricina creșterii orașului, prețul se ridică la 100 000 de galbeni *. De unde acești 99 000 de galbeni?

„Dar ce vă pasă — ne zic economiștii francezi — că s-a îmbogățit un concetățean al vostru, e o întîmplare fericită care nu lovește în nici un drept... etc.“ (vezi Baudrillart, p. 393 etc.).

Ei, d-lor economiști, dacă ați fi știut a face puțină socoteală, nu mai spuneați asemenea vorbe, ori poate știți, dar vă faceți că nu știți, cu atît mai rău pentru dv. Noi ne facem datoria și arătăm cititorilor noștri cît de ipocrită e această raționare a școlii lui Bastiat.

Să luăm dar exemplul nostru cu bucata de pămînt care costă 1 000 de galbeni. Să presupunem că pe această bucată de pămînt proprietarul Stan face o casă care costă 10 000 de galbeni. Dacă vom presupune că venitul imobilului e de 6%, atunci d-l Stan va lua chirie 660 de franci (socotind 6% pentru 11 000 [de] galbeni — 10 000 casa și 1 000 locul).

Să luăm cazul cînd, mulțumită creșterii enorme a orașului, prețul bucății de pămînt a ajuns la 100 000 de galbeni.

* Exemplul nostru nu-i de fel exagerat. În Paris, Londra, o bucată de pămînt în mijlocul orașului e o avere colosală.

Dacă și în cazul acesta venitul imobilelor e de 6%, chiria pentru aceeași casă va fi de 6 600 de galbeni (pentru 10 000 de galbeni casa și 100 000 de galbeni locul). Această „întîmplare fericită“ face deci pe sărmanii chiriași să plătească de zece ori pe atîta chirie cît înainte. Din pricina acestei întîmplări fericite, chestia chiriilor a ajuns așa de grozavă, încît chiar partida reacționară a Engliterei a dat anul acesta alarma, zicînd că chestia chiriilor în Londra poate să fie pricina unei revoluții *. Cînd vei vedea, cititorule, o familie întreagă stînd în ploaie, în frig, cu copii mici, neștiind unde să meargă pentru a-și odihni capul, fiindcă au fost goniți de proprietarul casei, neputînd plăti chiriile peste măsură de mari, să știi că pricina este „acea întîmplare fericită care nu atinge dreptul nimănui“ **.

Dacă renta pămînturilor de sub case atinge atît de grav drepturile și interesele chiriașilor, apoi renta pămînturilor de arat atinge într-un mod mai simțitor interesele societății întregi. Pentru a arăta aceasta, să luăm iar exemplul nostru, adică să presupunem că o societate oarecare are trei feluri de pămînt: A, care rodește 150 de chile, întrebuințînd, de pildă, 10 lucrători și un capital de 1 000 de galbeni; B, care dă 125, și C, care dă 100 pentru tot atîția lucrători și capital, adică tot pentru 10 lucrători și 1 000 de galbeni. Dacă cheltuielile de producere ale celui mai sărac pămînt, C ***, le vom socoti la 10 000 de franci, atunci prețul unei chile de grîu va fi de 100 de franci. Proprietarul pămîntului B, avînd aceleași cheltuieli, va primi 12 500 de franci pentru 125 de chile, va avea deci 2 500 de franci rentă. Proprietarul pămîntului A va primi 15 000 de franci pentru 150 de chile, va avea deci 5 000 de franci rentă, și prețul grîului va fi de 100 de franci chila, fiindcă în piață nu pot fi două prețuri.

Așa va fi prețul grîului sub regimul rentei apropiate de indivizi. Să vedem acum ce ar fi dacă societatea și-ar apropria renta, această „întîmplare fericită“. Cum ar fi

* Vezi discursurile conservatorului lord Salisbury din anul acesta.

** Vezi Baudrillart; de asemenea articolul d-lui Ștefănescu în *Telegraful* și Ioan Strat.

*** Adică susținerea a 10 lucrători, procent la capitalul de 1 000 de galbeni și profitul antreprenorului.

atunci prețul grîului judecînd după cheltuielile de producere ? Să vedem.

Pămîntul C, cu cheltuială de 10 000 de franci, produce 100 de chile de grîu, pămîntul B, cu aceeași cheltuială, produce 150. Cu totul în această societate se produc 375 de chile, care costă 30 000 de franci, și prețul chilei va fi 80 de franci și 80 de bani.

Sub regimul rentei apropriate de indivizi, prețul chilei este 100, în acea societate în care ar fi apropriată de societate costă numai 80 de franci 80 de bani.

Să presupunem acum că, din pricina înmulțirii oamenilor ori din a dezvoltării industriei (care cere mai multe materii brute), societatea este silită să treacă la un pămînt mai prost, D, care în aceleași condiții, cu cheltuială de 10 000 de franci, dă numai 50 de chile. Care va fi prețul grîului sub regimul de azi al rentei ? Va fi 200 de franci chila. Fiindcă pe piață nu se pot [afla] două prețuri, tot grîul se va vinde cu cîte 200 de franci.

Să presupunem acum că renta e apropriată de societate ; care va fi prețul grîului ?

Societatea va avea :

De la pămîntul D — 50 de chile — 10 000 fr.
De la pămîntul C — 100 de chile — 10 000 fr.
De la pămîntul B — 125 de chile — 10 000 fr.
De la pămîntul A — 150 de chile — 10 000 fr.

din toate pămînturile — 425 de chile — 40 000 fr. Prin urmare, o chilă va costa 40 000 : 425 = 94 fr. și ceva peste 35 de bani. Iată adevărul !

Se înțelege că pentru noi e totuna de unde vine renta, din deosebirea între rodire ori din felul poziției. În loc de exemplul nostru, cititorul poate pune următorul. Pămîntul A să-l închipuie lîngă oraș, B mai departe, C și mai departe și D chiar nici lîngă drumul de fier și departe. Efectele rentei vor fi cu desăvîrșire aceleași. Scumpetea cerealelor în toate țările civilizate trebuie să fie atribuită rentei în mare parte.

Cititorul acum va vedea ce preț trebuie să pună pe afirmarea școlii franceze că renta e o întîmplare fericită, că nu e un monopol, că nu lovește drepturile nimănui etc.

Economistul nostru Ioan Strat, a cărui carte nu-i decît o compilație credincioasă după *Harmonies économiques* ale lui Bastiat, luînd prea în serios pe acest „blagueur“ * de spirit, neagă cu totul renta. Adică nu este deosebire între fertilitatea pămînturilor, nici între așezarea lor și s-a mîntuit. Ce atîta încurcătură ! Trebuie să spunem însă drept că nu toți școlarii lui Bastiat merg așa de departe ; astfel, de pildă, Baudrillart, după ce înșiră cai verzi pe pereți, că renta e o întîmplare fericită, că nu e monopol și nu lovește dreptul nimănui, că omenirea n-a ocupat pămînturile roditoare etc..., zice : *„Nous ne nions pas tout à fait la rente“* **.

Dealtminteri trebuie să spunem că economiștii burghezi nu numai că n-au negat renta, dar mulți dintr-înșii, cum Garnier, John Stuart Mill, Spencer, școala economiștilor noi în Germania, ajung la încheierea că renta trebuie să fie apropriată de societate. În timpul din urmă, două cărți au făcut mai mare zgomot : *Progress and Poverty*, a profesorului de economie politică *H. George*, și cartea vestitului învățat englez *Wallace :* Alfred Russel Wallace, *Landnationalisation, its necessity and its aims*, London, 1882.

„Wallace e naturalistul care a ajuns înainte de Darwin să descopere *selecțiunea naturală.* Se înțelege dar întipărirea ce a făcut această carte. Dacă unul din cei mai vestiți naturaliști se lasă de specialitatea sa îngrozindu-se de starea economică a societății, nu este acesta un semn ? George și Wallace ajung aproape amîndoi la aceeași încheiere : că pricina sărăciei este renta și fiecare propune, în modul său, regularea ei (prin răscumpărarea pămînturilor de la proprietarii actuali).

Nu ne vom opri pentru a analiza aici aceste două opere însemnate, mai întîi că nu ne îngăduie lungimea ce am hotărît pentru articol și apoi pentru că, cum va vedea cititorul curînd, *aproprierea rentei de către societate nu-i încă deloc dezlegarea chestiei sociale.*

Cele spuse pînă aici ajung, credem noi, pentru a dovedi cît de puțin serioase sînt afirmațiunile școlii franceze.

Dealtminteri, școala lui Bastiat nu și-a arătat toată vitejia numai la teoria rentei. Renta atinge mai mult interesele proprietarilor funciari, urmași ai feudalilor, duș-

* [hîtru, bun de glume].
** [noi nu negăm în întregime renta].

mani de sînge ai burghezimii. De ce dar să se expună pentru interesele lor ?

Altă chestie, *a valorii*, a capitalului, a profitului, atinge pe burghezie de aproape şi tocmai aici şi-a arătat şi Bastiat vitejia.

A vorbit despre urmările neplăcute ce putea să tragă proletariatul din definiţia dată valorii de Ricardo.

Dacă valoarea (de schimb) nu-i altceva decît munca cuprinsă în lucru, dacă toate valorile sînt cantităţi de muncă, ce caută capitaliştii de consumă fără să producă ? Dacă profitul, cum urmează din analiza lui Ricardo, e antagonic cu renta, cu salariul, atunci duşmănia între boierime, burghezie şi lucrători e veşnică şi de neînlăturat în starea de astăzi a societăţii *.

Trebuie, prin urmare, de găsit cu orice preţ altă definiţie pentru valoare în locul celei date de Ricardo, şi, după înşirări de cai verzi pe pereţi pe sute de pagini, muntele a născut un şoarece caraghios şi strălucitul Bastiat a scos la lume marele termen de „servicii".

În loc de *valoare de schimb* a scos *schimb de servicii*.

Economistul nostru Ioan Strat (vezi p. 238—239)[26] zice despre această noutate : „Aceasta e adevărata natură a valorii, de care trebuie să ne pătrundem bine, pentru că din neînţelegerea ei urmează cele mai multe şi mai pernicioase erori" (p. 239) !

În ce stă oare această teorie nouă, menită a ne scăpa de „cele mai pernicioase erori" ?

Iat-o.

„Eu vă dau un lucru, prin aceasta vă scutesc de nevoia de a-l face, vă fac un serviciu, îmi daţi în schimb alt lucru, care îmi trebuie, prin urmare mă scutiţi de asemenea muncă, îmi faceţi şi mie un serviciu. Prin urmare, valoarea este un raport între două lucruri şi constituie o tranzacţiune". Şi atîta-i tot. Dar în ce stă acest serviciu — va zice cititorul —, nu tot în muncă ?

Nu, vă spune Bastiat.

„Departe de a corespunde cu munca săvîrşită la producere, serviciul mai degrabă corespunde cu munca ce s-a

* Ricardo a dat materialul pentru aceste încheieri ; de scos le-a scos însă, cum vom vedea, alt om şi mai genial decît Ricardo : Karl Marx.

scutit celui ce primeşte serviciul. Acesta e o lege universală care n-a fost luată în seamă de economişti".

Aşadar, „serviciul" este o sforţare, dar nu sforţarea celui ce face serviciul, ci aceea de care scuteşte pe cel ce primeşte serviciul.

Înainte de a analiza această nouă născocire, vom cita o faţă din însemnata scriere polemică a lui Lassalle, intitulată *Bastiat-Schulze-Delitzsch*[27] ; în această scriere nu ştii ce să admiri mai mult : tăria polemicii, ironia neîntrecută ori logica de fier.

Arătînd teoria serviciului pe care Schulze a luat-o de la Bastiat, Lassalle zice :

„Dar nici burta lui Falstaff nu a fost aşa de umflată şi de nesănătoasă ca această categorie a lui Bastiat, şi e vremea, d-le Schulze, de a tăia această burtă şi de a îndepărta aceste sucuri nesănătoase, care otrăvesc economia politică de la Bastiat încoace. «Serviciul», înainte de toate, nu-i o categorie economică şi de aceea noi, cu voia dv. şi a d-lui Bastiat, vom face un «serviciu» acestui serviciu şi-l vom da afară din economia politică, unde n-are ce căuta.

Ce nu poate fi socotit ca serviciu, d-le Schulze ?

Cînd marinarul, după multe luni de călătorie, se întoarce în Hamburg, femeile cu purtare uşoară îi fac un serviciu de netăgăduit. Un deputat care-şi vinde votul la un ministru face acestui ministru un «serviciu» mare. Munci de bună seamă nu sînt acestea, dar «servicii» da, şi încă servicii care s-ar plăti al dracului de scump dacă s-ar plăti, cum cereţi, *cu munca aceea de care s-a scutit cumpărătorul.*

Un clovn care mă face să rîd la circ îmi face un serviciu şi chiar dacă aş socoti acest serviciu ca muncă tot nu l-aş putea plăti cu «munca de care se scuteşte primitorul», adică în cazul nostru cu silinţa ce trebuia să fac singur pentru a mă face să rîd".

Cititorul care voieşte să aibă analiza completă a acestei categorii economice a lui Bastiat poate citi cartea lui Lassalle ; noi vom putea-o scurta în cîteva rînduri.

Mai înainte de toate, cum zice Lassalle, „serviciu" nu e o categorie economică.

Mai pe urmă, e cu desăvîrşire nelogic a măsura lucrurile prin munca scutită, în loc de a le măsura cu cea săvîrşită de producător. A le măsura cu munca nefăcută

de „amator“, cum zice Bastiat, înseamnă a întrebuința o măsură negativă, în loc de munca pozitivă a producătorului. Afară de aceasta, după teoria serviciului, munca întrebuințată pentru producerea unui lucru și munca de care se scutește „amatorul“ ar trebui să fie egale, pe cînd tot progresul omenirii constă în aceasta că munca producătorului e mai mică decît cea de care scutește pe cumpărător.

Dau la ciubotar să-mi facă o pereche de ciubote, după Bastiat ar trebui să le plătesc cu munca de care-s scutit. Dar eu de-abia le-aș putea face într-o lună de zile, ba încă se poate nici să le pot scoate la capăt. Apoi ce sume ar trebui de plătit pentru un ceasornic ceasornicarului, care mă scutește de munca de ani întregi ?

Voiți să călătoriți, luați un bilet de la drumul de fier ; închipuiți-vă cît v-ar costa biletul dacă ați plăti munca de care vă scutește, adică aceea de a face un drum de fier ?

Apoi tot progresul economic al omenirii pricinuit prin împărțirea muncii stă în aceea că munca producătorului e din ce în ce mai mică în comparație cu aceea de care e scutit cumpărătorul dacă ar voi să facă singur lucrul.

În starea primitivă a societății, cînd fiecare făcea toate treburile, își îndestula toate nevoile, în adevăr s-ar putea zice că munca făcută e deopotrivă cu cea scutită. Un țăran care e cizmar, dulgher, zidar, croitor etc., schimbînd o pereche de ciubote cu o haină făcută de altul, își scutește în adevăr munca de două zile ce i-ar fi trebuit lui pentru a o face. Dar, cu cît merge progresul, cu atîta deosebirea între aceste două cîtimi de muncă se face mai mare. „Dacă progresul — zice cu drept cuvînt Lassalle — ar fi mers după Bastiat, atunci ar fi fost sugrumat în leagăn“.

Și asemenea caraghioslîc ne e recomandat ca o născocire menită a regenera știința, „a mîntui de cele mai multe și pernicioase erori din economia politică“ *. Și, totodată, această categorie nouă e menită a fi un argument victorios împotriva socialismului !

„Dar — va zice cititorul — ce-are a face acest «serviciu» cu socialismul, la urma urmelor mărfurile se măsoară tot prin muncă, fie produsă, fie scutită, fie pozitivă,

* Vezi *Ioan Strat*, p. 231.

fie negativă. E greșeală, dar prin ce poate această greșeală să fie folositoare burghezimii ?“

Cititorul care ne va face această observație va arăta că nu cunoaște încă șiretlicurile și șuruburile școlii economiștilor burghezi. Mai întîi de toate s-a pus în economia politică un fundament fals, prin urmare toate încheierile scoase din analiza făcută de economia politică clasică pier ori se încurcă și tocmai a încurca este și menirea principală a acestei școli.

Al doilea rezultat al teoriei serviciului este foarte mănos.

Am văzut ce urmări supărătoare pentru burghezime se pot scoate din teoria că valoarea este muncă cuprinsă în lucru.

Dacă toate valorile sînt muncă, de ce să fie ale celor ce nu muncesc ? Cu teoria serviciilor, altă treabă. Toți oamenii fac fel de fel de servicii, și, serviciul fiind ceva relativ, se pierde toată realitatea și preciziunea relațiunilor omenești. Proprietarul dă o moșie în arendă, prin aceasta face un serviciu arendașului, arendașul, plătind arenda, face un serviciu proprietarului. Lucrătorul, lucrînd 16 ceasuri pe zi, face un serviciu arendașului, iar arendașul, plătind 30 de bani * lucrătorului, îi face tot serviciu. Unde e lupta de clase ? Unde e antagonismul între rentă, salariu și profit, antagonism care, sub formă istorică, s-a arătat ca luptă între feudali, burghezie și lucrători ? Unde e legea crudă a salariilor (pe care, dealtminteri, Bastiat o primește) ? Unde e antagonia dintre bogat și sărac, dintre proletar și capitalist ?

Nimica din toate acestea. Ca prin farmec, ne trezim într-o societate cu totul deosebită de cea reală, plină de servicii reciproce, plină de armonie. (De aceasta a și numit Bastiat scrierea sa *Harmonies économiques.)* Toate antagonismele de interese, toate luptele, corupțiunile, meschinăriile ce urmează de acolo, foame, vițiu, toate acestea sînt lucruri părute, care se arată așa numai unor oameni ce nu pot vedea lucrurile în fond. În fond însă, toate interesele sînt armonice, oamenii, ca frații, își fac unul altuia servicii, și treaba s-a mîntuit. Cînd o fată tînără își vinde trupul unui bătrîn pentru a-și scăpa părin-

* Vezi documentele publicate în *Românul* cu ocazia legii tocmelilor agricole.

ţii de foame, nu avem de considerat decît o reciprocitate de servicii. Fata face un serviciu bătrînului, bătrînul face un serviciu fetei dîndu-i parale. Nu-i oare o armonie încîntătoare de interese ? Greu e de a înăbuşi dezgustul şi mînia văzînd ce încheieri scot urmaşii lui Bastiat *. Greu, dar să trecem mai departe, cititorule, căci multe avem de spus încă.

Astfel dar, printr-un singur cuvînt, societatea burgheză a voit să scape de toate supărările ! Dar pentru a pune în locul definiţiei lui Ricardo alta trebuie cel puţin un pretext, şi l-au găsit.Cum d-l Missir, pentru a introduce natura în „valoare", a ales găina, aşa şi Bastiat, pentru a introduce serviciul în „valoare", a ales diamantul (deosebirea lucrurilor atîrnă, se înţelege, de gusturi : unuia îi place găina şi altuia diamantul ; cum s-ar zice : unuia îi place popa, altuia preoteasa). Cei ce nu pot să aibă la îndemînă scrierile lui Bastiat pot să găsească, cum am zis, raţionamentele lui la Ioan Strat. Un om, zice Bastiat, se plimbă şi găseşte un diamant, n-a cheltuit nici o muncă şi, cu toate acestea, are în mînă o valoare foarte mare. „Valoarea nu e, aşadar, hotărîtă în acest caz nicidecum prin mărimea cheltuielilor de producţiune, ci numai prin dorinţa ce au unii oameni de a avea asemenea piatră scumpă" **. Exemplul cu diamantul este acel exemplu, purtător de biruinţă, cu care Bastiat a vrut să nimicească teoria valorii-muncă a lui Ricardo. Răspuns cu desăvîrşire lămurit în chestia diamantului ne va da numai teoria valorii din economia socială, teoria lui Marx, dar teoria lui Ricardo, cu toate că necompletă, ne dă un răspuns foarte lămurit.

Pentru a găsi diamante se cere muncă foarte mare. Claus e aplecat a crede că diamantele de obicei nu se plătesc nici cît s-ar cuveni pentru munca cheltuită cu dînsele. În Brazilia se caută diamante cu robi ; cheltuielile sînt aşa de mari încît căutarea de diamante nu se socoate ca o treabă bună. Asta se înţelege de la sine, altminteri neguţătorii europeni s-ar fi aruncat la asemenea treabă şi ar fi scoborît preţurile. Preţul diamantelor se

* Se înţelege că se sfiesc de a lua astfel de exemple supărătoare, ei zic numai că toate interesele sînt armonice, lăsate în voia lor. Scoateţi singuri încheierea !

** Vezi Ioan Strat, p. 238.

statorniceşte deci prin munca ce trebuie la găsirea lor. Dacă un rob găseşte într-o zi diamante de 1 000 de franci şi apoi două luni de zile nu găseşte nimic, lucrul nu se schimbă, trebuie să se socoată munca mijlocie cheltuită pentru găsitul diamantelor *. Dacă, plimbîndu-mă, am găsit un diamant de 500 de galbeni, am găsit un lucru pentru a cărui scoatere acolo unde se caută diamante, de pildă în Brazilia, ar trebui o muncă de doi ani unui rob pînă să dea de dînsul. Cele spuse sînt atît de simple şi de adevărate încît oricine va primi că, dacă munca şi capitalul întrebuinţate pentru găsirea diamantelor s-ar micşora, atunci şi valoarea lor s-ar micşora şi, dacă pentru aflarea unui kilogram de diamante ar trebui o zi, atunci şi preţul acestui kilogram ar fi deopotrivă cu al unei zile de muncă. Dacă munca cheltuită pentru a face diamante din cărbuni ar fi deopotrivă cu cea cerută pentru a face cărămidă din lut, diamantele ar fi tot atît de ieftine cît şi cărămizile. Prin urmare, valoarea diamantelor este în legătură cu munca trebuitoare pentru găsirea ori producerea lor. Dacă Bastiat ar sublinia faptul (cum face Ioan Strat, greşind împotriva profesorului său chiar) că diamantul n-a costat nimica pe cel ce l-a găsit, chiar dacă ar costa pe altcineva, care l-a produs, atunci am fi în drept a presupune la Bastiat tot atîta pricepere ştiinţifică cît la d-l Missir în pilda cu găina.

Dar de ce numaidecît, am întreba noi, exemplul cu diamantul ? Despre orice lucru s-ar putea zice tot aşa : merg pe uliţă şi găsesc o pălărie pentru a cărei producere au trebuit cheltuieli de 15 franci ; o vînd cu 15 franci, dar eu n-am cheltuit nici un minut cu producerea ei — prin urmare şi de aici s-ar putea scoate frumoasa încheiere „că valoarea nu e determinată prin cheltuielile de producţiune, ci prin dorinţa oamenilor de a avea pălării".

Apoi şcoala lui Ricardo niciodată n-a zis că valoarea lucrului se hotărăşte prin munca celui ce vinde, ci a celui ce a produs. Economia socială însă a arătat că toată societatea burgheză se întemeiază pe faptul că cel ce vinde e altul decît cel ce produce, aşa cel ce vinde pînza vinde pînza ce e produsă de lucrători, proprietarul — grîul produs de ţărani etc... Dar din aceasta nu urmează că e

* Munca mijlocie este un termen de-al lui Marx.

neadevărat că un cot de pînză care cuprinde o zi de lucru se vinde pe o bucată de argint care costă, de asemenea, o zi de lucru. E oare schimbat adevărul dacă a cheltuit munca Bran şi de vîndut a vîndut Stan ? Toate aceste cugetări nu sînt aşa de grele încît să nu fi putut veni în minte armoniştilor ; de aceea zicem că nu scriu greşit numai din neştiinţă, ci şi din rea-voinţă, din interes de castă.

Credem că cititorii s-au luminat de ajuns în privinţa zvîrcolirilor economiştilor burghezi şi despre ura împotriva profesorului lor Ricardo.

Totuşi ne simţim datori a mai spune cîteva cuvinte despre un economist cu mare nume care nu face parte din şcoala sus-numită, vorbim de Lavelaye. Émile de Lavelaye a scris o carte însemnată despre începutul proprietăţii primitive ; încheierile la care a ajuns se aseamănă mult cu ale socialiştilor. Socialiştii citau des cartea lui Lavelaye, dar Lavelaye e burghez, lucrează în jurnalele economiştilor francezi „L'Économiste".

Voind, cum se vede, a se scuza de greşeala făcută cu scrierea unei cărţi însemnate, în care n-a fost stăpînit decît de iubirea adevărului, de nepărtinirea ştiinţifică, a scris altă carte, *Le socialisme contemporain,* cu scopul de a combate socialismul. Aici s-a dovedit încă o dată că, oricît de învăţat să fie un om, fie el nu numai Lavelaye, dar chiar şi un Spencer ori un Darwin, cînd e stăpînit de interesele castei, în loc de nepărtinire ştiinţifică, omul acesta va da la iveală îndărătnicie şi va scrie prostii. Altădată vom vorbi de această carte, acum vom arăta numai dovezile aduse la Lavelaye împotriva teoriei valorii statornicite de Ricardo şi Marx. Lavelaye zice că, odată primind teoria valorii lui Ricardo şi Marx, toate urmările scoase de socialişti sînt adevărate. Marx te ţine atunci într-un cerc de fier. Dar teoria valorii măsurate prin muncă nu este bună, şi iată pentru ce, după d-sa. Să-l ascultăm.

„Iată faptele care dovedesc — zice Lavelaye — că valoarea nu este în proporţiune cu munca. Făcînd vînătoare, împuşc o căprioară, dv. un iepure. Sînt productul aceleiaşi munci, vor avea oare aceeaşi valoare ? Vai, nu : căprioara vă hrăneşte 5 zile, iepurele însă numai o zi ; valoarea unuia va fi de 5 ori mai mare decît a altuia. Butelca de vin «Château Laffitte» costă 15 franci, vinul ordinar va fi numai 1 franc şi cu toate acestea tot atîta

muncă costă. Recolta strînsă pe un teren roditor are mai mare valoare decît cea de pe unul mai prost, deşi a costat tot atîta muncă" *.

Cum vă place ? Şi aceste lucruri se tipăresc ca critică la teoria lui Marx la 1883. Eu împuşc o căprioară, dv. un iepure, dv. mîncaţi însă cinci zile, şi eu numai una, prin urmare aveţi mai multă valoare de întrebuinţare. Dar e vorba de valoare de schimb ! O oaie în munţi costă 5 franci şi o cutioară de trufe tot 5 ; cu carnea de oaie puteţi trăi o săptămînă, cu trufele nici o zi. Şi ce iese de aici ? Că valoarea lucrurilor nu stă în raport cu utilitatea lor, ci cu munca cheltuită pentru a le produce. Dacă aflarea unei cantităţi mici de trufe cere tot atîta muncă cît şi creşterea unui viţel, atunci valoarea lor de schimb va fi aceeaşi ; aşadar, exemplul întăreşte teoria lui Ricardo. Să presupunem însă că Lavelaye a greşit şi că a voit să zică nu că o căprioară ne va hrăni 5 zile şi iepurele numai o zi, dar că valoarea de schimb a căprioarei în piaţă va fi de 5 ori mai mare decît a iepurelui, deşi amîndoi costă aceeaşi muncă.

Ştim că teoria lui Ricardo are a face cu lucruri a căror producere poate să fie crescută după cerinţă, nu însă cu acelea care, cum zicea Ricardo, trag valoarea lor de la raritate, de la întîmplare etc. Prin urmare, ce fel de argument ne dă Lavelaye, care nu putea să nu ştie rezerva lui Ricardo ? Dar exemplul lui Lavelaye nici atîta nu arată, pentru că este ştiut că dacă împuşcarea căprioarelor ar fi uşoară şi a becaţinilor grea, atunci un becaţin ar costa mai mult decît o căprioară, prin urmare şi aici valoarea de schimb e în raport cu munca, nu însă şi cu utilitatea. Despre vinul de la „Château Laffitte", apoi Ricardo singur îl pune în categoria lucrurilor rare, asupra cărora nu se întinde teoria lui de valoare. Cît despre exemplul cu recolta, apoi aici nu se ţine de d-sa în seamă renta. Ştim că valoarea cerealelor e în proporţie cu munca întrebuinţată pentru producerea lor pe pămînturile cele mai puţin roditoare ; excedentul îl iau proprietarii pămînturilor mai bune, ca rentă.

Toate acestea le ştie Lavelaye şi iată de ce zice mai departe : „De netăgăduit este că munca e elementul esenţial în valoare, dar în toate cazurile unde raritatea, adi-

* Vezi *Le socialisme contemporain,* p. 39—40.

că monopolul, se amestecă (și unde nu se amestecă ?) munca numai e singurul element".

Prin urmare, munca nu e singurul element al valorii unde se amestecă raritatea, dar unde raritatea nu se amestecă acolo e singurul element munca. Iată dar, cuvînt cu cuvînt, cele zise de Ricardo. Lavelaye însă vrea să facă pe cititori a crede că combate pe Ricardo. Frumos de tot.

Dar Lavelaye merge și mai departe. Pe aceeași pagină zice : „În adevăr, valoarea vine de la utilitate". Iată deci ce vrea să zică a se tocmi la scris minciuni. În acest caz, Lavelaye nu mai face parte din nici o școală economică. E împotriva lui Ricardo, ca și în a lui Marx, împotriva lui Mill, ca și în a lui Bastiat, în contra d-lui I. Strat, ca și în a d-lui Missir.

În această privință avem puține de zis pentru că cititorul va găsi în orice carte de economie politică, a oricărei școli moderne, dovedită falsitatea acestei afirmări.

Dacă valoarea vine din utilitate, e în proporție cu utilitatea, cum se poate ca o bucățică de aur să aibă aceeași valoare de schimb cît o tonă de cărbuni ? Un rubin, tot atîta valoare cît o chilă de grîu ? Apoi poate oare să se asemăneze utilitatea unei chile de grîu cu [cea] a unei bucățele de aur ? Din grîu ne putem hrăni un an de zile. Dacă valoarea ar fi în proporție cu utilitatea, atunci un kilogram de aur ar avea mai puțină valoare decît o baniță de grîu. Că Lavelaye la utilitate mai adaugă și raritatea nu-l ajută deloc. Aurul nu e rar, dar se cere muncă foarte mare pentru a-l alege, iată de ce are valoare așa de mare.

„Dacă cineva — zice Lavelaye — primește teoria valorii lui Ricardo-Marx, atunci e silit să primească toate concluziile lui Marx, atunci e ținut ca într-un cerc de fier".

Ca să scape din acest cerc de fier, Lavelaye susține că „în realitate valoarea vine de la utilitate". Vai de scăpare ! Repetăm aici : Nici unui om în lume, fie el nu numai Lavelaye, dar Aristotel, Newton ori Darwin, nu-i este îngăduit a sprijini neadevărul, și, cînd îl sprijină, adevărul, mai degrabă ori mai tîrziu, își răzbună făcînd de rîs pe apărătorul minciunii.

Născocirea lui Lavelaye a fost cea din urmă din cele făcute împotriva teoriei lui Marx. Cartea lui Lavelaye a ieșit la 1883.

Am văzut, prin urmare, principalele argumente împotriva teoriei valorii — ale d-lui Missir, ale școlii franceze, ale lui Lavelaye — și știm acum ce temei trebuie să punem pe aceste argumente. Să trecem acum la altă chestie, la care, de asemenea, economiștii burghezi au dat probe de voinicie.

Vom vorbi numai de două : de profit și de capital.

Am atins în urmă chestia profitului după Ricardo și școala franceză. Să explicăm și aici pricinile neînțelegerilor. Ricardo, cu obiectivitatea sa științifică, scoate profitul din muncă. În prețul lucrului, după Ricardo, se plătesc cantități de muncă, profitul însă iese de acolo că o parte din prețul cantităților de muncă rămîne ca profit în mîinile capitalului. Dacă lucrul se vinde cu 20 de franci, atunci bucata de 20 de franci înfățișează cantitățile de muncă cheltuită pentru producerea obiectului, și din acești douăzeci de franci ia o parte stăpînul ca profit și altă parte lucrătorul ca salariu. Cititorul vede ușor ce încheieri supărăcioase pentru burghezie pot fi scoase de aici. Mai întîi nu-i vine defel la socoteală să știe lucrătorul că profitul vine de la munca lui, fiindcă ridică nasul ; și al doilea, dacă valoarea lucrărilor se împarte în salariu și profit, apoi cînd se ridică partea ce vine lucrătorilor — salariul — cade aceea care îi vine antreprenorului — profitul, și dimpotrivă. Prin urmare, aceste două categorii economice stau în proporție inversă, sînt antagoniste, de unde socialiștii, fără inimă, scot mulțime de încheieri despre dușmănia claselor, și atunci ce s-a făcut cu „perfecta armonie a intereselor lăsate în voia lor", unde s-au dus teoria serviciului și toată clădirea mincinoasă zidită cu atîta trudă ? Haidem să negăm și aceasta ! Nu, zic economiștii vulgari ai școlii franceze, profitul nu vine din muncă, profitul vine din tranzacțiuni și e plătit de consumatori. Dacă antreprenorul vine în piață și are un lucru de vînzare a cărui valoare în aur e de 20 de franci, atunci el nu va da lucrul cu 20, ci cu 25 ori 30, după cum este înălțimea profitului pe piață (le taux du profit). Plătind 25 de franci pe un lucru a cărui valoare e de 20, consumatorul plătește 5 franci ca profit antreprenorului, 20 de franci însă, care reprezintă cantități de muncă cuprinse în lucru, cheltuielile de producțiune, sînt plătite lucrătorilor. Prin urmare, lucrătorii primesc toată valoarea lucrului, profitul însă vine de la preț și e plătit de

consumatori. Astfel, prin această argumentare, şcoala burgheză a voit să scape de pretenţiile proletariatului şi de afirmările socialiştilor că interesele economice ale păturilor sociale numai armonice nu-s.

După aparenţă, această teorie e adevărată şi se potriveşte cu părerile publicului neluminat. Dar trebuie numai puţină băgare de seamă, puţină analiză pentru a vedea minciuna în toată goliciunea ei. Mai întîi, cum poate un lucru atît de real ca profitul să urmeze din tranzacţiuni, prin care lucrul trece numai de la unul la altul? Ciubotele cizmarului Stan, prin tranzacţiuni comerciale, se duc la croitorul Bran.

În schimb, haina făcută de croitorul Bran, prin tranzacţiuni comerciale, ajunge la cizmarul Stan. Menirea tranzacţiunilor comerciale este, prin urmare, numai de a schimba locul lucrurilor. De unde dar din această schimbare să iasă acele mulţimi de bogăţii care alcătuiesc profitul?

Dar să presupunem pentru un moment că aşa este cum zice şcoala vulgară a economiştilor. Stan * are o pereche de ciubote în atelierul său, a căror valoare totală corespunde cu două zile de muncă ori cu o bucată de aur de 20 de franci, care şi ea e produsă în două zile de lucru. După şcoala engleză, ciubotele se vor vinde cu 20 de franci, iar profitul antreprenorului va ieşi de acolo că din aceşti 20 de franci, 15 spre exemplu, au fost plătiţi lucrătorilor şi 5 au rămas la stăpîn ca profit. După şcoala franceză lucrul stă altfel.

Dacă valoarea cizmelor din atelierul lui Stan e de 20 de franci, atunci d-l Stan va lua mai mult, de pildă 25 de franci dacă mărimea profitului în piaţă este de 25%; va lua 30 dacă mărimea va fi de 50%.

Să presupunem că-i aşa. Să presupunem că Stan vinde cizmele cu 25 de franci, avînd profit 25%. După ce a vîndut cizmele, Stan se va duce să ia o haină şi, găsind-o pe cea făcută de Bran (tot în două zile ca şi cizmele) şi a cărei valoare este tot de 20 de franci, va voi să o cumpere dînd 20 de franci; dar, după spusa economiştilor,

* Argumentarea următoare e luată după Marx. În general, e foarte greu a face o analiză cît de mică a afirmărilor burgheze fără a întrebuinţa analiza adîncă a lui Marx. Iată de ce socialiştii au dreptate] cînd zic „teoria valorii de Marx", căci el i-a dat totalitatea ce-i lipsea lui Ricardo.

Bran nu va da cu 20 de franci haina, va voi să aibă şi el profit şi, fiindcă am presupus profitul de 25%, Stan va trebui să dea cei 25 de franci luaţi de pe cizme. În sfîrşit, Stan a schimbat o pereche de cizme cu o haină şi una şi alta de aceeaşi valoare (două zile de lucru ori 20 de franci). Dar unde-i profitul? Dacă am crede pe economişti de-ai lui Say-Bastiat, atunci săracii de antreprenori şi de capitalişti ar trebui să moară de foame.

Să facem acum o silinţă nefirească şi să presupunem că Stan a înşelat pe Bran dîndu-i o valoare de 20 de franci şi luînd una de 25 (şi această presupunere trebuie să o facem nu în mod excepţional, ci [în] general, pentru că profitul e cam general). Acum sîntem în regulă, zic economiştii francezi, toate se explică. Stan a avut o valoare de 20 de franci şi a luat de la Bran 25, cei 5 franci sînt profitul, care nu iese decît din tranzacţiuni şi e plătit de cumpărători. Puţină răbdare, domnilor, şi vom vedea cîtă dreptate aveţi! Stan, zicem noi, a dat o valoare de 20 de franci şi a luat de la Bran 25 de franci. Înainte de tranzacţiunea comercială, Stan împreună cu Bran au avut o valoare de 45 de franci (20+25), după tranzacţiune, Stan şi Bran n-au mai mult decît 45 de franci, tranzacţiunea n-a adăugat prin urmare nici un atom de valoare, şi tot 45 de franci cîţi erau înainte tot atîţia au rămas şi pe urmă, cu deosebire că mai înainte Stan avea 20 [de] franci şi Bran 25, iar după tranzacţiune are Stan 25 [de] franci şi Bran 20. Dar profitul unde-i dacă nu vine din muncă? Noi vedem că clasa antreprenorilor în general cîştigă; de unde? *

Luăm acum cea din urmă categorie economică despre care am vorbit — capitalul.

Capitalul e una din cele mai de căpetenie categorii ale economiei politice. John Stuart Mill are deplină dreptate cînd zice că cei care s-au deprins cu termenul „capital" în înţelesul ştiinţific al cuvîntului s-au descurcat de mulţime de prejudicii metafizice în economia politică. Şcoala clasică engleză, începînd de la Adam Smith, a definit capitalul astfel: „Capitalul sînt acele producte care slujesc pentru o producere viitoare". După această definiţie, hrana lucrătorilor va fi capital, hrana celor ce

* În articolul viitor, cititorii vor avea o explicare definitivă a teoriei profitului, cînd vom vorbi despre plusvaloarea lui Marx.

nu produc — nu. O casă locuită de lucrători va fi capital, una locuită de nelucrători — nu. Noi nu ne unim cu această definiție, și cititorii vor vedea ce definiție dăm noi capitalului cînd vom vorbi despre economia socială ; dar, orișicum, această definiție are oareșicare valoare științifică și cu cea economică politică tot poate să mai meargă, șchiopătînd, înainte.

Însă nici această definiție nu-i venea la socoteală școlii franceze. Mai întîi, după această definiție, capitalul nu este altceva decît produsul muncii menit a fi întrebuințat mai pe urmă la producere.

Capitalul să fie produsul muncii și tocmai cei ce muncesc n-au capital ! Nu, definiția nu poate fi bună.

Al doilea, după definiția școlii clasice engleze, numai acele producte sînt capital care slujesc pentru o producere viitoare. Astfel dar hrana celor ce nu muncesc nu e capital. Adîncind chestiile economice, economiștii englezi, se înțelege, au ajuns la încheierea că ceea ce mai ales trebuie națiunii este capital în înțelesul științific și, prin urmare, și trecerea acelei părți a bogăției naționale care nu e capital la capital, prin urmare și trecerea, spre pildă, [a] hranei celor ce nu muncesc la cei ce muncesc. Încheiere foarte supărăcioasă, ba supărăcioasă de tot ! Și iată de ce economiștii de pe continent, și mai ales cei din Franția, încep a scoate fel de fel de definiții ca să mascheze lucrul.

După Bastiat, de pildă, „capitalul" e partea economisită din venit. Se înțelege că e cu neputință de a ține această definiție ; alături sînt și altele. Ioan Strat zice că capital sînt toate lucrurile produse fără excepțiune.

Baudrillart, care a înțeles că această definiție poate să prefacă știința economică într-un manual de petrecere publică, primește definițiunea școlii engleze, dar zice astfel : „Această definiție ne pare cea mai bună : capitalul e acea parte din bogățiile create care slujește pentru a produce alte bogății, ori, ceea ce e tot una, un product economisit care slujește pentru producțiune". A doua definiție pusă lîngă cea dintîi e menită a încredința pe cititori că capitalul e economisit și, fiindcă numai capitaliștii sînt în stare să economisească (căci lucrătorii primesc numai strictul necesar), prin urmare ei trebuie să aibă și capital.

Fiecare definiție înlătură vreo obiecție supărătoare. Astfel, după definiția lui I. Strat, adică că toate lucrurile produse sînt capital, nu mai poate fi vorba de hrana trîntorilor că nu ar fi capital. Dar rămîne de știut cum se face că aceia care produc totul, deci capitalul, tocmai ei nu-l au. Cu definiția lui Bastiat nu merge mai bine. Dar iată că s-a găsit un viteaz care s-a gîndit : „Dacă e vorba de născocit, să născocim, cel puțin, cum se cade, nu cu dramul, ci cu chila", și iată-l de dușcă ne spune : „Capitalul e totul : munca, inteligența, sănătatea, morala, educațiunea, gustul (păcat că n-a zis și virginitatea !)". Numele acestui voinic este Dunoyer. Acum nu mai poate fi vorba de ce e capital, dar de ce nu este.

Școala engleză, care a fondat economia politică, zice că economia politică se ocupă cu legile producerii și împărțirii bogățiilor, iată sfera economiei politice. Dunoyer, introducînd în înțelesul cuvîntului capital, termen curat economic, înțelesurile de sănătate, inteligență, morală, educație etc..., face din economia politică, totodată, și fiziologie, și psihologie, și etică etc. etc... și economia politică, ca știință specială, dispare. Se înțelege că, nu numai din punctul de vedere al clasificațiunii științelor, această născocire a lui Dunoyer e o absurditate. Absurditatea e așa de vădită că ar fi o ocară pentru cititori să ne mai oprim mult asupra ei. Vom arăta însă ce urmări priitoare se pot scoate din această teorie absurdă, urmări pentru care s-a și iscodit definiția. Dacă în înțelesul de capital intră și mintea și sănătatea, capitalul după înțelesul dat de școala engleză este numai o parte din capitalul după Dunoyer și lumea e umplută de capitaliști ; despre neegalitatea averilor nici nu mai poate fi vorba. Toate celelalte definiții, oricît de greșite, tot se supuneau oareșicum cererii științifice ca să ne dea putința de a compara — chiar definiția d-lui Strat, că capitalul e tot ce e produs de om, tot ne dă putința de a compara felurite părți de capital. Dacă toate productele omenirii alcătuiesc la un loc capitalul, se poate să fie într-o parte mai multe și în alta mai puține. La Dunoyer piere și aceasta. Lucrătorul, proletarul se face nu numai capitalist, dar un fel de capitalist care n-are drept să se plîngă că e mai puțin bogat decît Rotschild. La cel dintîi bănat al proletarului, care moare de foame, despre nedreptate socială, că el, cel care muncește, moare de foame, iar

capitalistul, care nu face nimic, are milioane, Dunoyer îi răspunde: „Apoi bine, dragă, te plîngi fiindcă n-ai aflat, se vede, ce înseamnă «capital» în economia politică. Stăpînul tău are milioane, dar e trîndav, prost, slab, stricat, tu însă eşti muncitor moral, sănătos, deştept, şi acestea sînt capitaluri. De unde urmează că milioanele nu-s un capital mai mare decît moralitatea etc. şi, prin urmare, se poate să fii tu capitalist mai mare decît milionarul".

Nu ne vom opri la această scamatorie, vom spune numai că această prostie n-a prea plăcut economiştilor francezi şi, după cîteva complimente lui Dunoyer (corb la corb nu scoate ochii), nu primesc însă necondiţionat această definiţie; lucrul e prea caraghios, prea miroase a şarlatanie *. Noi am vorbit atît de pe scurt cît ne-a îngăduit locul ce ne-am hotărît pentru răspuns la întrebarea ce ne-am pus: de unde vine că economia politică burgheză modernă neagă mai toată analiza făcută de dascălii ei cei mari, ca Petty, Stewart, West, Smith, Ricardo, John Stuart Mill etc... Am dovedit, prin puţine exemple, că economia politică a armoniştilor francezi nu-i decît o încercare deznădăjduită pentru a apăra pe capitalişti, o falsificare a tot ce i-a stat în drum.

Studiul nostru nu-i complet, căci pentru a descurca tot caleidoscopul minciunilor avocaţilor burgheziei ar trebui volume, dar şi ceea ce am zis este de ajuns pentru ca cititorul să-şi facă idee despre seriozitatea acestei

* D-l Ştefănescu face excepţie şi e din aceia care primesc toate caraghioslîcurile lui Dunoyer fără rezervă. „Am subliniat — zice d-sa (în nemuritorul articol din *Telegraful* de la 29 noiembrie 1883) — cuvîntul de «capital» ca să-l înţelegem în sensul economic, pentru ca să nu ni se răspundă că Ricardo nu vorbeşte de capitalişti propriu-zişi, ci de muncitori: munca, braţele, educaţiunea, morala sînt în înţelesul economic şi modern (? ! !) capitaluri". D-l Ştefănescu e aşa de încîntat că cunoaşte pe Dunoyer încît într-un articol nou, şi mai... decît cel dintîi (îi vom răspunde altă dată), sfătuieşte pe directorul acestei reviste să citească pe Dunoyer dacă nu l-a citit, iar de l-a citit să-l mai citească o dată. Prea puţin, d-le Ştefănescu, noi credem că ar trebui de învăţat pe de rost, ca *Tatăl nostru*, şi, sculîndu-ne din somn, să tot zicem în fiecare zi: „Capitalul în accepţiunea economică este: munca, braţele, sănătatea, morala, mintea, prostia". (Şi prostia să o pui, d-le Ştefănescu, pentru că mintea şi prostia sînt lucruri relative. Pentru dv. Dunoyer străluceşte prin minte, pentru noi prin boscării şi şarlatanii.)

şcoli, care e doamnă la noi şi care aduce dovezi împotriva socialismului din punctul de vedere economic.

În numărul viitor vom trece la expunerea teoriilor lui Marx la economia socială şi pe urmă vom avea destul material pentru a începe a arăta socialismul ştiinţific modern. Vom stărui să fie cît se poate de lămurit şi de scurt.

*

Trecînd la analiza făcută fenomenelor economice de către şcoala socială, trebuie înainte de toate să arătăm deosebirea de căpetenie între economia burgheză şi cea socială. În urmă am arătat cum o parte din economiştii burghezi, şi anume şcoala franceză, stăruiesc a întuneca analiza fenomenelor economice făcută de dascălii şcolii. Am arătat că această falsificare este făcută cu scop de a masca nişte încheieri supărăcioase pentru clasa domnitoare de acuma, adică pentru burghezie. Această mascare este deosebirea între şcoala clasică burgheză şi cea nouă, încolo se înţeleg, fondul este tot acelaşi.

Care este acest fond?

Fondul tuturor şcolilor economice burgheze este următorul: susţin că întocmirea economică astăzi în fiinţă este cel din urmă cuvînt al dezvoltării omeneşti, susţin că principiile ce stau la temelia organizării economice de acuma sînt cele mai sănătoase şi singure bune pentru organizarea societăţii şi că, dacă este încă cîte ceva rău, apoi tocmai de acolo vine că nu se lasă mers slobod tuturor principiilor economice burgheze.

Care sînt dară aceste principii, care este fondul organizaţiunii economice de astăzi?

Am pomenit despre fundamentul organizaţiunii economice de astăzi. Economia politică se ocupă cu două părţi ale vieţii economice: cu *producţiunea* şi cu *distribuţiunea* *.

Producţiunea se face în societatea de acuma prin gospodării individuale. A doua trăsătură caracteristică a producţiunii de astăzi este salariatul, adică producţiunea cu muncă plătită.

* Mai e şi *consumaţiunea*, dar pentru noi acuma această parte n-are însemnătate.

În privința distribuțiunii, apoi bogățiile produse se distribuie în trei părți : în rentă, capital și muncă ; între rentieri, capitaliști și muncitori. Relațiunile oamenilor în astfel de societate, din punctul de vedere economic, se fac prin schimbul mărfurilor. Schimbul, vrea să zică, este acel factor economic care pune pe oameni în relație unul cu altul. Schimbul între oameni poate să se facă în felurite chipuri și în cursul veacurilor a luat forme felurite. Schimbul în societatea de astăzi se caracterizează prin aceea că se face prin concurență liberă. Am văzut în urmă ce vrea să zică concurență în privința schimbului de mărfuri și, totodată, am văzut că concurența cîrmuiește și relațiile între stăpîni și lucrători, hotărînd prețul muncii. Prin urmare concurența este rezultatul de căpetenie al relațiilor economice de astăzi. Dar ce mă face să concurez cu concetățeanul meu, ce mă face să cer mai scump pe lucru decît valoarea lui, ce face pe potrivnicul meu să dea mai puțin, așa că, „la urma urmei", mă face pe mine lucrător să cer mai mult și ce face pe stăpîn să dea mai puțin ? Văzut lucru că interesul personal, interesul egoist. Prin urmare, adevăratul motiv al concurenței este egoismul, și egoismul e factorul ce cîrmuiește relațiile economice ale omenirii.

Acestea sînt, în cîteva cuvinte, trăsăturile generale ale organizației economice burgheze date chiar de burghezi. Adam Smith, capul și dascălul recunoscut al economiei burgheze, numește asemenea organizație : firească, unică, rațională. Prin urmare, organizația actuală nu este o stare prin care trece omenirea, după cum a trecut prin multe alte organizări, ci această organizare este firească și absolută. Metoda întrebuințată de școala burgheză este a tuturor absolutiștilor (în știință), metoda deductivă. Dar metoda deductivă, cum a arătat atît de bine John Stuart Mill în logica sa, este bună numai pentru acele științe care pot să pună niște premise axiomale, despre adevărul cărora nu poate să fie nici o îndoială. Astfel, matematicile pot să facă deducțiuni întemeindu-se pe axiome ca : *două cantități egale cu a treia sînt egale și între sine*, ori *partea este mai mică decît întregul din care se ia*.

Dar științele economico-sociale sînt departe de a avea astfel de axiome și cu atîta mai puțin poate să fie axiomă că *organizația actuală este cel din urmă cuvînt al propășirii omenești*. Se înțelege dar la ce greșeli, la ce deduceri false trebuie să ajungă economia burgheză (vorbim de știința burgheză clasică, de școala engleză ; de boscăriile unor Dunoyer-Bastiat nu mai este de vorbit) după ce pune ca punct de pornire asemenea axiomă.

Economia socială se deosebește prin metoda științifică în totul de cea burgheză. În economia socială se întrebuințează metoda inductivă. Nepunînd premise după placul său, ea studiază faptele istorice și din ele scoate deduceri. Cînd vom vorbi, în a treia parte a articolelor noastre, despre socialismul propriu-zis, atunci se va lămuri cum a ieșit organizația de acuma din cele trecute și de unde vine punctul de vedere atît de greșit al economiei burgheze ; acolo se va lămuri și partea morală și filozofică a organizării actuale ; aici, în partea aceasta, vom analiza categoriile economice mai însemnate din punctul de vedere al economiei sociale, și analiza de față ne va arăta sub forma ei adevărată organizarea actuală a societății.

Să începem cu „valoarea". Noi am văzut furia cu care se azvîrlă fel de fel de voinici asupra lui Ricardo pentru definiția ce a dat „valorii". În adevăr, sînt cîteva obiecții la care teoria lui Ricardo nu ne poate da răspuns. Să luăm, de pildă, timpul crizelor comerciale, cînd mulțime de mărfuri se vînd pe nimica toată din cauza crizei. Cum, va zice producătorul, eu am cheltuit atîta muncă pentru producerea bumbacului (crizele de bumbac sînt foarte dese) și acuma trebuie să dau pe a zecea parte din munca cheltuită ? Unde e dar adevărul că lucrurile se schimbă după munca ce cuprind ?

Să luăm alt exemplu. Am lucrat un an și am produs 100 de pălării de modă, dar, iată, s-a schimbat moda, și nimeni nu-mi dă pe pălării nici un ban, nici un product de o zi de muncă, nu de un an.

La aceste întrebări, teoria lui Ricardo, în adevăr, nu poate da răspuns. Pricina e foarte simplă. Ricardo, ca toată școala burgheză, n-a băgat în seamă mediile sociale. Este adevărat că „valoarea" se definește prin muncă ? Într-o comună primitivă, unde un om, făcînd o masă mai mult decît îi trebuie, o schimbă pe o haină a vecinului ori a unui om din comuna vecină, acest schimb se face prin socoteala muncii cîtă cuprind masa și haina. Munca aceasta e o muncă individuală. În această comună, defi-

niţia lui Ricardo ar fi cu totul adevărată, dar acolo nu pot avea loc nici obiecţia cu criza, nici cea cu schimbarea modei, cel puţin nu ca ceva obişnuit. Asemenea stare de lucruri, cînd fiecare făcea valori de întrebuinţare pentru sine şi numai ce prisosea schimba, prefăcea în valoare de schimb, asemenea stare de lucruri de mult nu mai este în societăţile europene. Ceea ce caracterizează epoca noastră este cu totul dimpotrivă : fiecare produce lucruri ce trebuie altora, valori de întrebuinţare pentru alţii. Astfel, producătorii de lacăte de la Manchester fac lacăte nu pentru întrebuinţarea lor, ci pentru alţii, spre pildă, pentru ţesătorii din Belgia, care fac ţesături pentru lăcătuşii din Manchester. Producătorul de astăzi nici nu ştie măcar pentru cine lucrează, lucrează pentru piaţa universală *, pentru toţi, şi toţi lucrează pentru dînsul. Deci ceea ce se întrupează în marfă, ceea ce se cristalizează în lucrul produs nu este munca individuală a lui Stan ori a lui Bran, ci muncă în general, muncă omenească abstractă. Măsura cantităţii de muncă prin timpul întrebuinţat se face nu prin timpul întrebuinţat de un individ, ci prin timpul social, prin urmare valoarea unui lucru se hotărăşte prin cantitatea de muncă socială ce cuprinde, prin cantitatea de muncă socialmente trebuitoare pentru producerea lui. Lui Stan poate că i-a trebuit pentru a face o masă cinci zile, dar dacă în societatea în care trăieşte Stan astfel de masă poate fi făcută în două zile, apoi masa va cuprinde două zile de muncă socială, deşi Stan a cheltuit cinci zile de muncă individuală, şi valoarea mesei va fi de două zile după munca socială, dar nu după cea individuală.

Munca omenească în general, munca abstractă omenească, timpul socialmente trebuitor pentru producere, din punctul de vedere al valorii, au o personificare a lor, o fiinţă proprie, banii. Un lucru dar, pentru a arăta că are într-însul atîta şi atîta muncă omenească socialmente trebuitoare, trebuie să facă un salt mortal în bani, care vor arăta dacă are obiectul într-însul muncă socialmente trebuitoare şi cîtă anume.

* Atragem încă *o dată* luarea-aminte că vorbim de ţările cu industrie dezvoltată, de ţările unde, prin urmare, s-au realizat mai mult principiile burgheze.

Dacă luăm acuma obiecţiunile cu criza, cu schimbarea modei etc..., toate se dezleagă foarte uşor. Şi, în adevăr, ce este criza industrială ? Producerea mai multor mărfuri decît are trebuinţă societatea. Dacă, spre exemplu, societatea are trebuinţă de 1 000 de pălării şi pălărierul a produs 3 000, apoi muncă individuală s-a cheltuit multă, dar muncă socială se va cuprinde în 3 000 de pălării cît s-ar fi cuprins în 1 000.

Cînd pălărierul a lucrat un an pentru pălării, care au ieşit din modă, a cheltuit muncă individuală multă, dar socială nu cuprinde marfa lui deloc, de aceea nici nu poate face saltul mortal în bani. Dar ce-mi pasă mie, va zice pălărierul, ce vină am eu dacă s-a schimbat moda ; cînd am început să lucrez, am lucrat după modă, vina mea e că s-a schimbat ? ori cine ne-a spus nouă, pălărierilor, să nu facem atîtea pălării, de unde puteam noi şti cîte pălării trebuie pe piaţa universală ? Ei, cititorule, asta e altă treabă, asta e tocmai una din cele mai mari bube ale societăţii de acuma, şi cel dintîi pas către analiză a scos cititorului un strigăt împotriva nedreptăţii, ce va face mai încolo ? Ai răbdare, cititorule, şi vei vedea tot mai limpede cît e de minunată organizaţia economică de astăzi.

Acuma însă rugăm pe cititor să aibă în vedere definiţia valorii care este a celui mai genial din întemeietorii economiei sociale, a lui Karl Marx. Valoarea unei mărfi este deci munca mijlociu trebuitoare pentru producerea mărfii. Dacă haina e făcută în două zile şi după ce s-a gătit s-a născocit o maşină cu care aceeaşi haină poate să fie făcută într-o zi, valoarea hainei făcute va fi tot de o zi de lucru, pentru că acesta e timpul socialmente trebuitor pentru producerea ei.

A doua îndreptare introdusă de Marx în teoria valorii lui Ricardo este în privinţa muncii simple şi calificate. În adevăr, se ştie că un ceas de muncă al unui giuvaergiu se schimbă, de pildă, pe două ceasuri din munca stolerului. Marx a introdus formula că munca calificată e egală cu munca simplă înmulţită cu un număr. Astfel, un ceas din munca inginerului poate să fie deopotrivă cu cinci ceasuri de muncă simplă, adică cu $1 \times 5 = 5$. Acest lucru este însă de o însemnătate mai mică, pentru că

într-o societate niciodată nu s-a hotărît bine care munci sînt calificate și care simple și de multe ori își schimbă locul.

Rugăm pe cititor să țină în minte definiția „valorii" după Marx, care în adevăr poate să ne mîntuie de cele mai pernicioase erori din economia politică: *Valoarea unei mărfi este cantitatea de muncă socialmente trebuitoare pentru producerea acestei mărfi.*

Să trecem acum la altă categorie economică, a cărei înțelegere este poate și mai însemnată decît „valoarea", și anume la „capital".

Ce este capital? Să lăsăm la o parte vitejiile falsificatorilor științei, ca Dunoyer, și să vedem cît e de adevărată definiția școlii Smith-Ricardo-Mill. „*Capital* — zice școala engleză — *sînt productele care slujesc pentru producere viitoare*". Dar de unde se iau aceste producte? Cad ele din cer? Nu, ci sînt productul muncii anterioare, prin urmare *capital este muncă anterioară strînsă care slujește pentru producere nouă.* În articolul *Muncă plătită și capital,* tipărit în *Rheinische-Zeitung** la 1849, Marx, cu mare spirit, pune în fața definiției capitalului de către școala burgheză următorul exemplu:

„Ce este un negru rob" — „este un om de rasă neagră". Această definiție este tot așa de bună ca și a economiștilor. „Nu — zice Marx —, negrul este negru și numai în condițiuni sociale cu totul speciale se face rob. Mașina de țesut este mașină de țesut și numai în condițiuni speciale se face capital" [28].

Dacă nu sînt aceste condiții, mașina nu va fi capital, cum și aurul nu va fi bani, decît în anumite condițiuni date. Fără aceste condiții, aurul va fi metal, dar nu monedă, bani.

Greșeala ce face școala burgheză și aici este din pricină că nu ține socoteală de istorie, dă definiții absolute, care n-au nimic a face cu relațiunile reale între oameni.

În adevăr, după definiția economiștilor, bastonul ascuțit al omului primitiv este capital, căci îi slujește pentru a omorî o pasăre ori a scutura poame din copaci și pentru că este *muncă anterioară strînsă pentru producere*

---

* *(Neue Rheinische-Zeitung).*

nouă. Absurditatea e vădită. Dar dacă s-ar găsi unii care, călcînd rațiunea, ar zice că bastonul e capital, apoi puțină băgare de seamă ne va arăta că bastonul ascuțit, oricîtă muncă va fi costat, nu e capital. Unul din semnele cele mai de căpetenie ale capitalului e că el e productiv, face pui, cum zice Marx, capitalul dă venit. Dar ce venit putea da bastonul pentru sălbatic? Cum putea această unealtă de muncă anterioară să aducă sălbaticului rentă? Iar aducerea rentei și a profitului este semnul cel mai caracteristic al capitalului.

Să luăm alt exemplu, care ne va lămuri și mai bine greșeala acestei definiții. Să luăm societățile vechi, în care producțiunea era întemeiată pe robie. Acolo robul era alăturea cu plugul, cu mașina, cu boul, instrument de muncă. Tot așa ca și boul făcea parte din capital, prin urmare acolo în „capital" se cuprindea și producătorul. La noi însă, producătorul este muncitor liber și nu face parte din capital. Toată forma producțiunii s-a schimbat, dar definiția capitalului dată de economiști este atît de generală, atît de nehotărîtă, așa de puțin reflectează adevăratul caracter al relațiunilor economice între oameni că e deopotrivă bună pentru două forme de producțiune așa de deosebite ca robia și salariatul.

Definițiunea economiștilor în privința aceasta seamănă cu următoarea: *„Ce este soldat? Soldatul e un om?".* Dar om e și negustorul, și boierul, și ministrul, și regele. Prin acest răspuns nu ni s-a răspuns nimica. Că e om, știm și noi, voim să aflăm însă care sînt condițiile speciale ce fac din om soldat. Știm foarte bine despre capital că e alcătuit din producte ale muncii, voim însă să ni se spună ce condiții istorico-sociale fac din aceste producte capital. Pentru a avea deci o definiție a capitalului, trebuie să cunoaștem condițiunile în care se creează capital și, fiindcă corpul capitalului este din producte, apoi trebuie să știm în ce condiții se fac producte în societatea noastră și rolul ce-l joacă capitalul în producțiune. Această analiză ne va deschide porțile celor mai intime părți ale relațiunilor economice moderne. Pentru a ne lămuri asupra modului de producțiune în timpurile noastre, să apucăm la cercetare pasul cel dintîi, cînd se începe producțiunea, acel moment cînd capitalistul, înar-

mat cu capitalul său *, vine în piață să caute muncă care să-i pună în mișcare capitalul.

Aici în piață, capitalistul găsește, între multe alte mărfi, și o marfă foarte ciudată, care se numește muncă omenească. Am văzut că munca omenească e în timpul de față marfă. Ca marfă ea e supusă tuturor legilor care cîrmuiesc în general schimbul mărfurilor. Astfel, „valoarea" mărfii este cheltuiala trebuitoare pentru a o produce, valoarea muncii este tot cheltuiala trebuitoare pentru producerea ei, adică acea cheltuială care e numaidecît trebuitoare pentru muncitor ca să poată trăi și a-și înmulți neamul. Asemenea am văzut că prețul mărfii atîrnă de la concurență, de la ofertă și cerere; dacă se oferă mai multe mărfuri decît se cer, prețul mărfurilor cade sub valoare, adică sub cheltuielile de producțiune, dacă se oferă mai puține mărfuri decît se cer, atunci prețul se ridică mai presus decît valoarea lor. Astfel e și cu această marfă ciudată — munca. Și ea, ca și orice marfă, e supusă legii concurenței, legii ofertei și cererii. Dacă în piață este mai multă marfă-muncă decît se cere, dacă brațele sînt mai numeroase și cumpărătorii cer mai puține, atunci prețul mărfii (salariul) cade sub „valoarea" mărfii, adică e mai mic decît strictul trebuincios pentru ținerea vieții; în cazul de puțină ofertă și mare cerere, e mai mare decît strictul trebuincios. Capitalistul, înfățișîndu-se în piață pentru a cumpăra munca, nu va fi unul singur, vor fi și alți capitaliști care vor voi să cumpere, prin urmare ei între ei își vor face concurență. De altă parte, nu e un singur muncitor, ci mai mulți care vor să vîndă unica marfă ce au, adică munca, prin urmare și aceștia își vor face concurență între ei, scoborînd prețul muncii. Din toate acestea vor ieși pentru muncitori, să presupunem, 4 franci pe zi. După ce tocmeala s-a făcut, capitalistul nostru, de pildă un fabricant de pînză de bumbac, va lua pe muncitorul Stan și-l va duce la fabrică, unde marfa lui Stan trebuie să fie consumată, ca orișicare altă marfă cumpărată. În fabrică Stan se pune pe muncă și, să presupunem, lucrează de-a rîndul 6 ceasuri. În aceste 6 ceasuri, să presupunem că Stan a făcut următoarea

* Luăm aicea de exemplu un capitalist fabricant și niște muncitori de fabrică. Se înțelege că tot atîta va fi dacă vom lua un proprietar de pămînt și un muncitor agricol.

treabă. I s-a dat o cîtime de bumbac brut (nelucrat) în valoare de 20 de franci, pe care a prefăcut-o într-o pînză de 25 de franci. Să presupunem încă că, în timpul muncii, cu mașina cu care lucra Stan, cărbunii, untdelemnul pentru uns etc... s-a cheltuit de un franc.

Să vedem rezultatul. Stan are în mînă o bucată de pînză care valorează 25 de franci. În această pînză s-au transportat din valoarea veche a bumbacului brut, din mașină, cărbuni etc. 21 de franci. Acești 21 de franci sînt, în bucata de pînză, bumbac, mașină, cărbuni deghizați, nu-s valoare nouă. Stan n-a produs, prin urmare, nici un pic de valoare cînd e vorba de acești 21 de franci, care sînt ai capitalistului pe drept *. Rămîn încă în pînză 4 franci, adică 25—21=4 franci. Aceștia sînt valoarea nouă adăugată de Stan la cea veche (a bumbacului, a mașinii etc.), adică la capital. Acești 4 franci sînt produși de Stan. Am spus că Stan a luat de la capitalist 4 franci, pînă acuma schimbul între Stan și capitalist este drept. Stan a luat 4 franci și a dat iar 4. Dar capitalistul știe că cu dreptate nu se face mămăligă și nu e mulțumit defel, vrea profit. De unde însă să-l ia? Vînzînd bucata de bumbac, cum am văzut, nu va putea lua mai mult decît 25 de franci (vorbim în general), și dacă, voind profit, va raționa cu fabricantul de mătase că nu cîștigă nimic și va cere o bucată de mătase în valoare de 30 de franci pentru cea de 25 de bumbac, atunci fabricantul de mătase nu va putea să îndeplinească gustul celui de bumbac, pentru că și el a tocmit pe Bran, care în 6 ceasuri, luînd 4 franci, i-a prefăcut 21 de franci de valoare veche în 25. Prin urmare, amîndoi fabricanții nu s-ar alege cu nici un profit, capitalul n-ar face pui. Treaba ar fi grea de tot dacă marfa-muncă nu s-ar deosebi de celelalte; dar, spre fericirea capitaliștilor, ea se deosebește foarte mult și e în stare a produce mai mult decît costă, a da mai mult decît primește.

Stan în 6 ceasuri a întors capitalistului o valoare deopotrivă cu cei 4 franci ce a luat. Dar Stan mai e în stare să lucreze încă 6 ceasuri, prefăcînd astfel încă un capital de 21 de franci în 25. Acuma într-o zi Stan a prefăcut

* Noi facem o plăcere economiștilor și presupunem, pentru acuma, că capitalul capitalistului nostru e rezultatul muncii lui, rezultatul înfrînării, mai departe vom vedea ce fel de înfrînare este aceasta.

un capital de 42 de franci în unul de 50, adică în 12 ceasuri a adaus 8 franci la unul de 42, adică în 12 ceasuri a adaus 8 franci la valoarea cea veche a capitalului. Acuma capitalistul are mai mult decît a avut, capitalul i s-a înmulţit, s-a făcut mai mare. Dar de unde vine această înmulţire ? E acuma limpede de văzut. Stan a lucrat 6 ceasuri, în aceste 6 ceasuri a produs un echivalent cu ce a luat de la capitalist, în aceste ceasuri a lucrat pentru sine, pentru aceste 6 ceasuri i s-a plătit rodul muncii ; în a doua parte a zilei a lucrat iar 6 ceasuri pentru capitalist, gratis, fără plată. Iată dar că începe să ni se facă lumină asupra caracterului capitalistului. Din puţine cuvinte zise, aici urmează mai întîi două lucruri : 1) că capitalul trebuie să fie hrănit prin muncă, trebuie să fie înmulţit ca să răspundă caracterului său de „capital", 2) că înmulţirea capitalului se face prin muncă neplătită.

Dar, va zice cititorul, cine pune pe Stan, cine îl nevoieşte să lucreze pentru capitalist 6 ceasuri gratis, de ce nu lucrează pentru sine toate cele 12 ceasuri ; nu-i rob, îi om slobod, cine îl face să se tocmească la capitalist ?

Cine îl face ? Aici e toată buba şi aici ni se desluşeşte cea mai de frunte parte a caracterului capitalului. E adevărat că legile nu-l silesc să lucreze la capitalistul nostru, dar în societatea noastră pentru a munci trebuie capital. Munca cu mîinile, munca individuală nu poate să ţină luptă cu munca *colectivă*, care se face în fabrica capitalistului. Stan dară, pentru a munci, are nevoie de capital şi, neavîndu-l, e silit sub ameninţare de moarte (liberă) de foame să intre la capitalist şi să muncească o parte din zi pentru sine şi o parte pentru capitalist gratis. Deci *capitalul sileşte pe muncitor să lucreze o parte din zi gratis, pentru capitalist. Capitalul este dar puterea prin care o parte a omenirii stăpîneşte economiceşte pe cealaltă.*

Astfel, una după alta ies la lumină părţile de căpetenie ale caracterului capitalului, care în definiţia economiştilor burghezi ne pare de tot nevinovat şi nesupărăcios.

Să ne întoarcem iar la Stan al nostru, care lucrează în fabrica capitalistului. Cum am văzut, cele dintîi 6 ceasuri Stan a lucrat pentru a produce un echivalent de valoare cu ce a primit de la capitalist. Aceste 6 ceasuri

înfăţişează munca trebuitoare, a doua parte a zilei, cele 6 ceasuri în care Stan lucrează gratis, înfăţişează *„munca de prisos"*. Producerea celor dintîi 6 ceasuri *o numeşte Marx valoare necesară, pe a celorlalte plusvaloare* (plus-value, *Mehrwerth*) ori supravaloare.

Plusvaloarea este deci acea parte a productului muncii de o zi care rămîne neplătită. Această plusvaloare înmulţind-o cu numărul zilelor de muncă într-un an, vom avea plusvaloarea pe un an etc.

Să vedem acuma în ce relaţie stă plusvaloarea cu valoarea ori munca necesară cu munca de prisos (plusvaloarea urmează din supramuncă ori munca de prisos).

Să luăm exemplul nostru cu Stan, care lucrează, cum am presupus, 12 ceasuri, 6 muncă necesară şi 6 supramuncă.

Cum poate să se mărească „plusvaloarea" ? Fireşte numai atunci cînd din 12 ceasuri de muncă, în loc de 6 ceasuri, se vor întrebuinţa 8 pentru producerea plusvalorii. Dar atunci pentru munca trebuitoare rămîn numai 4 ceasuri, s-a micşorat. Prin urmare cînd se măreşte plusvaloarea, valoarea necesară se micşorează. De asemenea, valoarea necesară poate să se mărească cînd din 12 se întrebuinţează pentru producerea ei mai mult de 6 ceasuri, dar atunci va rămînea mai puţin pentru plusvaloare. Prin urmare valoarea necesară şi plusvaloarea stau în astfel de relaţie încît cu cît creşte una cu atîta scade cealaltă şi viceversa. Interesul capitalistului este să fie plusvaloarea cît se poate mai mare şi valoarea necesară mai mică, interesul lucrătorului e tocmai dimpotrivă. Prin urmare, chiar de aici se vede că interesele capitaliştilor sînt antagonice cu ale muncitorilor.

Înainte de a urma cu analiza „plusvalorii", vom da aici un exemplu din viaţa reală care e menit să ne explice vădit ce este plusvaloarea, rolul ei în viaţa economică, rolul ei în formarea capitalului etc. Acest exemplu ne va pune în relief şi caracterul capitalului. De aceea, cu tot dinadinsul cerem luarea-aminte a cititorilor noştri.

Să luăm, de pildă, o marfă oarecare, să presupunem o bucată de stofă de lînă de 100 de coţi. Să cercetăm toate întîmplările acestei bucăţi de lînă. Ca punct de plecare să luăm timpul cînd fabricantul vine în piaţă şi tocmeşte pe Stan şi pe alţi tovarăşi de-ai lui la fabri-

ca sa. Aici, după exemplul nostru, ziua de muncă este de 12 ceasuri, din care în cele dintîi 6 ceasuri muncitorii produc valoarea necesară, adică salariul de 4 franci, în celelalte 6 ceasuri produc plusvaloare de 4 franci. Vra să zică, în totul fiecare produce valoare de 8 franci pe zi. Venind la fabrică, capitalistul pune 5 muncitori să ţească acea bucată de stofă de 100 de coţi, despre care am pomenit, le dă materialul brut, adică lînă, în valoare de 100 de franci, şi îi pune să ţească. Să presupunem că muncitorii fac bucata de stofă în două zile ; în aceste două zile, uzarea maşinii, cărbuni etc. pentru bucata de stofă ajung la 20 de franci. Să vedem acuma cît va fi valoarea celor 100 de coţi.

Mai întîi în această bucată a fost transformată o valoare veche în formă de lînă, de 100 de franci, pe urmă o valoare veche în formă de maşină, cărbuni, de 20 de franci. Prin urmare bucata cuprinde de 120 de franci valoare veche. Valoare nouă a adăugat fiecare lucrător cîte 8 franci pe zi, de cîte 12 ceasuri ori cîte 16 în cele două zile. Cei 5 lucrători au vîrît deci în lînă de 80 de franci valoare nouă ($16 \times 5 = 80$). Valoarea stofei va fi $120 + 80 = 200$ de franci. Pe capitalist însă îl costă 120 franci valoarea veche şi 40 de franci salariul lucrătorilor pe două zile, cîte 4 pe zi ($8 \times 5 = 40$), deci 160 de franci. Vînzînd, va avea o plusvaloare de 40 de franci. Să presupunem acuma, pentru a face exemplul şi mai complicat, că capitalul nu e al capitalistului. Lîna va costa tot 100 de franci ; dacă capitalul e al fabricantului ori al bancherului, 5 muncitori tot două zile vor întrebuinţa pentru lucru. Prin urmare valoarea stofei tot 200 de franci va fi. Dar de unde va plăti fabricantul procentele, care pentru capitalul de 120 de franci (lîna, maşina etc.) a 10% se urcă la 12 franci ? Fireşte că nu de la lîna nelucrată ori de la maşină, pentru că acestea înfăţişează capitalul, valoarea veche, care trebuie să iasă iar în stofă integral, nu poate, de asemenea, să plătească din acei 40 de franci ce-i iau muncitorii ca salariu, prin urmare poate plăti, şi chiar plăteşte, din cei 40 de franci ai „plusvalorii" care-i vin gratis. Aşa că plusvaloarea se împarte în 12 franci pentru bancheri şi 28 pentru fabricant. Vedem aici un lucru asupra căruia atragem luarea-aminte a cititorilor noştri : *nu numai capitalul industrial, dar şi cel bancheresc se hrăneşte, se înmulţeşte tot din „plusvaloare", tot din munca de prisos, pe deasupra, tot din munca neplătită.*

Se ştie că mărfurile se expediază prin comptuare deosebite, ale expeditorilor. Aici toată treaba se face de muncitori, fie cu mîinile, fie scriitori, iar stăpînul, ca şi fabricantul, opreşte o plusvaloare pentru capital şi risc. Vom vedea în curînd ce risc au capitaliştii.

Să ne întoarcem acuma la bucata de stofă. Să presupunem că e lucrată în Londra, dar capitalistul vrea s-o vîndă în Bucureşti. Pentru aceasta trebuie împachetată, făcut fracht şi, în sfîrşit, dusă în spinare ori cu căruţa la malul Tamisei şi pusă în vaporul care pleacă la Galaţi. Aceste munci vor adăuga stofei o valoare de 20 de franci. Dar expeditorul va plăti oare toţi aceşti 20 de franci muncitorilor. Nu, le va da 10 franci, însă [10] îi vor rămînea lui, aceasta e o nouă „plusvaloare". Dacă muncitorul ce a dus coletul în spate ar fi cerut mai mult, expeditorul ar fi căutat şi găsit altul, muncitorul însă are nevoie de mîncare, şi concurenţa tovarăşilor îl sileşte să se supună capitalistului expeditor. Acuma coletul pus în vapor are valoarea de 220 de franci. Transportul de la Londra la Galaţi îi va adăuga încă o valoare de 60 de franci, să presupunem. Această valoare nouă îi va fi adăugată de muncitorii de pe vapor, începînd cu căpitanul şi mecanicul şi sfîrşind cu marinarii de rînd. Toţi aceşti 60 de franci vor fi oare valoare nouă ? Nu. O parte din ei va fi valoare veche : uzura vaporului, cărbunii şi untdelemnul etc..., să presupunem 20 de franci.

Aceşti 20 de franci nu-s altceva decît părticica de vapor, de cărbune, de untdelemn care s-au prefăcut în stofă de lînă ori mai bine zis în valoarea ei, aceşti 20 de franci sînt ai capitalistului (amintim că am fost aşa de buni de am presupus că capitalul este rodul muncii capitalistului). Iar 40 de franci adăugaţi de muncitorii de pe vapor li se vor plăti oare în întregul lor ? De bună seamă că nu, fiindcă altminteri ce ar rămîne proprietarului vaporului ca profit, ca plusvaloare ? Şi dacă nu i-ar rămîne folos de ce n-ar vinde vaporul şi nu şi-ar vîrî capitalul în fabricarea stofelor de lînă, care, cum am văzut, dau „plusvaloare" aşa de frumoasă ? Muncitorii de pe vapor vor primi deci 20 franci, deşi au adăugat stofei valoarea de 40, 20 vor rămînea proprietarului de

vapor, ca profit, cum zic ei, ca muncă neplătită, cum zicem noi. Se înţelege că cei 20 de franci nu se vor împărţi deopotrivă între muncitori : căpitanul va lua mai mult, marinarii simpli mai puţin, dar aceasta e altă chestie şi ştim din urmă că o zi de muncă calificată poate fi plătită de 5 ori cît una simplă. Bucata de stofă a ajuns acum la Galaţi şi are valoarea de 280 de franci. Din Galaţi transportul la Bucureşti iar costă 60 de franci, ori adaugă o valoare de 60 de franci. Această valoare adăugată pe jumătate, să zicem, este valoarea pierdută de şine, de maşină, de vagoane etc. şi întrupată în stofă, aceşti 30 de franci se cuvin proprietarilor drumului de fier, restul de 30 de franci e adăugat de muncitori *, începînd de la director, ingineri şi mîntuind cu cantoniştii ; 15 din aceşti 30 vor fi plătiţi ca salariu de companie şi alţi 15 vor forma o „plusvaloare" nouă, muncă neplătită, care în formă de dividende se va împărţi între acţionari. Acum stofa a ajuns la Bucureşti şi are valoarea de 340 [de] franci.

Ajungînd la Bucureşti, vom schimba puţin exemplul nostru şi-l vom face mult mai real. Să presupunem dar că e vorba nu de o bucată, ci de 1 000. Se înţelege că chestia nu se schimbă în nimica şi toate cifrele pe care le avem trebuie să le înmulţim cu 1 000. Toată marfa, socotind o bucată de 340 [de] franci, are valoare acuma de 340 000 de franci. Ajungînd în Bucureşti, fabricantul ori reprezentantul lui vrea să vîndă marfa. Se adresează la un burtă-verde, la un lipscan şi-i propune marfa sa. Din nefericire pentru fabricant, nu e numai el în piaţa Bucureştilor, ci sînt mai mulţi, nu numai englezi, ci şi francezi, nemţi etc... Aceştia vor concura, voind şi ei să vîndă, şi preţul englezului poate cădea. Dealtminteri are de unde lăsa. Am văzut că pentru fiecare bucată are o „plusvaloare" de 40 de franci, la toată marfa, prin urmare, are 40 000. Din aceasta poate lăsa 20 000 şi tot rămîne cu o plusvaloare de 20 000. Poate, prin urmare, să lase bucata cu 320, deşi valoarea ei e de 340. Tot astfel poate face şi expeditorul şi drumul de fier, că tot nu e munca lor. Dacă fiecare va lăsa din plusvaloarea sa cîte ceva, poate să ajungă bucata la 300 de

* Noi presupunem drumul de fier al acţionarilor ; dacă este al statului, se schimbă în cîtva chestia, deşi în fond tot una este.

franci. Cu acest preţ o cumpără burtă-verde, lipscanul. Valoarea reală a acestei stofe este, cum am văzut, tot 340. La această valoare se mai adaugă prin munca celor din prăvălia lipscanului şi prin uzarea localului etc. Să presupunem că lipscanul, burtă-verde, plăteşte pe oamenii lui tocmai după valoarea muncii şi dacă va vinde şi marfa după valoarea adevărată, tot va avea o plusvaloare de 40 de franci la bucată (340 valoare adevărată, el a cumpărat-o însă cu 300) şi la toate 40 000 de franci de „plusvaloare".

Va fi oare această plusvaloare ceva nou ? Nu, este vechea plusvaloare, este munca neplătită a muncitorilor englezi, a marinarilor, a muncitorilor români de la drumul de fier ; răpitorii şi-au împărţit-o între dînşii. Să vedem acuma pe lipscanul nostru. Am presupus că va vinde cu valoarea adevărată ; e cu putinţă să vîndă şi el ceva sub valoarea mărfii, silit prin concurenţă ; în acest caz vor gusta şi consumatorii ceva din „plusvaloare" ; se poate să vîndă şi mai sus decît valoarea, şi atunci consumatorii vor fi înşelaţi. În orice caz, vînzînd în mai mulţi ani mai multe transporturi, burtă-verde îşi face un capital rotund de vreun 1 000 000 de franci, şi jurnalele cîntă pe cinstitul comerciant care prin munca lui (adică prin munca neplătită a mii de lucrători) a agonisit un capitălaş de 1 000 000. Primind *benemerenti şi virtutea militară* (de ce nu şi pe aceasta, nu-i oare curaj a înşela mii de oameni ?), burtă-verde se hotărăşte să se odihnească de atîta muncă, se lasă de negoţ şi cumpără acţiuni de-ale drumului de fier, care îi dau dividende (am văzut de unde ies dividendele), şi cu acest venit rezultat din munca sa (cum nu, am văzut noi ce fel de muncă) trăieşte omul cum poate, revoltîndu-se împotriva acelor tulburători ai ordinii publice, acelor socialişti, care în tot capitalul d-sale nu văd decît o despoiere.

Dar, va zice cititorul, de unde vine că comercianţii fac falimente (nu vorbim de falimente şarlataneşti, ci de acelea venite din pierderi adevărate), nu riscă şi ei capitalurile lor etc. ?

Se înţelege că e cu putinţă. E cu putinţă ca comerciantul să plătească din neştiinţă nu cu 300, ci cu 340 [de] ori chiar cu 360 bucata şi, din pricina concurenţei, să fie silit să vîndă sub valoarea adevărată, adică cu

340 de franci, va pierde 20 de franci la bucată și 20 000 la 1 000 de bucăți etc... Acești 20 000 de franci vor intra în buzunarul fabricantului, mărindu-i plusvaloarea. Nu vorbim de indivizi, se înțelege, că chiar din exemplul nostru se vede că sînt cu putință foarte multe cazuri deosebite, cînd unii capitaliști vor primi mai mult și alții mai puțin, dar plusvaloarea n-are unde dispărea decît tot în buzunarele capitaliștilor ca clasă, nu ca indivizi.

Din exemplul nostru urmează neîndoielnic următoarele și asupra acestei încheieri atragem luarea-aminte a cititorilor : toate capitalurile, fie industriale, ale fabricanților, fie comerciale, ale negutătorilor, se hrănesc, se înmulțesc, se fac productive numai prin plusvaloare, prin muncă neplătită.

Dacă am voi să scoatem toate urmările din exemplul nostru, nu ne-ar ajunge sute de pagini ; sîntem convinși că, dacă cititorii vor cugeta asupra acestui exemplu și vor face singuri toate deducerile logice, vor înțelege de o sută de ori mai bine adevăratele relații economice ale omenirii decît cea mai mare parte din economiștii burghezimii.

Să ne întoarcem acuma iarăși la analiza plusvalorii. Am zis că, fabricantul luînd pe Stan în fabrică, acesta din urmă lucrează 12 ceasuri din zi ; în cele 6 dintîi lucrează pentru sine, pentru a produce strictul necesar vieții sale, și 6 ceasuri pentru capitalist, producînd „plusvaloarea“.

Să vedem acuma cum poate fi mărită plusvaloarea. Firește că mărind numărul ceasurilor de lucru întrebuințate de Stan pentru producerea ei. Dar dacă ziua de muncă va rămîne tot de 12 ceasuri, n-are de unde lua ceasuri pentru a face plusvaloarea mai mare. Nu rămîne decît de lungit ziua de lucru, de pildă pînă la 16 ceasuri. Chiar dacă ziua de muncă se va împărți iar în părți egale, chiar dacă raportul între munca necesară și supramuncă nu se va schimba, tot se vor întrebuința cîte 8 ceasuri la fiecare și, prin urmare, plusvaloarea va crește cu o cîtime de valoare vîrîtă de Stan în lînă în timp de două ceasuri de muncă, în adevăr însă, toată creșterea zilei e confiscată de capitalist. Dacă ziua de lucru se va mări de la 12 pînă la 16 ceasuri, atunci pentru munca necesară, pentru muncitori, tot 6 ceasuri vor rămîne, și adaosul de 4 ceasuri va fi în folosul ca-

pitalistului, adică în loc de 6 ceasuri, pentru producerea plusvalorii, se vor întrebuința 10 ; muncitorul va munci gratis 10 ceasuri.

Dar, va zice cititorul, oare numaidecît vor merge toate ceasurile adăugate în folosul capitalului ?

Da. Pentru că lucrătorul, cum admite și economia burgheză însăși, primește, în mijlociu, numai strictul necesar pentru ținerea sa. Așa admite și economia socială, numai că argumentarea ei este cu totul altfel decît a burgheziei. Strictul necesar al lucrătorului e produs în cele 6 ceasuri dintîi, în care Stan lucrează pentru sine. Mai jos vom vedea și mai lămurit această lege a „valorii“ muncii, dar chiar cu legea lui Ricardo vedem că salariul strict necesar * nu poate să se ridice (în mod general). Ceasurile adăugate de muncitor vor cădea deci în folosul capitalului. Este văzută dar acuma pricina lăcomiei cu care capitaliștii caută a prelungi cît mai mult ziua de muncă. Mărimea zilei de lucru pînă la un grad care întrece puterile omenești este ceva caracteristic pentru timpul nostru. Proprietarii de robi în vremile vechi nu-i lăsau să lucreze afară din cale pentru că putea robul să se îmbolnăvească și să moară, și paguba era a proprietarului. Dar ce pierde fabricantul ori proprietarul de pămînt acuma dacă mor lucrătorii de prea multă muncă ? Muncitori sînt mulți, materie vie de despoiat e destulă și dacă moare unul se înlocuiește ușor prin altul.

Ca să nu creadă cititorii noștri că exagerăm, vom aduce aici mai multe exemple despre prelungirea zilei de muncă din bogatul material ce se află în cartea lui Marx *Capitalul* și care material e luat după anchete oficiale engleze.

Ca să arate deosebirea între alergarea după plusvaloare [29] în societatea burgheză și [cea] în societățile organizate altfel din punctul de vedere economic, Marx ia ca exemplu România noastră pe timpul Regulamentului organic al lui Kiseleff. Dăm aici toată bucata din Marx ca să facem plăcere cititorilor noștri :

„În provinciile dunărene, claca era alături cu dările în natură și cu alte îndatoriri ; dar ea forma tributul

* Mai jos vom vedea argumentarea economiei sociale.

de căpetenie plătit clasei domnitoare. În asemenea condiții, claca vine rar din robie; dar robia (servage), dimpotrivă, mai adesea vine din clacă. Așa a fost în provinciile române. Forma de producere primitivă era întemeiată pe proprietatea comună, totuși deosebită de formele slave și indiene. O parte din pămînt era lucrat ca proprietate privată, de membri neatîrnați ai comunei; alta — *ager publicus* — era lucrată de dînșii în comun. Productele acestei munci comune slujeau, pe de o parte, ca fonduri de asigurare împotriva anilor răi și pentru alte întîmplări; de altă parte, ca visterie publică pentru cheltuielile războaielor, bisericilor și alte cheltuieli comunale. În cursul timpurilor, șefii armatei și ai bisericii uzurpară proprietatea comună și împreună cu dînsa și munca obișnuită pentru cultivarea ei. Munca țăranului care lucrase slobod pămîntul comun se prefăcu în clacă pentru cei ce furaseră acest pămînt. De acolo se născură și se dezvoltară raporturile de *servaj,* care nu primiră sancțiunea legală decît cînd mîntuitoarea lumii, Sf. Rusie, sub cuvînt de a nimici servajul, îl prefăcu în lege. *Codul clăcii* [30], proclamat la 1831 de generalul rus Kiseleff, fu dictat de boieri. Rusia cuceri astfel și pe magnații din provinciile Dunării și aplauzele cretinismului liberal din Europa întreagă.

După *Regulamentul organic,* așa au numit codul în chestie, tot țăranul român datorește așa-zisului proprietar funciar, afară de o mulțime de prestații de tot felul: întîi, 12 zile de lucru la general; al 2-lea, 1 zi pentru muncă la cîmp, și al 3-lea, 1 zi pentru adus lemne cu carul, în total 14 zile pe an. Însă, cu o pricepere adîncă economică, au avut grija de a înțelege prin zi de lucru nu ce se înțelege de obicei prin acest cuvînt, dar ziua de lucru trebuitoare pentru a face un product mijlociu, și acest product a fost hotărît cu atîta șiretenie, încît un ciclop n-ar fi în stare a-l îndeplini în 24 de ceasuri. «Regulamentul» însuși declară, cu o nerușinare curat rusească, că trebuie să înțelegem prin 12 zile de muncă productul muncii cu mîinile în timp de 36 de zile; pentru o zi de muncă la cîmp — iar trei zile; și prin o zi de cărat lemne — iar trei zile. În total 42 de zile de clacă. Dar trebuie să adăugăm pe lîngă acestea și ceea ce numeau *iobăgie,* totalul prestațiilor ce datorau boierului pentru servicii agricole extraordinare. Fiecare sat,

după numărul locuitorilor, trebuie să dea pentru iobăgie un contingent. Această clacă suplimentară se socoate la 14 zile de fiecare țăran român. Aceste 14 adunate cu cele 42 dau 56 pe an. Iar anul agricol are, din pricina climei, 210 zile. Să scădem 40 de zile pentru duminici și sărbători, 30 pentru vreme rea, ne rămîn 140. Raportul muncii de clacă la munca necesară este deci 56/84, or 66 $^2/_3$ 0/0 arată că plusvaloarea luată de boieri din munca țăranilor era mult mai mică decît ceea ce se ia în Englitera de la lucrătorii manufacturieri și agricoli. Dar cele spuse mai sus erau claca legală. Și Regulamentul organic, într-un spirit încă și mai liberal decît legislația engleză, a avut grijă să ușureze călcarea lui însuși în picioare. Nu era de ajuns că aveau 54 de zile din 12, au hotărît din nou ce lucru trebuie să fie făcut în fiecare din cele 54 de zile, așa fel că mai trebuia de luat din zilele ce se lăsaseră țăranului. Într-o zi, de pildă, trebuie să se prășească cutare întindere de pămînt, și la lucrul popușoiului mai ales se cere de două ori pe atîta timp. Pentru unele lucrări agricole, ceea ce trebuia fi făcut într-o zi poate fi așa de frumos tălmăcit, încît adesea ziua începea în mai și se sfîrșea în octombrie. Pentru Moldova, condițiile sînt și mai aspre. Astfel, un boier a strigat, în beția triumfului: «Cele 12 zile de clacă din „*Regulamentul organic*“ se urcă la 365 pe an»“ (Marx, *Le Capital,* p. 102. În notă citează pe E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*) [31].

Această alergare după plusvaloare o numește Marx *foame cîinească pentru supramuncă.* Ce ar fi zis Marx dacă ar fi cunoscut toate actele tipărite de *Românul* cu ocazia legii tocmelilor agricole, ce ar fi zis dacă afla că, după ce țăranii s-au liberat, au ajuns cetățeni, primesc adesea 30 de bani pe zi (ba și 5 parale în unele locuri), și, prin urmare, plusvaloarea se ridică la sute de procente!

„Dacă Regulamentul organic al provinciilor dunărene dă pe față și legalizează articol cu articol o *foame cîinească de supramuncă* — zice Marx mai departe —, legile fabricilor (Factory acts) dau la iveală aceeași boală etc... ?“ [32]

Ce sînt aceste „Factory acts“? Sînt legile votate de parlamentul englez prin care se pune stavilă prelungirii

zilei de lucru de către fabricanţi, prelungire care ameninţă cu degenerarea poporului întreg. „Aceeaşi lăcomie oarbă — zice Marx — care stoarce pămîntului toate puterile atacă puterea de viaţă a naţiei pînă în rădăcină“ [33].

S-au numit anchete oficiale pentru a constata starea lucrurilor, aceste anchete au publicat rapoarte care au îngrozit parlamentul şi l-au făcut să voteze legi care reduc ziua de lucru. Pentru a face respectate aceste legi s-au numit inspectori ai fabricilor, care la fiecare 6 luni tipăresc un raport. Rapoartele sînt o pagină grozavă, pagină neagră a istoriei moderne. Dăm şi noi aici cîteva extracte din aceste anchete, rapoarte şi alte acte autentice, care mai pe larg se pot afla în Marx.

„D-l Brougthon, magistrat al comitatului, declară, ca preşedinte al unui miting ţinut la primăria din Nottingham la 14 ianuarie 1860, că se află, în partea din populaţie a oraşului ocupată cu facerea dantelelor, un grad de mizerie şi de lipsă necunoscut în lumea civilizată... Pe la 2, 3 şi 4 ceasuri dimineaţa, pe copiii de la 9 la 10 ani îi scoală cu sila din paturile lor necurate şi-i silesc de lucrează pînă la 10, 11 şi 12 de noapte. Sînt slabi ca nişte schelete, mici de trup, trăsăturile feţei se şterg şi toată fiinţa lor se înţepeneşte într-o toropeală că te înfiori văzîndu-i... Nu ne mirăm că d-l Mallet şi alţi fabricanţi au venit să protesteze împotriva a orice discuţie... Sistemul, aşa cum l-a descris rev[erendul] d-l Montagu Valpu, este un sistem de robie din toate punctele de vedere, social, fizic, moral şi intelectual... Ce să gîndim de un oraş care organizează un miting public pentru a cere ca munca să se reducă la 18 ceasuri pe zi ! Strigăm împotriva stăpînilor de robi din Virginia şi Carolina. Tîrgul lor de robi negri cu toate grozăviile loviturilor de biciu, negoţul lor cu carne de om să fie oare mai grozave decît această jertfire înceată de oameni care n-are alt scop decît fabricarea vălurilor şi a gulerelor de cămăşi pentru folosul capitaliştilor ?“ (Marx citează *London Daily Telegraph* de la 14 ianuarie 1860, p. 104 şi 105, *Le Capital.)* [34]

În 1863 a trimis guvernul o comisiune pentru a vedea starea copiilor în fabrici. Iată unele din mărturisirile strînse de comisiunea numită „Children's Employment Commission“ :

„Wilhelm Wood, în vîrstă de nouă ani, «era de 7 ani şi 10 luni cînd începu a munci». El «ran moulds» (ducea oalele la uscat şi aducea tiparul gol). Atîta a făcut necontenit. Vine în fiecare zi la 6 ceasuri dimineaţa şi lucrează pînă la 9 ceasuri seara. «Lucrez în toate zilele pînă la 9 ceasuri seara ; aşa a fost în cele din urmă 7 ori 8 săptămîni». Iată deci un copil care, de la 7 ani, a lucrat cîte 15 ceasuri pe zi. J. Murray, copil de 12 ani, spune astfel : «Run moulds and turn th'jigger» (duc tiparuri şi învîrtesc roata). Vin la 6 ceasuri, uneori la 4 dimineaţa. Am muncit toată noaptea trecută pînă la 8 ceasuri dimineaţa. Nu m-am mai culcat ; 8 ori 9 băieţi au lucrat ca şi mine toată noaptea. Primesc pe săptămînă 3 şilingi 6 pence [4 fr. 40 c.]. Cînd muncesc toată noaptea, nu iau mai mult. Săptămîna trecută am lucrat două nopţi». Ferryhough, copil de 10 ani : «N-am totdeauna un ceas pentru mîncare ; n-am decît jumătate, joile, vinerile şi sîmbetele»“ (K. Marx, *Le Capital,* p. 105, după „Childrens Employment Commission“, *First Report,* 1863, Appendix, p. 16, 17, 18) [35].

Dr. Charles Pearsons zice : „Nu pot vorbi decît după observările mele personale, şi nu după statistică, dar încredinţez că am fost adesea nu se poate mai revoltat văzînd aceşti sărmani copii a căror sănătate este jertfită pentru a îndestula prin muncă peste puterile lor lăcomia părinţilor şi a celor ce-i întrebuinţează“ (K. Marx, *Le Capital,* p. 105) [36].

Iată acum ce dau pe faţă martorii înaintea comisiunii pentru fabricile de chibrituri :

J. Leach : „Iarna trecută (1862), din 19 fete 6 nu mai veniră la lucru din pricină că se îmbolnăviră de muncă peste măsură. Ca să nu adoarmă, pe celelalte le zgîlţîiau din cînd în cînd“. W. Dúffy : „Copiii sînt aşa de osteniţi că nu pot ţine ochii deschişi, şi, în adevăr, adesea chiar noi nu putem“. J. Lightbourne : „Sînt de 13 ani. Am lucrat iarna trecută pînă la 9 ceasuri de noapte şi cealaltă iarnă pînă la 10. Mai toate serile, în iarna aceea, îmi erau picioarele aşa de rănite încît plîngeam de durere“. G. Apsden : „Pe băiatul meu acesta îl aduceam în spate cînd era de şapte ani şi tot aşa îl duceam şi acasă, din pricina

omătului, şi lucra de obicei cîte 16 ceasuri !... Adesea mă puneam în genunchi lîngă dînsul de-i dam să mănînce pe cînd era la maşină, căci nu avea voie să lase lucrul ori să-l întrerupă" (K. Marx, *Le Capital*, p. 106) [37].

Tipărirea actelor oficiale a făcut să se revolte opinia publică, şi jurnalele, fără deosebire de culoare, apostrofau pe mîncătorii de plusvaloare.

Morning Star zicea : „Robii noştri albi sînt jertfele muncii, care-i duce la mormînt ; îşi sleiesc puterile fără trîmbiţă şi fără tobă". *Times* scria : „Mulţi sînt de părere că, pe cîtă vreme vom sili să muncească de se omoară fetele tinere şi femeile, întrebuinţînd spre a le îmboldi foamea în loc de pocnetul de bici, nu vom avea drept să cerem fier şi foc împotriva unor familii născute stăpîne de robi şi care cel puţin dau de mîncat îndeajuns robilor şi nu-i pun la muncă peste puterile lor". *Standard* zicea : „Afurisiţi pe stăpînii de robi, dar vă rugaţi lui dumnezeu împreună cu nişte oameni de treabă care, fără mustrare de cuget, pun de muncesc cîte 16 ceasuri pe zi şi pentru o plată ce n-ar primi-o nici un cîine" [38].

De ajuns, cititorule, cine vrea citească în Marx această îngrozitoare şi, totodată, instructivă pagină a vieţii contemporane. Îngrozitoare pentru că ne arată tablouri mai întunecoase decît cele din iadul lui Dante ; instructivă pentru că aceasta e adevărata istorie a omenirii, martirologia popoarelor, iar nu isprăvile împăraţilor, regilor şi curtezanilor lor. Un tată îngenuncheat înaintea copilului său de şapte ani ca să-l hrănească fiindcă acest copil lucrează 16 ceasuri pe zi (!!!), 16 ceasuri pe zi învîrteşte roata şi n-are vreme să bage o bucăţică de pîine în gură. Acesta e un tablou pentru istoria modernă, pentru civilizaţie, pentru bogăţiile nemăsurate. Vă lăudaţi cu civilizaţia, cu bogăţia ! Sîngele şi viaţa copiilor de şapte ani sînt în bogăţiile voastre ! Este cu neputinţă să ne stăpînim mînia faţă cu asemenea grozăvii şi, cu toate acestea, şi acum, ca şi în nr. 3, trebuie să spunem că avem încă mult, foarte mult de spus.

Am văzut din puţine exemple ce este plusvaloarea. În nr. viitor vom sfîrşi cu analiza plusvalorii şi atunci ni se va lămuri şi vom fi în stare a da definiţia capitalului, atunci vom avea destul material pentru a analiza *ce este socialismul.*

*

Pînă acum am vorbit despre plusvaloarea absolută, adică despre partea productului care se produce în acea parte din zi care nu costă nimica pe capitalist. Dacă, după exemplul nostru, Stan a lucrat 12 ceasuri, din care cele 6 dintîi au fost întrebuinţate pentru a produce valoarea echivalentă cu salariul primit şi celelalte 6 ceasuri pentru a produce o valoare care nu-l costă nimica pe capitalist, acest product din urmă va fi plusvaloare absolută. Această plusvaloare absolută ne arată anume productul unui număr hotărît de ceasuri intrat gratis în punga capitalistului. Plusvaloarea însă poate să fie privită şi din alt punct de vedere, ca o parte din productul întreg al muncii lucrătorului, şi în asemenea presupunere ne arată în ce relaţie stă plusvaloarea cu valoarea necesară ori supramunca cu munca necesară. Dacă Stan a lucrat 6 ceasuri pentru sine şi 6 pentru capitalist, atunci relaţia între valoarea necesară şi plusvaloare e ca 6 : 6, ori ca 1 : 1, ori 100%. Dacă Stan ar lucra 9 ceasuri, din care 6 pentru sine (valoarea necesară) şi 3 pentru capitalist (plusvaloare), atunci relaţia între plusvaloare şi valoarea necesară ar fi ca : 3 : 6, ori ca 1 : 2, ori 50%. Această relaţie între două părţi ale zilei o vom numi *plusvaloare relativă* *.

Plusvaloarea absolută şi plusvaloarea relativă se deosebesc mult, se deosebesc într-atîta încît uneori una se ridică, pe cînd cealaltă cade. Astfel, să luăm exemplul nostru cu Stan. Stan lucrează 6 ceasuri producînd valoare necesară şi 6 producînd plusvaloare. Plusvaloarea absolută va fi deci deopotrivă cu un product de 6 ceasuri, plusvaloarea relativă va fi 6 : 6, ori 1 : 1, ori 100%. Să presupunem acuma că ziua de muncă care a fost de 12 ceasuri s-a mărit pînă la 16, să presupunem pe urmă că relaţia între munca plătită şi cea neplătită rămîne aceeaşi, adică că jumătate de zi muncitorul lucrează pentru sine (adică pentru salariu) şi jumătate pentru capitalist, atunci ziua de muncă se va împărţi astfel : 8

* Marx nu înţelege tocmai aşa plusvaloarea relativă ; plusvaloarea relativă a noastră e mai degrabă ceea ce Marx numeşte „le taux de plus value", noi însă ne ţinem de definiţia noastră, fiind mai simplă şi mai lesne de înţeles.

ceasuri muncă necesară și 8 supramuncă. Plusvaloarea absolută a crescut, căci e deopotrivă cu productul a 8 ceasuri de muncă, dar cea relativă nu s-a schimbat, căci 8 : 8 = 100%. Iată deci un caz cînd plusvaloarea absolută s-a mărit fără ca cea relativă să se prefacă și ea. Să luăm alt caz. Să presupunem că ziua de muncă a căzut la 9 ceasuri și că din cauza mai marii productivității a muncii salariul muncitorului, adică strictul necesar pentru viață, poate fi produs numai în 4 ceasuri, atunci ziua de muncă se va împărți în 4 ceasuri de muncă necesară și 5 ceasuri de supramuncă. Plusvaloarea absolută în cazul acesta a căzut de la 6 ceasuri la 5, plusvaloarea relativă însă s-a mărit, este ca 5 : 4 = 125%. Creșterea plusvalorii absolute și a celei relative poate fi pricinuită de multe cauze și în combinații foarte felurite. Să luăm aici trei cazuri, cele mai însemnate : creșterea zilei de lucru, creșterea productivității (rodniciei) muncii, creșterea intensității (tăriei) muncii. Să analizăm fiecare din aceste cauze îndeosebi și pentru aceasta să venim iar la exemplul cu Stan al nostru. El lucrează 12 ceasuri pe zi, 6 valoare necesară și 6 plusvaloare. Să presupunem acuma că s-a mărit ziua de lucru cu 4 ceasuri, adică ziua de lucru s-a făcut de 16 ceasuri. Ce va fi cu plusvaloarea absolută și cu cea relativă ? Am văzut că 6 ceasuri în exemplul nostru înfățișează vremea trebuitoare pentru a produce strictul necesar ori salariul ; am spus în urmă că economia socială primește legea lui Ricardo, că salariul nu va putea să se ridice pentru mult timp mai sus decît strictul necesar (ceea ce trebuie numaidecît) și că nici nu va putea cădea iar pentru mult timp mai jos decît acel strict necesar, numai altfel argumentează economia socială, precum vom vedea mai jos. Creșterea zilei de lucru nu va lucra asupra acestui salariu, și mai pe urmă, ca și mai înainte, tot 6 ceasuri vor fi cerute pentru producerea strictului necesar vieții, adaosul de 4 ceasuri se va întrebuința în întregime pentru a produce plusvaloarea absolută, care de la 6 ceasuri se va sui la 10. Plusvaloarea relativă va fi acum 10 : 6 = 166,6%. Deci, cînd se mărește ziua de lucru, se măresc plusvaloarea absolută și cea relativă. Dar ce însemnează plusvaloarea absolută ? Însemnează acea parte a productului pe care o ia capitalistul gratis de la muncitor. Și ce însemnează plusvaloarea relativă ? Raportul în care stă productul luat de stăpîn către cel luat de lucrător, ori raportul economic între lucrător și capitalist. Cînd se mărește dar plusvaloarea absolută și relativă, asta însemnează că capitalistul ia mai multă muncă gratis și că raportul între bogăția capitalistului și a muncitorului se schimbă în dauna acestuia din urmă. Creșterea zilei de lucru înseamnă deci pentru capital realizare de cîștig mai mare și creșterea deosebirii între dînsul și muncitor ; pentru muncitor înseamnă mai multă muncă și cădere în mai mare sărăcie față cu capitalistul. Cititorul va înțelege și acea luptă colosală a lucrătorilor din toate țările industriale pentru micșorarea zilei de lucru.

Să luăm acum al doilea caz, adică mărirea productivității muncii. Să luăm iar exemplul nostru cu Stan, care lucrează 12 ceasuri, 6 pentru sine și 6 pentru capitalist ; 6 ceasuri înfățișează munca necesară pentru producerea salariului necesar, dar cînd se mărește productivitatea muncii acest salariu necesar (adică strictul necesar pentru viață) poate fi produs în mai puțin timp, să zicem în 4 ceasuri. Acum plusvaloarea va fi de 8 ceasuri (4 muncă necesară și 8 plusvaloare) și plusvaloarea relativă va fi ca 8 : 4 = 200%. Mărirea productivității muncii pentru capitalist înseamnă mărirea bogăției (mărirea plusvalorii) și mărirea puterii lui față cu puterea economică a lucrătorilor. Pentru lucrător, chiar dacă ziua de lucru rămîne aceeași (mai departe vom vedea că mărirea productivității are și păcatul de a mări și ziua de lucru), mărirea productivității muncii înseamnă mărirea prăpastiei între dînsul și capitalist.

Al treilea caz e mărirea intensității muncii, adică se presupune că munca se face mai cu stăruință, mai cu multă cheltuire de putere musculară, mai cu multă luare-aminte etc.

Dar, lucrînd cu mai multă stăruință, în 10 ceasuri se produce cît s-ar produce altfel în 12. O zi de muncă mai întinsă e dar deopotrivă cu munca făcută mai cu puțină stăruință, însă în timp de o zi de lucru mai lungă. Mărirea intensității muncii este deci totuna cu lungirea zilei de muncă, și am văzut ce urmări are această prelungire pentru capitalist și pentru lucrător.

Micșorarea lungimii zilei de muncă, a productivității muncii ori a intensității muncii va avea urmări tocmai dimpotrivă. Să luăm cazul cu micșorarea producti-

vității. Dacă munca va fi mai puțin productivă, atunci, în exemplul nostru, pentru salariul trebuitor lui Stan nu vor fi de ajuns 6 ceasuri din 12, ci vor trebui 8; atunci pentru plusvaloare vor rămîne 4, în loc de 6, plusvaloarea absolută și cea relativă vor cădea și prăpastia între capitalist și muncitor se va micșora, se va slăbi puterea capitalistului asupra muncitorilor. La caz de micșorare a zilei de lucru, se adaugă, pe lîngă aceasta, pentru lucrător și împuținarea cheltuielilor de puteri. Marx analizează și își propunea a analiza în al III-lea volum și mai multe cazuri de mărire și micșorare a plusvalorii absolute și relative; pentru noi și atîta ne ajunge ca să vedem prăpastia grozavă ce desparte clasa capitaliștilor de a proletarilor, antagonismul care face că orice este folositor pentru o clasă să fie vătămător pentru cealaltă și, dimpotrivă. care face ca munca, stăruința la muncă, progresul industrial, mărirea productivității să fie vătămătoare celor ce muncesc, celor ce fac progresul industrial, celor a căror muncă se face mai rodnică.

Înainte de a merge mai departe atragem luarea-aminte a cititorului că plusvaloarea nu trebuie confundată cu profitul, pentru că profitul se socotește relativ la tot capitalul pus în industrie. Astfel să presupunem că Stan, venind la fabrică, primește de 20 de franci bumbac brut, care în 10 ceasuri se preface în o bucată de pînză în valoare de 30. Dacă Stan primește ca salariu 5 franci (cînd a adus valoarea de 10 la valoarea dată 25), plusvaloarea relativă, gradul de exploatare va fi 5 : 5 = 100%. Dar profitul? Capitalistul a pus în industrie 20 de franci (în materii prime, mașini etc.), pe care Marx îi numește *capital fix*, și 5 franci salar (capital schimbător)*. La acest capital de 25 [de] franci, capitalistul a cîștigat 5 franci, dar 5 : 25 = 20%; prin urmare profitul este 20%, iar plusvaloarea relativă este de 100%.

* Capital fix și capital schimbător e o chestie în privința căreia fiecare școală economică are definițiunea ei. Noi rugăm pe cititori să țină minte definițiunea lui Marx, căci o vom întrebuința în revista noastră. „Capital variabil e suma salariilor, suma productelor ce vin lucrătorilor; capital fix e suma productelor puse în industrie".

Este foarte de nevoie să luăm aminte la această deosebire pentru că altfel am cădea în greșeli multe. Dăm aici un exemplu prețios care arată cît de însemnat este a ne pătrunde de ceea ce e plusvaloare relativă și, de altă parte, ne arată pînă unde pot merge șiretlicurile claselor domnitoare și boscăriile economiștilor acestor clase. Cînd în Englitera se votă legea care scurta ziua de muncă, capitaliștii au făcut zgomot îndrăcit împotriva legii, părea că a sosit ziua judecății celei de pe urmă.

Știința care mai totdeauna se pune în slujbă la cei tari a început să apere pe capitaliști, și iată un economist, al cărui nume se citește în toate compendiile cu epitetul de „celebru", profesorul de economie politică la Oxford, *Senior*, cum aduce argumente împotriva scurtării zilei de lucru [39]. Să luăm exemplul nostru: Stan lucrează 10 ceasuri și preface o valoare de 20 de franci în una de 30, prin urmare adaugă în 10 ceasuri valoare nouă de 10 franci, și, fiindcă primește numai 5 franci, adică atît cît a produs în 5 ceasuri, a lucrat 5 ceasuri gratis pentru capitalist. Senior însă argumentează astfel. Stan, zice el, produce o bucată de madepolon de 30 de franci în 10 ceasuri de muncă, prin urmare în fiecare ceas produce 3 franci. Capitalistul îi dă 20 de franci ca materii brute, mașini etc. (capital fix și 5 franci salariu, adică 25 de franci) *. Pentru a produce acești 25 de franci, Stan, producînd cîte 3 franci pe ceas, întrebuințează $8^1/_3$ ceasuri; prin urmare cele 8 ceasuri și o treime de la început Stan lucrează pentru a întoarce capitalistului ceea ce i-a înaintat și numai în cele din urmă $1^2/_3$ ($10 - 8^1/_3 = 1^2/_3$) rămîn pentru producerea profitului, a plusvalorii capitalistului. Dacă ziua de muncă se va micșora cu un ceas, capitalistul va pierde mai mult de jumătate din profit, dacă se va micșora cu două, va pierde și o parte din capital.

Născocirea lui Senior a făcut zgomot și, în adevăr, cum vede cititorul, are aerul de a fi adevărată; cu toate acestea nu-i decît o prostie zdravănă.

De unde vine deosebirea că după Senior lucrătorul muncește pentru capitalist numai $1^2/_3$ ceasuri, pe cînd după noi muncește gratis 5 ceasuri? Iată de unde. Senior presupune că Stan produce bucata de madepolon

* Luăm argumentarea, nu exemplul lui Senior.

de 30 de franci, pe cînd în adevăr lucrătorul produce numai o valoare de 10 franci, pentru că bumbacul, mașinile etc... (capitalul fix) a[u] fost făcut[e] de alți muncitori. Presupunînd deci că Stan, lucrînd pînză, totodată produce bumbac brut, face mașini etc., se înțelege că va produce 3 franci pe ceas, va trebui să producă valoarea bumbacului, a mașinii etc., valori produse de alții... adică admițînd o prostie vom ieși și la încheieri proaste. Ca să vadă și mai bine cititorul cît de proastă e argumentarea lui Senior, să luăm alt exemplu.

Un argintar primește comanda să facă un vas de argint. Argintarul dă lucrătorului argint brut în valoare de 1 000 de franci. Lucrătorul de argint se pune pe treabă și în 20 de ceasuri toarnă un vas care gata va avea valoare de 1 020 de franci. Să presupunem că lucrătorul pentru o zi de lucru așa de mare primește 10 franci. Se vede acum că lucrătorul, vîrînd în argint prin muncă o valoare de 20 de franci și primind 10, e înșelat cu 10 franci, adică cu atît cît a produs în jumătate din ziua lui de muncă, adică a lucrat 10 ceasuri pentru sine și 10 pentru stăpîn ; rodul muncii lui în aceste 10 ceasuri din urmă alcătuiește profitul capitalistului. După Senior însă e altminteri. În 20 de ceasuri, lucrătorul a turnat un vas de argint în valoare de 1 020 de franci, prin urmare în fiecare ceas face 51 de franci (1 020 : 20 =51). Capitalistul-argintar i-a dat 1 000 de franci argint și 10 franci salariu — 1 010, pe aceștia el trebuie să-i întoarcă capitalistului ; pentru a-i întoarce 1 010 franci, producînd cîte 51 de franci pe ceas, trebuie 19 ceasuri, 48 de minute și aproape un sfert. Prin urmare, din 20 de ceasuri, în cele dintîi 19 ceasuri, 48 de minute și un sfert va lucra ca să producă capitalul argintarului și numai în cele din urmă 11 minute și trei sferturi va lucra pentru capitalist. Dacă, prin urmare, vom micșora ziua de lucru cu 11 minute, vom nimici tot profitul * capitalistului. Iată dar această frumoasă argumentare, această adîncă analiză, totuși a făcut zgomot în Englitera !

Plusvaloarea nu-i născocită de clasa domnitoare de astăzi, de burghezie. În orice epocă istorică, de cînd sînt clase domnitoare și clase supuse, cele dintîi au stors plusvaloare de la cele din urmă, timpurile noastre se

* Profitul în înțelesul vulgar.

caracterizează numai prin forma sub care se stoarce plusvaloarea. În vremea robiei e văzut lucru că proprietarii de robi storceau plusvaloarea de la robi, dar s-ar părea că pe atunci tot produsul sclavului e plusvaloare, ceea ce nu-i deloc adevărat. Robul, producînd o valoare oarecare, consumă o parte, și numai ce rămîne este profitul * ; numai relațiile sociale ale robiei fac să pară toată munca robului ca muncă gratis, ca plusvaloare.

În veacul de mijloc, în vremea clăcii, formarea plusvalorii e foarte limpede : clăcașul, să presupunem, lucrează 3 zile pe săptămînă pentru dînsul și 3 pentru stăpîn, vine deci tot atîta ca și cum ar lucra jumătate de zi pentru stăpîn și jumătate pentru sine, și dacă ziua de lucru va fi de 12 ceasuri, va lucra 6 ceasuri muncă necesară și 6 ceasuri supramuncă, producînd plusvaloare.

În societatea contemporană, în care muncitorul e liber și puterea de a munci se vinde în piață ca orice marfă, se pare că nu este defel plusvaloare. Muncitorul liber își vinde puterea de a munci cu 4 franci pe zi, capitalistul o cumpără, plătește acești 4 franci, se pare deci că toată puterea muncitorului e plătită. Tîrgul s-a făcut după toate legile schimbului, și, după cum în societățile sclavagiste relațiile fac să pară că munca robului produce numai plusvaloare, libertatea politică a lucrătorului de azi face să pară că nu există deloc plusvaloare. Marele și nepieritorul merit al lui Marx este că a descurcat încurcatele relații economice dintre oameni și a arătat limpede și simplu : că plusvaloare este și acum cum a fost în toate timpurile cît au fost clase domnitoare și clase supuse și că numai modul cum se stoarce această plusvaloare s-a schimbat, că lupta de clase prin stoarcerea plusvalorii este esența istoriei omenești și că acum se face mai pe ascuns, mai mascat. Aflarea și analizarea plusvalorii este deci unul din cele mai frumoase titluri ale lui Marx la nemurire.

Să vedem acum cum se formează *capitalul.*

Acum, după analiza plusvalorii, formarea capitalului e foarte ușor de înțeles.

Un capitalist are un capital de 300 000 de franci, din care întrebuințează 250 000 pentru cumpărare de fa-

* Luăm profitul în înțelesul obișnuit, căci în economia politică, cum am spus, este deosebire între plusvaloare și profit.

brică, mașini și materiale brute, de pildă bumbac; acesta e capitalul fix, 50 000 îi întrebuințează pentru a cumpăra puterile lucrătoare, adică pentru salariul lui Stan și al altora ca dînsul. Să presupunem acum că într-un an fabricantul a produs (adică lucrătorii au produs și el s-a plimbat) 17 500 de bucăți de madepolon în valoare de cîte 20 de franci bucata, totalul producerii va fi de 17 500 × 20 = 350 000 de franci. Fiindcă cheltuielile făcute de capitalist au fost peste tot 300 000 de franci, va rămîne capitalistului o plusvaloare de 50 000 de franci. Din acești 50 000, capitalistul, să presupunem, va consuma în formă de venit 10 000 de franci pe an și 40 000 va pune în producțiune, îi va capitaliza; acești 40 000 de franci puși în industrie vor produce iar 8 000; socotind profitul de 20%, 8 000 puși din nou vor produce 1 600 etc. etc. „În istoria veche — zice Marx —, Abraham a născut pe Isac, Isac a născut pe Iacob etc. etc." De unde vine capitalul primitiv de 300 000 de franci? Economiștii zic că sînt productul muncii... capitalistului. Să presupunem că e adevărat, dar 50 000 de franci „plusvaloarea" nu-s nimic alta decît rodul muncii neplătite, sînt plusvaloare, și dacă vom lua ca punct de plecare un an în care vom declara că toate capitalurile în ființă în acel an sînt munca capitaliștilor, după cîțiva ani „plusvalorile", munca neplătită adică, vor întrece cu mult capitalurile primitive pe care, făcînd o silință supraomenească, le-am fi declarat cinstit agonisite. Școala lui Proudhon [40], prin vestita definiție *„La Propriété c'est le vol"*, adică *Proprietatea e tîlhărie,* s-a agățat mai ales de aceste capitaluri primitive și a greșit pentru că în fiecare an, în fiecare zi, în acest moment cînd Domnia-ta cititorul citești aceste rînduri și cînd noi le scriem se produc mase enorme de plusvaloare, de valori făcute prin muncă neplătită, și lucrul de căpetenie nu este [de] a pune mîna pe capitalurile în ființă, ci de a curma odată pentru totdeauna producerea de plusvaloare, munca neplătită. Cît de proastă e deci afirmarea unor burghezi care pun în spinarea socialiștilor dorința de a împărți egal toate capitalurile de acuma! Ce ar folosi cu aceasta dacă ar rămîne modul de producțiune și de împărțire a roadelor muncii tot ca și acum? Am văzut dar că 40 000 de franci produși de Stan și de tovarășii lui de muncă sînt capitalizați de stăpîn; cu acești 40 000 produși de Stan și de semenii lui în ceasurile de muncă gratis, prin supramuncă, capitalistul va tocmi pe Bran și pe alții, și astfel unii lucrători produc lanțuri pentru alții. Capitalul vine deci din capitalizarea unei părți din plusvaloare, iar altă parte e mîncată de capitalist sub numele de venit. În loc să capitalizeze 50 000, capitalizează numai 40 000, iar 10 000 consumă. „Dar putea să consume și toate cele 50 000 — zic economiștii burghezi — și atunci n-ar mai fi fost capital: dacă este capital, urmează că capitaliștii se înfrînează, cruță, se opresc de a consuma. Capitalul vine deci din înfrînarea capitalistului". Iată teoria cea frumoasă a „abstinenței", ori înfrînării, teorie care umple cărțile economiștilor burghezi menite a apăra pe cei tari; această teorie face pe economiștii burghezi să verse lacrimi de recunoștință pe lăzile de fier ale capitaliștilor! Capitaliștii, împuținîndu-și consumarea, scapă omenirea și asigură progresul! *„Capitalistul* — scrie Molinari — *își impune o lipsă împrumutînd lucrătorilor instrumentele sale de producție." „Chiar numai păstrarea unui capital cere o silință neîntreruptă pentru a împotrivi ispitei de a-l cheltui, zice Courcelle-Seneuil! Trebuie deci* — zice cu ironie Marx — *să fii lipsit de omenie cu desăvîrșire pentru a nu mîntui pe capitaliști de ispite și de chinuri, adică mîntuindu-l de capital", adăugă Deville.*

Acuma înțelegem în ce stă înfrînarea care după economiști e pricina existenței capitalurilor. Această abstinență nu e altceva decît capitalizarea productelor muncii străine, a rezultatelor muncii neplătite, adică a plusvalorii.

În această teorie, economiștii sînt tot așa de plini de spirit și de logică ca și în multe altele. Dacă capitalul există, se înțelege că există pentru că nu s-a consumat, altminteri nu există, dar cine se înfrînează, de unde vine acest capital? Tăcere adîncă. Noi, cum am văzut, știm că capitaliștii pun pe lucrători de rabdă, nelăsîndu-i să-și consume roadele muncii lor, pentru ca ei să aibă ce băga în buzunare. Aceasta și nu alta înseamnă înfrînarea capitaliștilor. „Dar, va zice cititorul, la urma urmei tot e adevărat că capitalistul se înfrînează, nu consumă tot ce i-a căzut în mînă pe drept ori pe nedrept". Nu-i vorbă, e cam puțină vitejie morală a strînge roadele muncii altuia și apoi a se lăuda că nu le-a con-

sumat cu totul (căci o parte, cum am văzut, consumă), dar chiar şi cu atîta capitalistul poate să se laude numai în parte. O parte a capitalului social în adevăr se consumă şi nu poate să nu fie consumat pentru că se strică, astfel e carnea, pîinea şi altele pentru consumaţia zilnică, altă parte însă, şi cea mai însemnată, nici nu poate fi consumată, oricît de mare bunăvoinţă ar pune capitaliştii, aşa sînt : fabricile, casele, fierul, arama etc... În polemica lui Lassalle cu Schulze-Delitzsch [41] este o pagină foarte plină de spirit relativ la această chestie. „Faceţi un merit capitaliştilor — zise Lassalle — că n-au mîncat aceste maşine, locomobile, îmbunătăţirile pămîntului, cărămizile, arama brută, fierul etc... îi lăudaţi pentru asemenea înfrînare. Ori vă închipuiţi că ar fi putut să vîndă totul şi să împrăştie paralele primite ? Fie şi aşa, d-le Schulze, dar ce iese de aici ? Ce înrîurire ar fi avut aceasta asupra formării capitalului social ? Aceste capitaluri, locomobile, îmbunătăţiri ale pămîntului, cărămizi, aramă, fier, ar fi ale lui Vasile, [în] loc de a fi ale lui Ion, ceea ce pentru naţie, pentru capitalul social ar fi totuna. Încă odată te întreb ce scrii, d-le Schulze ?"

Analiza plusvalorii absolute şi relative ne-a arătat, cum am şi zis, unele din cele mai intime relaţii economice şi, totodată, ne-a arătat în parte caracterul capitalului. Astfel, chiar de la început am văzut că „capitalul" este acea putere care sileşte pe muncitor să lucreze o parte din zi gratis, pentru capitalist, am văzut că toate capitalurile, fie comerciale, fie ale bancherilor, fie ale industrialilor, se hrănesc din plusvaloare : munca neplătită este izvorul capitalului.

Să vedem acuma ce înseamnează creşterea capitalului.

Economiştii burghezi spun că interesele capitalului şi ale muncii sînt aceleaşi pentru că cu cît creşte capitalul cu atît se suie salariile şi „dacă salariile scad din pricina numărului prea mare al lucrătorilor vina e a lor, de ce se înmulţesc aşa de tare". Pe capitalişti îi laudă economiştii pentru că se opresc de a consuma, pe lucrători îi îndeamnă să se frîneze în privinţa sexuală dacă voiesc să-şi îmbunătăţească soarta. Legea lui Malthus [42], piatra fundamentală pe care se reazemă mai toată economia politică clasică. Aceste aserţiuni ale economiştilor clasici, cum sînt Ricardo, Malthus, Mill etc. în privinţa

creşterii capitalului şi în privinţa legii lui Malthus sînt cele mai de frunte aserţiuni ale economiştilor burghezi, şi, dacă unii dintre burghezi combat legea lui Malthus, nimeni însă nu se îndoieşte că bunăstarea lucrătorilor merge crescînd cu cît cresc capitalurile ; această părere din urmă e privită ca o axiomă. Şi, în adevăr, nici că putea altfel odată ce burghezia ar cunoaşte şi ar mărturisi singură că din creşterea bogăţiei poporul muncitor nu se foloseşte cu nimica ar mărturisi, totodată, că toată e o minciună enormă, care trebuie nimicită cît se poate mai iute. Să trecem dar la analiza acestei din urmă născociri. Să analizăm singuri, căci am văzut că pe cuvînt nu trebuie să credem pe economişti.

Am văzut de unde vine capitalul — din plusvaloare. Dar nu toată plusvaloarea se preface în capital, se capitalizează, o parte e consumată de capitalist. Din partea ce rămîne şi care se preface în capital, o parte iarăşi se întrebuinţează pentru cumpărare de maşini, de instrumente de muncă etc., adică se preface în capital constant, fix, şi numai o parte în capital variabil ori salarii ; prin urmare, pentru a şti ce anume înrîurire are creşterea capitalului, trebuie să ştim în ce proporţie se măresc capitalul constant şi cel variabil. Iată o condiţie neluată în seamă de economişti şi care e foarte de căpetenie *. Nu e, prin urmare, orice mărire a capitalului folositoare lucrătorilor, ci numai mărirea părţii întrebuinţate ca salarii, capitalul variabil ; cît pentru capitalul constant, cum sînt maşinile, spre pildă, apoi acestea, cum vom arăta mai pe urmă, sînt cele mai mari duşmane, nenorocirea lucrătorilor. Prin urmare poate să fie vorba numai de creşterea părţii de capital pe care o numim variabilă. Dar şi aici este alt păcat, trebuie să ştim pentru ce anume se va întrebuinţa capitalul variabil, ce lucrători va sprijini. Pentru ca cititorul să înţeleagă însemnătatea acestui punct, dăm aici un exemplu. Să presupunem că într-o societate sînt 1 000 de lucrători care produc lucrurile trebuitoare cum sînt casele, hainele, bucatele, care societate cu femei, copii, capitalişti şi lucrători (chiar numărînd şi pe cei ce lucrează la lucruri de lux) formează 10 000 de capete. Să întrunim toate producerile necesare sub o singură numire şi să zicem că cei 1 000 de lucrători ce se înde-

* Barton, Ricardo ating această chestie, dar în treacăt numai.

letnicesc cu lucruri trebuitoare produc 100 000 de chile de grîu, atunci pentru fiecare membru din societate vin cîte 10 chile de grîu. Să presupunem acum că a crescut capitalul capitaliştilor prin plusvaloarea economisită şi acel capital produs din nou îl întrebuinţează pentru a produce covoare scumpe pentru dînşii, trăgînd de la producerea lucrurilor de trebuinţă 500 de lucrători, atunci însă vor rămîne pentru producerea necesară numai 500 de lucrători, care, în loc de 100 000 de chile, vor produce numai 50 000 şi de fiecare membru vor veni numai cîte 5 chile. Dacă înainte de creşterea capitalului 10 chile de fiecare cap însemnau : casă bunicică, haină curată, acum, după creşterea capitalului, 5 chile vor însemna : vizuine în loc de casă şi zdrenţe în loc de haină. În acest caz, creşterea capitalului, dînd celor bogaţi covoare preţioase, bagă în mizerie pe popor. Cum că creşterea capitalului, deşi nu în aşa proporţie, trebuie să aibă acest efect e foarte firesc, pentru că cu cît creşte capitalul capitaliştilor, cu atîta li se dezvoltă gustul şi putinţa de a avea lucruri de lux. Că creşterea capitalurilor are acest efect, fiecine poate vedea uitîndu-se împrejur şi văzînd că în vreme ce mulţimea poporului umblă desculţă, trăieşte în vizuini, n-are iarna haine calde, nici o bucată de pîine cum trebuie, în vremea aceasta mii şi mii de lucrători se ocupă cu producerea de covoare scumpe, trăsuri de lux, pălării à la mode, mătăsării etc. etc.

Prin urmare, chiar dacă creşte capitalul variabil, adică partea aceea a capitalului care vine lucrătorilor sub formă de salariu, această creştere poate să fie cu totul vătămătoare pentru naţie dacă se întrebuinţează pentru producerea unor articole de lux ori netrebuitoare poporului.

Numai într-un singur caz e cu putinţă ca creşterea capitalului să mărească suma salariilor şi să îmbunătăţească soarta lucrătorilor, adică cînd creşte capitalul variabil şi se întrebuinţează pentru a produce lucruri trebuitoare. Dar chiar în acest caz ce ar însemna creşterea capitalului ? Să vedem.

Mai întîi de toate am văzut cum capitalul este acea putere duşmană care sileşte pe lucrători să muncească pentru capitalist, creşterea capitalului ar mări această putere, supunînd sub jugul ei mai mulţi inşi din clasa

lucrătorilor ; adică mărind capitalul lucrătorul prin munca sa măreşte proletariatul. Afară de aceasta, dacă lucrătorul primeşte firimituri mai mari din masa bogatului în forma de salariu mai mare, le primeşte numai mărind şi mai mult puterea capitaliştilor, acea putere care-l face proletar salariat, prin urmare orice ridicare de salariu (din pricina creşterii capitalului variabil) nu poate schimba acele relaţiuni care fac ca de o parte să fie salariaţi, iar de alta capitalişti, prin mărirea capitalului se prelungesc şi se întăresc aceste legături.

Aceste deduceri putem să le facem dinainte, să trecem acum la viaţa reală, să vedem în fapt cum creşte capitalul şi atunci vom vedea şi mai de aproape ce anume influenţă are această creştere asupra poporului muncitor.

Cînd creşte capitalul, creşte numărul lucrătorilor, creşte numărul mărfurilor, creşte concurenţa între capitalişti. Cînd creşte concurenţa, care este arma cu care un capitalist poate birui pe altul ? Arma este ieftinătatea relativă a mărfurilor. Cu cît marfa unui capitalist va fi mai ieftină, cu atît mai curînd va putea să o vînză, căci din pricina creşterii capitalurilor se înmulţeşte cîtimea mărfurilor. Capitalistul nu poate însă să vîndă marfa mai ieftin decît cheltuielile de producţiune, cel puţin nu poate multă vreme fără să se ruineze ; ca să poată vinde mai ieftin, trebuie să împuţineze cheltuielile de producere. Cheltuielile de producere poate să le micşoreze micşorînd salariile, făcînd mai mare împărţirea muncii şi introducînd maşini mai bune, mai perfecte. Salariile nu va putea să le micşoreze * capitalistul nostru pentru că lucrătorii vor merge la alţi capitalişti, prin urmare nu-i rămîne decît să introducă mai multă împărţire în muncă şi maşinile cele mai bune. Mai pe urmă vom vorbi mai pe larg de împărţirea muncii şi maşinism din punctul de vedere socialist, aici spunem numai că în fiecare compendiu de economie politică cititorii vor găsi scris despre însemnătatea împărţirii muncii şi despre faptul cît de tare măreşte ea producţiunea. Astfel, în fiecare compendiu cititorul va găsi exemplul dat de Smith şi rămas clasic, exemplul cu facerea acelor. Un lucrător singur n-ar putea face

* Micşorarea salariilor va fi o urmare a grămădirii capitalului, cum vom vedea mai departe.

lucrînd singur nici o duzină de ace pe zi. În fabrici însă, unde munca e împărțită așa că unul trage sîrma, altul o taie, altul ascute etc, etc., un lucrător e în stare pentru partea lui să facă mii de duzini. Această putere, care vine de la cooperațiune și de la mașini perfecționate, e nevoit capitalistul nostru să o întrebuințeze ca să producă mai ieftin. Să presupunem că în vreo breaslă a industriei, cum e fabricarea postavului, un cot de postav are valoare de 6 franci cotul. Să presupunem acum că un capitalist a introdus îmbunătățiri în privința împărțirii muncii și mașini, așa că poate să producă un cot de postav ale cărui cheltuieli de producere vor fi 5 franci de cot. Știm că valoarea mărfurilor se hotărăște prin munca socialmente trebuitoare. Din pricină că un capitalist a ajuns să producă mai ieftin, nu se va schimba munca socialmente trebuitoare pentru producerea postavului, și valoarea lui va fi tot 6 franci cotul. Capitalistul nostru va avea un fel de monopol de 1 franc la cot, dar, producînd mai mult și mai curînd, are trebuință să vîndă mai mult și mai curînd și de aceea va vinde cu $5^1/_2$ franci și în acest caz el tot cîștigă $^1/_2$ de franc mai mult decît alții. Dar ce vor face ceilalți capitaliști? Vînzînd cu $5^1/_2$ franci, ei pierd, de aceea vor fi siliți a introduce și ei împărțirea muncii ca la cel dintîi și mașini scumpe și perfecționate ca să coboare costul de producere al unui cot la 5 franci, și concurența nu numai că va reduce prețurile la „valoare", ci de multe ori și mai jos. După ce au introdus îmbunătățirile, capitaliștii stau în aceleași relațiuni ca înainte. Dacă pînă la introducerea îmbunătățirilor capitalistul producea cu 100 de lucrători 10 000 de coți cu cîte 6 franci cotul, acum va produce tot cu 100 [de lucrători] 20 000 de coți, dar fiecare cot va costa 3 franci. Înainte și pe urmă va vinde producerea anuală tot cu 60 000 [de] franci, de aceea va stărui să introducă și mai mare împărțire în muncă și mai bune mașini ca să fie în poziție privilegiată pînă vor introduce și ceilalți îmbunătățiri. Dar, orice îmbunătățire va introduce, am văzut că concurența îi va lua rodul ostenelilor, pentru că și ceilalți vor fi siliți a introduce aceleași îmbunătățiri. Acest joc e veșnic, bine nu se mîntuie și începe din nou. Cum vedem dar, într-o societate capitalistă diviziunea muncii și perfecționarea mașinilor aduc după ele și mai mare diviziune pentru muncă

și mai mare perfecționare de mașini. Dacă productivitatea muncii, din pricina diviziunii și a mașinilor mai bune, se va face de 10 ori mai mare, capitaliștii vor produce de 10 ori mai multă marfă și o vor scoate la vînzare, dar din această pricină își vor face concurență mai mare decît mai înainte și cu atît mai mult vor fi nevoiți a introduce mașini perfecționate și diviziune mai mare în muncă. Cu creșterea capitalului productiv se măresc tot mai mult diviziunea muncii și perfecționarea mașinismului.

Cu cît se măresc însă diviziunea muncii și perfecționarea mașinilor, cu atît mai mult trebuie de cheltuit cu instrumente de muncă, prin urmare *mare parte din capitalul adunat va trece în capital constant și numai o mică parte va veni la capitalul variabil, unicul care intră în buzunarele lucrătorilor.*

Pentru a ne lămuri mai bine lucrul, trebuie să vedem ce influență poate avea sporirea diviziunii muncii și a mașinismului? Cu cît e mai mare diviziunea muncii, cu atît e mai mare productivitatea, astfel că un lucrător se face în stare a produce atît cît produceau mai înainte 5, 10 ori 20. Același lucru se întîmplă și cu mașinile, și încă într-un mod mult mai simțitor. Introducerea mașinilor și a diviziunii mai mari a muncii va avea de efect că o parte din lucrători se va face netrebuincioasă și va rămîne fără lucru. Dacă capitalistul a avut o fabrică în care 100 de lucrători produceau 100 000 de coți de postav pe an și a introdus mașini care fac productivitatea de 10 ori mai mare, atunci are trebuință pentru a produce tot 100 000 de coți numai de 10 lucrători, și chiar producînd 200 000 ori 300 000 tot rămîn o parte din lucrători fără muncă. Lucrătorii rămași fără lucru vor face concurență celorlalți și, din această pricină, vor cădea salariile. Pentru a putea primi cît înainte, lucrătorul începe a lucra mai mult, ziua de muncă se lungește și concurența între lucrători crește și din această pricină. În adevăr, dacă un lucrător muncește 18 ceasuri pe zi în loc de 9 face treabă pentru doi oameni, adică face pe alt lucrător să-și piardă locul; muncind deci mai mult, lucrătorul concurează cu sine însuși ca cu un membru al clasei lucrătorilor. Am spus mai de mult că mașina mărește ziua de lucru și acuma diviziu-

nea muncii, progresul industrial, mărirea capitalului, prin urmare, crește ziua de lucru ; aducem următorul exemplu :

În 1770 a ieșit în Englitera o carte sub titlul : *Essay on Trade and Commerce* [43].

În această carte, autorul se plînge că capitaliștii englezi nu pot face concurență celor din alte țări pentru că lucrătorii în Englitera iau salarii peste măsură de mari și lucrează numai 4—5 zile pe săptămînă. Această carte e plină de ieremiade * dobitocești împotriva poporului muncitor și la sfîrșit propune un mijloc grozav. Propune ca pentru săraci, vagabonzi și leneși să se facă o casă ideală de lucru, „Workhouse". Această casă trebuie să fie o casă de spaimă (Such ideal workhouse must be made a „House of Terror" and not an asylum for the poor **), nu un azil pentru săraci. În această casă îngrozitoare vor lucra 14 ceasuri, adică, scoțînd două ceasuri odihna de la amiază, în adevăr numai 12 ceasuri pe zi.

„Douăsprezece ceasuri de lucru pe zi — strigă Marx — în casa de teroare de la 1770" ***. La 1833, adică 63 de ani după aceasta, cînd parlamentul englez a micșorat în patru districte manufacturiere ziua de lucru pentru copiii de 13 ani la 12 ceasuri pe zi, fabricanții făceau zgomot, ca și cum ar fi sosit ziua cea de pe urmă a industriei engleze. Cînd Napoleon al III-lea, pentru a plăcea burghezimii, voi la 1852 să schimbe ziua legală de 12 ceasuri de muncă, lucrătorii strigau : „Legea care a scoborît ziua de lucru la 12 ceasuri e unicul bine ce ne-a rămas de la republică". În Elveția ziua de lucru a fost scoborîtă la Zürich la 12 ceasuri pentru copiii de 10 ani, în 1866 în Austria s-a scurtat pînă la 12 ceasuri ziua de muncă pentru copiii între 15 și 16 ani. „Ce progres de la 1770 !" — iar striga Macaulay cu aprindere.

„Casa de teroare" ce visa sufletul capitalului pentru sărac în 1770 se realiză peste cîțiva ani în colosala „casă de muncă" zidită pentru lucrătorii din manufacturi ; numele ei este „Fabrică", și idealul fusese palid înaintea realității [44].

* (tînguiri).
** Ap. Marx, p. 119, nota 5, loc. cit.
*** K. Marx, p. 119, loc. cit.

Tendința mașinismului, progresului economic de a lungi ziua de lucru rămîne incontestabilă. Creșterea diviziunii muncii și perfecționarea mașinilor, afară de mărirea concurenței între lucrători și, prin urmare, de scăderea salariului, afară de prelungirea zilei de muncă, are și altele. Astfel, cu cît se face mai mare diviziunea muncii, cu atît lucrul se face mai simplu și mai ușor. Dacă în perioada meseriilor, pentru a bate cu ciocanul la fierărie trebuie o putere destul de mare, acum un copil de 8 ani, întorcînd un șurub, poate mișca un ciocan de 1 000 de oca. Deci cu mersul progresiv al producțiunii se face cu putință de a înlocui lucrătorii mari prin copii și femei. Concurența între lucrători din cauza introducerii mașinilor, a diviziunii muncii și a lungirii zilei de muncă se mărește și mai tare prin introducerea femeilor și a copiilor în fabrici. Cu introducerea muncii femeilor și a copiilor crește și mai mult numărul lucrătorilor fără muncă. Am arătat în mai multe rînduri că productivitatea mai mare a muncii crește cîtimea mărfurilor, dar nu valoarea lor. Astfel, dacă un lucrător produce o duzină de penițe de oțel într-o zi și valoarea lor va fi exprimată prin 10 franci, însutindu-se productivitatea, 100 de duzini vor avea valoarea tot de 10 franci. Cînd deci capitalistul, mulțumită productivității însutite, are de o sută de ori mai multă marfă, valoarea ei va fi tot aceeași și, prin urmare, pentru a avea același cîștig ca mai înainte, e nevoit să vîndă acum de o sută de ori mai multă marfă ; cu cît merge mai înainte dezvoltarea industriei, acumularea capitalului, dezvoltarea mașinismului, cu atît mai multe mărfuri se produc, dar aceeași dezvoltare a industriei, care mărește atît producțiunea mărfurilor, mărind concurența între lucrători, nu numai că nu mărește salariile, ci le micșorează ; prin urmare poporul muncitor nu numai că n-are mai mare posibilitate de a cumpăra aceste mărfuri, ci are, din contra, mai puțină. Ce e dar de făcut cu acești munți de mărfuri ? Trebuie de exportat, trebuie de căutat piețe străine, trebuie de produs pentru Orient, pentru Africa, pentru Australia. Dar dacă pe piața chiar unde lucrează * capitalistul nu știe cît anume din marfa sa se va cere ori se va trece, dacă pe piața națională, în alte

* Adică pune pe lucrătorii lui de lucrează.

orașe, nu poate ști cît va putea vinde, apoi ce să mai zicem despre piețele îndepărtate, cum e Australia, Africa? De unde poate fabricantul de postav din Englitera să știe anume cită marfă se va vinde în țară, să știe anume cîtă marfă se va vinde în Rusia, Austria, România etc.? Afară de această neștiință, nu poate ști, de asemenea, cît vor fi produs concurenții lui din Englitera, apoi adesea are concurenți și în țările în care i se vinde marfa. Capitalistul trebuie deci să lucreze cu ochii închiși în acest cîmp, fără nici o regulă a producțiunii. O telegramă de la niște agenți ai capitalistului în Egipt, un cîștig gras făcut de un concurent, prevederea unor schimbări politice, prevederea de mari cereri fac pe capitaliști să întrebuințeze toate puterile pentru a produce, a produce și iar a produce. Și iată munți de mărfuri produși, iată 2x milioane de coți de postav produs. Dar piețele străine, din cauze nenumărate, pot să n-aibă trebuință decît de x milioane de coți de postav. Ce e de făcut cu celelalte x milioane de postav ce rămîn? Sînt de multe ori mărfuri care nu pot să stea multă vreme neîntrebuințate fiindcă se strică ori cel puțin trece moda, de altă parte mulți fabricanți sînt datori, au lucrat pe credit, și de aceea trebuie să vîndă cu orice preț. Oferta ajunge peste măsură de mare, prețurile, în loc să cadă pe jumătate, cad de multe ori și mai mult, încep falimente, fabricile se închid, producțiunea pentru un timp se micșorează, pînă ce consumarea acelor produse pune iarăși în relații mai pașnice oferta cu cererea. Dar echilibrul nu poate ține mult, sînt multe cauze care vor pune din nou pe capitaliști să se întreacă în producere; dar cauza cauzelor este că niciodată nu pot să știe cîtă marfă anume va trebui pe piața universală, nici cîtă se va produce. Se înțelege că pot fi multe cauze care să facă pe capitaliști să producă cît mai cu prevedere, să producă, de pildă, numai $\frac{x}{2}$ milioane de coți cînd ar fi trebuit x milioane, dar atunci prețurile se vor sui cel puțin de două ori peste valoare *. Cel dintîi cîștig gras al unui

* Valoarea e munca socialmente necesară pentru producere, deci în exemplul nostru, deși s-au produs 2 x milioane coți, dar, fiindcă a fost trebuință numai de x milioane, numai munca cuprinsă în aceste x milioane va defini valoarea producțiunii întregi.

capitalist va face pe ceilalți să se întreacă în a produce din nou munți de mărfuri, pînă ce un „crah" general va azvîrli producțiunea și comerțul într-un haos. Crizele pot să fie felurite. Pot să fie parțiale, adică numai într-o singură localitate și o singură breaslă a industriei; pot fi într-o țară întreagă în mai multe bresle; în sfîrșit pot fi și universale. Dacă cititorul va gîndi la cele spuse, va înțelege cum crizele sînt un rezultat tot așa de necesar al producțiunii și distribuțiunii moderne cum sînt și perfecționările industriilor și căutarea de locuri unde să desfacă mărfurile, chiar cu arma în mînă. Fără crize producțiunea capitalistă e tot așa de neînțeleasă ca și fără concurență.

În general producțiunea trece prin următorul ciclu: producțiune pașnică, producțiunea se îmbunătățește, producțiunea este înfloritoare, treburile slăbesc, treburile se fac prost, *crahul*! Acest ciclu industria îl îndeplinește în general în zece ani. Dar zece ani e termenul observat pentru crizele universale ori cel puțin naționale; crizele parțiale sînt însă, am putea zice, permanente, ba ici, ba dincolo, ba într-o industrie, ba în alta. Marx a făcut socoteala că într-o singură breaslă, în producerea pînzei de bumbac, de la 1815—1863, în 48 de ani prin urmare, au fost 28 de ani de crize și 20 de ani de înflorire.

Să vedem acum ce influență vor avea aceste crize asupra soartei lucrătorilor. Să presupunem că în producerea postavului, din pricina supraproducțiunii, a început o criză. Prețurile postavului cad sub valoare, ajung de 2 ori 3 ori mai mici decît se cuvenea. Ce se va întîmpla cu fabricantul nostru de postav? Dacă lucra pe credit, va da faliment, va închide fabrica, iar lucrătorii vor rămîne pe drum, pieritori de foame; dacă are însă destul capital pentru a putea să se țină, va da drumul la o parte din lucrători, iar la cei rămași va stărui să le scoboare salariile. În orice caz, prin urmare pentru lucrători nu rămîne decît ori să fie dați afară, să rămînă pieritori de foame, „supranumerari", cum zice Marx, ori să lucreze pentru un salariu de rîs dacă nu s-a oprit de tot lucrul. Să mergem mai departe. Lucrătorii, rămînînd fără de muncă, nu mai pot să consume mai nimica, cei care lucrează chiar nu mai pot consuma cît înainte, căci primesc salarii mai mici. Dar pentru ce cheltuiau lucrătorii salariile? Pentru a-și cumpăra cele trebuitoare: de-

ale mîncării, îmbrăcăminte etc. Dar acum, neavînd cu ce cumpăra, mărfurile ce se consumau de lucrători vor rămîne nevîndute și va începe criza și în industriile acele[a] ale căror producte le cumpărau lucrătorii supranumerari, cînd aveau de lucru. Criza este deci ca o boală epidemică, molipsitoare și de aceea nu va începe într-un loc fără a molipsi mai multe localități și mai multe bresle industriale. Cele ce am spus despre crizele parțiale e adevărat și pentru crizele naționale, numai cu deosebirea că, dacă în cele dintîi cazuri sute de lucrători rămîn fără muncă și la alte sute li se scoboară salariile, în cel de-al doilea, adică în crizele naționale, sute de mii de lucrători rămîn fără lucru și la sute de mii li se scoboară salariile. Am văzut că producția capitalistă descrie un ciclu mai în fiecare zece ani și după crize urmează îmbunătățirea și pe urmă înflorirea producțiunii. Dacă în timpul crizei lucrătorii au fost dați afară de capital și salariile celor rămași au scăzut, acum, cînd începe înflorirea producțiunii, se cer mai multe brațe, de aceea lucrătorii rămași pe din afară vin înapoi, salariile se suie pînă ce vine altă criză, și aceleași fenomene de care am vorbit mai sus se repetă iarăși...

Am văzut cum grămădirea capitalului face de crește partea lui constantă în paguba părții variabile, unica folositoare muncitorilor *. Am văzut cum creșterea capitalului constant (mașini etc.) alungă pe lucrători, formînd un număr de lucrători peste numărul trebuitor, supranumerar ; am văzut cum lungirea zilei de muncă, simplificarea muncii are ca urmare introducerea femeilor și a copiilor, fapt care mărește numărul lucrătorilor de prisos, supranumerari. Această suprapopulație se preface într-o instituție de nevoie publică ori mai bine de necesitate pentru producția capitalistă. În adevăr, dacă n-ar fi această suprapopulație, de unde ar lua capitaliștii lucrători atunci cînd la înflorirea producțiunii se cer mai multe brațe. Acest supranumerar de lucrători produși de mișcarea progresivă a acumulației capitaliste, care

* Rugăm încă o dată pe cititori de a ține seamă de această clasificare a capitalului. Sub numele de „capital fix“ înțelegem tot capitalul pus în producere, cum sînt fabricile, mașinile, materiile prime etc., afară numai de salarii. Capital constant sînt mașinile si în general instrumentele de muncă ; capital variabil este suma salariilor, adică acea parte a capitalului care se dă muncitorilor.

intră la lucru cînd treburile merg bine și iese cînd merge prost, a primit de la Marx numele de *armata de rezervă a capitalismului*. Această armată de rezervă nu poate să fie statornică, crește cînd merg treburile prost și scade cînd merg mai bine.

Afară de aceasta, armata de rezervă are multe subdiviziuni. Astfel sînt supranumerari cronici, cum sînt bătrînii, invalizii muncii etc. Aceasta e acea pătură socială în care domnește mizeria, pauperismul la culme, de acolo ies vagabonzii, criminalii, prostituatele etc. etc. Capitalismul a creat această pătură socială și apoi tot el se năpustește asupra ei cu toată poliția și magistratura sa. Logică burgheză.

Altă parte a acestei armate de rezervă intră într-însa numai cînd merg treburile rău. Dar, fiindcă nici un lucrător nu poate fi sigur că nu va rămîne și el supranumerar și prin urmare că nu va face parte din armata de rezervă, de aceea tot proletariatul, toți lucrătorii capitalismului nu pot fi niciodată siguri de ziua de mîine. Marx, în cartea sa, descrie pe larg armata de rezervă, și nu putem decît să arătăm părerea de rău că spațiul menit pentru acest articol nu ne îngăduie a-l urma pas cu pas ; trimitem însă pe cititori la Marx și aici mai spunem numai că din toate rezultatele capitalismului acesta este poate cel mai funest.

Înțelegerea celor zise despre grămădirea capitalistă este de cea mai mare însemnătate și numai acum putem să ne luminăm asupra legii salariilor.

Cu cît merge înainte acumularea capitalistă, cu atît mai multe bogății se produc și, prin urmare, toți ar trebui să fie mai bogați ; de unde vine însă că lucrătorii, departe de a se face mai avuți, de multe ori cad în cea mai mare mizerie și mijlociu nu primesc decît atît cît le trebuie strict pentru viață ? Economia clasică își explică astfel lucrul. Presupune că este un fond constant pentru lucrători (labour fund); acest fond este tocmai de ajuns pentru a ține în viață pe lucrători. Dacă capitalul, zic ei, se mărește, se mărește și acest labour fund, și fiecare lucrător primește mai mult decît „valoarea“ muncii, adică decît strictul necesar ; dar, primind mai mult, lucrătorii se înmulțesc și, dacă se vor înmulți proporțional cu fondul de muncă, atunci iar vor primi numai strictul necesar ; dacă se vor înmulți mai mult, atunci

pentru fiecare va veni mai puţin decît strictul necesar. Salariul atîrnă după dînşii de la înmulţirea lucrătorilor ; dacă ei se înmulţesc mai mult decît a crescut fondul de muncă, fiecare din ei primeşte mai puţin decît strictul necesar ; prin urmare pricina mizeriei lucrătorilor nu va fi nimeni altul decît lucrătorii înşişi.

Acum putem judeca cît de absurdă este teoria aceasta. După economişti, fondul muncii, adică ceea ce am numit capital variabil, este ceva statornic, noi ştim însă că nimica nu-i aşa de schimbător. Cînd merg bine treburile, acest fond creşte, crizele, dimpotrivă, îl micşorează ; creşterea şi scăderea lui atîrnă de mersul treburilor şi nicidecum de înmulţirea lucrătorilor. Să luăm un exemplu. Anul acesta merg bine treburile şi sînt ocupaţi într-o naţie 1 000 000 de lucrători şi primesc pe timp de un an o mie de milioane de franci. Acest miliard de franci este fondul muncii. Anul viitor, din pricina unui crah general, pot să fie ocupaţi numai 700 000 şi să primească numai 400 000 000. Fondul muncii s-a schimbat foarte mult, [de] asemenea şi salariul, căzînd de la 1 000 de franci pe an la 570 de franci aproximativ, şi cu toate acestea lucrătorii nu s-au înmulţit intr-un an. Pentru ca să se simtă în preţ înmulţirea lucrătorilor, ar trebui să treacă o generaţie. Toate acestea putem să le spunem şi în privinţa salariului necesar al lui Ricardo. După el, cum ştim, salariul este deopotrivă cu strictul necesar ; dacă acest salariu se ridică din pricina creşterii capitalului, de pildă, atunci lucrătorii se înmulţesc şi prin concurenţă iar le scoboară la strictul necesar pentru viaţă. După Ricardo dară, dacă salariul s-a ridicat peste „valoarea“ muncii, cum zic burghezii, adică peste strictul necesar pentru viaţă, atunci ar trebui să treacă o generaţie pînă se vor înmulţi lucrătorii ca să-şi facă concurenţă ; cu toate acestea, în timpul unei generaţii, salariul poate să se ridice şi să cadă de trei ori. E o absurditate vădită această aserţiune a economiştilor burghezi şi, cu toate acestea, a fost susţinută de oameni celebri ca Ricardo, John Stuart Mill. De aici se vede cît de mult întunecă relaţiile sociale minţile cele mai mari !

Cînd într-o industrie, cum e fabricarea postavului, merg bine treburile şi din această pricină se suie salariile, atunci în această industrie încep să vină mulţi muncitori de la alte industrii, dar cînd această grămădire ajunge peste cît se cere, oferta de braţe fiind mai mare decît cererea, salariile cad şi muncitorii se duc la alte industrii. Această împărţire a braţelor între felurite industrii au confundat-o economiştii cu înmulţirea şi scăderea populaţiei, cu legea populaţiei în general.

După ei, dacă în fabricarea postavului s-au ridicat salariile, pricina este că a scăzut populaţia. Dacă însă salariile scad pentru dînşii e vădit că populaţia s-a înmulţit prea mult. Frumoasă logică ! Dar faptul că salariile scad la strictul necesar pentru viaţă e un lucru despre care nu încape îndoială. După ce, de pildă, în cele din urmă două veacuri producţiunea, capitalul s-a[u] însutit, partea ce vine lucrătorului nu numai că nu s-a însutit, dar este încă chestie dacă nu a scăzut. De unde oare vine aceasta ? Acum ştim noi pricina mai bine decît economiştii burghezi. Cînd se măreşte capitalul, se măreşte mai ales partea lui constantă şi în aceeaşi proporţie se micşorează cea variabilă, care vine lucrătorilor. Cînd se măreşte capitalul constant, prin perfecţionarea maşinismului de o parte, iar de alta prin diviziunea mai mare a muncii, se creează un prisos de lucrători, o armată de rezervă, care prin concurenţă scoboară salariile la strictul necesar, ba în unele cazuri, de pildă în vremi de criză, şi chiar mult sub acest strict necesar. Economiştii burghezi zic că salariul rezultă din ofertă şi cerere. Capitalul cere braţe şi muncitorii le oferă, din concurenţa acestor doi factori va urma mărimea salariului. Aşa zic economiştii burghezi ; adevărul însă e altfel. Capitalul lucrează deodată din două părţi. Pe de o parte cere braţe, [pe] de alta le oferă tot el, creînd armata de rezervă. Oastea de rezervă, odată creată, va da lucrători în timpul treburilor şi prin concurenţă, în vremi rele, scoboară salariul sub ceea ce e strict nevoie pentru viaţă şi ce numesc economiştii burghezi valoarea muncii. Armata de rezervă prin concurenţă nu va lăsa nici chiar cînd treburile vor merge bine, nu va lăsa, zicem, să ridice salariul mult mai sus de strictul necesar.

„Deci lucrătorii produc acumularea capitalului — zice Marx (vezi *Le Capital,* p. 279) —, şi cu cît reuşesc mai mult, cu atîta produc ei singuri instrumentele care îi vor da afară de la lucru ori îi vor preface în suprapopu-

lație relativă *. Iată *legea populației* care deosebește epoca capitalistă și corespunde cu modul ei de producere. În adevăr, fiecare mod istoric de producere socială are legea sa proprie de populație, lege care nu se aplică decît numai acestui mod, lege care piere odată cu dînsul și n-are, prin urmare, decît valoare istorică. O lege a populației abstractă și neschimbătoare nu este decît pentru plante și animale și încă și pentru dînsele numai dacă nu sufăr influența omului“ [45].

Economiștii burghezi, între care se află oameni de talia unui Ricardo, John Stuart Mill, la toate suferințele vădite ale lucrătorilor n-au decît un singur sfat de dat și îl repetă în toate chipurile : „Nu vă înmulțiți !“. După ei, dacă populația se va înmulți puțin și capitalul mai mult, atunci pentru fiecare lucrător va veni o parte mai mare din capitalul social.

Să presupunem pentru moment că lucrătorii au ascultat și că nu numai au început a se înmulți încet, mai încet decît capitalul, dar chiar au încetat de a se înmulți chiar de tot. Așa fel [că], plecînd de la un an oarecare, populația va rămîne pe loc, avînd atîția morți cîte nașteri. Ei, și ce va fi ? Oare înmulțirea capitalului va face să capete fiecare lucrător mai mult ? Deloc. Toată înmulțirea, acumularea capitalului va intra ca și înainte în punga capitaliștilor. În adevăr, să luăm teza noastră că populația nu se înmulțește și că capitalul se înmulțește. Dar oare din cauza neînmulțirii populației cu creșterea capitalului nu va crește mai ales partea lui constantă ? Oare mașini îmbunătățite, diviziune mai mare a muncii nu vor da afară pe unii lucrători, făcînd dintr-înșii supranumerari ? Oare acest supranumerar de lucrători, prin concurența lui, nu va lungi ziua de lucru ? Oare mașinile și diviziunea muncii nu vor simplifica munca și, prin urmare, vor atrage în fabrici femei și copii, lucru care va mări armata de rezervă ? Oare producțiunea anarhică de astăzi va căpăta siguranță, va ști capitalistul cît anume să producă și nu va produce de prisos, din care pricină, ca din multe altele, nu se vor ivi crize ?

* Marx numește pe lucrătorii supranumerari suprapopulație relativă pentru că ei sînt de prisos numai față cu cerințele capitalului, iar nu cum își închipuie malthusienii că această suprapopulație ar veni din pricina înmulțirii prea mari a populației, așa ca să nu mai aibă hrană.

Oare înflorirea treburilor nu va atrage în fabrici pe supranumerari și crahurile nu-i vor respinge afară ? Oare această armată de rezervă a capitalismului nu va reduce, prin concurență, salariul la mărimea aceea încît în vremea stagnațiunii de-abia să ajungă pentru o bucată de pîine și de ridicat pe vremea înfloririi nu-l va lăsa să se urce mult peste strictul necesar ? * Oare toate aceste cauze nu vor avea tendința de a aduce salariul în mijlociu la strictul necesar pentru viață etc. ? Oare... oare, în sfîrșit, lăsînd producțiunea capitalistă să funcționeze, nu va produce toate relele ce produce acum ? Oare, lăsînd hoituri și bălți să infecteze aerul, nu se vor produce boale ? Oare ? ?...

Da, în adevăr, salariul are tendința de a ajunge la ceea ce numea Ricardo salariul necesar, dar faptul nu atîrnă de legile naturii, de legile înmulțirii populației, de aceea că populația ba se mărește prea mult, ba prea puțin în comparație cu capitalul. Acest salariu necesar urmează din instituțiunile omenești, urmează din capitalism „și corespunde cu modul de producțiune capitalist“ și va pieri împreună cu capitalismul, împreună cu „felul său particular de producțiune“. Acest mod va fi înlocuit prin altul, despre care vom vorbi mai departe, acum însă încheiem articolul cu cuvintele lui Marx, care a făcut mai mult decît oricine pentru analiza relațiunilor omenești în societatea capitalistă.

„Această lege — zice Marx (adică legea că progresul grămădirii capitalului este și progresul suprapopulației) — așază o corelație fatală între grămădirea capitalului și între creșterea sărăciei, așa că la un pol se înmulțește bogăția și la altul sărăcia, suferința, neștiința, îndobitocirea, înjosirea morală, robia ; acesta este polul clasei ce produce capitalul !“ (*Capitalul*, p. 285) [46].

*

Dacă cititorii au studiat cu băgare de seamă articolele din urmă, apoi au putut să se încredințeze că economia

* Se înțelege că numai burghezii cred că strictul necesar pentru viață e salariul necesar și care nu poate să se schimbe. Și noi credem că e necesar, dar numai în condițiile de producțiune capitalistă. În alte condiții stau altfel lucrurile. Așa trebuie să ne înțeleagă cititorul.

politică burgheză a avut însărcinarea, cu voie, fără voie, să găsească pentru toate neajunsurile adevărate, pipăite, ale vieţii economice teorii fantastice menite a scăpa aparenţele.

În articolul din urmă am arătat răul ce urmează pentru lucrători din dezvoltarea economică a societăţii, şi mai ales din întrebuinţarea maşinilor. Acest lucru, mai ales cît priveşte maşinile, e prea vădit pentru a putea fi negat. Cînd se introduc maşini perfecţionate, atunci o mulţime de lucrători rămîn pe drumuri ; lucrul se întîmplă prea des pentru ca să mai aibă cineva obraz de a-l nega. De aceea nici nu-l neagă, ci scot o teorie menită a masca lucrurile, această teorie este *„a compensaţiei“*. Cînd un capitalist (zic teoreticii compensaţiunii, în fruntea cărora stau economiştii vestiţi : James Mill-tatăl, Mac Culloch, Torrens, Senior, J. St. Mill-fiul) dă afară lucrători din pricină că a introdus maşini perfecte, se face slobod un capital care dă chip de a ţine alţi lucrători, aşa că, „au bout du compte“ *, se face compensare, şi sărăcia pricinuită de maşini e trecătoare, ca toate pe lumea aceasta. Iată deci o teorie nouă a economiştilor burghezi. Să vedem ce e adevărat într-însa. Un capitalist fabricant de pînză de bumbac întrebuinţează în fabrica lui 100 000 de franci capital, din care 50 000 pentru maşini etc. (capital constant) şi 50 000 salarii (capital variabil). La un moment dat, capitalistul introduce o maşină care costă 25 000 de franci. Atunci capitalul constant a crescut la 75 000, şi pentru salarii au rămas 25 000, adică numai jumătate cît înainte, deci jumătate din numărul lucrătorilor vor fi alungaţi din fabrică. Unde e dar capitalul ce se făcuse slobod ? Cu ce se va face compensaţia ? Dacă vom presupune că costul maşinii e mai mic decît salariile economisite, de pildă dacă maşina ar costa 15 000 de franci, ar rămîne 10 000 de franci capital slobod prin introducerea maşinii. Dar aceşti 10 000 de franci vor face să fie întrebuinţaţi numai 20 din cei 50 de lucrători rămaşi fără lucru. Dar nu se vor întrebuinţa nici atîţia, pentru că cea mai mare parte din cei 10 000 de franci se vor cheltui ca capital constant, în formă de maşini, instrumente de muncă, pentru a da de lucru muncitorilor.

* [la urma urmelor].

Ni se va zice că dacă 50 de ţesători nu mai au de lucru, apoi capătă de lucru alţii care lucrează la maşini.

Dar, mai întîi, ce fel de compensare este aceasta pentru ţesătorii din Bruxelles dacă vor fi la Birmingham, de pildă, întrebuinţaţi mai mulţi lucrători la fabricile de maşini ? Afară de aceasta, de cînd s-au introdus maşini pentru fabricarea maşinilor, alungarea lucrătorilor din fabricile de maşini e tot aşa de cronică ca şi în alte industrii.

Dacă vom mai lua în seamă că lucrătorii daţi afară dintr-o industrie sînt specializaţi şi, prin urmare, nu sînt în stare de a fi întrebuinţaţi în altele, vom înţelege toată frumuseţea teoriei de compensare.

Teoria compensării stă în legătură cu altă teorie burgheză despre fondul muncii — „labour fund“. Dacă e adevărat că fondul muncii e ceva statornic *, să presupunem de x milioane de franci ori de y milioane de chile de grîu (întrunind toate articolele trebuitoare lucrătorilor sub nume de grîu), atunci, alungînd pe lucrători, o parte din fondul muncii, cîteva kile de grîu, vor rămîne slobode ca fond de muncă pentru alţi lucrători. „Iată faptul în realitatea sa întristătoare — zice Marx (p. 190), — iau hrana din gura muncitorului şi domnii pîntecoşi zic că pun astfel hrană la îndemîna lucrătorului ca fond nou de întrebuinţare în altă industrie. Cum vedem, totul atîrnă de la chipul de a numi lucrul. Nominibus mollire licet mala **“ 47.

Am văzut cît de dreaptă e teoria despre fondul muncii. Dar, chiar aşa de-ar fi, lucrătorii alungaţi cheltuiau salariile pe lucruri numaidecît trebuitoare. Acum, nemaiavînd de lucru, pierzînd salariile, nu vor mai cumpăra, prin urmare cererea acestor lucruri va scădea şi, odată scăzînd cererea, va trebui să scadă şi producerea lucrurilor celor mai de nevoie. Adică teoria compensării ne dovedeşte tocmai dimpotrivă de ceea ce voia, în loc să ne dovedească că, lucrătorii din fabrica de ţesut pierzînd de lucru din pricina introducerii maşinilor perfecţionate, un capital se va libera pentru a le da de lucru în altă parte ; în loc să ne dovedească aceasta, ne

* Am văzut cît de falsă e teoria aceasta.
** [Se cuvine ca răul să fie îndulcit prin cuvinte — Ovidiu, *Ars amatoria*].

arată că dacă lucrătorii de pînză pierd lucrul, atunci îl vor pierde și din[tre] acei lucrători care lucrau la producerea lucrurilor de prima necesitate, lucruri cu care cheltuiau lucrătorii salariile lor.

Să lăsăm economia burgheză la o parte și să vedem cum se petrec în adevăr lucrurile. Cînd se introduc mașini perfecționate, o mulțime de lucrători pierd lucrul. Acești lucrători, cum am văzut, intră în rîndurile așa-numitei suprapopulații relative. E cu putință să afle de lucru în alte industrii, dar mai de regulă, fiind specializați în meșteșugul lor, vor putea afla cu mare greutate. Femeile lucrătoare poate vor găsi de lucru, dar poate vor umple casele de prostituție; bărbații poate vor găsi de lucru, dar poate vor umple și criminalele. A introduce astfel de axiomă, ca teoria compensației, într-o societate în care domnește producția anarhică capitalistă e o nebunie.

Să mergem mai departe. Cînd se introduc mașini mai bune, atunci este cu putință de a lucra mai multe materii brute, spre pildă cu cît se mărește producția țesăturilor în Englitera, cu atît se mărește și producerea bumbacului brut în America, cu cît într-o industrie se introduc mașini, cu atîta toate industriile din care se iau materiile prime își măresc producerea. Creșterea producerii poate să se facă însă ori punînd mai mulți lucrători să lucreze la aceste materii prime, ori introducînd și în producerea acestora mașini, împărțirea muncii etc. În general, introducerea de mașini perfecționate într-o industrie molipsește și pe altele și le face să introducă și ele mașini mai perfecte, cu toate urmările lor, cum sînt: crizele, suprapopulația relativă, proletariatul, nesiguranța pentru ziua de mîine etc.

„Cu dezvoltarea mașinismului în Englitera numărul lucrătorilor pedepsiți să lucreze sub pămînt, în mine de metal, e foarte mare. În 1861 erau 246 613, din care copii de la 5 pînă la 10 ani (! ! !) 835 și de la 10 pînă la 15 ani 42 010" *. [48]

Isprăvile mașinismului în societatea în care domnesc producerea capitalistă și proprietatea individuală sînt cîteodată surprinzătoare. Astfel, dezvoltarea enormă a

* Vezi Marx, p. 191.

industriei țesăturilor de bumbac a făcut să se producă foarte mult bumbac brut în Statele Unite, dar totodată s-a dezvoltat și negoțul cu robi negri. În 1790, în Statele Unite erau 697 000 de robi, la 1861 numărul lor ajunsese la 4 000 000 *. [49]

Sărmanul Watt, gîndea el oare că mașina cu abur era să pricinuiască întinderea peste măsură a negoțului cu robi ?!

„Țesutul linii cu mașini a pricinuit în Anglia prefacerea pămînturilor de arat în pășuni pentru oi și izgonirea țăranilor cu grămada de pe pămînturile acestea spre a-i preface în populație supranumerară pusă la îndemîna capitalismului." Despre această izgonire a țăranilor vom vorbi în altă parte, aici vom spune numai că este una din cele mai groaznice și mai dureroase pagini din istoria Engliterei.

„Irlanda — zice Marx — suferă și acum această operație dureroasă, care scoboară populația acestei insule la suma trebuitoare proprietarilor de pămînt și domnilor englezi ce au nevoie de lînă" [50].

La toate învinovățirile ce se aduc de socialiști împotriva urmărilor producerii capitaliste, a progresului industrial, a mașinismului etc., domnii burghezi și economiștii lor strîmtorați, în loc de răspuns, încep să strige: Cum, sînteți împotriva mașinilor, împotriva progresului economic, voiți prin urmare să distrugeți mașinile, să ne întoarceți la starea sălbatică, barbară ?!! etc. etc.

Toate aceste fraze fățarnice sînt prea cunoscute ca să le mai repet. Dar, tocmai fiindcă învinovățirea e atît de obișnuită, aducem aici răspunsul lui Marx acestor „flecari bîrfitori" burghezi, un răspuns care ar trebui să facă pe economiștii burghezi să moară de rușine dacă ar avea:

„Mașina — zice Marx — nu-i de vină de nenorocirile ce aduce cu sine; nu-i vina ei dacă în mediul nostru social desparte pe muncitori de mijloacele de hrană. Acolo unde a fost introdusă, face ca productele să fie mai ieftine și mai multe. Înainte, ca și după introducerea ei, societatea are cel puțin tot aceeași sumă de provizii pentru muncitorii alungați, făcînd abstracție de uriașa parte din productul anual irosită de trîntori.

* Vezi Marx, p. 192.

Mai cu seamă în tălmăcirea acestui fapt strălucește spiritul prostituat al economiştilor.

După aceşti domni, contrazicerile şi antagonismele nedespărţite de întrebuinţarea maşinilor în mod burghez *nu există*, pentru că nu vin de la maşină, ci de la exploatarea ei de către capitalişti !

Deci pentru că maşina, triumful omului asupra puterilor naturale, se preface în mîinile capitaliste în instrument de robire a omului la aceste puteri naturale ; pentru că, mijloc sigur de a scurta munca de fiecare zi, maşina o lungeşte în mîinile capitaliştilor ; pentru că, vargă vrăjită pentru a înmulţi bogăţia producătorului, maşina îl sărăceşte fiind în mîna capitaliştilor, pentru că... economistul burghez spune fără nici o tulburare că toate aceste contraziceri strigătoare nu-s decît aparenţe înşelătoare şi deşarte şi că, în adevăr şi prin urmare, în teorie nu există.

De bună seamă, nu neagă ei relele trecătoare, dar care medalie are numai o faţă ! Şi pentru dînşii maşinile nu pot fi întrebuinţate altfel decît în modul capitalist. Exploatarea muncitorului de către maşini este totuna cu exploatarea maşinilor de către muncitori. Deci cel ce arată realităţile întrebuinţării capitaliste a maşinilor se împotriveşte întrebuinţării lor şi progresului social. Acest raţionament nu ne aminteşte oare pledarea lui Bill Sikes, vestitul bandit ? „Domnilor juraţi — zice el —, gîtul unui comis-voiajor a fost tăiat fără îndoială. Faptul există, dar nu-i vina mea, ci a cuţitului. Şi voiţi să scoateţi din lume cuţitul din pricina acestor rele trecătoare ? Gîndiţi-vă. Cuţitul este una din uneltele cele mai folositoare în meserii şi în agricultură, tot atît de binefăcătoare în chirurgie pe cît de priceput în anatomie şi tovarăş vesel la petreceri. Osîndind cuţitul, ne scufundaţi din nou în sălbăticia cea mai desăvîrşită“ [51].

Nu se poate mai nimerit. În adevăr, nu-i seamănă burghezimea, care, învinovăţită că prin maşină aruncă în ticăloşie pe lucrători, aduce ca răspuns strigăte ca cele următoare : „Ce, voiţi să nimiciţi maşinile ?!“. Nu se aseamănă, zic, cu tîlharul care, învinovăţit că a omorît un om cu cuţitul, ar începe să strige : „Cum, voiţi să nimiciţi cuţitele, să ne aruncaţi în barbarie !?“.

În ce mijloc social va fi maşina „triumful omului asupra puterilor fireşti, mijloc sigur de a scurta munca, varga vrăjită pentru a creşte bogăţia producătorului... etc.“ În ce mediu social, în ce organizaţie socială maşina va fi toate acestea vom vedea mai pe urmă, acum să mergem să analizăm altă urmare a producerii capitaliste şi a proprietăţii individuale, anume *centralizarea bogăţiilor*.

Noi am văzut că concurenţa sileşte pe capitalişti să introducă tot mai mare şi mai mare împărţire în muncă, să întrebuinţeze maşini tot mai perfecţionate. Dar ce însemnează împărţire mai mare a muncii ? Însemnează că acelaşi lucru care se făcea mai înainte de mai puţini lucrători acum se împarte între mai mulţi lucrători, dintre care fiecare face numai a suta parte din munca cerută pentru acel lucru, cum e exemplul cu facerea acelor *. Deci cu cît e mai mare împărţirea muncii, cu atît mai mulţi lucrători trebuie să producă un lucru, dar îl produc în cîtimi mult mai mari. În societatea capitalistă, în care este proprietatea individuală, această grămădire de lucrători stă sub comanda aceluiaşi capital. Cu cît însă mai mulţi lucrători vor fi grămădiţi la un loc, cu atît mai mult capital va trebui pentru materii prime, cu atît mai mult pentru clădirile în care lucrează. Pe de altă parte, cu cît se introduc maşini mai perfecte (lucru de viaţă ori de moarte pentru fabricanţi în societatea capitalistă), cu atît trebuie cheltuieli mai mari pentru dînsele şi pentru fabrici. Am văzut, de asemenea, că acumularea capitalului cere mărirea capitalului constant.

Deci grămădirea lucrătorilor în fabrici şi centralizarea capitalului sînt pricinuite de însăşi producţiunea.

Ca să se încredinţeze cititorii despre acest adevăr, n-au decît să compare fierăria veche în care se lucrau lacăte înainte de dezvoltarea capitalismului cu complexa fabrică modernă engleză în care sînt sute, dacă nu mii, de lucrători, sute de mii, dacă nu milioane, de franci cheltuiţi în fabrică, maşini, materii prime, adică sub formă de capital fix. Odată ce este o fabrică pentru a produce vreun lucru, atelierul cel mic nu mai poate

---

* Vom vorbi în a doua parte a articolelor noastre mai pe larg despre acest fenomen însemnat al centralizării ; acolo vom vorbi, de asemenea, şi despre cooperaţie, împărţirea muncii etc. din punctul de vedere socialist.

exista, căci în fabrică se lucrează mult mai ieftin. Concurența va omorî deci pe meseriași în folosul fabricantului.

Dar cu cît fabrica e mai mare, cu cît capitalistul are mai mulți bani pentru a face cumpărături în mare a[le] materialelor prime etc. ... cu atît producerea lui va fi mai ieftină, cu atît deci va fi mai greu de concurat cu dînsul nu numai meseriașului (care a dispărut în țările industriale ca Englitera), dar chiar capitalistului mai mic, cu capitaluri mai mici. Capitaliștii mai mici vor fi dar bătuți de capitaliștii mari și e destul o criză pentru ca ei să dispară, să ajungă faliți și să cadă în șirurile salariaților ca ținători de registre, privighetori în întreprinderi etc. Lupta, prin urmare, nu se petrece numai între capitaliști și meseriași, aceștia au pierit de mult în țările industriale, dar chiar între capitalurile mari și cele mici. Capitalurile mici sînt învinse, cele mari deci au o putere de atragere în societatea de azi, așa că atrag capitalurile mai mici, le absorb, și pe cîmpul de luptă rămîn luptîndu-se numai capitaluri uriașe.

Dacă trecem de la aceste cîteva observații la practică, la fapte, atunci vedem că faptele ne dau cea mai deplină dreptate. Dacă vom merge în Englitera, vom vedea fabrici uriașe în care, sub comanda unui singur capitalist, lucrează 1 000, 2 000 și chiar 10 000 de lucrători, pe cînd mai înainte în ateliere, pe cînd capitalismul nu se dezvoltase încă, lucrau cel mult cîte 10 lucrători sub același stăpîn. Atunci proporția între stăpîn și lucrători era 1 : 10, acum a ajuns la 1 : 1 000, 1 : 2 000 ori chiar 1 : 10 000. Numărul lucrătorilor a crescut și al stăpînilor s-a micșorat.

Dar nu numai în industrie se află acest fapt al centralizării capitalurilor în mîna unui număr din ce în ce mai mic de capitaliști, ci și în alte sfere ale activității omenești.

În comerț capitalurile mici sînt bătute de cele mari. Cu cît crește grămădirea capitalistă, cu atît profitul trebuie să fie socotit pe un capital mai mare, prin urmare cu atîta scad procentele ori renta în înțelesul obișnuit al cuvîntului. Dacă într-o societate în care folosul e de 30% un om poate să trăiască avînd un capital de 10 000 de franci, într-o societate în care profitul ori procentul * e de 3% trebuie, pentru a trăi din profit, un capital de 10 ori mai mare (100 000 de franci). Prin urmare toți rentierii mici trebuie să iasă din rîndul capitaliștilor și să intre în [cel] al proletarilor, numărul capitaliștilor merge împuținîndu-se. Dar însemnătate și mai mare decît cele zise are centralizarea pămînturilor. Din multe pricini, pe care le vom analiza aiurea, capitalismul n-a putut să pătrundă în agricultură așa de tare ca în industrie. Dar, pe zi ce merge, se întinde exploatarea capitalistă și la pămînturi și, totodată, duce la centralizarea proprietății asupra pămîntului. Cu cît mașinismul și metodele științifice vor intra mai mult în agricultură, cu atît mai mult va fi trebuincioasă centralizarea pămînturilor. Un lucrător avînd cîteva pogoane de pămînt nu mai poate lupta cu un capitalist care, avînd pămînturi întinse, va fi în stare să introducă mașini perfecționate de arat, de treierat etc... va face semănăturile mai sistematice și împărțirea pămînturilor între felurite semănături mai rațională ; toate acestea și multe altele fac ca proprietarul mare să învingă pe cel mic, și cu cît exploatarea pămîntului se va face prin mijloace mai științifice, cu mai mare întrebuințare de mașini, cu atît centralizarea proprietății asupra pămîntului va merge crescînd. Se înțelege că vorbim despre acea centralizare care se face prin jocul legilor societății burgheze, prin jocul puterilor economice lăsate în voia lor, prin concurență liberă, și nu prin mijloace tîlhărești, care, dealtminteri, joacă un rol așa de mare în grămădirea pămînturilor în mîna unui singur proprietar. În Englitera, pămîntul e așa de centralizat încît mare parte din Englitera este a cîtorva familii și numai legile care primesc *majoratul* împiedică concentrarea și mai mare. În Franța pămîntul se concentrează tot mai tare și în fiecare an se micșorează numărul proprietarilor. Dar cel mai mare exemplu ni-l dă America. Cu toate că mult pămînt stă la îndemîna cui vrea, capitalismul nevoiește pe micul proprietar să părăsească proprietatea sa, și proprietatea merge concentrîndu-se. Iată cifrele oficiale date de Henry George, cunoscutul autor al cărții *Progress and Poverty*, în cartea sa tipărită în anul acesta sub titlul de *Social problems*. Cifrele sînt oficiale. După censul de la 1870—1880, numărul fermelor care aveau mai puțin de 3 acri de pămînt a scăzut cu 30% ; între 3 și

* Lăsăm deoparte deosebirea dintre profit și procent, căci n-are însemnătate aici.

10 acri a scăzut cu 21%, între 10 și 20 — cu 14%; între 20 și 50 — cu 8%; între 50 și 100 numărul fermelor începe să crească cu 37%; între 100 și 500 — cu 200%; între 500 și 1 000 — cu 400% și, în sfîrșit, ferme mai mari de 2 000 de acri, cum s-ar zice moșii mari, au crescut cu 700% (! ! !).

Aceste cifre sînt prea limpezi și prea convingătoare și nu mai e nevoie să le comentăm. Este deci de înțeles pentru ce cel mai elocvent propagator al naționalizării pămîntului a ieșit din America.

Dar averile nu numai că au aplecare a se concentra, dar mai au și aplecarea de a rămîne în aceeași familie. Ajungînd la un grad mare de dezvoltare, capitalul atrage ca un magnet pe cele mai mici, capitalismul mare ruinează pe cel mic și cu cît e mai mare cu atît n-are grijă de a putea fi doborît de altele.

Vorbind în *Social problems* despre această tendință către socializarea averilor, elocventul învățat Henry George zice următoarele:

„Mare schimbare suflă peste toată lumea civilizată, o schimbare care se aseamănă cu feudalismul, care în Europa prefăcuse proprietarii neatîrnați în vasali și adusese întreaga societate sub această ascultare de o ierarhie de privilegii și de avere. Dacă aristocrația nouă e moștenită ori nu, puțin are a face. Numai norocul, întîmplarea hotărăsc cine va cîștiga mai mult într-o loterie. Dar e neîndoielnic că marea majoritate care ia parte la loterii vor scoate bilete albe. Puterile erei noi n-au avut încă vreme să facă o ierarhie *statornică*, dar se vede că dacă organizația socială silește 1 000 de lucrători să muncească sub porunca unui singur stăpîn, raportul între aceștia și lucrători va fi ca 1 : 1 000. *Stăpîn!* Dincolo de Oceanul Atlantic nu iubim acest cuvînt. Cuvîntul nu e american. Dar ce folos dacă vom protesta împotriva cuvîntului cînd avem lucrul real reprezentat prin cuvînt? Omul care îmi dă de lucru și la care trebuie să lucrez ori să pier de foame e stăpînul meu, numiți-l cum poftiți".

În nr. 4 al *Revistei sociale*, luîndu-ne sarcina de a face analiza capitalului, am zis că „această analiză ne va deschide porțile celor mai ascunse părți ale relațiilor economice". Credem că ne-am împlinit această sarcină pe cît ne-a îngăduit spațiul îngust al acestei reviste, în care nu putem să dăm decît trăsăturile cele mai de frunte ale capitalului.

Cititorii văd cît de deosebit e adevăratul caracter al capitalului de aceea ce ne vorbește economia burgheză definindu-l ca „producte întrebuințate pentru producerea viitoare". Ce deosebire între acel lucru nevinovat chemat în mintea noastră de definiția burgheză și adevăratul caracter al capitalului!

Am văzut, chiar după ce am început în nr. 4 să analizăm capitalul, că „capitalul" este acea putere care silește pe lucrători să lucreze o parte din zi gratis pentru capitaliști; adică acea putere prin care o parte din omenire stăpînește pe cealaltă. Am văzut că „capitalurile" în toate formele lor (adică capitalurile industriale, comerciale, agricole, bancherești etc.) se hrănesc, se înmulțesc din plusvaloare, adică din munca neplătită a lucrătorilor, am văzut că capitalurile se formează din grămădirea unei părți din plusvaloare, adică din grămădirea productelor muncii neplătite. Am văzut că grămădirea capitalului, mai ales a părții sale statornice, mașini etc. — făcute de lucrători —, îl dau afară pe cel ce le-a făcut, prefăcîndu-l în supranumerar. Pe de altă parte, am văzut cum grămădirea bogățiilor din pricina producției anarhice pricinuiește crize care, pe de o parte, sînt cel mai mare rău pentru lucrători de vreme ce îi prefac în supranumerari, într-o armată de rezervă a capitalului, iar pe de alta ruinează o mulțime de capitaliști, am văzut, în sfîrșit, cum în societatea capitalistă concurența și progresul născocirilor, precum și împărțirea muncii duc necontenit la centralizarea bogățiilor în mîinile cîtorva, azvîrlind tot mai mare parte din omenire în rîndurile proletarilor.

Cu „capitalul" se repetă același lucru ca și cu mașinile. Cînd socialiștii azvîrlă în fața burgheziei ticăloșiile societății capitaliste, economiștii burghezi și, după dînșii, toată burghezimea încep să strige: Sînteți împotriva „capitalului", sînteți împotriva grămădirii productelor pentru producerea viitoare, dar fără aceste producte, fără „capital" nu e cu putință producerea, nimicind capitalul, nimiciți producerea și ne zvîrliți în o stare cumplită de mizerie, în sălbăticie.

În Europa este o ligă numită a păcii. Membrii acestei ligi sînt oameni cunoscuți în știință, în arte și în poli-

tică. Scopul acestei ligi este de desfiinţarea războaielor şi a armatelor. Închipuiţi-vă acum cînd un membru al acestei ligi ar începe a descrie toate ticăloşiile războiului, ar face un tablou sfîşietor de suferinţele ce urmează din război, cînd ar arăta cîte jertfe, cîtă corupţie, cît sînge ne costă militarismul şi toate ticăloşiile ce le produce şi ar cere desfiinţarea armatelor, închipuiţi-vă că la acest discurs s-ar găsi cineva care să-i răspundă cam astfel : „Cum, voiţi să suprimaţi armata, dar în ea sînt cei mai puternici fii ai naţiei, tinerimea şi dv. voiţi să-i suprimaţi, să-i nimiciţi, să ne lăsaţi fără cei mai voinici dintre fiii noştri, care poate ne vor fi sprijinul bătrîneţelor ? etc.".

Se înţelege că la astfel de întîmpinare prostească membrii ligii păcii n-ar avea decît să răspundă : „Domnule, nici prin gînd nu ne trece să nimicim viaţa tinerimii care se află în armată ; tocmai aceasta voieşte militarismul, noi voim să nimicim o *formă socială* sub care funcţionează tinerimea voastră şi a face astfel ca, sub altă formă de viaţă socială, să fie în adevăr oameni producători şi folositori societăţii şi să vă sprijinească la bătrîneţe".

Deşi obiecţia ce am presupus că s-ar face ligii pentru pace va părea tuturor o prostie curată, se pare cu toate acestea un ce foarte corect cînd se face socialiştilor, deşi în amîndouă cazurile există o analogie desăvîrşită. Noi, ca şi membrii ligii pomenite, răspundem potrivnicilor noştri : „Domnilor burghezi şi toţi cei ce staţi la nivelul intelectual al burghezimii, nici prin gînd nu ne trece să nimicim bogăţiile, capitalurile, mai degrabă această însărcinare şi-o iau crizele şi concurenţa societăţii voastre, noi voim să nimicim acea *formă socială* (nimicirea aceasta este, dealtminteri, o urmare neînlăturată a dezvoltării capitalismului însuşi) sub care aceste bogăţii se fac capitaluri şi, în loc de a fi mijloc de îndestulare a cerinţelor omeneşti, mijloc de fericire, se fac un mijloc de apăsare, un mijloc care nenoroceşte şi robeşte pe cea mai mare parte de oameni, şi anume pe aceia care produc bogăţiile. În forma de societate despre care vorbim noi, socialiştii, nu numai că nu vor dispărea bogăţiile făcute pînă acum, cum nu va dispărea tinerimea dacă s-ar desfiinţa armatele, ci, dimpotrivă, vor creşte şi toţi vor fi bogaţi fără a fi capitalişti". Despre

această societate vom vorbi în articolele viitoare, acum trecem încă la o chestie, cea din urmă despre care vom vorbi în aceste articole, anume la chestiunea cum se împart productele într-o societate întemeiată pe concurenţă şi salariat, în societatea capitalistă.

Am văzut că productul naţional după economia clasică burgheză se împarte în trei părţi : rentă, profit şi salariu. Renta — [pe] care o iau proprietarii de pămînt, profitul — pe care îl iau capitaliştii şi salariul — pe care îl iau lucrătorii ; productul naţional se împarte dar, după şcoala clasică engleză, în trei părţi : *salariul* + + *rentă* + *profit* = *product naţional*. Dacă vom scădea din productul naţional partea care vine muncii, vor rămîne renta şi profitul. Să presupunem acum că tot productul naţional se urcă la 100 000 000 de galbeni şi că partea ce vine muncii e de 40 000 000, atunci partea rentei şi a profitului este de 60 000 000. Aceşti 60 000 000 de galbeni se vor împărţi între profit şi rentă. Este uşor de văzut că, dacă unul din aceste două lucruri va lua mai mult, pentru celălalt va rămîne mai puţin şi dimpotrivă. Să presupunem dar două clase de oameni care trebuie să împartă între dînşii renta şi profitul. Se înţelege că interesele acestor clase vor fi cu totul duşmane şi că, de aceea, clasele acestea vor fi veşnic în luptă de vreme ce, după exemplul nostru, au şi împărţit 60 000 000 şi fiecare va căuta să ia cît mai mult, păgubind pe cealaltă. Această stare de lucruri o vedem acum în Anglia, acolo majoratul a păstrat pămîntul în mîna unei clase, a lorzilor, şi capitalul în mîna alteia, acolo duşmănia intereselor a format două partide politice, „whig" şi „tory". În alte părţi, cum e, de pildă, în America, unde pămîntul se poate înstrăina ca orice marfă, renta şi profitul sînt în mîinile unei singure clase, a capitaliştilor *.

Faptul că productul naţional se împarte în trei părţi a fost dat la lumină de şcoala clasică engleză, al cărei reprezentant cel mai ilustru a fost Ricardo **. Dacă ne

* În America, ca şi la noi, mai sînt şi proprietari mici, dar au început a dispărea.

** Cu mare părere de rău lăsăm la o parte analiza teoriei rentei şi compararea teoriei rentei după Ricardo cu teoria lui Rodbertus. Rodbertus se deosebeşte de Ricardo. După Ricardo, cum am văzut, renta este deosebirea de productivitate între cel mai sărac pămînt pus în lucrare şi cele mai bogate, prin urmare,

vom aduce aminte de cele ce am zis despre valoarea și plusvaloarea lui Marx, vom putea să formulăm cam astfel împărțirea productului național. Să presupunem că la nație valoarea tuturor productelor produse într-un an este de 100 000 000 de franci. Să presupunem că acea parte care vine muncii, adică factorului care a produs aceste 100 000 000, este de 40 000 000 ; aceste 40 000 000 alcătuiesc suma cu care s-a plătit munca, dar cele 60 000 000 ce mai rămîn, deși produse tot de muncitori, vor intra în buzunarul stăpînilor de tot felul, aceste 60 000 000 vor fi rezultatul muncii neplătite.

Întrebuințînd terminologia noastră, 40 000 000 vor alcătui suma tuturor valorilor necesare, sau valoarea necesară națională, și 60 000 000 vor fi suma tuturor plusvalorilor, sau plusvaloarea națională. Să facem dar analiza împărțirii productului național în două părți, în valoare națională necesară, care e acea parte care vine muncii, și în plusvaloare națională, care cuprinde renta și profitul... astfel că tot productul național va fi egal cu valoarea necesară națională adunată cu plusvaloarea națională. Valoarea necesară națională, în exemplul nostru 40 000 000, e acea sumă strict necesară pentru viața lucrătorilor, care sumă, după închipuirea greșită a școlii engleze, se determină prin numărul nașterilor, iar după economia socială prin mecanismul organizației actuale a

după dînsul, pămîntul cel mai sărac nu dă rentă. După Rodbertus, și cel mai sărac pămînt tot aduce rentă. După Ricardo pricina rentei este deosebirea de rodnicie, după Rodbertus pricina este, pe de o parte, aproprierea pămîntului și pe de alta faptul că în produsele fabricilor se socotesc în cheltuielile de producțiune și materiile prime, în agricultură însă această materie primă e pămîntul, care e gratis etc... În orice caz, deși pe alte căi, și Rodbertus și Ricardo ajung la aceeași încheiere, că cu cît merge omenirea înainte pe calea progresului, cu atîta renta înghite mai mare parte din productul național. Numai o deosebire mare rămîne : după Ricardo, cu cît mergem înainte, cu cît se înmulțește omenirea mai mult, cu atît scade productivitatea pămîntului. Rodbertus însă admitea că rodnicia pămîntului nu numai că nu scade cu înmulțirea omenirii, dar chiar poate să crească și mai mult decît se înmulțește omenirea, și în această privință ne unim cu Rodbertus. În orice caz, noi, împreună cu Lassalle, credem că se pot împăca amîndouă teoriile, se înțelege făcînd cîteva îndreptări la teoriile lui Ricardo. Avînd în vedere însemnătatea subiectului, vom da un articol special, în care vom pune alături teoria rentei după Ricardo, Rodbertus și Henry George.

societății ; dar, în orice caz, și după unii și după alții, suma aceasta nu va trece peste strictul necesar pentru întreținerea clasei lucrătorilor. Noi am văzut mai departe că dacă omenirea nu s-ar înmulți deloc, totuși productul care va veni pentru lucrători nu va trece peste strictul necesar pentru viață. Aducîndu-ne aminte de aceste premise, să vedem ce se va face cu valoarea necesară națională cînd se va mări productivitatea muncii omenești *. Să presupunem acum că, mulțumită unei mai mari împărțiri de muncă, introducerii mașinilor, productivitatea muncii s-a mărit de două ori, astfel că societatea noastră va produce acum 200 000 000, în loc de 100 000 000, ca mai înainte. Să vedem ce se va întîmpla cu partea productului național care vine lucrătorilor și care în exemplul nostru e de 40 000 000.

Această sumă poate să se mărească, ca și productivitatea, de două ori, adică din 40 000 000 să se facă 80 000 000. În acest caz, partea muncii se va mări în comparație cu strictul necesar (de la 40 000 000 la 80 000 000), dar va forma aceeași parte din productul întreg, adică 40 : 100 = 2/5 și 80 : 200 = 2/5. Partea muncii poate să se mărească mai puțin decît productivitatea, spre exemplu să se mărească de la 40 000 000 la 50 000 000, cînd productul se va mări, cum am presupus, de la 100 000 000 la 200 000 000. În acest caz, partea muncii se mărește în comparație cu strictul necesar, ridicîndu-se de la 40 000 000 la 50 000 000, dar scade ca parte a productului întreg, de unde în cazul întîi ea a fost ca 40 la 100, adică 2/5, acum va fi ca 50 la 200, adică 1/4 ; prin urmare, de la 2/5 a scăzut la 1/4 din productul național. Al treilea caz este cînd partea muncii va rămîne *statu-quo*, adică, mărindu-se productivitatea muncii, [care] va crește [de] două ori, partea muncii va rămînea tot de 40 000 000. În acest caz, partea muncii va fi egală cu strictul necesar, adică partea muncii nu se micșorează față de strictul necesar, dar se micșorează ca parte din productul întreg în proporția în care s-a mărit productivitatea muncii. Dacă înaintea măririi pro-

* În această analiză presupunem că populația nu se înmulțește, o presupunere contrară ar încurca analiza fără să schimbe deducțiile noastre, asemenea presupunem că productivitatea pentru aur se schimbă în aceeași proporție ca și a celorlalte mărfuri.

ductivității muncii proporția între partea muncii la productul întreg a fost ca 40 : 100 = 2/5, acum, mărindu-se productivitatea de două ori, proporția va fi ca 40 : 200 = = 1/5 ; înainte partea muncii era 2/5 din totalul producției, acum este numai 1/5, deci partea muncii s-a făcut de două ori mai mică cînd productivitatea s-a făcut de două ori mai mare.

În sfîrșit, al patrulea caz este cînd partea muncii va cădea mai jos decît 40 000 000, de pildă 25 000 000 ; atunci partea muncii va cădea mai jos decît strictul necesar. În acest caz, partea muncii va cădea mai mult decît s-a ridicat productivitatea. Mai înainte, partea muncii era 2/5 (40 : 100) din total, acum va fi 1/8 (25 : 200).

Să trecem de la aceste speculații teoretice la practică și să ne întrebăm care din cele 4 cazuri înșirate se va întîmpla în societatea capitalistă * cînd se mărește productivitatea muncii. Dacă cititorii au citit cu luare-aminte articolele trecute, apoi fără multă greutate vor ajunge la încheierea că acest caz nu poate fi altul decît al treilea, adică că, deși productivitatea crește, partea muncii nu va trece peste strictul necesar. Și în adevăr. Mărindu-se productivitatea muncii din pricina împărțirii muncii și a mașinilor perfecționate, cum am văzut, bogățiile se grămădesc, se centralizează, se grămădesc sub formă de capital constant și că de acolo urmează robie și mai mare pentru lucrători. Într-o societate în care nu sînt încă centralizate bogățiile, în care un stăpîn are în atelierul lui 10 lucrători, în care fiecare lucrător poate să se aștepte a fi stăpîn, e de o mie de ori mai mică atîrnarea lucrătorului decît într-o societate în care un stăpîn are sub sine 1 000 și chiar 10 000 de lucrători și în care, pentru a ajunge stăpîn, i se cer sute de mii de franci pentru instrumente de muncă, adică pentru fabrică, mașini etc. Afară de acestea am văzut că mașinile alungă pe lucrători, că concurența, crizele etc. formează armata de rezervă a capitalului, care, prin concurență,

* Reamintim încă o dată că noi vorbim de țările industriale în care progresul industrial a despărțit pe muncitori de uneltele de muncă, astfel că societatea se împarte în două clase mari : patroni și salariați. Despre țări ca a noastră, în care sînt și lucrători proprietari pe uneltele lor, vom vorbi mai pe urmă.

va scădea întotdeauna salariul la strictul necesar pentru viața lucrătorilor ori și mai jos.

Dar, zic economiștii burghezi, strictul necesar e lucru foarte relativ. Strictul necesar al unui sălbatic e foarte puțin îndestulător pentru un lucrător din o țară civilizată. Așa este. Dar, dacă vom lua ca punct de plecare starea lucrătorului din vremea cînd s-a început dezvoltarea capitalismului, atunci cu cît vom merge mai înainte vedem că strictul necesar al lucrătorilor merge scăzînd. Strictul necesar al lucrătorilor nu atîrnă de gustul acestuia, ci de relația între stăpîn și lucrător. Apoi, fiindcă toate ajută pe stăpîn, acesta a fost în stare să micșoreze strictul necesar, nu să-l ridice. Dacă trecem apoi la fapte, aflăm că economistul englez Rogers a dovedit că traiul lucrătorului e acum mai rău decît înainte de dezvoltarea capitalismului, adică, că lucrătorii „en masse“ se hrănesc, se îmbracă etc. mai prost decît se hrăneau și [se] îmbrăcau mai înainte. Sînt două lucruri care ne înșală, făcîndu-ne să credem că acum lucrătorii trăiesc mai bine. Mai întîi, noi socotim salariile în bani și, asemănîndu-le cu cele de astăzi, se înțelege că găsim că sînt acum mai mari. Dar facem astfel o mare greșeală. Nu-i vorba de salariu în bani, ci de salariu în producte, adică cîte producte poate avea lucrătorul pentru banii primiți. Călătorii zic că în nordul Siberiei sînt așa de scumpi banii încît cu cîțiva franci poți trăi o lună. În California, dimpotrivă, a fost o vreme cînd lucrătorii primeau 10 dolari (50 de franci) pe zi și trebuiau să cheltuiască tot pentru a putea trăi, așa de scumpe erau toate. Chiar bătrînii noștri pot să ne spună că la noi primea lucrătorul un leu prost pe zi, dar pe atunci oca de carne costa 10 parale, oca de vin 5 etc. Într-o vreme se cumpăra cu o para un căuș de ouă, dar paraua era așa de rară că pentru o para puneau oamenii stăpînirii pe birnici cu ochii la fum. Comparînd deci starea lucrătorilor din două epoci, trebuie de luat seama cît consumau atunci și cît acum, dar nu cîte parale primeau ori primesc. Al doilea lucru care ne înșală este că vedem în țările industriale adesea lucrătoare cu pălării de paie, cu manteluri și lucrători chiar cu cilindre și, noi, neîntrebîndu-ne de cîte ori mănîncă carne pe an acest lucrător cu cilindru, începem a striga : *„Ce progres !“*

Dacă însă, lăsînd la o parte aceste forme înşelătoare, vom socoti cîtă carne, pîine, legume, vin consuma lucrătorul înaintea dezvoltării capitalismului, dacă vom cerceta hainele ce purtau din punctul de vedere al îndemînării, dacă vom socoti cîte lemne ardea etc. şi dacă vom face aceeaşi socoteală pentru lucrătorii de astăzi, atunci..., ne spune Rogers, consumaţia lucrătorului era mai bună înainte decît acum. Prin urmare, întemeiaţi pe deducţiunile lui Rogers, ar trebui să vorbim chiar de cazul al patrulea al împărţirii productului naţional, dar noi facem plăcere burgheziei şi presupunem că strictul necesar al lucrătorilor nu s-a micşorat cu mersul propăşitor al productivităţii, dar nici nu s-a mărit, adică avem cazul al treilea. Dar încă odată ce ne spune cazul al treilea? Ne spune că, dacă se măreşte productivitatea cînd se măreşte productul naţional, partea muncii nu creşte. Dacă productivitatea se măreşte de două ori şi productul naţional ajunge de la 100 000 000 la 200 000 000, partea muncii rămîne şi în cazul întîi şi în al doilea de 40 000 000. Dar în cazul întîi partea muncii face 2/5 din total şi în al doilea numai 1/5. Să presupunem că productivitatea muncii a crescut de 10 ori; atunci productul naţional de la 100 000 000 se va ridica la 1 000 000 000, dar partea muncii restrînsă la strictul necesar va fi tot de 40 000 000 şi va face numai a 25-a parte din productul întreg (40 : 1 000 = 1/25), în loc de a fi 2/5, deci, ridicîndu-se productivitatea muncii de 10 ori, partea muncii, socotită ca parte din productul naţional, scade tot de 10 ori. Deci *cu cît se face munca mai roditoare, cu cît produce mai mult, cu atît şi în aceeaşi proporţie scade partea ce i se cuvine din productul naţional.* Această lege a fost formulată ştiinţific pentru întîia dată de Rodbertus în cartea sa care a făcut epocă în ştiinţă şi al cărei titlu este: *Zur Beleuchtung der sozialen Frage* şi în care această lege e aproximativ astfel: *„Plata relativă a muncii cade în aceeaşi proporţie în care se face mai productivă“.* Cu aceste cuvinte, scrise cu litere mari, mîntuie Rodbertus cartea. Şi, în adevăr, aceste cuvinte ar trebui bătute pe frontonul civilizaţiei europene, cum se pun scînduri negre pe pieptul osîndiţilor la moarte şi pe dînsele se arată crima pentru care sînt osîndiţi.

Economiştii burghezi nu neagă cu totul această lege grozavă. Nu neagă că cu cît munca se face mai rodnică, cu atîta cade partea relativă a muncii, numai ei zic că nu cade în aceeaşi proporţie, adică presupun cazul al doilea al împărţirii productului naţional. Nu-i vorbă, destul de frumos ar fi şi aceasta, dar am văzut că nici cu atîta nu se poate lăuda capitalismul. Alţii zic: Ei bine, chiar dacă plata se ţine la nivelul strictului necesar, progresul industriei şi al civilizaţiei în general făcînd unele lucruri peste măsură de ieftine şi altele chiar fără de plată, „au bout du compte“ *, tot ajung lucrătorii mai bogaţi. Ei au pat, scaun, pot asculta muzică care cîntă fără plată în grădinile oraşelor, pot merge la teatrul pentru popor etc... lucru care e un lux peste putinţă pentru cel mai bogat sălbatic şi chiar pentru un rege al zuluşilor... Că din masa bogaţilor cad firimituri şi pentru proletari nu tăgăduim, dar că lucrătorul trebuie să fie socotit mai bogat numai pentru că are mai mult decît un rege al zuluşilor negăm cu desăvîrşire. Bogăţia nu e ceva absolut, cum nu e nimic absolut în lumea aceasta. Bogăţia e un lucru foarte relativ şi se condiţionează, pe de o parte, prin puterea productivă a omului şi, pe de alta, prin simţămîntul lăuntric de mulţumire. Dacă puterea omenească a ajuns să producă case cu cîte o odaie, atunci o casă cu două odăi va fi lux şi cel ce o va avea va fi bogat. Cît despre sentimentul de mulţumire, apoi acest sentiment, din punctul de vedere economic, atîrnă de cele ce are vecinul meu. Dacă vecinii mei au case cu cîte două odăi şi eu voi avea casă cu 3 odăi, atunci voi fi mulţumit; dacă vecinii mei vor avea case cu 3 odăi şi eu casă cu o odaie, atunci mă voi simţi nefericit, sărac **. Să ne întoarcem acum la exemplul nostru. O naţie produce 100 000 000, din care 40 000 000 vin celor ce produc şi 60 000 000 celor ce nu produc nimic. Să presupunem acum că munca, din pricina progresului industrial, se face de 10 ori mai productivă.

Pentru ca lucrătorul faţă cu puterea productivă să rămînă în aceeaşi poziţie, trebuie ca el să fie de 10 ori mai bogat, ca relaţiunea între puterile lui producătoare

* [la încheierea socotelilor].
** Vorbim din punctul de vedere economic, nu moral, altruist.

și între ceea ce consumă să păstreze proporția dinainte. Noi însă am văzut că dacă productivitatea se înzecește și, în loc de 100 000 000, se produc 1 000, partea muncii rămîne tot deopotrivă cu strictul necesar, adică tot 40 000 000. Pe de altă parte, dacă, mărindu-se producția de 100 000 000 la 1 miliard și partea muncii, valoarea necesară națională rămînînd tot 40 000 000, suma plusvalorilor care intră în buzunarul claselor privilegiate se va mări de la 60 000 000 la 960 000 000 (1 000 — 40 = 960), adică se va mări și mai mult decît productivitatea muncii, se va mări de 16 ori. Afară de acestea, cele 960 000 000 se vor concentra în mîna unui număr de oameni mult mai mic decît al muncitorilor. Deosebirea între starea lucrătorului și [cea] a capitalistului (asemănîndu-i individ cu individ) va crește într-o proporție mai mare decît productivitatea, ajungînd a fi ca 1 : 1 000 și mai mult. În vreme ce lucrătorul va trăi în vizuină, mîncînd o dată pe an carne, tremurînd iarna de frig, capitalistul va avea castele cu zeci de odăi, va da banchete, va face orgii, se va răsfăța în lux. Așadar, starea lucrătorilor scade mereu cu mersul progresului în asemănare cu puterile productive și în mai mare proporție cade starea lor față cu a vecinului capitalist. Deducerea este : cu mersul progresiv al industriei capitaliste, *sărăcia muncitorului crește în mai mare proporție decît crește productivitatea muncii.* Credem de prisos orice comentarii.

Cu aceste cuvinte, deducere logică din cele ce am spus pînă aici, sfîrșim acest șir de articole. În aceste 6 numere ale *Revistei sociale* am analizat legile economice, relațiunile economice ale societății de astăzi. Am considerat societatea parcă oprită în loc, fără să ne întrebăm de unde a venit această stare de lucruri și unde ne duce. De la nr. 7 vom începe altă serie de articole sub titlul *Ce este socialismul ?* Aceste articole vor fi o urmare la articolele *K. Marx și economiștii noștri* și se vor ocupa tocmai cu această chestie : de unde vine starea actuală de lucruri și unde ne duce ? Atunci ni se vor lumina multe lucruri care acum le-am atins numai în treacăt.

Nota bene. 1) Am luat exemplul cu productul național socotit în aur și totodată, cum am arătat în notă la

p. 228 [a revistei], am presupus și valoarea aurului scăzînd în aceeași proporție în care crește productivitatea, așa că, deși figurează tot 40 000 000 în mai multe presupuneri, aceste 40 000 000 nu au aceeași valoare de schimb, ci numai aceeași utilitate, adică îndeplinesc strictul necesar. Pentru a face mai limpede exemplul, putem lua lucrurile altfel. Să zicem că tot produsul național într-un moment dat ar fi de 100 000 000 de chile de grîu (socotind ca grîu toate productele) și din acest produs ar reveni lucrătorilor 40 000 000 de chile. Dacă productivitatea muncii naționale ar crește de două ori, atunci productul național ar ajunge la 200 000 000 de chile, dar partea lucrătorilor în cazul cel mai bun va rămîne tot 40 000 000 și mai adevărat va cădea mai jos, la 25 000 000 de pildă. Tot așa va fi și cînd productul național va ajunge la 1 000 000 000 de chile.

2) Altceva avem de adaus pe lîngă spusele lui Rogers pentru a dovedi că lucrătorii trăiau mai bine înainte de întemeierea capitalismului. Încă pe la 1829, *Colbett* zicea : „Nimeni nu poate să mă facă să cred că strămoșii noștri au fost săraci și cerșetori cînd citesc că în timpul lui Eduard al IV-lea s-a regulat printr-un act al parlamentului ce haine trebuie să poarte fiecare clasă din societate. În acest act se oprește *lucrătorilor* de a purta stofe mai scumpe decît doi șilingi iardul *, iar femeile lucrătorilor n-aveau voie să poarte încingători cusute cu aur. De asemenea, nimeni nu mă va convinge că a fost stare ticăloasă acea regulă sub domnia lui Eduard al III-lea, cînd femeia trebuia să primească un «penny» pe zi, cînd un galon de vin roșu costă un penny și o pereche de ciubote bărbătești doi penny".

H. Hyndman, în însemnata sa scriere *The historical bases of socialism in England,* arată cu cifre în mînă că pe vremea lui Henric al V-lea un lucrător pentru 30 de zile de muncă putea să aibă cea mai bună vacă ; pentru 10 zile, un porc ; pentru 3, o oaie. Șeful justiției (Chief of justice), cunoscutul John Fortescue, scrie despre țăranii de pe vremea lui Henric al VI-lea : „Ei beau apă

* Iardul este mai mult decît un cot și mai puțin de un metru (0,91 m) ; doi șilingi ar corespunde în moneda de acum cu 40 sau 50 de franci.

foarte rar ; se hrănesc bine, cu cărnuri felurite și cu pește ; se îmbracă bine, cu stofe de lînă ; așternuturile pe paturi le au de lînă ; casa lor e plină de cele trebuitoare pentru viață etc...".

Am putea adăuga aici și despre starea poporului român în trecut, dar ne păstrăm materialul pentru un articol anume.

REVISTA SOCIALĂ *(IAȘI), ANUL 1, NR. 1—6, APRILIE—SEPTEMBRIE 1884,* P. *6—20, 41—56, 81—99, 121—139, 161—182, 217—314.*

FERDINAND LASSALLE[52]

Începînd a scrie biografia celui mai mare agitator din veacul nostru, credem de trebuință a cita chiar de la început părerea lui *Émile de Lavelaye,* un potrivnic al socialismului, pentru ca publicul român, care cunoaște așa de puțin mersul socialismului în Europa, să nu ne învinovățească că ridicăm prea mult la cer pe cei ce-i descriem. Arătînd că Lassalle a făcut cunoscute ideile lui Rodbertus și, mai ales, ale lui Karl Marx, Lavelaye zice : „Dar este mai presus de orice îndoială că puterea stilului, tăria polemicii acestui om și, încă mai mult, elocvența și înrîurirea lui personală au scos socialismul din regiunea visurilor filantropice și din umbra cărților, puțin citite și neînțelese, și l-au aruncat ca un tăciune aprinzător de discuții și de lupte pe piețele publice și în ateliere. În doi ani, cuvîntul și condeiul lui mișcară toată Germania și făcură partidă democratică socialistă. Avea atîta înrîurire ca Abélard și, ca și acela, fermeca femeile și aprindea mulțimile. Cutreiera țara, tînăr, frumos, elocvent, trăgînd inimile tuturor la sine și lăsa pretutindenea admiratori și școlari de ai lui plini de zel, care formau sîmburii societăților de lucrători, și în tim-

purile noastre nu cunosc alt exemplu de o înrîurire așa de mare și așa de întinsă, cîștigată așa de iute. Viața lui e un adevărat roman" *.

Ferdinand Lassalle s-a născut la Breslau în 11 aprilie 1825. Tatăl său a fost un negustor israelit bogat, care voia ca fiul său să fie tot negustor și de aceea l-a trimis la școala comercială din Leipzig. Lassalle însă, care nu simțea nici o plăcere pentru asemenea îndeletnicire, a intrat la universitate și a învățat filozofia și dreptul. Încă din universitate a început a scrie o carte foarte însemnată: *Filozofia lui Heraclit*. Sfîrșind învățătura, s-a așezat în provinciile Rinului și se ocupă cu studiul filozofiei vechi, dar, neavînd destul material, se duse la 1845 la Paris. Acolo făcu cunoștință cu compatriotul său, genialul poet Heine. Ce întipărire a făcut chiar atunci tînărul Lassalle asupra marelui poet vedem din scrisoarea de recomandare către Varnhagen von Ense: „Prietenul meu, Lassalle, are inteligență însemnată, știință adîncă, cunoștințe întinse și o pătrundere cum n-am mai întîlnit pînă acuma, mai are o putere de voință și o dibăcie în lucrare care mă pune în uimire". Lassalle era atunci de 20 de ani.

În Berlin, unde Lassalle era să se așeze ca *privat-docent* la universitate, a făcut cunoștință cu toată lumea științifică și literară, care l-a primit cu brațele deschise. Toți au fost fermecați de atîta inteligență și adîncime. Dintre învățații cu renume l-au iubit mai mult Böckh și Humboldt. Humboldt îl numea Wunderkind (enfant prodige), copil extraordinar.

În acest timp a făcut Lassalle cunoștință cu o femeie, și această cunoștință a avut înrîurire asupra vieții lui întregi, vorbim de contesa de Hatzfeldt.

Contesa de Hatzfeldt era un spirit foarte înalt. Frumoasă, deși mult mai în vîrstă decît Lassalle, și instruită, ea se interesa de toate chestiile politice și economice care tulbură veacul nostru. Ceea ce a lipit mai mult pe Lassalle de contesă era că o știa foarte nefericită. Măritată după un om crud, fără cunoștințe, în cele din urmă fu nevoită să se despartă de conte, care-i fură toată averea și-i luă și copiii, pe care îi creștea[u] dușmanii mamei

* Vezi *Le Socialisme contemporain* par Ém. Lavelaye, Paris, 1883, p. 38—39.

lor, spunîndu-le tot felul de minciuni despre dînsa, și, totodată, risipea averea femeii și a copiilor cu baroneasa de Meyendorf. Mișcat de soarta ei, Lassalle ia asupră-și apărarea procesului contesei împotriva bărbatului și-l ține fără nici o plată nouă ani de zile.

Procesul a rămas vestit în analele juridice ale Germaniei. În acest timp s-a întîmplat istoria cu caseta, care a adus atîtea minciuni asupra lui Lassalle. Niște documente, care mai ales puteau să ajute pe contesă, erau închise într-o casetă la baroneasa de Meyendorf. Doi dintre prietenii lui Lassalle, prea zeloși, voiră să pună mîna pe acea casetă, dar au fost prinși și dați în judecată împreună cu Lassalle, pe care voiau dușmanii să-l facă autorul moral al furtului încercat; Lassalle însă a fost achitat în urma unui discurs vestit. Trebuie să adăugăm că, la urma urmei, Lassalle a cîștigat procesul contesei [53].

În vremea aceasta s-a întîmplat revoluția de la 1848.

Lassalle, în timpul revoluției, a luat parte la jurnalul lui Marx *Rheinische Zeitung* [54], la care lucrau Engels, Freiligrath, Wolff [55], Ruge, Bruno Bauer etc.

Dar caracterul înfocat al lui Lassalle nu se putea împăca cu activitatea literară și a început a organiza împotrivirea armată contra ministrului Manteuffel, care atunci lua îndărăt tot ce cîștigase revoluția. Împreună cu alți cetățeni din Düsseldorf a pecetluit toate localurile oficiale ale statului și a împrăștiat proclamații, chemînd la răscoala înarmată împotriva ministerului. Cînd Düsseldorful a căzut în puterea generalului Drigalsky, Lassalle a fost arestat și dat judecății, învinovățit că a chemat la război între cetățeni [56]. El s-a apărat singur și cu atîta dibăcie și îndrăzneală încît a făcut cea mai mare întipărire nu numai asupra juraților, ci în toată Germania. Ca în toate procesele lui din urmă, Lassalle luă locul procurorului și din învinovățit se făcu el învinovățitor. În discurs susținu dreptul cetățenilor la răscoală. „Numai atunci — zise Lassalle — voi să fiu achitat cînd se vor recunoaște dreptul și chiar datoria poporului de a alerga la arme!". „Doborî — zice Lavelaye vorbind de acest discurs, — cu săgețile ironiei sale fără de milă, pe partizanii împotrivirii pasive". „Așa fac — zicea el — aceia care simt lămurit că trebuie să se împotrivească și sînt prea lași pentru a îndrăzni să se împotrivească chiar

punîndu-şi viaţa în primejdie. Guvernul nimiceşte toate libertăţile naţiei şi, pentru a-şi apăra drepturile, adunarea naţională prusiană decretează, ce? «că nu-i mulţumită» !! Nu este de înţeles cum poate o adunare de reprezentanţi să ajungă la asemenea copilărie". Cu toate acestea, Lassalle a fost achitat de juriu. Atunci guvernul l-a dat în judecata tribunalului, învinovăţindu-l că s-a împotrivit poliţiei ; tribunalul l-a osîndit la şase luni de închisoare. Împreună cu timpul cît a stat în prevenţie a fost închis aproape doi ani.

După ce a scăpat din închisoare, care i-a zdruncinat rău sănătatea, a scris drama *Franz von Sickingen*[57] în 1857, în vremea şederii la Berlin a publicat una după alta *Heraclitus*[58] şi *Der erworbenen Rechte*[59], care l-au făcut foarte cunoscut în cercurile ştiinţifice. În aceste lucrări, şi mai cu seamă în *Der erworbenen Rechte,* se vedeau apucături socialiste. Dăm aici o prescurtare din această scriere ca să vadă cititorul cît de originale sînt ideile lui Lassalle.

Împotriva credinţei domnitoare, Lassalle susţine că progresul nu aduce întărire dreptului de proprietate, ci, cu totul dimpotrivă, îl slăbeşte din ce în ce mai mult (Lassalle vorbeşte de proprietate din punctul de vedere juridic). La sălbaticul antropofag, toate cad sub dreptul de proprietate exclusivă : prinsul, femeia, copiii sînt într-atîta proprietatea sălbaticului încît acesta poate să-i taie şi să-i mănînce ca pe dobitoace. Chiar Dumnezeu e proprietatea fetişistului sălbatic, care, făcîndu-şi un Dumnezeu dintr-o bucată de lemn, se închină la dînsul, îi face rugăciuni, dar, dacă Dumnezeu nu-l ascultă, îl bate, îl arde chiar ; la sălbatic, prin urmare, concepţiunea proprietăţii se întinde asupra naturii întregi.

La popoarele vechi mai civilizate, dumnezeu, spiritul ies de sub dreptul de proprietate. Feudalul mai are stăpînire asupra puterii de a munci a robului, nu însă şi asupra trupului lui ; dreptul de proprietate asupra femeii şi a copilului este supus la condiţiuni.

Cu cît ne apropiem de timpurile noastre, cu atîta vedem cum mai multe lucruri ies de sub dreptul de proprietate.

Feudalii din veacul de mijloc nu mai au dreptul exclusiv nici chiar asupra puterii întregi de a munci a iobagilor, căci aceştia îs datori să lucreze numai o parte

din timp pentru stăpîn. Chiar *dreptul la noaptea dintîi* este o micşorare a dreptului feudalului, care mai de demult avea drept asupra trupului întreg şi atunci ajunsese să aibă drept numai asupra „fecioriei". Desfiinţarea majoratului o priveşte Lassalle nu ca o creştere a dreptului de proprietate, ci ca o micşorare. În adevăr, sub legile feudale, pămîntul se socotea ca proprietate exclusivă a unei familii pînă la atîta că nici feudalul n-avea drept să-l înstrăineze ori să-l lase moştenire cui va voi ; desfiinţînd majoratul, pămîntul trecu ori la cine. Însă ceea ce poate fi a oricui nu mai poate fi socotit în acelaşi grad sub dreptul de proprietate care este „par excellence" un drept exclusiv. În sfîrşit, Lassalle găseşte că acest drept există mai puţin în timpurile noastre decît oricînd.

Omul s-a emancipat de sub dreptul de proprietate şi sub acest drept a rămas numai puterea lui de a munci, şi aceasta numai în urma unei învoieli *. Femeia din ce în ce mai scapă de acest drept, de asemenea şi copiii. Mai mult, toate lucrurile economice au suferit aceeaşi schimbare.

Cînd în veacul de mijloc un baron feudal avea 100 de chile de grîu, ştia că poate să-şi hrănească cu dînsele oamenii din castel atîta şi atîta vreme, prin urmare avea asupra lor un drept netăgăduit. Acuma însă, cînd se produc valori de schimb, nu mai e tot aşa. Astăzi 100 de chile pot preţui 10 000 de franci şi pot cu preţul lor să-mi cumpăr tot ce-mi trebuie pentru un an ; mîine, mulţumită unei telegrame din America, în care recoltele pot fi minunate, grîul meu nu mai preţuieşte decît 8 000 de franci. Astăzi fabrica mea are valoare aşa de mare că pot trăi chiar luxos cu ai mei din venituri, mîine, mulţumită unei născociri în America ori în Australia, fabrica îşi pierde jumătate din valoare. Prin urmare progresul şi relaţiunile internaţionale nimicesc dreptul de proprietate exclusivă.

Se poate să nu primească cineva ideile lui Lassalle, dar este peste putinţă să nu-i recunoaştem originalitatea

* Lassalle vorbeşte aici ca jurist, din punctul de vedere juridic, dar nu economic ; din acest din urmă punct de vedere este puţină deosebire între lucrătorul de azi şi robul din vechime.

în idei. Maurice Block, potrivnicul lui Lassalle, vorbind despre *Der erworbenen Rechte* *, arată că Lassalle a fost mare cugetător.

În 1859 Lassalle a publicat o broşură, *Der italienische Krieg* ** [60], în care a arătat cum trebuie să se poarte Prusia în războiul între Austria şi Italia. În această scriere a prezis nu numai războiul cu Austria, dar şi [pe] cel cu Franţa. Lavelaye spune că Bismarck n-a făcut alta decît a pus în practică ideile politice ale lui Lassalle.

La 1861, în timpul luptei între Camere şi Bismarck, Lassalle a fost chemat de cetăţeni să ţină o conferinţă şi a vorbit despre *Ce este Constituţia ?* [61].

Lassalle a arătat că orice constituţie nu-i altceva decît relaţiuni reale de puteri. Mai ales în timpul nostru se fac multe constituţii scrise, dar numai acea constituţie este statornică care e oglinda relaţiunilor reale ; prin urmare popoarele trebuie să se intereseze de a schimba relaţiunile reale de putere, ca să fie ele mai tari decît guvernele, şi atunci constituţia va fi liberală ; în cazul contrar, dacă poporul va umbla numai după constituţii scrise, atunci va căpăta numai coale de hîrtie care vor putea fi revocate oricînd.

Această conferinţă a stîrnit mare furtună asupra lui Lassalle, mai ales burghezimea liberală îl învinovăţea că susţine că dreptul trebuie să plece capul dinaintea puterii şi că este profesorul lui Bismarck.

Lassalle, cu obişnuita lui ironie, răspunse printr-o scrisoare, pe care o tipări ca foaie slobodă, căci nici un ziar nu i-o primi.

„Dacă — zice el — aş fi făcut eu lumea, de bună seamă că o făceam aşa ca într-însa dreptul să fie mai presus decît puterea, din nefericire n-am fost în stare să fac lumea şi de aceea trebuie să resping şi laudele şi mustrările ce mi s-ar face pentru instituţiunile ei. Dacă am dat pe faţă faptul istoric, nu se cheamă că l-am găsit bun ! D-l Bismarck dovedeşte numai prin puterea sa că cele ce am spus eu sînt adevărate !“

Se înţelege că această argumentare este de neînvins. Oare doctorul care constată undeva bălţi care otrăvesc aerul şi le face cunoscute publicului poate fi tocmai el

---

* [drepturile moştenite].
** [războiul italian].

învinovăţit că justifică fiinţa lor ? Cu toate acestea, burghezimea învinovăţeşte pînă acum pe Lassalle de a fi fost autorul moral al faptelor lui Bismarck şi Lavelaye repetă după alţii această frază necugetată.

Lucrarea curat socialistă a lui Lassalle se începe pe la 1862. După 1848 căderea morală a burghezimii a ajuns de mirare. Bismarck se purta cu liberalii burghezi parcă i-ar fi luat drept copii, iar ei tăceau mulţumiţi că pot stoarce sîngele şi sudoarea poporului muncitor şi a-l omorî în fabricile lor. Cele mai din urmă iluzii ale lui Lassalle despre partida liberală germană au pierit şi s-a aflat plin de dispreţ pentru dînsa, de aceea s-a despărţit cu totul de partida progresistă pe care dealtminteri nu o tratase tocmai bine nici în discursul de apărare de la 1848.

La 1863 comitetul unei societăţi de lucrători din Leipzig a întrebat pe Lassalle ce ar fi de făcut pentru ca să-şi poată lucrătorii îmbunătăţi starea. Lassalle răspunse printr-o scrisoare : *Offnes Antwortschreiben (Răspuns deschis)* [62]. Lassalle, după ce a scris răspunsul, l-a citit la prietenii lui. Mai mulţi dintre dînşii, şi mai ales Lothar Bucher, îl sfătuiau să nu-l trimită, ci să-l ardă mai bine, căci astfel va produce un scandal nemăsurat şi va înarma toate partidele împotrivă-i.

Lassalle ştia foarte bine că aşa era, ştia că broşura era mănuşa azvîrlită potrivnicilor, că aceşti potrivnici sînt stăpînitorii de toate culorile : liberali, conservatori, progresişti, şi că oricît de despărţiţi ar fi în alte privinţe, dar împotriva lui se vor uni cînd îl vor vedea că ia apărarea intereselor dezmoştenitilor, ştia ce soartă îl aşteaptă şi totuşi a respins cu mîndrie sfatul lui Bucher cu vorbele lui Luther : *„Hier stehe ich, anders kann ich nicht, Got sei mir zu Hilfe“*. — *„Aşa cred, altfel nu pot, Dumnezeu să-mi ajute !“*.

În acest „răspuns deschis“ se cuprind pe scurt mai toate ideile sociale ale lui Lassalle, care au făcut atîta zgomot şi care au mişcat toată Germania. În răspunsul său, Lassalle mai întîi critică partidele liberale din Germania şi ajunge la încheiere că din punctul de vedere politic lucrătorii n-au nimica să aştepte de la partidele liberale, cu partida progresistă cu tot. Din punctul de vedere economic, tot programul progresiştilor în privinţa îmbunătăţirii stării lucrătorilor se cuprinde în încercă-

rile lui Schulze-Delitzsch de a forma asociaţiuni de lucrători pentru credit, consumaţie, cumpărare de materii prime. Lassalle trece una după alta în revistă toate aceste societăţi cooperative şi ajunge la încheiere că nu-s de vreun folos adevărat şi au menire[a] de a întoarce luarea-aminte a lucrătorilor de la adevărata stare de lucruri.

În adevăr, ce ajutor pot să aştepte lucrătorii de la societăţi de credit ori de la cele pentru a cumpăra materii prime. De bună seamă că asemenea societăţi pot privi numai pe acei[a] ce lucrează pe seama lor, nu la stăpîni. Cizmarii, de pildă, vor putea cumpăra piele în cîtimi mari, mai ieftin decît cu bucăţica. Dar din ce pricină le merge aşa de rău ciubotarilor ? Pricina este mersul economic al societăţii moderne către industria mare, către industria din fabrici.

Meseriaşii nu pot să ţină pe piaţă piept fabricantului nu numai din pricină că fabricantul cumpără „en gros" materiale ce-i trebuie, şi prin urmare mai ieftin, dar mai ales fiindcă fabricantul are *capital mare fix,* fiindcă fabricantul are maşini bune, cu care lucrul făcut cu mîna nu poate lupta. Tot progresul economic al veacului nostru stă în trecerea către fabricarea prin maşini. Aşadar, atîta ajutor vor avea meseriaşii de la societăţile de credit că, cel mult, vor putea să mai ţină lupta cîţiva ani cu industria mare, însă tot vor ajunge la o vreme muncitori salariaţi. Aceste societăţi pot să ajute numai pe stăpînii mici, lăsînd afară mulţimea lucrătorilor salariaţi, şi chiar pentru meseriaşii slobozi nu vor putea aduce vreun folos trainic şi de vreo seamă.

Cît despre societăţile de consumare, ce pot să facă ele ? Să presupunem întîmplarea cea mai norocită, adică că lucrătorii, şi nu unii, dar toţi lucrătorii, încredinţîndu-se de folosul cooperativelor lui Schulze-Delitzsch, vor face societăţi de consumare, vor organiza magazii, băcănii, vor cumpăra „en gros" mai ieftin decît se cumpără acuma, cînd sînt atît de fără de milă jupuiţi de negustorii mici, de crîşmari, băcani etc.

Să presupunem. Se înţelege că pentru acelaşi salariu vor putea cumpăra mai multe lucruri de mîncare, adică va fi ca şi cum ar avea leafă mai mare.

Dacă se va întîmpla asemenea lucru mulţumită societăţilor de consumaţiune, salariile vor scădea, zice Lassalle.

Pentru a înţelege pricina, trebuie de înţeles legea de fier a salariilor statornicită de Ricardo şi primită mai de toţi economiştii cei mai cunoscuţi [63]. După această lege *, salariile se vor ţine la ceea ce este numaidecît trebuitor pentru traiul lucrătorilor şi pentru păstrarea numărului lor. Dacă salariile se vor ridica mai sus de acest minim, atunci se va înmulţi populaţia ; oferta de braţe va fi mai mare şi lucrătorii, prin concurenţă, vor face să scadă salariile pînă la strictul necesar. Acest salariu nu poate să fie nici mai jos decît acest strict necesar multă vreme, pentru că, dacă se va întîmpla aşa, numărul braţelor va scădea (prin emigrare, neînsurare etc.) şi, oferta braţelor scăzînd, salariul se va sui.

Prin urmare lucrătorul va primi strictul necesar în organizaţia economică actuală, sub legea concurenţei.

Dacă, prin urmare, societăţile de consumaţiune vor ridica salariul, nu va trece mult şi în curînd va cădea iarăşi, aşa ca să se poată cumpăra cu dînsul strictul necesar.

„Cu acest prilej — zice Lassalle — vă voi da atît domniilor voastre cît şi clasei lucrătorilor un mijloc bun pentru a vă putea feri de înşelători.

Cînd vă va vorbi cineva despre îmbunătăţirea soartei lucrătorilor, atunci mai înainte de toate trebuie să-i puneţi următoarea întrebare : «Primeşti ori nu ca adevărată legea de fier a salariilor ?».

Dacă n-o primeşte, atunci fiţi încredinţaţi că a vrut să vă amăgească ori că n-are nici idee de economie politică. Pentru că în această privinţă, cum v-am spus, chiar în şcoala liberală economică nu se află nici un economist însemnat care să nu o primească. Adam Smith ca Say, Ricardo ca Malthus, Bastiat ca John Stuart Mill, toţi se unesc în această privinţă. Iar dacă acel[a] ce vă vorbeşte se uneşte cu legea să-l întrebaţi iarăşi cum vrea el *să nimicească această lege.*

Dacă nu va şti ce să răspundă, întoarceţi-i spatele : flecăreşte şi caută să vă înşele pe voi cu fraze goale ori să se amăgească pe sine însuşi" **.

* Mai pe larg în articolul *Karl Marx şi economiştii noştri.*
** Vezi *Ferdinand Lassalle's gesammelte Reden und Schriften,* New York, Verlag von Wolf und Söhne, p. 38.

Care este deci mijlocul de a nimici această lege crudă, lege de fier ?

Din critica ce a făcut cooperativelor lui Schulze — Delitzsch, se pot scoate o încheiere logică și o dezlegare a chestiei. În adevăr, prin ce greșesc cooperativele de credit ale lui S[chulze]-D[elitzsch] ? Prin aceea că mai întîi au în vedere numai o parte neînsemnată din clasa lucrătorilor, adică pe cei ce nu lucrează la stăpîn ; al doilea prin aceea că, voind să facă deopotrivă puterile lucrătorilor cu ale capitaliștilor ca să poată să țină concurență, au în vedere numai o parte mică, adică cumpărarea materialelor. Ceea ce trebuie făcut este de a avea în vedere toată clasa lucrătorilor și de a-i face în totul deopotrivă cu capitaliștii. Pentru aceasta însă trebuie ca societățile de lucrători să se facă stăpîne de fabrici [64].

Dar cum ? Lassalle găsește că statul care se ține de pe spinarea lucrătorilor trebuie să dea creditul trebuitor pentru ca lucrătorii să se facă proprietari pe fabrici.

Lassalle socotea că e destul să dea statul un credit de 100 000 000 de taleri, cu care să poată fi ocupați chiar îndată 400 000 de lucrători. Aceștia vor plăti 5%, prin urmare pe fiecare an alți 20 000 de lucrători se vor face stăpîni de fabrici. Pentru a sili pe stat să facă asemenea lucru, trebuie votul universal. Așadar, votul universal (din punctul de vedere politic), societăți cooperative de producțiune formate cu ajutorul creditului dat de stat (din punctul de vedere economic), iată programa lui Lassalle. Noi nu ne vom opri la dezvoltarea ce dă Lassalle planului său, mai întîi din pricina lipsei de loc, al doilea din pricină că practica a dovedit (de la Lassalle încoace) că nici votul universal nu va putea lucra asupra statului și că statul nu se va uni niciodată cu programul lui Lassalle.

Dacă votul universal s-ar arăta în acest fel, atunci statul l-ar sugruma scurt și cuprinzător.

Cu toate acestea, deși știm că planul lui Lassalle nu se va putea realiza, recunoaștem folosul nespus de mare ce a adus Lassalle socialismului teoretic, dar credem că nimeni n-a lucrat așa de mult pentru agitarea practică ca Lassalle. Chiar Lassalle știa că în ceea ce spunea el nu era dezlegarea chestiei sociale, credem numai că propunerea lui cuprinde în sine un germene din care se va dezvolta dezlegarea chestiei sociale. Acest lucru îl înțelegea Lassalle foarte adînc, așa cum știa el înțelege.

Iată o citație care ar fi de ajuns spre a dovedi ce om genial a fost Lassalle, chiar dacă n-ar mai fi scris și altceva.

Arătînd în ce stă dezlegarea chestiei sociale, Lassalle zice : „Cea dintîi și cea mai potrivită formă prin care ar putea trece societatea sînt asociațiunile de producție cu credit de la stat. Și de aceea aceste asociațiuni trebuie să fie și de aceea vor fi, oricît ați striga, d-le Schulze, și chiar dacă ar striga cu toții ! Pentru că poporul nostru e flămînd și îndobitocit pînă la atîta că te ține pe d-ta drept luptător pentru drepturile sale, și înțelegeți că nu trebuie să fie așa...

Am zis că aceasta este cea mai ușoară formă prin care vom trece, dar nici într-un chip această formă nu va fi dezlegarea chestiei sociale, care cere generațiuni, dar este într-însa grăuntele de muștar organic, care tinde la o dezvoltare de neîmpiedicat mai departe și se va dezvolta din sine însuși. Tocmai pentru că această formă de trecere este așa de liniștită și de practică de adus la îndeplinire și totuși cuprinde întru sine germenul organic al tuturor dezvoltărilor mai îndepărtate a făcut să izbucnească [la] această propunere a mea un strigăt de furie din pieptul burghezimii prin toate ziarele ei, și tocmai prin aceasta s-a dat agitației mele întinderea colosală ce are acuma.

N-ar fi fost tot așa dacă aș fi înaintat prea departe și aș fi pus vreo cerere abstractă. Legea unei lucrări teoretice este cu totul alta, ba chiar opusă cu a unei agitații practice de felul celei ce am făcut prin scrierea mea *Răspuns pe față* și prin discursurile ce am ținut după aceea. O lucrare teoretică este cu atîta mai bună cu cît mai mult trage urmările cele mai îndepărtate din principiul dezvoltat într-însa. O agitare practică, dimpotrivă, cu atîta-i mai puternică, cu cît se strînge asupra unui punct începător, din care urmează mai apoi totul.

Numai trebuie să fie tocmai astfel de punct care să cuprindă în sine toate urmările mai îndepărtate și din care să se dezvolte cu o necesitate organică. Altfel nu stă chiar de la început pe acea înălțime teoretică, adică este un paliativ mort, o încercare dobitocească, care nu poate avea nici urmări, nici chiar a se realiza ea însăși, cum sînt, de pildă, toate cererile partidei progresiste,

care își pune toată onoarea în a nu sta la înălțimea teoretică cuvenită și socoate că așa-i *practic*« *.

Aici se vede toată mărimea lui Lassalle. Un cugetător adînc care stătea la înălțimea teoretică a timpului său și, totodată, om practic. În general toți agitatorii ce cunoaștem din istorie au fost ori oameni practici și atunci le-a lipsit știința ori oameni de știință, dar necunoscători de ale vieții. Lassalle însă este un exemplu rar, a fost și învățat și agitator practic. Rezultatele căpătate de Lassalle arată îndestul cît de mare simț practic avea pe lîngă cele mai întinse și mai adînci cunoștințe teoretice.

În adevăr, statul n-a voit să dea creditul cerut de Lassalle, dar din pricină că chestia a fost pusă cu atîta dibăcie practică, căci el prevedea foarte bine toate urmările teoretice ale propunerii sale, Lassalle n-a putut să piardă.

În adevăr, în ce poziție a fost pus statul în urma propunerii? Dacă dădea credit lucrătorilor, ar fi zguduit societatea din temelii, dacă statul ar fi pus 400 000 de lucrători stăpîni pe fabrici și dacă în fiecare an s-ar fi așteptat încă cîte 20 000 să ajungă și ei la același capăt, s-ar fi făcut o propagandă socialistă nespus de mare nu numai în Germania, dar în toată lumea civilizată, încît căderea organizației economico-sociale întemeiate pe despoiere, pe minciună, pe corupție, pe acea proprietate așa de frumos numită de Lassalle *„Eigenthum ist Fremdenthum“*, adică *„Proprietatea unuia este rodul muncii altuia“*. Lavelaye, vorbind de Lassalle, zice: „Dacă s-ar cere numai 100 000 000 de taleri pentru a preface pe lucrători în proprietari, ce parlament nu ar vota asemenea sumă?“ **. Aici se vede ce vrea să zică naivitatea unui învățat nepractic. Nu 100 000 000, dar dacă ar fi trebuit numai 100 de franci pentru a preface pe lucrători în proprietari, tot nu s-ar fi găsit nici un parlament să-i voteze. Mai degrabă ar fi voit să vadă țara cotropită de străini, jumătate din populație împușcată pe ulițe decît să consimtă să voteze 5 bani. A vota credit pentru a preface colectivități de lucrători în proprietari înseamnă a recunoaște că organizația socială de

---

* Vezi *loc. cit.*, II Band, p. 391—392.

** Lavelaye, *Le Socialisme contemporain*, p. 83.

astăzi este întemeiată pe aceea că de o parte stă capitalul și de alta munca, adică a recunoaște că starea de acuma a omenirii, întemeiată pe producțiune salariată, este o monstruozitate. Și cînd parlamentele ar ajunge să mărturisească asemenea lucruri nu vor trece tocmai multe zile pînă la căderea acestei stări de lucruri. Iată de ce zicem că parlamentele, care se alcătuiesc din reprezentanții privilegiaților, vor primi mai bine să rămînă în țara lor ca Scipio pe ruinele Cartaginei decît să voteze 5 bani.

Statul prin urmare, primind propunerea lui Lassalle, ar trebui să se facă schimbătorul societății, să fie revoluționar, lucru cu neputință. Deci să respingă cererea? Să respingă? Dar atunci lucrătorii prin gura lui Lassalle zic: „Cum poate statul să nu dea credit lucrătorilor care sînt temelia statului, cum poate statul să nu dea lucrătorilor ceea ce dă în fiecare zi capitaliștilor sub formă de subsidii, garanții etc.? Lucrătorii nici nu cer atîta, numai un credit vor, prin care să facă fabrici în care statul va fi garantat. Prin urmare statul nu poate să piardă; dar dacă nu va primi atunci va arăta că are interes ca lucrătorii să rămînă în robia capitalului; în loc de a fi, cum se pretinde, expresiunea moralei și a ordinii, nu este decît complice al acelei organizații întinse, al acelei societăți de exploatare ce se cheamă burghezie.

Bismarck, strîmtorat de această încheiere, de la început a făgăduit creditul, apoi a început a sta la îndoială, făcînd felurite salturi mortale; pe de o parte făcînd să se voteze legea împotriva socialiștilor, iar [pe] de alta întocmind niște *case de retragere* foarte caraghioase. Nemulțumind pe lucrători și înarmînd burghezimea împotrivă-i, se zvîrcolește acum, ajutînd prin zvîrcolirile lui deznodămîntul neînlăturat spre care merge societatea. Cît despre partida socialistă, apoi doisprezece ani după ce s-a început agitarea lui Lassalle, numără în Germania 800 000 de voturi. În mare parte, acest rezultat s-a datorat lui Lassalle. Acuma nici un socialist serios în Germania nu mai crede cu putință să dea statul credit, dar pentru a ajunge la această convingere a trebuit să fie pusă chestia de Lassalle, adică să fie și la înălțimea științifică și la cea practică. *În vremea lui Lassalle, tocmai așa a fost pusă chestia cum și trebuia*, și, după noi, aceasta este pricina urmărilor nespus de mari ale propagandei

lui. Mi se pare că nimeni din biografii lui Lassalle, nici prieteni, nici dușmani, n-a atras de ajuns luarea-aminte asupra acestui punct.

Răspunsul deschis trimis de Lassalle comitetului societății de lucrători din Leipzig și care cuprinde mai toate ideile lui pe scurt a făcut atîta efect, parcă ar fi fost o bombă explozivă aruncată într-o piață plină de oameni. Presa de toate culorile s-a repezit cu turbare asupra lui Lassalle. Conservatorii îl învinovățesc că vrea să facă revoluție, liberalii că vrea să aducă reacțiunea. În toate părțile se face propagandă împotriva lui Lassalle, făcînd pe lucrători să creadă că agitatorul e reacționar și că vrea să-i arunce în brațele lui Bismarck. Cu toate acestea, mitinguri mari de lucrători la Leipzig, la Hamburg, la Solingen, la Köln, la Düsseldorf s-au declarat pentru propunerile lui Lassalle, din care pricină presa s-a năpustit și mai cu furie asupra agitatorului, și în frunte căpeteniile liberalilor, Schulze-Delitzsch și economiștii Max Wirth, Faucher etc.

Tocmai acum s-a înfățișat lui Lassalle prilejul de a se arăta ca orator, ca tribun popular în toată strălucirea lui. La 16 aprilie a vorbit la Leipzig, la 17 și 19 mai la Frankfurt pe Main.

Succesul nemăsurat de mare ce a avut Lassalle e cu atîta mai de necrezut, cu cît miile de lucrători ce au venit să-l asculte au fost strînși de dușmanii lui pentru a-l huidui. Cei dintîi lucrători cari s-au unit cu asociațiunea cea mare a lucrătorilor care s-a format la Leipzig sub nume de „Allgemeinen Deutschen Arbeiter-Vereins“ [65] au fost dușmani de-ai lui și numai convinși de acest mare fermecător s-au făcut cei mai înfocați părtași ai lui „Allgemeinen Deutschen Arbeiter-Vereins“ *, a fost organizată de Lassalle și a primit statutele date de el; Lassalle a fost ales președinte pe cinci ani. Ca președinte, Lassalle a arătat un talent de organizare nu mai prejos decît talentul de agitație, dar este de netăgăduit că primirea președinției a fost o greșeală din partea lui, a pierdut multă vreme prețioasă pentru propagandă și cu atît mai mult cu cît fiecare greșeală a lui a fost primită cu aplauze sălbatice de bucurie de către dușmanii lui.

* [Asociația generală a muncitorilor germani]

Lassalle trebuia să facă agitație întinsă, practică și teoretică, trebuia să țină piept tuturor calomniilor ce se ridicau în toată Germania, trebuia să poarte mulțime de procese criminale care îi veneau din discursuri și, totodată, trebuia să administreze o societate cu mii de membri, o societate asupra căreia s-au năpustit toate intrigile burgheziei. Lassalle însă nu se descuraja. În septembrie, tipărind una după alta broșurile *Zur Arbeiterfrage* *, *Arbeiterlesebuch* ** [66] și discursurile de apărare [67], a plecat la Rin, unde voia să treacă în revistă zeci de mii de lucrători care se uniseră cu Societatea generală a lucrătorilor germani. În Frankfurt pe Main a ținut vestitul său discurs: *Die Feste, die Presse etc.* [68] Acest discurs a pricinuit mai ales ura presei germane. Lassalle arăta cum presa în societatea actuală, în loc de a fi un factor cultural, e un factor care corupe conștiința poporului, un factor al minciunii, al imoralității, al destrăbălării, un mijloc de a face parale, calomniind și mințind în toate chipurile. Presa numai atunci va ajunge factor cultural, cum a fost în timpul revoluției franceze, cînd va fi deplină libertate pentru presă, cînd nu vor fi garanții și cînd anunțurile nu se vor tipări în jurnale. lucru care face din fiecare jurnal o întreprindere comercială, care trebuie să scrie cum vreau mușteriii. În aceste condiții, presa va ajunge un instrument de dezvoltare intelectuală a poporului, dar pînă atunci..., dar pînă atunci de bună seamă nici o presă tîrîtoare n-a fost înfierată mai grozav decît de Lassalle.

„Cînd cineva vrea să cîștige bani — zice Lassalle — să fabrice cit *** sau postav sau să joace la bursă. Dar pentru un cîștig prost de tot să otrăvească toate fîntînile spiritului poporului și să dea poporului din sute de țevi moartea spiritului în fiecare zi — este cea mai mare nelegiuire ce pot închipui“. Și apoi: „Țineți cu tărie, cu inimă înfocată la lozinca ce vă arunc: ură și dispreț, moarte și pieire presei de acuma! Este o lozincă îndrăzneață dată de un om împotriva unei instituții cu mii de brațe, cu care chiar regi s-au luptat în deșert! Dar cum voi cu patimă și lăcomie atîrnați de buzele mele,

* [problema muncitorească].
** [ghid muncitoresc].
*** [material ieftin din bumbac, înflorat și apretat].

și cum sufletul meu în cea mai curată înspirare tremură cînd străbate în al vostru, tot așa îmi fulgeră asigurarea că va veni vremea cînd vom arunca acel fulger care va îngropa *această* presă în noaptea veșniciei".

Așa vorbă aspră nimeni n-a mai ținut împotriva presei vîndute, așa de puternică. Poate deci să-și închipuie oricine turbarea ce a apucat presa. Iată și o pildă. La Solingen, Lassalle vorbi înaintea a 10 000 de oameni. Entuziasmul a fost așa de mare încît autoritățile se temeau de o catastrofă, de aceea întrunirea a fost oprită cu asprime de poliție prin jandarmi. Atunci Lassalle în fruntea unei mulțimi de *10 000 de oameni* se duse la biroul telegrafic și trimise o telegramă la Bismarck protestînd. Tot drumul Lassalle întrebuință toate puterile pentru a ține mulțimea, și ar fi fost de ajuns un semn al lui și catastrofa ar fi izbucnit. A doua zi *toate jurnalele* au declarat că mulțimea era să rupă pe Lassalle și că acesta a scăpat numai prin ajutorul poliției.

Întorcîndu-se de la Rin, Lassalle s-a hotărît să atace pe dușmani în cetatea lor cea mai tare, adică în Berlin, unde partidele politice, și mai ales cea liberală progresistă, aveau mai ales înrîurire asupra lucrătorilor. Lassalle tipări la 14 octombrie o proclamație către lucrătorii Berlinului și la 22 noiembrie se ținu acel miting după care Lassalle a fost arestat și în timpul căruia a fost insultat personal de cîțiva lucrători.

Marele maestru german Friedrich Spielhagen, în romanul său *In Reih und Glied,* capodoperă a acestui vestit scriitor, arată scena aceasta cu culorile cele mai vii, și credem că vom face plăcere cititorilor noștri citindu-le o bucată, care se raportă la această întrunire. Se știe că Leo von Guttmann, eroul romanului, este Lassalle însuși *.

„Localul — zice Spielhagen — în care L. ținea întruniri" și în care și azi trebuia să fie întrunirea era într-o mahala îndepărtată a orașului uriaș, într-o parte locuită aproape numai de lucrători. Îl lovi pe L. că astă-seară cu cît venea mai aproape de loc cu atîta se arăta o viață nemaiobișnuită în aceste ulițe dealtfel liniștite. Pretu-

* Cităm după biografia pusă în fruntea scrierilor lui Lassalle tipărite în America ; biograful a făcut oareșicare prefaceri. Această biografie americană e însă din cele mai slabe și mai necomplete.

tindenea stăteau în uși oameni ce vorbeau cu aprindere. Trupe mici de lucrători se grăbeau, în berării și în crîșme se auzea zgomotul sălbatic prin ferestrele deschise, o mulțime de ștrengari umblau pe ulițe strigînd, patrule de poliție umblau printre dînșii și pare că nici nu vedeau zgomotul din uliță. La un colț stătea un om care aștepta pe L. și păși iute spre dînsul. Era un lucrător tînăr care ținea pe L. din tot sufletul. Tînărul trase pe L. la o parte și-i spuse că se petrec lucruri ciudate ; că localul de întrunire este ticsit cu lucrători de cei mai răi, care au intrat aproape cu sila. Că se află printre dînșii și oameni foarte bine îmbrăcați, dar care se potriveau la apucături cu ceilalți. Poliția care-i de față nu se amestecă în tărăboi, care se face din minut în minut mai mare. La urma urmei nu-i îndoială că au vreun plan împotriva societății și că au de gînd mai ales să se lege de L. Că el din partea lui roagă pe L. să nu se arate în local, președintele ar avea pricină întemeiată pentru a amîna întrunirea și a nimici uneltirile astfel foarte ușor. Tînărul vorbea cu foc și cu stăruință în interesul lui L. căci îl iubea foarte mult. Dar L. nu era de părere că trebuie să asculte de sfatul cel binevoitor.

— La ce folosesc șovăirea și frica ! — strigă el, pășind cu tărie înainte —, nu mai putem da îndărăt. Întîmple-se orice.

— Și eu voi fi acolo — strigă lucrătorul, stînd lîngă L., și așa intrară amîndoi în local, care în adevăr avea o mutră ce ar fi speriat și pe cel mai curajos. Localul foarte mare, care cu galeria lui putea cuprinde peste 1 000 de oameni, era plin de o mulțime care făcea un zgomot sălbatic, ale cărei mișcări erau cu atît mai ciudat cu cît încă nu se aprinsese decît un policandru, lîngă masa președintelui și tribuna oratorului, așa că mai toată sala și, mai ales, galeria erau aproape de tot întunecoase. Numai cu greu reuși L. să străbată pînă la masa lîngă care stăteau președintele și cîțiva din cei mai credincioși lui L., fără să știe de ce să se apuce. Se spăimîntară cînd văzură pe L. și-l rugară să nu se arate la tribună ; încă nu-l văzuse nimeni, încă era cu putință să se înlăture nenorocirea.

Dar L. nu voia să ia în seamă asemenea sfaturi, întrunirea trebuia să aibă loc, președintele era dator să o deschidă.

Cu neplăcere se sui preşedintele pe platformă, dar ce vorbi el şi chiar sunetul clopotului nu se auzi[ră] din pricina zgomotului.

Îndată după dînsul se sui L. pe tribună. Şi îndată se ridică un zgomot de glasuri ce ţipau, şuierau, urlau — se auzeau bătăi din picioare şi se făcea aşa zgomot de credeai că se va nărui odaia peste nebuni. Palid, dar fără nici o mişcare pe faţă, cu ochii săi mari şi negri, îndreptaţi asupra mării furtunoase de obraze ameninţătoare, stătea L. Întinse mîna; ca prin farmec se făcu linişte aşa de mare în sală încît cuvintele lui serioase, limpezi, cu sunet metalic, răsunară lămurit pînă în colţurile cele mai îndepărtate ale sălii! Şi tot mai mare se făcea liniştea cu cît vorbea mai departe, şi din ce în ce mai puternic răsuna glasul lui: parcă un farmec legase sufletele! Nu era o putere fermecătoare aceea care dădea curaj omului palid de la tribună, lui unuia, să păşească singur împotriva unei mulţimi care putea să-l rupă în bucăţi de ar fi voit? Ori era poate soarta lui mai bună decît i se spusese? Dar nu era, la urma urmei, adevărat tot ce spunea el despre ticăloşia sărăciei şi a neştiinţei, care-i făcea orbi şi surzi, încît alungau de la dînşii pe cei ce n-au altă dorinţă, alt gînd decît a le uşura sarcina ticăloşiei ca să se poată şi ei ridica şi răsufla la lumina soarelui, care luceşte pentru toţi?

Nu spunea omul palid, ai cărui obraji se înroşeau încet, încet, curat adevărul: că soarele, cu toate cîte s-ar zice, nu a lucit încă niciodată peste un popor slobod, de atîtea mii de ani, nu luci pentru un popor, în care să aibă fiecare nu numai *dreptul,* dar şi *putinţa* de a trăi omeneşte? Şi că lucrătorul de astăzi nu se deosebeşte de robul din vechime şi de muncitorul supus din veacul de mijloc altfel decît cu numele? Ori nu era adevărat că acest drept, despre care tot vorbesc lucrătorilor amărîţi, a ajuns în mîna capitaliştilor un lanţ viclean mai mare decît acele[a] cu care lega trufaşul roman robii săi, ori decît jugul cu care sălbaticul baron din veacul de mijloc îşi ţinea clăcaşii nedeslipiţi de pămînt? Un lanţ poţi să-l rupi, un jug poţi să-l lepezi, dar un drept ori un adevăr este ca un şarpe, în miile de îndoituri ale căruia puterea cea mai straşnică se sfarmă încet, încet. Credeţi că măresc lucrurile, că voiesc numai să vă aţîţ împotriva stăpînilor, cum v-au aţîţat ei împotriva

mea? Vă voi dovedi cele spuse cuvînt cu cuvînt, literă cu literă din mersul istoriei, din ştiinţă, adică din învăţătura despre ceea ce este.

— Nu-l credeţi, oameni buni, spune minciuni! Fiece cuvînt ce iese din gura lui este minciună... — strigă cineva.

Farmecul se sfîrşi, glasul ce se auzise — nu era al unui lucrător — fu înăbuşit de un zgomot mult mai grozav decît cel de la început. Partizanii lui L., pe care mersul minunat al întrunirii îi umpluse de curaj, cerură să se facă linişte şi voiră să fie stăpîni în localul lor; [un] mare număr din cei ce veniseră numai de curiozitate ori ca să vadă scandalul şi pe care cuvintele lui L. îi apucase[ră] împotriva voinţei lor se uniră cu dînşii. Cei mai mulţi însă, care uitaseră pentru ce li se dăduse atîta vin şi bani, nu voiau să fi venit degeaba la întrunire şi răspunseră la ocară cu ocară şi la lovituri cu lovituri. În clipa următoare, toată masa de oameni forma un haos zgomotos şi îngrozitor, în care printre colb de-abia se vedeau cîte un obraz înfocat de mînie, pumni ridicaţi, chipuri ce se mişcau încolo şi încoace“.

În timpul acestei scene pregătite de poliţie, Lassalle a fost arestat ca tulburător al liniştii publice şi, totodată, învinuit de înaltă trădare. Patru luni a şezut Lassalle în arest preventiv, pînă la proces. În timpul procesului s-a întîmplat şi atunci ca şi cu alte procese de ale lui, adică a fost achitat. Dar nu numai atîta, ca totdeauna, din acuzat s-a făcut acuzator şi fermecă pînă şi pe judecători.

Procesul, închisoarea, discursul de apărare plin de pasiune, de logică, de farmec, broşura *Der Hochverraths Prozess* [69], tipărită de Lassalle după achitare, au făcut ca în Berlin, ca şi în toată Germania, Lassalle să fie idolul lucrătorilor.

În curînd după ce Lassalle fu slobozit din închisoare, era pe drumuri pentru a-şi propovădui ideile. Ce a făcut el în acest timp pare aproape de necrezut, peste fire. El ţinu piept la 5 procese criminale, care i s-au făcut cîtă vreme stătuse în închisoare. Afară de acestea trebuia să cîrmuiască o societate atît de mare, să intre în toate amănuntele; tot în această vreme, el a scris şi tipărit cartea sa *Bastiat-Schulze-Delitzsch* [70], despre care pînă şi Lavelaye zice că nici Proudhon n-a scris „rien

de plus mordant“ și care va rămîne clasică pentru socialism. Dar, cu toate treburile acestea, a fost în provincia renană și a vorbit în mai multe locuri 14 zile de-a rîndul, apoi în Leipzig, în Düsseldorf, în Solingen, în Bremen, în Köln, în Duisburg, în Wermelskirchen. În sfîrșit, la 22 mai [1864] ținu cea din urmă cuvîntare în Ronsdorf despre *Agitația Unirii [Uniunii] generale germane a lucrătorilor și făgăduința regelui Prusiei*“ [71]. Această cuvîntare a ținut-o tocmai la un an după fundarea societății. Este cu neputință să descriem cum a fost primit Lassalle peste tot locul, n-are cineva decît să citească jurnalele de pe atuncea. Vom spune numai cîteva cuvinte despre sărbătoarea din Ronsdorf. Ronsdorful a fost ales ca loc pentru serbare din pricina frumuseții lui — o vale încîntătoare, înconjurată de munți și în care erau o mulțime de sate. La Eberfeld chiar, Lassalle fusese așteptat de peste 1 000 de lucrători. De acolo a fost dus în triumf la Ronsdorf. În tot drumul, din sate și orașe ieșea popor în mase pentru a întîmpina pe agitator. Aproape de Ronsdorf, trăsura lui Lassalle fu acoperită cu flori, fetele lucrătorilor veniseră sute, sute să-l primească. Mii de lucrători se țineau după trăsură și astfel a intrat Lassalle în Ronsdorf. Acolea ținu cea din urmă cuvîntare. În acest discurs se vede, se simte tot succesul propagandei, tot succesul societății lucrătorilor germani. Lucru ciudat, în acest discurs se vede presimțirea neagră a morții, care era așa de aproape de dînsul ! După ce arată succesul nespus de mare al propagandei sale, zise că starea lui e foarte grea. Osîndit la un an de închisoare la Düsseldorf, osîndit la 4 luni închisoare în lipsă la Berlin, avînd încă 5 procese criminale pe capul său, clevetit de toată presa germană, prigonit de guvern. „Eu cred — zise Lassalle în discursul de la Ronsdorf — că voi nimici aceste procese ca și pe celelalte. Dar oricît de tare să fie cineva, puțină descurajare și-i pierdut. Dacă am ridicat acest steag, știam foarte bine ce mă aștepta, știam că voi pieri (mare mișcare între lucrători). Simțirea ce mă străbătea cînd gîndesc că pot fi înlăturat nu pot a o arăta mai bine decît prin vorbele poetului roman «*Exoriare aliquis nostrie ex ossibus ultor*» ori «*Să iasă, dacă voi pieri, un război notoriu și urmaș din oasele mele*». Numai să nu piară odată cu mine această mișcare culturală și națională, ci

focul ce am ațîțat să ardă mai departe, cît timp va mai vedea lumina soarelui unul din voi ! Făgăduiți-mi aceasta, și ca semn ridicați mîna dreaptă“.

Întreaga adunare, cuprinsă de entuziasm, ridică mîinile. (Urmează aclamări îndelungate și repetate.)

După triumful de la Ronsdorf, Lassalle plecă în Elveția, după sfatul doctorilor, pentru a-și întrema sănătatea zdruncinată prin prigoniri, închisori și prin o muncă mai presus de puterea omenească.

Apropiindu-ne de cea din urmă dramă a vieții lui Lassalle, ne simțin întristați. În adevăr, Lassalle a murit în duel, ca un tînăr de 20 de ani, pentru o fată. Sfîrșit nevrednic de un Lassalle ! Ne putem explica acest fapt prin aceea [ce] medicii au spus că sistemul nervos al acestui om era așa de stors, de slăbit prin muncă peste măsură încît, de nu murea împușcat, tot nu avea mult de trăit. Numai sfîrșirea puterilor nervoase ne face să pricepem cum de a voit Lassalle să se bată cu Iancu Racoviță. Cu inima plină de durere ne apropiem de cel de pe urmă episod din viața lui Lassalle.

În Berlin trăia o familie aristocratică, Dönniges, al cărui cap era consilier al legațiunii bavareze. Fata lui Dönniges, Elena Dönniges, era foarte frumoasă, excentrică și plină de „fantaisies romanesques“. În 1862, înainte de a începe agitația între lucrători, Lassalle era unul din[tre] oamenii cei mai cunoscuți din Berlin. Frumos, învățat, plin de spirit, era bine primit în cele mai aristocratice saloane din Berlin. Elena visa să facă cunoștință cu Lassalle, și visul i s-a împlinit mulțumită baronesei K... Aceasta a poftit pe Elena spunîndu-i că la întrunire va fi și Lassalle. Elena aștepta cu mare nerăbdare în saloanele baronesei pe Lassalle, interesîndu-se foarte puțin de publicul aristocratic ce umplea saloanele baronesei. În sfîrșit se deschide ușa și baroneasa K... intră la braț cu doi oameni, dintre care unul mic, cu tip jidovesc și altul înalt, frumos, cu un cap clasic, roman. S-a făcut îndată mare mișcare, parcă intrase vreun actor venit pe scenă. Elena, care știa că Lassalle era jidan, crezu că cel mic era Lassalle și era foarte necăjită *.

* Elena Racoviță (fata lui Dönniges) a tipărit o broșură din care se luminează partea din urmă a vieții lui Lassalle. În această broșură, care poartă titlul *Relațiile mele cu F. Lassalle*,

„De ce un spirit mare să nu fie și într-un trup frumos!" Omul cel înalt începu a vorbi și puțin cîte puțin se făcu tăcere și vorbi numai el. Atunci Elena a înțeles greșeala și a aflat că omul cu tipul roman era Lassalle. La un cuvînt de spirit împotriva femeilor, Elena se amestecă, protestează, se începe o discuție între dînșii și la sfîrșitul petrecerii merseseră așa de departe încît Lassalle a dus-o în brațe pe scară pînă la trăsura ei. Acest fapt, care ar fi făcut scandal din partea altuia, s-a iertat lui Lassalle. Se înțelege că romantica Elenă, atunci în vîrstă de 17—18 ani, s-a înamorat nebună de Lassalle. În curînd începu vestita campanie de agitație între lucrători. Viața lui Lassalle se petrece pe piețe unde erau strînși mii de oameni, apoi în închisori. Ieșea din închisoare și din nou se arăta în popor. Se înțelege că nu mai avea cînd gîndi la romanuri. Totul s-ar fi uitat dacă nenorocirea n-ar fi făcut ca tocmai cînd s-a dus Lassalle la Geneva să fie trimis acolo Dönniges ca ambasador din partea guvernului bavarez. Întîlnirea la Righi-Kaltbad, în Alpi, nu putea decît să le înfierbînte iubirea și-și jurară să rămînă credincioși unul altuia pînă la moarte și de a se lua neținînd în seamă nici o piedică. În Geneva trăia pe atunci un tînăr român, prințul Iancu Racoviță *, tînăr slab și nulitate din punctul de vedere fizic, moral și spiritual. Acest prinț (?) se înamoră de Elena și o ceru. Tatăl ei se unește, dar Elena îi mărturisește că iubește pe Lassalle. Poate să-și închipuie oricine mînia diplomatului. Își blestemă fata, îi făcu o scenă îngrozitoare și jură că mai bine să o vadă moartă decît nevasta lui Lassalle. Elena scrise lui Lassalle următorul răvaș : „Iubitul meu domn ! Mărețul meu vultur ! Nici un ceas n-a trecut de cînd îs acasă și nu pot să-ți scriu decît lucruri noi, lucruri triste. Cînd am venit, am aflat pe soră-mea mai mică, Margareta, logodită cu baronul Kaiserlingk, m-am folosit de acest moment și am

a arătat romanul așa de nenorocos pentru dînsa cît și pentru Lassalle. Ea declară că va rămîne credincioasă amintirii celui mai mare dintre bărbați, pe care îl îndumnezeiește. Recomandăm acelora dintre cititorii noștri care știu nemțește să citească această scriere, titlul ei este *Meine Beziehungen zu F. Lassalle*. Noi arătăm romanul pe scurt după această lucrare.

* Se știe că tinerilor noștri le place să poarte în străinătate titlul de prinți.

vestit mamei vizita ta, dar am dat de mare împotrivire. N-am plîns, n-am tremurat, m-am uitat la chipul tău și te-am rugat încet : vină, înaltule, mîndrule, împărătescule vultur, și cu privirea ta vulturească dă-mi putere și tărie. Așa m-am rugat și credința în tine mi-a ajutat, îți mulțumesc, puternice Siegfried. Acuma sînt 6½ și tu, domnul și Dumnezeul meu, ești aici ?". Un ceas după trimiterea răvașului veni și Elena, spunîndu-i că a fugit din casa părintească, unde viața îi este cu neputință, că de acuma e a lui și să o ducă unde voiește. Lassalle, în loc de a pleca în alt canton și de a se cununa, face o greșeală de neînțeles declarînd că vrea să intre în casa părinților ei ziua mare și că, dacă Dönniges nu se va învoi, va cere mijlocirea regelui (!!!) Bavariei. După aceasta a dus pe Elena acasă. Poate oricine înțelege turbarea părinților. Elena fu închisă într-o odaie în care n-avea nimeni voie să intre, iar pe Lassalle l-au poftit să nu le vină în casă. Lassalle desfășură o energie sălbatică, și — lucru aproape de necrezut —, după cererea lui, ministrul de externe al Bavariei și Kettler, arhiepiscopul de la Mainz — cea mai mare autoritate catolică (Dönniges era catolic) din Germania —, mijlociră, cerînd lui Dönniges să dea fata după Lassalle, după înfricoșatul revoluționar *. Mijlocirea însă veni prea tîrziu. Sub înrîurirea părinților barbari, care nu se rușinau de a pune să o bată crunt, Elena scrise lui Lassalle că și-a luat de seamă că nu mai poate fi a lui și că consimte la căsătoria cu Racoviță. Lassalle a înțeles mișelia părinților și de aceea a trimis doi prieteni, între care și respectatul bătrîn colonelul Rüstow, pentru ca să repete și în fața lor Elena refuzul. Elena l-a repetat. În broșură zice că a făcut așa din pricina intrigilor părinților, simțind că prin acest refuz se sinucide. Primind știrea aceasta, Lassalle pierde cu desăvîrșire sîngele rece și provoacă pe Dönniges la duel. Dönniges, ca om cu judecată și diplomat iscusit, fugi din Geneva, nevoind a se bate cu acest revoluționar, cu atîta mai mult cu cît Lassalle era cunoscut ca unul din[tre] cei mai buni duelişti. A găsit mai potrivit să trimită în locu-i pe viitorul lui ginere, pe Iancu Racoviță. Prietenii își dădură toate

*Kettler a căzut sub influența lui Lassalle și a scris pe urmă o mulțime de broșuri socialiste.

silințele pentru a împiedica duelul, descoperiră faptul și poliției, dar în zadar. Colonelul Rüstow spunea mai pe urmă : „M-am făcut pînă și agent de poliție pentru Lassalle, dar în zadar“. Prietenii lui Lassalle îl rugau să se exerciteze la țintă, el însă refuză rîzînd. Racoviță toată ziua s-a exercitat, știind că a doua zi avea să tragă la țintă în inima lui Lassalle, o inimă care a bătut cu atîta foc pentru suferințele poporului. Lassalle a scris toată ziua, între altele și-a făcut și testamentul.

Duminică la 28 august, dușmanii s-au dus la Carouge. Racoviță a tras întîi, glonțul lui intră în partea dreaptă a trupului, rupse părțile moi și ieși la stînga. Lassalle stătu cîtva în picioare, se sui chiar singur pe treptele spitalului (lucru aproape de necrezut, căci rana era de moarte), sus însă căzu leșinat.

Contesa Hatzfeldt și prietenii lui Lassalle chemară prin telegraf pe cei mai mari doctori, pe profesorul Thelius, pe vestitul Billroth, dar în zadar. Miercuri 31 august (1864), la 5 ceasuri dimineață, după trei zile de suferințe grozave, muri Lassalle, și proletariatul german află vestea grozavă *.

Îndată se făcu un comitet internațional de emigranți din toate țările pentru ceremonia înmormîntării. În acest comitet au fost : James Fazy și Elie Ducomme din Geneva, colonelul Becker din Biel, F. Reusche din Glogau, György Klapka și contele Bethlen din Ungaria, T. Strînsky și F. Bosak din Polonia, Alexandr Herzen și Mihail

* Este interesant de știut ce impresie a produs moartea lui Lassalle asupra Elenei Dönniges. Ea știa despre duel, dar era cu desăvîrșire liniștită. Că I. Racoviță va omorî pe Lassalle i se părea absurd. Pe la 10 dimineața ședea în grădină, deodată vine Racoviță galben ca mort și căzînd în genunchi strigă : „Elena, am omorît pe Lassalle“. Ea era așa de încredințată de imposibilitatea faptului încît a început a rîde, crezînd că e vorba de o intrigă. „Tu zici că tu, Iancu Racoviță, ai omorît pe Lassalle !“ Dar chiar deznădăjduirea lui Racoviță a făcut-o să afle adevărul și atunci a căzut ca lovită de trăsnet. Toată broșura e plină de cea mai mare idolizare a lui Lassalle și de ură către părinți. Am spus că Racoviță era bolnav. Întîmplarea din urmă i-a îngreuiat încă boala, se muncea groaznic înțelegînd ce rol a jucat el în dramă. Cînd doctorii au spus că Racoviță nu mai are decît cîteva luni de trăit, Elena, mișcată de iubirea și remușcarea lui, i s-a făcut femeie pentru, cum spune ea, a-i îndulci cele din urmă momente. Peste 6 luni, I. R. a murit, iar Elena i-a fost mai degrabă soră de caritate decît femeie.

Bakunin din Rusia, G. Pino și G. Zamperini din Italia și Francesco Garrida * din Madrid.

Nu-i nevoie să mai spunem întipărirea groaznică ce a făcut moartea lui Lassalle asupra proletariatului german ; 24 000 de lucrători declarară că vor merge și vor primi coșciugul la graniță *și-l vor purta îmbrăcați în negru prin toată Germania.* Ar fi fost un spectacol măreț, cum nu cunoaște istoria altul. Această procesiune ar fi pus în mișcare toată Europa, dar guvernul, temîndu-se de urmări, îndreptă pe contesa de Hatzfeld cu coșciugul la Breslau, la rude, unde îl înmormîntară în grabă.

Pe marmură se vede inscripția : *„Aici odihnește ceea ce a fost muritor în F. Lasalle, cugetător și luptător“.*

Această inscripție a fost făcută de vestitul învățat german Böckh.

Lassalle a murit, dar iubirea către poporul ce suferă, dar ideea regenerării omenirii, dar marea mișcare populară începută de dînsul nu va muri.

Nu va muri, vor trece veacuri după veacuri, dar legenda acestui om înalt, subțire, palid, cu ochi plini de foc, cu vorba fermecătoare nu va muri. Și chiar dacă întunericul va birui lumina, dacă reacțiunea va dovedi (lucru cu neputință însă) și istoria, prostituata apăsătorilor, nu va da loc lui Lassalle, tot scriind de regi și de împărați numai și de curtezanii acestora, atunci poporul va face o legendă în care va pune toată iubirea sa, și această legendă va cînta pe acest mare învățător și agitator al poporului.

REVISTA SOCIALĂ *(IAȘI), ANUL I, NR. 1, 2 ȘI 3, APRILIE, MAI ȘI IUNIE 1884, P. 20–27, 73–80, 103–115.*

* Probabil Fernando Garrida.

POTRIVNICII SOCIALIŞTILOR ÎN ROMÂNIA

Un răspuns domnului Ştefănescu

După ce a ieşit nr. 1 al revistei noastre, domnul Ştefănescu s-a grăbit şi ne-a făcut un răspuns în *Telegraful*, înainte măcar de a vedea ce avem de gînd să zicem despre d-sa. Domnul Ştefănescu ţine, înainte de a fi criticat, să facă nişte declarări franşe redactorului acestei reviste, şi anume că d-sa, d-l Ştefănescu, nu-i potrivnic ideilor celor noi, că e liberal, contra protecţionismului...

În articolul nostru *Marx şi economiştii noştri*, d-l Ştefănescu va vedea că noi avem aproape tot atîta comun cu liberalii cît şi cu conservatorii, cu protecţioniştii cît şi cu liber-schimbiştii, prin urmare, dacă articolele d-sale ar fi despre asemenea lucruri, n-aveam nimic de împărţit cu d-sa, căci aceste chestii putem să le tratăm laolaltă fără a ne uita unde-i d-l Ştefănescu, unde d-l Missir, unde Stan, Bran şi alţii.

Dar d-l Ştefănescu în numerele de la 25 şi 20 noiembrie [1883] anul trecut şi-a luat sarcina de a dărîma teoriile socialiste, arătînd că se întemeiază pe „temelia putredă a unor observaţii greşite“. Pentru a combate socialismul, d-l Ştefănescu va mărturisi singur că avea

trebuinţă de două lucruri : să ştie ce vrea să combată, adică teoria socialismului modern ; al doilea să ştie ce are de zis împotriva acestei teorii, adică să cunoască teoriile antisocialiste, pentru a le pune faţă în faţă cu cele socialiste şi a trage încheierile sale. Să vedem cum şi-a îndeplinit d-l Ştefănescu această sarcină. Facem aceasta cu atît mai bucuroşi cu cît în articolul *Marx şi economiştii noştri,* care va mai ţine în cîteva numere din revistă, voim să ne ocupăm cu ideile generale ale socialismului modern faţă cu teoriile potrivnice, fără să mai amestecăm şi polemică cu d-l Ştefănescu.

În articolele sale, d-l Ştefănescu, cum am mai zis, şi-a luat sarcina de a dărîma teoriile socialiste.

Pentru a face asemenea treabă, dintr-o mulţime de chestii, care rămîn (ne linguşim cu părerea că numai pentru moment) ascunse în bagajul adus din străinătate, numără trei chestii, „cele mai comune în economia politică, şi a căror analiză este cu totul îndestulătoare pentru a arăta, în trei coloane de ziar, că ideile socialiste „stau pe o temelie putredă de observaţiuni greşite“.

Care sînt aceste trei chestiuni ? Acestea sînt : teoria valorii, teoria rentei şi teoria lui Malthus.

Mai întîi, zice d-l Ştefănescu, agenţii naturali n-au valoare (parcă socialiştii se îndoiesc despre aceasta !). Apoi într-o coloană întreagă urmează un balamuş-balmuş de cuvinte prin care se zăresc ici-colo utilitate, valoare de schimb, de întrebuinţare, cumpărare de servicii (à la Bastiat), cu exemple doveditoare ca următorul : „Valoarea într-o bogăţie este munca şi capitalul ce conţine, iar nu utilitatea...“ şi după două rînduri alt exemplu doveditor : „Aşa, spre exemplu, un tablou al lui Rubens, o armă ruginită, o mobilă veche sînt lucruri de mare valoare, cu toate că n-au costat nici un sfert din munca ce costă acuma o armă din fabrica din Liège etc.“

Un exemplu care se potriveşte grozav, n-avem ce zice, cu încheierea că bogăţia unei naţiuni nu stă în îmbelşugarea de valori, ci în cea de foloase ! De toate acestea ne vom ocupa aiurea, acuma numai întrebăm pe d-l Ştefănescu de unde D-zeu a luat d-sa că socialiştii susţin că agenţii naturali au valoare economică, adică valoare de schimb, mai mult încă, că ei întemeiază pe această credinţă teoriile lor. Dacă d-l Ştefănescu ar fi

citit măcar pe d-l Missir, al cărui articol ieşise mai înainte cu mult, ar fi văzut că potrivnicii socialismului zic că agenţii naturali dau valoare de schimb. Aşa, de pildă, d-l Missir ne spune că în preţul găinii plătim afară de muncă şi de capital şi natura, ba chiar natura mai ales, şi de aici scoate că valoarea de schimb nu este pricinuită prin munca omenească decît în mică parte. Tocmai d-l Missir, potrivnicul socialismului, susţine ceea ce d-l Ştefănescu, în neştiinţa lui, atribuie socialiştilor.

Dacă d-l Ştefănescu şi-ar fi dat osteneală de a gîndi, ar fi văzut cît de cu neputinţă este lucrul ce spune. Una din cele mai fundamentale cereri ale socialismului este ca lucrătorul să fie stăpîn pe rodul întreg al muncii sale. Să presupunem că un lucrător de la ţară, lucrînd la un stăpîn de moşie, produce într-un an un product în valoare de 15 franci. Lucrătorul, sprijinindu-se pe principiile socialiste, cere rodul întreg, adică cei 15 franci. Proprietarul i-ar putea atunci spune : „Apoi bine, prietene, dar se vede că uiţi că în valoarea de 15 franci se află valoarea făcută prin munca agenţilor naturali : a ploii, a vîntului, a soarelui, a puterilor fizice şi chimice etc. Apoi se ştie — va urma stăpînul — că munca acelor agenţi este cel puţin de 1 000 de ori mai mare decît munca ta. Eu însă în bunătatea mea în loc să-ţi dau a mia parte din 15 franci, adică un ban şi jumătate, iţi dăruiesc un franc, poftim, ia-l şi pleacă".

Poate tocmai acuma va vedea d-l Ştefănescu că socialismul niciodată nu poate să susţină asemenea absurditate, că agenţii naturali au valoare de schimb ; poate acuma va înţelege de ce potrivnicii socialismului susţin asemenea absurditate.

Am putea arăta că organizaţia actuală ar fi nedreaptă, chiar admiţînd că agenţii naturali produc valoare, dar altă dată vom vorbi despre aceasta.

Cît de comică trebuie să ne pară deci, după cele zise, veselia d-lui Ştefănescu cînd, după ce mîntuie dovezile * cum că agenţii naturali n-au valoare, zice : „Deci (adică fiindcă agenţii naturali n-au valoare) injustiţia pe care exclamaţiile socialiştilor se sprijin[ă] nu e injustiţie şi

* Ne unim numai cu afirmarea d-lui Ştefănescu că agenţii naturali nu produc valoare de schimb, iar cît despre dovezile ce aduce să ne scape D-zeu de dînsele.

visurile lor stau pe o putredă temelie, pe o rea observaţie, pe o neexactitate".

Cum văd cititorii, toate aceste umflături de „putredă temelie, rea observaţie, neexactitate", toate se raportează la d-l Missir (alături cu care îi place d-lui Ştefănescu să stea), fiindcă d-l Missir zice că agenţii naturali au valoare. În adevăr, potrivnicii socialiştilor ar trebui să strige : „Doamne fereşte-ne de prieteni..." ; cît despre noi putem zice că, în neştiinţa sa, d-l Ştefănescu a spus şi un adevăr.

A doua chestie de care se leagă d-l Ştefănescu pentru a combate socialismul este teoria rentei. În articolul despre *Marx...* vom vorbi şi de această chestie, aici vom zăbovi foarte puţin. Renta urmează din rodnicia deosebită a pămîntului ; cu cît omenirea e silită, din pricina înmulţirii, să lucreze pămînturi mai proaste, cu atîta şi renta creşte, prin urmare rentierii se îmbogăţesc cînd toţi sărăcesc.

„Şi Proudhon, capul socialiştilor — zice d-l Ştefănescu —, adaugă : «nelegitimitatea rentei, lipsa de drept din partea posesorilor de pămînturi asupra ei»". Mai întîi de toate, Proudhon nu numai că nu e capul socialiştilor, dar nici nu e măcar socialist. Dacă d-l Ştefănescu n-a citit pe Proudhon, putea cel puţin să fi citit pe Lavelaye şi pe Maurice Block, şi mai ales pe cel din urmă, care, fiind din aceeaşi şcoală din care e şi Baudrillart (după care d-l Ştefănescu a făcut articolul d-sale), zice că Proudhon a fost împotriva socialismului.

După ce pune pe Proudhon în fruntea socialiştilor, urmează : „La aserţiunea lui Proudhon, economiştii au răspuns : 1) că nelegitime nu sînt decît lucrurile care lovesc în dreptul cuiva, însă renta nu loveşte în nici unul ; 2) că cuvintele inechitate şi privilegiu nu sînt totdeauna sinonime, iar renta poate fi privită ca o întîmplare fericită, şi nu ca un privilegiu nedrept ; 3) posesiunea de pămînturi nu-i monopol ; 4) în sfîrşit, dacă renta ar fi un izvor de bogăţie, care să dea naştere unei chestii sociale, nu s-ar vedea atîţia stăpîni de moşie ruinaţi (vezi Petty şi John Stuart Mill)".

Mai înainte de toate vom întreba pe d-l Ştefănescu care sînt economiştii aceia care au răspuns astfel lui Proudhon, Baudrillart. Apoi de ce nu ne spune ? „1. la

rente — zice Baudrillart — n'a rien d'illégitime, puisqu'elle ne choque aucun droit. Les mots d'iniquité et de privilège ne sont point synonymes etc..." *. Dar, Baudrillart ori Ştefănescu, caraghioslîcul tot caraghioslîc rămîne. Cum poate renta să nu lovească nici un drept dacă creşte cu cît intră pămînturi mai sărace în lucru, prin urmare cu cît societatea e datoare să muncească mai mult? **. Cu cît mai sărace pămînturi intră în lucru, cu atîta lucrul se face mai puţin producător şi în vremea aceasta se ridică renta, iar d-l Baudrillart-Ştefănescu declară, chiar primind teoria lui Ricardo, că nu se loveşte nici un drept.

Mai frumos e însă al patrulea punct, de care nici măcar Baudrillart nu e de vină. Dacă renta ar fi izvor de bogăţie, atunci nu s-ar vedea stăpîni de moşii ruinaţi. Iată logica: Capitalul e, desigur, mare izvor de bogăţie şi chiar a dat în apusul Europei loc la o chestie socială, cu toate acestea cîţi capitalişti se ruinează? Jocul la bursă încă este mare izvor de bogăţie, dar cîţi se ruinează?

Dar mai frumos decît toate este că pentru a spune asemenea comedii d-l Ştefănescu se bazează pe John Stuart Mill. Sărmanul Mill, multe mai păţeşte şi el! În Cameră, în Senat, pe străzi, în jurnale e citat. Şi încă cum! Să ferească Dumnezeu pe orice creştin de asemenea cinste! Mill a fost discipol al lui Ricardo şi a combătut din răsputeri pe Carey şi pe Bastiat, şcoala franceză, pe care se întemeiază d-l Ştefănescu, şi cu toate acestea d-l Ştefănescu pune pe Mill ***. (Poate ca martor pentru greşeli!)

Iată ce zice Mill în vol. 1, cap. XVI, despre rentă arătînd cît de greşit este Carey, de a cărui teoremă s-a agăţat**** Bastiat pentru a apăra proprietatea de pămînt:

* Vezi *Manuel d'économie politique* par M. Baudrillart, p. 394—395. Baudrillart împarte punctele sale în trei, d-l Ştefănescu în patru; originalitate nu glumă.

** Vezi art. nostru *Marx etc...* în acest număr.

*** Se poate să fie prin Mill vreo frază, care a făcut pe d-l Ştefănescu să-l citeze, dar de ce nu ne spune ce frază anume şi unde?

**** Agăţat este chiar cuvîntul ce întrebuinţează Mill; d-l Ştefănescu sub nr. 3 zice că posesiunea de pămînt nu-i monopol! Cum vă simţiţi acum, d-le Ştefănescu, după citaţia din Mill? Iată ce înseamnă a cita fără a fi citit.

„Dar argumentele lui Carey sînt ceva mai cuminte decît acelea ce se aduc în general împotriva teoriei lui Ricardo despre rentă. Teoria care poate să fie numită *pons asinorum* (puntea măgarilor) în economia politică, pentru că, pe cît înţeleg eu, cu dînsa nu se pot uni decît aceia ce nu o înţeleg bine. Este foarte însemnat lucru neexactitatea cu care o reproduc unii, care pretind că vor să o combată".

Aceste complimente se fac la adresa şcolii franceze Baudrillart, Bastiat etc.

„De la cea dintîi privire — zice Mill în acelaşi capitol — vedem că renta este rezultatul *monopolului*, deşi acest monopol este firesc şi nu poate fi nimicit, ci regulat ori apropriat de societatea întreagă".

A apropria societăţii întregi renta vor şi socialiştii; Mill, cum vedem, e tocmai aşa de la loc citat ca şi armele cele ruginite pentru a dovedi că valoarea constă din muncă şi din capital. (Dealtminteri, fiindcă îi place d-lui Ştefănescu atîta a se pune lîngă cineva, putea să se pună lîngă d-l Stolojan, Lăţescu et c-nie, care citează pe bietul Mill tot aşa de frumos.)

Aici tot este cel puţin un punct adevărat, adică că socialiştii sînt împotriva rentei şi admit, cu unele schimbări, teoria rentei după West, Malthus, Ricardo, John Stuart Mill etc. Dar ce să spunem despre a treia chestie economică pe care îşi întemeiază socialiştii sistemele lor, după d-l Ştefănescu adică despre teoria populaţiei formulată de Malthus?

O teorie care a fost combătută cu atîta străşnicie de socialişti se priveşte de d-l Ştefănescu ca o temelie pe care îşi întemeiază socialiştii ideile lor.

O teorie de care socialiştii zic că e o născocire nelegiuită a burgheziei * se socoate de către d-l Ştefănescu, în calitate de jurnalist român, ca temelia exclamaţiunilor socialiste.

Şi, cu toate acestea, nu trebuie multă încordare de cugetare pentru a vedea că socialiştii trebuie să fie duşmani ai acestei teorii. În adevăr, ce zice Malthus? Populaţia creşte în proporţie geometrică: ∺ 2, 4, 8, 16, 32, 64... etc., pe cînd mijloacele de hrană cresc în proporţie aritmetică, adică: ÷ 2, 4, 6, 8, 10, 12... Această

* Vezi *Marx...*, p. 260—261.

disproporție ar fi pricina tuturor ticăloșiilor, războaielor, foametelor etc... Unicul mijloc împotriva acestei nenorociri este înfrînarea, la care, după Malthus, burghezul îndeamnă pe lucrători.

Admițînd această teorie, socialismul n-ar mai avea temei să zică că poporul suferă, mai ales pentru că este despuiat de roadele muncii, de vreme ce toate ticăloșiile ar urma de acolo că sînt prea mulți oameni. Ne-ar rămînea numai să primim ca bune sfaturile lui Malthus : înfrînarea, fecioria (care place atîta d-lui Ștefănescu) și s-a mîntuit.

Socialiștii au luptat împotriva acestei teorii și au distrus-o. Cea mai mare parte din argumentele aduse de dv. sînt de la dînșii. Vestitul economist rus Cernîșevski *, socialist, a analizat teoria lui Malthus și a arătat cît de false sînt toate deducerile acestei teorii chiar dacă am primi-o ca bună ; Karl Marx, cel mai cu autoritate din teoretici[enii] socialismului, a arătat că nu este o lege generală a înmulțirii populației. Legea populației din timpul feudalismului nu poate să fie tot aceea ca și legea din timpul domniei burgheze și nici aceasta deopotrivă cu a populațiunii din societățile socialiste.

De unde ați luat, d-le Ștefănescu, că socialiștii întemeiază sistemele lor pe teoria lui Malthus. Ei n-o admit nici atîta cît dv. Astfel d-ta zici, ca o fată sentimentală din pension, că, deși teoria e falsă dar „trebuie ** să spunem că are cîteva merite mai multe decît a lui Ricardo și că, fiind pornită dintr-un sentiment moral, face din feciorie, onestitate și înfrînare izvoare de virtuți".

Noi, socialiștii, zicem că virginitatea și înfrînarea sînt bune pentru fetele bătrîne, pentru iezuiți și, mai ales, pentru scapeți. Noi zicem că abstinența e împotriva naturii și nemorală în gradul cel mai înalt, că toată teoria lui Malthus e născocită pentru a arăta că lucrătorii sînt singuri vinovați de sărăcia de care suferă : de ce nu se înfrînează ? De unde a luat deci d-l Ștefănescu că noi întemeiem teoriile noastre pe ideile lui Malthus ? D-zeu să-l ierte că nu știe ce face !

* Vezi traducerea franceză a scrierii *L'Économie politique jugée par la science.* Păcat însă că volumul al II-lea nu s-a tradus.

** Și această bucată a luat-o d-l Ștefănescu tot de la Baudrillart.

Nu-i cuvînt, cum am zis și mai sus, chiar presupunînd că Malthus are dreptate, că se nasc prea mulți oameni și nu le ajunge hrana etc., încă am avea tot dreptul să pretindem întîi să muncească toate clasele care acuma trăiesc ca parazite și al doilea să rabde aceia ce nu vor să lucreze, să-și strîngă chinga în jurul pîntecului aceia care mănîncă acuma atîta cît ar fi de ajuns pentru mai multe familii, să înceteze atîtea mii de muncitori de a mai lucra la obiecte de lux etc. și să se apuce de lucrat pămîntul, care pînă acum este aproape pustiu și rău lucrat. S-a dovedit că numai valea Amazonului singură ar putea hrăni lumea întreagă etc.

Din acestea urmează că de teoria lui Malthus n-avem nevoie pentru a ne întemeia ideile noastre, cum crede d-l Ștefănescu, dar că, dovedindu-se chiar dreaptă, nu ne poate nimici ori slăbi teoriile noastre.

Cît de ridicolă trebuie dar să pară încheierea plină de umflătură prin care mîntuie d-l Ștefănescu articolul : „Am fi putut alege mai multe exemple, pe care reformatorii societății se sprijinesc pentru a răsturna libertatea (cine vrea să o răstoarne ?). Ne mulțumim cu aceste trei, credem că am stabilit îndestul...". Da, cum nu, d-l Ștefănescu a stabilit îndestul, și bine că se mulțumește numai cu trei ; bine și pentru cititori și pentru dînsul.

Acum cîteva cuvinte despre răspunsul ce a tipărit d-sa după ce a ieșit nr. 1 al *Revistei sociale.*

În acest răspuns, d-sa zice că numai la noi în țară niște juvaieruri ca *Say, Dunoyer, Bastiat* * pot să fie tratați de *tutti quanti* **. Să-i arătăm în treacăt că din neștiință vorbește așa.

Rodbertus, fost ministru de comerț în Prusia, citat pînă și de Baudrillart (vezi p. 419), zice că, dacă școala Say-Bastiat ar fi logică, atunci ar fi alcătuită numai din taxatori (vezi *Zur Beleuchtung der socialen Frage*) ***.

* Pe Smith degeaba îl amestecă acolo d-l Ștefănescu. A zice Dunoyer, Bastiat, Smith este ca și cum ai zice : Ștefănescu, Missir, John Stuart Mill.

** [toți cîți sînt, pînă la unul ; aici în sens de oricine].

*** [pentru clarificarea problemei sociale].

În același articol, Rodbertus zice că școala Say-Bastiat a fost cea mai mare piedică dezvoltării științei.

Alt scriitor învățat, F. Lassalle, despre care și potrivnicii zic că scria înarmat cu toată știința veacului său (vezi Lavelaye și Maurice Block). F. Lassalle, vorbind despre vestita categorie economică „serviciu", introdusă de Bastiat, zice: „Nici burta lui Falstaff n-a fost atît de umflată ca această categorie economică cu care Bastiat *a otrăvit* știința economică *. Aiurea îl numește „un ökonomischer Kopf" **, la p. 337 zice: „gedankenlos". Marx numește pe Bastiat (cu toată școala lui) „curtezani ai burghezimii" [72]. În toate scrierile economiștilor moderni germani, din școala raționalistă, cum e Held, Wagner, Scheele etc. (din care școală fac parte mai toți economiștii tineri în Europa), economia politică a lui Say, Bastiat, Dunoyer, Baudrillart et c-nie e taxată de „economie vulgară". Prin urmare, numai neștiința l-a pus pe d-l Ștefănescu să scrie fraza că numai în România acești luceferi pot fi tratați de *tutti quanti*. În Europa, Bastiat, Dunoyer, Baudrillart sînt taxați de *vulgari*, curtezani, capete fără nici o idee, gedankenlos etc. Dar în ce țară, vom zice noi, e cu putință un articol ca al d-lui Ștefănescu? În ce țară e cu putință ca un jurnalist să combată pe republicani într-un articol ca cel următor?

„Republicanii întemeiază exclamațiunile lor pe aceea că omenirea fără monarh absolut nu poate să existe; relativ la proprietate cred că trebuie să ne întoarcem la instituțiunile feudale din veacul de mijloc; iar în privința căsătoriei cer să se înființeze *jus primae noctis* ***". Apoi după ce ar pune în capul republicanilor și ateiștilor pe Chateaubriand **** și pe Bossuet să arate, într-un chip ca vai de ei, că toate acestea nu fac parale și pe urmă să strige: „Prin urmare, toate exclamările republicanilor că trebuie monarh absolut, instituțiuni feudale, jus primae noctis se întemeiază pe temelia putredă a observațiilor greșite etc."

În care țară este cu putință ca astfel de articol să fie tipărit de un ziar răspîndit, să treacă fără nici o observație în public și pe urmă autorul lui să mai vină și să zică altora: „Numai la noi pot să fie astfel tratați marii maeștri ca Bastiat-Dunoyer...".

În același răspuns, d-l Ștefănescu zice că la noi nici nu poate fi vorba de *chestie socială*, că se pot ocupa cu asemenea lucruri numai cei ce n-au altceva mai bun de făcut etc.

Despre aceasta nu putem sta la vorbă cu d-l Ștefănescu, pentru că nu știm ce parascovenie va fi înțelegînd d-sa sub numele de chestie socială.

Dacă sub acest nume înțelege, spre pildă, schimbarea celor 4 colegii în trei (ori în două, poate și în unul), ori în stringerea unui congres economic pentru ca să voteze ca creștinii să nu cumpere nici un ac de la evrei, ori înscrierea firmelor cu scop de a ridica bogăția națiunii... Dacă d-sa înțelege una din aceste chestii sub numele de *chestie socială*, atunci sîntem de aceeași idee. Cu astfel de chestii sociale în adevăr pot să se ocupe numai aceia care n-au alta mai bun de făcut.

Cel de pe urmă cuvînt, d-l Ștefănescu întreabă în ce categorie de potrivnici ai ideilor socialiste îl punem pe d-sa.

Îi vom răspunde cu vorba bătrînului Socrate: *„Toate greșelile vin de acolo că oamenii cred că știu ceea ce nu știu"*. E potrivnic socialismului d-l Ștefănescu fiindcă crede a ști teoriile noastre, fără a avea însă nici cea mai mică idee. De acești potrivnici are socialismul mulți, foarte mulți!!!

REVISTA SOCIALĂ *(IAȘI), ANUL I, NR. 2, MAI 1884, P. 57—67*

* [Vezi Lassalle, p. 332, 333, 337.]
** [un cap neeconomic].
*** [dreptul primei nopți].
**** Bastiat aproape cu 40 de ani înainte putea să ia pe Proudhon drept socialist, dar chiar în vremea cînd Proudhon făcea polemică cu Marx acesta din urmă a tipărit, ca răspuns la scrierea lui Proudhon *Filozofia mizeriei*, o broșură, *Mizeria filozofiei*. Proudhon e potrivnic socialismului, însă se deosebește de ceilalți potrivnici prin aceea că are mult bun-simț, mulțime de vederi corecte și un spirit incomparabil. Tocmai din această pricină potrivnicii socialismului îl socotesc de socialist. Atîta sînt de săraci, atîta de deprinși a afla în tabăra lor numai oameni fără de bun-simț, fără de spirit și cu vederile cele mai monstruoase încît nu se simțesc bine, nu le vine la îndemînă lîngă ilustrul Proudhon [73].

„DREPTURILE OMULUI"[74]

În istorie sînt epoci cînd toate par a merge nu așa cum trebuie. Aceste epoci au loc mai ales cînd, în mersul evoluției istorice, ce a fost vechi și-a trăit traiul, iar ce va fi nou nu s-a născut încă. Cel nou nu s-a născut încă, dar este ceva în aerul ce sorbim care ne face să simțim că acest ceva nou în curînd, în curînd se va naște.

În aceste vremuri se întîmplă lucruri neașteptate, ciudate. Oameni care prin înrudire, prin creștere, prin deprinderile lor fac parte din clasa cea veche, împinși de acel „ceva", împinși mai ales de simțiri alese și de iubirea de oameni, se fac cei mai aprigi apostoli ai ideilor celor nouă, ai acelor idei care vestesc o altă stare de lucruri, regenerarea omenirii, vestesc că zeii cei vechi, care atîta vreme au chinuit lumea, se duc și în locul lor alți zei se arată, care... care, la rîndul lor, vor pieri.

Astfel de vreme, de pildă, a fost sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Este o scenă sublimă în romanul lui Victor Hugo *Quatre vingt treize* cînd vicontele Gauvin republicanul prinde pe unchiul său regalist, marchizul de Lentenac. Întîlnirea acestor doi oameni, unul reprezentantul timpului vechi, celălalt al timpului nou, amîndoi însă de același sînge. Această scenă e una din cele mai sublime și mai adînci din cele scrise de Victor Hugo. Cînd marchizul vede pe nepotu-su, care putea fi marchiz, pair, pînă și duce și, cu toate acestea, a azvîrlit toate pentru a se bate și a muri în rîndurile republicanilor, nu poate să nu strige : „Hai, ce zici de toate cele ce se întîmplă ? Ciudat, nu-i așa ?". Și cu toate acestea e ciudat numai pentru acei[a] ce nu înțeleg mersul istoriei, pentru acei[a] pe care i-a[u] orbit ori prejudițiile ori lipsa de judecată ; pentru aceia însă care pot adînci lucrurile toate acestea se par foarte firești, *e logica istoriei.*

În adevăr. Unde era să meargă Gauvin, a cărui inimă bătea cu iubire pentru frații lui, oamenii de orice fel, a cărui inimă sîngera pentru suferințele lor ? Să se închine zeilor vechi ? Dar la care ? Religiunii ? Dar ea s-a scăldat în sîngele a sute de mii de jertfe nevinovate. Nobleței ? Dar ea reprezintă toate călcările drepturilor omului. Ce putea deci să facă altceva Gauvin decît să intre în rîndurile celor ce duceau vestea cea nouă și [pe] al căror steag era scris : libertate, egalitate, fraternitate ?

Au trecut o sută de ani, un veac de sărăcie și de suferință. Zeii noi nu s-au arătat mult mai buni decît cei vechi.

Libertatea s-a schimbat pentru unii în libertatea de a jupui și pentru alții în libertatea de a muri de foame.

Egalitatea ! Da, înaintea capitalului în adevăr toți sînt deopotrivă și de la toți suge sîngele.

Fraternitatea ! Ce batjocură ! Fraternitate cînd toți concură unul cu altul, cînd concurența este baza vieții materiale a omenirii, unde antagonismul de interese este și mai evident și poate mai strașnic decît în trecut, cînd baza familiei e zestrea și a moralei vițelul de aur, cînd... cînd se luptă cetățenii aceluiași oraș pentru a se îmbogăți, se luptă cetate cu cetate pentru a se îmbogăți și nație cu nație tot pentru același scop, cînd fiecare e gata a lua pîinea din gura altora... Iată fraternitatea de astăzi. Și Gauvin de astăzi, fiul privilegiaților, împins de sentimente nobile, trece la cei dezmoșteniți, intră în rîndurile lor, gata a lupta cea din urmă luptă a dreptății împotriva nedreptății, care luptă se numește *revoluția socială.* „Este ciudat" — va zice cu batjocură Lentenac

burghezul întîlnind pe socialistul Gauvin ; „Este logica istoriei“ — vom zice noi.

Aceste gînduri ne-au trecut prin minte cînd am citit *Drepturile omului*, revista d-lui C. A. Filitis.

D-l Filitis nu e novice, e un cunoscut vechi. La 1883 a tipărit broşura *Împuşcarea osîndiţilor*, unde cu avînt nobil înfiera obiceiul barbar şi făr' de nume de a împuşca pe osîndiţii la munca silnică. În curînd după aceea, d-l Filitis a tipărit o broşură : *Torturile de la Bordeni*, în care protestă cu tărie împotriva sălbăticiilor şi totodată în această broşură arătă adevăratele pricini ale omorurilor agrare [75]. Acest fapt al d-lui Filitis cu atît e mai de laudă cu cît d-sa însuşi e mare proprietar şi cu proprietăţile sale chiar în acel judeţ în care Scorţeanu a fost omorît. Atunci ne-am zis că d-l C. A. Filitis va veni în rîndurile noastre. Revista *Drepturile omului* arată că am avut dreptate. Fără sfială d-l Filitis se declară socialist şi primeşte unele din cele mai de căpetenie maxime ale socialismului. El zice : „Tiranii nu erau alta decît reprezentanţii claselor privilegiate, care prădau mulţimea“ şi prin urmare, ca toţi socialiştii, vede în trecut o luptă de clase, şi o luptă de privilegiaţi şi de dezmoşteniţi. *Că istoria este o luptă de clasă* este una din cele mai însemnate maxime ori legi la care au ajuns teoretici[eni]i socialismului.

D-l Filitis admite că rodul muncii, fie asupra pămîntului, fie în orice altă ramură, trebuie să se cuvină muncitorului ; primeşte, în sfîrşit, *colectivismul* (cel puţin la pămînt) ca unicul mijloc de a ajunge la o stare de lucruri mai bună decît cea de astăzi şi, în sfîrşit, recunoaşte că proprietarii pămîntului şi negustorii (sub negustori, cum se vede, d-l Filitis înţelege burghezimea în general), adică reprezentanţii proprietăţii rurale şi urbane, ai proprietăţii individuale, sînt cea mai mare piedică a dezvoltărei omenirii.

Dar alăturea cu aceste păreri, la care cu bucurie subscriem, sînt altele cu care nu ne învoim. Aici însă vom vorbi pe scurt despre partea aceasta, nu numai fiindcă nu ne îngăduie locul, dar şi mai ales fiindcă numai în numerele viitoare ale *Drepturilor omului* vom vedea mai lămurit ideile autorului. Pînă atunci vom face cîteva observaţii, adică vom spune şi noi ce credem,

vestind însă pe cititori că polemica între noi şi d-l Filitis nu poate fi decît o convorbire între oameni convinşi.

La p. 24, d-l Filitis zice că o revoluţie socială ar aduce o schimbare radicală, dar această revoluţie e departe, ce e dar de făcut pînă atunci ? Şi răspunde : „să denunţăm toate legile care ţin departe pe unii de alţii pe tărîmul politic, să cerem ştergerea din legi a tot ce e întemeiat pe minciună... în sfîrşit a înfiera orice lege etc...“.

Prin urmare schimbarea legilor, iată la ce trebuie să lucrăm !

Noi nu sîntem de această părere, şi iată pricina. Legile în orice ţară sînt expresiunea adevărată a relaţiilor reale din acea ţară *. Schimbarea relaţiunilor reale va aduce prin urmare şi schimbarea legilor, nu însă şi viceversa. Pentru a lămuri mai bine ideea noastră dăm aici un exemplu doveditor. La 1848 proletariatul francez credea încă că schimbarea legei în societatea burgheză poate să-i schimbe starea şi de aici a ieşit vestita cerere „dreptul la muncă“. Dar să presupunem că s-a votat o lege prin care fabricanţii să fie siliţi să ţină lucrătorii ce nu au de lucru ori statul să facă fabrici pe baza economiei de astăzi, adică făcîndu-se şi el antreprenor şi avînd lucrători salariaţi, pentru a da loc de scăpare celor ce nu vor avea unde lucra. Să presupunem că trăim într-o societate excepţională unde legile se aplică. Ar fi putut oare să se aplice şi această lege ? Se înţelege că nu. Şi nu e greu de dovedit. Să luăm una din multele cauze care azvîrl[ă] pe lucrători în uliţe. Vorbim de perfecţionarea maşinilor. Cînd în vreo ramură ori în mai multe se introduc maşini mai bune, atunci e mai puţină trebuinţă de muncă cu mîinile şi mulţime de lucrători rămîn pierîtori de foame. Ce poate să facă legea care dă drept la muncă ? Să silească pe fabricanţi să-i ţină ? Dar ei n-au nevoie de dînşii. Să-i primească statul ? Dar şi el nu numai că nu va avea nevoie de lucrători, dar va avea nevoie să dea şi el afară din muncitori şi să introducă maşini noi, ca să poată concura cu ceilalţi, şi prin urmare va fi silit ca valoarea lucrurilor produse de dînsul să fie dacă nu mai mică decît a particularilor, dar cel puţin deopotrivă. Ori poate ne vor zice că statul, avînd mij-

* Vezi *Ce e Constituţia ?*, o scriere a lui Lassalle tradusă de grupa ce a scos *Emanciparea* în Bucureşti [76].

loace mari, poate să mărească producţiunea, adică să introducă maşini mai bune, lăţind însă producţia şi întrebuinţînd tot atîţia lucrători cît şi mai înainte. Dar cu perfecţionarea maşinilor în societate nu s-a produs şi o trebuinţă mai mare de produse sau, mai bine, o mai mare putinţă de a le cumpăra. Statul, producînd mai mult decît trebuie societăţii, ar pricinui acele crize industriale de producţie prea mare, care azvîrlă mulţime de lucrători *fără muncă* pe uliţă. Iată dară ce ar aduce asemenea lege.

Să luăm alt exemplu, de pildă căutarea paternităţii, lucru despre care confratele nostru vorbeşte cu atîta căldură. E adevărat că poziţia în care pune societatea pe femeia a cărei vină este numai atîta că a îndrăznit a iubi e barbară şi infamă la culme. Dar schimbarea legii, care ar da voie să se caute tatăl copilului, ar schimba oare întrucîtva această stare ? Noi credem că nu. Mai întîi de toate, de această lege ar putea să se folosească numai femeile mai cu stare, care ar putea să ţină un proces lung împotriva înşelătorului, lucru cu neputinţă pentru fetele sărace, care formează majoritatea fetelor înşelate.

Al doilea, cea mai mare parte, chiar din cele avute, vor fugi de astfel de procese scandaloase şi chiar acelea care vor cîştiga procesul ce se vor folosi ? Nu cumva legea va sili pe înşelător să ia în căsătorie pe înşelată ? Dar ce „casă“ va fi aceasta cînd, în loc de iubire, îi va lega pe soţi poliţia ?

Toate acestea arată de ajuns că schimbarea legilor poate să aducă în societatea de astăzi un folos foarte îndoielnic, dacă poate însă şi atîta măcar. *Numai schimbarea bazelor organizaţiunii, mai ales economice, adică revoluţia socială, poate să aducă leac la acestea, ca şi la alte multe rele.*

Dar, va zice cititorul, aţi primit singuri că revoluţia socială este departe, şi pînă atunci ce e de făcut ? Dacă revoluţia socială* e departe, atunci treaba noastră, a socialiştilor, este de a face să grăbească acel timp şi pentru aceasta, întrebuinţînd chiar cuvintele simpaticului nostru confrate, „trebuie ca oamenii de bine să răspîndească prin scris, prin grai, bazele pe care va trebui clădit

* Noi nu înţelegem *revoluţia* decît în sens ştiinţific. Dacă va fi revoluţie socială aspră ori paşnică, nu atîrnă de la noi atîta cît de la clasele cîrmuitoare.

întreg sistemul economic care va regenera viaţa şi starea celor depărtaţi de la bunurile pămînteşti“ (vezi *Drepturile omului* p. 22). Aceasta trebuie mai ales la noi, dar trebuie şi altele despre care vom vorbi altă dată. Se înţelege că nu avem nimic împotriva înfierării „legilor nedrepte“ ; nu, dimpotrivă, aceasta e o datorie sfîntă a oricărui socialist, dar, totodată, trebuie să arătăm că nu schimbarea cutărei ori cutărei legi poate să aline suferinţele omenirii, ci schimbarea radicală a bazelor organizaţiunii sociale care este izvorul acestor legi.

Al doilea punct, în privinţa căruia nu ne învoim cu simpaticul nostru confrate sînt primirea colectivismului la proprietatea rurală şi respingerea lui la cea urbană, la fabrici etc. În aceeaşi societate nu pot fi două forme de producţie, una în privinţa pămîntului, colectivistă, şi alta în a industriei şi comerţului, capitalistă ; aceasta este cu neputinţă din pricină că aceste două forme îndată vor intra în luptă crîncenă, care se va sfîrşi ori cu biruinţa colectivismului ori cu a individualismului.

Despre aceasta vom vorbi mai pe larg în alt articol.

Mult ne-ar plăcea să mai stăm la vorbă cu simpaticul nostru confrate, din nefericire ne lipseşte locul ; dar ne vom întîlni prin publicitate şi, mai mult, sîntem siguri că ne vom înţelege. Şi, chiar de nu ne-am înţelege, vom şti să respectăm ideile unui om care cugetă şi simte, [ale] unui om ca d-l C. A. Filitis, vom şti totdeauna să facem deosebire între dînsul şi nişte oameni cu care nu ne învoim, dar ale căror sentimente sînt tot atît de problematice ca şi inteligenţa, cum e, bunăoară, d-l Ştefănescu.

Din nefericire, în vreme ce oameni ca d-l Filitis sînt fenomene rare, oameni ca d-l Ştefănescu sînt nenumăraţi.

Iată de ce ne bucurăm să stăm de vorbă cu d-l Filitis şi de ce, trimiţîndu-i o strîngere de mînă frăţească, îi zicem *la revedere.*

REVISTA SOCIALĂ *(IAŞI), ANUL I, NR. 4, IULIE 1884, P. 149–155*

D-L ȘTEFĂNESCU ORI UN FENOMEN RAR ÎN POLEMICĂ

Al doilea răspuns d-lui Ștefănescu

Cînd cititorii vor vedea articolul nostru, de bună seamă că vor înțelege de ce i-am dat asemenea nume, vor înțelege pentru ce-l numim pe d-l Ștefănescu un fenomen rar în polemică.

Cititorii noștri cunosc polemica noastră cu d-l Ștefănescu încă din nr. 2 al revistei, dar pentru a înțelege cele ce vor urma le vom împrospăta încă o dată cele zise acolo[77]. D-l Ștefănescu anul trecut a tipărit două articole în *Telegraful* : *Despre libertate în economia politică.* În aceste două articole, care împreună alcătuiesc vreo 4 coloane de ziar, tratează o mulțime de chestii foarte însemnate și cu o adîncime care chiar în ziaristica noastră (și cît de adîncă și de învățată e ziaristica noastră va fi fiind cunoscut oricărui patriot) are puțină asemănare. Între altele, d-l Ștefănescu mai ales luptă împotriva socialiștilor și mai toată erudiția (și ce erudiție !) și-o cheltuiește în această luptă.

Pentru a nimici teoriile lor, d-sa ia „trei exemple pe care acești pretinși reformatori ai societății (adică socialiștii) întemeiază pretențiile lor". Acestea sînt : teoria că agenții naturali au valoare, teoria rentei funciare a lui Ricardo și teoria populațiunii a lui Malthus.

În răspunsul nostru (v. *R.S.* nr. 2) am arătat că d-l Ștefănescu nu știe ce vorbește. Am arătat că socialiștii nu numai că nu primesc ideea că agenții naturali au valoare, dar că cei ce primesc asemenea idee se slujesc de dînsa împotriva socialismului. Am arătat că socialiștii moderni nu numai că nu primesc legea populațiunii formulată de Malthus, dar că această lege a fost făcută cu scop de a combate socialismul de pe acele vremi, înfățișat prin contemporanul lui Malthus, *Godwin*, și că această teorie a fost nimicită de socialiști (vezi *Cernîșevski*). Am zis, de asemenea, că socialiștii primesc în parte teoria rentei formulată de Ricardo și că aceea ce zice d-l Ștefănescu despre teoria rentei în parte e o „boscărie" (ca să nu zicem mai mult) a lui Baudrillart și în parte o „născocire" originală a d-lui Ștefănescu, care strălucește mai ales prin citarea lui Mill cînd acesta e cel mai zelos școlar al lui Ricardo și zice despre maeștrii d-lui Ștefănescu că sînt împotriva teoriei lui Ricardo fiindcă nu o înțeleg. Arătînd aceasta în treacăt, am spus că nu numai economia socială, dar chiar acea economie pe care a învățat-o d-l Ștefănescu la școală o știe așa de încîlcit încît dă exemple așa de potrivite cu ceea ce caută a dovedi de te pune în mirare. Mîntuind, ne-am arătat mirarea și, totodată, convingerea că numai în țara noastră e cu putință ca un articol ca al d-l Șt. să vadă lumina zilei într-un ziar ce se socotește serios. De ce n-ar publica atunci și un articol prin care s-ar spune că republicanii vor numaidecît un monarh și că ateiștii se închină Papei ?

Acesta e răspunsul nostru în cîteva cuvinte. Citind acest articol, d-l Ștefănescu s-a supărat grozav pe cei de la *Revista socială.* Că s-a supărat înțelegem, dar de ce pe noi ? Sîntem oare noi vinovați dacă d-l Șt. scrie așa parascovenii ? În loc să se supere pe caietul profesorului, pe rămășițele din epoca terțiară de la care a învățat a scrie asemenea palavre, d-l Șt. se supără pe noi și face revistei un răspuns grozav, sub titlul *Să sfîrșim vorba.* D-l Ștefănescu nu sfîrșește vorba decît în 4 numere din *Telegraful* și cînd o sfîrșește... cititorii își zic că mai bine făcea de nu o începea defel. Nouă ne mai face și altă impresie și o spunem verde. Niciodată nu ne-am

aşteptat ca lipsa de logică şi neştiinţa d-lui Şt. să fie aşa de mari. Cum că nu glumim se va vedea din cele ce urmează.

Articolul întîi din nr. 3 612 îl începe d-l Şt. declarîndu-ne că nu voieşte să facă spirit (parcă a face spirit atîrnă de voinţă. Dacă ar fi aşa...), că nu vrea să facă nici economie politică (i-a pierit gustul... de cînd s-a văzut cît îs de răi cei de la *Revista socială)*, că nu vrea să-şi facă călduri şi că nu vrea ca pe mormîntul d-sale să fie scris că a murit de călduri (treaba d-sale !). Nu vrea d-l Ştefănescu nimica din toate acestea, ci numai să îndrepte cîteva neadevăruri din critica noastră. Pentru acest sfîrşit, d-l Şt. întrebuinţează un sistem ingenios : le născoceşte singur şi apoi tot singur le şi îndreaptă. Astfel, d-l Şt. zice că noi am fi spus că d-sa, în neştiinţa d-sale, e socialist. Să ne ferească Maica precista de asemenea companie. Noi am zis că, „în neştiinţa lui, d-l Ştefănescu spune şi un adevăr". Se potriveşte ? Ce ziceţi ? Mai pe urmă este o afirmare cum că noi am fi scris că d-l Şt. pune pe Malthus şi pe Ricardo în rîndul socialiştilor. Nici aceasta nu e adevărat.

Alături cu născocirile merge tăgăduirea celor ce a spus. Astfel, tot articolul nostru a fost făcut mai cu seamă pentru a combate afirmarea absurdă a d-lui Şt. că socialiştii întemeiază pretenţiunile lor pe aceste teorii : valoarea agenţilor naturali, teoria lui Malthus etc. D-l Ştefănescu neagă însă, ori îşi dă aerul de a nega, că a zis aceasta. Astfel pentru a ne „linişti sufletul", cum zice el, ne trimite la articolul din *Telegraful* nr. 3 457, din care face citaţia următoare : „Aceste toate teorii aparţin nu socialiştilor, ci economiştilor, pentru acest cuvînt socialiştii strigă economiei politice : „Aţi arătat într-un mod sigur că interesele lăsate în voia lor împing spre nedreptate, sărăcie etc. !!". După ce face această citaţie din opera sa nepieritoare din *Telegraful*, d-l Şt. strigă : „Ei ce însemnează aceste rînduri, d-le ?". Însemnează, d-le Şt., ori că nu ştii ce spui, ori că speculezi pe aceea că cititorii nu vor căpăta niciodată în mînă nr. 3 460 şi 3 457 din *Telegraful*, despre care e vorba. Luăm *Telegraful* nr. 3 460 şi găsim articolul cel nemuritor şi iată ce citim cuvînt cu cuvînt :

„Pentru ca pretenţiile socialiste să fie întemeiate, trebuie cel puţin ca punctul lor de plecare să fie adevărat.

Am luat numai trei exemple : valoarea (adică că agenţii naturali au valoare), renta funciară şi poporaţiunea, pe care sprijinesc aceşti reformatori închipuirile lor, ele duc, zic, la nedreptate etc., etc. !!" Ce înseamnă rîndurile citate, d-le Şt. ? Poate fi oare ceva mai lămurit ? Socialiştii, după dv., sprijină închipuirile lor pe teoria lui Malthus, pe valoarea agenţilor naturali şi pe teoria rentei. Cu aceste cuvinte începe articolul precedent, în Telegraful nr. 3 457 se mîntuise cu cuvintele ce le citezi. Şi ce înseamnă chiar cuvintele citate de d-ta ? Înseamnă (dacă au vreun înţeles) că socialiştii vor să răstoarne societatea întemeindu-se chiar pe aceea că singuri economiştii au găsit prin valoarea agenţilor naturali, prin legea lui Malthus şi prin rentă că societatea merge spre sărăcie etc. Socialiştii, prin urmare, primesc, sincer ori ba, şi valoarea agenţilor naturali şi legea lui Malthus. Dar tocmai acesta e punctul de discutat. Tocmai aceasta a trebuit să dovedească d-l Şt. Prin cele arătate în *R.S.* nr. 2 credem că am dovedit că socialiştilor moderni nici prin gînd nu le-a trecut astfel de parascovenie, că ei sînt duşmanii acestor teorii, că aceste teorii au fost chiar anume ticluite (afară de a rentei) pentru a combate pe socialişti.

D-l Şt. trebuia să ne dovedească că socialiştii moderni în adevăr primesc valoarea agenţilor naturali etc. şi îşi întemeiază pe dînsele pretenţiile lor. Înţelegem că d-l Şt. n-a putut face asemenea ispravă, înţelegem că a fost într-o poziţie „abominabilă", dar n-ar fi fost mai bine dacă, în loc de a scrie 4 articole sub titlu *Să sfîrşim vorba*, ar fi tăcut, adică ar fi sfîrşit vorba înainte de a o începe ? Afară de născociri şi de tăgăduirea celor ce a scris, mai este o chestie la care îndrăzneşte d-l Şt. a discuta. E vorba de exemplul ce a adus în privinţa valorii.

„Mă acuzaţi — zice d-l Şt. — că mă contrazic cu exemplul tabloului lui Rubens susţinînd într-un loc că valoarea într-o bogăţie este munca şi capitalul ce conţine, iar nu utilitatea, iar mai la vale dînd exemplu un tablou al lui Rubens, o armă ruginită, o mobilă veche şi zicînd că sînt lucruri de mare valoare, cu toate că n-au costat nici jumătate din munca ce costă acum o armă din fabrica din Liège". În adevăr vedem aici o contrazicere care n-ar fi fost făcută nici de un începător în ştiinţă.

D-l Şt. se face că rămîne de o părere veche şi zice că a vedea aici o flagrantă contrazicere este a nu şti să facem deosebire între muncă şi capital, a nu avea noţiuni despre formele ce îmbracă capitalul, ne sfătuieşte să citim pe Dunoyer (vezi opinia noastră asupra lui Dunoyer, *R.S.* nr. 3) şi, în sfîrşit, toată morala o mîntuie cu aceste cuvinte : „Pot să existe lucruri de mare valoare : unele numai pentru că cu *multă muncă* se produc şi altele numai pentru că conţin *mult capital* ! Ce D-zeu, e atît de elementar şi nu puteţi pricepe !".

Ba pricepem, d-le Şt., pricepem că faci aceeaşi greşeală ca şi mai înainte, că o înveleşti într-un balmeş de cuvinte şi că pe urmă te miri cum de nu pricepem, făcînd a crede pe acei cititori ai *Telegrafului* care nu s-au ocupat de economie politică că poate ai şi dreptate.

Pentru a da [o] lecţie d-lui Şt. ca să nu-şi mai bată joc de cititorii *Telegrafului* vom da îndată la iveală logica monstruoasă a d-lui Şt.

În nemuritorul articol despre *Libertate în economia politică,* d-sa zice că „valoarea într-o bogăţie este munca şi capitalul ce conţine, iar nu utilitatea". Ar fi mai bine dacă spunea numai munca, pentru că capitalul nu este altceva decît muncă veche grămădită, dar, în sfîrşit, fie şi aşa. Admiţînd că valoarea este muncă şi capital, iar nu utilitate, d-l Ştefănescu admite teoria clasicilor englezi, care pentru a o dovedi dau un exemplu rămas clasic : o pîine de o oca şi o oca de aur ori o oca de stofă de mătase. O oca de pîine are, desigur, mai multă utilitate decît oca de aur ori cea de mătase pentru că fără pîine ar muri omul de foame, iar fără aur ori fără mătase nu ; dar, fiindcă aurul cuprinde de o mie de ori mai multă muncă omenească decît pîinea, de aceea şi valoarea lui este mai mare decît a pîinii. (D-l Şt. ar zice mai multă muncă şi capital, ceea ce vine tot la una.)

Prin urmare, zic economiştii englezi, valoarea e muncă şi capital pentru că creşte şi scade în proporţie cu suma de muncă şi de capital cuprinsă în lucruri. Cît despre exemplul cu arma rară şi veche, care, deşi cuprinde mai puţină muncă şi capital decît una nouă, cu toate acestea are valoare mai multă, îl aduc acei economişti care zic că valoarea atîrnă de la utilitate, dar nu de la muncă şi capital. Economiştii clasici privesc acest exemplu cu arma veche aşa cum se priveşte în gramatică o excepţie

şi admit că valoarea acestor lucruri atîrnă de la raritate ; ceilalţi susţin că, fiind rară, are o utilitate specială şi de aceea are valoare de o mie de ori mai mare decît o armă nouă, adică această şcoală priveşte ca regulă ceea ce clasicii privesc ca excepţie. Toată această ştiinţă, dacă n-ai căpătat-o, d-le Şt. în universitate, puteai să o găseşti în nr. 1, 2, 3 din *R.S.*, în care e tratată pe larg chestia „valorii" [78]. Ce face însă d-l Şt. ? Admiţînd împreună cu clasicii că valoarea atîrnă de la muncă şi capital, aduce exemplul prin care potrivnicii acestora (cei ce admit că valoarea vine de la utilitate) caută să combată pe clasici. Admiţînd că valoarea unui lucru este munca şi capitalul ce cuprinde, şi nu utilitatea, dă exemplul cu arma veche, care arată tocmai din contra, adică că valoarea unui lucru poate atîrna de la utilitate, şi nu de la muncă şi capital. Admiţînd o regulă, d-sa dă ca exemplu doveditor excepţia. Dacă d-l Şt. va începe a face cărţi de şcoală, ceea ce e foarte cu putinţă, avînd în vedere curajul d-sale, atunci scriind o gramatică vom găsi, desigur, o parascovenie ca cea următoare : substantivele care se sfîrşesc în *ă* sînt femeieşti, spre exemplu : *popă, agă, paşă, Ionică, Todiriţă* etc. Ce impresie arhicomică trebuie prin urmare să producă d-l Şt. cînd — vorbind despre această coloană de ziar în care a înşirat un talmeş-balmeş de cuvinte legate între sine printr-o legătură logică ca aceea cu arma veche — spune în articolul d-sale din urmă : „În *Telegraful* în care am publicat întîiul articol economic al meu, veţi vedea că după ce introduc pe cititori în materie, aşa ca să ştie despre ce e vorba, după ce le expun pe scurt (bine că nu pe larg) ideile asupra valorii şi a greşelilor ce *circulă în lumea economică asupra teoriei ei* (se vede că prin exemplul cu arma veche... ţineţi-vă rîsul !), după ce expun teoria rentei, apoi legea lui Malthus, apoi zic etc.... etc.". Şi toate acestea, şi teoria valorii, şi greşelile care circulă asupra acestei teorii în lumea economică, şi teoria rentei, şi teoria lui Malthus şi... pentru toate acestea i-a fost destul lui d-l Şt. o coloană de ziar !

Dar nu tocmai să expui aceste toate, dar cum puteai măcar „să introduci pe cititori în materie", cînd singur nu eşti introdus în ea, d-le Ştefănescu ?

În al doilea articol, *Să sfîrşim vorba* (ce bine era, dacă n-o începea), d-l Şt. schimbă puţin tactica, din

apărare începe să treacă în ofensivă. Să vedem dacă îi merge mai bine.

Primul atac e următorul: „Dv. mergeți pînă acolo să-mi spuneți că nu cunosc pe Proudhon, că el nu este socialist, că dacă aş fi citit pe Block sau Lavelaye aş fi văzut-o". D-l Ştefănescu însă ne asigură că cunoaşte pe Proudhon foarte bine din dicționarul lui Franck şi din istoria economiei politice a lui Blanqui *, că noi, cei de la *Revista socială*, cunoaştem pe socialişti numai după economia politică şi, în sfîrşit, că noi ne-am fript neconsiderînd pe Proudhon de socialist etc. pentru că Lavelaye zice: „Comunismul, zice socialistul Proudhon etc.".

Cît despre insinuarea că noi cunoaştem socialismul după economia politică, zicem că e atît de copilărească încît răspuns nu merită. Chiar avînd atîta curaj, cît d-l Ştefănescu, în a spune ce nu ştim, tot n-am fi putut ieşi cu o revistă socialistă avînd numai atîtea cunoştinţe. Noi pe Proudhon îl cunoaştem nu după dicționarul lui Franck, nici după economia politică a lui Lavelaye, ci după scrierile lui, ca *La Justice dans la révolution...*, *Contradictions économiques*, *Révolution sociale*, *Les idées générales de la révolution* etc... etc. Cît despre faptul că ne-am fript neprivind pe Proudhon ca socialist, apoi merită mai multă băgare de seamă, căci sînt chiar şi unii socialişti care nu-l înţeleg. Îndată vom vedea cine s-a fript, d-le Şt.! D-le Ştefănescu, ştii, ori cel puţin dacă nu ştii s-ar fi cuvenit să ştii, că fiecare partidă are principii esenţiale, care alcătuiesc esenţa crezului acestei partide. Partida socialistă, ca şi celelalte, are principii esenţiale şi principii pe care am putea să le numim amănunte. Ca o partidă a viitorului mai ales, care nu şi-a realizat încă ideile sale, ea se împarte în mai multe partide care se luptă între ele, pentru că unii sînt pentru cutare principiu, alţii pentru cutare; însă toate aceste partide trebuie să aibă ceva comun, care le face să fie numite socialiste pe toate. Acest ceva comun tuturor trebuie să fie esenţa socialismului, principiul principiilor. Care este dară acea idee principală, esenţială tuturor fracţiunilor socialismului? Acest principiu esenţial este *proprietatea colectivă, trecerea tuturor instrumentelor de muncă... la societate, socializare[a]* (cum zic socialiştii)

* Este vorba de Jérôme Adolphe Blanqui.

instrumentelor de muncă, trecerea lor la colectivitate, ori, vorbind mai pe scurt, *înlocuirea proprietăţii individuale prin proprietatea colectivă*. Acesta e principiul esenţial al socialismului, încolo partidele nu se mai unesc. Nu se unesc nici în privinţa statului, nici în alte chestii mai amănunţite, însă înlocuirea proprietăţii individuale prin cea colectivă o primesc toţi: etatiştii ca şi anarhiştii, colectiviştii, posibiliştii, marxiştii, bakuniştii etc. Acesta e prin urmare acel principiu care odată neprimindu-l cineva nu mai poate fi numărat între socialişti în înţelesul modern (şi numai despre socialismul modern a fost vorba) al cuvîntului. Apoi, spre nefericirea d-lui Şt., Proudhon nu numai [că] nu primea proprietatea colectivă (nu din rea-voinţă, dar fiindcă nu o înţelegea), ci injuria pe colectivişti şi comunişti aşa cum ştia numai el a injuria *. Acuma vei înţelege pentru ce un scriitor socialist modern, Benoît Malon, a cărui scriere *Istoria socialismului* o laudă Lavelaye, şi despre care scriitor zice Lavelaye că i-a dat materialul pentru a face schiţa socialismului contemporan din Franţa... Malon, vorbind despre Proudhon, zice **: „Partea luminată a burgheziei, după ce a strigat fără să bage de seamă împotriva lui Proudhon, începe acum a preţui mai drept lucrurile, începe a vedea că acest aşa-zis distrugător al treimii proprietare a fost apărătorul formei de familie celei mai apăsătoare şi cel mai inteligent apărător din cîţi a avut în zilele noastre proprietatea individuală". Şi mai departe, vorbind de fraza lui Proudhon: „La propriété c'est le vol" ***, Malon zice: „Am arătat în urmă că această formulă se datoreşte lui Brissot. Proudhon se lăuda la 1848 zicînd: «Nu se zice asemenea vorbă în fiecare mie de ani, ea este toată gloria mea», şi mai tîrziu va întemeia pe alte baze această proprietate despoietoare, chiar după dînsul". Ne pare că-i limpede. Cine s-a fript: noi ori ignoranţa d-tale, d-le Şt., te-a fript şi aici? Ce năzdrăvănii nu pot ieşi dacă cineva ar pune, ca d-ta, pe Proudhon în fruntea socialiştilor moderni, după ce Proudhon neagă ceea ce e esenţial în socialismul modern şi admite ceea ce socialismul combate mai cu stăruinţă. Atunci, după

* Despre Proudhon vom vorbi într-un articol deosebit.
** Vezi *Histoire du socialisme*, p. 201.
*** [proprietatea este hoţie].

asemenea boscărie, de ce n-ai zice că Gambetta a fost şeful legitimiştilor din Franţa ?

Am mai sta noi la vorbă despre Proudhon, dar articolul e şi aşa [de] prea mare întindere.

Acum vom spune d-lui Şt. de ce l-am trimis la Lavelaye *(Le socialisme contemporain,* nu *Economia politică),* ca să vadă cine au fost Lassalle şi Marx. În Lavelaye putea vedea d-l Şt. şi ce este esenţial socialismului contemporan şi dacă ar fi cunoscut pe Proudhon, fie şi după dicţionarul lui Franck, că este împotriva proprietăţii colective, nu-i mai rămînea d-lui Şt. decît puţin lucru de făcut pentru a se convinge că Proudhon n-a fost socialist şi că e absurd a-l pune în fruntea socialismului modern. Cît despre chestia de ce am trimis pe d-l Şt. la Lavelaye şi Maurice Block, ca să afle cine sînt Marx şi Lassalle, aceasta arată numai că sîntem conştiincioşi în polemică. Noi n-am citat nici adresa partidei revoluţionare ruse trimisă la moartea lui Marx şi în care Marx e numit *marele învăţător* ; nu am spus cuvintele oratorilor mitingului socialist din New York, miting ţinut după moartea lui Marx şi în care l-a numit pe Marx *cel mai mare om al veacului* ; nu am citat opiniile scriitorilor moderni socialişti pentru că ar fi putut să zică cineva că sînt exageraţi. Nu e de mirare cînd burghezul Bastiat ori Baudrillart laudă pe alt burghez, laude cu care se făleşte d-l Ştefănescu ; căci se ştie de mult că *corb la corb nu scoate ochii.* Dar cînd Lavelaye, duşmanul lui Lassalle, îl ridică la cer, cînd Lavelaye ajunge la falsificări numai să combată pe Marx şi nu poate să nu arate ba că Marx cunoaşte „au fond“ economia politică, ba că are o logică de fier etc...

Cînd Maurice Block, apărătorul şcoalei lui Bastiat, pe care Marx a numit-o curtezana burghezimii, combate cu înverşunare pe Marx şi tot nu poate să nu scape fraze ca cele următoare : „Ne pare că un cugetător aşa de adînc ca Marx etc.“ * ori nu poate să nu arate părere de rău că Marx n-a scos încă al doilea volum, pentru că, după părerea potrivnicului său, „prin această lucrare Marx se clasează printre spiritele analitice cele mai

* Vezi *Les théoriciens du socialisme en Allemagne,* p. 32.

alese“. Cînd duşmanii teoretici vorbesc aşa despre un om, trebuie să însemneze ceva.

Lassalle, zice d-l Şt., n-a scris decît fleacuri polemice (adică nu lucruri aşa de profunde ca articolele d-lui Şt...). Iată ce zice Maurice Block, apărătorul lui Bastiat, armonist, colaborator al lui Garnier, Baudrillart etc., combătînd pe Lassalle, care zicea că şcoala lui Bastiat a otrăvit ştiinţa, zice : „N-am citit scrierea lui despre Heraclit, iar despre sistemul lui despre drepturile cîştigate, este o lucrare de drept foarte erudită asupra retroactivităţii în materie de drept şi oricine va mai scrie despre această chestie va trebui să o consulteze. Dovedeşte că Lassalle era un cugetător“ *. Aceste[a] le zice unul din magiştrii d-lui Şt., un potrivnic al lui Lassalle, şi d-ta în neştiinţa d-tale fără seamăn zici că Lassalle n-a scris decît fleacuri polemice, nu ca Baudrillart, care a scris un uvraj **.

În al III-lea articol, d-l Ştefănescu, crezînd că ne-a înfundat, fiindcă am zis că Proudhon nu e capul socialiştilor moderni, d-l Şt. ...prinde la inimă şi începe a ne ataca mai ceva. Dar fie că se încălzeşte prea tare, ceea ce împreună cu căldura despre care se plîngea în articolul I îi ridică din cale afară temperatura, fie din alte pricini mai mult sau mai puţin întemeiate, începe a aiura şi bate cîmpii de-a binelea.

Dacă cele ce spune d-l Şt. în articolul al III-lea nu sînt aiurări, rugăm pe cititori să ne explice ce sînt şi le vom tipări numele, cum se face cu cei ce dezleagă vreo şaradă grea.

În *R.S.* nr. 2, în răspunsul ce facem d-lui Ştefănescu zicem :

„D-l Şt. ţine înainte de a fi criticat să facă nişte declarări «franşe», şi anume că d-sa, d-l Ştefănescu, nu e potrivnic ideilor celor nouă, că e liberal, contra protecţionismului... În articolul nostru *Marx etc.* ***, d-l Ştefănescu va vedea *că avem aproape tot atîta comun cu liberalii cît şi cu conservatorii, cu protecţioniştii cît şi cu liber-schimbiştii ;* prin urmare, dacă articolul d-sale ar fi despre asemenea lucruri n-am avea nimica de împărţit cu d-sa, căci aceste chestii putem să le tratăm laolaltă fără a ne uita

* Vezi *locul citat,* p. 39.
** [operă].
*** [*Karl Marx şi economiştii noştri*].

unde-i d-l Ştefănescu, unde d-l Missir, unde Stan, unde Bran !". Nu credem că e cu putinţă să fim mai lămuriţi. N-am putea decît să repetăm aceleaşi cuvinte.

D-l Şt., citind aceste cuvinte, zice că ele dovedesc şi nepriceperea şi neconsecvenţa noastră. Acest citat îi arată, de asemenea, că noi nu cunoaştem socialismul deloc, că am căpătat noţiuni socialiste pe stradă, că n-avem program etc. Toate aceste nenorociri ale noastre le dovedeşte d-lui Şt. pînă la evidenţă fraza noastră că „avem tot atîta comun cu liber-schimbiştii cît şi cu protecţioniştii" (căci numai atîta citează d-l Şt.). Sîntem împietriţi de mirare. Dar cum aşa ? Poate d-l Ştefănescu crede că socialiştii trebuie să aibă mai mult comun cu liber-schimbiştii decît cu protecţioniştii ? Ar fi de discutat, dar nu e vorba de aceasta. Ce e dar ? Se înţelege că cititorii nu vor ghici niciodată. Să luăm *Telegraful* nr. 3 616 şi să citim articolul celebru *Să sfîrşim vorba*. Aici, între sudălmi la adresa noastră, cititorii vor găsi fraze cu înţelesul cam astfel : „Cum ziceţi că organizaţia socială e rea şi în capul acestei organizări sînt un număr de legi, de oameni şi voi n-aveţi nimica a face ei ? Cum voiţi să cereţi rodul integral al muncii şi ziceţi că nu aveţi nimica a face nici cu liber-schimbiştii, nici cu protecţioniştii etc. etc...".

Acuma, citind articolul, începe a se face lumină. D-l Ştefănescu, nici mai mult nici mai puţin, nu înţelege cum voim noi să ne luptăm cu liberalii, cu conservatorii, cu liber-schimbiştii etc., cînd n-avem nimica comun cu dînşii. Dacă n-aveţi nimica comun cu ei, argumentează d-l Ştefănescu, nu voiţi să vă luptaţi pentru realizarea ideilor voastre, nu sînteţi socialişti, nu ştiţi ce vrea să zică socialism, aţi căpătat numai noţiuni pe stradă etc.

Va să zică, d-l Şt., cu toată seriozitatea şi căldura, susţine că nu se poate lupta cu cineva neavînd ceva comun cu acela ? Noi însă, în neştiinţa noastră, gîndeam că tocmai fiindcă n-avem nimic comun nici cu liber-schimbiştii, nici cu protecţioniştii, tocmai de aceea îi vom combate pe unii şi pe alţii. Dacă d-l Şt. (după argumentarea d-sale) combate pe un tîlhar care fură averea publică, apoi îl va combate pentru că va avea mult comun cu dînsul (treaba lui, nu-i vorbă); noi însă repetăm că nu avem nimica comun cu liber-schimbiştii ori cu protecţioniştii şi de aceea îi vom combate şi pe unii, şi pe alţii. Această logică stranie, că lipsa comunului cu vreo partidă trebuie să aducă nepăsare completă şi prin urmare că pentru a lupta împotriva cuiva trebuie să ai multe comune cu acela, are drept urmare că pentru a combate un tîlhar trebuie să fii singur tîlhar. Această logică, de care nu s-a învrednicit nici unul chiar dintre prea învăţaţii noştri ziarişti, face pe d-l Şt. să ne declare neconsecvenţi, nepricepuţi, că nu sîntem socialişti..., că facem socialism de stradă etc...

Ce e aceasta dacă nu aiurare ?

Dar, odată prinzînd curaj, d-l Şt. nu se opreşte aşa de iute şi, după ce ne face aceleaşi declarări franşe că el e liberal, armonist etc. (ce e d-l Şt. în adevăr vom vedea îndată), d-l Şt. se agaţă de afirmarea noastră, „nenorocită" după d-sa, că „socialiştii nu vor să distrugă libertatea".

Ca să arate că nu ştim ce spunem, d-l Ştefănescu începe să bolmojească o coloană întreagă de ziar cam în modul următor : „Apoi Platon, care a vrut să susţină sclavia ca bază a societăţii, nu e socialist ? Theodor Morus (Thomas, nu Theodor, d-le Ştefănescu), care admitea robia, nu e socialist ? Campanella nu e socialist ? Owen, Fourier nu-s socialişti ? Proudhon nu e socialist ?".

D-l Ştefănescu nu merge mai departe de Proudhon, pentru că nu ştie nimica din socialismul modern. Cît despre înşirarea socialiştilor utopişti (şi noi, d-le Ştefănescu, îi numim utopişti) e cel puţin de rîs.

Dar de ce era vorba, d-le Ştefănescu ? Despre libertate în economia politică, despre armonismul lui Bastiat, despre teoria lui Malthus etc... şi despre socialiştii moderni. Ce dovadă straşnică este deci că dacă, cu 2 000 de ani înainte, Platon admitea sclavia, ce dovadă este că şi socialiştii moderni vor să introducă siluirea între oameni ? În loc de a bolborosi astfel de lucruri copilăreşti, mai bine, dacă aveai cele mai elementare noţiuni de logică, judecai aşa : „Platon e recunoscut ca premergător al socialiştilor în toate istoriile socialismului, prin urmare are ceva comun cu socialiştii moderni ; dar Platon admitea ca bază a societăţii robia, acesta să fie oare acel ce comun cu socialiştii ?" Punîndu-ţi asemenea întrebare, ai fi dezlegat-o uşor, căci, dacă Platon ar fi socotit între înaintemergătorii socialismului fiindcă era pentru robie, atunci de ce nu ar fi numiţi socialişti toţi oamenii antichităţii, căci toţi au fost pentru robie ? Prin urmare este

„altceva“ care face să fie trecut Platon în rîndul socialiștilor. Căutînd acest altceva, ar fi trebuit să citești — nu zic pe socialiștii moderni, căci ar fi prea naivă din partea noastră asemenea cerere —, dar cel puțin vreo cîteva cărți făcute de dușmani, atunci ai fi aflat, judecînd puțin, că ceea ce face să fie pus Platon în rîndurile socialiștilor sînt unele vederi colectiviste *, surprinzătoare pentru un om care a trăit cu 2 000 de ani înainte de noi. Atunci ai fi înțeles poate și de ce admitea Platon robia. Ai fi înțeles poate că în vremea în care a trăit Platon producțiunea era așa de puțin productivă încît *poate* a trebuit ca o parte să lucreze pentru ca cealaltă să se îndeletnicească cu arte, cu științe etc... atunci *poate* a trebuit robia pentru dezvoltarea culturii și de aceea cei mai mari oameni ai antichității, cum sînt Aristotel, Platon etc., nu înțelegeau societate fără robie. Acuma însă munca e așa de producătoare încît, muncind cîte puțin toți, va ajunge cu îmbelșugare pentru toți ; acuma e dar vremea cînd ideile socialiste asupra egalității integrale a omenirii *pot și vor fi realizate* (fiți încredințat, d-le Ștefănescu), acuma socialiștii moderni vor să alunge robia din cele din urmă ascunzători ale ei, vor să o alunge din relațiile economice, suprimînd salariatul, vinderea muncitorilor, proprietatea individuală, izvorul tuturor monopolurilor ; vor s-o alunge din familia modernă, alcătuită după modelul prostituțiunii și avînd alăturea ca completare această plagă rușinoasă ; vor să o alunge din statul modern, întemeiat pe caste, ca și cel din India, numai sub alte forme. Și, dacă n-ai fi înțeles atîta, apoi tot înțelegeai ceva, tot nu spuneai atîtea năzdrăvănii care te fac de rîs, pentru ca să fim „franși“, d-le Ștefănescu.

Dacă ne ascultai și citeai cel puțin pe Lavelaye *(Le socialisme contemporain)* și pe Block, tot ar mai fi fost ceva, dar acum, fiindcă nu ne-ai ascultat, iată ce faci d-ta.

Cităm cuvînt cu cuvînt pentru generațiile viitoare :

„Astăzi — zice d-l Ștefănescu — o școală nouă de bucheri-socialiști a ieșit după ploaie, de spirite incomplete, ca ciupercile (ce spirit complet e d-l Ștefănescu ! Ți-e mai mare dragul să te uiți la dînsul): socialiști de catedră. Dintr-această clasă de broscuțe faceți parte și dv. «Nu vrem mașini, ziceți, dar vrem progres ; nu vrem să plătim drepturile, dar vrem să ni le dați gratis... ne plac banii, fecunditatea, aurul, dați-ni-le, dați-ni-le de pomană»“.

Mai departe, d-l Ștefănescu găsește că cateder-socialismul e un fir de ață tras din jurubița mare a imoralității, a destrăbălării în moravuri, a călcării celor mai elementare noțiuni de dreptate etc... etc.

Acestea s-au tipărit în *Telegraful* nr. 3 617, pe a treia pagină, în anul 1884 după nașterea domnului nostru Isus Hristos, care a murit pentru a ispăși păcatele și prostia omenească. Ca să înțeleagă cititorul toată monstruozitatea celor scrise de d-l Ștefănescu asupra cateder-socialismului, rugăm pe cititor să ia în mînă cartea lui Lavelaye *Le socialisme contemporain,* să deschidă la capitolul care vorbește despre cateder-socialiști, de la p. 311 pînă la p. 333. Să vedem cine sînt cateder-socialiștii. Lavelaye ne spune că sînt numiți astfel pentru că au catedre la universități * și au cîte ceva comun cu socialiștii. Să vedem cine sînt ei :

„*Schmoller*, profesor la Universitatea din Halle, apoi la Strasbourg și acuma la Berlin, în scrierea sa *Istoria*... etc. a arătat ce au relativ fenomenele economice etc...“, „*Schönberg*, profesor la Universitatea din Tubingen, în scrierile sale foarte discutate a admis... etc.“, „*Adolf Wagner,* profesor la Universitatea din Berlin, în vestitu-i discurs etc.“ ; „*Rösller,* profesor la Rostock“ ; *Brentano,* profesor la Universitatea din Strasbourg, *Held,* profesor la Universitatea din Berlin ; *Engel,* marele statistic. Vorbind despre congresul din Eisenach, unde s-au strîns toți cateder-socialiștii, Lavelaye zice : „Afară de profesorii numiți mai sus au fost acolo *Nasse* de la Bonn, *Gneist* ** de la Berlin, *Knapp* de la Leipzig, *Konrad* de la Halle, *Hildebrand* de la Jena, *Holtzendorf* de la Berlin, *Knies* de la Heidelberg, *Heumann* de la Bâle și, afară de aceștia, un mare număr de deputați, de oameni de stat, de functio-

* Lavelaye, sfîrșind cartea lui *Le socialisme contemporain,* zice că vor veni odată „acea domnie a dreptății și acea împărăție a lui D-zeu pe care le întrevedea Platon și pe care au vestit-o prorocii lui Israil și Isus“. D-l Ștefănescu nu vede în Platon decît un sclavagist !

* Despre cateder-socialiști vom vorbi într-un articol aparte.

** Jurnalele, între care și *Telegraful,* vorbeau zilele acestea despre congresul juriștilor germani sub președinția „celebrului“ profesor Gneist. (D-le Ștefănescu, ce zici ?)

nari superiori, de proprietari şi de oameni aleşi". Afară de cei înşiraţi mai sus putem numi încă pe *Schäffle*, fost ministru de comerţ în Austria şi profesor la Universitatea din Viena ; *Dühring*, profesor la Universitatea din Berlin ; von *Scheel ; Sieber*, la Universitatea din Kiev, în Rusia. (În această ţară, cei mai buni profesori de economie politică fac parte din această şcoală. Vezi *Jahrbücher für Nationnalökonomie*, jurnalul acestei şcoli.)

În Italia, profesori la universităţile din Padua, Pavia, Roma sînt cateder-socialişti, precum : *Messedaglia, Lampertico, Montanari, Errera, Tanielo, Nazzani, Schiaterella, Luzzatti* (un politic econom foarte însemnat), *Vidari* etc. etc. *.

În America şi Englitera, această şcoală are mulţi adepţi la universităţi, între aceştia sînt cunoscuţi *Henry George*, profesor la Boston, şi marele naturalist englez *Wallace*.

În sfîrşit, *Émile de Lavelaye* — despre care d-l Ştefănescu zice că are mult spirit — este tot din această şcoală, deşi aceasta nu-l împiedică de a fi potrivnic socialismului propriu-zis.

Ei bine, cititorule, toţi aceşti bărbaţi, care reprezintă o parte însemnată dintre învăţaţii Europei şi Americii, după d-l Ştefănescu strigă că „nu vor maşini, strigă că le place fecunditatea, aurul daţi-ni-l, daţi-ni-l de pomană". În sfîrşit, după d-l Ştefănescu, ei sînt „o aţă din jurubiţa cea mai mare a destrăbălării, a dezordinii (d-l de Bismarck spune, *urbi et orbi* **, că şi el face parte din această şcoală), a călcării celor mai elementare noţiuni de drept etc....". E cu putinţă !

Ştim că cititorii încep a se mira din cale afară şi a se îngriji de starea sănătăţii d-lui Ştefănescu, dar fie liniştiţi, d-l Ştefănescu e, slavă domnului, sănătos (cel puţin fiziceşte), mersi, dar suferă de boala de a vorbi despre lucruri în care nu pricepe nici o boabă.

Dacă ştia d-l Ştefănescu ce e cateder-socialismul şi cine sînt cateder-socialiştii, apoi desigur că nici prin gînd nu-i venea să trateze pe nişte consilieri intimi ai tronului, cum e Wagner, pe proprietari bogaţi, foşti miniştri etc. ca pe nişte hoţi care strigă : „Daţi-ne aur, fe-

* Despre cateder-socialiştii italieni vezi *von Scheel*.

** [către oraş şi către univers ; aici în sensul de a declara în auzul tuturor].

cunditate (?), bani, glorie, femeile". Dar d-l Ştefănescu nu ştie nici ce e cateder-socialismul, nici cine sînt cateder-socialiştii, nici ce scriu ei, nici ce scrie chiar d-sa singur.

După d-l Ştefănescu, cateder-socialiştii, cărora le plac aşa de mult banii (flămîndul codri visează) sînt Marx, Lassalle, Maurice Block, Cernîşevschi, Sismondi, Louis Blanc şi Nădejde. Iată toţi, şi dacă nu credeţi citiţi pe d-l Ştefănescu, care n-a vrut să sfîrşească vorba pînă n-a arătat toată ştiinţa ce avea. *Sismondi* * a scris atunci cînd cei mai tineri dintre cateder-socialişti nu se născuseră încă, iar cei mai bătrîni sugeau încă ţîţă, *Cernîşevski* cînd s-a constituit cercul cateder-socialiştilor era în Siberia, la muncă silnică (nu pentru că-i plăceau banii, dar pentru că a fost om cinstit şi iubea omenirea). *Marx* e teoreticianul socialismului propriu-zis, şi cateder-socialiştii, deşi i-au luat mare parte din teorie, îl înjură cum nu s-ar şedea unor oameni cu atîta greutate **. Cînd cuvîntul lui Lassalle a mişcat toată Germania, mare parte din cateder-socialişti şedeau în casă şi-şi făceau cruce.

În sfîrşit, cele ce spune de Maurice Block sînt [o] capodoperă din toate cîte a scris d-l Ştefănescu. D-sa se pune să apere ideile şcoalei economice care cere deplină libertate (libertate cum o înţeleg ei, vai de dînsa) în tranzacţiunile omeneşti, admiţînd că toate interesele omeneşti lăsate în voia lor sînt armonice. Şeful acestei şcoli este Bastiat [79]. D-l Ştefănescu apără această şcoală împotriva socialiştilor. Pe socialişti nu-i cunoaşte, habar n-are, dar şcoala armonică, al cărei adept este, trebuia să o cunoască, nu în fond (ar fi prea naiv a cere asemenea lucru de la d-l Ştefănescu), dar cel puţin întrucîtva, trebuia să cunoască pe fruntaşii în viaţă, măcar de pe nume ; d-sa însă nu ştie nici atîta. D-l Ştefănescu atîta de puţin cunoaşte chiar şcoala armonistă franceză încît pe unul dintre fruntaşi, pe redactorul ziarului *l'Économiste* ***, ziarul acestei şcoale, îl pune în rîndurile cate-

* *Sismondi* însă tot poate fi pus măcar între premergătorii cateder-socialismului.

** În general cateder-socialiştii sînt foarte duşmani socialismului modern. Cîteodată sînt foarte reacţionari ; o fericită excepţie fac puţini : Schäffle, Sieber şi încă cîţiva.

*** [Journal des Économistes].

der-socialiştilor! Ceea ce e mai curios, Block are misiune de la şcoala armoniştilor a combate pe cateder-socialişti! Şi pe acest reprezentant al şcoalei armoniste, care combate cu furie pe socialişti, armonistul d-l Ştefănescu îl crede socialist, îşi bate joc de dînsul şi-l face caraghios, spunîndu-ne că strigă: „Bani, bani, daţi-ne banii!". Dacă d-l Ştefănescu ar fi citit cel puţin cărticica lui Baudrillart, pe care o apără cu atîta căldură, ar fi văzut la sfîrşit un anunţ despre *Anuarul economiei politice*, care cuprinde zeci de volume şi care a fost editat de la 1855 la 1864 de Garnier cu Block, iar de la 1865 de Block singur. Dar, dacă n-a citit nimica, cel puţin să fi citit articolul nostru la care d-l Ştefănescu răspunde. Acolo în nr. 2 *(R.S.)* sfătuiam pe d-l Ştefănescu să citească pe Maurice Block, *care, fiind din aceeaşi şcoală din care e şi Braudrillart* (după care d-l Ştefănescu şi-a făcut articolul), *zice* etc.":

Va să zică nici articolul nostru nu l-a citit ori citind o pagină a uitat pe celelalte.

Am văzut că d-l Ştefănescu nu cunoaşte nici o boabă nici din socialism, nici din cateder-socialism; atît de puţin cunoaşte încît nu ştie, nici pe nume, cine sînt socialiştii şi cine cateder-socialiştii şi, lucru surprinzător chiar pentru un d-l Ştefănescu, nu ştie, pe nume măcar, nici pe fruntaşii acelei şcoli pe care crede că o reprezintă.

Ce ştie deci? Nimica, nimica şi iar nimica. Şi acest d-l Ştefănescu îndrăzneşte să ne facă morală că nu sîntem logici şi pricepuţi, că nu cunoaştem ce este socialismul, că am căpătat noţiuni pe stradă.

Se vede că d-l Ştefănescu prea s-a încrezut în vorba românului că *obraznicul mănîncă praznicul*... cîteodată mănîncă şi altceva... d-l Ştefănescu.

După toate aceste caraghioslîcuri, d-l Ştefănescu, ştiind că de la sfîrşitul vorbei atîrnă de multe ori efectul, încheie articolul *Să sfîrşim vorba* prin următoarele cuvinte: „Au bon entendeur un demi-mot suffit" cu semn de exclamaţie. Cît despre cele ce zici că: „niciodată nu veţi putea să mă convingeţi că *fructul* muncii mele ţi se cuvine d-tale", dacă ar fi de vorbit, am zice că este ciudat a spune asemenea frază socialiştilor cînd ei alta nu voiesc decît ca nimeni să nu fie despoiat de roadele muncii sale, dar d-lui Ştefănescu îi vom spune că dacă aceste fructe ale muncii d-sale sînt articolele criticate de noi, apoi poate să doarmă liniştit, cu uşa deschisă, nu se va găsi nici un hoţ aşa de prost încît să dorească asemenea *fruct*. Iar despre vorbele cele franţuzeşti spunem că ne pare rău de ce nu le-a urmat d-l Ştefănescu... de ce n-a spus numai un „demi-mot" ca să-l afle lumea ce poate, în loc să umple 7 coloane de caraghioslîcuri...

Acuma cîteva cuvinte către cititori.

Unii dintre prietenii noştri ne-au sfătuit să nu mai stăm la vorbă cu d-l Ştefănescu, căci fiecare cititor va înţelege că nu-i cu cine vorbi. Noi însă ştim că, pe lîngă cei ce vor zice: „Ce mai trebuia să stea cei de la *R.S.* la vorbă cu d-l Ştefănescu?", se vor afla şi de cei ce vor zice: „Pînă şi d-l Ştefănescu i-a răpus pe cei de la *R.S*?!".

Acuma însă credem că ni se va ţine seamă de jertfă, chiar şi de generaţiile viitoare, şi nu vom mai vorbi de d-l Ştefănescu. Prin urmare, d-le Ştefănescu, cu d-ta cel puţin am sfîrşit vorba pentru totdeauna. Ajunge şi prea ajunge!

REVISTA SOCIALĂ *(IAŞI), ANUL I, NR. 5 ŞI 6, AUGUST ŞI SEPTEMBRIE 1884, P. 182–193, 205–214*

ROBIA ȘI SOCIALISMUL[80]

Cînd ni se întîmplă să vorbim despre fariseii din Iudeea ori despre sofiștii Greciei, de multe ori ne mîngîiem că asemenea ființe sînt oameni ai trecutului depărtat. Ne mîngîiem că la noi știința a ajuns să fie cu totul nepărtinitoare, că se îngrijește numai de fapte și prin urmare de adevăr și nu se pune, ca sofiștii Greciei, în slujba partidelor ori, și mai rău, în slujba celor bogați și tari, împotriva celor săraci și slabi. Dar această credință a noastră e înșelătoare. Nu numai că n-au pierit sofiștii din lume, dar cu cît cunoștințele științifice se înmulțesc cu atîta se face mai mare izvorul din care pot scoate sofiștii de astăzi armele lor pentru a apăra starea de lucruri așa de potrivită pentru dînșii ori pentru stăpînii lor. Să luăm un fapt cît de simplu. Să presupunem că ieșim pe uliță și vedem pe unul... să-i zicem Stan, care, folosindu-se de puterea sa materială, bate și dezbracă pe Bran. Cunoscînd regulile moralei celei mai elementare ale societății de acuma, chiar d-ta dai un ghiont zdravăn lui Stan și scoți pe Bran de la belea.

Ei și ce, crezi că toți vor lăuda o faptă atît de omenească ? Așa, vorbă să fie ! Se înțelege că se vor găsi și de aceștia. Dar cîți din cei interesați ca Stan să stăpînească pe Bran, cîți se vor găsi care nu numai că te vor opri de la faptă, dar chiar te vor face să-ți treacă gustul de asemenea galantonii ? Dar cîți nu-ți vor arăta, în numele religiei, moralei, științei chiar, că ai făcut rău ?

„Nu ai făcut bine" — îți vor spune, ridicînd ochii spre cer, locțiitorii lui D-zeu pe pămînt — popii : „N-ai făcut bine, fiule, pentru că te-ai împotrivit voinței lui D-zeu, care știe ce trebuie să se facă pe pămînt și fără de voia căruia un fir de păr nu se înălbește și care a voit ca pămîntul și viața aceasta trecătoare să fie valea plîngerilor și a întristării. Și dacă Stan e nedrept lasă, Bran, care suferă aicea, își va afla în cer mare și multă milă !".

„N-ai făcut bine — vor striga moraliștii sentimentali, — pentru că prin silnicie nu poți face nici un bine, trebuia să vorbești cu iubire și blîndețe către aproapele tău Stan ca să curmezi silnicia. Cine scoate sabie de sabie va pieri".

„N-ai făcut bine — vor striga armoniștii din școala liberală [81], care au ca lozincă „Laissez faire, laissez passer *, — n-ai făcut bine că te-ai amestecat în relațiile dintre doi oameni, căci numai din deplina libertate a tranzacțiunilor omenești, lăsate în voie, se naște armonia între oameni. Dezbrăcarea lui Bran prin bașbuzucia lui Stan este un rău închipuit, numai ți se pare că-i rău, ori chiar dacă-i rău îi un rău trecător. Lasă-i în pace ; amestecîndu-te între dînșii, aduci sila între oameni, siluire în tranzacțiunile omenești : «Laissez faire, laissez passer»".

„N-ai făcut bine — vor striga filozofii pozitiviști, naturaliștii învățați, — n-ai făcut bine amestecîndu-te între Stan și Bran. Apărînd pe Bran împotriva lui Stan, n-ai făcut bine, pentru că în toată viața organică e o luptă, «strugle of life», o luptă pentru trai în care cei slabi trebuie să piară și să rămînă cei tari, cei mai bine potriviți pentru felul de acuma al vieții ; o luptă care e cel mai puternic mijloc de propășire, pentru că printr-însa se aleg cei tari, care trăiesc mai departe și lasă

* [lăsați lucrurile să meargă de la sine]

copiilor lor ca moștenire însușirile cu care au fost înzestrați în viață, și astfel speciile se îmbunătățesc, progresul este neîntrerupt; apărînd pe Bran împotriva lui Stan, mergi împotriva progresului, căci aperi pe cel slab. Lasă să rămînă cel tare, să rămînă Stan, piară Bran!".

Și multe de acestea îți vor mai zice, fiecare vorbind după cum se va pricepe și după bacșișul ce așteaptă să primească de la Stan. Dacă cititorul nu va fi pregătit pentru a întîmpina asemenea potop de fraze, i se va părea poate chiar și lui că este cel mai vajnic tîlhar pentru că a îndrăznit să scoată pe Bran din ghearele lui Stan.

Noi, socialiștii, însă nu ne mirăm și nu ne descurajăm de asemenea larmă. Înarmați cu adevărata știință, cunoscînd dinainte ce ne așteaptă în spinoasa cale ce am apucat, cînd ne-am hotărît a sluji progresului, și, de se va cere, chiar a ne jertfi pentru dînsul; noi știm cum să ne purtăm cu acești sofiști și ce să le răspundem. Cîteodată însă în acest cor de voci ce se ridică pentru apărarea intereselor burgheze se aude vreun glas puternic care acoperă pe toate celelalte, un glas cu autoritate, glasul vreunui om care a muncit o viață întreagă pentru adevăr și de la care n-am fi așteptat să se amestece cu slugile plătite ale bogaților. De sofiști puțin ne pasă, ni se umple însă sufletul de amar cînd oameni ca Haeckel ori H. Spencer încep a spune tot aceleași fraze lipsite de temelie.

Haeckel (acum, nu cînd a publicat *Crearea naturală a ființelor organice)* spune că adevărata știință arată că organizarea cea mai bună este cea aristocratico-feudală și Herbert Spencer găsește acuma că socialismul nu e altceva decît o *sclavie viitoare*. În articolul acesta ne vom ocupa de Herbert Spencer.

În luna aprilie 1884, în revista engleză *Contemporary Review*, H. Spencer a publicat un articol sub titlul de *The comming Slavery (Robia viitoare)*.

Să vedem ce zice Spencer?

Vorbind despre măsurile filantropice luate de stat și de municipalități în Englitera, Spencer zice: „Sistema regularizării pe cale administrativă ia tot mai mare întindere, mulțumită obiceiului de a merge pe drumul unor precedente care se fac cu atîta mai autorizate cu cît politica noastră merge tot în această direcție înainte. Apoi

vedem tot mai mare nevoie de siluirea și de amestecarea guvernului, fiindcă amestecul este urmarea firească a unui rău produs prin amestecul dinainte. Pe urmă orice amestec guvernamental întărește între oameni ideea că statul trebuie să se lupte împotriva răului și să apere binele. Dar cu cît crește puterea organizației administrative, cu atîta se pierde în societate puterea de a se împotrivi creșterii și mai mari a acestei organizații și influenței ei".

Despre ce amestec al statului e însă vorba? De legile în privința săracilor, legi care fac cu putință ca un cerșetor, în loc de a pieri sub cerul slobod, să intre în vreo casă pentru săraci; de aceea că s-au votat sume pentru a zidi școli comunale; de „Factory acts", adică de niște acte votate de parlament și care opresc pe fabricanți de a întrebuința copii mici în fabrici și care reglementează ziua de lucru pentru cei vîrstnici. Sub această rubrică a amestecării păgubitoare a statului trebuie, după H. Spencer, să socotim și luarea unor industrii pe seama statului, precum și a drumurilor de fier. Toate acestea, după H. Spencer, sînt foarte păgubitoare și duc către socialismul de stat, care socialism nu ar fi altceva decît o robie viitoare („Comming Slavery").

Înainte de a trece la întrebarea — pentru ce numește Spencer socialismul o robie?, — vom arăta punctul nostru de vedere în privința amestecării statului de acuma în treburile societății.

Pentru a înțelege amestecul statului în treburile societății moderne să vedem mai întîi pe ce principii fundamentale se întemeiază societatea de azi.

Principiile fundamentale ale societății europene moderne au fost, cum se știe, proclamate de revoluția cea mare franceză. Care sînt ele? Libertatea de a munci, adică fiecare poate să se ocupe cu orice va pofti; libertatea individuală, adică fiecare poate face ce vrea, numai să nu atingă de-a dreptul libertatea altora; egalitatea politică; egalitatea înaintea legii etc. etc.

Dar după revoluție s-a aflat o lipsă în aceste lucruri așa de frumoase. Pentru a trăi, și prin urmare pentru a fi liber, egal, etc..., trebuie să muncești și pentru a munci îți trebuie unelte, și acestea lipsesc majorității oamenilor. Ce era de făcut? Trebuia să se tocmească la cei ce aveau unelte de muncă, să ajungă economicește su-

puși, adică salariați. Au fost oprite robia, vînzarea pe veci, dar s-au lăsat neîmpiedicate vînzarea pe un timp mărginit, neegalitatea economică și salariatul. Vînzarea muncii se face alături cu frazele pompoase despre egalitate, libertate și fraternitate; salariatul și concurența sînt bazele adevărate ale societății burghezo-individualiste. Și salariatul, vînzarea muncii, preface într-o minciună proastă mult lăudata egalitate și libertate. Omul care își vinde munca e rob, omul care vinde munca nu poate fi deopotrivă cu cel ce i-o cumpără. Salariatul ca temelie a societății nu s-a arătat îndată cît de uricioasă instituție este. Cu înaintarea industriei, a născocirilor, cu grămădirea capitalului în aceleași mîini, atîrnarea muncitorilor de stăpînii capitaliști merge crescînd odată cu creșterea exploatării. În unele privințe, ce-i drept, lucrătorul salariat e mai presus de robul vechi, dar în altele este mai prejos. Stăpînul din vechime avea interes ca robii lui să fie sănătoși, bine hrăniți și să nu lucreze peste măsură, vătămîndu-și sănătatea, pentru că pierzînd robul pierdea o parte din avere. Cum caută astăzi un gospodar bun de sănătatea cailor ori a boilor, așa trebuia să caute și atunci stăpînii deștepți de robii lor... Pentru stăpînul de astăzi această considerație nu mai are loc. Dacă muncitorul salariat se va ruina într-o lună muncind peste măsură și hrănindu-se cu aer, atunci stăpînul va găsi îndată altul, și cîștigul izvorît din munca peste măsură a lucrătorului va rămîne tot în punga lui *(despre plusvaloare*, vezi *K. Marx și economiștii [noștri]*, în nr. 4 etc. *). Am arătat că progresul economic face pe lucrători din ce în ce mai atîrnători de stăpîn *(R.S.* nr. 4 și 6), prin urmare dă putere stăpînului să-și exploateze lucrătorii de-i omoară. Cînd s-au introdus mașini perfecționate, care simplificau munca, așa că se puteau întrebuința femei ori copii în loc de bărbați vîrstnici, atunci, alături cu exploatarea fără seamăn a lucrătorilor, s-a început și exploatarea, fără pereche în istorie, a femeilor și a copiilor. Copii de la 5 la 6 ani lucrînd cîte 16 pînă la 18 ceasuri pe zi mureau cu grămada, națiunea engleză începu a degenera, mai nu se mai găseau

* În privința criticii societății moderne ne mărginim aici la fapte generale și trimitem pentru analiză mai pe larg la articolul citat.

soldați după măsura cerută, puterea lucrătorilor scădea. Ce era de făcut? Lăcomia capitaliștilor, care storsese puterile pămîntului Engliterei, amenința să stoarcă și puterile vii ale nației. Dar pentru a produce și a exploata trebuie materie de exploatat.

Pentru cutare ori cutare fabricant, totuna venea orice s-ar alege din Englitera peste jumătate de veac, vină și potopul după dînsul, dar pentru clasa domnitoare lucrul nu e tot așa: dacă nu ar mai avea clasă de exploatat, apoi nici clasă exploatatoare n-ar putea fi. Pentru a vinde toate mărfurile produse prin munca poporului englez trebuie colonii și pentru colonii trebuie soldați și, poporul degenerînd, puteau să-și ia rămas bun de la armată biruitoare, de la colonii și de la supremația economică. Afară de acestea, clasa domnitoare în Englitera nu se alcătuiește numai din burghezi, mai sînt și lorzi, aristocrați proprietari de pămînt. Dacă burghezimea ticăloșind poporul muncitor are cel puțin un folos trecător, apoi lorzii n-au decît pagubă, și, în sfîrșit, lucrătorii înșiși sătui de starea lor ticăloasă au început a se mișca; colosala mișcare a chartiștilor a băgat groază în inima burghezimii și a aristocrațimii. În fața tuturor acestor fapte, *statul, parlamentul* a[u] fost nevoit[e] să pună frîu lăcomiei capitaliștilor, regulamentînd ziua de lucru, nedînd voie fabricantului să muncească de moarte pe lucrători; în fața acestor fapte, parlamentul a fost nevoit să voteze „Factory acts". Ce au fost deci aceste „Factory acts"?

Fost-au un fapt filantropic din partea parlamentului, o filantropie nerațională, cum crede Spencer din înălțimea sa filozofică? Deloc. Au fost numai o necesitate a clasei domnitoare, urmînd din mersul firesc al lucrurilor. Au fost un lucru făcut cu chibzuială, o măsură pentru a face exploatarea cu putință fără a omorî poporul englez. Lucrînd așa, parlamentul și statul au lucrat ca un stăpîn cuminte, care, în loc de a-și omorî vitele de la plug prin muncă peste puterile lor într-o lună, le pune să lucreze mai cîte puțin, dar se folosește de munca lor ani îndelungați. Pentru fiecare capitalist luat îndeosebi era totuna dacă va pieri poporul englez ori nu, dar pentru clasa exploatatorilor a trebuit „Factory acts": așa a cerut interesul lor.

Robiea și Socialismul

Respuns lui Herbert Spencer

(Extras din „Revista Socială“ No. 7—12 an. I și 1 an. II)

Pretul șese-zeci de bani

IAȘI
TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER. STRADA TRIMARIEI
1886

Să luăm alt exemplu adus de Spencer ca dovadă de un sentimentalism nerațional din partea clasei domnitoare, anume „poor laws“, legile pentru săraci. Se știe că în Englitera este o taxă ori contribuție destul de mare care se întrebuințează pentru a zidi case în care cerșetorii săraci pot afla adăpost * și primi un ajutor. Să vedem, urmează oare legea aceasta din blîndețea caracterului, din sentimentele filantropice, fie raționale, cum cred unii, fie neraționale, cum crede Spencer, ale burghezimii ?

Cei care n-au citit *Capitalul* lui Marx ar face bine să citească nr. 5 și 6 din *R.S.* și acolo vor vedea cum se formează proletariatul și armata de rezervă a capitalismului. În acel articol, cititorul va vedea cum mașinismul alungă afară mulțime de lucrători, care se prefac în suprapopulație, după terminologia lui Marx ; cum în producțiunea anarhică de astăzi crizele prefac această suprapopulație într-o instituție neînlăturată a societății de azi și cum o parte din această suprapopulație în timpul înfloririi treburilor intră în lucru, cel puțin în parte, dar rămîne din nou pe drum cînd treburile slăbesc ; cum, în sfîrșit, din o parte a acestei suprapopulații se face o pătură socială de cerșetori, vagabonzi, prostituate etc... Acolo s-a arătat că toate acestea sînt o urmare de neînlăturat a organizării societății de azi. Pentru cei care nu vor ori nu pot citi acele rînduri, vom constata un fapt, cunoscut de toți și primit chiar de primul ministru, d-l Ioan Brătianu, în discursul de la Ateneu, anume că dezvoltarea industriei aduce, totodată, proletariatul și o sărăcie înfricoșată. Cu cît o țară este mai industrială, mai civilizată, mai bogată, cu atîta mai mulți săraci, cerșetori va avea acea țară, și nicăieri această lepră a sărăciei și a cerșetoriei n-a luat mai mare întindere decît în cel mai industrial, în cel mai bogat oraș din lume, în Londra. Dar ce e cerșetorul ? E un om care nu e legat prin nici un interes de societatea de acuma. Neavînd nici proprietate, nici casă, nici masă, nici familie, poate cu drept cuvînt zice : *Nu-mi pasă de toate fleacurile acestea* și, în deznădăjduirea ce-l poate cuprinde, e în sta-

* Nu-i vorbă, acest adăpost e atît de ticălos încît mulți cerșetori voiesc mai degrabă să piară de foame pe stradă decît să intre într-însul.

re să fie şi chiar ajunge cel mai mare duşman al tuturor aşezămintelor de astăzi. Duşmanii deznădăjduiţi, săraci, cerşetori, vagabonzi sînt foarte primejdioşi pentru societate, chiar cînd sînt puţini; dar, cînd dezvoltarea industriei mari le înmulţeşte numărul într-un chip înspăimîntător, atunci ei sînt o primejdie mare şi neîncetată. Ce e de făcut? Rămîne o alternativă: ori să schimbăm toată organizaţia societăţii de astăzi, organizaţia capitalistă, burgheză, individualistă, întemeiată pe salariat şi concurenţă, care schimbare ar nimici răul din rădăcină, fiindcă n-ar mai fi pricina care face săraci, ori prin vreun mijloc mai domol să micşorăm răul, să dăm ceva ca să asigurăm domnia despoierii, domnia clasei burgheze, domnia capitalismului. Se înţelege că burghezii au ales mijlocul din urmă, aruncînd colb în ochii săracilor, făcîndu-i să creadă că-şi dau mare osteneală pentru a le uşura ticăloşia, vîrîndu-i în case de muncă şi astfel paralizînd răul care ameninţă veşnic clasa domnitoare. Se înţelege cît de potrivită e imputarea de filantropie ce face Spencer claselor stăpînitoare. Un burghez ar putea ţine lui Spencer următorul discurs: „Domnule Spencer, degeaba ne imputezi sentimentalism, filantropie, beţie politică *(political intoxication)*; dacă e vorba de aşa, nimeni nu ne poate întrece în individualism, în egoism şi poate să ia dracul toată canalia de săraci. Adică socoţi că noi nu vedem că făcîndu-le case le dezvoltăm gustul, le dăm nas; cum ziceţi foarte bine, fiecare amestec al statului întăreşte între oameni ideea că statul trebuie să lupte cu răul şi să apere binele. Dar ce e de făcut? De ar fi canaliile de săraci oameni de treabă, învăţaţi; dacă ar fi citit pe Darwin, pe Haeckel ori articolul dv. *The comming Slavery*, s-ar culca binişor pe uliţă şi ar muri, înţelegînd teoria lui Darwin că, dacă piere, piere că aşa cere lupta pentru trai, care e legea universală a naturii; altul s-ar spînzura, lăsînd testament că moare pentru că a înţeles pe mister H. Spencer, care în articolul *The comming Slavery* spune că săracii dacă mor de foame aşa e legea naturii, că fiinţele nu destul de energice pentru a-şi ţine viaţa trebuie să moară «A creature not energetic enough to maintain itself must die» *); în sfîrşit al treilea

* Despre această frază a lui Spencer şi despre altele, mai pe larg în curînd.

s-ar arunca în Tamisa dînd ca pricina morţii sale teoria lui Bastiat că toate interesele societăţii lăsate în voie sînt armonice. Dar, din nefericire, blestemaţii, în loc de a fi aşa de treabă, ca oameni neluminaţi ce sînt, se răscoală împotriva societăţii, se fac vagabonzi, hoţi, ne strîng de gît (chiar sprijinindu-se pe aceeaşi lege că o fiinţă care nu-i destul de energică pentru a se susţine trebuie să piară) ori, şi mai rău, se fac revoluţionari. Afară de acestea, dacă cerşetorii s-ar îneca cu grămada în Tamisa la vreme de criză, de unde am lua lucrători cînd gheşefturile vor începe a merge bine? Or, să luăm «Factory acts»; apoi ar fi poate mai bine, după d-ta, ca păzind principiul neamestecării statului în treburile indivizilor, ale căror interese lăsate în voia lor etc..., un principiu dealtminteri aşa de bun pentru noi, să fi lăsat ca unii din noi în alergarea sfîntă după cîştig să fi degenerat naţia ori să fi pricinuit o revoluţie; n-ar fi fost oare în amîndouă cazurile amar de noi? Vezi deci, d-le Spencer, că degeaba îţi baţi joc de noi învinovăţindu-ne de filantropie, sentimentalism neraţional etc.[82]. De asemenea lucruri, slavă lui D-zeu, nu s-a pomenit la noi, să ne apere Sfîntul şi de acuma, tot ce facem e bine socotit în interesul nostru şi dacă socialismul (dea D-zeu să-l ia dracul!) în adevăr se va folosi de măsurile ce sîntem siliţi să luăm, apoi — ce să facem? —, cînd sîntem strînşi de gît, să dăm mai bine ceva din avere, numai să ne rămînă cealaltă parte".

Deşi credem că cititorul înţelege din cele spuse aici vederile noastre în privinţa amestecării statului în treburile societăţii şi deosebirea părerilor noastre de ale lui Spencer, cu toate acestea vom cerceta cîteva exemple, fiindcă stăm de vorbă cu marele cugetător Spencer, iar pe de altă parte fiind chestia aşa de însemnată.

Să luăm acuma exemplul cu amestecarea statului în instrucţie. Cînd, zice Spencer, s-au votat în 1833 20 000 de pfunzi sterlingi pentru ziditul şcolilor. Acei[a] ce au votat nici nu s-au gîndit că pun ca principiu că A... este răspunzător pentru chipul cum sînt educaţi copiii lui B; ei nici nu visau că măsura aceasta va duce la instrucţia obligatorie, care după Spencer va lipsi pe văduve de ajutorul fiilor lor.

În adevăr este grozav. Ce trebuie să înveţe mojicul carte şi, mai ales, cum să lăsăm să moară văduvele din

pricina instrucţiunii obligatoare ? Acuma însă noi nu criticăm pe Spencer, ci numai arătăm deosebirea ce este între chipul cum priveşte el amestecul statului în treburile societăţii şi cum îl privim noi. După Spencer cum am văzut, chestia obligativităţii instrucţiunii se înfăţişează cam astfel : statul, parlamentul, voind a vedea pe toţi cetăţenii luminaţi, au votat 20 000 de livre sterline pentru a se zidi şcoli şi pe urmă a făcut instrucţia obligatoare tot cu acest nobil scop. Toată această lucrare e însă greşită, după Spencer, pentru că prin astfel de măsuri se ajunge la socialismul de stat (state socialism), care e robia viitoare, pe urmă măsura e şi neumană căci lipseşte văduvele de ajutorul ce li s-ar putea da de copii.

Pe noi nu ne interesează acuma dacă măsurile acestea sînt umane ori nu, pe noi ne interesează numai pricinile ce au împins pe stat să le ieie şi în această privinţă nu ne unim cu d-ul Spencer.

Progresul material, industrial, progresul născocirilor cer lucrători mai cu cunoştinţă de carte ; concurenţa şi salariatul, am zis noi, sînt temelia societăţii de azi. Şi în această concurenţă, în această luptă a naţiunilor ca să desfacă mărfuri şi să-şi îmbogăţească clasele stăpînitoare vor învinge acelea ale căror lucrători vor fi mai inteligenţi, mai cu carte. Dar este şi alt factor mai puternic. Am spus că pentru ca burghezimea, clasa domnitoare, să desfacă mărfuri se cer colonii. Pentru a răpi colonii se cer războaie, şi fiecine ştie că războaiele se fac acuma mai numai pentru interese economice. Progresul industriei a făcut o revoluţie întreagă în tehnica războiului, şi, între alte cerinţe, se pretinde de la soldaţi nu atîta putere trupească, ca altădată, ci ştiinţă de carte. Un soldat cu ştiinţă de carte învaţă slujba într-un an mai bine decît altul lipsit de cultură în cinci. Prin urmare să încheiem : burghezimea, producînd mulţime de mărfuri, lasă pe lucrători în stare în care erau înainte, dacă nu cumva în stare mai rea (am dovedit în altă scriere, vezi *K. Marx etc.*, în nr. 6) decît în vremurile cînd dezvoltarea industriei nu făcea cu putinţă asemenea producere ca azi. Lăsînd pe lucrători, pe marea majoritate a naţiunii în sărăcie, burghezimea îşi taie singură căile de export : în ţară nu poate desface munţii de mărfuri, căci lucrătorii nu pot cumpăra mai mult

decît înainte, cînd nu se producea nici a zecea parte din cît se produce acuma. Deci sînt de trebuinţă coloniile, şi anume cu orice preţ, şi pentru colonii trebuie armată potrivită cu cerinţele moderne, între care cea mai de căpetenie este instrucţia. Cum vedem dar, instrucţia obligatorie a poporului este în interesul claselor domnitoare şi, prin urmare, şi în al statului, care nu e altceva decît reprezentantul acestor clase.

Noi nu negăm că sînt unii care au votat legile despre care vorbeşte Spencer în adevăr din sentimentalism ; nu negăm şi chiar sîntem siguri că mulţi nici nu visau ce fac ; dar aşa le dicta instinctul de clasă, şi, dacă ar fi trebuit să aşteptăm obligativitatea instrucţiei de la sentimentul claselor domnitoare şi al statului, apoi am fi aşteptat mult şi bine, repetăm dar că şi instrucţiunea obligatorie ca şi legea pentru săraci, ca şi „Factory acts" au fost dictate de interesul de clasă în folosul exploatării poporului.

Să arătăm acuma în scurt părerile noastre. Societatea de azi se întemeiază pe salariat, concurenţă, proprietate individuală şi libertate politică individuală. Trăind pe aceste baze, societatea se împarte în două clase : a stăpînilor şi a supuşilor. Mergînd înainte, societăţile produc nişte fenomene nefericite care ameninţă chiar existenţa societăţii şi, mai ales, interesele clasei domnitoare. De aici urmează că temeliile societăţii sînt proaste şi de aceea trebuie de schimbat bazele. O asemenea încheiere înseamnă pieirea claselor domnitoare, de aceea aceste clase şi reprezentantul lor, statul, fac fel de fel de încercări de a împuţina şi îndepărta primejdia. Aceste încercări şi măsuri, deşi arată la iveală că bazele organizaţiei sociale sînt proaste, prelungesc exploatarea pe o vreme nehotărîtă, tocmai ceea ce se cerea.

O şcoală burgheză, şcoala doctrinară, neînţelegînd bine ce se petrece în viaţa reală ori din alte pricini, închide ochii la toate relele ce urmează din mersul firesc al lucrurilor într-o societate întemeiată pe bazele numite mai sus şi strigă : „Nu vă amestecaţi, lăsaţi societatea să se mişte pe bazele liberalo-burgheze şi va fi bine, toate interesele societăţii lăsate în voie se vor potrivi de minune între dînsele". Aceasta e partida cu „Laissez faire, laissez passer".

Altă partidă, tot burgheză, tot în interesul său de clasă domnitoare, vede că nu se poate merge pe bazele numite mai sus fără a se admite amestecul statului. Aceasta susține amestecul statului. Prin urmare și o partidă și cealaltă sînt cu desăvîrșire burgheze, individualiste și egoiste, lucrează în folosul clasei lor.

Ce avem deci de împărțit noi, socialiștii, cu aceste partide cînd socialismul reprezintă interesele claselor sărace, proletare? E văzut lucru că amîndouă ne sînt dușmane prin firea lor de partide ale claselor domnitoare, pe cînd noi sîntem partida poporului muncitor. Se vede deci cît de mare greșeală este să zicem că ideile socialiste au cuprins statul modern. Statul amestecîndu-se își îndeplinește menirea sa de reprezentant al claselor privilegiate.

Dacă ne-am oprit atîta de mult pentru a arăta adevăratul caracter al amestecării statului în treburile societății, pricina este că chestia în sine e foarte însemnată; că ea ne dă lumină asupra poziției socialismului în fața statului, poziție așa de controversată nu numai între prietenii și neprietenii socialismului, dar chiar și înăuntrul socialismului; în sfîrșit pentru că răspunsurile făcute lui Spencer de socialiști, pe cît ne-au căzut în mînă, cum sînt *Socialism and Slavery* de Hyndman, broșura lui Franc Fraiman * ori răspunsul din revista socialistă *The Truth*, au greșeala că nu arată bine chestia aceasta. Mai mult decît atîta, talentosul scriitor socialist H. M. Hyndman, în broșura lui *Socialism and Slavery*, ia apărarea statului și a măsurilor lui împotriva lui Spencer. După părerea noastră, Hyndman face greșeală și iscă numai tulburare în capetele socialiștilor. Noi nu negăm că unele măsuri luate de stat pot să folosească socialismului, pot chiar să apropie încîtva revoluția socială, dar statul ia aceste măsuri fără de voie, silit de logica istoriei [83]. Nu numai statul, dar și fabricantul cînd ruinează pe concurenții lui și pe maiștrii mici și concentrează bogățiile, precum și bancherul cînd ruinează declarînd falită burghezimea mică... apropie revoluția socială **. Oare nu cumva vom zice că și aceștia ne sînt aliați și vom da mîna acestor venerabili și onorabili domni? Toată istoria scrisă a omenirii ne înfățișează o luptă de clase: o minoritate organizată exploatează într-un chip ori în altul masele neorganizate ale poporului muncitor. Statul a fost totdeauna (vorbim de istoria scrisă) un instrument al claselor privilegiate, o organizație care făcea cu putință, ușura exploatarea și ce a fost statul aceea a și rămas. Noi, socialiștii, reprezentăm și noi o clasă, clasa maselor exploatate. Ce putem avea deci comun cu dînsul? Meargă deci el [pe] drumul lui, noi vom merge pe al nostru, și cînd drumurile acestea se vor întîlni statul ne va găsi în fața lui ca vrăjmași neîmpăcați, care-i înțeleg firea. Cînd el, nevoit de împrejurări, ne va face concesii, le vom primi, ne vom folosi de dînsele, dar, repetăm, niciodată statul nu ne va înșela asupra adevăratului său caracter. De aceea ne lepădăm hotărît de alianța care, după Spencer, este între socialism și între stat; această alianță nu-i altceva decît manevre făcute de doi dușmani care își lasă teren cînd unul, cînd altul. Văzînd aceste concesiuni, aceste cedări de teren, un om nepriceput ar putea să-și închipuie că are în față cine știe ce prieteni cînd în adevăr aceste concesiuni nu sînt decît fapte de tactică războinică cerute de împrejurări.

* *Herbert Spencer on Socialism etc.*

** Vom explica altă dată mai pe larg pentru ce.

Credem că am limpezit, pe cît ne-a îngăduit locul, această chestie și în capitolul viitor vom vorbi despre ideile antisocialiste ale lui Spencer, idei din care scoate el încheierea că socialismul poate fi numit „robia viitoare".

Statul și pieirea lui de neînlăturat

În capitolul trecut am arătat că greșește d-l Spencer privind unele din măsurile luate de statul de azi ca luate cu scop de a prii socialismului ori din simțire iubitoare de oameni, am arătat, zic, că-s luate în folosul clasei reprezentate de stat și că dacă aceste măsuri folosesc socialismului pricina este o necesitate istorică. Mai jos vom vedea acest adevăr și mai limpede. Să vedem acuma ce este statul din punctul de vedere socialist. Cu atîta mai de nevoie este această cercetare mai adîncită cu cît,

scriind articolul trecut, n-am avut la îndemînă decît articolul din *Contemporary Rewiew* intitulat *Comming Slavery*, acuma însă a ieşit o carte întreagă, *L'Individu contre l'État*, în care, afară de *Comming Slavery*, sînt adunate mai multe alte articole scrise tot cu acelaşi scop, adică pentru a dovedi că statul modern, amestecîndu-se în treburile indivizilor, făcîndu-se stăpîn peste toate, ne va duce la socialismul de stat, care nu înseamnă altceva decît robie, fiindcă în societatea în care ar domni socialismul toată activitatea individului trebuie să fie regulată de stat, adică nu altceva decît robie. În faţa acestei amestecări a statului cu socialismul trebuie să arătăm, pe scurt cel puţin, ideea socialismului asupra statului. Pentru a înţelege ce e statul, pentru a-i înţelege caracterul, trebuie să vedem cum s-a născut statul. Antropologia modernă ne arată triburi preistorice, care nici idee de stat n-au, care trăiesc cîrmuite de obiceiuri, „obiceiuri care urmează din condiţiile lor materiale" (vezi *L'Individu contre l'État*, p. 134—138). Cu propăşirea materială a triburilor, propăşire care a atîrnat mai ales de la despărţirea muncii, unii membri au căpătat însărcinarea de a se îngriji de paza tribului, de buna regulă înăuntrul lui etc..., dar această însărcinare a fost mai mult ca o funcţie : unul făcea o treabă, altul altă, şi atîta tot. Pînă acuma avem deci statul numai în germene, statul adevărat nu există încă şi sub forma lui de atunci este trebuitor pentru propăşirea tribului, pentru a creşte puterea acestui trib faţă de altele, e unealtă de luptă. Dar, împărţirea muncii crescînd, uneltele îmbunătăţindu-se, începe a fi cu putinţă ca unii să fie cu totul scutiţi de muncă, dealtfel, şi să se îndeletnicească numai cu paza tribului, cu armele. Războaie neîntrerupte cu vecinii fac să se dea din ce în ce mai mare putere celor ce cîrmuiesc tribul cel puţin pe vremea luptelor. Aici vedem dîndu-se la iveală caracterul statului, arătîndu-se ca o putere ce stă deasupra tribului, în afară de trib. Războaiele între triburi sînt, prin urmare, pricina de căpetenie a dezvoltării statului pe lîngă dezvoltarea economică care face cu putinţă ca statul să ia naştere. Dar statul nu poate să capete putere mare, să ajungă la aşa putere covîrşitoare, cum face în timpurile istorice. Un şef de trib, deşi are în timp de război putere nemărginită, o pierde însă în vremuri liniştite.

Statul capătă adevăratu-i caracter (de a fi afară din societate, de a sta deasupra ei, de a fi un parazit al societăţii) tocmai cînd societatea se împarte în clase, împărţire care atîrnă de la diviziunea muncii, de la îmbunătăţirea uneltelor de muncă şi de la introducerea proprietăţii individuale (de la început numai asupra turmelor). Societatea se împarte în două clase : una care produce şi alta care consumă fără a produce. Progresul economic, adică îmbunătăţirea producerii hranei, face cu putinţă această stare de lucruri, adică se poate ca din munca unei părţi să trăiască întreaga societate. Pe de altă parte, proprietatea individuală face cu putinţă ca o parte din societate să se constituie ca o clasă deosebită de cea producătoare *. După ce s-au născut clasele, după ce în societate este antagonism între clase, statul se face reprezentantul clasei domnitoare şi-şi păstrează acest caracter în tot timpul istoriei omeneşti. Reprezentant al castelor aristocratice din Egipt şi din India, al aristocraţiei grece şi al patricienilor romani, statul, după căderea Romei, ajunge reprezentantul feudalilor. Cînd burghezimea (Tiers état) învinse feudalismul, statul îşi schimbă caracterul ca întotdeauna, făcîndu-se reprezentantul clasei domnitoare, al burghezimii. Socialismul în toată istoria omenirii vede mai ales lupta de clase, luptă pricinuită mai ales de interese materiale, de interese economice. În această luptă a fost totdeauna o clasă de oameni cu interese solidare, care clasă a ajuns domnitoare şi a caracterizat epoca. Astfel, feudalii au dat caracterul deosebit unei întregi epoci istorice (feudalismul), tot aşa burghezimea dă caracterul de căpetenie epocii în care trăim (capitalismul). Care clasă de oameni va ajunge de acum la putere şi va da caracterul ei unei epoci istorice noi ? Această clasă este, după noi, proletariatul, e poporul muncitor, şi această clasă va realiza *socialismul*, adică proletariatul, învingînd pe burghezime, va da caracter socialist epocii următoare. Se înţelege că nu putem vorbi pe larg despre societatea viitoare socialistă (vom vorbi despre aceasta altă dată), facem numai

* De la început, la toate triburile a fost proprietate comună, şi această proprietate nu lasă să se nască deosebiri de stare materială a membrilor şi deci nici clase deosebite. Proprietatea individuală este deci izvorul neegalităţii economice.

o observație, și anume în privința deosebirii între domnia burghezimii, caracterul epocii capitaliste, și perioada socialistă. Deosebirea este nemăsurat de mare. În adevăr, toate clasele care au ajuns pînă acum la stăpînire aveau sub dînsele clase pe care să le stăpînească. Feudalii domneau peste burghezime (neguțători și meșteri), peste corpurile de meserii din orașe și, în general, peste poporul muncitor. Burghezimea, ajungînd la putere, domnește peste poporul muncitor, peste proletariat. Dar proletariatul, poporul muncitor, ajungînd la domnie (luptînd cu clasa de mai înainte), nu mai găsește altă clasă ca să o stăpînească. Poporul muncitor este cea din urmă clasă (quatrième état) și n-are pe cine să mai stăpînească. Ideea acestei clase, socialismul, cere ca toți să producă și să consume, arată de pe acuma că nu poate fi vorba de clase, ci de egalitate socială. Ajungerea clasei muncitoare la putere este deci, totodată, și desființarea claselor împreună cu lupta de clase, care va înceta. Cînd zicem dar că proletariatul va ajunge la stăpînire, asta înseamnă nu că va ajunge să domnească peste celelalte clase, ci că (dacă păstrăm cuvîntul) se va stăpîni pe sine singur, ori că omenirea socialistă va domni asupra-și, stăpînirea în înțelesul de azi va pieri. Iată deosebirea cea mare între ajungerea clasei muncitoare pe arena istoriei și ajungerea celorlalte clase de pînă acum (feudali, burghezi); împreună cu biruința clasei muncitoare pier clasele, piere lupta de clasă. Să vedem cum rămîne cu statul.

Statul, am zis, reprezintă clasa domnitoare. În istorie statul își schimbă caracterul după clasa domnitoare. Acolo însă unde nu-s clase, nu poate fi nici stat. Cînd vor pieri clasele și lupta de clase, va pieri și statul. În adevăr. Ce rol are statul ? În epoca feudală înfățișa puterea feudalilor în fața orașelor, în fața poporului muncitor ; astăzi statul reprezintă burghezimea în lupta ei de clasă împotriva proletariatului. Dar ce funcție poate avea el cînd poporul muncitor va doborî la pămînt clasele vechi, împotriva cărei clase îi va trebui poporului muncitor statul ? Statul, prin urmare, într-o societate egalitară, socialistă, n-are nici un înțeles, întocmai după cum n-ar avea papismul într-o societate ateistă și armatele într-o societate ce n-are de purtat războaie. Aceasta este în cîteva cuvinte ideea socialismului științific, ară-

tată în cîteva vorbe. Așadar, cînd Spencer dovedește în cartea lui că statul a fost reprezentantul silniciei, că s-a zămislit din putere și prin putere a trăit, că statul nu produce nimica, ci consumă, ca un parazit, zice tocmai ceea ce spune și socialismul științific, adică arată că statul este reprezentantul luptei de clasă. Deosebirea cea mai mare între Mister Spencer și socialism este că Spencer restrînge rolul statului la justiție, la păzirea proprietății, familiei etc..., adică, prin alte vorbe, zice statului că trebuie să fie (cum vom vedea limpede mai jos) reprezentantul clasei burgheze, pe cînd socialismul zice că statul trebuie să piară cu totul lui tot. De unde dar i-a venit lui Mister Spencer ideea ciudată că se luptă împotriva socialismului cînd se luptă împotriva dușmanului celui mai înverșunat al socialismului, în contra statului ? Dar de unde vine, ne vor zice unii, de unde vine dar că socialiștii, partide întregi socialiste, cum e cea germană ori cea engleză, cer de la stat, de pildă, mărginirea muncii la 10 ceasuri pe zi ? Prin aceasta nu recunosc ei oare statul, nu legitimează existența lui, nu-i dau astfel și mai mare putere decît are ? Răspuns lămurit la această întrebare e cu atîta mai de nevoie, cu cît pot să ne-o facă nu numai burghezii, nu numai spenceriștii, dar și unii socialiști. Pentru a răspunde trebuie să ne întoarcem puțin îndărăt. Am zis că în istorie vedem mai ales lupta de clasă și că o clasă dărîmă pe alta prin luptă și-i ia locul. Dar calea pe care ajunge o clasă la domnie e lungă și complicată, nu se petrec lucrurile cu simplicitate matematică, cum s-ar părea cuiva după vorbele noastre. Burghezia a învins feudalismul, dar nu a fost o bucată de timp numai feudalismul și apoi să fi venit o clasă gata făcută și să o fi răsturnat, luîndu-i locul. Dimpotrivă. Burghezia s-a dezvoltat încet-încet, a început din veacul al XV-lea și a ajuns clasă domnitoare tocmai după revoluția cea mare franceză, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Timp de 300 ori 400 de ani s-a dezvoltat burghezimea, a luptat pentru aceasta, folosindu-se de împrejurări cum a[u] fost, de pildă, creșterea atelierelor, a comerțului, descoperirea Americii și a drumului la Indii, creșterea orașelor etc. Cu cît se făcea burghezimea mai puternică, cu atîta statul feudal a fost nevoit să-i facă concesii mai multe, pe de altă parte cu cît statul feudal făcea mai multe concesii, cu atîta se dezvolta burghezimea mai

puternic şi cerea concesiuni şi mai mari... Un Spencer feudal ar fi mustrat pe statul feudalilor pentru concesiunile făcute burghezimii, crezîndu-le că vin din sentimentalism etc., pe cînd ele erau silite, aduse de creşterea clasei viitoare. Pe de altă parte, dacă s-ar fi găsit unii care să zică că nu trebuie să se ceară felurite foloase pentru burghezime de la statul feudal, căci prin aceasta i-ar da mai mare tărie, burghezimea ar fi putut răspunde — că nu-i aşa de neghioabă — că, dimpotrivă, va cere cît mai mult şi se va folosi pe cît cu putinţă de concesiunile ce va putea scoate şi că aceste concesiuni o întăresc pe dînsa şi apropie momentul biruinţei, adică a[l] desfiinţării statului feudal şi al înlocuirii lui prin cel burghez. Avînd astfel de premise, ne întoarcem la exemplul nostru — la cerinţa socialismului de a se regula prin lege lungimea zilei de muncă la 10 ori la 8 ceasuri. Socialismul va fi pus în practică de clasa proletariatului, de poporul muncitor. Această clasă se dezvoltă în societatea de azi cum s-a dezvoltat burghezimea în societatea domnită de feudali. Ca şi burghezimea, are şi proletariatul împrejurări care-i folosesc. Aşa sînt (şi aici se înţelege că nu putem aduce decît puţine exemple), de pildă, grămădirea lucrătorilor în oraşe şi în fabrici în interesul producţiunii (şi prin urmare al burghezimii) şi al industriei mari. Dar strîngîndu-i în oraşe, în fabrici cu miile burghezimea singură, fără să vrea, organizează o armată întreagă de lucrători, care, fiind la un loc, simt interesul de clasă, încep a pricepe că interesele lor sînt altele cu totul decît ale stăpînilor etc... Pe de altă parte, în fabrici lucrătorii produc cu maşinile cele mai bune şi lucrează colectiv, în comun, productul ce iese din fabrică este deci un product comun al miilor de lucrători, cu alte cuvinte chiar societatea de azi dă formă comunistă producţiunii. Am putea aduce încă o mulţime de exemple cum va fi în societatea viitoare, dar în asemenea amănunte am putea intra într-un studiu deosebit, aici nu este locul. Ne mărginim la aceste două : că burghezia însăşi organizează armata proletariană, organizează proletariatul ca clasă şi chiar dă producţiunii forma viitoare, cea colectivistă. Dar, oricît ar fi de mulţi lucrători într-o fabrică, munca peste măsură îi dobitoceşte, nu-i lasă să se înţeleagă între dînşii, să vorbească despre interesele comune, să-şi priceapă starea în care se află

etc... Scurtarea zilei de muncă este de mare nevoie pentru lucrători, căci ei, muncind mai puţin, au mai multă vreme pentru a citi, pentru a se înţelege între dînşii, pentru a fi, în sfîrşit, mai oameni. Pe de altă parte, cîştigarea unui drept împotriva burghezimii (cum este, de pildă, scurtarea zilei de muncă) îi încurajează, le dezvoltă solidaritatea pentru luptă, spiritul de clasă etc... Dar toate acestea sînt de însemnătate uriaşă (alături, se înţelege, şi cu alte condiţii) pentru ca poporul să ajungă la domnie, şi *domnia proletariatului înseamnă, cum am spus, nimicirea statului.*

Să arătăm pe scurt cele zise pînă acuma. În toată istoria omenirii vedem lupta de clasă. Statul este reprezentantul şi expresiunea clasei domnitoare, prin urmare, fiind clasa domnitoare, statul este reprezentantul ei. Dar în societatea burgheză se dezvoltă altă clasă, clasa proletariatului, a poporului muncitor. Cu cît însă se dezvoltă clasa muncitoare, cu atît statul burghez e silit, chiar în interesul său, să facă concesii clasei muncitoare. Aceste concesii le face, nevoit de mersul istoriei în general şi în particular de creşterea ameninţătoare a clasei muncitoare şi de cererile ei ; într-un caz ori altul, statul face concesiuni de nevoie. Pe de altă parte, aceste concesiuni făcute clasei muncitoare, care se apropie de a veni pe arena istoriei, grăbesc această venire, venire care *va face să piară statul*, pentru că, fiind instrument de luptă şi de dominaţie al unei clase asupra celorlalte, el n-are pentru ce trăi, nu mai are funcţie. Greşeşte deci Spencer cînd crede că statul ia măsuri în folosul poporului muncitor dus de simţiri filantropice ; statul le ia silit, pentru că altminteri ar fi şi mai rău. Greşeşte, de asemenea, Spencer — şi cu dînsul unii socialişti — crezînd că prin aceste măsuri statul capătă mai multă putere, lărgindu-şi cîmpul de lucrare. Greşesc pentru că aceste măsuri, apropiind biruinţa clasei muncitoare, *apropie de asemenea pieirea statului.*

Sînt însă alte măsuri ale statului care se iau anume împotriva poporului, de pildă mărirea armatei. Aceste măsuri se înţelege că se deosebesc mult de cele dintîi, căci întîrzie înfrîngerea burghezimii. Deci celelalte au de urmare nimicirea statului, iar acestea întărirea lui. Aşa este din punctul de vedere al proletariatului şi teoretici[eni]lor socialismului, dar din punctul de vedere al sta-

tului și al burghezimii aceste măsuri sînt de aceeași categorie, numai cele dintîi sînt măsuri de apărare ori de retragere înțeleaptă din fața dușmanului, iar cele de al doilea sînt năvăliri asupra dușmanului, asupra poporului muncitor. Unele și altele fac parte din războiul în contra poporului. Rolul strategiei socialiste în fața acestor condiții e limpede : trebuie să facem pe burghezie să se retragă cît mai mult, pînă va veni vremea să fie zdrobită.

Noi credem că am lămurit, pe cît ne-a îngăduit locul, poziția socialismului în fața statului și în fața amestecării statului în treburile societății, și cititorii văd cît de departe e socialismul de a fi aliatul statului și cît de departe e de a-l întări, de a aduce o stare de lucruri în care statul să fie totul, *cît de departe e deci socialismul de a fi robia viitoare* („Comming Slavery"). Dar, ne vor zice unii, să presupunem că așa este, că socialismul și statul sînt dușmani, dar socialismul realizîndu-se va aduce după sine o nouă organizație socială, și aceasta poate cuprinde în sine siluire, poate fi cu adevărat *robia viitoare* („Comming Slavery"). În adevăr socialismul presupune o organizare a societății și prin aceasta, cum vom dovedi mai jos, se deosebește de societatea actuală dezorganizată ; această organizare însă va face să crească și libertatea societății, și libertatea indivizilor care o compun. Dovedirea acestui adevăr va fi cuprinsul paginilor următoare. Această dovedire e de mare însemnătate, căci siluirea între oameni, „The comming Slavery", este foarte adesea adusă împotriva realizării socialismului, apoi afară de aceasta chestia statului este una din chestiunile ce despart chiar pe socialiști între dînșii.

Ce este libertatea?

Înainte de a trece la chestia dacă socialismul ne va duce la libertate ori la robie, trebuie să ne înțelegem asupra cuvîntului „libertate", pentru că neînțelegerea asupra cuvintelor este una din pricinile de căpetenie ale neînțelegerilor și ale încurcăturilor ce întîlnim în discuțiile pentru și contra socialismului. „Libertatea" pare a fi o vorbă deopotrivă înțeleasă de toți ; nimica însă nu e mai greșit decît atare închipuire. Să ascultăm certele

între partidele politice. După liberali, lucrătorii de azi sînt liberi, au libertate desăvîrșită, pe clăcașii din vremurile feudalismului îi socot drept robi ; după reacționari, țăranii erau mai liberi în vremea feudalismului, cînd stăpînii îngrijeau de dînșii, iar lucrătorii de astăzi, proletarii, nu-s siguri pe ziua de mîine ; după socialiști clăcașii cît și lucrătorii din zilele noastre sînt robi, căci sînt în robia economică. Să luăm alt exemplu. Un om se duce într-o pădure necălcată de picior de om ca să scape de robia societății de azi și să trăiască liber. Unii vor zice că omul acesta va fi în adevăr liber, pe cînd alții cu același drept vor zice că omul nostru va fi într-o robie și mai groaznică, fiind supus la mulțime de întîmplări : la moarte prin foame, la sfîșiatul fiarelor etc... Deosebirea în înțelegerea cuvîntului libertate atîrnă (dacă trecem cu vederea falsificările făcute cu gînd rău) de acolo că libertatea este luată în felurite înțelesuri, și prin urmare zicem încă o dată : *ce este libertatea ?* Pentru a înțelege ce este *libertatea*, să luăm alt cuvînt aproape cu același înțeles, dar mai precis. Acest termen este *independența*, ori *neatîrnarea*. În adevăr, omul este liber cînd îi neatîrnat, îndată ni se ivește întrebarea : neatîrnat *de ce ori de cine ?* Numai înțelegînd acel *ce* și *cine* putem vorbi de independență și libertate. Vorbind de dependența omului, firește, trebuie să înțelegem că-i vorba de atîrnare de un lucru din afară *, și acel lucru este mediul înconjurător. Mediul este tot aceea ce înconjură pe om și poate fi împărțit în mediu natural și în mediu artificial. Sub nume de mediu natural înțelegem toate împrejurările naturale ce înconjură pe om și de care atîrnă, precum sînt : schimbarea climei, marginile ce ne pune planeta pe care locuim etc... Sub nume de mediu artificial înțelegem acel mediu care este creat prin viețuirea oamenilor împreună, precum : organizația socială etc. Pentru a aduce mai multă lămurire în cele ce avem de spus, vom analiza în parte amîndouă mediurile.

Omul înainte de toate atîrnă de mediul natural, adică de natura înconjurătoare. Atîrnă de însușirea și alcătuirea pămîntului pe care șade și care îl hrănește ; atîrnă

* Despre atîrnarea psihică (cînd se zice, de pildă, că omul este robul patimilor sale) nu putem vorbi aici.

de schimbările meteorologice atît de mult încît dacă-i lucrător de pămînt și nu vine ploaie poate pieri de foame; atîrnă de floră și de faună *, după felul cărora trebuie să-și reguleze viața... De aceste atîrnări omul niciodată nu poate scăpa cu desăvîrșire. Învățații ne spun că viața organică, prin urmare și omul, trebuie să piară de pe pămînt fiindcă soarele merge tot răcindu-se și cînd acest izvor de căldură și de lumină se va răci și întuneca viața organică nu va mai putea fi. Iată sfîrșitul grozav al omenirii, și acest sfîrșit nu se poate înlătura fiindcă omul nu va putea aprinde alt soare (și anume pe vecie). Dar, dacă omul nu poate să scape cu desăvîrșire de atare atîrnare, totuși poate pînă la un punct. Puțin cîte puțin, omul preface natura după nevoile sale. Astfel: poate ucide animalele vătămătoare ori netrebuincioase și domestici pe cele folositoare; poate schimba condițiile geografice îndreptînd rîurile, tăind ori sădind păduri etc. Această luptă a omului împotriva naturii este, totodată, și lupta pentru neatîrnare, deci pentru libertate. Cu cît omul va preface mai mult natura după trebuințele sale, cu atîta atîrnă mai puțin de dînsa, este mai liber. Cînd privim un sălbatic care se luptă înarmat cu arme de piatră, care se îmbracă cu piei de fiare sălbatice, care moare de foame dacă nu găsește animale de vînat, cînd îl comparăm cu omul din epocile culte, care a stîrpit animalele ori le-a domesticit, care are uneltele cele mai bune pentru a-și pregăti hrana, care are în puterea-i aburul și electricitatea, atunci înțelegem că sălbaticul este mult mai robit de mediul natural decît omul civilizat și, totodată, înțelegem că propășirea culturii crește neîncetat neatîrnarea omului de natură, îl face mai liber, așa că trebuie să ne privim din acest punct de vedere ca mult mai liberi decît oamenii ce au trăit acum 10 000 de ani și mult mai robi decît cei ce vor trăi peste 10 000 după noi.

Așa este cînd privim societatea din punctul de vedere dinamic, ori cînd studiem societatea în mișcarea ei evolutivă. Să vedem societatea din punctul de vedere static, adică să analizăm cum trebuie de socotit această neatîrnare într-o societate oprită pe loc. Dacă luăm o societate oarecare, de pildă pe cea de azi, și o privim așa cum este, fără a ne uita de unde vine și încotro merge, atunci înțelesul neatîrnării de mediul natural ni se înfățișează astfel: într-o epocă anumită, individul ori clasa de oameni, ori societatea atunci se bucură de mai mare libertate față cu mediul natural cînd se folosește de toate născocirile tehnice, științifice ale epocii de care-i vorba. Dacă după ce s-a născocit plugul de fier, sticla, pușca omul va întrebuința plug de fier la arat, sticlă de ferești și pușcă pentru vînat și apărat de fiare, atunci acest om, deși va atîrna de mediul natural mai mult decît cel ce va trăi 200 de ani mai pe urmă, pentru epoca lui va trebui să fie privit ca stînd în luptă cu natura la înălțimea culturală cuvenită și, prin urmare, se va bucura în această privință de libertatea cea mai mare. Dacă tot în acea vreme cînd omul citat va întrebuința plug de fier, sticlă și pușcă cu cremene, altul va lucra pămîntul cu sapă de lemn, se va apăra de fiare cu toporul și va trăi în casă fără ferești, atunci acest al doilea va fi mai supus naturii și nu va fi atît de liber cît cel dintîi, căci va sta în privința luptei cu natura mai jos decît nivelul cultural al epocii. Dacă după ce s-a născocit plugul cu abur A va lucra cu acest plug, B va lucra cu plugul cu boi (lăsăm de o parte pricinile ce silesc pe B să nu lucreze ca A), C cu cai, iar D cu sapa, atunci A, stînd la înălțimea culturii, va lupta împotriva naturii cu mijloacele cele mai bune și mai puternice și va fi cel mai liber din toți (din punctul de vedere al atîrnării de mediul natural), iar B va fi mai puțin liber, cît despre D acesta va fi rob desăvîrșit.

Să scoatem acuma încheieri din cele spuse.

Ne-am pus întrebare: care om, care clasă de oameni ori care societate se va bucura de mai multă libertate față cu mediul natural? Acuma putem răspunde. Acel om, acea clasă ori acea societate care întrebuințează toate mijloacele tehnice, științifice... cunoscute în epoca de care-i vorba — acel om, acea clasă ori acea societate care luptă împotriva naturii întrebuințînd în folosul său cele mai desăvîrșite unelte de luptă se bucură de maximul de libertate cu putință, este mai puțin în robia naturii înconjurătoare.

Să trecem acum de la mediul natural la cel artificial, la mediul social, pricina pentru care îl numim astfel este

* Vezi Herbert Spencer, *Principii de sociologie*, p. 21—58, și *Economia socială* de Lafargue.

că el atîrnă de om, de organizaţia societăţii, este creat de oameni. Trebuie să cercetăm atîrnarea şi neatîrnarea omului de acest mediu, fiindcă numai neatîrnarea de mediul natural şi de cel artificial poate face pe om liber. Pentru a studia mediul artificial îl împărţim în două sau, mai bine, împărţim organizaţia socială, organizaţia vieţii împreună a oamenilor, în două : organizaţia politică şi organizaţia economică.

Să vedem ce înseamnă atîrnarea şi neatîrnarea individului, şi prin urmare libertatea ori robia lui, din punctul de vedere politic. Sub atîrnarea politică înţelegem atîrnarea voinţei şi acţiunii omului de voinţa şi acţiunea altui om. Neatîrnarea politică va fi deci după definiţia noastră neatîrnarea deplină a voinţei şi a acţiunii unui om de orice alt om, însă deplina neatîrnare a voinţei şi a acţiunii însemnează că omul ar avea drept să facă orice i-ar trăsni prin cap şi, prin urmare (trăind în societate), să lovească neatîrnarea altora. De aceea, neatîrnarea unui om din punctul de vedere politic se mărgineşte prin neatîrnarea celorlalţi, şi astfel vom avea formula veche, dar adevărată, că neatîrnarea politică înseamnă *neatîrnarea voinţei şi a acţiunii de voinţa ori acţiunea altora cu condiţia de a nu vătăma neatîrnarea nimănui,* cu alte cuvinte : *omul este deplin stăpîn pe toată voinţa şi pe toate acţiunile sale pînă cînd nu loveşte în voinţa şi libertatea altora.*

Să cercetăm acum organizaţia economică şi atîrnarea ori neatîrnarea omului de această organizare. În această privinţă, ideile lui Spencer sînt atît de lămurite şi de drepte încît vom cita toată partea privitoare la atîrnarea economică a omului : „Ce alcătuieşte ideea de rob ?" — întreabă Spencer şi răspunde : „Ni-l închipuim mai întîi ca un om în stăpînirea altuia. Cu toate acestea, pentru ca stăpînirea să nu fie numai cu numele, trebuie să fie realizată prin privegherea asupra tuturor faptelor robului, priveghere făcută în folosul stăpînului. Starea de robie se caracterizează, vorbind exact, prin aceea că robul lucrează silit pentru a mulţumi dorinţele altuia. Acest raport de atîrnare are mai multe trepte. Dacă ne amintim că la început robul este prins în război şi că viaţa lui este în puterea celui ce l-a prins, trebuie să admitem o formă aspră de robie cînd robul, privit ca dobitoc, este silit a-şi cheltui toate puterile în folosul

stăpînului. După alt sistem mai blînd, deşi robul lucrează mai ales pentru stăpîn, i se dau însă un timp scurt în care să lucreze pentru sine şi o bucată de pămînt pe care să o semene ca să se poată hrăni mai bine. O îmbunătăţire mai nouă îi dă voie de a vinde roadele bucăţelei de pămînt şi de a ţine pentru sine banii luaţi. În sfîrşit ajungem la o formă şi mai bună care se arată cînd unul care a fost om slobod, avîndu-şi pămîntul său, este pus, prin cucerire, în starea de «servaj» ; atunci trebuie să dea stăpînului, în fiecare an, o cîtime hotărîtă de muncă ori de roade, ori de una şi de altele, rămînîndu-i cealaltă parte pentru sine. În sfîrşit, în unele împrejurări, ca în Rusia pînă mai deunăzi, robul avea voie să se ducă oriunde, să muncească ori să facă negoţ cu condiţia de a plăti stăpînului o sumă hotărîtă pe an. Ce ne face să zicem, în aceste cazuri, că robia este mai aspră sau mai blîndă ? Este lucru văzut că părerea noastră este hotărîtă după gradul de constrîngere sub care individul munceşte pentru alţii, în loc de a munci pentru sine. Dacă toată munca robului este a stăpînului, robia e grea ; dacă, dimpotrivă, partea luată de stăpîn e mică, robia e uşoară. Să mergem acuma mai departe. Să presupunem un proprietar mare şi că proprietatea lui precum şi robii sînt puşi sub îngrijirea fideicomişilor ; ori să presupunem că proprietatea împreună cu robii este cumpărată de o companie. Starea robului fi-va oare mai bună dacă este nevoit a da degeaba aceeaşi cîtime de muncă ? Să presupunem că înlocuim compania prin comunitate : va fi vreo deosebire pentru rob dacă i se ia tot atîta muncă, dacă tot atîta de lung timp va munci pentru alţii şi iarăşi tot atîta de scurt cît şi înainte îi va rămîne pentru sine ? Chestia de căpetenie este să ştim : cît timp e nevoit robul să lucreze pentru alţii şi cît pentru sine ? Gradul robiei se schimbă cu raportul între ceea ce este silit să dea şi ceea ce-şi poate păstra ; fie stăpîn un individ ori societatea întreagă nu-i deosebire" (*L'Individu contre L'État*, p. 50—51).

Aici nu numai că este explicat de minune ce este atîrnarea economică şi arătat că atîrnarea economică este mai de căpetenie în alcătuirea ideii de rob, dar chiar ni se spune cum să judecăm gradul de robie. Aşadar, după Spencer, atîrnarea economică urmează de la cît lucrează omul pentru sine şi cît i se ia de către alţii. Deci

dacă lui A i se va lua din muncă o treime și lui B două treimi, atunci amîndoi vor fi dependenți din punctul de vedere economic (cel mai de căpetenie după Spencer chiar) și B va fi într-o robie de două ori mai mare decît A. Dacă robia, din punctul de vedere economic, se schimbă după partea ce se ia din munca individului, acesta va fi liber cînd nu i se va lua nimica din roadele muncii sau cînd individul va fi stăpîn pe rodul integral al muncii sale.

Să prescurtăm cele zise. Omul e liber cînd nu atîrnă de mediul ce-l înconjură. Acest mediu se împarte în două : în mediu natural și în mediu artificial. Sub numire de mediu natural înțelegem toată natura ce înconjură pe om ; sub nume de mediu artificial înțelegem organizarea viețuirii împreună a oamenilor, adică mediul artificial este creat de oameni. Mediul social, artificial, l-am împărțit în mediu politic și mediu economic. Astfel dar pentru a fi liber omul trebuie să fie neatîrnat de mediul natural, de cel politic și de cel economic. Absolut liber, adică liber cu desăvîrșire, nu va fi omul niciodată față cu mediul natural, dar neatîrnarea lui față cu acest mediu este la gradul cel mai înalt cînd poate lupta cu natura folosindu-se de toate cuceririle tehnice și științifice. Neatîrnarea de mediul politic înseamnă ca omul să fie stăpîn pe voința și lucrarea sa. Neatîrnarea de mediul economic înseamnă cînd omul este stăpîn pe rodul întreg al muncii sale. Ca încheiere din cele spuse este că „omul este liber cînd stă la nivelul cultural al epocii sale în lupta cu natura, cînd e stăpîn pe viața și acțiunea sa pînă cînd nu se atinge de voința și de acțiunea altora și cînd e stăpîn pe tot rodul muncii sale" *. Robia fiind negarea libertății, omul rob poate fi definit astfel : „Este cineva rob cînd în lupta sa cu natura stă mai jos decît cultura epocii, cînd nu-i stăpîn pe voința și acțiunea sa și cînd nu-i stăpîn pe rodul întreg al muncii sale". Între aceste două extremități, între libertate și robie, pot să fie mulțime de grade, mulțime de cazuri ce întîlnim în istoria omenirii. Astfel, unii indivizi, ori unele clase, pot să stea la nivelul cultural al epocii... fără a fi stăpîni pe voința ori pe roadele

* Am definit ce înseamnează om liber în loc de cuvîntul abstract libertate, dar din cele spuse iese și definiția libertății : „libertatea este neatîrnarea omului de mediul natural... etc.".

muncii lor înseși, pot unii să fie stăpîni pe voință fără a fi și pe roadele muncii etc. Această mulțime de cazuri, care s-ar putea deduce teoretic și care au și fost în adevăr, sînt foarte însemnate și trebuie studiate, acum însă nu putem să vorbim despre dînsele.

Ne-am propus să căutăm ce este libertatea, să limpezim un termen așa de încurcat, să găsim un criteriu, o măsură a libertății ; aceasta am și făcut pe cît ne-au îngăduit puterile și locul. Acuma să punem criteriul nostru la societatea de azi și la societatea pe care o vor socialiștii și să vedem : organizația burgheză, actuală, ori societatea viitoare, cum o așteaptă socialiștii, dă individului libertate mai mare. Cu definiția ce am dat libertății, definiție care nu se contrazice nici cu a lui Spencer, căci a noastră este numai mai largă *, să vedem unde e robia : în societatea burgheză ori în cea socialistă ?

Robia în societatea modernă

În articolul trecut am găsit condițiile ce ar trebui îndeplinite pentru ca omul să poată fi socotit liber : iată-le : *omul este liber cînd stă la nivelul cultural al epocii sale în lupta cu natura ; cînd e stăpîn pe viață și lucrările sale întrucît nu se atinge de viața și faptele altuia ; cînd e stăpîn pe tot rodul muncii sale.* Să vedem acuma dacă în societatea de azi se împlinesc asemenea condiții dacă nu pentru toți oamenii, cel puțin pentru cei mai mulți dintr-înșii.

1) „Omul este liber cînd în lupta pentru trai stă la nivelul cultural al epocii sale". Dacă luăm societățile civilizate ale apusului european, și numai de dînsele ne poate fi vorba, atunci trebuie să mărturisim că privite în total (adică netinînd seamă de clase și de lupta de clase) stau la nivelul cultural al epocii în această privință. Toate descoperirile științifice sînt întrebuințate

* Spencer ia în seamă numai atîrnarea economică, noi am ținut seamă și de cea politică, precum și de cea de mediul natural. Dealtminteri ne unim cu Spencer că în epoca noastră mai ales atîrnarea ori neatîrnarea economică este chestiunea principală și tocmai acesta e argumentul nostru cel mai puternic, cum vor vedea mai departe cititorii noștri.

în industrie, ale chimiei se țin în seamă în agricultură, drumul de fier, care leagă cele mai depărtate colțuri ale Europei, trece peste văi, prin păduri, prin munți uriași, ca Saint Gothard ; telegraful leagă toată lumea ; vapoare mărețe cutreieră oceanele ; fabrici năstrușnice, mașini alese fac munca de sute de ori [mai] rodnică decît în vremurile vechi. Dacă societățile europene stau la nivelul cultural al epocii în lupta cu natura, ar trebui ca fiecare cetățean să se folosească de biruințele cîștigate de om asupra naturii. Așa ar trebui să fie după toate regulile bunului-simț și ale logicii sănătoase. Dar tocmai aici se arată un lucru atît de ciudat cît și de dureros. Cea mai mare parte din locuitorii țărilor celor mai civilizate trăiesc tot așa, dacă nu chiar mai rău decît acum 500 de ani, cînd nivelul cultural și mijloacele de luptă cu natura erau de sute de ori mai proaste decît în zilele noastre. După cercetările unor oameni ca Rogers și Cobbett, lucrătorii englezi trăiau 500 de ani în urmă mai bine decît azi și nu numai relativ, ci chiar absolut, adică se îmbrăcau mai bine, se hrăneau mai omenește, ședeau în locuințe mai sănătoase. Deși nivelul cultural în lupta cu natura era mai jos, nespus de mai jos, poporul trăia mai bine. Fără întrebuințarea puterii aburilor, fără drumuri de fier etc... majoritatea trăia, mai ales relativ, mult mai omenește decît acuma.

Care-i pricina ? Organizația socială cea atît de nedreaptă și de mîrșavă care monopolizează toate puterile culturii înaintate în folosul unei minorități neînsemnate *. *Din acest punct de vedere, omenirea e mult mai roabă decît înainte vreme.*

2) „Omul e liber cînd e stăpîn pe viața și acțiunea sa (fără a atinge viața și acțiunea altora)". În societățile moderne este o minoritate care nu numai că e stăpînă pe viața și acțiunea sa, dar chiar pe viața și faptele altora. Astfel de minoritate însă a fost în toate societățile istorice. Cît despre cei mai mulți oameni, apoi ei numai stăpîni pe viața și faptele lor nu-s. Nu mai vorbim de birocrățime, în care domnește principiul autoritar ; nu mai vorbim de armată, unde fiecare cetățean trebuie să petreacă o parte a vieții sale într-o robie desăvîrșită, să-și piardă cu totul stăpînirea asupra vieții și faptelor sale ; nu vorbim despre aceste așezăminte urîcioase, pentru că nimeni nu le-a înfierat mai strașnic decît însuși d-l Spencer. Vorbim însă de temelia societății moderne, de salariat, de așa-poreclitul contract liber între stăpîn și slugă, contract atît de plăcut d-lui Spencer. Salariații de azi, începînd cu inginerii, tehnicienii etc. și sfîrșind cu muncitorii simpli, și mai cu seamă aceștia din urmă, care alcătuiesc majoritatea societății, sînt ei stăpîni pe viața și faptele lor ? Credem că nimeni nu va avea părere deosebită în această privință. Muncitorii, care lucrează 12 pînă la 14 ceasuri pe zi sub biciul stăpînului, se scoală cu clopoțel, se duc la muncă iarăși cu clopoțel, nu seamănă oare mai mult a turme de robi decît a oameni liberi ? În timpul cît lucrează în fabrici ori pe moșia cuiva, muncitorul e vîndut rob ; dar chiar acasă, după ce sfîrșește ceasurile de muncă, este el mai slobod ? Poate el avea ce principii politice va găsi de cuviință ? Niciodată, ci trebuie să aibă credințe politice și sociale după placul stăpînilor, altfel nu-l mai primește nimeni, pierde munca și salariul, deci nu mai are chip de trăit. Dar ni se va zice : „Da, lucrătorul tocmindu-se la stăpîn pierde, se înțelege, în cîtva stăpînirea asupra vieții și faptelor sale, dar o pierde de bunăvoie, prin contract liber, nesilit de nimeni, prin urmare principiul libertății rămîne neatins". Chiar așa să fie, chiar de s-ar vinde lucrătorii de bunăvoie, tot ar fi adevărate cele spuse de noi. Cercetînd starea societății, găsim milioane de oameni care nu-s deloc stăpîni pe viața și faptele lor, ci atîrnă de voința altora ; dar afară de acestea am greși zicînd că muncitorii vînd munca și odată cu dînsa și libertatea prin contract liber, neasupriți de nimeni ? Ei sînt siliți de foame să facă pasul acesta. Într-o societate în care pămîntul și toate uneltele de muncă sînt monopolizate, adunate în mîinile cîtorva privilegiați, poporul, lipsit de unelte de muncă, e silit a se tocmi la stăpîn, e nevoit sub pedeapsa de a muri de foame ; așa că mult cîntata libertate a contractului se reduce la libertatea de a muri de foame. Această putință însă au avut-o oamenii întotdeauna. Robul din vechime

* Nu-i vorbă, și poporul muncitor se folosește de unele urmări ale supunerii naturii, de pildă de drumurile de fier, de telegrafe, vapoare etc., dar așa de puțin încît putem să le trecem cu vederea. Dealtminteri, de multe ori muncitorii merg alături cu șinele drumului de fier, pe jos, neavînd bani ca să cumpere bilet.

putea şi el să zică: „Nu vreau să muncesc stăpînului, sînt liber" şi pentru a nu mai fi rob putea să se spînzure ori să nu mănînce nimica şi să piară de foame. Libertatea cumpărată cu preţul vieţii, prin moarte, se înţelege că nu o poate lua nimeni, nici într-o societate, şi altfel de libertate nu au muncitorii salariaţi. Spencer însuşi înţelegea odinioară foarte bine cum că prin concentrarea uneltelor de muncă în mîna cîtorva bogaţi se nimiceşte toată libertatea celorlalţi. Iată ce zice d-l Spencer despre proprietatea individuală asupra pămîntului în cartea sa *Social Statistic* :

„Justiţia nu admite proprietatea asupra pămîntului, pentru că dacă o parte a pămîntului poate fi a unui individ, care o ţine pentru trebuinţa sa proprie ca pe un lucru asupra căruia are drept exclusiv, tot astfel celelalte părţi ale pămîntului pot fi ţinute cu acelaşi drept, şi aşa toată faţa planetei noastre ar putea să cadă în mîinile cîtorva inşi. Iată atunci dilema la care se poate ajunge:

Dacă toată faţa locuită a globului ajunge proprietatea exclusivă a cîtorva familii, în acest caz acei[a] care nu sînt proprietari n-au nici un drept de a avea loc pe pămînt. Aceştia din urmă există numai prin toleranţă, sau sînt toţi uzurpatori, şi numai cu voia stăpînului de pămînt găsesc un loc pe care să-şi pună piciorul, şi dacă stăpînii pămîntului ar voi să nu le dea acest loc, atunci oamenii aceştia fără de pămînt pot fi surghiuniţi pentru totdeauna din lumea aceasta. Dacă admitem dar că pămîntul poate fi supus proprietăţii exclusive, urmează că tot globul poate fi proprietatea cîtorva inşi, domeniul lor privat, şi în acest caz toţi cei care n-au pămînt nu şi-ar putea exercita facultăţile şi chiar n-ar putea să existe decît cu consimţămîntul proprietarilor. E lucru lămurit dar că proprietatea exclusivă calcă în picioare principiul libertăţii, pentru că oamenii care nu trăiesc şi nu se mişcă decît cu voia altuia încetează de a fi fiinţe libere ca şi stăpînii lor. Nici lucrul, nici chiar împărţirea egală a pămîntului nu pot da naştere dreptului absolut şi exclusiv, pentru că, ajungînd la marginile sale extreme, un asemenea drept dă naştere despotismului desăvîrşit al proprietarilor şi întotdeauna legile votate de parlament sînt negarea unui asemenea drept. În fine, teoria dreptului colectiv al moştenirii funciare, recunoscută fiecărui om, este potrivită cu progresul şi cu civilizaţiunea şi

oricît ar fi de grea realizarea acestei teorii în practică totuşi dreptatea cere să se îndeplinească". Se înţelege că întocmai aşa este şi în privinţa celorlalte unelte de muncă. Dacă uneltele de muncă industrială (fabrici etc.) s-ar strînge în mîinile cîtorva familii, atunci toată mulţimea de muncitori industriali vor fi nevoiţi a se tocmi la aceşti stăpîni şi dacă le-ar veni gust acestor familii de a închide fabricile pentru cîteva luni tot poporul ar fi în primejdie de a pieri de foame. *Iată cum în societatea de azi, în care fiinţează proprietatea individuală, dreptul acesta face să se nască despotismul cel mai desăvîrşit al proprietarilor ;* iată cum asemenea întocmire socială nimiceşte libertatea majorităţii omenirii şi arată ce minciună este contractul liber.

3) Să trecem la a treia şi cea mai de căpetenie condiţie care trebuie să fie îndeplinită pentru ca omul să fie în adevăr slobod ; adică trebuie, cum am spus, „ca omul să fie stăpîn pe rodul întreg al muncii sale". Pentru Spencer aceasta este condiţia de frunte pînă într-atîta încît nici nu mai pomeneşte de celelalte. „Chestia de frunte — ne zice el — este să ştim : cît timp e silit robul să lucreze pentru alţii şi cît pentru sine. Gradul robiei se schimbă odată cu raportul între ceea ce este silit să dea şi între ce poate păstra pentru sine" (vezi *L'Individu contre l'État*, p. 50—51). Sîntem şi noi de această părere. În adevăr, în această chestie putem găsi nu numai un mijloc de a măsura robia, ci chiar izvorul ei. În vremurile îndepărtate, care se pierd în întunericul timpului, cînd omul de-abia putea produce cît îi trebuia ca să se hrănească, robia a fost cu neputinţă. Pentru ce ar robi cineva pe altul cînd robul nu poate produce mai mult decît atîta cît îi trebuie lui spre a-şi ţine viaţa şi stăpînului nu i-ar putea rămîne nici un folos? Atunci pe sălbaticul prins în luptă îl mîncau ca pe orice alt vînat, dar nu-l făceau rob. Mai pe urmă, cînd, cu dezvoltarea omenirii, prin cooperaţie şi împărţirea muncii, rodnicia muncii a crescut aşa că omul putea produce mai mult decît îi trebuia pentru hrana zilnică şi pentru îndestularea altor nevoi, s-a întemeiat şi robia. Însă cu cît se dezvolta omenirea mai tare, cu cît din pricina îmbunătăţirii uneltelor, din a cooperaţiei, împărţirea muncii etc. se făcea mai roditoare munca omului, cu atîta mai mare era prisosul ce putea să rămînă stăpînului. E văzut

că dacă vom presupune ziua de muncă de 12 ceasuri, din care 9 întrebuințate pentru a produce hrana muncitorului, atunci 3 vor rămîne pentru a da folos stăpînului. Dacă va crește rodnicia muncii așa încît un om să poată trăi cu roadele unei munci de 6 ceasuri, atunci stăpînul va putea lua rodul celorlalte 6 ; deci robia va fi de două ori mai mare. Prin urmare, dacă e drept „că gradul robiei se măsoară de pe raportul între ceea ce [este] silit muncitorul să dea și ce-i rămîne pentru sine", atunci, pe cîtă vreme vor fi pe lume stăpîni și muncitori, robia va crește cu propășirea economică a omenirii. Am spus că acum 500 de ani muncitorii din Englitera, patria d-lui Spencer, trăiau mai bine decît acuma ori cel puțin nu mai rău, deși productivitatea și producțiunea erau mult mai mici decît acuma.

Toată creșterea rodniciei muncii e luată dar de alții, prin urmare pe poporul de azi îl despoaie mai mult decît înainte, prin urmare robia e mai mare acuma decît cu 500 de ani în urmă. Iată și cîteva numere luate din cartea lui *I. Sketchley* în privința *Creșterii bogăției în Englitera :* În 1823 d-l Lowe a socotit cît producea Anglia într-un an și a aflat că 261 000 000 [de] pfunzi sterligi, adică 12 sterligi pe cap, dacă s-ar fi împărțit deopotrivă la toți locuitorii *.

În 1882 d-l Mulhall a aflat producția anuală de 1 247 000 000 de sterligi, deci cîte $33^1/_2$ l de locuitor (lăsăm sutimile). Dacă vom lua valoarea produsă de un lucrător, apoi în mijlociu va fi următoarea : în 1823 : 48 l, 6 s, 8 d ** ; în 1840 : 81 l, 6 s, în 1871 : 137 l, 10 s și în 1878 : 171 l, 9 s. Cu alte cuvinte, producțiunea unui lucrător în 60 de ani s-a împătrit. Să vedem acuma bogăția întreagă a Engliterei : în 1823, d-l Lowe o socotește de 2 000 000 000 l ; în 1882 Mulhall o află de 8 720 000 000 l. Și această strașnică creștere a bogăției s-a întîmplat în cei din urmă 60 de ani, cînd toate născocirile mai mari industriale se făcuseră de mult și se întrebuințau ; dar cu cît mai mare trebuie să fi fost creșterea în răstimp de 500 de ani, adică de pe la 1350 pînă azi ?

* 1 înseamnă pfunzi sterligi (25 de franci), s este un sheling (1,25 franci) și d o penee ($12^1/_2$ centime).

** Vezi *A review of European society by Sketchley*, p. 119, 120, 121 etc...

Dacă lucrătorii trăind tot așa, dacă nu mai rău decît atunci toată creșterea productivității trebuie să intre în buzunarele nesățioase ale despuietorilor. Dacă e adevărată definiția d-lui Spencer, e ușor de înțeles că poporul muncitor va fi cu atîta mai rob cu cît se va dezvolta mai mult procesul economic al omenirii, dacă se va păstra organizația socială de acuma. În adevăr Ricardo a arătat că salariul muncitorului e în mijlociu deopotrivă cu strictul necesar pentru a-i ține viața. Am arătat aiurea * că teorema aceasta, cu baza ei științifică, dată de K. Marx este foarte adevărată.

Însă, dacă e adevărată teorema lui Ricardo, adevărată trebuie să fie și încheierea noastră. Se înțelege, dacă partea lucrătorului este ceea ce trebuie numaidecît pentru ținerea vieții, dacă salariul adevărat, adică socotit nu în parale, ci în locuință, hrană, îmbrăcăminte, nu se schimbă mai deloc ori foarte puțin, atunci toată creșterea productivității muncii intră în punga exploatatorilor, atunci cu cît crește rodnicia muncii cu atîta mai mare parte din productul național intră în punga stăpînilor. Să presupunem că vreo 50 de ani în urmă lucrătorul producea pe an 1 000 de franci ; raportul între valoarea produsă și partea ce-i rămîne muncitorului va fi : 1 000 : 500 = 2 : 1 ; acuma dacă în acești 50 de ani presupuși productivitatea muncii a crescut de patru ori, adică este de 4 000 de franci, raportul va fi 4 000 : 500 = = 8 : 1 ; adică robia s-a făcut de patru ori mai mare cînd productivitatea a crescut de asemenea de patru ori. Chiar economiștii care neagă adevărul teoremei lui Ricardo nu îndrăznesc a zice că salariul crește proporțional cu productivitatea muncii, ci spun numai că se mărește *în cîtva.* Chiar și după dînșii se ia din ce în ce mai mare parte din rodul muncii lucrătorului ; deci, după definiția lui Spencer, „robia muncitorului de azi crește împreună cu creșterea productivității muncii, cu creșterea progresului economic al omenirii". Iar dacă vom primi de bună teorema lui Ricardo, dacă vom admite că salariul adevărat al lucrătorului este acuma tot așa de mare cît cu 500 de ani în urmă (cel puțin pentru Englitera, patria d-lui Spencer), atunci va trebui să zicem : *„În societatea burgheză, gradul robiei muncitorului*

* Vezi *Karl Marx și economiștii noștri*, p. 88—91.

crește împreună și proporțional cu creșterea progresului economic al societății". Astă încheiere este nestrămutată dacă primim definiția lui Spencer.

Dar, ne vor zice, d-l Spencer vorbește de robi, de oameni care sînt siliți să dea o parte din roadele muncii lor, pe cînd proletarul de azi se învoiește de bunăvoie cu stăpînii, prin contract liber. Dar cum ar putea el să nu se tocmească, i-ar fi cu putință oare să nu dea o parte din roadele muncii sale cînd e amenințat de foame? Azi în societatea burgheză, robia clasei producătoare este mai mare decît în toate timpurile trecute din pricină că azi productivitatea muncii e mai mare decît oricînd; mai mult, robia merge crescînd din ce în ce, ținîndu-se pas cu pas de progresul economic al omenirii. Cum a putut deci da d-l Spencer această definiție a robiei, care este cea mai grozavă osîndire a industrialismului burghez, atît de iubit d-sale? Cum a putut să dea această definiție a robiei și, totodată, să nu-i vadă urmările logice; mai mult, cum a putut să creadă că o definiție menită a fi arma cea mai înfricoșată în mîinile socialiștilor, cum a putut să creadă că-și va croi dintr-însa argumente zdrobitoare împotriva noastră? Nu-i chip de înțeles. Putem zice tot ce am mai zis în *Karl Marx și economiștii noștri* despre Lavelaye: „Aici s-a dovedit iarăși că, oricît de învățat să fie un om, fie el nu numai Lavelaye, dar chiar un Spencer ori un Darwin, cînd e stăpînit de interesele castei, în loc de a fi de nepărtinirea științifică, omul acesta va da la iveală îndărătnicie și va scrie prostii" (vezi p. 44). Cînd am scris aceste cuvinte, nu citisem încă tomul al III-lea din *Sociologia* lui Spencer, iar *Comming Slavery* nu ieșise încă. Ne pare rău că d-l Spencer ne-a dat dreptate și încă așa de curînd. Analizînd dar a treia condiție cerută pentru ca să fie omul liber, am aflat că majoritatea omenirii, departe de a fi slobodă, e mai robită decît în timpurile trecute.

Am analizat libertatea în societatea de azi privind organizația socială ca oprită locului, să spunem cîteva cuvinte și despre societatea privită în mișcare în mersu-i evolutiv. În această împrejurare două lucruri ni se înfățișează mai limpede: creșterea neatîrnării societății omenești față cu natură și, totodată, creșterea atîrnării economice între membrii aceleiași societăți. Despre creșterea puterii omului asupra naturii am vorbit, dealtminteri nici nu este nevoie de dovezi: asemănînd un trib sălbatic și societatea civilizată de azi, vedem cît de tare a crescut puterea omului în această privință. Tot atît de lămurită este și creșterea atîrnării economice între inșii ce alcătuiesc societatea. În adevăr să luăm, de pildă, un trib sălbatic preistoric: oamenii se hrăneau cu fructele copacilor, cu pești, raci, animale etc., locuiau în peșteri etc... În aceste triburi, omul atîrna economicește foarte puțin de alt om; dacă ar fi rămas singur, ar fi trăit mai tot atît de bine cît și cu ceilalți împreună, dar era foarte supus naturii, adevărat rob.

Să luăm acuma țăranul din veacul de mijloc * ori pe al nostru la începutul veacului al XIX-lea. Țăranul își îndestula prin munca sa și a familiei sale mai toate nevoile. El și cu femeia lucrau pămîntul, creșteau vite, făceau case, țeseau haine... își agoniseau toate cele. Avea însă nevoie de fierar pentru plug și alte unelte, de olar pentru străchini și oale... Deci țăranul atîrna de societate mai mult decît sălbaticul, dar de natură nu mai era așa stăpînit: de frig, de ploaie și vînt se adăpostea într-o casă; purta haine, avea drumuri, lucra pămînt și strîngea roadele; nu mai era robul naturii. Dar, în schimb, se făcuse mai legat cu ceilalți oameni, mai atîrnător de dînșii. Să trecem la timpurile noi. Puterea omului asupra naturii a crescut nespus de mult, și în această privință am lăsat departe în urmă toate epocile trecute ale dezvoltării omenirii. Dar atîrnarea oamenilor unul de altul a crescut. Țăranul din veacul de mijloc putea — cam greu, dar putea — să se despartă de alți oameni și să trăiască singur cu familia lui. El ar fi lucrat pămînt, ar fi crescut vite și ar fi făcut casă, haine etc. ca și mai înainte. Luați însă un muncitor care știe să învîrtească toată ziua un șurub ori să taie sîrmă pentru făcut ace și puneți-l undeva despărțit de societate; ce se va întîmpla, putea-va trăi? Pîine[a] și-o cumpără de la pitar, care ia făina de la negustor, și acesta o aduce cine știe de unde, poate din America; ciubotele se fac la Paris, dar pielea a venit din Australia; casa în care trăiește e zidită de alții, de un șir întreg de specialiști; iar materialul e adus din cele patru

* [evul mediu].

colţuri ale lumii ; în scurt muncitorul din fabrică atîrnă de mii de alţi muncitori, parte din ţara lui şi parte de peste nouă ţări şi nouă mări. În vîrsta de mijloc, omul punea calul la trăsură şi pleca după nevoile sale. Plecarea şi ajunsul la locul hotărît atîrnau de prevederea şi dibăcia sa etc., treaba lui era să bage seamă să nu i se rupă capătul [căpăstrul], să fie calul înhămat bine etc... Acuma pleacă omul cu trenul : ceasul plecării nu atîrnă de dînsul, tăria şi bunătatea vagonului iară nu, viaţa călătorului atîrnă de maşinist ori de alt slujbaş pe care nici odinioară nu l-a văzut etc. Nu-i vorbă, în vîrsta de mijloc nu putea face mai mult de 80 de kilometri pe zi, pe cînd astăzi faci şi 1 000 ; nu putea trece peste rîuri mici, iar noi trecem fluvii, pătrundem prin inima munţilor cu o iuţeală înspăimîntătoare, dar ce am cîştigat în neatîrnare faţă cu natura am pierdut faţă cu semenii noştri. Acelaşi lucru îl aflăm analizînd mii de alte fapte şi deci putem întemeia următoarea lege : *cu cît se dezvoltă omenirea, cu atîta creşte neatîrnarea faţă cu natura, dar cu atîta oamenii sînt mai tare legaţi între ei, atîrnă mai mult unul de altul.*

De aici însă nu urmează că am putea numi asemenea legătură politică şi economică robie ; ea poate fiinţa fără a robi pe oameni. Aici nu analizăm sclavia politică în societatea de azi, Spencer însuşi a biciuit-o atît de tare încît ajunge să trimitem pe cititori la volumul al III-lea din *Sociologie* şi la *L'Individu contre L'État ;* cît despre cea economică o analizăm. Noi zicem că e foarte cu putinţă şi chiar numaidecît trebuitor că prin creşterea legăturii între membrii societăţii nu se întemeiază robia. Aşa, de pildă, să presupunem că eu singur pot să-mi îndestulez toate nevoile mele : să-mi ar pămîntul, să-mi fac haine, casă etc... Se înţelege că toate acestea le voi face, dar proaste şi păcătoase. Să zicem acuma că, întovărăşindu-mă cu alţi nouă inşi, ne-am împărţit treburile încît unul să facă numai haine, altul numai case, altul să are etc... se înţelege că astfel, specializîndu-se fiecare în munca sa, noi cu toţii vom fi mult mai bine îngrijiţi, vom avea toate cele trebuitoare, vom face progres în lupta faţă cu natura, vom fi mai neatîrnaţi ; dar, deşi vom fi mai legaţi unii de alţii, deşi vom atîrna în de noi, această atîrnare nu va fi deloc robie economică, toţi vor produce şi vor produce foarte bine, şi atîta tot. Pentru ca atîrnarea noastră să nu se prefacă în robie, în nenorocire pentru noi toţi, se cere organizaţie înţeleaptă, pentru ca să se ştie cum şi cît se va produce şi cum se va împărţi ; altfel, se înţelege, cooperarea noastră poate fi izvor de robie. Aşa, de pildă, unii din noi, avînd unelte de muncă, pot să se folosească de această împrejurare şi să pună pe ceilalţi să le lucreze, în vreme ce ei se vor plimba ; aici e vădit că pentru o parte din noi cooperarea va fi pricină de robie ; pe de altă parte, din lipsă de înţelegere între noi, din lipsă de organizare cum se cade, poate să se întîmple să ne apucăm cu toţii de făcut haine şi case şi să rămînem fără hrană ori să ne apucăm de făcut case şi de ale hranei şi să n-avem cu ce ne îmbrăca. În asemenea întîmplări, cooperaţia noastră, în loc de a ne sluji pentru creşterea puterii în luptă cu natura, o va micşora, ne va robi şi pricina robiei va fi lipsa de organizaţie bine judecată. Iar dacă asemenea organizaţie se arată trebuitoare numaidecît într-o societate de zece inşi, cît de mai ales neînlăturată va fi nevoia în societatea modernă, atît de complicată şi în care împărţirea muncii a ajuns pînă la a specializa un om la învîrtitul aceluiaşi şurub ori la tăiatul sîrmei pentru ace ; într-o societate în care cooperaţia e aşa de mare, într-o societate care cuprinde milioane de membri legaţi aşa de strîns, în care organismul total este atît de simţitor ? Să vedem în această societate modernă care este organizarea economică ori care este principiul, regula de căpetenie care hotărăşte producţia şi împărţirea roadelor muncii. Principiul este concurenţa liberă, aşa-numitul „Laissez faire, laissez passer", principiu propovăduit şi de d-l Spencer. Ciracii acestei reguli ne zic : „Nu vă amestecaţi în treburile societăţii, între membrii societăţii, îşi va găsi ea echilibrul prin jocul neîmpiedicat al puterilor sociale, lăsaţi-o în pace, în voia concurenţei". Se înţelege că principiul dus la absurd ne împinge la sfărîmarea organismului social, la haos. După asemenea înţelepte cugetări, drumul de fier, care cere un serviciu foarte mare şi bine organizat după un plan, n-ar putea să fie după principiul de mai sus, trenurile ar trebui să se ciocnească şi să se sfărîme în fiecare zi, telegrafele, poşta n-ar putea lucra. Ba mai mult, pielea cea atît de scumpă a burghezilor ar fi în primejdie, pentru că n-aveţi decît să vă ţineţi o singură zi de regulă că nici o organizaţie să se amestece în treburile sociale şi burghezimea va pieri. Se

înțelege dar că apărătorii concurenței libere sînt departe de a merge așa de departe. După dînșii statul de azi trebuie să trăiască însă numai pentru a apăra interesele insului împotriva altor inși, pentru a sprijini *justiția*, *dreptatea* — vezi, doamne-te. Să sprijinească justiția! Ce mică vorbă, dar cît de bine dă pe față toate gîndurile burghezimii! Ce înseamnă justiția în ziua de azi? Nimic alta decît a face să fie toate legile ținute în seamă. Dar ce sînt legile? Nimic alta decît exprimarea relațiilor adevărate de putere înăuntrul societății. În antichitate legile arătau relațiile întemeiate pe robie, în vîrsta de mijloc pe cele feudale, acuma pe cele burgheze. Legile fac sfîntă o stare de lucruri. A zice dară ca statul să țină între inși justiția, respectul pentru legi înseamnă — nici mai mult, nici mai puțin — că toată datoria statului este de a ține neschimbată organizația socială de acuma: împărțirea în clase dușmane: capitaliști și proletari; despoierea muncitorilor de către cei ce-s stăpîni pe uneltele de muncă etc... Un Spencer din societatea antică, de pe vremea robiei, ar fi putut zice că statul trebuie să facă dreptate, să facă legile a fi ținute în seamă și mai mult să nu se amestece în treburile societății; ar fi putut zice astfel fără de a înceta cu robia, ba, dimpotrivă, arătînd că pricepe foarte bine interesele clasei sale, ale clasei stăpîne de robi. În adevăr robia era pe atunci un așezămînt sfințit prin legi, prin justiția societății; cînd zicea deci pe atunci că statul trebuie să silească pe membrii societății a nu călca justiția, spunea, totodată, că statul trebuie să nu lase pe robi să se răscoale etc. Așa cerea pe atunci justiția. Asemenea și acuma, împărțirea în clase, capitaliști și proletari, lupta de clasă și de interese sînt sfințite de legi, sînt primite de „justiție"; cînd spune deci d-l Spencer că statul trebuie să facă a fi ținută în seamă justiția, nu spune altceva decît că trebuie să apere domnia capitaliștilor împotriva muncitorilor, să-i silească pe aceștia să dea o parte din roadele muncii de sufletul dracului ori mai bine în pungile clasei domnitoare, adică statul să sprijinească organizația de azi cu toate ticăloșiile ei. Însărcinarea ce se dă statul[ui] este, slava Domnului, destul de largă, este din cale-afară de mare, cum văd cititorii noștri; d-l Spencer se crede dibaci fiindcă a aflat o întorsătură de frază nevinovată la mutră. Dar dacă d-l Spencer dă (pe înconjur, nu de-a dreptul) poruncă statului

să sprijinească prin putere păcătoșiile actuale, toată robia modernă, pe de altă parte îi neagă dreptul de a face școli pentru săraci, ospicii pentru nevolnici etc. sub cuvînt că amestecarea aceasta duce către robie, către atîrnare prea mare de stat.

Dar mai sînt și altfel de relații sociale, în care nu dă voie d-l Spencer să se amestece statul: anume în cele economice. Însă la dreptul ce nevoie are de asemenea amestec? Odată ce societatea e împărțită în două clase, capitaliști și proletari, odată ce statul înarmat din creștet pînă-n călcîie, adică justiția, apără interesele clasei domnitoare, stînd cu o mînă pe pușcă și cu alta pe codul civil și criminal, la ce să se mai amestece? Salariatul și fără de aceasta este rob capitalistului.

Totuși concurența liberă nu este izvor de robie numai pentru clasa supusă, ci și pentru burghezime, pentru societatea întreagă. În această privință nu putem decît să repetăm ceea ce am zis în *Ce vor socialiștii?**. Acolo am arătat că libera concurență, legea ofertei și a cererii, care sînt regulatoarele producției în societatea modernă, nu-s în stare să pună în armonie producția cu consumarea și că din această lipsă de armonie se pricinuiesc crizele de supraproducțiune, cu toate urmările lor: mărfurile neputînd fi vîndute, cade prețul, fabricanții se ruinează, fabricile se închid, muncitorii rămîn pe ulițe pieritori de foame, și toate acestea pentru că sînt prea din cale afară de multe producte. Iată ce absurditate groaznică! O societate în care drept orice întocmire menită a potrivi producția cu consumarea aflăm concurența, care o face să ajungă în starea societății de zece inși presupusă mai sus. Într-o societate în care nu se produce pentru consumare personală, cum făceau țăranii din vîrsta de mijloc, într-o societate în care se lucrează mai numai pentru schimb, cum fac fabricile din Europa apuseană, și încă nu pentru schimb într-o piață apropiată, națională, ci în piața internațională, în această societate concurența nu poate fi izvor de libertate, ci de robie. Productele pot face cel mai mare rău producătorilor: pe piață pot fi de prisos și astfel să pricinuiască o criză, să ruineze pe fabricanți și să facă pe muncitori pieritori de foame. O mașină îmbunătățită ori

* Vezi p. 26—28 din broșura scoasă deosebit de *Revista socială*.

născocită de-a întregul ia munca, deci pîinea zilnică, de la mii de muncitori; un an bun în America poate ruina pe producătorii de grîne din România; o născocire în luminatul cu electricitate poate ruina pe fabricanţii de gaz aerian şi arunca mii de oameni pe uliţe. Cît de mare dreptate a avut deci Engels cînd, în *Socialismul ştiinţific şi socialismul utopic*, a zis că „în vîrsta de mijloc omul era rob naturii, dar stăpîn pe roadele muncii sale, iar azi e stăpîn naturii, dar rob roadelor muncii sale, omul, în loc de a stăpîni producţiunea, e stăpînit de dînsa". Apărătorii aşa-numitei concurenţe libere ne tot spun plini de încîntare: „Numai uitaţi-vă ce urmări minunate aduce principiul nostru. Dacă unui om din vîrsta de mijloc, pe cînd toate erau regulamentate, i s-ar fi zis că o societate întreagă, oraşe mari, pot fi îngrijite cu de toate, că milioane de cetăţeni pot afla orice le trebuie fără altă regulă decît concurenţa neîmpiedicată între producători, de bună seamă că omul nostru şi-ar fi bătut joc de vorbele spuse, ne-ar fi luat de nebuni. Şi totuşi iată oraşe cu milioane de locuitori că au toate cîte le trebuie, naţii întregi produc tot cît li se cere, fiecare cetăţean găseşte ce vrea, toţi sînt îndestulaţi fără alt aşezămînt decît concurenţă neîmpiedicată şi cea mai deplină libertate". Cam aşa se laudă burghezii liberali, între care numărăm şi pe Spencer. Cît de proaste sînt însă aceste laude! Se înţelege că omul din vîrsta de mijloc s-ar fi mirat cînd i s-ar fi spus că prin concurenţa liberă se pot regula toate relaţiile economice şi pune în armonie producţia cu consumarea; dar, oricît de mult s-ar fi minunat, oricît de multe neajunsuri ar fi putut presupune unei asemenea stări de lucruri, oricît de gogonate absurdităţi ar fi putut prevedea, tot n-ar fi putut să-şi închipuie atîtea cîte s-au căşunat în adevăr. Putea oare el să prevadă crize de supraproducţie? Putea oare să-şi închipuie că mii şi sute de mii de oameni se vor ruina şi vor suferi de lipsuri tocmai pentru că au produs prea mult? Oare relele de azi nu întrec tot ce-şi putea închipui mintea omenească? Altă absurditate — neputinţa de a găsi de lucru, *şomajul*; mii de oameni pieritori de foame, căutînd muncă şi neaflînd, omul voind să producă şi întocmirea păcătoasă socială întemeiată pe salariat şi liberă concurenţă nedîndu-i mijloacele! Ce grozavă absurditate! „Fără altă regulă decît libera concurenţă toţi sînt îndestulaţi" — ne zic ciracii liberei concurenţe, idolatrii formulei „Laissez faire, laissez passer"! Cît de bine se văd aici sentimentele egoiste de castă şi clasă! Fiindcă domnii burghezi mănîncă bine, trăiesc în belşug, apoi îşi închipuie că tot astfel se petrec lucrurile la toţi! Dar mergeţi în oraşele mari civilizate, căutaţi de sînt cu toţii mulţumiţi. Veţi găsi cel puţin nouă zecimi din popor strîmtoraţi, veţi afla şi de cei ce mor în toată puterea cuvîntului de foame, de frig, de lipsuri, şi asemenea grozăvii se petrec într-o vreme cînd înaintările tehnicii au ajuns aşa de mari încît am putea trăi cu toţii din belşug, muncind mult mai puţin decît astăzi. Intraţi într-un oraş mare, nu zic în timp de crize, dar în vremea cînd treburile merg bine (lucru foarte neobişnuit), şi veţi afla muncitori flămînzi care caută de lucru şi nu pot afla, veţi găsi fabrici în care ar putea munci pieritorii de foame pierzînd valoarea, stricîndu-se fără să lucreze, în pieţe veţi vedea materii prime aşteptînd în zadar să fie cumpărate şi prefăcute în mărfuri lucrate. Ce balamuc! Lucrătorii mor de foame negăsind de lucru, fabricile şi materiile prime îşi pierd valoarea şi toate acestea în acelaşi oraş chiar! Ce regulatoriu minunat mai este şi libera concurenţă! Halal să-i fie! Burghezii după un dejun stropit zdravăn cu şampanie găsesc toate celea în bună regulă! Dar pier muncitori de foame! Apoi aşa-i şi bine, n-a zis oare Sf. Apostol: *„Cine nu munceşte să nu mănînce"* *? Dar în faţa acestui balamuc, în faţa acestei harababure, care se cheamă organizaţia burgheză-capitalistă a societăţii, cine poate fi sigur pe ziua de mîine? În faţa acestei lipse de regulă în producere, cine poate şti că nu va rămîne pe drumuri pieritor de foame? Mergeţi în oraşele cele mari, în centrele industriale, strîngeţi cea mai mare parte din norod, nouă zecimi, adunaţi, nu mai zicem pe proletari, muncitori, dar chiar pe neguţători, funcţionari, ingineri, ziarişti, doctori etc... şi întrebaţi-i care este cel mai mare duşman al lor şi dacă îşi cunosc bine starea, vor răspunde: „Ziua de mîine". Azi au poate cu toţii ce munci, poate au venit mare, poate că le merge bine ca medici, neguţători, ziarişti etc., cine ştie însă dacă mîine concurenţa, criza nu-i vor ruina pe unii din neguţători, nu vor lua pîinea din gură unor medici ori ingineri etc.? Cine ştie dacă ziua de mîine nu va arunca în suferinţele sărăciei mii de oameni? Mai mult, e chiar sigur că va

* Vezi *L'Individu contre l'Etat.*

arunca pe unii, numai nu se știe pe care. Și tocmai pentru că blăstămata zi de mîine lovește ca orbul, de aceea trăiesc cu toții plini de frică, temîndu-se să nu-i lovească pe dînșii și pe ai lor. Presupuneți un muncitor, fie cu brațele, fie cu mintea, plin de puteri, cinstit, hotărît a lucra cu stăruință... poate oare fi el încredințat că nu va cădea în sărăcie cum putea fi încredințat muncitorul din veacul de mijloc ? E neîndoielnic că omul din zilele noastre, cu hotărîrea de a munci, cu toată hărnicia, nu va putea spune că el și familia lui nu vor cădea în nenorocire. Muncitorul cu mîinile poate rămîne pe drumuri cu nevasta și copiii cînd fabrica în care lucrează se va închide din pricina crizei ; ziaristul dacă ziarul la care scrie va înceta și dacă altele nu vor avea nevoie de munca lui, lucru foarte cu putință ; doctorul dacă prin concurența altora mai tineri, mai dibaci ori mai șarlatani își va pierde clienții ; negutătorul la o criză poate să se ruineze. Și astfel ori cu ce s-ar îndeletnici cineva, fără nici o vină, se poate trezi aruncat în prăpastia nevoii, în ghearele sărăciei ! Omul modern își pune viața și fericirea la loterie și la orice clipă unii scot biletul pe care e scris sărăcie, și în orice clipă cei mai mulți, fără nici o greșeală, pot scoate acest bilet îngrozitor. Astfel de viață, care atîrnă de întîmplarea oarbă, nu este oare o robie, o robie rușinoasă ? A nu putea fi stăpîn pe viață, a nu putea prevedea ce se va întîmpla mîine, a fi azvîrlit în nevoi fără să ai chip de a înlătura primejdia, a trăi sub amenințarea unei soarte care înjosește caracterele, omoară puterile, corupe conștiințele, o robie cu atîta mai rușinoasă cu cît societatea ajunge roaba productelor sale, a unor întîmplări oarbe, a unui fel de *fatum* tainic ieșit din organizația greșită a societății ori mai bine zis din dezorganizarea socială de azi, întemeiată pe concurența liberă și salariat. Această robie modernă poate fi mai puțin crudă decît cea antică, dar mai puțin rușinoasă nu.

Bine — vor zice ciracii înțeleptei reguli „Laissez faire, laissez passer", — bine, să presupunem că libera concurență, temelia socială, ca regulatoare a producțiunii și aducătoare de armonie între consumare și producere, să presupunem că are toate urmările rele cîte le-ați înșirat, că pricinuiește crizele, robește pe om la productele muncii lui, că-l face jucăria întîmplărilor, dar libera concurență este o lege universală a naturii, care în natura organică

se cheamă *lupta pentru trai*. Această luptă este instrument de propășire, pentru că printr-însa pier speciile inferioare și rămîn în viață cele superioare, mai puternice, mai potrivite cu condițiile de viață. Prin concurența liberă, prin lupta pentru trai au putut să se dezvolte puterea mușchilor, iuțeala mișcărilor și mintea leului. Astfel și în societatea omenească, ne spune d-l Spencer, libera concurență între oameni face să rămînă în viață cei mai deștepți, cei mai puternici, cei mai de seamă, care vor lăsa prin moștenire aceleași însușiri la urmașii lor, și astfel specia omenească va merge înălțîndu-se ; iar dacă vă veți amesteca, dacă veți sprijini pe cei săraci, dacă veți face spitale pentru cei nevoiași, școli pentru copiii celor fără avere, prin aceasta veți ține în viață tipuri slabe, nepotrivite cu împrejurările traiului, aceștia vor lăsa urmași tot de o faimă cu dînșii și astfel, amestecîndu-vă în treburile societății, veți face să degenereze omenirea *. Această introducere brutală a legii lui Darwin [84] în societatea omenească este argumentul de căpetenie al lui Spencer pentru a apăra concurența liberă. Aici nu putem răspunde pe larg acestei absurde amestecări, vom arăta într-un articol anume toată absurditatea acestui fariseism al învățaților moderni ; aici vom spune numai cîteva cuvinte care vor fi, credem, îndestulătoare pentru a arăta ce înseamnă în adevăr această așa-zisă lege universală a naturii introdusă și în societatea omenească.

Mai întîi avem de spus că lupta pentru trai sub forma cum o aflăm la plante și la animale n-a fost și nici nu putea fi [în] vreo societate omenească. Orice organizare socială neagă sau mai bine schimbă această lege. Ni se spune că puterea mușchilor leului s-a dezvoltat prin ajutorul acestei legi, de asemenea despre iuțeala antilopei și viclenia vulpii. Foarte adevărat. Dar să presupunem că animalele au făcut o societate și că au ținut următorul logos către lei : „Domnule leu, domnia-ta poți să trăiești din pradă ca mai înainte, dar să înștiințezi pe dobitocul ce ai de atacat prin trei strigăte puternice, iar de antilope și de alte vite cornute să nu te atingi deloc, ghearele să nu le întrebuințezi deloc, altfel te vom spînzura".

* Nu dăm cuvînt după cuvînt vorbele lui Spencer, ci numai esența lor, nu numai după *L'Individu contre l'État*, ci și după *L'Introduction à la science sociale* și după al III-lea volum din *Sociologie*.

Ori dacă asemenea societate ar zice antilopelor : „Puteţi fugi de duşmanii voştri, dar să aveţi bunătate să ne lăsaţi să vă legăm dintru-ntîi picioarele şi pe urmă fugiţi cît vă place, sînteţi libere". Nu e vădit că în asemenea împrejurări nu mai este concurenţa liberă, lupta pentru trai sau cel puţin este foarte schimbată. Nu-i tot aşa în societatea omenească ? Nu ţine ea într-o mînă codul civil, criminal etc. cînd zice cetăţenilor : „Cutare lucru să nu-l faci că te pun la ocnă, pentru cutare te închid pe zece ani de muncă silnică, pentru cutare te vom spînzura", cînd societatea are organe numeroase : poliţie şi armată, pentru a aduce la îndeplinire ameninţările, unde mai poate fi vorba de liberă concurenţă, de luptă pentru trai ca între animale ori vegetale ? Dar ni se va zice : „Bine, dar voiţi să se lase libertate desăvîrşită pentru luptă între indivizi, fără de amestecul societăţii organizate ? Dar astfel s-ar desfiinţa cu totul societatea şi am ajunge în halul dobitoacelor !". Foarte adevărat, răspundem noi, dar nu dorim noi întoarcerea la starea de dobitoace şi deci vedeţi că trebuie numaidecît să se schimbe lupta pentru trai, să ia altă formă înăuntrul societăţii şi că altfel nici nu-i chip să dureze vreo societate ; dacă înţelegeţi că trebuie să se schimbe lupta pentru trai, apoi noi voim ca schimbarea să se facă în folosul tuturor[a]. În adevăr însă, pînă acuma lupta pentru trai s-a schimbat în toate societăţile, dar în folosul claselor domnitoare. Aşa este şi în societatea burgheză. Dacă o analizăm, vedem pe de o parte clasa capitalistă stăpînă pe toate bogăţiile şi pe toate uneltele de muncă, produse tot de poporul muncitor ; pe de altă parte aflăm norodul lipsit de cele mai de nevoie şi de uneltele de muncă, prin urmare în adevăr rob al capitaliştilor (lucru pe care l-a cunoscut şi Spencer cît e vorbă de pămînt, dar care e adevărat şi pentru celelalte unelte de muncă, după cum am şi arătat mai sus). Organizarea societăţii burgheze pune înainte un cod civil şi criminal, care cu felurite pedepse loveşte pe cei ce s-ar atinge de aceste bogăţii şi unelte de muncă ; pentru a nu rămîne ameninţările codului numai vorbe goale, această justiţie are organizată poliţie şi armată, şi cînd toate sînt gata şi bine pregătite d-l Spencer ne îndeamnă : „Acuma, domnilor, să trăiască libera concurenţă, concuraţi-vă, prin această luptă se vor alege cei mai destoinici, vor pieri toţi

nevrednicii, şi lupta pentru trai să trăiască !" Tot aşa ar fi de frumos dacă s-ar apuca oarecine şi ar tăia ghearele leului, i-ar lega cîteşipatru labele, i-ar pune botniţă şi apoi ar slobozi asupra-i un tigru cu gînd să se aleagă dintre dînşii care-i mai tare. Şi dureros este să auzi asemenea păcătoşenie de la un Spencer !

Deci am aflat că în societatea oprită locului omul e liber cînd stă la nivelul cultural al epocii cît e vorba de lupta cu natura ; cînd e stăpîn pe viaţă şi pe faptele sale întru cît nu atinge viaţa şi faptele altora şi cînd e stăpîn pe roadele muncii sale.

Punînd aceste norme în analiza societăţii burgheze, am văzut că este îndeplinită condiţia întîi dacă privim societatea în întregime ; dar dacă analizăm clasele şi indivizii ce o compun am văzut că o mînă de privilegiaţi confiscă în folosul lor această libertate faţă cu natura, lăsînd pe cei mai mulţi să trăiască atît de păcătos parcă nu s-ar cunoaşte nici maşina cu abur, nici electricitatea, nici cultura cea atît de înaintată. Prin urmare această majoritate nu poate fi privită ca stînd la nivelul cultural al epocii, deci e *roabă*.

Trecînd la a doua, am văzut că în adevăr clasa capitalistă nu numai că e stăpînă pe viaţa şi pe faptele sale, dar monopolul bogăţiilor şi al uneltelor de muncă o face stăpînă pe voinţa şi faptele majorităţii, căreia tocmai îi lipsesc uneltele de muncă şi bogăţiile, nu e stăpînă pe voinţa şi acţiunea sa, prin urmare e *roabă*.

A treia condiţie e departe de a fi îndeplinită. Am văzut că nu este stăpîn pe roadele muncii sale, dar cu cît progresează societatea cu atîta este nevoit muncitorul să dea o parte mai mare din roadele muncii sale ; prin urmare e rob norodul, şi robia lui merge, înăsprindu-se şi mărindu-se, pas la pas cu progresul economic.

Analizînd pe altă parte societatea în mersu-i evolutiv, se vede cum se dezvoltă din pricina mersului înainte [al] societăţii burgheze un fel deosebit de atîrnare : oamenii ajung robii productelor ori producţiunii, în loc de a [le] stăpîni. Omul modern ajunge rob întîmplărilor, robul unei fatalităţi tainice care urmează din dezorganizarea societăţii de azi. Deci robie, robie şi iar robie, iată ce ne arată analiza societăţii burghezo-capitaliste.

Înainte de a analiza principiul libertăţii în societatea viitoare socialistă trebuie să facem cîteva observaţii. Mai întîi, vorbind despre libertate în societatea socialistă, nu voim să zicem că atunci omul va fi cu desăvîrşire liber : libertatea absolută e lucru absurd, n-a fost, nu este şi nu va fi niciodată. Cînd am vorbit despre creşterea stăpînirii omului asupra naturii, am zis că omul din vremurile noi stă în această privinţă mai sus decît cel din trecut ; de asemenea, oamenii ce vor trăi cînd baloanele vor fi înlocuit drumurile de fier, iar electricitatea aburul vor fi mai neatîrnaţi decît noi, mai sus, deci mai liberi ; oamenii care vor trăi şi mai încolo, după ce se vor face născociri şi mai mari decît cîrmuirea baloanelor şi întrebuinţarea electricităţii, vor fi şi mai liberi şi tot aşa mai departe, fără ca să ajungă vreodată omul slobod cu desăvîrşire. Deci a vorbi despre libertatea absolută este lucru lipsit de judecată. În acest capitol avem de gînd să arătăm nu că în societatea socialistă omul va fi cu desăvîrşire liber, ci numai mult mai neatîrnat decît azi, încît cu drept cuvînt faţă cu acela, omul de acum, poate fi socotit rob. A doua observaţie este privitoare la cuvintele „societatea viitoare". Socialismul modern, reprezentantul teoretic al partidei muncitorilor, alcătuită din zeci şi sute de mii de inşi, nu face planuri, utopii mai mult ori mai puţin frumoase ; nu-i arhitectul care să arate planul societăţii viitoare pînă la cele mai neînsemnate amănunte. Socialismul ştiinţific cunoaşte cît de nesocotit lucru ar fi asemenea încercare, ştie că amănunţimile vieţii sociale atîrnă de la atîtea pricini deosebite şi numeroase încît nici o minte nu-i în stare să le închipuie dinainte. Socialismul ştiinţific află prin analiza societăţii drumul pe care merge societatea către alte forme economico-sociale, către colectivism, adică spre aproprierea colectivă a roadelor muncii, alături cu producţiunea colectivă, care este de pe acuma. Colectivismul în producţie şi apropriere, iată principiul general, de frunte, al socialismului ştiinţific, principiu scos din cercetarea societăţii de azi. Fiindcă formele producţiunii şi împărţirii bogăţiilor într-o societate au înrîurirea cea mai mare asupra întregii vieţi a societăţii ; asupra dezvoltării intelectuale, morale, fizice ; asupra legăturilor politice, de familie etc. E vădit că prin colectivism se vor face schimbări foarte însemnate în toată viaţa socială. Dar altceva este a arăta că partea cutare sau cutare se va schimba, alta este chiar a hotărî că se va preface în cutare sau cutare fel şi cu totul altceva a înşira de-amănuntul cum va fi acea viaţă nouă. Cînd doctorul igienist usucă o mlaştină care pricinuieşte friguri şi alte boli în satele vecine, poate să zică fără greş că poporul din împrejurimi va fi mai sănătos, creşterea numărului locuitorilor mai repede etc. Numai atare lucruri generale va putea spune, nu-i va fi cu putinţă să înşire cele mai îndepărtate urmări ale secării mlaştinii. Nu va putea spune lui Stan că viaţa i se va lungi cu atîţia ani de zile, nu va fi în stare să hotărască anume cît se va înmulţi poporul şi, mai ales, nu va putea înşira toate schimbările sociale ce această măsură va putea produce în satele vecine.

Toate prezicerile lui pot să fie numai generale. El poate să zică : „Uscarea mlaştinii, îmbunătăţind sănătatea poporului, va urca nivelul intelectual şi moral", dar nu poate să spună lămurit cu cît mai cu minte va fi Stan, cu cît mai moral va fi Bran etc. Şi, dacă medicina nu poate răspica toate urmările unui fenomen destul de simplu cum este secarea mlaştinii, dacă mai ales nu poate spune dinainte toate amănuntele ce vor urma din această schimbare, cum va putea socialismul ştiinţific să ştie de pe acum toate prefacerile sociale ce vor izvorî din colectivizarea aproprierii productelor muncii, fenomen cu mult mai încurcat decît secatul unor mlaştini ? Socialismul ştiinţific, analizînd mersul societăţii, găseşte că ne duce către colectivism (vom spune îndată ce înseamnă aceasta) ; iar analiza colectivismului arată cîte răni va lecui el în societate, arată în general cît de superioară este această formă economică faţă cu capitalismul de azi ; arată în general, fără a intra în amănunte, cum va fi cutare sau cutare instituţie etc. Se înţelege dar că şi polemica împotriva socialismului trebuie să se învîrtească pe lîngă aceste două puncte. Duşmanii socialismului trebuie să arate, pe de o parte, că evoluţia societăţii nu duce către colectivism şi, pe de altă parte, că forma colectivismului este mai rea decît a capitalismului. Din nefericire, potrivnicii noştri nu se luptă aşa cu noi. Luînd o cerere practică oareşicare din ale noastre ori luînd în seamă o urmare îndepărtată pe care unii socialişti, cu drept ori

ba, o așteaptă de la întemeierea socialismului și azvîrlindu-se asupra acestor încheieri, cred în naivitatea lor, că, sfărîmînd această deducere biruie socialismul. Din nefericire trebuie să punem pe d-l Spencer între acești potrivnici fără chibzuială. În loc de a analiza dacă evoluția societății nu ne duce către colectivism, în loc de a arăta că prin colectivism, așa cum îl înțelege socialismul științific, vom ajunge la robie, d-sa nu și-a dat osteneala de a afla măcar ce este socialismul. Văzînd că în Germania și apoi în Englitera socialiștii cer amestecul statului și știind că prin aceasta se subînțelege siluire, d-l Spencer numește socialismul *robia viitorului!* Scurt și cuprinzător. Dacă și-ar face cineva idee despre socialism după critica lui Spencer, ar ajunge la încheierea că socialismul este amestecul statului. Să facem dar noi aici ceea ce n-a făcut d-sa și să ne întrebăm : *colectivismul, ca principiu general, central al socialismului, cuprinde el oare robie, împuținarea libertății de azi ori, dimpotrivă, presupune atîta libertate încît față cu dînsul capitalismul burghez să pară robie?* Pentru a da răspuns trebuie să deslușim ce înseamnă colectivism. Locul nu ne lasă să vorbim pe larg despre organizația viitoare, de aceea ne mulțumim să tipărim din nou cele spuse în *Ce vor socialiștii?*, credem că am lămurit acolo destul principiul central al socialismului.

Rugăm pe cititori să se mute cu gîndul în Englitera, pe care o luăm de exemplu. Acolo împărțirea muncii a ajuns mai departe decît oriunde : producția industrială se face în fabrici mari, unde muncesc cîte o mie și mai bine de lucrători, iar cea agricolă pe moșii întinse stăpînite de land-lorzi. Pe aceste moșii lucrează iarăși cîte o mie și mai mult de salariați. În fabrici ca și la pămînt, lucrările se fac cu mașini perfecționate, cu cea mai desăvîrșită regulă, cu cea mai potrivită împărțire de muncă. Să numim aceste grupe de oameni ce lucrează la fabrici și pe moșii *comune producătoare*. În aceste comune intră : directorul lucrărilor, inginerii, mecanicii, muncitorii simpli, în sfîrșit toți cei ce lucrează pentru producțiune, fie în fabrici, fie pe moșii. Pe grupele ce lucrează în fabrici să le numim *comune industriale*, iar pe cele de la țară *comune agricole*. Acest nume de «comună» fiind foarte potrivit pentru o grupă de oameni care lucrează *în comun*, în același loc, pentru același scop. Să presupunem că, fie

prin parlament, fie prin răscoala proletariatului, fie prin răscumpărare, fie prin expropriere silită, toți land-lorzii și capitaliștii vor pierde proprietățile în folosul nației, așa că toate instrumentele (mașinile, pămîntul, minele etc.) de muncă se vor preface în proprietate națională. Prin această expropriere, toți stăpînii capitaliști lipsesc, în însușire de stăpîni, dar comunele producătoare cu ingineri, cu mecanici etc... fără cea mai mică tulburare vor lucra înainte, cum au lucrat și pînă la expropriere. Nația întreagă, fiind singură proprietară peste toate instrumentele de muncă, va cerceta prin birourile de statistică anume cîte producte trebuie și cîte puteri muncitoare are la îndemînă. Să presupunem că, luînd în seamă tehnica perfecționată a Engliterei, trebuie x milioane de ceasuri de muncă pe an și că sînt a milioane de lucrători. Atunci împărțind x prin a vom afla cîte ceasuri pe an trebuie să lucreze un muncitor și împărțind acest timp prin 300 de zile de lucru vom găsi cîte ceasuri să lucreze pe zi, adică lungimea zilei de muncă. *Owen*, acum mai bine de jumătate de veac, a făcut socoteală că patru ceasuri de muncă pe zi ar fi de ajuns, într-o societate în care proprietatea asupra instrumentelor de muncă ar fi colectivă, pentru a îndestula foarte bine toate nevoile. De atunci însă, progresul tehnicii a ridicat tare rodnicia muncii, așa că un învățat englez a făcut socoteală că prin jumătate de ceas de muncă pe zi omenirea și-ar putea îndestula nevoile cele mai de căpetenie *. Fără să putem fi învinuiți de greșeală, vom zice că trei ceasuri de muncă pe zi ar

---

* Cît de multă muncă se risipește în societatea de azi vedem din următorul exemplu. Marx în vestita-i carte *Capitalul* a făcut socoteală după datele oficiale și a găsit că numărul tuturor lucrătorilor și lucrătoarelor la pămînt sînt în Englitera 1 098 261, iar al slugilor, care nu produc nimic, este la 1 208 648 (vezi *Capitalul*, p. 193), adică numărul slugilor e cu 10% mai mare decît al lucrătorilor agricoli. Dacă aceste slugi, militarii, clasele neproducătoare, toți lucrătorii întrebuințați la producțiune nefolositoare etc..., dacă toate aceste puteri, care se pierd gratis ori chiar îngreuiază și împiedică producțiunea folositoare etc., ar fi bine întrebuințate, atunci, chiar cu progresul de azi al tehnicii, prin trei ceasuri de muncă pe zi s-ar ajunge nu numai la o viață omenească, dar chiar foarte bună. Dar cu avîntul progresului tehnic (cum vom vedea mai departe) ziua de muncă va fi mai scurtă și totuși se va ridica bogăția societății socialiste pînă la un grad cum nu-și poate închipui fantezia cea mai bogată.

ajunge ca toţi să fie în stare bună cînd vor munci toţi şi în împrejurările priitoare din societatea socialistă. Să presupunem că Englitera are 10 000 000 de lucrători, dînd fiecare trei ceasuri de muncă pe zi, vom avea 9 miliarde de ceasuri de lucru pe an (3 × 300 × 10 000 000 = 9 000 000 000). Aceste 9 miliarde de ceasuri de muncă vor înfăţişa producţiunea Engliterei. Ceasul de muncă fiind o unitate de valoare, fiecare lucru produs va putea fi socotit în ceasuri de muncă, iar producţiunea toată va fi de 9 miliarde de ceasuri. Toată producţiunea naţională poate fi pusă în magazii. Dacă fiecare comună producătoare va lua din totalul producţiunii o cîtime de producte deopotrivă cu ceasurile de muncă cît a muncit, atunci toate comunele vor lua la un loc producte în valoare de 9 miliarde de ceasuri de muncă, adică vor lua toată producţia naţională *.

Birourile de statistică vor socoti cît anume trebuie să se producă din fiecare fel de producte şi chiar ce producte. Se înţelege că pot fi mici greşeli, mai ales la început, dar chiar dacă se va produce ceva mai mult decît va cere trebuinţa acest prisos de producte va rămîne pentru anul viitor în magaziile naţionale şi nu va putea să căşuneze crize de supraproducţiune. După cum în gospodăria unui ţăran din veacul de mijloc, lucrîndu-se pentru consumarea personală a familiei, un prisos de producţiune ar fi fost pus în hambar ori în cămară şi numai rău n-ar fi prins. Trebuie să avem în vedere că societatea socialistă, din punctul de vedere al producţiunii, este o gospodărie unică, cu mulţime de ramificări, care lucrează pentru consumarea naţiei, iar nu pentru schimb. Dealtminteri birourile de statistică, după o practică oarecare, vor reuşi a armoniza producţiunea cu consumarea. Nu putem să intrăm aici în amănunte asupra organizării societăţii viitoare **. Cu atîta mai mult cu cît socialismul ştiinţific priveşte cu drept cuvînt ca utopie descrierile pe larg ale acelei societăţi; aceste amănunte se vor putea hotărî numai de cei ce vor trăi pe atunci în acea societate, care va avea alte cunoştinţe, altă dezvoltare morală etc... Oricum, amănuntele lasă neatins principiul general. Va primi oare directorul mai mult decît muncitorii cei simpli, adică se va socoti munca intelectuală mai presus decît cea fizică ori ba? Socoti-se-va un ceas de muncă mai grea, în mine de pildă, cît două de muncă uşoară? Productele ce va lua din productul naţional o comună fi-vor oare consumate individual ori în comun de către membrii comunei? * Toate aceste amănunte, oricum ar fi hotărîte, nu ating principul central, aproprierea colectivă a instrumentelor de muncă [85].

Iată dar în cîteva cuvinte ce însemnează colectivism, aproprierea colectivă a uneltelor de muncă. Societatea va ajunge stăpînă pe toate instrumentele de muncă, pe pămînt, fabrici, ateliere, drumurile de fier. Comunele industriale muncind în aceste fabrici, care nu sînt proprietate nici a unui fabricant, nici a lor, ci a naţiei întregi; comunele rurale muncind moşii mari, care nu-s proprietate nici a lordului, nici a lor, ci a societăţii; muncind cu toţii pentru toţi şi luînd din producţia naţională parte deopotrivă cu munca întrebuinţată. Naţia proprietară pe toate uneltele de muncă dă direcţie unitară şi armonică producerii, pune, prin birouri de statistică, în înţelegere consumarea cu producţia, produce după un plan hotărît, cum ar fi o singură gospodărie mare, făcînd astfel să nu mai fie anarhie în producere, să nu mai fie ca azi, cînd nu se ştie cît şi pentru cine trebuie de produs, cînd singura îmboldire este specula şi unicul regulator concurenţa.

Acesta e principiul central, miezul socialismului, care neînlăturat va aduce o schimbare foarte mare în toată viaţa societăţii, nu numai în cea economică, dar şi în cea morală, pe cît şi în cea intelectuală, în cea familială, afectivă etc... Să vedem deci acuma ce schimbare va putea căşuna această prefacere socială asupra libertăţii societăţii, chestie de care ne interesăm mai mult în acest articol. Se înţelege că, după cum am şi spus, nu putem lua la descusut fiecare faptă omenească şi hotărî dacă va fi

* 9 miliarde de ceasuri înfăţişează toată producţia luată de comune şi consumată. Se înţelege că avem în vedere productul curat (net), nu productul brut; căci o parte din productul anual se va întrebuinţa, atunci ca şi acuma, pentru dregerea uneltelor de muncă etc... Asemenea se va întrebuinţa o parte pentru susţinerea unor instituţiuni folositoare, precum universităţi etc.

** Despre organizaţia societăţii viitoare se va vorbi în altă scriere.

* Despre aceste chestii şi despre altele vom vorbi altădată.

omul mai liber în aceste privinţe ; această treabă o lăsăm utopiştilor şi tuturor acelora care n-au altceva mai bun de făcut. Pentru a cerceta libertatea în societatea socialistă, noi vom întrebuinţa acelaşi criteriu pe care l-am avut şi pentru analiza libertăţii în societatea de acuma ; vom cerceta societatea din punctul de vedere static pe cît şi din cel dinamic. Ne-am înţeles în privinţa cuvîntului „libertate". Întrebuinţînd definiţia dată, am văzut cît de puţin poate fi numit liber omul din societatea de azi. Să vedem acuma ce se va întîmpla în societatea socialistă. Întîia condiţie a libertăţii a fost ca omul să stea în luptă asupra naturii la nivelul cultural al epocii. Cît de puţină cunoaştere a principiului colectivist arată îndată că societatea socialistă va sta în această privinţă mult mai bine decît cea de azi. În adevăr, care e puterea ce împinge societatea burgheză către progresul economic, către născociri etc ?... Concurenţa, puterea interesului personal. Un capitalist cînd întrebuinţează o născocire la vreo producere oarecare cîştigă mult de tot pînă ce alţi concurenţi află născocirea şi o întrebuinţează şi ei. De nu vor introduce această născocire sau alta aducătoare de tot atîta creştere în rodnicia muncii, se vor ruina de vreme ce nu vor da productele tot aşa de ieftin. Aşadar, născocirile se întrebuinţează în industrie numai de teama concurenţei. Dar tot această concurenţă face să se întîrzie aplicările ştiinţei ! Capitalistul care introduce o născocire nu poate cîştiga din gros decît pînă ce alţii nu au fost în stare a o afla şi introduce şi ei ; deci el va întrebuinţa toate mijloacele pentru a o ascunde. Acest fapt, adică interesul inventatorului * de a tăinui descoperirile, spre a se folosi de dînsele numai el, împreună cu alte pricini de mîna a doua, face să se întîrzie aplicarea născocirilor ; din pricina mecanismului economic, societatea nu le aplică decît tîrziu după ce-s aflate. Pe de altă parte, introducerea unei invenţii lasă fără de lucru mulţi muncitori din acea fabrică şi, ruinînd pe mulţi fabricanţi, ia pîinea zilnică din gura muncitorilor ce lucrau la dînşii şi deci face pieritori de foame mare număr de muncitori, ba

* Presupunem că fabricantul ori cineva din fabrica lui a făcut invenţia ; dacă e făcută de altcineva şi vîndută capitalistului, urmările sînt tot cele înşirate în text : capitalistul se va sili ca nime[ni] să nu afle meşteşugul pentru ca să poată cîştiga numai el.

uneori chiar şi de foşti stăpîni. Aşadar, societatea burgheză pentru a introduce născocirile şi, prin urmare, pentru a cîştiga în neatîrnare faţă cu natura e nevoită să jertfească siguranţa vieţii şi, prin urmare, libertatea a mulţi oameni. În societatea viitoare, aceste neajunsuri lipsesc. Acolo societatea, şi anume în întregime, va avea mare interes să se facă născociri şi să se folosească de dînsele cît mai curînd. În adevăr. Am văzut că o societate socialistă este o gospodărie unică cu mai multe ramuri. E lămurit lucru că gospodarul va introduce orice născocire care-i va înlesni munca în vreun fel de producere. În exemplul de mai sus am presupus că fiecare membru muncitor va trebui să lucreze cîte trei ceasuri pe zi pentru ca să aibă el şi societatea toate cele de trebuinţă. E vădit că, dacă s-ar afla vreun mijloc de a spori rodnicia muncii de două ori, atunci lucrînd tot cîte trei ceasuri va avea fiecare de două ori mai multe lucruri folositoare ori trebuitoare, pe care le va putea lua din magaziile naţionale. E văzut dar că societatea, şi fiecare îndeosebi, va avea tot interesul ca să se facă născociri cît de numeroase. Exemplul următor ne va arăta verde deosebirea între societatea de azi şi cea socialistă. Să presupunem că într-o fabrică de cizme, în societatea de azi, s-a făcut o descoperire prin mijlocul căreia s-ar putea face cizme de două ori mai ieftine. Ştim foarte bine ce se va întîmpla. Fabricantul se va nevoi din răsputeri ca nu cumva să se dea pe faţă taina şi, prin urmare, ca să-i rămînă descoperirea numai în folosul său cît mai îndelungă vreme ; pe o parte dintre muncitori îi va arunca pe stradă, pe mulţi dintre concurenţi îi va ruina, şi lucrătorii acelora vor fi şi ei azvîrliţi pe drumuri. Peste un timp, concurenţii vor afla născocirea, o vor întrebuinţa şi ei, dar cîte jertfe !

Să vedem acuma cum ar fi în societatea socialistă. Să zicem că avem o comună producătoare socialistă, şi anume producătoare de cizme ; îndată ce s-ar face în asemenea comună o născocire în stare de a da aceeaşi cîtime în jumătate din timpul ce trebuia pînă atunci, fabrica va da prin urmare lucrînd fiecare cîte trei ceasuri pe zi îndoit număr de ciubote. Va avea oare fabricantul nostru, comuna socialistă, interes să monopolizeze invenţiunea ? Fireşte că nu. Fabrica socialistă lucrează pentru magaziile societăţii, în care îşi pune tot productul muncii de trei

ceasuri pe zi ; dacă înainte de invenţie, fabrica lucrînd trei ceasuri pe zi, dădea 1 000 000 de perechi de cizme pe an şi le punea în magaziile societăţii, după născocire va da 2 000 000 şi le va pune tot în magaziile societăţii, iar lucrătorii înainte ca şi pe urmă vor avea de luat din productul naţional pentru cîte trei ceasuri de muncă pe zi, adică tot atîta hrană, straie etc... Însă, dacă fabrica noastră n-are nici un interes de a monopoliza născocirea, are unul de a o face cunoscută de vreme ce atunci, ieftinindu-se ciubotele, vor ţine de două ori mai puţină muncă şi muncitorii din fabricile de cizme vor putea să se încalţe cu cheltuială de două ori mai mică şi pentru ceasurile lor de muncă vor lua mai multe producte decît înainte *. Aşadar, în societatea socialistă fiecare ramură de producţie, fiecare muncitor va avea interes să se facă descoperiri cît mai multe.

Toţi membrii societăţii socialiste se vor folosi deopotrivă de aplicarea născocirilor : ridicîndu-se rodnicia muncii, se va mări şi neatîrnarea societăţii, luată în întregul ei, faţă cu natura ; dar, totodată, va creşte şi a fiecărui ins îndeosebi. Aşadar, pe cînd în societatea de azi aplicarea născocirilor menite a face să crească libertatea societăţii în lupta cu natura este oprită sau cel puţin îngreuiată de mecanismul economic, organizaţia socialistă va fi cît se poate de primitoare pentru asemenea îmbunătăţiri. Pe cînd în societatea de azi aplicarea invenţiilor, maşinilor, progresul economic, deşi urcă neatîrnarea şi prin urmare libertatea societăţii faţă cu natura, în acelaşi timp de asemenea neatîrnare se foloseşte numai o clasă privilegiată, iar partea cea mai mare din o naţie rămîne tot aşa ca şi cum născocirea nu s-ar fi făcut. În societatea socialistă, lupta contra naturii foloseşte deopotrivă tuturora, ridică libertatea tuturora. Deci numai atunci va putea fi adusă la îndeplinire această condiţie a libertăţii, adică societatea întreagă, şi fiecare ins îndeosebi va sta la nivelul cultural al epocii în lupta cu natura.

Să trecem acuma la a doua condiţie a libertăţii omului. „Omul este liber cînd e stăpîn pe viaţa, voinţa şi lucrarea sa întru cît nu jigneşte viaţa, voinţa şi lucrarea

* Nu putem presupune că membrii unei comune ar ascunde invenţia şi ar putea să ia pentru $1^1/_2$ de muncă atîta cît luau înainte.

semenilor săi". Această condiţie o împlineşte cu prisos socialismul, deşi tocmai pe dînsa o aduc potrivnicii noştri asupra noastră zicînd că socialismul nu dă nici o chezăşie ori mai nici una pentru această libertate. Aceşti potrivnici zic : „Dacă azi statul, organ regulator al societăţii, este atît de încălcător al libertăţii, dacă loveşte pînă la atîta voinţa şi lucrarea cetăţenilor, cu cît mai mult va avea putere statul în societatea socialistă, cînd, alături cu alte însuşiri, va avea şi dreptul de a regula producţia şi împărţirea roadelor muncii în societate". Această afirmare este cu totul mincinoasă. Am văzut că statul, ca reprezentantul clasei domnitoare, nici nu va exista în societatea socialistă de vreme ce nu vor mai fi clase. Ca reprezentant al clasei domnitoare se înţelege că chiar funcţia de căpetenie a statului este să calce în picioare voinţa, lucrarea şi viaţa claselor supuse. Cît despre organul regulator, apoi rolul lui, în lipsă de clase, nu va fi de a apăsa pe cineva, ci o muncă întocmai ca oricare alta. Birourile de statistică comunală, districtuală, naţională etc. vor fi tot aşa de puţin *stat* cum este şi serviciul de comptabilitate la primăriile de azi. Tot aşa trebuie să zicem despre adunările de judeţ, naţionale etc., care vor fi însărcinate cu regularea unor interese obşteşti ale societăţii. Nefiind clase de ţinut în jug, funcţia lor nu va putea să fie apăsătoare, siluitoare, cum e a statului de acuma, ci se va mărgini, fireşte, numai la regularea acelor trebi pentru care au fost întrunite. Atîrnarea breslei producătorilor de haine de birourile de statistică ori de altă instituţie specială de acelaşi fel însărcinată cu lucrări speciale şi trebuitoare societăţii va fi tot atît de mare cît şi atîrnarea acestora de bresle ; vor atîrna unii de alţii, şi asemenea atîrnare e neînlăturată odată ce în societate împărţirea muncii şi diferenţierea funcţiilor [se fac] ca într-un organism individual (aici e locul de a face analogie între societate şi organism) ; dar această neatîrnare nu va robi pe om şi cu atîta mai mult va pierde din urmările-i rele, cu cît va fi mai tare luată sub controlul conştient al societăţii, adică tocmai în societatea socialistă, şi nu va mai rămîne lăsată în voia întîmplării ori regulamentată în folosul unei clase, cum este în societatea burgheză.

„Dar în societatea socialistă toţi vor fi siliţi să muncească". Foarte adevărat, şi tocmai aceasta este întîmpinarea de căpetenie pe care se sprijină învinuirea despre

robia viitoare a societății, această obiecție chiar cînd nu se spune lămurit tot se subînțelege. „A fi nevoit să lucrezi pentru societate un număr oarecare de ceasuri pe zi nu înseamnă oare a fi salahorul societății ; nu este oare curat robie ?“ Iată obiecția de căpetenie a burghezimii împotriva socialismului ; această întîmpinare o are totdeauna pe buze. În aceasta se arată cît de mult înrîurește spiritul de clasă asupra judecății și deci în polemica socială. Un burghez care iarna merge în Italia, vara în Elveția, a cărui muncă stă numai în osteneala ce are de a mistui prînzuri îmbelșugate socotește că în societatea de azi este foarte multă libertate, și pentru asemenea individ se înțelege că societatea viitoare, în care va trebui ca toți să lucreze, este o robie. Dar pentru ca el, capitalistul, să aibă atîta libertate, trebuie ca sute de oameni să fie în robie : pentru ca dînsul să nu muncească și să se lăfăiască în petreceri și desfrînări, iar ca urmare poporul să degenereze din prea multă muncă și sărăcie. Prea marea lui libertate e cumpărată cu robia sutelor și miilor de concetățeni. În societatea socialistă, se înțelege, toți vor munci. Nu-i vorbă, socialiștii cu drept cuvînt cred că în societatea viitoare, în care oamenii vor avea altă moralitate decît azi, în care simpatiile sociale vor fi mult mai dezvoltate decît pînă acuma, în sfîrșit va trebui de lucrat foarte puțin față cu cît se lucrează acuma, munca nu va fi o sarcină și fiecare va munci numai cîteva ceasuri pe zi, încît va lucra cu drag și munca nu va mai fi o pedeapsă pentru om ; noi însă lăsăm toate aceste socotințe, deși ne par foarte drepte, și admitem că în societatea viitoare munca va fi obligatorie, în marginile în care societatea o va primi, pentru toți membrii ei (în exemplul nostru, cîte trei ceasuri pe zi). Întrebăm numai dacă asemenea îndatorire poate fi privită ca robie. Dacă nu vom lua cuvîntul robie în înțeles absolut, ci, cum și trebuie, numai relativ, atunci va fi ușor de priceput că datoria de a munci zilnic trei ceasuri trebuie să fie privită ca o creștere foarte mare de libertate. Și iată cum : dacă în societatea socialistă va fi cu putință ca prin muncă foarte scurtă să se îndestuleze toate trebuințele, apoi această putință urmează tocmai de acolo că omul va lucra într-o societate cu munca socială împărțită, cu cooperație și după un plan bine chibzuit. Dacă ar munci omul singur în afară de socie-

tate ar avea nevoie de 18 ceasuri de lucru pe zi și trebuințele și le-ar îndestula foarte prost ; prin urmare, ajutată de munca societății, neatîrnarea omului crește în două chipuri : pe de o parte va munci trei ceasuri, în loc de 18 *, și pe urmă prin aceste trei ceasuri își va îndestula mult mai bine nevoile. Dar această creștere a neatîrnării și a libertății poate să se îndeplinească numai dacă oamenii vor face regulat această muncă atît de ușurată prin traiul în societate. Iar dacă unii vor munci și alții nu, atunci se înțelege că oamenii nu vor putea îndeplini libertatea ce ar fi în stare să aibă. Sîntem dar pe deplin înțeleși cu d-l Spencer cînd zice că apostolul Petru avea dreptate zicînd : „Cine nu vrea să muncească nu trebuie nici să mănînce“, sîntem înțeleși cînd d-sa zice că fără această regulă nu poate trăi o societate morală și organizată ; ne unim cu d-l Spencer cînd zice că inșii ce nu muncesc degenerează, se strică și lasă degenerarea și corupția ca moștenire urmașilor lor. Sîntem tot de o părere în această privință, dar tocmai toate aceste critici se potrivesc societății de azi, și nu celei viitoare, tocmai acuma o clasă de paraziți, care nu muncesc, se răsfață în lux și lene ; pe cînd altă clasă, cea muncitoare, toți de la copilul de șase ani muncesc din toate puterile. Tocmai azi regula apostolului e călcată în picioare, și anume de clasa burgheză, de oamenii cu *„Laissez faire, laissez passer“*, al căror apărător d-l Spencer a avut ideea tristă și puțin de pizmuit de a se face. Cum a putut d-l Spencer a aduce vorba citată împotriva muncitorilor și a socialiștilor cînd ea lovește tocmai în societatea burgheză și este unul din argumentele morale cele mai puternice ale socialiștilor ? Cum a putut să facă așa d-l Spencer e peste măsură de ciudat și arată pe de o parte cît de mult sentimentul de castă poate să strice judecata oamenilor celor mai plini de talent și pe de altă parte, pe cît e vorba de d-l Spencer, aceasta arată că d-sa, care vorbește cu atîta ironie de publicul neînvățat și îndrăzneț pînă la a se amesteca să judece în treburile publice, însuși d-sa vorbește de socialism fără să-l fi studiat. Cît despre cititori, ei vor înțelege că munca

* Cifrele noastre sînt ipotetice, dar e vădit, punînd cele adevărate și mai lămurit, cît de puțin roditoare e munca individuală față cu cea socială.

obligatorie în societatea socialistă şi atîrnarea oamenilor unii de alţii cerută de această muncă sînt o cerinţă firească a vieţii în societate şi că, în loc de a fi un element de robie, ea va garanta *libertatea tuturor[a]*.

Să trecem la a treia condiţie *„Omul e liber cînd primeşte tot rodul muncii sale"*. Am văzut că tocmai aceasta e condiţia de frunte a libertăţii omeneşti, cum a zis Spencer, dar e aproape de neînţeles cum un cugetător atît de mare găseşte că azi e îndeplinită şi că va lipsi din societatea socialistă. După d-l Spencer, societatea socialistă va fi cu un stat autoritar, care va pune pe cetăţeni să lucreze ca salahori, plătindu-i cu ziua şi despuindu-i, vai şi amar de dînşii. Făcîndu-şi asemenea idee despre societatea socialistă, Spencer, fireşte, trebuie să se întrebe : „Ce deosebire e pentru cine lucrează robul, pentru un ins ori pentru o societate ?". Noi am arătat cît de greşită este părerea d-sale, că statul nu numai că nu se va împuternici în societatea viitoare, dar chiar va pieri odată cu clasele ; a zice că în societatea socialistă toţi vor munci în folosul statului n-are nici o temelie. Societatea viitoare nu cunoaşte decît o singură gospodărie, în care toţi muncesc într-un fel ori altul, scoţînd din productul social roade deopotrivă în valoare cu cele produse ; deci întîia dată de cînd e pe lume societate producătorii vor primi toate roadele muncii lor. Mai mult decît atîta. Noi am presupus în exemplul nostru că în societatea viitoare vor munci toţi cîte trei ceasuri pe zi. Dacă vom presupune că în mişcarea înainte a societăţii socialiste, cu propăşirea producţiei, se va înlesni muncă de două ori, atunci sau societatea socialistă va munci de două ori mai puţin, căpătînd prin o muncă de un ceas şi jumătate pe zi atîta cît aveau mai înainte pentru trei ; sau vor munci tot cîte trei pe zi, dar, munca fiind de două ori mai rodnică, fiecare va avea de două ori cît înainte. Oricum va face dar societatea, neatîrnarea întregii societăţi şi a fiecărui membru va creşte de două ori ; dacă s-ar face munca de trei ori mai rodnică, neatîrnarea ar creşte tot în această proporţie, cu alte cuvinte : *în societatea socialistă, libertatea şi neatîrnarea societăţii şi a fiecărui membru în parte se vor mări cu progresul economic al societăţii şi în proporţie cu acest progres.* Pe cînd dar în societatea de azi, dacă luăm ca criteriu al

libertăţii, ca măsură a robiei proporţia în care se împarte productul muncitorului, raportul între cît i se lasă şi cît i se ia, aflăm clasele muncitoare robite mai mult decît în epocile istorice trecute şi, totodată, am văzut că robia merge crescînd cu progresul economic ; dimpotrivă, cercetînd tot cu acelaşi criteriu societatea viitoare, aflăm că ea va garanta producătorului folosinţa de întreg rodul muncii, clasa muncitoare va fi liberă şi libertatea ei va creşte pas cu pas odată cu progresul economic. Dar societatea socialistă va mări mai ales libertatea omului, dîndu-i siguranţa pe ziua de mîine. Am văzut cum societatea în mişcarea-i înainte a învins natura, s-a făcut stăpînă pe aceasta, dar, în schimb, a pierdut stăpînirea asupra producţiunii, cum societatea a ajuns roaba producţiunii. Prin lipsă de plan, de control în întrebuinţarea muncii, prin jocul concurenţei, formarea lucrurilor trebuitoare este anarhică, duce la crize, armata de rezervă, iar viaţa omului în mijlocul acestei produceri destrăbălate este o loterie, şi nimeni nu poate şti ce va aduce ziua de mîine. Societatea socialistă, organizînd producţia după plan raţional, întrebuinţînd ca regulator statistic în locul concurenţei, fiind o gospodărie singură, capătă stăpînire asupra producţiei ; toate fenomenele stupide, ca crizele de supraproducţie, armata de rezervă etc., sînt lucruri cu neputinţă în societatea socialistă. În adevăr să presupunem că pe o insulă oarecare s-a format o gospodărie mare, o comună care cuprinde 100 de lucrători. Să zicem că au împărţit munca între dînşii, astfel că unii lucrează pămînt, alţii haine, alţii case... au împărţit astfel treaba încît, muncind un număr hotărît de ceasuri pe zi, ar putea face toate cele de trebuinţă acestei comune. S-ar putea oare să fie vorbă în astfel de gospodărie de crize de supraproducţie, de armată de rezervă, de nesiguranţa vieţii, putea-va cineva muri de foame cu toată bunăvoinţa ce ar avea de a munci ? Fireşte că nu. Aşa şi societatea socialistă, în schimb cu un număr hotărît de ceasuri de muncă, trebuitor la o epocă şi hotărît de cunoştinţele tehnice, va avea toate cele trebuitoare. Cu o muncă de trei ceasuri (cifră ipotetică), omul în societatea socialistă capătă nu numai îndestularea trebuinţelor sale, dar, totodată, şi siguranţa că mîine ori poimîine şi pînă la moarte va trăi îndestulat. Tot timpul, toate puterile nervoase ce rămîn omului după

această muncă ușoară și scurtă, față cu cea de azi, le va putea întrebuința pentru perfecționarea fizică, morală, intelectuală, estetică etc. Cît de mult va înălța această siguranță simțul de demnitate, tăria caracterului și neatîrnarea lui nu poate, de bună seamă, să prevadă închipuirea noastră. În societatea socialistă, omul este garantat nu numai împotriva relelor ce urmează din alcătuirea societății, dar și în a întîmplărilor naturale, cum sînt recolte proaste ori stricate etc... În adevăr. Să presupunem că societatea noastră ipotetică are 10 000 000 de muncitori care lucrează 9 miliarde de ceasuri pe an, să presupunem, zic, niște întîmplări care nimicesc roadele a 100 000 000 de ceasuri de muncă ; în asemenea împrejurare, societatea va munci peste cele 9 miliarde de ceasuri încă 100 000 000, adică fiecare lucrător va da încă 10 ceasuri *pe an*, sau *două minute pe zi* *. Prin acest spor de muncă, societatea se va feri ori va scăpa de urmările întîmplărilor nenorocite. Societatea socialistă, firește, va fi, totodată, o societate de asigurare mutuală. Această garantare, această asigurare a stării, ridică atît de mult libertatea omului încît, cu drept cuvînt, putem spune că în societatea socialistă întîia dată, după lungă robie, omul ajunge slobod cu adevărat. Să prescurtăm.

Punînd același criteriu al libertății pe care l-am întrebuințat în analiza societății burgheze și care ne-a arătat robia de azi, punîndu-l și la cea socialistă, am văzut că într-aceasta nu numai societatea în întregime, dar fiecare cetățean îndeosebi va sta la nivelul cultural al epocii sale în lupta cu natura.

Am văzut, de asemenea, că numai în societatea socialistă omul va fi stăpîn pe voința și faptele sale, cît despre îndatorirea de a forma o robie ea, dimpotrivă, garantează libertatea : nu va mai fi cu putință să fie oameni care fără să muncească vor sili pe alții la muncă, lovindu-le și siluindu-le voința și faptele. Am văzut, de asemenea, că numai societatea socialistă garantează muncitorul, îndeplinește cea mai de căpetenie condiție a libertății omului, chiar din punctul de vedere al lui Spencer ; în sfîrșit am văzut cum societatea socialistă asigură viața omului

* Repetăm încă o dată că întrebuințăm cifre ipotetice, dar, oricare ar fi cele adevărate, tendința societății va rămîne aceeași.

și-l mîntuie de cea mai grozavă robie de azi, de „nesiguranță“. Robie, robie și iar robie, iată la ce încheiere am ajuns analizînd societatea burgheză ; în cea socialistă însă aflăm numai libertate.

Unii cititori vor zice poate că sîntem prea subiectivi, că, fiind socialiști, vedem prea în bine toate urmările organizării socialiste, că idealizăm prea de tot. Fie ! Dar nu se va putea nega de cititorul nepărtinitor următorul lucru : *Organizația socialistă în comparație cu cea de azi are ca tendință sporirea libertății omului.* Și numai atît am vrut noi să dovedim, pentru că, dacă *organizația socialistă are tendința de a crește libertatea omului,* atunci d-l Spencer scriind despre dînsa trebuia să o numească nu „Comming Slavery“, ci „Comming liberty“.

ROBIA ȘI SOCIALISMUL, ÎN *„REVISTA SOCIALĂ“, AN I, NR. 7, 8—9, 12 DIN NOIEMBRIE—DECEMBRIE 1884, SEPTEMBRIE 1885, SEPTEMBRIE 1886, P. 249—259, 299—311, 471—487 ; AN II, NR. 1, DIN NOIEMBRIE 1886, P. 24—40. TEXTUL DE FAȚĂ SE REPRODUCE DUPĂ BROȘURA, APĂRUTĂ ÎN TIPOGRAFIA H. GOLDNER, IAȘI, 1886.*

SÎNTEM NOI UTOPIȘTI

Ne spune istoria că totdeauna lumea întîmpinat-a cu pietre, cu lanțuri și, mai ales, cu clevetiri pe propovăduitorii tuturor ideilor noi. Hoți, răzvrătitori, egoiști — iată vorbele cu care fost-au ei întîmpinați.

Limba însă, cîteodată gata să arunce batjocura, s-a oprit. Înaintea cadavrelor unui Crist, unui Thomas Müntzer, unei Sofia Perovskaia [86], orice bîrfeală a rămas cu neputință. Uriașa putere morală, nemărginita dragoste pentru oameni, devotamentul fără margini pentru acei ce suferă al acestor oameni de multe ori au oprit și mîna dimpreună cu limba.

Încurcați, puternicii mormăiau atunci altceva : fanatici, ce e drept cinstiți, dar nebuni, aberațiuni mintale, și deodată cuvîntul așteptat le venea pe buze.

— Sînteți utopiști ! le strigară ei. Și acest strigăt se aruncă și în fața socialiștilor.

— Dar de ce ?

— Pentru că vă închipuiți, ni se răspunde, o societate cu alte forme sociale, lucru cu neputință de vreme ce este împotriva practicii, împotriva științei : sînteți dar utopiști.

Că sîntem contra practicii, cuvîntul are o prea largă întindere. Contra științei însă, aici protestăm. Nu. Socialismul nostru e socialism științific per excelentiam.

Să urcăm treptele chiar ale universităților burgheze și să ascultăm chiar pe dascălii istoriei. Aceștia, alături cu pagina plină de faptele regilor sau ale curtezanilor, lucru despre care puțin ne pasă, ne vorbesc despre o mulțime de forme sociale prin care a trecut omenirea, ne vor grăi despre Grecia și Roma, unde producțiunea era întemeiată pe robie, unde femeia era roaba bărbatului, ne vor arăta cum robia a sfărîmat acest uriaș stat roman, care a căzut, ca un castel de cărți de joc, înaintea barbarilor.

Apoi ne vor vorbi despre feudalism, o altă formă socială în care temelia economică a producțiunii a fost servajul, altă formă a robiei, mai ușoară însă, căci stăpînul nu mai are un drept nemărginit asupra robului. Împreună cu schimbarea economică se schimbă și toate relațiunile factice și juridice dintre semeni ; familia chiar se schimbă și femeia devine mai liberă.

O altă formă socială vine. Parisul se răzvrătește și revoluțiunea cea mare aduce era burgheziei.

Aici nu mai e nevoie de a mai asculta pe dascălii istoriei burgheze. Era aceasta este era noastră, trăim în ea și o cunoaștem.

Formele sociale de azi sînt mai superioare decît acelea din evul mediu, dar totuși sînt departe ca să răspundă cu acele cerințe morale și de dreptate pe care le au oamenii acum și pe care le-au avut chiar de cîteva veacuri. Salariatul este temelia economică a producțiunii. A pierit servajul. Politicește vorbind, producătorul nu mai e rob. El este deopotrivă cu stăpînul în fața legii, dar economicește el tot rob a rămas. Veacul nostru este acela al robiei economice. Puterea sa de a munci devine o marfă, care se plătește și al cărei preț se hotărăște, ca acela al tuturor mărfurilor, prin legea ofertei și a cererii. Producătorul devenind marfă, totul deveni marfă. Marfă este femeia, iubirea marfă, conștiința tot marfă și familia combinațiune comercială.

În ce formă socială se va schimba forma de azi ? Și se va schimba oare ?

Și iată acum un alt dascăl al universității burgheze care, întemeiat pe știința veacului, ne spune că în na-

tură este o veşnică schimbare, o fatală mişcare a formelor materiei, care nici un moment nu se poate opri din mersul ei veşnic. Omul fiind şi el o parte a acestei materii, nu poate decît să se schimbe şi el. Individul schimbîndu-se, trebuie să se schimbe şi formele sociale. Acestea ni le spun istoria şi ştiinţa modernă.

Întemeiat pe aceste fapte, socialismul ştiinţific a analizat istoria omenirii, schimbarea veşnică de forme, a analizat germenii care s-au dezvoltat deja în societatea de astăzi şi care nu mai încap în formele strîmte ale societăţii actuale.

Această analiză a desfăşurat atunci, înaintea ochilor sufleteşti ai mulţimii, o altă societate — aceea a viitorului. În această societate, producătorul nu mai poate să fie nici rob, nici serv, nici salariatul nimănui pentru că toţi vor fi producători, pentru că toţi, colectivamente producînd, îşi îndestulează trebuinţele. Împreună cu egalitatea economică a condiţiunilor de trai, şi femeia va deveni egala bărbatului.

Conştiinţa, iubirea, cinstea vor înceta atuncea de a mai fi mărfuri. Prostituţiunea va dispărea sub toate formele ei. Lupta şi ura dintre oameni vor pieri, lupta şi ura care izvorăsc din vrăjmăşia intereselor de clasă. Clasele dispărînd, această ură va dispărea şi ea.

Da !... Frumoasă este această societate a viitorului, dar pentru a ajunge acolo trebuie muncă şi o muncă uriaşă, trebuie mai ales lumină şi iubire.

Aicea însă glasul nostru se stinge în huiduielile şi strigătele burgheziei : Aberaţiuni mintale, răzvrătiri, utopii, vreţi să desfiinţaţi temeliile sfinte ale societăţii : familia, statul, proprietatea, care prin firea lor sînt veşnice !...

Răspundem :

— Sînteţi în contrazicere cu istoria, care dovedeşte că aceste temelii pe care le socotiţi veşnice s-au schimbat mereu şi se vor schimba.

— Nu e adevărat. Istoria a descris schimbarea formelor sociale pînă la venirea noastră — liberalii burghezi —, de acum istoria şi-a închis porţile, ea nu mai este în sensul de mai sus.

Răspundem :

— Dar aceasta e absurd. Aceasta este în contrazicere cu toată ştiinţa, mişcarea este o lege a naturii şi, dacă aceste ale noastre forme nu se vor schimba în chip progresiv, apoi ele se vor schimba în mod regresiv. Apoi societatea noastră este un lucru nedrept — societatea noastră, în care bogăţia uriaşă contrastează cu uriaşa sărăcie, societatea noastră, cu justiţia şi războaiele ei...

Aicea însă sîntem întrerupţi cu cel mai de urmă argument, argumentul argumentelor. O mînă de fier se lasă pe umerii noştri şi un glas răguşit ne strigă :

— În numele legii, vă arestăm.

Vin apoi lanţuri, temniţe, spînzurători...

Noi sîntem utopişti... fie, dar voi ce sînteţi ?

N.I.

DREPTURILE OMULUI, *ANUL I, NR. 7, DIN 9 FEBRUARIE 1885.*

LOGICA POTRIVNICILOR NOȘTRI

România liberă constată o nouă boală a societății noastre, boală cu mult mai serioasă decît cea economică : aceasta este scăderea nivelului intelectual.

Una din dovezile cele mai bune pentru constatarea acestui adevăr este și chipul cu care ne combat potrivnicii socialismului. Cînd au început conferințele socialiste de la sala Franzelaru, bărbații de stat, privilegiații din toate partidele și toată ziaristica din țară, uitînd toate certele lor zilnice, au început să intoane în cor : „Socialismul n-are ce căuta la noi ! Socialismul este o boală a Occidentului industrial, care este bîntuit de grozava plagă a proletariatului și de boala antagonismului dintre muncă și capital ! Acolo socialismul poate să existe, fie în înțelesul unui leac amar în contra unei boale grele, fie în înțelesul unei manifestațiuni nesănătoase a acestei boale. Dar la noi... oh ! la noi socialismul n-are ce căuta ; la noi pămîntul este ieftin, în țara noastră țăranii sînt toți proprietari și trăiesc foarte bine ; la noi cine vrea să muncească trăiește în belșug ; la noi nu există grozava boală a proletariatului, la noi socialismul nu are ce căuta".

Și aceste strigăte pornite de la tribună, din presă, din public produc de la un cap pînă la altul al țării același ecou : „N-avem boala proletariatului ! Socialismul e o plantă exotică !".

Iertare, domnilor ! N-ați găsit oare nimica mai bun în tot bagajul dv. intelectual decît asemenea afirmări goale și lipsite de înțeles ? Este foarte puțin lucru a spune că n-avem proletariat ; lucrul acesta trebuie dovedit, căci într-alt fel avem tot dreptul că ne îndoim de adevărul ziselor dv., cu atît mai mult cu cît dv., cei din opoziție, ați afirmat că țăranii au ajuns în sapă de lemn, că nu mai au nici casă, nici masă și ați afirmat că există un proletariat orășenesc.

Bineînțeles însă că pricina acestei rele stări de lucruri o vedeați în aceea că d-l Brătianu este la putere și că nu sînteți dv.

Pe de altă parte, trebuie să ne explicați ce este socialismul și să vedem dacă în adevăr socialismul este o boală ori, cum ziceți, o manifestațiune nesănătoasă a unei boale grele a proletariatului, și nu o formă mai dreaptă și mai superioară către care merge omenirea, după cum zicem noi, socialiștii.

E mai ușor însă de strigat : N-avem proletariat, socialismul este o plantă exotică. Și în această strigare toate partidele se unesc, oricare ar fi deosebirea și lupta dintre ele.

Și mai este o chestiune în privința căreia toate partidele noastre politice să unesc. Aceasta este chestiunea industriei naționale.

Și asupra acestei chestiuni cu toții : oratorii, întreaga presă, cîntă : Ne trebuie fabrici, ne trebuie industrie națională, altminteri vom fi în robia economică a străinilor, robie mai grozavă decît cea politică. Guvernul, națiunea trebuie să facă toate sacrificiile pentru încurajarea industriei noastre naționale. Idealul nostru este de a deveni Belgia Orientului.

Din nou cerem iertare onorabililor noștri potrivnici și le zicem :

Industria, fabricile sînt lucruri bune, dar acolo lucrează muncitori industriali, care n-au altă proprietate decît cele două mîini, prin care își agonisesc hrana zilnică, și care, știți bine, se numesc proletari.

Sună frumos urechilor fraza : Belgia Orientului, dar Belgia şi Anglia sînt tocmai naţiunile unde mai ales s-a dezvoltat plaga proletariatului industrial. Voind a preface România într-un stat industrial ca Belgia, ceea ce este idealul vostru, vreţi să prefaceţi pe ţăranul nostru, care, ziceţi, este proprietar şi trăieşte aşa de bine, în proletar industrial.

Ziceţi că proletariatul este o boală socială grozavă, care aduce după sine pe alta, mai grozavă, care este socialismul şi tot voi cereţi ca să dea mijloace ca această boală să se dezvolte.

Zbierînd : fabrici, industrie naţională, vreţi să introduceţi boala socială care o negaţi la noi. Şi mai mult. Pentru aducerea acestei boale voi chemaţi în ajutor guvernul şi naţiunea de la care cereţi sacrificiu !

A face toate sacrificiile pentru a introduce boala socială a proletariatului şi a socialismului — iată urmarea logică a cuvintelor voastre.

Ce s-ar zice de un ziarist care, arătînd că mlaştinile sînt cauza frigurilor tifoide, a doua zi ar striga din toate puterile că trebuie de făcut toate sacrificiile pentru a preface toată ţara într-o mlaştină. Desigur că, chiar a doua zi dr. Şutzu, cu amabilitatea-i cunoscută, ar cerceta starea mintală a acestui individ. Şi acesta este tocmai cazul presei române.

Ziaristica ţării, pe de o parte, strigă că socialismul şi proletariatul sînt boli sociale şi, pe de alta, cere cu putere ca să se introducă tocmai acele forme de producţiune care sînt mamele proletariatului.

Cu toate acestea, la aiurările presei, ţara tace, opiniunea publică tace şi, mai ales, dr. Şutzu tace !

E trist, e foarte trist.

N.I.

DEPTURILE OMULUI, *ANUL I, NR. 8, DIN 10 FEBRUARIE 1885.*

CRIZA MONETARĂ

Trecem printr-o mare criză bănească. Cu sosirea iernii, sărăcia se arată printre rîndurile muncitorilor din oraşe.

Aceştia, nevoiţi de a-şi vinde braţele, pentru a-şi cîştiga pîinea, la bogaţi şi întreprinzători de deosebite speculaţii comerciale — aceştia, zic, nu-şi găsesc de lucru, cu toată dorinţa lor de a munci, căpătînd salariul cel mai mic.

Afacerile comerciale sînt foarte slabe şi multe din ele au încetat cu totul. Comercianţii mici stau fără afaceri şi fără bani, cei mari, mai groşi la pungă, nu voiesc să rişte şi stau în tăcere.

Masa lucrătorilor suferă în tăcere, negăsind acasă destulă mămăligă pe masa deşartă.

Toţi strigă ca curcanii într-un singur glas : „Trecem printr-o criză economică. Ajunge".

Trecem noi în adevăr printr-o criză şi fi-va cîndva o schimbare către bine în condiţiunile actualului sistem social ? Nu e oare aceasta o boală cronică, care ne va nimici pe toţi în cazul cînd nu-i vom găsi leacul ?

Iată problema sfinxului : „Ghiceşte sau te înghit".

O țară care nu are o întindere mare de pămînt bun, roditor, are o mulțime de tineri, locuri, păduri etc., o climă dulce, o țară care are linii telegrafice, rețele de drum de fier și alte căi de comunicație — această țară, care în timpul de față poate să vîndă o mare cantitate de grîne, ce se află pe la comercianți și proprietari, suferă sărăcia în toată întinderea ei... Iată în adevăr o stare cu totul ridicolă dacă nu ar fi foarte tristă.

Nu se poate arăta într-un articol de ziar multele cauze ale stării noastre încurcate, nici mijloacele de îndreptare. Numai pe scurt se poate arăta că criza ce ne bîntuie astăzi este rezultatul sistemului social de azi și că ea nu este ceva trecător, temporal, cum mulți o cred.

Dimpotrivă, criza se va agrava din ce în ce dacă vom sta cu mîinile încrucișate și vom asculta cu supunere pe cîrmacii țării, fie roșii, fie albi *.

Pentru a ieși din această stare, nu vremelnică dar cronică, trebuie să ne transformăm în toate direcțiunile. Trebuie să ne ridicăm în direcțiunea morală și intelectuală, trebuie să uzăm de toate puterile ce le avem la îndemînă pentru a scoate masa poporului din acel întuneric în care el zace de veacuri întregi. Noi și poporul trebuie să ne schimbăm și să înțelegem boala noastră, care nu provine de la evrei, unguri, nemți și nici din concurența americană sau indiană sau a altor țări care îneacă piețele Europei cu productele lor. Altele sînt cauzele acestei crize, cu totul altele, și nu le vom ști pînă ce nu vom înțelege că tot sistemul de azi, sistemul burghez, este de vină, acel sistem în care bunul trai al unuia este întemeiat pe nefericirea celorlalți.

N.I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 11, DIN 14 FEBRUARIE 1885.*

* [liberali și conservatori].

ȘTIINȚA ZIARULUI „ROMÂNIA"

Cînd au început conferințele de la Franzelaru, *România* a fost cea dintîi care a dat alarma strigînd : „Săriți, oameni buni. Sfintele baze ale societății se clatină". Ziarul *Lupta*, răspunzînd *României*, asemăna, cu drept cuvînt, această frică de socialism, de idei noi cu frica unei babe de mahala care la vederea unui lucru nou își face cruce înspăimîntată. Totodată *Lupta* invită pe potrivnicii socialismului ca să iasă pe terenul discuțiunii științifice *dacă le dă mîna*. *România*, supozată și strînsă cu ușa, a răspuns *Luptei* că-i dă mîna să stea la vorbă cu socialiștii, mai mult : să-i combată, deși este cam zadarnic de vreme ce socialismul deja demult este desființat teoreticește de către dușmanii săi din Apus.

A trecut o lună și *România* tot tăcea. Se vede că se pregătea, își aduna puterile pentru a da un atac grozav și decisiv socialismului. Și, în adevăr, la 9 februarie 1885 dădu acest teribil asalt, al Griviței, socialismului sub chipul unui articol de ziar de două coloane, menit pe de o parte să spulbere în cele patru unghiuri a[le] lumii socialismul, iar pe de alta să arate Europei că

României îi dă mîna să stea la vorbă cu socialiştii şi chiar cu orişicine.

„Factorul de căpetenie şi neapărat pentru înţelegerea socialismului — zice *România* — este istoria transformării şi dezvoltării doctrinelor socialiste".

Şi de aceea *România* face istoricul acestor doctrine. Să vedem cum ?

„În India, Creta, Sparta — zice *România* — găsim ideile fundamentale ale socialismului. Mai apoi, de la începutul creştinismului pînă către sfîrşitul veacului trecut, întîlnim din cînd în cînd această doctrină, fie sub forma curat speculativă, fie ca manifestaţiune concretă, prin cîteva mişcări cu caracter social, cum e acea a anabaptiştilor [87]. Odată cu secolul nostru vedem..."

Cum ? Deja secolul nostru ? *România* zice că factorul de căpetenie pentru cunoaşterea socialismului este istoria doctrinelor şi din tot şi din toată istoria nu ştie să ne spună mai mult decît atîta, că a fost socialism în India, Creta, Sparta, apoi în era creştină şi atîta tot ! Curios mai e acest factor de căpetenie care a permis *României* să înţeleagă socialismul şi chiar de la început ne strigă că nu l-a înţeles.

Mergem mai departe :

Despre secolul nostru, veşnicul antisocialist de la *România* ştie să ne spună numai atîta că o spuză de secte salutară începutul său, că aceştia au fost oameni răi pentru că au voit să suprime, pînă şi din amintirea omenirii, marile instituţiuni sociale : familia, proprietatea, religia, capitalul !

Noroc numai de D-zeu, care este milostiv şi nu a vrut să sfărîme făptura în mîinile sale, altfel era rău de noi.

Dar, fiindcă D-zeu ne-a dat pace, atuncea „ştiinţa economică provocată de acea mişcare destructivă — ne spune *România* — începu acea apărare a fundamentelor sociale şi acea critică nemuritoare a concepţiunilor utopice, care se sfîrşi cu înfrîngerea lor desăvîrşită".

România însă uită şi spune un lucru. Cine a început apărarea şi cine a învins. Pentru *România* treaba merge ca în poveste : A fost odată ca niciodată, dacă nu ar fi nu s-ar povesti, au fost utopişti răi şi o economie politică bună. Economia politică cea bună a înfrînt pe utopiştii cei răi şi a scăpat omenirea de bucluc.

Cum se vede, *România* vrea să vorbească despre puternicia lui Bastiat şi a şcoalei armonice, contra lui Proudhon şi a proudhoniştilor. Nenorocirea însă este că Bastiat nu este economia politică, cum *România* nu este presa şi cum doctorul Rîmniceanu nu este medicina. Cititorii noştri care ar voi să cunoască vitejiile lui Bastiat nu au decît să citească cartea lui Lassalle *Bastiat-Schulze-Delitzsch* [88] ori, mai pe scurt, studiul economico-social *Karl Marx şi economiştii noştri* din *Revista socială*. Vom adăuga aici numai următoarele : ideile fundamentale economice şi planurile lui Proudhon sînt burgheze. Cînd Bastiat combate pe Proudhon gîndind că e socialist, el întrucîtva se combate pe sine însuşi, căci ideile lui Proudhon în fundamentul lor numai socialiste nu au fost. De aceea, pe lîngă falsificările introduse în ştiinţa economică, numai pentru a apăra starea lucrurilor de azi, el a introdus şi o mulţime de confuziuni chiar pentru burghezie.

Acesta este atît de adevărat că un alt potrivnic al socialismului, Lavelaye, care, desigur, numai om ignorant nu este, impută lui Bastiat că a dat arma socialismului contra societăţii burgheze.

Cînd *România* ne spune dar mai departe că [în] *economia politică* Bastiat „a stabilit cu putere incontestabilă" etc. etc., apoi să ne dea voie onor. nostru confrate să ne îndoim că în adevăr „a stabilit ceva". Dealtminteri *României* nici nu-i trebuie atîtea stabiliri pentru că „o lume (e vorba de comunism) unde libertăţile dispar cu desăvîrşire... unde femeile sînt în devălmăşie... unde fiii nu-şi cunosc părinţii etc... nu poate decît să revolte conştiinţa omenirii". Depinde de conştiinţă. Astăzi, spre exemplu, libertatea nu există cu desăvîrşire pentru enorma majoritate a omenirii, care este în o desăvîrşită robie economică, astăzi femeile sînt o marfă şi *de facto* în devălmăşie, astăzi în adevăr fiii cunosc pe mamă, dar de multe ori nu ştiu sigur cine e tatăl lor, şi cu toate acestea simţitoarea conştiinţă [a] acelora de la *România* nu numai că nu se revoltă, dar ne acuză pe noi pentru cuvîntul că conştiinţa ne este revoltată.

Pînă acum a fost vorba de socialismul utopic ; acest socialism îl numeşte utopic şi socialismul modern, socialismul ştiinţific.

România dar pînă acuma atacă un lucru pe care azi nu-l mai apără nimeni, cu alte cuvinte se luptă cu morile de vînt.

Să trecem dar la socialismul ştiinţific, la socialismul modern. După *România* reprezentanţii săi sînt : Marx (pe care îl scrie Marcs, dovadă că l-a avut de multe ori în mînă), Henry George şi Schäffle. Deja din această enumeraţie *România* arată cît de bine cunoaşte socialismul ştiinţific. Marx şi Engels — despre aceştia *România* nici nu pomeneşte — sînt în adevăr cei mai autorizaţi reprezentanţi ai socialismului ştiinţific, cît despre Henry George, el în adevăr are oarecare aplicări spre socialism, dar dînsul nu numai că admite proprietatea individuală şi procentele capitalului, dar mai toată organizaţiunea socială de azi. Afară de aceasta, el singur nu se numără printre socialişti şi toţi socialiştii îl combat.

Curios reprezentant al socialismului, învăţaţi confraţi de la *România !*

Să venim la Schäffle. Dînsul e unul din învăţaţii, dealtminteri foarte mulţi, a[le] căror cercetări istorice, economice şi filozofice l-au adus la unele concluziuni socialiste. Ca rezultat al acestor cercetări, el a scris o cărticică unde arată ce este socialismul. Prin aceasta devine el oare reprezentant al socialismului ? Şi aici completa necunoştinţă a literaturii socialiste a făcut pe *România* ca să nu ştie că după *Chintesenţa socialismului* * Schäffle a scris o carte, *Die Anssichtslosigkeit des Socialismus,* lucrare îndreptată, în special, tocmai în contra socialismului.

Şi acesta, învăţaţi şi onorabili confraţi, curios reprezentant mai este ! Noi însă cunoaştem izvorul prostiei *României.* Aşa a zis d-l Leroy-Beaulieu... căci acesta este unicul izvor al tuturor cunoştinţelor doctei *României.* Tot ce spune Beaulieu spune şi *România :* Leroy-Beaulieu a zis că socialismul a fost învins prin apărarea strălucită etc., şi *România* o zice, Leroy-Beaulieu spune că s-a stabilit cutare lucru, şi *România* o zice ; Leroy-Beaulieu zice că reprezentanţii socialismului modern ştiinţific sînt : Marx, H. George şi Schäffle, şi *România* papagaliceşte repetă acelaşi lucru. Rezultatul este acesta : că Leroy-Beaulieu spune prostii şi că *România* le repetă.

* (Albert Schäffle, *La Quintessence du socialisme,* 1875).

Să trecem acum la Karl Marx, în adevăr cel mai autorizat reprezentant al socialismului modern.

Despre Marx, [ca] în general despre scriitorii socialismului ştiinţific, *România* ne spune că nu se găseşte la el decît „cîte o definiţiune rău înţeleasă, din economia politică nişte priviri repezi. Plecînd de la o definiţiune greşită a valorii, care după Marx nu constă decît în cîtimea de muncă depusă pentru a produce obiectul şi neţinînd seama de legile schimbului, circulaţiunii etc..., prin minuni de sofistică ajunge la concluziunea că capitalul nu este decît fructul înşelătoriei şi nedreptăţii".

Se înţelege că potrivnicilor socialismului nu le poate veni la socoteală concluziunile la care ajunge Marx, dar „că Marx presară scrierile lui cu definiţiuni rău înţelese" etc... aceasta potrivnicii mai serioşi decît *România* nu o mai zic. Aşa Lavelaye, care cunoaşte mai bine economia politică decît învăţaţii redactori ai ziarului conservator şi care, totodată, este duşman al socialismului, iată ce zice :

„Marx îşi întemeiază sistemul său pe principiile formulate de economişti cu cea mai mare autoritate, Adam Smith, Ricardo, de Tracy, Bastiat şi legiunea aderenţilor lor (vezi *Le Socialisme contemporain).*

Vorbind de definiţiunea „valorii" făcută de Marx, Lavelaye zice : „Mai toţi economiştii şi d-l Thiérs, care se face în acest punct organul opiniunei astăzi îndeobşte primită, susţin că originea legitimă a proprietăţii este munca. Dacă se admit aceste premise, Marx va dobîndi [dovedi] cu o logică ireputabilă că capitalul este rodul spoliaţiunii".

Ce zice *România* ?

Lavelaye, văzînd în disperare că mai toţi economiştii cunoscuţi sînt pentru premisele lui Marx şi, odată aceste premise admise, trebuie să admită totul — deci şi concluziunea —, Lavelaye, zic, în disperare, sfătuieşte pe economişti a respinge această definiţiune şi a face una nouă, pe care el o şi dă. Despre lipsa de ştiinţă a acestei definiţiuni *Revista socială* a dovedit pe deplin în articolul deja citat. Nu vom reveni dar asupra acestui punct.

Aşa vorbesc duşmanii lui Marx şi altfel ca *România.* Cît despre noi, Marx are o însemnătate mult mai mare decît a dovedi că capitalul este rodul spoliaţiunii. Despre aceste însemnate nici nu visează *România* în adîncul

somn al ignoranței sale economice. De astă dată îi vom face plăcerea să nu o deșteptăm din acest somn.

Trecînd peste Henry George, care fără știrea și consimțămîntul său a fost trecut între socialiști, în nr. viitor vom ajunge la Schäffle.

II

După ce am cercetat cît de bine cunosc învățații de la *România* socialismul, după ce am arătat cum fac din Henry George fără voia lui socialist, să vedem cum stau lucrurile cu Schäflle.

Precum am zis la început, Schäflle nu aparține partidei socialiste.

El expune însă socialismul cu mai multă onestitate și critica lui este cea mai bună expunere din toate scrierile asupra socialismului făcute de oameni care habar nu au de acest lucru.

Din Schäflle însă, învățatul redactor al *României* știe puțin lucru : știe numai atîta că oamenii vor munci ca salahorii pentru stat, vor lua bilete de muncă, în loc de monedă, și pe urmă ilustrul redactor al *României* introduce o frază care îi permite a lăsa la o parte pe incomodul Schäffle și se aruncă iarăși asupra acelora care vor ca femeile să fie în devălmășie și ca tatăl să nu cunoască pe mama copiilor etc. Iată chiar și fraza în chestiune.

„Și-apoi nimic nu e nou în socialismul contemporan decît forma, fondul este același și nu poate fi altfel etc."

Fraza este foarte comodă și ca metodă de polemică foarte recomandabilă. Trebuie dar de combătut pe Spencer, lucrul e cam anevoie ; atunci recurgeți la metodul dv. și începeți să scrieți : nimica nu deosebește pe Spencer de dr. Rîmniceanu, spre exemplu, și apoi, lăsînd pe Spencer la o parte, începeți să combateți pe vestitul doctor.

Aceasta este întîia frază bună de încadrat.

Aceasta și alta unde se spunea că „materia principală pentru socialism este de a preciza toate șuruburile și rotițele în acest mecanism arbitrar și fantastic", aceste două fraze [arată] că *România* nu are cea mai mică, cea mai microscopică idee despre socialismul modern științific, și de aceea orice discuție devine imposibilă.

Prin urmare, în loc de a discuta cu un dușman care nici nu știe ce voim, să-i arătăm mai bine ce deosebire mare este între socialismul utopic (și noi îl numim utopic) și socialismul modern științific.

Aceasta ar fi mai profitabil din toate punctele de vedere.

Nu numai *România*, dar mai tot publicul cititor sub socialism nu înțelege decît tot socialismul utopic. De aceea cerem atențiunea cititorilor noștri pentru a lămuri o chestiune fără de care oameni de cea mai bună-credință vor bolborosi : „Fiul nu va cunoaște pe tată și tatăl pe mamă". Se înțelege că într-un articol de ziar această lămurire va fi foarte scurtă și foarte esențială.

Care dar este caracterul comun al tuturor utopiilor socialiste începînd cu Platon și trecînd prin Campanella, Morus pînă la S[ain]t-Simon și Fourier ? Aceea că ei credeau că printr-un plan drept, armonic și bun vor putea să se reconstituiască societatea. Loviți de relele care bîntuie societatea, socialiștii utopici se puneau în cabinet și alcătuiau o societate ideală în închipuirea lor. La formarea acestor planuri ideale se făcea, se înțelege, abstracție de adevăratul caracter al societății, de bazele sale materiale, se făcea abstracție de timp și spațiu. Dacă o societate oarecare nu trăiește fericită, aceasta este că acolo nu s-a întîmplat din nefericire să trăiască un reformator care să-i dea planul fericirii și atunci totul ar fi mers bine. Dar, fiindcă oamenii cu imaginațiune sînt mulți, și planuri de acest soi trebuie să fie cam multe. Trebuie dar din toate aceste planuri de ales pe cele care vor fi mai bune, și omenirea va avea fericirea sa găsită. Se înțelege că în toate aceste planuri toată viața socială trebuie regulamentată (cum zice foarte bine nevinovata *România*, crezînd însă că combate socialismul modern) și de îndată ce lipsește o singură rotiță nu numai că ne întoarcem de unde am plecat, dar putem să ajungem și mai rău. A combate asemenea planuri se înțelege că nu este greu. Și cînd dușmanii socialismului, crezînd că fac mari vitejii, combat socialismul utopiștilor, dînșii pur și simplu se bat cu morile de vînt, combătînd lucruri pe care nimeni nu le apără și, din neștiință sau rea-credință, voiesc să arate că socialismul este tot una cu starea de lucruri în care tatăl nu cunoaște pe mama etc.

Nu e locul aicea de a vorbi, cu toate acestea, de marea însemnătate a utopiştilor. Altă dată vom vorbi despre aceasta. Este destul de a spune că Fourier, prin critica sa muşcătoare a societăţii burgheze, s-a pus alături de cei mai mari satirici ai omenirii. Nu trebuie iarăşi de uitat că Fourier, în chip profetic, a prevăzut şi a presimţit multe din urmările sistemului capitalist de azi, spre exemplu crizele economice moderne.

Să trecem acum la socialismul ştiinţific modern. Punctul de plecare al său este un adevăr incontestabil şi incontestat : că formele sociale se schimbă. Această schimbare este o necesitate fatală, care decurge din veşnica schimbare a formelor materiei.

Pentru a pricepe dar ceea ce ne aşteaptă în viitor, a trebuit să se studieze cum am ajuns la ceea ce sîntem, adică a fost trebuincios de studiat istoria. Din acest studiu şi mai ales din analiza bazelor materiale ale vieţii societăţilor s-a putut arăta că în adevăr formele sociale s-au schimbat şi se schimbă şi că bazele societăţii de azi au trecut prin o mulţime de evoluţiuni. Studiind dar evul din mijloc şi văzînd cum din sînul societăţii feudale a ieşit pruncul burghez, s-a văzut că apariţiunea societăţii burgheze pe vremea istoriei nu a fost ceva accidental, ci că a fost o necesitate dacă studiem bazele materiale, relaţiunile economice din lumea feudală. Mai pe urmă, studiind bazele pe care trăieşte şi se mişcă societatea de azi, studiind mai ales relaţiunile economice dintre oameni, socialismul ştiinţific a găsit că în sînul societăţii actuale se dezvoltă o altă societate — societatea socialistă, întocmai cum în sînul societăţii feudale s-a dezvoltat societatea liberală — burgheză. Socialismul arată cum societatea burgheză capitalistă pe de o parte dezvoltă germenii societăţii noi, iar pe de altă parte singură, prin mersul lucrurilor, se descompune şi stinge puţin, cîte puţin acele elemente esenţiale ale societăţii burgheze care împiedică dezvoltarea acestor germeni. Societatea cea nouă trebuie dar *necesarmente* să iasă din societatea de azi. Dacă această societate nouă socialistă — colectivistă sau comunistă (ne-ar plăcea mai bine termenul comunist dacă de dînsul nu ar fi legate atîtea pornografii, ca devălmăşia femeilor etc.) —, în unele locuri, dar numai în unele, seamănă cu societatea visată de Fourier, aceasta dovedeşte numai atîta că Fourier a avut un geniu prevăzător.

Socotim că cel puţin acuma confratele nostru a priceput uriaşa deosebire dintre socialismul ştiinţific şi socialismul utopic.

În studiul viitor vom cerceta şi ultima parte a obiecţiunilor *României.*

III

Urmăm înainte cu cercetarea ştiinţei economice a confraţilor noştri.

La articolul nostru din numărul trecut ni se va putea face obiecţiunea : Foarte bine, socialismul ştiinţific deduce necesitatea transformării societăţii în sensul socialist din studiul istoriei şi din analiza mişcării societăţii de azi. În contra metodului ştiinţific nu e nimica de zis, dar de unde ştim că acest metod a fost întrebuinţat cum trebuie, dacă analiza s-a făcut bine şi dacă din această analiză reiese în adevăr că societatea trebuie să se transforme, şi încă în sensul socialismului.

Toate aceste întrebări sînt drepte şi ar dovedi că aceia care le-ar face au înţeles, cît s-a putut din cîteva cuvinte, spiritul socialismului modern şi terenul pe care trebuie discuţiunea să fie pusă. Ia să se discute cum va fi pus cutare şurub sau aşezată cutare rotiţă în societatea socialistă ; trebuie dar de transportat discuţiunea pe un teren ştiinţific, pe terenul istoriei şi, mai ales, pe acela al economiei politice. Şi acolo potrivnicii socialismului trebuie să arate că analiza istorică şi economică făcută de socialismul ştiinţific nu este adevărată.

Acum credem că şi *România* va pricepe de ce, spre exemplu, toată polemica ce se face în Europa contra socialismului se începe de la teoria *valorii,* pentru că aceasta este una din bazele pe care se întemeiează economia politică. A introduce confuziune în privinţa definiţiunii valorii, iată scopul economiştilor burghezi cînd sucesc şi răsucesc această teorie în felurite chipuri. Leroy-Beaulieu dă numai cinci definiţiuni, care se potrivesc una cu alta ca nuca în perete. Block se ţine de coada lui Bastiat. Numai Lavelaye, în disperare că toţi economiştii de valoare admit, cel puţin în fond, definiţiunea lui Marx asupra valorii, se hotărăşte să proclame că în acest punct

toţi economiştii au greşit şi că prin urmare trebuie o altă definiţiune a valorii, pe care o şi fabrichează el.

Am mai avea multe de zis, dar, marginile unui articol de ziar nepermiţîndu-ne, sîntem gata să dăm lămuriri acolo unde nu am fost destul de expliciţi.

Mai avem de relevat două lucruri din articolul *României*.

Mai întîi *România* învinovăţeşte pe socialişti că ei vor să comită una din cele mai strigătoare nedreptăţi voind de a asemăna pe cel slab cu cel tare, pe cel activ cu cel leneş, pe inteligent cu incapabil.

Ca într-o societate de oameni şi nu de fiare sălbatice, un om care s-a născut mai slab trebuie să găsească aceleaşi condiţiuni favorabile ca şi acela care s-a născut puternic, aceasta o credem în adevăr pentru că nici cel slab nu e de vină că s-a născut slab şi nici cel tare nu are nici un merit că s-a născut puternic.

Pentru *România* însă, a cere acest lucru este a face „o nedreptate strigătoare, pe cînd dacă cel tare ar ţinea sub călcîiul său pe cel slab aceasta ar fi cea mai strigătoare dreptate". Ce morală admirabilă !

Cu activul şi cu leneşul *România* e şi mai hazlie. Socialiştii vor să asemene pe cel leneş cu cel activ. Însă ar fi trebuit să gîndească învăţaţii noştri confraţi că într-o societate unde toţi lucrează şi acei[a] care nu muncesc nu mănîncă leneşii nu prea au prea mulţi sorţi de a fi favorizaţi. Să presupunem însă că chiar aşa este şi să vedem ce se petrece în societatea de azi :

J. Stuart Mill, care nu a fost socialist, a constatat un lucru : că între muncitori aceia care muncesc mai mult şi mai greu sînt aceia care sînt mai prost plătiţi ; aşa acei[a] din mine sînt mai rău plătiţi decît acei[a] din fabrici şi aceştia, la rîndul lor, mai rău decît, d[e] ex[emplu], cizmarii şi aşa mai departe, cu cît lucrul e mai greu şi se lucrează mai mult, cu atît se plăteşte mai puţin. Pentru muncitori dar — uriaşa majoritate a omenirii — este un fel de premiu pentru lene : cu cît muncesc mai mult, sînt mai activi, cu atîta sînt mai rău plătiţi. Cei mai leneşi dar sînt mai favorizaţi faţă de cei mai activi. Acolo însă este numai munca fizică. Să trecem la muncitorii intelectuali. Să luăm, d[e] ex[emplu], drumul de fier. Telegrafiştii, copiştii, micii funcţionari, care muncesc zi şi noapte, primesc cîte 100 de lei, pe cînd funcţionarii mai superiori, care lucrează mai puţin, primesc cîte 300 sau 400 [de] lei. Cei şi mai mari, care lucrează foarte puţin, ca directorii, pentru că subscriu hîrtiile primesc mii de lei pe lună. În fine acţionarii drumului de fier, care de astă dată nu fac absolut nimic, primesc cei mai mulţi bani ca cîştig. Şi aceasta e orişiune îţi vei întoarce ochii. Şi acum ascultaţi lecţiunea de logică a *României*. Într-o societate în care, cu mici excepţiuni, cu cît omul este mai puţin activ, mai leneş cu atîta e mai favorizat, într-o asemenea societate a striga că faci o strigătoare nedreptate asemănînd pe cel leneş cu cel activ este a nu pricepe absolut nimic din cele ce se petrec în jurul tău. Şi acesta este cazul redactorilor de la *România*.

Încă o citaţiune şi sfîrşim :

„Amintească-şi fiecare — zice ziarul conservator — că omul în cursul vieţii sale efemere nu e decît un depozitar a[l] civilizaţiunii şi să nu compromită, printr-o hotărîre nesocotită, şansele viitorului, comoară moştenită din trecut şi care a costat pe biata omenire, în căutarea unei vieţi mai bune, atîtea suferinţe, atîta sînge, atîţia martiri".

Nu ştim dacă autorul îşi dă seamă de ceea ce vorbeşte. N-ar crede că omul este nu numai depozitar al civilizaţiunii, dar că are şi foarte mare îndatorire de a mişca înainte această civilizaţie.

Dacă omul s-ar considera numai ca depozitar, atunci nu ar mai fi progres. Locuitorii imperiului de mijloc (China) se consideră de singuri ca simpli depozitari ai civilizaţiunii şi ei, pentru a nu compromite prin oricare mişcare înainte şansele viitorului, nu se mişcă deloc ori, mai bine zis, merg înapoi. Cît despre sîngele şi morţii care a[u] costat pe oameni mergerea înainte, apoi a cui e vina ? A cui e vina că acei[a] care trag înainte greul la carul progresului şi al civilizaţiunii sînt opriţi la fiecare pas. Dintr-o parte sînt mîini osoase care-l trag înapoi, iar din altă parte oameni aşa-zişi practici, liberalii, oportuniştii omenirii, care, ca nişte adevăraţi depozitari, se trîntesc cu toată greutatea lor şi [pe] carul progresului zbierînd. „Mai încet, nu-i mişcaţi, nu compromiteţi prin o hotărîre nesocotită comorile moştenite din trecut... staţi". Şi cînd la aceste strigări muncitorii progresului răspund cu un zîmbet de dispreţ, atunci sînt arestaţi, surghiuniţi, măcelăriţi.

Da ! este adevărat, mersul înainte al omenirii a costat mult sînge și martiruri, dar [cine] mi-a plătit cu sîngele său curat progresul omenirii ? Cine au fost martirii ? Tot noi muncitorii singurilor viitoare *. Iar voi care strigați și acuma „Stați, sîntem depozitari trecutului“, voi ați fost călăii !

În adevăr multe suferințe, sînge, martiruri au costat mersul înainte al omenirii, dar a cui e vina ?

N.

DREPTURILE OMULUI (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 23, 25 ȘI 26, DIN 28 FEBRUARIE, 2 ȘI 3 MARTIE 1885.

* [conform cu originalul].

DESPRE AGIU

I

Agiul a ajuns o calamitate națională, agiul ne mănîncă, criza monetară ne doboară, mergem rău, rău de tot. Iată fraza ce se plimbă pe buzele altora și care și-a găsit răsunetul în mesajul regal, în Cameră, ca și în presă. Interpelări, discursuri, articole în gazete, broșuri etc., mai credem că n-a fost o chestiune care să ațițe în așa grad interesul public.

Drepturile omului, ca ziar cotidian, socotește de datoria sa de a-și spune asemenea cuvîntul în această chestiune, cu atît mai mult cu cît, după părerea noastră, toate discursurile, articolele sau broșurile de pînă azi au fost departe d-a aduce vreo lumină.

În adevăr s-a scris și s-a zis atîta asupra acestei chestiuni încît nouă nu ne rămîne mai nimic nou de adăugat. Cum însă confuziunea produsă vine dintr-aceea că s-a amestecat adevărul cu neadevărul și s-au introdus chestiuni cu totul străine de chestiunea agiului, noi vom căuta să arătăm mai întîi unele din cauzele care au adus această confuziune. Astfel, după părerea noastră, s-ar putea număra următoarele principale :

1) Amestecul chestiunii agiului cu chestiunea crizei economice, două lucruri ce nu sînt deloc necesarmente legate între ele.

2) Neţinerea în seamă de ceea ce este moneda ca *categorie economică* în societatea noastră şi

3) Nejudecarea chestiunii cu destulă obiectivitate, din cauza spiritului de partidă, unii voind cu orice preţ să acuze guvernul, alţii cu orice preţ să-l scuze.

Pe lîngă acestea mai sînt şi altele apoi, de mai puţină însemnătate, pe care le vom atinge expunînd chestiunea.

Drepturile omului, nefiind înregimentat în nici o partidă, e garantat d-a nu cade în cel de-al 3-lea păcat arătat, cît pentru celelalte două vom stărui după puterile noastre a le evita.

Înainte d-a intra însă în miezul chestiunii, protestăm contra unui curent, foarte răspîndit, al cărui ecou s-au făcut şi miniştrii şi opoziţiunea, cum că adică chestiunea poate fi tratată şi dezlegată nu teoreticeşte, prin ştiinţă, ci prin practică.

Protestăm şi sîntem îndrituiţi a zice că cei ce spun astfel de lucruri nu înţeleg diferenţa ce există între ştiinţa şi practica zilnică. În adevăr, ştiinţa nu e ceva deosebit de practică, numai ştiinţa generalizează, face deducţiuni din practică şi diferenţa e aci că, pe cînd practica are înaintea sa un cîmp de observaţie foarte restrîns, ştiinţa face deducţiuni din practica secolelor întregi, din faptele petrecute în felurite ţări, în diferite timpuri şi sub varii * condiţiuni.

Prin urmare, dacă ştiinţa poate face greşeli, cu atît mai mult şi mai uşor le poate face aşa-numita practică, şi deci *chestiunea agiului nu poate, nu trebuie să fie dezlegată decît pe terenul curat ştiinţific.* Pe acest teren ne vom pune şi noi.

Rugăm pe cei ce nu s-au ocupat în special cu chestiunile economice să nu se sperie de cuvîntul ştiinţă, pentru că chestiunile tratate ştiinţificeşte au şi marele avantaj d-a fi clare.

* [diferite].

Ce e moneda?

Înainte d-a trece la agiu propriu-zis, vom pune cîteva premise economice, care sînt necesare, spre a înţelege ceea ce vom zice, [că] baza economică a societăţii moderne e producţiunea mărfurilor. O marfă poate fi considerată din două puncte de vedere : *ca valoare de întrebuinţare* şi *ca valoare de schimb.*

Valoarea de întrebuinţare a mărfii este calitatea mărfii d-a îndestula trebuinţele noastre. De exemplu, o chilă de grîu are valoare de întrebuinţare pentru că ne îndestulează foamea.

Valoarea de schimb a mărfii e acea calitate ce o are marfa d-a se schimba cu o altă marfă. Aşa o chilă de grîu poate să fie schimbată pe un rînd de haine. *Ceea ce dă mărfii valoarea ei de schimb e munca omenească.* Două mărfuri care au aceeaşi valoare de schimb, adică care conţin aceeaşi cantitate de muncă omenească, se schimbă între ele. Cînd zicem muncă omenească, zicem munca mijlocie necesară pentru producerea mărfii. Mărfurile de multe ori se schimbă cînd mai sus decît valoarea lor de schimb, cînd mai jos ; aceasta depinde de ofertă şi cerere. Dacă, de pildă, o chilă de grîu şi un rînd de haine sînt produse fiecare în cîte două zile, dar grîul se va oferi prea mult pe piaţă, pe cînd hainele s-ar cere mai mult decît s-ar oferi, atunci un rînd de haine poate să se schimbe pe două chile de grîu, ori cu alte cuvinte o marfă produsă în două zile poate să se schimbe pe o altă care e produsă în patru zile.

Această proporţionalitate după care se schimbă mărfurile prin ajutorul metalelor preţioase şi care se regulează prin ofertă şi cerere se cheamă *preţul mărfii.*

Cum văzurăm, preţul mărfii poate să nu coincideze cu valoarea ei, deşi în condiţiuni normale preţul va gravita totdeauna să coincideze cu valoarea mărfii, aşa că o marfă care e produsă în două zile se va schimba pe o altă marfă care asemenea e produsă în două zile. Să vedem acum ce sînt metalele preţioase, aurul şi argintul, *ce este acest instrument de schimb,* ce sînt, în sfîrşit, banii ?

Cînd o chilă de grîu se schimbă pe un rînd de haine, apoi rîndul de haine este echivalent cu chila de grîu, şi în rîndul de haine chila de grîu îşi exprima valoarea ei.

Metalele preţioase — argintul şi aurul — sînt echivalente generale pentru toate mărfurile lumii şi în care toate mărfurile îşi exprimă valoarea lor. Apoi ca o marfă să-şi poată exprima valoarea ei trebuie ca şi obiectul în care îşi exprimă ea valoarea să conţină muncă omenească, adică să fie o marfă. În adevăr, aurul şi argintul sînt şi ele mărfuri şi, ca atare, au o valoare de întrebuinţare şi o valoare de schimb, cum şi un preţ, ce depinde de ofertă şi cerere.

Dar, afară de acestea, ele au încă o calitate pe care n-o au celelalte mărfuri ; această calitate e d-a fi un echivalent general pentru toate mărfurile, un echivalent în care toate celelalte mărfuri îşi exprimă valoarea lor. Cei ce sînt încîtva familiari cu chestiunile economice ştiu ce confuziune a adus în economia politică amestecul valorii de întrebuinţare cu valoarea de schimb şi al acestei[a] din urmă cu preţul. Munţi de hîrtie şi mări de cerneală au fost cheltuite spre alungarea acestei confuziuni şi cu toate acestea chiar acum economiştii sînt departe d-a fi de acord în această privinţă. Ce să zicem dar despre metalele preţioase (pînă acum vorbim de metale preţioase în bucăţi, *lingouri*, nu monedă), cărora pe lîngă valoarea de întrebuinţare, valoarea de schimb şi preţ li se adaugă încă o altă calitate pe care o văzurăm, aceea d-a fi un echivalent general ? Şi ce să mai zicem de monedă, care afară de celelalte calităţi, de marfă şi de echivalent general, mai are şi o altă calitate specială, pe care i-o dă pecetea pusă pe ea şi care o preface în monedă propriu-zis * ? Se înţelege că cu aceste multiple şi misterioase calităţi ea se preface, cum zice Marx, în Dumnezeul Savaot în persoană, şi cîtă confuziune trebuie să pricinuiască acest Dumnezeu dacă nu se va ţine seamă de numeroasele lui calităţi.

Să vedem acuma cum se prefac metalele preţioase în monedă. Se ia o cantitate de argint d-o probă definită, care conţine spre exemplu *2 ceasuri* de muncă şi are x grame de greutate (luăm exemplul voluntar) şi se zice că aceasta e un franc ; se ia o bucată de aur asemenea d-o

* O analiză mai profundă asupra banilor, asupra monedei, precum şi demonstrarea cum moneda derivă necesarmente şi necesarmente e legată cu toate bazele economice ale societăţii de azi, ar cere prea mult loc şi deci nu poate încăpea aici.

probă definită şi care conţine *40 [de] ceasuri* de muncă, prin urmare de *20 de ori mai mult* decît munca pusă pentru a produce un franc, şi se zice că aceasta e 20 de franci ori un napoleon.

Proporţionalitatea dară între monedele de argint, ca şi cea dintre monedele de argint şi cele de aur se stabileşte prin cheltuiala de producţiune, or[i] prin munca omenească cheltuită pentru producerea lor. Aşa e moneda de un franc, [care] trebuie să conţină de cinci ori mai puţină muncă decît o monedă de argint de cinci franci şi de douăzeci de ori mai puţină decît un napoleon.

II

Am zis [că] proporţionalitatea între moneda de argint şi cea de aur se stabileşte prin cheltuielile de producţiune a acestor două metale. În practică însă se întîmplă că se schimbă proporţionalitatea stabilită, aşa că în loc să se dea 20 de bucăţi de un franc de argint pe un napoleon (adică 20 [de] franci de aur), se dă de pildă 22 or[i] 19. Astfel, proporţionalitatea regulată dintre un franc de argint şi un napoleon de aur, ce s-ar exprima matematiceşte 1 : 20, în practică e 1 : 22 or[i] 1 : 19. Deosebirile aceste[a] între proporţionalitatea stabilită a aurului cu argintul şi proporţionalitatea de fapt în relaţiunile economice se cheamă *agiu*.

Cînd se dă mai mult argint pe aur decît am văzut că e stabilit, atunci aurul se zice că are agiu. Argintul asemenea poate avea agiul său asupra aurului.

Ne întrebăm acum de unde provine acest agiu, această schimbare a proporţionalităţilor stabilite. Dacă ne gîndim la cele zise mai la începutul acestui studiu, e lesne să găsim cauza principală. În adevăr, cauza principală e variaţiunea *valorii de schimb* a unui metal or[i] a celuilalt, sau chiar a amîndurora în proporţiuni diferite.

Dacă, de exemplu, cînd s-a stabilit proporţiunea între monedele de argint şi cele de aur *un franc* de argint costă *două ceasuri* de muncă, un napoleon reprezintă *patruzeci de ceasuri*. Dar să presupunem că după stabilirea acestor proporţionalităţi s-au găsit mine de argint mai bogate ca înainte, aşa că cheltuielile de producere a unei bucăţi de argint de un franc se reduc la *un ceas şi trei*

sferturi, în loc de două, atunci, cheltuielile de producere a argintului ieftinindu-se, trebuie să se dea mai multe bucăţi de un franc de argint pe un napoleon. Aşa dacă mai înainte puteam scrie matematiceşte 1 fr. argint : 1 napol. aur ÷ 2 ceasuri : 40 ceasuri = 20 ; acum această proporţiune se va schimba astfel : 1 fr. argint : 1 napoleon aur ÷ 1 3/4 ceasuri : 40 ceasuri = 23 cu aprox. Adică pe un napoleon vor trebui date *aproape 23 [de] bucăţi* de un franc în loc de 20 *şi agiul va fi de 15%... Variaţiunea cheltuielilor de producţiune dar, ori cu alte cuvinte variaţiune[a] valorii de schimb a metalelor preţioase, e cauza principală a agiului.*

O altă cauză [a] agiului poate fi şi *schimbarea preţului* metalelor preţioase, care preţ, cum am zis, depinde de ofertă şi cerere.

Aşa dacă un metal, de pildă argintul, se va oferi din vreo cauză oarecare mult de tot, atunci argintul se va ieftini şi aurul va avea agiu.

Dacă, din contra, s-ar oferi prea mult aurul or[i] s-ar cere mult argint, atunci s-ar ieftini aurul, şi argintul, la rîndul lui, ar avea agiu.

Acum cauzele care pot provoca prea marea cerere or[i] prea marea ofertă a unui metal sînt multiple ; aşa oferta unui metal, de pildă [a] argintului, poate fi mare din *cauză că s-a produs prea mult* acest metal, or[i] din cauza agiotajului, or[i] din cauza unei *balanţe comerciale nefavorabile*, adică cînd importul e mai mare decît exportul, căci atunci diferenţa trebuie să fie plătită în moneda metalică ce se primeşte mai ales pe piaţa internaţională şi, ridicîndu-se cererea unui metal, poate să i se ridice şi preţul în comparaţiune cu celălalt metal ce nu ar fi aşa de favorizat pe piaţa internaţională.

O observare. Agiul, care provine din cauza schimbării preţurilor metalelor, preţuri ce, la rîndul lor, depind de cerere şi ofertă, acest agiu zic nu poate fi cronic şi nici nu poate fi mare cel puţin pe vreme mai îndelungată. Şi lucrul e firesc dacă ne dăm bine seama că metalele preţioase, deşi sînt mărfuri, au o calitate, cum am zis, deosebită de a tuturor mărfurilor, aceea de a fi un echivalent general, un instrument de schimb.

Cînd grîul, spre exemplu, se oferă prea mult, atunci preţul lui poate să cadă enorm, pentru că grîul trebuie să fie vîndut, altminteri se strică.

Alte mărfuri, cum sînt hainele, trebuie asemenea să fie vîndute căci altminteri îşi schimbă moda. Metalele preţioase însă oricît de mult să se ofere, aceasta nu poate să aibă o mare influenţă asupra preţului lor, pentru că ele pot fi închise în ladă, capitalizate fără să se strice or[i] să li se schimbe moda. Sînt totdeauna bune pentru că sînt echivalent general. Iată dar că schimbarea preţului, care depinde de ofertă şi cerere, nu poate să influenţeze aşa de tare agiul şi, mai ales, nu-i poate influenţa multă vreme, şi deci cauza principală a agiului rămîne schimbarea valorii de schimb a metalelor or[i] schimbarea muncii necesare pentru producerea lor.

O altă observare. Cînd se schimbă valoarea de schimb a unui metal, această schimbare nu se manifestează imediat în practică prin agiu.

Cauza e — şi aci se arată cea din urmă calitate a monedei — că *pecetea* pusă pe monedă şi care egalează 20 de bucăţi de un franc cu un napoleon are tendinţa continuă d-a susţine această proporţionalitate şi în practică, şi trebuie multe condiţiuni (pe care le vom vede[a] într-un alt articol) ca să facă să se manifesteze diferenţa între două metale izvorîtă din schimbarea valorii de schimb a unuia din ele.

Dacă trecem acuşi de la aceste cîteva consideraţiuni teoretice la practică, la agiu, care există la noi şi ne întrebăm de se află condiţiunile ce am enumerat, spre a provoca agiul, vom vedea că în adevăr aceste condiţiuni există. Mai întîi de toate găsim că s-a schimbat valoarea de schimb a argintului. Aşa, mai-nainte proporţiunea între argint şi aur a fost ca 1 către 15½ ; acum ea este ca 1 către 18, adică mai-nainte argintul a fost de 15½ ori mai ieftin decît aurul şi acum e de 18 ori mai ieftin.

Cauza principală dar, adică schimbarea valorii de schimb există.

Cea d-a doua cauză, adică schimbarea preţului din cauza legii ofertei şi cererii, există asemenea. Unele state, introducînd etalonul de aur, au azvîrlit printr-aceasta pe piaţă o mulţime de argint, *astfel numai Germania a azvîrlit mai bine de 600 000 000 de franci argint.*

Firesc lucru dară era ca această prea mare ofertă de argint să-i reducă preţul ; dar cum am zis aceasta nu poate fi considerată decît ca o cauză mai puţin însemnată a agiului şi care în tot cazul nu poate face să dureze

multă vreme, deoarece, ieftinindu-se prețul argintului prin prea mare ofertă, producțiunea lui nu va întîrzia d-a se împuțina pînă ce iarăși se va restabili armonia între ofertă și cerere.

Prin urmare, dacă vedem că există aceste două condițiuni priincioase agiului — adică schimbarea valorii de schimb a unuia din metale, argintul, și schimbarea prețului —, nu înțelegem de ce s-ar mai căuta explicațiunea acestui fenomen, ba în bancă, ba în bursă și în mai cîte altele. Toate aceste instituțiuni pot să ajute manifestarea agiului, dar cauza lui la rădăcină rămîne *deprecierea argintului.*

Dar balanța voastră comercială [cu] diferențe către export și import? ne vor zice poate unii din economiștii noștri ce au ajuns să explice toate relele prin import și export. Vom arăta imediat cît chestiunea agiului e de puternic legată cu chestiunea balanței economice.

Să presupunem că argintul e depreciat cu 15% și d-aceea aurul ar avea un agiu ajuns pînă la limita extremă, adică 15%; să mai presupunem că sîntem așa de bogați noi, românii, așa cum vor să ne vadă economiștii noștri, că adică cu balanțe comerciale stăm astfel de bine încît importăm pentru 600 000 000, de pildă, și exportăm pentru un miliard; că prin urmare în fiecare an ne intră în țară 400 000 000 aur; că vom fi plini de aur. Ei bine, cred d-nii Xenopol et c-ie că nu va fi agiu? Noi susținem că da. Agiul va dispare poate deocamdată or[i] va scădea, dar la urma urmei tot va trebui să reapară. Iată dovada.

Să presupunem că agiul va dispare. Banca Națională or[i] alte bănci, avînd stocul în argint și biletele lor reprezentînd argint, cumpără, să zicem, pentru 100 000 000 franci argint 100 000 000 franci aur (fiindcă agiul, cum am presupus, nu mai există) și pentru acești 100 000 000 aur cumpăra în mine în America 115 000 000 argint (argintul fiind mai ieftin).

Aducînd în țară aceste 115 000 000 argint, ele vor valora, adică se vor schimba cu 115 000 000 aur, așa că băncii-i va rămîne un profit de 15 000 000 pentru nimica. În curînd, se înțelege, tot aurul, oricît de mult ar fi, prin asemenea operații va trece în străinătate.

Dar cine va permite băncii aceasta? ne-ar putea obiecta economiștii noștri. Ei bine, această obiecțiune ar arăta numai că vor avea dreptate; pentru că a nu permite exportul aurului e a recunoaște inferioritatea argintului și atunci n-ar rămîne pentru a susține moneda de argint în egalitate cu cea de aur decît a-i decreta un curs forțat.

Cînd ziarul *Lupta* dar lua exemplu pe Rusia, unde, cu toate că exportul e mai mare ca importul, exista agiu, spunea un adevăr ce, cum vedem, se explică foarte ușor. Acum, înainte d-a cerceta ce e de făcut spre a uita răul agiului, vom aborda o altă chestiune foarte importantă și care mai n-a fost analizată de economiștii noștri or[i], dacă [da], a fost analizată greșit; vom lămuri chestiunea: *care sînt anume limitele răului produs prin agiu și cît pierdem noi în adevăr din această așa-numită calamitate?*

Numai cunoscînd întinderea răului putem să înțelegem chestiunea și să știm ce avem de făcut. Aceasta va face conținutul articolului viitor.

III

În articolul acesta ne vom ocupa de limitele răului crizei noastre monetare manifestată prin agiu. Noi credem că aceasta e tocmai partea importantă a chestiunii și după umilele noastre păreri tocmai asupra acestui punct s-au emis opiniuni false, ca să nu zic mai mult. Pierderile cășunate de agiu, dacă vom asculta pe economiștii noștri, sînt enorme, covîrșitoare, întocmesc o adevărată calamitate națională. Astfel, după d-l Xenopol pierdem din pricina agiului *20 000 000 franci pe fiecare an* numai în relațiunile noastre comerciale cu străinătatea, apoi deosebit pierdem sume enorme negreșit în daraverile lăuntrice.

D-l Bibicescu se abține d-a face socoteli prea exacte; dă însă să se înțeleagă că din cauza agiului toată lumea pierde: proprietarul, arendașul, industriașul, negustorul. În fine, *Telegraful,* după unii din economiștii din străinătate, merge pînă a ne prezice chiar revoluțiuni grave pricinuite de agiu. Să nu ne speriem însă de toate aceste grozăvii și să ne întrebăm care în adevăr poate fi maximum pierderilor aduse de ieftinirea monedei de argint? Să vedem. D-l Bibicescu ne spune că avem argint în țară

68 000 000. D-l Xenopol presupune că mijlocia agiului va fi 12% (noi credem că va ajunge la 18%). Ei bine, avînd 68 000 000 de argint și acest argint depreciindu-se cu 12%, *toată pierderea va fi de 8 160 000 [de] franci*. Arătarăm credința noastră că agiul va ajunge 18%, lucru de care se temeau atît toți deputații ce au vorbit în Cameră asupra chestiunii. Sîntem dar cu 50% mai pesimiști decît d-l Xenopol și, cu toate acestea, chiar în cazul ăsta *pierderea la 68 000 000 de 18% nu va fi mai mare de 12 240 000 [de] franci*. Nu e vorbă, 8 or[i] 12 000 000 sînt sume însemnate, dar ce e aceasta dacă nu un nimic în comparație cu socoteala d-lui Xenopol, după care pierdem în fiecare an 20 000 000 și deci în 6 ani 120 000 000 de franci, și să se noteze aceasta numai în daraverile exterioare. Dacă mai adăugăm acum și pierderile din daraverile interioare, atunci vai și amar de noi și în adevăr nu am putea scăpa fără vreo revoluție strașnică. Cum ajunge d-l Xenopol la cifrele acestea ale pierderilor ? Iată. Excedentul importului nostru asupra exportului e de 120 000 000 ; aceste milioane, își zice d-sa, trebuie să le plătim în aur, care, avînd agiu 12%, ne dă o pierdere de îndată de 14 140 000 [de] franci. Procentele datoriei publice, care se urcă la 50 000 000, trebuiesc d-asemeni plătite în aur ; încă o pierdere dară de 6 000 000 ; în sfîrșit, punînd și agiul la 10 000 000 ce cheltuim în străinătate în fiecare an, ajungem la o pierdere de 22 000 000 anual.

D-l Xenopol în bunătatea sa ne dăruiește însă 2 000 000, zicînd că agiul ne face a pierde 20 000 000 cel puțin. Toate aceste socoteli presupunînd agiul 12%, dar admițînd 18% cum credem noi că va ajunge, pierderile se vor urca la 30 000 000. Judecînd logicamente după calculele precedente, dacă s-ar găsi mine atît de bogate încît argintul s-ar deprecia cu 90%, ajungem să scoatem că pierdem 160 000 000 pe an. Solidă socoteală ! Țepeni economiști !

Să vedem acum unde e greșeala. Pentru acest scop să analizăm întîi cifra cu exportul. Într-un alt articol vom analiza regulat chestiunea exportului. Aci luăm cifrele cum ni sînt date de d-l Xenopol, adică că diferența între import și export ar fi de 120 000 000 de franci. Cum vom plăti aceste 120 000 000. Dacă avem aur, le vom plăti în aur, dacă nu, vom cumpăra aur cu argint plătind 12%.

Să examinăm cazul întîi, adică că avem 120 000 000 de aur și le dăm străinătății. E evident că nu pierdem nimic în cît privește agiul. Un exemplu. Anul trecut, cînd nu era agiu, am cumpărat un costum francez și am trimis în Paris pentru el 5 bucăți d-un napoleon. Anul ăsta am cumpărat iar un costum asemenea ca cel de an și cu tot agiul, eu avînd aur, am trimis tot 5 bucăți d-un napoleon. Unde e pierderea ?

Dar dacă ne punem în cazul că nu avem aur, ei atunci mă voi duce la d-l Xenopol, de pildă, și voi cumpăra de la dumnealui 5 napoleoni dîndu-i pe ei 112 franci argint, socotind agiul 12%. Evident că eu stau mai rău comparativ cu anul trecut, adică pierd 12 fr. ; dar, de netăgăduit, d-l Xenopol cîștigă 12 fr. ; deci pentru națiune ca atare nu reiese nici acum nici o pierdere.

Să presupunem că nu avem aur. Cum vom plăti diferența dintre import și export ce ziserăm că primim a fi de 120 000 000 ? Vom da mai întîi de toate argintul nostru, cele 68 000 000 ce avem. El însă va fi primit cu 12% mai scăzut după presupunerea d-lui Xenopol, 18% după a noastră, cu alte cuvinte cele 68 000 000 argint vor fi primite drept 60 000 000 (aproximativ). Deci pierdem 8 000 000 din cauza agiului. Apoi vom plăti restul de 60 000 000 în producte prin export și dacă cînd nu era agiu vinde[a]m chila de grîu cu 60 fr. ori 3 napoleoni și azi vom lua pe ea 3 napoleoni. Cu 1 000 000 de chile de grîu dar plătim diferența. Cît pentru că prețul grîului poate să cadă or să se ridice, aceasta depinde deja de alte chestiuni, cum de concurența americană, de criza europeană, de calitatea produselor noastre etc. Dar cînd vorbim, cînd analizăm agiul trebuie să facem abstracțiune de alte chestiuni și tocmai păcatul d-a amesteca în chestiunea în dezbatere alte chestiuni străine, cum, de pildă, chestiunea *crizei* economice de o însemnătate capitală mult mai mare decît vedem că ș-o închipuiesc economiștii noștri, i-au indus pe dînșii în eroare. Pe cît timp e vorba însă numai de agiu, nu putem să pierdem mai mult decît 8 000 000, și aceasta nu în fiecare an, ci o singură dată. Să luăm asemenea procentele datoriei publice, 50 000 000. Cum le va plăti guvernul ? Aur n-avem ; argint am presupus că l-am dat pentru diferența importului și exportului ; nu ne rămîne decît să plătim cu producte, cu bucate, iar prin exportul nostru. Și chila de grîu, ce era

3 bucăţi de napoleoni cînd nu apăruse agiul, va fi şi azi, cînd agiul s-a manifestat, tot astfel (şi dacă nu e aceasta depinde de alte cauze). Plătind dar cu grîu, cîte 3 napoleoni chila, vom da 833 333 de chile, sumă ce ar fi trebuit să dăm chiar cînd argintul era *al pari* * cu aurul. Adică nu mai pierdem nimica. Cu alte cuvinte, pierzînd o dată maximul ce s-a putut pierde din cauza deprecierii argintului, se înţelege că orice pierdere pe urmă devine cu neputinţă.

Şi cînd dar strigăm agricultorii, proprietarii, comercianţii, toţi pierd, în imaginaţiunea noastră pierderile se ridică la sume colosale, niţică analiză însă ne arată că realitatea nu e aşa grozavă cum se crede.

Să luăm încă un exemplu şi cel din urmă. Fie proprietarul şi arendaşul. Dacă contractul pentru o moşie, să ne închipuim de 100 000 fr., e făcut în argint, atunci are dreptate d-l Bibicescu că proprietarul pierde, fiindcă, la rîndul lui, trebuie să plătească la Creditul Funciar şi i se cere aur etc. ; dar pe de altă parte, în cazul acesta, arendaşul cîştigă.

Să presupunem încă că arendaşul vinde porumb în străinătate cu 50 fr. chila în aur. Cînd argintul şi aurul erau *al pari,* arendaşul vînzînd 2 000 chile [de] porumb, lua pe ele 100 000 fr. aur şi ori îi dădea astfel proprietarului, ori cumpăra pe el 100 000 fr. argint, or[i] chiar dădea proprietarului în natură cele 2 000 chile [de] porumb, în tot cazul nici arendaşul, nici proprietarul nu păgubeau.

Anul acesta, agiul e 12%; arendaşul vînzînd cele 2 000 [de] chile [de] porumb ia pe ele 100 000 fr. Dacă aceşti 100 000 fr. ar fi în aur, el i-ar schimba în argint şi ar cîştiga 12 000 fr., şi proprietarul avînd contractul în argint ar pierde aceeaşi sumă. Acum că în practică arendaşul e nevoit a vinde pe orice monedă şi că nu i se plăteşte decît în argint e altă treabă. Lucrul depinde de alte cauze, cum mai ziserăm, de concurenţa americană bunăoară. Şi atît e adevărat ceea ce spunem, încît supozînd că nu s-a făcut grîu în Europa şi America şi că ar fi cerere mare de grîul nostru, e uşor de înţeles că cultivatorul nu va mai primi argintul cu 100 cînd el nu face decît 82.

* [egal].

Socotim că am zis destul şi într-un articol viitor ne vom ocupa de ceea ce e de făcut în chestiunea agiului, care redus la limitele în care îl reprezentăm nu mai are atîta gravitate şi nu va mai speria pe creduli cum i-au putut speria calculele d-lui Xenopol.

IV

În articolul trecut s-a arătat că agiul, venind mai ales din modificarea valorii de schimb a argintului, nu poate să aducă mai mare pagubă decît între 8 000 000 şi 12 000 000. Această părere o susţinem. Afară însă de pierderea propriu-zisă de care vorbim, este şi alta, sînt şi alte inconveniente ale agiului : aşa nesiguranţa în tranzacţiunile comerciale, agiotajul care se dezvoltă în asemenea ocaziune şi altele.

De pildă, A a cumpărat de 100 [de] lei aur de la B cu 110 lei argint. Mîine, agiul fiind 15%, aurul lui A luat de la B se preface în 115 lei. A deci cîştigă pentru nimica 5 lei, iar cei 110 lei luaţi de B de la A nu mai reprezintă 100 [de] lei aur, ci 95, adică B pierde 5 lei. Se înţelege că de aici ţara nu pierde nimica, dar bogăţiile se mut[ă] dintr-un buzunar în alt buzunar, fără nici un merit din partea celui care cîştigă, fără nici o vină din partea celuia care pierde.

Din aceste schimbări nu se folosesc decît bandiţii bursei.

Să nu creadă însă cititorul că agiul este un fapt izolat în privinţa preschimbării bogăţiilor dintr-o pungă în alta, fără nici o vină, fără nici un merit. Aceasta este un fapt general şi cronic : am, de ex[emplu] 100 [de] chile de grîu, vecinul meu are 100 [de] perechi de haine şi, fiindcă o pereche de haine are aceeaşi valoare de schimb ca şi o chilă de grîu, atunci pot să iau 100 de perechi de haine şi vecinul meu să ia de la mine 100 [de] chile de grîu. Iată însă că vine o telegramă din America că grîul s-a ieftinit pe jumătate şi eu nu mai pot să iau de la vecinul meu decît 50 de perechi de haine. Fără vina mea sînt de două ori mai sărac, iar vecinul meu cu 100 [de] perechi de haine va lua acum 200 de chile de grîu fără a fi făcut pentru aceasta nici o sforţare mai mult ; el fără nici un merit va fi de două ori mai bogat.

Trecerea bogățiilor dintr-o mînă în alta, așa nitam-nisam, nu este dar o excepțiune, dar o regulă. Atîta tot, că în chestiunea agiului lucrul e și mai vădit și mai general.

Pe lîngă aceste inconveniente ale agiului mai sînt și altele de-o mai mică însemnătate.

Chestiunea agiului trebuie dar de dezlegat, trebuie să-i găsim leacul. Economiștii noștri vedeau remediul în aceea ca să dispară argintul. Aceasta este însă și imposibil și nedrept.

Imposibil, pentru că, cum am arătat odată, argintul fiind depreciat în producere, orice măsură de a i se ridica valoarea veche nu va fi decît un paliativ, care, în cazul cel mai bun, va putea să reducă agiul, pentru ca mai pe urmă să se urce iarăși.

Nedrept, pentru cuvîntul acesta : să presupunem că, prin fel de fel de mijloace artificiale, am ajuns să aducem moneda noastră de argint *al pari* cu aceea de aur. Deja acuma argintul umblă depreciat cu 12—15%. Să presupunem că am 100 [de] lei argint ; ducîndu-mă la un hăinar, el îi primește numai în 85 [de] lei, pierd dar 15 lei. De acuma înainte însă, acești 100 [de] lei argint nu vor mai trece din mînă în mînă decît tot cu 85 [de] lei, deși stă scris pe monedă 100 [de] lei.

Presupunînd acuma că am ajuns să facem argintul *al pari* cu aurul, prin vreun mijloc artificial, și cînd am ajuns la acest rezultat, acești 100 [de] lei ai mei au trecut la băcanul meu, dînsul dar va cîștiga 15 lei pentru că el a primit argintul cu 85, cînd acesta a avut agiu.

Dînsul dar a cîștigat cei 15 lei, pe care eu i-am pierdut. Acești 100 [de] lei însă nu va rămînea la dînsul, vor trece, de pildă, la măcelar, pentru carne, ori poate se vor întoarce chiar la mine și tocmai atunci poate ca iarăși să se declare agiul (pentru că am văzut că agiul chiar dacă dispare aceasta nu e pentru mult timp, pînă ce nu se va face o proporționalitate între aur și argint, după urcarea sau coborîrea valorii de schimb a argintului) și atunci măcelarul va fi acela care pierde ș.a.m.d.

A face dar cît de mici sacrificii pentru a face să dispară agiul, pentru oarecare timp, este a aduce perturbațiuni noi în relațiunile economice.

Unicul mijloc dar care rămîne este a recunoaște sinceramente faptul care există deja, adică a se recunoaște inferioritatea monedei noastre de argint față cu aurul, a recunoaște că agiul necesar, provenit prin faptul că argintul s-a ieftinit în comparație cu aurul, este de 18%. Statul să primească argintul cu 18% mai jos decît aurul ori să scoată monedă nouă de argint care să fie cu 18% mai grea decît aceea de azi. Această măsură, necesarmente, va pune argintul *al pari* cu aurul.

Știm că această propunere este cu totul contrarie celorlalte propuneri făcute de alții și pentru a o susține pe larg ne-ar trebui un deosebit articol. Aici însă vom arăta numai că statul este nevoit să facă aceasta. În adevăr, bugetul statului este de 150 000 000. Primind aceste 150 000 000 de la națiune în argint depreciat cu 18%, statul nu primește în realitate mai mult decît 123 000 000 *. Cum va echilibra statul bugetul ? Ori să ridice veniturile cu 18%, adică 27 000 000, ori să ceară de la națiune plata în aur, ori, în sfîrșit, chiar conservînd etalonul unic de argint, să facă valoarea sa de schimb mai prețioasă cu 18% (aproximativ).

În ce chip ar trebui să se facă aceasta va fi obiectul viitorului articol **.

N. I.

P.S. În articolul precedent cînd am vorbit de limitele răului agiului, la sfîrșitul studiului, din cauza nevizibilității manuscrisului s-a[u] strecurat oarecare erori. Mă grăbesc să arăt adevăratul sens al vorbelor mele. S-ar putea înțelege, de acolo, că admit că tranzacțiunile comercianților noștri cu exteriorul pot fi făcute fără ca ei să pună în prețuri și agiul. Ideea mea este următoarea : dacă comercianții de grîne vor vinde în străinătate în aur, atunci ei nu pierd nimica din cauza agiului ; dacă vor vinde în argint, atunci ei vor pune în preț și agiul. Dacă însă prețul care-l vor lua ei anul acesta în argint

* 18% din 150 000 000 fac 27 000 000. 150 000 000 — 27 000 000 = = 123 000 000.

** Nu s-a mai publicat.

e tot așa de mare nominal ca și prețul luat anul trecut în aur, ori și mai mic, aceasta nu va să zică că comercianții noștri în acest preț scăzut, primit de dînșii în argint, nu au pus și agiul, ci aceasta însemnează că, nefiind cerere de productele noastre sau ele fiind de o calitate proastă, au scăzut, firește, și în preț.

N.I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 28, 30, 33 ȘI 39, DIN 6, 8, 11—12 ȘI 19 MARTIE 1885.*

IDEALUL LOR ȘI IDEALUL NOSTRU

I

Burghezimea noastră, care încă nu s-a dezvoltat ca clasă astfel cum e burghezia europeană, se află într-o mare greutate ori de cîte ori voiește să-și expună idealul ei.

Pe de o parte, ea nu poate să nu recunoască că sîntem robi economicește țărilor industriale din cauză că n-avem industrie națională, iar pe de altă parte este nevoită să admită că industria mare presupune neapărat o clasă lucrătoare proletară, cu toate urmările ei : munca femeilor și a copiilor, distrugerea familiei lucrătorilor, nesiguranța și mizeria lor, precum și necontenitele mișcări ale lucrătorilor.

Astfel, dacă nu introducem industria mare, sîntem în robia economică, dacă o introducem, azvîrlim populațiunea muncitoare în proletariat, într-o desăvîrșită robie economică.

Robie fără industrie, robie cu industrie.

Ce e de făcut ? Cum să [se] iasă din această tristă dilemă ?

Burghezimea noastră mai luminată, după exemplul d-lui Brătianu, găsește refugiul în întrebuințarea electricității și iată cum :

Avem marea nenorocire, judecă burghezii, că am rămas îndărăt cu dezvoltarea economică europeană, dar avem marele folos asupra Europei de a putea introduce orice îmbunătățire, orice formă de producțiune fără a trece prin formele intermediare. Europa astăzi este în ajun de a introduce ca motor electricitatea în locul aburului, și această invențiune va desconcentra fabrica : fiecare părticică a colosalului instrument de muncă lîngă care e ocupat lucrătorul în fabrică va fi adus[ă] la lucrător acasă și pusă în mișcare printr-o sîrmă prin care va veni electricitatea, după cum astăzi se aduce prin tuburi gaz sau apă ; fiecare lucrător va deveni un mic proprietar pe bucățica sa de instrument, va plăti pentru motorul electric după cum se plătește pentru gazul aerian, va lucra acasă și pe socoteala sa, devenind un fel de meseriaș. Introducînd dar și noi această nouă formă a producțiunii, vom evita toate urmările nenorocite ale industriei mari și, totodată, vom scăpa de robia economică în care sîntem.

Acest raționament al d-lui Brătianu, pe care l-a expus într-unul din numeroasele sale discursuri, a fost relevat și de *Telegraful* într-un articol de fond recent.

În descentralizare, zice *Telegraful*, este progresul. A fost o vreme cînd instrumentele de muncă și oamenii, în interesul progresului producțiunii, se concentrau în fabrici și la fabrici, acum însă se vor descentraliza și instrumentele de muncă și oamenii. În industrie, această minune o va face electricitatea. În agricultură, minunea descentralizării vor face instrumente mici și perfecționate, care vor da putință proprietarului mic, țăranului să facă o bună cultură pe peticul său de pămînt și să concureze astfel cu proprietatea mare ; ca rezultat vom avea descentralizarea proprietăților mari, care pînă astăzi, grație progreselor științei, care au introdus mașini tot mai mari și tot mai scumpe, se centralizau mereu, omorînd mica proprietate.

Ca dovadă că proprietățile se vor descentraliza, *Telegraful* ne aduce știrea că în Viena au fost expuse pluguri mici foarte bune.

Să analizăm puțin aceste idealuri mărețe ale *Telegrafului*, idealuri care pentru prima oară au fost expuse de d-l Brătianu.

*

Mai întîi, noi nu ne unim cu întrebuințarea frazei : „În descentralizare e progres“ ori „Descentralizarea e progresul“. Cu același drept am putea zice „În centralizare e progres“ ; chiar *Telegraful* singur afirmă că a fost o vreme cînd instrumentele de muncă și oamenii se concentrau, se centralizau în interesul progresului producțiunii, atunci dar în centralizare, în concentrare era progresul.

Pentru noi centralizare și descentralizare sînt cuvinte, termene cum sînt multe altele și care au marele folos pentru ziariștii noștri că li se pot da un înțeles prea larg, care le permite de a se juca cu aceste cuvinte după plac. Neputînd a ne ocupa cu analiza filozofică a acestor termene, care ne-ar duce prea departe, vom spune numai că și centralizarea și descentralizarea sînt trebuincioase progresului.

Dar să vedem ce se ascunde sub frumosul termen de descentralizare întrebuințat de *Telegraful.*

Argumentul puternic care permite *Telegrafului* prezicerea desconcentrării pămîntului sau transformării proprietăților mari în mici sînt plugurile mici expuse la Viena și ameliorările instrumentelor mici de muncă.

Acum, cînd e vorba de plugurile cu aburi, de colosalele mașini de arat, treierat, semănat etc., care au motoare puternice de aburi, acum, cînd se știe că mașina cu cît e mai mare și mai scumpă, cu atît e mai bună, acum, cînd se vorbește de mașini colosale care să oprească ploaia pe un teren oarecare, acum *Telegraful* ne vorbește de plugurile mici expuse la Viena !

Apoi nu instrumentele de muncă sînt singurii factori ai concentrării pămînturilor. Irigațiunea, semănăturile variate, lăsarea pămîntului pentru odihnă, rotațiunea, toate acestea sînt factori puternici care cer concentrarea pămînturilor, și, în adevăr, noi vedem cum an cu an, zi cu zi, ceas cu ceas pămînturile tot mai mult și tot mai mult se concentrează.

Pînă la venirea plugurilor din Viena, populaţiunea rurală a Europei întregi va deveni ca aceea a Engliterei, adică se va preface într-un îngrozitor proletariat agricol.

Chiar dacă am face o sforţare supranaturală şi am admite că în adevăr pămîntul se va desconcentra aşa încît alături cu proprietatea mare să fie multe proprietăţi mici, ce-ar fi ?

Proprietarii mici, putînd să lucreze bucăţelele lor de pămînt şi chiar să concureze cu cei mari, nu se vor mai angaja ca muncitori la proprietarii mari, de unde ar proveni neapărat o desăvîrşită cădere a proprietăţilor mari. Dar proprietatea mare are puteri mari, are pe stat, legislaţiunea, armata, şi nu e greu de prevăzut a cui va fi victoria în această luptă dintre proprietatea mare cu cea mică.

Să facem încă o supoziţiune.

Să presupunem că proprietatea mică va învinge, dar ce se va întîmpla ? Va fi destul ca unul din micii proprietari să fie mai leneş, beţiv ca proprietatea lui să treacă la cel mai muncitor, şi nenorociţii copii ai celui leneş să devină salariaţii, robii copiilor celui care a fost mai prevăzător. Şi îndată ce pămînturile vor începe să treacă de la unul la altul se vor începe iarăşi lupta, concurenţa, individualismul, egoismul, mizeria, urmări fatale ale proprietăţii individuale, fie ea mare, fie mică.

Am făcut presupuneri imposibile în favoarea proprietăţii mici, a descentralizării pămîntului şi, cu toate acestea, iată rezultatul la care am ajuns.

Iată dar la ce se reduce idealul progresist descentralizator al „Telegrafului“ !

Nu şi iar nu, nu în proprietatea individuală, fie ea mare sau mică, este scăparea omenirii.

Concentrarea întinderilor mari de pămînt lucrate în devălmăşie de marile comune ale lucrătorilor stăpîni pe productul întreg al muncii lor — iată măreţul ideal al omenirii.

Pe aceste întinderi mari de pămînt, comuna va putea să introducă toate îmbunătăţirile : irigaţiuni, seminţe bune şi variate, maşinile cele mai costisitoare ; şi, afară de marele folos economic, afară de bogăţiile materiale, această formă a proprietăţii exclude cu desăvîrşire lupta între indivizi, exclude concurenţa, strîmtul simţămînt al

egoismului, exclude, în fine, lupta de clase, lupta dintre bogaţi şi muncitori.

Muncitorii din comune lucrînd alături, pătrunşi de acelaşi interes, se vor dezvolta într-înşii acel simţămînt de frăţie şi iubire care astăzi poate a se dezvolta numai între fraţii aceleiaşi familii.

În locul sărăciei, egoismului, urii, luptei şi concurenţei se vor stabili bogăţia, iubirea, pacea şi armonia intereselor.

Iată dar idealul lor şi idealul nostru !

În unul din numerele viitoare vom vorbi despre proprietatea industrială şi despre idealurile burgheze care se vor realiza prin electricitate.

II

În articolul trecut am văzut ce însemnează idealul progresist descentralizator al *Telegrafului* relativ la pămînt. Să arătăm azi ce însemnează acea faimoasă descentralizare relativ la industrie. Am văzut deja că în industria mare minunea descentralizării o va aduce electricitatea. E curios că în această privinţă împreună cu d-l Brătianu (într-un discurs la Ateneu) şi cu *Telegraful* e de acord şi Schäffle, pe care Baulieu şi după el *România* îl dădeau de reprezentant al socialismului. Schäffle iată ce zice în cartea sa din urmă, scrisă împotriva socialismului *(Die Aussichtslosigkeit des Sozialismus),* la p. 67, exprimîndu-şi speranţele cum că meseriaşii vor fi smulşi din ghearele socialismului : e *posibil ca meseriaşului să-i aducă mare ajutor apropiata eră a electrotehnicii. Dacă am reuşi să aducem ieftin în fiecare odaie nu numai apa şi gazul aerian, ci şi forţa mecanică motrice, atunci, desigur, ar cîştiga teren micii meseriaşi etc.*

Se înţelege că Schäffle ca om de ştiinţă e mai prevăzător decît *Telegraful* şi vorbeşte numai de meseriaşi, pe cînd gazeta pomenită vorbeşte de descentralizarea marii industrii în general. Oricum, am putea întreba de unde cred *Telegraful* şi Schäffle, că tocmai descentralizarea va fi rezultatul introducerii electricităţii cu motor ? Noi credem cu totul altfel. Un motor mai perfect va pune în mişcare maşini şi mai mari decît cele de azi, va mări fabricile. Afară de aceasta motorul mai ieftin, motorul

electric, însemnează o mai mare productivitate a muncii şi în cazul acesta trebuinţa unui capital mai mare în materii prime.

Dacă o fabrică cu motor mai puţin perfect — aburul — prelucrează, de pildă, pentru x milioane [de] franci bumbac brut în madepolon, atunci acea fabrică cu un motor mai perfect va prelucra poate de două ori x milioane [de] franci bumbac brut (materie primă) şi prin urmare electricitatea va concentra şi mai mult pe lucrători şi mai cu seamă va concentra capitalurile.

Şi apoi de unde şi cum un meseriaş lipsit de capital pentru materii prime numai cu părticica de instrument pusă în mişcare, fie şi de sistema electrică, va putea concura cu un capitalist ce ar avea maşini colosale şi materii prime cumpărate *en gros* pentru milioane? Repetăm, introducerea electrotehnicii va concentra şi mai mult producţiunea. Dar această inovaţiune ar avea şi o altă însemnătate foarte mare. Electricitatea mărind, spre exemplu, de cinci ori productivitatea muncii, fabricanţii nu vor mai avea nevoie de atîţia lucrători, deoarece fiecare lucrător va produce de cinci ori mai mult ca acum. Aşadar, o mare parte de lucrători ar fi azvîrliţi pe stradă, muritori de foame. Şi deja cunoaştem din nenorocire prin experienţă ce însemnează crizele de azi ale supraproducţiunii. În adevăr, azi chiar se produce prea mult, cumpărători nu sînt şi de aci mizeria, sărăcia, închiderea fabricilor, azvîrlirea muncitorilor pe străzi. Dar cînd electricitatea va face munca mult mai productivă ce va fi? Producîndu-se îndoit, întreit, negreşit crizele de supraproducţiune vor creşte într-un mod grozav şi cu ele va creşte şi mizeria. Cea mai mare parte din acei muncitori aruncaţi pe străzi vor înţelege unde e forţa, vor vedea că sînt în această stare cu milioanele de mulţi şi atunci cine ştie ce se va întîmpla. Da, cine ştie dacă introducerea electrotehnicii nu va fi semnalul celei mai mărețe transformări sociale ce a văzut vreodată omenirea, semnalul *revoluţiunii sociale*.

Acesta e în cîteva cuvinte adevăratul sens şi adevărata însemnătate a introducerii electrotehnicii.

Dar să presupunem pentru moment că rezultatul ar fi acela pe care-l visează Schäffle ori *Telegraful*. Să ne închipuim că introducerea electrotehnicii ar duce la descentralizarea fabricii, că fiecare lucrător ar lucra acasă,

instrumentul său de muncă fiind pus în mişcare de o sîrmă electrică plecată de la un motor central. Mai întîi de toate să ne înţelegem bine. Introducerea electricităţii nu va schimba în nimic poziţiunea lucrătorului; el se va găsi într-o situaţiune analoagă cu ceea ce i-o crease marea revoluţie franceză.

În adevăr, s-a proclamat atunci egalitatea tuturor oamenilor şi, prin urmare, fiecare lucrător putea să devină capitalist; din nenorocire îi lipsea lucrătorului un mic lucru — *capitalul* —, şi această lipsă, în loc de capitalist, l-a făcut sclavul capitalistului. Acelaşi lucru va fi cu electrotehnica. Proletarul neavînd capital, capitalistul proprietar al motorului central îi va aduce sîrma acasă, îi va da părticica de maşină lîngă care va lucra şi, mai ales, îi va da materii prime, pentru care se cere mult capital, şi astfel lucrătorul va rămîne tot salariatul capitalistului ca mai înainte ori va lucra cu bucata, cu ghiotura pe seama capitalistului. Anchetele engleze făcute asupra stării lucrătorilor care lucrează acasă cu bucata au arătat în ce mizerie se zvîrcolesc aceşti nenorociţi. Starea lor e şi mai rea decît a celor de la fabrici. Iată dar unde ne-ar duce idealul descentralizator al *Telegrafului*. Dar nu numai atît. Răul ar fi mult mai grav, industria mare, fabrica mare are alături cu partea ei neagră, grozavă, şi partea ei bună. Aşa, în fabrici lucrătorii, strînşi cu miile, lucrează unul lîngă altul, în comun.

Adunaţi laolaltă, îşi schimbă vederile reciproc, îşi lărgesc orizontul lor intelectual, văd că interesele lor sînt comune, că inamicul e acelaşi. În sfîrşit, strînşi cu miile, trecînd vremea cot la cot, se dezvăluie într-înşii spiritul de solidaritate, de frăţie. În această viaţă împreună se hrănesc înaltele vederi şi înaltele simţăminte omeneşti. Şi cum că proletariatul e superior în simţăminte claselor privilegiate ne dovedeşte faptul că el a proclamat şi tinde a realiza un lucru la care n-a îndrăznit să viseze cel mai mare utopist; frăţia tuturor muncitorilor de pe faţa pămîntului. Da! Proletariatul singur a îndrăznit să proclame această uriaşă idee formînd *Internaţionala*. Numai strînşi la un loc cu miile, lucrătorii au început să-şi dea seama de forţa lor, li s-a mărit spiritul de independenţă, au început să se gîndească la organizarea lor ca clasă deosebită, au început

să formeze grevele, care, la rîndul lor, le-au dezvoltat și mai mult spiritul de solidaritate.

Capitalismul, prin fabrică, organizează armata disciplinată și solidară a muncitorilor, care-i va lua locul. Aci e viitorul.

În fine, în fabrici, strînși cu miile, lucrătorii își dezvoltă cea mai mare, cea mai prețioasă calitate omenească : spiritul de rezistență înaintea unei nedreptăți. E adevărat că toate aceste cîștiguri sînt răsplătite prin cea mai grozavă mizerie, dar idealul descentralizator al *Telegrafului,* departe de a micșora această mizerie, o mărește încă și, pe deasupra, distruge și acel bun ce văzurăm că munca împreună chiar în fabricile de azi aduce. Un lucrător, lucrînd izolat în camera lui, cu familia sa, nu va scăpa din ghearele capitalismului. Schimbarea ce acest lucru descentralizat ar ocaziona s-ar reduce la aceea că vederile largi și spiritul de solidaritate ce se dezvoltă prin contactul omenesc se vor înlocui cu vederile strîmte și egoismul omului izolat de alți oameni, tîmpindu-se în odăița lui. Va pieri cu totul mai ales spiritul de independență, acel măreț spirit de rezistență care a permis lucrătorilor ca prin greve, prin lupte să reducă ziua de lucru din 18 ceasuri la 12 și la 10, care a permis să se restrîngă munca femeilor și a copiilor, care a permis să se capete în mai multe locuri sufragiul universal și care le va permite să-l capete în toate părțile și să cucerească viitorul, care e al lor.

Descentralizarea pe care o visează *Telegraful* ar nimici totul. Un lucrător care lucrează izolat e la dispoziția capitalistului. La fiecare criză, capitalistul va putea nu numai să-i reducă plata pînă la minimum, dar va putea să-l robească moralicește, ca pe o vită.

Prin amenințarea că nu-i va mai da de muncă, lucrătorul ce nu va mai avea în jurul său miile de tovarăși, singur, față în față cu puternicul capitalist, va deveni rob în toată puterea cuvîntului.

În prezent, aceeași sărăcie, viitorul sugrumat. — Nu și iar nu ! Nu în proprietatea individuală, fie ea mare ori mică, centralizată ori descentralizată e scăparea omenirii.

Fabrici mari în care vor lucra comune mari de lucrători în devălmășie, stăpîni pe întregul product al muncii lor, iată idealul măreț al omenirii.

În aceste mari fabrici se vor putea introduce numai cele mai bune și mai perfecționate mașini, cea mai bună aerisire și condițiuni igienice. Orice perfecțiune atunci, în loc de crize, lipsă de lucru, mizerie, va aduce bogăție.

Cînd se va introduce electricitatea, care va face munca de 5 ori mai productivă, atunci comuna industrială, lucrînd în loc de 5 ore pe zi o oră, va fi tot așa de bogată ca înainte ; lucrînd două ore numai, va fi de două ori mai bogată, lucrînd 4 ore, va fi de 4 ori mai bogată.

Spiritul de solidaritate, de iubire, de frăție, vederile largi se vor mări și mai mult printre proletarii de azi, cînd, în loc de a munci ca acum pentru un stăpîn, vor munci pentru ei înșiși, cînd, în loc de a mai trăi într-o societate de lupi, vor trăi într-o societate de oameni.

Finim și articolul acesta ca pe celălalt zicînd : în locul sărăciei, egoismului, urii, luptei și concurenței se vor stabili bogăția, iubirea, pacea și armonia intereselor.

Iată idealul lor și idealul nostru.

N. I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREȘTI)*, *ANUL I, NR. 51 ȘI 58, DIN 4 ȘI 12 APRILIE 1885.*

LUMINEAZĂ-TE ȘI VEI FI

Deșteptarea, nedeșteptul organ al burtă-verzimii noastre antisemite, publică un articol de fond, datat de la 27 mai și datorat deșteptei pene a nedeșteptului I. Polychroniade. Acest articol pare a fi un răspuns la articolul tovarășului nostru D. P. Ionescu, care a arătat cît de imbecilă și contrară principiilor socialiste e opinia cum că socialiștii vor să împartă averile. În articolul din *Deșteptarea,* d-l Polychroniade ne pune mai multe întrebări; aceasta nu poate decît să ne înveselească. Oricine înțelege că nu pot toți oamenii să fie învățați, mai ales în societatea noastră, unde ajunge cineva redactor la *Deșteptarea* fără să scrie două rînduri cumsecade.

Repetăm dar lucrul: ca Polychroniade să ne întrebe asupra unei chestiuni pe care nu o pricepe este lucru cît se poate de natural, ceea ce nu este frumos din parte-i e că, în loc de a ne face întrebări cum s-ar cuveni să facă un neștiutor, dînsul ia un aer grav, se preface că ne combate, vrea să polemizeze cu noi. Ei bine, *lucrul* acesta nu e deloc frumos și cu astfel de maniere d-l Polychroniade nu va învăța niciodată nimica. Cu toată

această lipsă de modestie însă, noi tot vom răspunde d-lui Polychroniade, sperînd că pe viitor se va îndrepta.

Chiar de la începutul articolului, d-l Polychroniade spune un neadevăr, și anume că *Drepturile omului* a trîmbițat împărțirea averilor. Mare om ar fi d-sa dacă ar descoperi un singur articol în care s-a zis lucrul acesta.

După minciuni, d-l Polychroniade reproduce cea mai mare parte a articolului din *Drepturile omului* și-l rezumează astfel: „Atît proprietatea, cît și meseriile să se facă în devălmășie, primind fiecare din productul comun proporțional muncii fiecăruia". „Proprietatea să se facă în devălmășie" nu e tocmai un rezumat recomandabil, dar în fine îi iertăm aceasta fiindcă este *negramatisit.*

Acestui rezumat deșteapta pană a d-lui Polychroniade face următoarea obiecțiune: „Dar, stimabile, dacă admiți a se da fiecăruia din produsul comun proporțional muncii sale, ce am înțeles cu noua dv. reformă, căci astăzi tot astfel stăm cu starea socială a oamenilor; unii care muncesc au mai mult, alții care sînt leneși au mai puțin". Adică aceea ce cerem noi, socialiștii, o avem deja; cu cît omul lucrează mai mult, cu atît are mai mult și cu cît lucrează mai puțin, cu atît are mai puțin. Trebuie cineva să fie redactor la *Deșteptarea* pentru ca să zică o asemenea prostie.

Dacă, în loc d-a te juca d-a polemica, ai învăța ceva, dacă ai citi — nu zicem cărți —, dar cel puțin aceleași *Drepturi ale omului,* desigur că n-ai fi spus această bazaconie și nu te-ai fi făcut de rîs. Așa, în nr. 26 al *Drepturilor omului* *, în răspunsul făcut *României,* ai fi găsit pasajul următor: „Stuart Mill, care nu a fost socialist, a constatat un lucru: că între muncitori aceia care muncesc mai mult și mai greu sînt aceia care sînt mai prost plătiți, așa lucrătorii din mine sînt mai rău plătiți decît cei de prin fabrici, și aceștia, la rîndul lor, sînt plătiți mai prost decît, spre pildă, cizmarii etc. Pentru muncitori dar — uriașa majoritate a omenirii — este un fel de premiu pentru lene: cu cît fac muncă mai grea și sînt mai activi, cu atît sînt și mai rău plătiți.

* [din 3 martie 1885].

Aci însă este vorba de munca fizică; să trecem la muncitorii intelectuali. Să luăm, spre exemplu, drumul de fier. Aci telegrafiştii, copiştii, micii funcţionari, aceia adică care muncesc ziua şi noaptea, primesc cîte 100 de lei pe lună, pe cînd funcţionarii superiori, care lucrează mai puţin, primesc cîte 300 sau 400 [de] lei. Aceia care sînt şi mai mari, care lucrează şi mai puţin, precum directorii care iscălesc numai hîrtiile, aceştia primesc mii de lei pe lună. În fine, acţionarii drumului de fier, care de astă dată nu fac nimic, dar absolut nimica, primesc cea mai mare parte din bani ca cîştig. Şi aceasta se vede orişiunde îţi vei întoarce ochii". Astfel stau lucrurile. Ce ar putea dar să răspundă membrii societăţilor de cizmari, pietrari etc., unde se strecoară d-l Polychroniade pentru ca să-i adoarmă cu discursurile sale patriotice-vomitive, ce ar răspunde cînd le spune lor, care sînt gîrboviţi de muncă, că dacă ei n-au nimica pricina este că n-au muncit şi că, dacă George Cantacuzino, Neuchatz, sau Evloghiev au milioane, aceasta însemnează că ei muncesc foarte mult.

După ce susţine că proporţionalitatea pe care o cerem noi, adică să primească fiecare după timpul cît a muncit, există acuma, antisemitul nostru urmează : „Devălmăşie ? Proporţional ? Dar, onorabile avocat, aceste lucruri sînt posibile ?". Ei bine, onorabile, cu cinci rînduri mai sus spuneai că această proporţionalitate există deja acuma, şi acuma întrebi dacă ea poate exista ? Dar cum dracul să nu poată exista dacă există ? Frumos e, d-le Polychroniade ? Un cogeamite om, cu atestat de patru clase gimnaziale, să nu poată scrie trei rînduri logice şi la rîndul al treilea să uite ce a scris în cele dintîi ?

După această *combatere* urmează o serie de întrebări : încă o dată, puteţi oare egala inteligenţa şi activitatea oamenilor ? Nu putem, d-le Polychroniade. Dar clima ? Nici pe aceasta n-o putem egala. Dar reproducţia uniformă dintre oameni ? Nici asta. Şi acum, cînd ţi-am îndestulat curiozitatea, ne-a venit să te întrebăm şi noi : Ei bine, ce ar urma de aicea ?

Nu cumva ar urma că majoritatea enormă a omenirii trebuie să muncească din zi pînă în noapte şi-o infimă majoritate să consume productul muncii majorităţii ? Nu cumva că din faptul că nu putem egaliza inteligenţa şi clima ar urma că dacă într-o fabrică sau pe o moşie lucrează 1 000 de lucrători şi produc 10 000 [de] lei neto, apoi noi să nu putem zice că aceşti lucrători trebuie să împartă între ei acest product zilnic de 10 000 [de] lei şi astfel să i se cuvină fiecăruia cîte 10 lei ?

Nu cumva că acuma lucrurile se petrec mai drept, cînd acest product zilnic este luat de stăpîn, care opreşte pentru el 8 000 [de] lei, iar vreo 2 000 numai îi dă lucrătorilor, plătindu-le cîte 2 fr. pe zi (fără ca şi el să egaleze inteligenţele şi climele) şi frustrîndu-i astfel pe fiecare cu cîte 8 lei ? Dar dacă între aceşti 1 000 de lucrători de fabrică sau lucrători agricoli, cînd ei vor forma o comună productivă fără de stăpîn, dacă se vor găsi unii care să muncească o dată mai puţin ; adică 4 ceasuri, în loc de 8 ? Răspundem, atunci ei vor primi din productul comun pe jumătate mai puţin, adică un product egal cu 5 franci, în loc de 10. Cît despre reproducţia neuniformă, adică că unii pot să aibă mai mulţi copii şi alţii mai puţini şi prin urmare cei dintîi vor fi într-o poziţiune mai îngreunată, apoi problema se dezleagă lesne, căci socialiştii socot că copiii vor fi în sarcina comunei. Acest principiu e recunoscut încîtva chiar şi în societatea de azi, cînd comuna face şcoli gratuite egale pentru toţi copiii şi pentru cei care sînt zece într-o familie şi pentru cei care sînt doi.

În loc d-a se mulţumi cu întrebările şi de a aştepta răspunsurile, d-l Polychroniade trece deodată la afirmări precum că comunele productive ar folosi numai jidanilor. Dar cum, onorabile ? Dar d-ta nu înţelegi absolut nimica din toate cîte le vorbeşti ? D-ta faci un zgomot asurzitor că toţi jidanii sînt paraziţi, exploatatori şi neproducători şi după aceea îţi închipuieşti că o organizaţie socialistă, o organizaţie unde toţi trebuie să fie muncitori, unde consumarea nu e posibilă fără muncă, că o asemenea organizare să folosească acelora pe care-i numeşti paraziţi ?

Trebuie ca cineva să aibă logica unui redactor de la *Deşteptarea* pentru ca să zică astfel de bazaconii. Afirmarea aceasta poate să rivalizeze cu întrebarea : dacă e posibil ca să existe *aceea ce există*. Cuvîntul jidani îl înfuriază într-atîta pe onorabilul încît îl face să-şi piardă cu totul cumpătul şi, după ce zice că organizaţia socialistă foloseşte numai jidanilor, începe să înjure pe oamenii nevinovaţi. Ascultaţi numai :

„Şi pentru că vi se pare absurd ce v-a spus inteligentul dr. din Bucureşti, neinteligentul Polychroniade plus *idiotul de Heliade*, atuncea binevoiţi a vedea ce zice *prostul de Victor Hugo... Dobitocul de Victor Hugo...*“

Dar de ce înjuri, onorabile, pe Heliade şi pe Hugo numindu-i proşti, dobitoci şi punîndu-i alăturea cu d-ta ? *Drepturile omului* a zis că Polychroniade este neinteligent, iar dumneata te superi foc şi îţi zici : dacă eu sînt neinteligent, atuncea urmează că şi Heliade este un prost şi Victor Hugo un dobitoc. Dar de unde, onorabile ! Adică nu s-ar putea ca Heliade şi Victor Hugo să fie oameni deştepţi şi d-ta să fii... aceea ce eşti ? Or[i] ai vrut să te pui în compania lui Heliade şi a lui Victor Hugo, ca, fiind între ei, să pari şi d-ta mai deştept ? Degeaba.

Vedeţi dar, oameni buni, ce soi de potrivnici avem.

Noi să fim oare vinovaţi dacă trebuie să stăm de vorbă pînă chiar şi cu d-l Polychroniade în lipsă de potrivnici mai serioşi ? Noi trebuie să ne facem datoria şi chiar în zilele acestea vom scrie un şir de articole prin care vom dezvolta sistematic ideile, principiile şi aspiraţiunile socialismului ştiinţific modern *. Acolo vom răspunde la multe nedumeriri şi vom arăta ce este socialismul, precum şi dacă este potrivit pentru ţara noastră.

Atuncea nădăjduim că mulţi nedumeriţi se vor dumiri şi că pînă şi redactorul *Deşteptării* se va deştepta.

N.I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 99, DIN 5 IUNIE 1885.*

* [O va face în ciclul *Ce vor socialiştii*, în *Drepturile omului*, anul I, nr. 103, 105 şi 120 din 9 şi 12 iunie, 2 iulie 1885].

CE VOR SOCIALIŞTII?[89]

I

Producţiunea în devălmăşie

Patru luni sînt deja de cînd iese *Drepturile omului* şi de cînd trîmbiţăm lumii ideile socialiste ştiinţifice. Cu mîhnire vedem însă că am fost atît de puţin înţeleşi că chiar şi acuma se aud pe socoteala socialismului prostiile cele mai gogonate, adică că socialiştii vor să împărţească averile în deopotrivă părţi, că vor să egalizeze inteligenţele, activitatea oamenilor, deosebitele climaturi, că vor să egalizeze chiar „dimensiunea“ elementelor etc. etc. etc.

De aceea ne-am hotărît încă o dată ca într-un şir de articole să expunem în chip sistematic ceea ce vrea socialismul ştiinţific modern, ce voim noi, socialiştii români. În acest şir de articole, intitulate *Ce vor socialiştii ?*, vom expune esenţa socialismului modern ştiinţific şi vom răspunde la principalele obiecţiuni împotriva socialismului, şi mai ales la obiecţiunea că socialismul este o plantă exotică pentru ţara noastră. Vom arăta că pentru ţara noastră socialismul este mai important chiar decît pentru restul Europei. Fireşte că toate acestea vom fi siliţi a le trata pe scurt, ca într-un ziar cotidian. Că întotdeauna vom evita frazele retorice. Ceea

ce mai cu seamă vom stărui este ca să fim cît mai înțeleși de toți cititorii, să fim înțeleși de amici, ca și de inamici.

Cine are dar urechi să asculte.

*

Începem prin *producțiunea în devălmășie*. Cînd noi, socialiștii, zicem că voim producțiunea comună, pe românește în devălmășie, un potop de fraze se ridică contra noastră : „Cum, voiți să faceți niște cazarme unde toți vor lucra, pierzînd libertatea individuală ? Sînteți utopiști, despoți". Aceste lucruri le zic aceia care au auzit ori au citit cîte ceva despre socialism. Aceia însă care în viața lor nu au citit nimica, ca redactorul *Deșteptării,* ajung chiar pînă acolo că spun că producțiunea în devălmășie poate să folosească numai jidanilor. Și tot acești lătrători nici nu bănuiesc că producția în devălmășie există deja și că ea este cauza întregului progres al omenirii, că producțiunea în devălmășie este idealul tuturor oamenilor și partidelor din România, începînd prin Ioan Brătianu și sfîrșind cu Lascăr Catargiu. Celor care li se pare lucru absurd și paradoxal îi rugăm să ne urmeze pînă la sfîrșit.

Am zis că producțiunea în devălmășie este cauza întregului progres al omenirii. Să vedem acest lucru. Să presupunem un agricultor care găsește pe ogorul său un mare pietroi care-l împiedică foarte mult. El singur nu poate face nimic, doi de asemenea, pentru aceasta trebuie 4—5 oameni, care, punînd puterile lor în comun, lucrînd în devălmășie, vor ridica această piatră.

Fără această cooperațiune, devălmășie de muncă, piatra niciodată nu ar fi putut să fie ridicată ; sînt, prin urmare, lucruri care, fără cooperațiunea, fără devălmășia a mai multora niciodată nu au putut, nu pot și nu vor putea să fie produse.

Să luăm un alt exemplu. Adam Smith a dat un exemplu de ceea ce și însemnează devălmășia în producțiune, exemplu care a rămas clasic pentru știința economică. O manufactură de ace cu gămălii din timpul său, care ocupă 10 lucrători, producea 40 000 de ace. Producțiunea acelor se împărțea în 10 operațiuni deosebite : unul trage

sîrma, altul o taie în bucăți, altul îi face vîrful etc. Dacă fiecare lucrător s-ar ocupa singur de fabricarea acelor, făcînd toate aceste 12/10/ operațiuni fiecare, nu ar putea, după J. B. Say, să facă fiecare lucrător decît 20 de ace cel mult și toți cei 10 lucrători, lucrînd în așa chip, vor produce $10 \times 20 = 200$ [de] ace, în loc de 40 000 cît produc cînd lucrează în comun. Un lucrător, lucrînd singur, produce 20 de ace pe zi. Lucrînd în comun cu alți 10, produce 48 000 !

De cînd a scris Adam Smith, marea industrie mecanică a întrecut de mult ceea ce prevedea Adam Smith și deosebirea s-a făcut și mai uriașă.

De unde provine dar această uriașă diferență care mărește de 250 de ori productivitatea unui om ?

Ea vine din producțiunea în comun, în devălmășie. Cînd oamenii lucrează în comun, de-a valma, se creează o forță nouă, uriașă, care însoțește puterea de producere a fiecărui muncitor în parte.

Această forță nouă este forța devălmășiei. Cea mai mare parte, tot ce se produce în lume se rapoartă la aceste două exemple, cu piatra sau cu acele : în cazul întii, fără devălmășie, nu ar putea să fie produs, în cazul al doilea s-ar produce, dar mai greu cu sute de ori. Tot progresul, toată civilizațiunea se datorește acestei forțe uriașe care izvorăște din principiul cooperațiunii și al împărțirii muncii pentru un scop comun, în sfîrșit al devălmășiei. Fără aceasta nu ar fi fost posibile nici agricultura frumoasă a Babiloniei și a Asiriei, nici civilizațiunea greacă și romană, nici Rafael, nici Dante, nici Shakespeare și Goethe, nici Beethoven, nici Mayerbeer, nici drumuri de fier și telegrafe, nimica, nimica... Un om lucrînd singur pentru a-și satisface toate trebuințele sale nu ar putea decît să-și capete strictul necesar și, nefiind un plus de producțiune, nici una din efectele civilizațiunei de azi nu ar putea exista, am fi în barbarie. Nu e aci locul de arătat cum acest principiu al cooperațiunii, al împărțirii muncii este esența istoriei, scrisă și nescrisă, a omenirii, cum el este cauza dezvoltării speciei, a ridicării și căderii popoarelor etc... Ceea ce însă putem arăta este ce însemnătate are acest principiu pentru timpurile noastre.

Care este națiunea cea mai bogată, cea mai puternică, cea mai civilizată, națiunea care avînd 30 000 000 de locuitori a cucerit sutimi de milioane? Răspunsul e ușor de dat. E Anglia. Și tocmai acolo este mai dezvoltat principiul cooperațiunii, împărțirii muncii, a[l] devălmășiei. Acolo sînt fabrici în care miimi de oameni lucrează în comun, acolo sînt întinderi mari, mari de pămînt la care miimi de oameni lucrează în comun, producînd de opt ori mai mult decît în celelalte țări în care fiecare țăran cultivează bucățica lui de pămînt. Toate celelalte state merg pe același drum, aplicînd din ce în ce mai mult principiul devălmășiei, și acelea care au reușit în aceasta, ca Franța și Germania, devin concurente periculoase Angliei. Am zis că cu cît se aplică mai mult principiul cooperațiunii, a[l] diviziunii muncii, a[l] devălmășiei într-un cuvînt, cu atît producțiunea crește într-o proporție uriașă, se produce mai mult, și cu cît producțiunea se mărește, cu atîta trebuie mai multe debușeuri, adică țări în care trebuie de adus și de vîndut marfa produsă. Războiul pentru cucerirea debușeurilor, lupta dintre națiunile care au aplicat mai mult principiul devălmășiei, pentru cucerirea debușeurilor, este cauzată de această concurență și este cauza tuturor șarlataniilor diplomatice. În aceasta se concentrează istoria contemporană.

Țara noastră, și ea, nu este decît un debușeu pentru mărfurile Angliei, Franței, Germaniei și, mai ales, ale Austriei. Pentru ce am ajuns debușeu, pentru ce am ajuns în robia economică, care, după zisa burgheziei, cu drept cuvînt este cea mai grozavă din toate robiile? Pentru că principiul cooperațiunii, al diviziunii muncii, al devălmășiei în producție nu este aplicat la noi, ca în alte țări. Și toți înțeleg aceasta. Ce vor în adevăr toți oamenii luminați din toate partidele noastre, care le este idealul? Ei vor o industrie mare națională. Adică vor fabrici mari românești, unde sutimi și miimi de muncitori să lucreze de-a valma cu cele mai bune mașini, ca să producă obiectele industriale trebuincioase țării noastre, vor fabrici ca în Anglia. Dînșii vor ca sărmanele noastre produse agricole, care sînt omorîte de concurența celor americane, să nu mai fie produse ca azi. Pentru aceasta dînșii văd trebuința introducerii îmbunătățirilor celor mai mari mașini cu abur, irigații și canaluri, semănături

mari, cultură rațională, și acestea toate pe întinderi mari de pămînt, unde după un plan rațional vor lucra sutimi și miimi de muncitori, ca în Anglia sau America. Și pentru a ajunge la acest ideal ei cred că nu se poate cruța nici un sacrificiu. Noi nu vorbim de motivele care au toți acești oameni cerînd aceste lucruri: unul le voiește pentru îmbogățirea lui personală, altul pentru înavuțirea țării.

Fără însă a cerceta motivele, constatăm numai atîta că acesta este idealul economic al d-lor Ioan Brătianu, Cîmpineanu, Stolojan, precum e și al d-lor Vernescu, Protopopescu, ca și al d-lor Maiorescu și Carp, Lahovari, Catargiu și ceilalți.

Ei bine! Aceasta voim și noi. Și noi voim fabrici mari, în care sutimi și miimi de oameni să lucreze la același lucru. Și noi voim întinderi mari de pămînt, la care sutimi și miimi de oameni să lucreze în mod sistematic și rațional.

Pentru aceasta noi socotim că nu este nici o jertfă destul de mare, fiind gata de a ne jertfi cea de pe urmă picătură de sînge spre a ajunge la acest ideal.

Ei bine, vor zice cititorii, prin urmare sînteți cu totul înțeleși. Da, pe cît este vorba de producțiunea în devălmășie. Este însă, cu toate acestea, un abis care ne desparte de toate celelalte partide din țară, abis care desparte pe toți socialiștii din lume de toate celelalte partide, abis care este atît de adînc că nu poate fi nici printr-un chip umplut, abis peste care nu putem întinde mîna potrivnicilor noștri, abis în care se va prăvăli toată civilizațiunea modernă, întocmai cum s-a prăvălit civilizațiunea Greciei și Romei, afară numai dacă societățile nu-și vor schimba organizația lor economică în sensul socialist. Și acest abis și această deosebire se rezumă în cîteva cuvinte: ei, ca și noi, voiesc producțiunea în devălmășie, însă *apropriațiunea individuală*. Noi, ca și dînșii, voim producțiunea în devălmășie, dar și *apropriațiunea în devălmășie*. Ei vor apropriațiunea individuală, noi o voim în devălmășie.

În aceasta constă uriașa deosebire care este cauza tuturor luptelor din timpurile moderne trecute și viitoare. Întru explicarea acestor lupte ne vom ocupa în articolul viitor.

II

Aproprierea comună

În articolul trecut am arătat că *producțiunea în comun* o voiesc atît partidele burgheze cît și socialiștii, dar, cu toate acestea, între aceste partide și socialiști există o deosebire uriașă : cei dintîi vor aproprierea individuală, pe cînd noi voim *ca aproprierea ca și producția să fie în comun.* Cu alte cuvinte, burghezii vor ca lucrătorii să lucreze împreună, în comun, atît în fabrici cît și la cîmp, însă productele, în loc să aparțină tuturor[a], să aparțină numai unui individ, unui *stăpîn,* care să dea din produsul comun o parte lucrătorilor ca salariu, iar restul să-i rămînă lui ca profit ; pe cînd noi voim ca instrumentele de muncă : fabricile, pămîntul etc., să aparțină celor[a] care lucrează, iar productul produs în comun să se împartă între membrii producători sau să se consume împreună, după cum comuna va găsi cu cale.

Strigătoarea nedreptate ca producerea să se facă în comun, pe cînd aproprierea să se facă numai de unii indivizi, de către stăpîni, a fost deja demult obiectul unor atacuri violente. Socialiștii sentimentaliști sau utopiști (în opoziție cu socialismul științific modern), între care au fost oameni geniali, din care fiecare ar putea să facă gloria unui secol întreg, oameni ca Owen, Saint-Simon, Fourier, declarînd război actualei societăți, au arătat de mult cît de nedreaptă este organizația de azi.

În adevăr, noi am văzut că în manufactura de ace 10 oameni, dacă ar lucra fiecare de o parte, ar produce pe zi 20 de ace, pe cînd dacă ar lucra împreună, în comun, într-un atelier, ei ar produce 48 000 de ace ; ei bine, întrebau socialiștii sentimentaliști, de ce această colosală diferență, datorită principiului comunismului în producție, se apropriază numai de către stăpîni ? De ce ei confiscă numai în profitul lor progresul întreg al omenirii ? Burghezia răspundea la aceste încriminări prin fel de fel de tertipuri ; spunea, de exemplu, că nu e adevărat că numai ea se folosește de progresul omenirii, deoarece lucrurile care mai-nainte nu puteau să le aibă un rege azi poate să le aibă un lucrător. Dar, cu toate aceste tertipuri, socialiștilor nu le-a fost greu de a dovedi un

lucru, un lucru care sare în ochii tuturor[a], că o infimă minoritate se folosește de tot progresul omenirii, se răsfață în lux, pe cînd enorma majoritate a omenirii zace în mizerie și, pentru culmea absurdității și nedreptății, tocmai acei[a] care muncesc în comun, tocmai acei[a] care produc totul, tocmai aceștia zac în mizerie !

Această stare de lucruri e imorală, e nedreaptă, ziceau socialiștii sentimentaliști. Iar burghezii și scriitorii apărători ai lor, luați din scurt, strigau că tocmai această stare de lucruri e morală și dreaptă. Discuțiunea dar se învîrtea asupra punctului de a se ști dacă organizația socială de azi este sau nu morală și dreaptă.

Moral, drept sînt termeni prea abstracți, prea metafizici ; cu acești termeni poți să dovedești orice și discuțiunea astfel condusă nu poate să nu degenereze. Dintr-o parte, burghezia, stăpînii sau, mai bine zis, salariații lor savanți alergau la diferite „drepturi", la dreptul roman, la dreptul de proprietate, la dreptul de a testa și altele și altele ca să dovedească că ceea ce există este ultimul cuvînt al dreptății și pentru aceasta au scornit fel de fel de teorii pînă au ajuns la tipica teorie a lui Bastiat, la „serviciile reciproce și armonia economică" [90]. După această teorie, totul e armonic și frumos în lumea aceasta, fiindcă toți nu fac altceva decît își schimbă serviciile : comerciantul face un serviciu cumpărătorului vînzîndu-i marfa, cumpărătorul face serviciu comerciantului, stăpînii fac serviciu lucrătorului plătindu-i leafa, iar lucrătorii stăpînului muncindu-i. Se înțelege că cu astfel de teorii, menite ca prin fraze să mascheze trista realitate a faptelor, poți să susții ca morală și dreaptă orice organizație, chiar *robia :* robul face servicii stăpînului muncindu-i, iar stăpînul face serviciu robului hrănindu-l *et omnia bene.*

Burghezii au ajuns la astfel de teorii dezgustătoare numai pentru a arăta că ceea ce există este drept și moral, iar socialiștii utopiști, după ce au arătat **într-un** mod splendid cît de nedreaptă și imorală e organizația de azi, alergînd și ei după drept și moral, au început să născocească, din capul lor, organizații drepte și morale ; avînd în vedere relativitatea dreptului și moralului, precum și subiectivitatea omului : că unuia îi place un lucru și altuia altul, avînd în vedere toate acestea, născocirile

lor nu puteau decît să ducă socialismul pe calea fanteziilor, lipsindu-l de o temelie puternică.

Această temelie puternică a fost dată socialismului de către socialismul științific contemporan, ai cărui reprezentanți iluștri sînt Marx, Engels, Lassalle etc.

Socialismul științific, înarmat cu toată știința secolului, întemeindu-se pe cea mai mare generalizare la care a ajuns omenirea, și anume pe teoria „evoluțiunii", spune potrivnicilor : „Domnilor, degeaba mai umblați prin sferele înalte ale metafizicii și prin sferele stupide ale dreptului roman și alte bazaconii pentru a arăta că organizația economică și socială de azi e ideală și veșnică. Teoria evoluțiunii, care are ca temelie toată știința modernă, ne spune că totul în univers se schimbă, și împreună cu totul se schimbă și omul : structura lui fizică, moralul lui, și împreună cu schimbarea omului se schimbă și organizația socială, cum din altă parte, împreună cu organizația socială, se schimbă și omul. Organizația actuală se va schimba în alta, cum altele multe s-au schimbat pînă au ajuns la cea de azi. Aceasta e fatal !

Se înțelege, puteți să fiți de altă idee despre societatea viitoare, puteți să v-o închipuiți altfel decît noi, puteți să doriți alta, aceasta e de discutat, dar nu puteți să ziceți că organizația de azi, că proprietatea individuală, salariatul, familia etc. vor rămînea veșnic așa. Afirmînd aceasta, v-ați pune în contrazicere flagrantă cu toată știința modernă, v-ați face de rîs".

Tot așa socialismul științific zice socialiștilor utopiști : „Fraților, împărtășim indignarea voastră în fața nedreptei și imoralei organizații sociale de azi, însă nu creînd în creierul nostru societăți frumoase vom putea ajunge la altă stare de lucruri. Vremea fermecătoriilor a trecut. Dacă sîntem siguri că organizația de azi trebuie să se schimbe, și aceasta este o deducție necesară a teoriei evoluțiunii, dacă simțim că ea se va schimba cît de iute, trebuie să analizăm temeliile pe care trăiește societatea de azi, să studiem acei factori ai societății actuale care o descompun și acei germeni care se dezvoltă în societatea de azi și din care trebuie să iasă societatea de mîine".

Numai așa vom ști unde mergem, unde trebuie să mergem, ce trebuie să dorim și ce e putincios * să realizăm.

Moral, drept sînt lucruri admirabile, dar cît se poate de relative ; ceea ce a fost moral și drept acum 2 000 de ani astăzi este cît se poate de imoral și nedrept ; afară de aceasta, morala depinde de bazele materiale pe care trăiește societatea.

Cînd opinia poporului începe să găsească o organizație nedreaptă, aceasta însemnează că ea și-a trăit traiul și și-a păpat mălaiul ; aceasta însemnează că în sînul societății s-au dezvoltat germenii unei alte societăți și că prezenta e deja descompusă. Roma cea veche, spre exemplu, a fost întemeiată pe munca robilor, care lucrau moșiile mari, latifundiile patricienilor. Cînd aceste moșii (din multe cauze, care nu le putem dezvolta aicea) nu se mai rentau prin proasta muncă a robilor, cînd adică munca robilor nu producea mai mult decît hrana lor, așa că nu mai rămînea nimica și chiar nu ajungea stăpînului pentru a hrăni robii, cînd, pentru a se face mai productivă munca, s-a simțit trebuința de muncitori stăruitori, cînd, în fine, pentru ca pămîntul să țină populațiunea muncitoare și să mai lase rentă, s-au făcut necesari proprietari mici, care din cauză că vor munci pămîntul lor vor fi mai stăruitori, atuncea, cu mersul acestei evoluțiuni economice, s-a dezvoltat ideea că robia e nedreaptă, imorală. Această credință, dezvoltîndu-se împreună cu necesitățile transformării economice, mergînd una lîngă alta, a transformat societatea întemeiată pe producțiune[a] robilor într-o societate unde robii au devenit proprietari mici, independenți de stăpînii lor, cărora le dădeau o parte a recoltei.

Tocmai așa este și acum : necesitățile unei alte organizațiuni economice nasc ideile moralei și dreptului socialist, care vor răsturna societatea de azi, dar, încă o dată, pentru a ști unde mergem, trebuie să știm de unde am venit, trebuie să știm care sînt factorii care descompun societatea de azi și care sînt acei germeni din care se va dezvolta societatea viitoare.

Aceasta va fi tema articolelor noastre viitoare.

* [posibil].

III

Am zis în articolul trecut că socialismul științific a arătat cum din organizațiunea feudală a veacului de mijloc a ieșit organizațiunea actuală, așa-numită organizația burgheză, și cum din actuala organizație va ieși organizația viitoare. În articolul de față ne vom ocupa cu chestiunea întîi, adică cum organizațiunea societății din evul mediu s-a schimbat în organizația actuală.

Să aruncăm o ochire generală asupra bazelor materiale pe care trăia societatea în evul mediu. Cîmpurile erau lucrate, agricultura era făcută de țărani care erau proprietarii pămîntului, pe care-l lucrau însă sub dependența stăpînilor feudali, erau servi, erau legați de pămîntul ce-l lucrau. Stăpînul feudal lua o parte a muncii cîmpului, în general în natură, afară de aceasta servii erau obligați să slujească în armata seniorului, femeile servilor trebuiau să dea o parte din munca lor casnică. Nu enumerăm tot șirul obligațiunilor servilor, între care era infamul jus primae noctis, acestea toate se găsesc în orice manual de istorie. Vom spune numai că toate aceste danii și obligațiuni au fost o formă mai dulce a robiei, ori robia din antichitate preschimbată în servaj, cu pămîntul aparținînd țăranului, din cauză, cum am arătat în articolul trecut, că pămînturile lucrate de robi în antichitate nu mai rentau, așa că trecerea pămînturilor la țărani era o necesitate chiar pentru stăpîni. Meseriile, meșteșugurile și industriile se concentrau mai ales în orașe. Deosebitele industrii au fost organizate în corporațiuni. Așa, spre exemplu, era corporațiunea pietrarilor, lemnarilor, țesătorilor, vopsitorilor etc... Neavînd piețe depărtate, orașele și corporațiunile au putut să știe cît anume se cer obiecte din fiecare breaslă a industriei și au putut să pună în acord producțiunea cu consumațiunea, stabilind odată pentru totdeauna numărul lucrătorilor care trebuiau să fie ocupați în fiecare breaslă.

Pentru a nu tulbura echilibrul între producțiune și consumațiune, pentru ca să nu se producă mai mult decît se cere, ceea ce ar putea să provoace crize ca acelea de azi, să lase pe lucrători fără de muncă, să ruineze pe patroni, pentru evitarea acestor fenomene s-a reglementat producțiunea pînă la ridicol. O industrie nu putea să aibă decît un număr hotărît de lucrători, nu putea să se ocupe de alte industrii decît de acelea care erau reglementate. Așa, țesători[i] de lînuri n-aveau drept să le vopsească, aceia care făceau cuie n-aveau drept să le bată în perete, asta fiind deja specialitatea constructorilor etc. ... etc. ... numărul celor chiar care puteau să exercite o meserie într-o localitate era hotărît și altul nu mai putea să se stabilească în acea localitate. Meseriile erau ereditare. Toate aceste măsuri, care ne par ridicole, au fost luate cu scop[ul] de a da o stabilitate organizațiunii economice a societății, pentru a evita zguduirile și schimbările primejdioase. Mișcîndu-se pe aceste baze, societatea feudală a întîlnit în calea sa niște factori care au revoluționat-o din temelie. Vom pomeni aici pe cei mai principali din acești factori. Factorul principal, care săpa în temelie organizațiunea ev-medială, era acela că acea organizațiune era în contrazicere cu îmbunătățirea producerii, cu dezvoltarea cooperațiunii, împărțirii muncii, principiului devălmășiei în producțiune, care, cum am văzut în articolul întîi, este cauza principală a progresului omenirii. În adevăr, cum ar putea să se introducă instrumente mai perfecționate în atelierul industrial din evul mediu cînd era hotărît cîtă marfă trebuie să producă acel atelier ; cum ar putea să se dezvolte o mai mare împărțire a muncii, cooperațiunea în mai mare cînd era hotărît anume numărul lucrătorilor care trebuie să ocupe atelierul și cînd țăranii erau servi lipiți pămîntului și aparțineau feudalilor și, prin urmare, în neputință de a alimenta industria ? O mică încordare de imaginațiune este îndeajuns pentru a înțelege că în organizația ev-medială o fabrică cît de mică în sensul de azi a fost o imposibilitate materială, un nonsens.

Al doilea factor revoluționar era dezvoltarea relațiunilor internaționale, comerțul internațional. În adevăr, după deschiderea Americii, drumului la India etc. se dezvoltă comerțul, care devenea o ramură importantă pentru îmbogățire. Ceea ce trebuia de exportat erau mai ales obiecte industriale lucrate, pentru a primi în schimb materii prime de care erau așa de bogate America, India etc. ... Dezvoltarea dar a relațiunilor comerciale cerea tot mai mare producere industrială, prin urmare îmbunătățirea producerii, dezvoltarea cooperației. Organizațiunea însă, feudală cum am văzut, se opunea acestei dezvoltări a producțiunii.

Al treilea factor revoluţionar era următorul : ţăranii care stăteau mai prost cînd aveau vreun stăpîn prea rău fugeau la oraşe ; aici erau primiţi cu bucurie, căci oraşele încurajau această fugă pentru că aveau nevoie de apărători mai mulţi şi ateliere de lucrători. Numărul lucrătorilor însă fiind stabilit, de la un timp acest flux al lucrătorilor în oraşe nu mai putea să fie ocupat în industrii, din care cauză s-a format un fel de proletariat vagabond, fără de lucru, care era o oaste pentru răzvrătire şi pentru revoluţiune, pentru schimbarea organizaţiei sociale.

Au fost şi alte cauze, dar aceste trei, adică contradicţiunea între organizaţia socială şi dezvoltarea producţiunii, dezvoltarea relaţiunilor comerciale, mai ales după deschiderea Americii şi drumului către India, şi creşterea populaţiunii oraşelor, au fost factori principali care săpau, revoluţionau organizaţia socială din evul mediu. Şi în ce sens revoluţionau societatea aceşti factori, adică ce organizaţie socială cereau aceşti factori ? Aceasta e evident ; pentru progresul producţiunii industriei se cerea ca lucrătorii să fie liberi la ţară, adică se cerea căderea servajului clăcii, se cerea căderea tuturor restricţiunilor puse industriei, adică un atelier să întrebuinţeze cîţi lucrători vrea, să producă cît vrea etc. ... etc. ... adică se cerea căderea corporaţiunilor, se cerea[u] libertatea individuală, libertatea contractului etc. ... lucruri care s-au şi realizat după revoluţiunea cea mare. Care era clasa de oameni mai cu seamă interesaţi în aceste schimbări ? Erau patroni de ateliere, negustori, comercianţi de tot felul, capitalişti ori, cum se numeau, les bourgeoise, burghezi. Clasa lor, a burghezimii, era aceea care reprezenta mişcarea înainte, reprezenta progresul producţiunii şi a[l] circulaţiunii bogăţiilor şi clasa feudală era aceea care reprezenta statu-quo al societăţii, care reprezenta organizaţiunea ev-medială. Între aceste două clase se încinge lupta, care durează secole. Cu cît se dezvoltau nevoile materiale ale transformării semnalate mai sus, cu atît se răspîndea cunoştinţa că societatea trebuie să se transforme, că e *drept, just, moral* să se transforme ; se dezvoltă conştiinţa că societatea cum e este imorală şi transformarea în sensul arătat e justă, morală. Aceşti doi factori : nevoile materiale şi conştiinţa etică, morală, provocată de aceste nevoi, aceşti factori mergînd alături, se întăresc unul pe altul şi amîndoi împreună întăresc clasa burgheză, care reprezintă transformarea socială şi slăbesc în aceeaşi proporţie clasa feudală.

Cînd, în fine, contrazicerea între organizaţiunea feudală şi cerinţele, nevoile materiale se face prea mare, cînd din altă parte ideile etice, morale provocate de aceste nevoi revoluţionează cu destulă putere conştiinţa oamenilor, cînd aceşti doi factori înarmează cu destulă putere clasa viitorului — burghezimea —, atuncea bate ceasul organizaţiunii feudale, izbucneşte furtuna care se numeşte marea revoluţiune franceză de la 1789, clasa feudală cade, şi pe suprafaţa istoriei se iveşte altă clasă, care se cheamă burghezimea, altă epocă istorică, care se numeşte epoca capitalistă burgheză.

Despre această epocă vom vorbi în numărul viitor [91].

N. I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 103, 105 ŞI 120, DIN 9 ŞI 12 IUNIE, 2 IULIE 1885.*

ARTA DE A SCRIE[92]

Adesea oameni cu minte spun că nimic nu este absolut pe acest pămînt, că fiecare medalie își are reversul ei. Acestea se adeveresc zilnic și, spre a nu lăsa vreo îndoială în astă privință, vom da un exemplu. Vom arunca pentru azi o privire asupra gazetăriei, vom vorbi puțin despre modul cum se scriu gazetele.

Observațiunile de mai la vale se pot face atît gazetelor din celelalte țări [cît] și celor din România, acelora din această țară mai cu seamă. Vom vorbi dar publicului despre ziariștii români, căci, afară bineînțeles de gazetele unguresti, răul este mai mare la noi.

Cruzii noștri strămoși, romanii, spre a arăta deosebirea dintre un orator și un scriitor, spre a arăta cum celui dintîi i se mai poate ierta de a bate cîmpii, de a spune cai verzi pe pereți, cum se zice, iar celui de-al doilea nu, își săpară în minte și-și repetau aceste cuvinte la orice ocaziune :

Verba volant, scripta manent *.

* Cuvintele zboară, cele scrise rămîn.

Verba volant, scripta manent este un sfat înțelept dat scriitorilor, fără, cu toate acestea, a încuraja pe oratori, a neglija stilul și a nesocoti neadevărul în discursurile lor, și însemnează că, dacă din nenorocire oratorul ce nu știe ce spune face un rău, totuși acest rău este înmiit cînd ușurința sau minciuna se strecoară în scrieri.

Firește că răul este mare dacă un Bismarck, ca să vorbim de tămîiații zilei, sau un Clemenceau sau o Louise Michel ar spune bazaconii, căci ar pierde din calitatea de vorbitori, cu drept sau cu nedrept recunoscută, s-ar degrada pe ei înșiși și ar face rău auditoriului ; dar ce pată n-ar rămînea pe scrierile și pe memoria lui Karl Marx, lui Rousseau, lui Victor Hugo, lui Turgheniev etc. dacă, cu voință sau din prea marea ușurință, ar fi sfruntat adevărul și ar fi călcat peste buna-cuviință ! Cît n-ar fi scîlciat spiritul public dacă acești scriitori ar fi nesocotit zicătoarea romană !

Mai merge ca d-l Nicolae Ionescu, de la înălțimea tribunei Camerei deputaților, să sacrifice adesea figurilor retorice și frumoasei sale locuțiuni dreapta judecată și adevărurile proclamate de știință, dar nici Rosetti, nici d-l G. Panu nu ar fi meritat numele de scriitori distinși dacă, în loc d-a trata chestiunile politice în mod obiectiv, înjurau pe Catargiu sau pe Brătianu ; dacă, reconvinși cu totul de dreptatea socialismului științific, în loc de a sta neutri, cum a făcut cel dintîi și face cel de-al doilea, făceau zgomot că țara, că lumea merge spre pieire și, punîndu-și cenușă pe cap, se puneau alături cu Polychroniade și înjurau pe Karl Marx, unul din[tre] cei mai puternici cugetători ai secolului, și pe principele Kropotkin, unul din[tre] cei mai dezinteresați oameni din Rusia, numind pe primul smintit, iar pe cel de-al doilea hoț.

Verba volant, scripta manent, iată o axiomă, dacă ni se permite a o numi astfel, de care, ce e drept, s-au ținut și se țin mulți scriitori. Cu toate acestea, cîți alți scriitori, autori de broșuri și gazetari din străinătate și de la noi, mai cu seamă, o uită la fiecare pas al lor, și ceea ce un orator, conferențiar, predicator sau profesor s-ar rușina a rosti în auzul a zece inși strînși la un loc stă scris pe hîrtia mîzgălită de pana d-lor. Nimic nu este absolut în lumea aceasta și, prin urmare, și zicătoarea strămoșilor noștri nu este adevărată decît atunci

cînd scriitorul scrie pe față, adică iscălește cu propriul său nume sau printr-un pseudonim permanent, știut de un cerc de cunoscuți, afară, bineînțeles, de cîțiva, între care putem cita pe d-l Polychroniade, treacă-ni-se indiscrețiunea, și pe d-l Lecca, președintele Camerei deputaților, proprietarul moșiei Ungureni din Moldova, autorul scrisoarei publicată mai zilele trecute, la adresa d-lui Mavrocordat, în *Telegraful* și concepută într-un stil care numai la surugiii unguri mai este la modă.

La umbra anonimului, ziaristul scrie tot ce îi dictează strîmtul interes de partid și cel de clasă, încă mai strîmt. Spune, prin condei, lucruri pe care nu ar îndrăzni a le spune prin grai nici în fața numai a bucătarului său.

Sistema de a scrie sub egida anonimului pe foarte puțini nu-i ispitește de a abuza. Regula care conduce[a] pe scriitorii romani a devenit în zilele noastre o rară excepție.

Oameni, pretinși cei mai serioși, își iscălesc articolele din gazete printr-un Y sau un Z și, pentru aceasta, cei mai mulți, necontrolați, spun lucruri ce pălmuiesc adevărul și revoltă bunul-simț. La noi mai cu seamă, articolele din gazetele cele mari nu sînt iscălite și nici au tipărit în fruntea lor numele nici chiar al unuia din cei ce colaborează la dînsele. Prostiile scrise în ele rămîn neștierse *(manent)*, dar omul asupra căruia ar trebui să cază oprobriul nu iese la lumină.

Dacă s-ar căuta manuscriptele publicate în *Alegătorul liber*, care înainte de 1876 făcea o opoziție atît de crîncenă guvernului Catargiu și, mai cu seamă, lui vodă Carol, s-ar recunoaște scrierea multora din bărbații ce azi sînt cei mai credincioși consilieri ai regelui României sau demnitarii țării.

Pentru același motiv, cei ce scriu la ziarul *România* nu iscălesc articolele lor. Mîine, partidul conservator poate veni la cîrma țării și, dacă s-ar ști numele acelora care scriu la ziarul acestui partid, mulți nu vor fi demni de a sui treptele palatului.

Binefacerile anonimului se manifestă și pe un alt tărîm. Sînt gazete ce pînă ieri cîntau gloria neamului moscovit și huiduiau pe Austria, care azi se aruncă la picioarele acestei de-a doua puteri.

Arta de a scrie, care constă în a scrie cuviincios și numai adevărul, este necunoscută pentru mulți gazetari, mai în toate chestiunile tratate înaintea publicului. A scrie cît se poate de rău și călcîndu-și pe conștiință a devenit o regulă care este observată mai cu seamă față cu socialismul.

Verba volant, scripta manent, avînd în vedere obiceiul ca scriitorul să se ascundă mai ales ori de cîte ori combate socialismul, *știința nouă*, nu mai apasă și nu cheamă la răspundere pe nici unul din potrivnicii noștri, fie de pe tărîmul gazetăriei, fie de pe acela al publicisticii, afară, firește, de d-l Polychroniade, care, chiar pe ghimpi de ar fi pus, nu și-ar șterge numele din fruntea *Deșteptării*, acest paladin al religiei noastre și tribuna păpătorilor de socialiști, a acestor papaveri somniferi ai societății române.

Apelăm la memoria cititorilor noștri în privința tuturor articolelor, toate neiscălite de autorii lor, scrise contra socialismului științific. Ne-ar fi fost peste putință a însemna tot ce s-a scris fără rost și fără șir.

Este de ajuns a spune că ori de cîte ori gazetarii noștri și vreo cîțiva publiciști se încerc a cerceta teoriile celor ce cer reforma economică a societății, precum și îndreptarea atîtor rele ce bîntuie omenirea, țipătul lor de alarmă nu este altul decît că socialismul voiește împărțirea matematică a averilor între toți oamenii, distrugerea familiei și tot ce e nobil și moral în om. Dacă-și dădeau osteneala a citi ceea ce s-a scris și zilnic se scrie în astă privință și ar fi urmat de aproape progresul științelor sociale, ar fi aflat că socialismul, prin colectivizarea mijloacelor de producere, înțelege cu totul altceva de ceea ce ar fi împărțirea matematică a averilor între oameni, deposedarea unora în profitul celorlalți ; el înțelege emanciparea muncii de sub greaua exploatare a celor ce nu muncesc, înțelege respectul proprietății asupra lucrurilor ce provin din munca omului ; ar fi aflat că știința nouă cere ca familia să fie pusă pe alte baze, mai morale, de cum este pusă azi și, în fine, că în locul basmelor biblice ce se numesc religie el cere ca omul să învețe bine datoriile către semenii săi. Dacă gazetarul, potrivnicul nostru, și-ar fi iscălit nechibzuitele acuzațiuni aduse contra noilor idei, cititorul inteligent nu i-ar

fi mai întins mîna, însă la umbra anonimului trece drept om învățat și cu judecata sănătoasă.

Citească cineva studiul publicat acum vreo cîteva luni în *Revista nouă* din Iași sub titlul *Socialismul și bunul-simț*, studiu ce poate trece drept un capo d'opera de neștiință și de rea-voință.

Citească-se articolele din *România* asupra socialismului și se va vedea neștiința ce tronează în aceste articole în privința științelor sociale și istoria omenirii.

Dar ocările *Voinței naționale* ori de cîte ori deschide gura să vorbească de socialism? Acest organ al miniștrilor, prefecților, subcomisarilor și al tuturor bătăușilor și torturatorilor civili și militari este redactat de oameni cu vază în societate; grație dar numai anonimului de care se servesc pentru a-și ascunde slugărnicia către cei puternici, lumea îi mai crede oameni cu reputație, pe care dealtminteri însă de mult și-au pierdut-o.

Dar *Liberalul* din Iași, *Poporul*, *Resboiul* — Grandea *, organ care pînă în anul trecut se închina partidului conservator și azi celuia al d-lui Brătianu.

Dar nelipsitul apărător al burgheziei sacre și profane *Deșteptarea*, al cărui director și proprietar, mare mîncător de jidani, d-l Polychroniade, nu a avut niciodată două idei lămurite în capul său. Aici, anabaptismul [93], cezarismul, machiavelismul, semitismul, comunismul și tot ce a putut inventa mintea omului sînt reduse într-un fel de *mixtum et compositum* ori de cîte ori vrea să facă pe inteligenții săi cititori a face cunoștință cu socialismul științific.

Într-un cuvînt, scriitorii cei serioși, mai cu seamă cînd sînt în joc chestiuni de principii, sînt datori atît pentru îndemnul celorlalți de a le adopta vederile, cît și în interesul adevărului de a lua răspunderea ideilor lor, subscriind operele lor sau articolele de gazetă.

Sînt, cu toate acestea, rare excepțiuni cînd scriitorul, în interesul chiar al propagării ideii, să se ascundă sub un pseudonim permanent. În acest caz sînt acei[a] care au a divulga ideile mari și generoase și care s-ar nimici de s-ar da ca susținătorii lor pe față.

* D. Grandea azi e și redactor la *Voința națională* și a fost redactor la *Timpul*, la *Ziua*, la *Curierul*.

Aceștia, salvîndu-se pe ei în aceste vremuri, în care cugetarea generoasă este persecutată, fac un serviciu și ideii ce susțin, dar, după cum am mai spus, aceștia trebuie să formeze excepțiunea.

Mai sînt încă și alții, cărora, din cauze cu totul personale și în mod excepțional, le este iertat a se ascunde sub un pseudonim oarecare. În această situațiune, pentru astăzi, sînt și subscrisul și mă voi acoperi cu pseudonimul de mai jos, pseudonim care mă desemnă îndestul față cu amicii mei. Două lucruri mă îndeamnă la aceasta: 1) că am trebuit să fac omagiul la talentul a doi gazetari români, la talentul de scriitor al regretatului Rosetti și la acela al d-lui Panu, directorele *Luptei*, și, știind lumea prea mult pornită a vedea lucrurile în rău, nu am voit să mi se spună că am voit a linguși familia celui dintîi, precum și pe cel de-al doilea.

Un alt argument și mai puternic de a-mi lua pseudonimul este că în acest articol am îndrăznit a vorbi rău de d-l Polychroniade, acel d-l Polychroniade care, spre a zdrobi cu filipicele sale socialismul român, merge să se inspire din geniul lui Victor Hugo, ascunzîndu-și nasul sub pulpanele redingotei distinsului poet în partea unde sînt posunarele *.

Spartacus

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 127, DIN 10 IULIE 1885*

* [buzunarele].

PROTECȚIONIȘTII NOȘTRI

Protecționismul este acuma la noi la ordinea zilei. Convențiunea cu Austro-Ungaria [94], pe principii mai mult sau mai puțin liber-schimbate, a dezgustat lumea atît de mult că noi sîntem gata a vedea în convențiune și liberul schimb cauza tuturor relelor stării noastre economice. Noi, cei de la *Drepturile omului*, sîntem departe de a fi liber-schimbiști, ca și protecționiști.

Despre liberul schimb vom vorbi altă dată. Cum am zis, protecționismul este astăzi la ordinea zilei ; cădem în extremitatea contrarie, cînd noi sîntem gata a vedea în el leacul tuturor boalelor, cum în convențiunea austro-ungară vedem cauza acestor boale. Tarifele protecționiste trebuie să ne scape din sărăcie, trebuie să ne creeze o industrie națională, trebuie să stabilească independența noastră economică, tarifele protecționiste sînt menite a apăra interesele României și cîte și mai cîte. Să vedem mai d-aproape ce însemnează în adevăr aceste tarife și cît de mult greșesc aceia care pun atîtea speranțe în aceste tarife.

Cea dintîi greșeală care face ziaristica noastră cu această ocazie, ca și cu multe altele, mare este căci ea

consideră România ca o familie de frați a[le] căror interese sînt cu totul identice.

Jurnaliștii noștri în general judecă așa : „Să presupunem că se ridică vama asupra cizmelor, aceasta va scăpa de concurenți pe cizmarii noștri, aceasta îi va face mai bogați ; cizmarii însă sînt și ei români, trăiesc în România și, prin urmare, cînd ei se vor face mai bogați atuncea și România va fi mai bogată“. Tot acest raționament este însă bazat pe părerea cît se poate de falsă că interesele tuturor membrilor dintr-o națiune sînt identice. Adevărul este însă în părerea contrarie, că interesele feluritelor clase dintr-o națiune sînt cît se poate de dușmănești, că vorba lui Hobbes : „Omul omului este lup“ se potrivește cît se poate membrilor aceleiași națiuni în societatea de azi. În adevăr să luăm exemplul citat : se ridică o tarifă mare asupra cizmelor din străinătate ; aceasta va opri intrarea cizmelor ieftine, va nimici concurența care se făcea cizmarilor români, care vor fi în stare să ridice prețurile cizmelor și să se îmbogățească ; în aceeași proporție însă în care se vor îmbogăți cizmarii vor sărăci consumatorii, cumpărătorii de cizme, care vor fi nevoiți să plătească poate îndoit pentru a cumpăra cizme românești.

Tariful protector dar protejează pe unii și sărăcește pe alții. Interesele cizmarilor și ale consumatorilor sînt diametralmente opuse, de unde dar luați aceste fraze dulci că tariful protecționist apără interesele României, pe cînd în adevăr el înăsprește relațiunile și interesele opuse ale cetățenilor români, din[tre] care unii vor lupta pentru tarif, alții contra lui. Cînd vom ridica taxa la intrare pentru buți, aceasta va ridica prețul butoaielor, va proteja pe butnarii noștri, dar în aceeași proporție va lovi în interesele proprietarilor de vii, negustorilor de vin, care vor fi nevoiți să plătească buțiile îndoit mai scump, ceea ce poate să ruineze cultura vinului.

Cînd ridicăm vama la intrarea pieilor, atunci protejăm pe pielarii noștri, care pot să ridice prețul pieilor, dar lovim în interesele cizmarilor, care vor plăti pielea mai scump, lovim în interesele consumatorilor, care vor plăti cizmele mai scump. Într-un cuvînt, acea faimoasă apărare a intereselor economice naționale însemnează protejarea intereselor unor cetățeni contra altora, înăsprirea relațiunilor economice între cetățenii aceleiași na-

ţiuni. Dar să presupunem că statul ar fi vrut să fie mai just, să nu fie pentru unii mumă şi pentru alţii ciumă şi de aceea ar ridica vama asupra tuturor mărfurilor care trec graniţa (presupunînd că relaţiunile internaţionale ar permite) cu 50%. Atunci, ar zice protecţioniştii noştri, trebuie să fiţi de acord că aceasta va proteja interesul tuturor[a] şi va proteja industria noastră naţională. Nicidecum! Cînd toate articolele vor fi supuse vamei cu 50%, ele se vor scumpi mai în aceeaşi proporţie. Cizmarii noştri, vînzînd cu 40% mai scump decît pînă la introducerea tarifelor protecţioniste, ei vor bate pe fabricanţii străini, care ar fi nevoiţi după introducerea tarifei vamale de 50% să vîndă cu cel puţin 50% mai scump. Acelaşi lucru se va întîmpla cu fabricile noastre de zahăr, cu fabrica de hîrtie. Şi aceste preţuri mari pot să permită stabilirea chiar a multor industrii mari. Rămîne însă faptul pozitiv că toate articolele supuse vamei se vor scumpi. Noi avem însă producte care n-au nevoie de tarife protecţioniste, care şi fără tarife n-au nici o concurenţă din străinătate, acestea sînt bucatele, porcii, materiile prime, pe care le exportăm noi în străinătate, cu care noi facem concurenţă străinilor.

Ridicarea nu numai cu 50% vamă pentru intrarea bucatelor, dar şi cu 500% nu va ridica preţul cerealelor pentru că cerealele şi fără tarifă protecţionistă n-aveau concurenţa străină. Cerealele vor rămîne cel puţin în acelaşi preţ, iar productorii lor vor fi nevoiţi, vînzînd cu acelaşi preţ productul lor, să plătească însă pentru cizme, haine, zahăr, cafea... etc.... cu 40 şi 50% mai scump. Mai mult decît atîta. Dacă vom ridica noi cu 50% vama la toate mărfurile, şi străinii vor ridica şi ei vama pentru lucrurile care le exportăm noi, adică pentru cereale, materii prime etc. Aceasta ar închide pieţele străine agricultorilor noştri, cerealele ar rămîne neexportate, preţul lor va fi căzut grozav şi, vînzînd mult mai ieftin decît înainte, agricultorii noştri pentru toate trebuinţele lor, pentru toate obiectele care ar fi cumpărate ar fi nevoiţi să plătească îndoit de scump.

Cu alte cuvinte, punînd taxă mare asupra tuturor mărfurilor care le importăm, vom ruina pe agricultorii noştri, vom ruina o parte a naţiunii în folosul altei părţi. Iată la ce se reduce sentimentala apărare a intereselor economice de care vorbesc protecţioniştii noştri. Urît lucru e liberul schimb; convenţia cu Austro-Ungaria ne-a arătat-o, dar şi protecţionismul, că nu vedem, nu e mai frumos, dacă chiar nu-l întrece. În articolele viitoare vom analiza dacă e cel puţin adevărat că protecţionismul poate să ne creeze industria naţională, chiar cu preţul jertfelor înăspririi luptei de interese între cetăţeni; dezvoltării speculei mîrşave de care este protecţionismul întovărăşit. Totodată rugăm, cerem protecţioniştilor noştri să ne arate unde am greşit dacă ei o cred că am greşit undeva. Cerem însă argumente, nu fraze sforăitoare şi injurii.

N. I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI),* *ANUL I, NR. 129, DIN 12 IULIE 1885.*

PENTRU CONFRAȚII NOȘTRI

Liberalul din Iași de la 11 iunie a îndreptat articolul său de fond în contra *Drepturilor omului.* În acest articol, redactorii acelei gazete se plîng : pe de o parte de asprimea cu care îi tratează ziarul nostru, iar pe de alta cer lămuriri pentru articolul scris de noi în nr... sub titlul *Devălmășie în producțiune* *. Noi le satisfacem amîndouă plîngerile și sîntem hotărîți a le da lămuriri și în privința articolului pe care nu l-au înțeles și în privința asprimei ori necuviinței, cum zic dumnealor, a *Drepturilor omului.*

În nr... al ziarului nostru am scris un articol *Devălmășie în producțiune.* În acest articol am arătat că devălmășia ori comunismul în producțiune, așa cum o înțelegem noi, socialiștii, există deja, că ea însemnează aplicarea în mare a principiului diviziunii muncii și a cooperațiunii (asociațiunii, zic alții) la producțiune, că noi înțelegem însemnătatea diviziunii muncii și cooperațiunii în producțiune, deoarece ele sînt (adică diviziunea muncii și cooperațiunea în producțiune, pe care le-am exprimat într-un cuvînt românesc „devălmășie în producțiune") cauzele întregului progres și întregii civilizații a omenirii, și că noi, ca și potrivnicii noștri, cerem aplicarea cît mai largă a acestor principii la producțiune. Acolo însă unde ne deosebim de potrivnicii noștri este în idealul nostru de apropiere a bogățiilor.

Acel articol a fost scris cît se poate de popular și nici prin gînd nu ne trecea că nu vom fi înțeleși tocmai de redactorii unui ziar, care găsesc că cele zise de noi nu sînt decît fraze absurde.

Dar acolo unde mirarea noastră a ajuns la culme este cînd am văzut pe redactorii *Liberalului* că au rămas cu gura căscată înaintea acelei părți a articolului unde noi nu spunem decît un lucru îndestul de cunoscut, un lucru aproape banal — că diviziunea muncii și cooperațiunea sînt cauza întregului progres al omenirii.

Liberalul citează următoarea bucată din articolul nostru : „Tot progresul, toată civilizațiunea se datorește acestei forțe uriașe a devălmășiei (în producțiune) care izvorăște din cooperațiunea și împărțirea muncii. Fără aceasta n-ar fi fost posibil[e] nici agricultura cea frumoasă a Asiriei și Babiloniei, nici civilizația Romei și a Greciei, nici Rafael și Dante, nici Goethe și Shakespeare, nici drumuri de fier, nimic... nimic".

Această bucată excită adînca mirare a *Liberalului,* el o găsește gogonată, un fel de comedie, subliniază gros cuvintele Goethe și Rafael și exclamă : „Cum să nu ne mirăm de astfel de comedii ?". Și acești domni sînt redactorii unui ziar ! Aproape de necrezut !

Ei bine, domnilor, onorabililor, aceea ce este scris în bucata citată a ajuns, pentru oamenii care au citit în viața lor cîteva cărți, un lucru cît se poate de cunoscut, aproape un *lieu comun ;* băieți[i] le învață la școală, și aceste lucruri sînt scrise în fiecare manual de economie politică. Deschidem, spre exemplu, manualul de economie al lui Ion Strat [95], pe care manual învață băieți[i] la școală, și la p. 116—125 citim : „Diviziunea muncii este o consecință și, totodată, *o cauză a dezvoltării* popoarelor și a progresului ce [se] fac în toate ramurile cunoștințelor omenești". Și mai departe, vorbind de co-

* [Este vorba de articolul *Producțiunea în devălmășie,* prima parte a ciclului *Ce vor socialiștii ?,* publicat în *Drepturile omului* anul I, nr. 103, din 9 iunie 1885. Vezi în volumul de față, p. 335—339].

operațiune (în loc de cuvîntul cooperațiune, Strat întrebuințează cuvîntul asociațiune), Strat zice :

„Toate aceste lucruri mari, frumoase, utile prin ce alt se înființează, prin ce alt se pot menține dacă nu prin forța magică a asociațiunii". Adică Strat zice cuvînt cu cuvînt aceea ce am zis și noi.

Dacă, dar diviziunea muncii, asociațiunea (cooperațiunea) sînt cauza tuturor cunoștințelor omenești, nu mai încape îndoială că fără ele n-ar fi existat nici o cunoștință omenească, nici Newton și Darwin, nici Rafael și Goethe etc.

Încă o dată, acestea sînt lucruri elementare, care se învață la școală.

Într-un articol de ziar e imposibil ca să explicăm *Liberalului* pe larg influența principiului devălmășiei în producțiune (adică despărțirea muncii și a cooperațiunii) asupra progresului omenirii. În alt loc și altă dată, poate, îi vom explica dezvoltarea omului de cînd trăia în pădure și era o fiară sălbatică, cum formarea familiei, în care era diviziunea muncii între bărbat și femeie, precum și cooperarea pentru același scop a fost cel dintîi pas mare al progresului, cum mult mai tîrziu, în triburile barbare, acelea progresau mai mult care realizau mai mult împărțirea muncii și cooperația ; cum, în fine, în societatea modernă diviziunea muncii a ajuns extremă, așa că mii de oameni sînt ocupați numai cu facerea condeielor de fier, iar alte mii cu facerea chibriturilor ; cum mii de oameni cooperează pentru confecționarea unei haine, cum această diviziune a muncii și cooperația înmiiesc forța unui om, creează bogățiile enorme și dau posibilitatea la o mulțime de oameni ca să se ocupe numai cu știința, cu artele etc..., lucru ce-ar fi imposibil dacă n-ar exista această diviziune a muncii și cooperația.

Acolo vom afla și unele neajunsuri ale diviziunii muncii și ale cooperațiunii, pe care neajunsuri voim să le înlăturăm noi, socialiștii ; cu alt prilej vom explica toate acestea. Astăzi însă invităm pe confrații noștri să se gîndească la un singur lucru : să presupunem, că diviziunea muncii și cooperațiunea au dispărut din societatea noastră, așa că, în loc ca unii oameni să fie ocupați cu fabricarea stofei, alții cu a hainelor, alții cu producerea hranei, alții cu învățarea copiilor etc... fiecare

om ar trebui să facă singur toate acestea, să se ocupe cu agricultura, să confecționeze hainele, să tipărească cărți[le] etc. etc. Cu puțină tensiune a cugetării veți înțelege, domnilor, că o mare parte a omenirii ar pieri cîteva zile după ce s-ar întîmpla un așa ceva în societatea noastră, și cel dintîi ar pieri oamenii științei, artiștii etc...

Și, în adevăr, cum voiți ca să trăiască un poet or[i] un pictor care este neobișnuit cu munca fizică dacă ar trebui ca el singur să-și producă hrana, să-și zidească casa, să-și facă hainele ? Este evident că el ar pieri, iar cei care ar putea să reziste în lupta pentru existență vor fi osîndiți ca fiecare din ei să-și procure toate trebuincioasele vieții. Cei rămași n-ar putea să trăiască decît în colibe, să se îmbrace cu piei, în fine să cadă în barbarie și atuncea (acuma credem că înțelegeți și dv.) s-a[u] dus știința, arta, tehnica etc. Adică, încă o dată, fără diviziunea muncii și fără cooperație în producțiune (care diviziune a muncii și cooperație le-am tradus într-un cuvînt : *principiul devălmășiei în producțiune)* nu este nici progres, nici civilizație, nici știință, nici artă, nici, prin urmare, reprezentanții științei și ai artei — Newton, Darwin, Rafael, Dante... etc... etc...

Credem că, în sfîrșit, pînă și redactorii *Liberalului* sînt lămuriți.

Să explicăm acum unde se deosebesc socialiștii de burghezi cînd e vorba de această forță colosală : diviziunea muncii și cooperațiunea. Noi am explicat uriașa importanță a acestor forțe în articolul *Devălmășie,* fără care n-ar putea să fie nici progres, nici civilizație. Aceste forțe, ca forțe sociale, sînt productul dezvoltării omenirii întregi și, fiind astfel, rezultatele sale binefăcătoare ar trebui asemenea ca să aparțină omenirii întregi ; în realitate însă, rezultatul acestor forțe uriașe este acaparat de o minoritate care alcătuiește clasa stăpînitoare. Din pricina acestei acaparări criminale, aceste forțe sociale, „diviziunea muncii și cooperațiunea", lucrează defectuos, produc de multe ori rezultate nefericite, contrarii spiritului și tendinței lor. Socialiștii, pe de o parte, protestează împotriva acestei acaparări imorale și arată toate nenorocitele ei urmări, iar pe de altă parte ei arată, în trăsături generale cel puțin, cum trebuie să fie organi-

zată societatea * pentru ca aceste forțe uriașe să poată lucra pentru fericirea și binele tuturor[a]. Burghezii constată și ei uriașa importanță a acestor forțe sociale, dar în același timp socotesc că organizația socială de astăzi, în puterea căreia mai tot rezultatul forțelor sociale a[le] diviziunii muncii și cooperațiunii le aparține lor, că această organizație e cea mai bună, unica posibilă pentru veșnicie. Iată năprasnica deosebire dintre noi.

Nădăjduim că cititorii mai culți au înțeles această deosebire. Cît despre redactorii *Liberalului,* care probabil că nici de astă dată n-au înțeles mare lucru, îi rugăm să aibă răbdare căci cu altă ocazie le vom da o explicație mai pe larg.

Credem că pentru moment ne-am achitat de îndatorirea luată și am explicat confraților noștri lucrul care i-a mirat atît de mult, că, adică, fără principiul devălmășiei în producțiune nu poate să existe nici progres, nici civilizație și, prin urmare, nici Goethe, nici Beethoven, nici Rafael, nici drumuri de fier, nici telegrafuri etc...

Dacă nici acuma n-au înțeles, apoi n-avem ce să le facem. Să mai citească puțin, să mai învețe puțin și pe urmă ne vom mai încerca ca să mai stăm la vorbă cu dumnealor.

În articolul viitor le vom explica pentru ce ziarul *Drepturile omului* este așa de aspru cu dînșii, cu *Deșteptarea,* cu *Noua revistă* /Iași/ cu *Steluța* din Roman, precum și cu toate celelalte *organe de publicitate* de talia lor.

N.I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 136, DIN 20 IULIE 1885.*

*** Socialiștii arată, de asemenea, că omenirea merge fatal către această organizație.**

PENTRU UNII CONFRAȚI

În articolul trecut am explicat confraților noștri de la *Liberalul* unele din nedumeririle lor. Să le explicăm acuma pentru ce ziarul *Drepturile omului* este așa de aspru cu ei și cu alți confrați de seama lor.

Grupul care redactează *Drepturile omului* a avut și are o idee despre rolul presei în societate. Presa, după opinia noastră, trebuie să fie acel *forum* public unde trebuie să se aducă și să se discute chestiunile cele mai arzătoare, chestiunile vitale pentru societate. În presă trebuie să se concentreze tot ce e mai luminat în societate, oameni care să stea la nivelul dezvoltării culturale a epocii în care trăiesc și care, convinși adînc de ceea ce scriu, să fie gata a face cele mai mari jertfe, să sacrifice totul pentru realizarea acelor idei pe care ei le susțin în presă. În aceste condițiuni, presa are un rol mare, util, frumos, ea devine înaintemergătoare societății pe calea progresului, devine întrucîtva conducătorul ei.

Nu încercăm, în cadrul strîmt al unui articol de ziar, să descriem toată însemnătatea [pe] care trebuie să o aibă presa ; cele ce am spus mai sus vor lămuri în mintea fiecărui cititor toată însemnătatea ei pentru că

mai toţi o înţeleg. Dacă trecem de la idealul nostru şi ne uităm la realitate, un adînc dezgust ne cuprinde.

Mai înainte de toate, mai toată presa noastră (afară de puţinele excepţiuni fericite) se grupează lîngă cîteva grupuri politice care îşi dispută dreptul d-a dispune de destinele ţării or[i], mai bine zis, de bugetul ei, de forţele ei economice producătoare. În această polemică se concentrează toată forţa intelectuală a ziaristicii noastre. Ca să vedem însă cît de mare este această forţă intelectuală, n-avem decît să observăm polemica lor.

Pentru unii, guvernul, şi în special Ion Brătianu, este alfa şi omega a tot ce se petrece în România, este cauza întregii noastre mişcări sociale de aproape 40 de ani. Noi, în adevăr, am realizat oareşicare progres, avem universităţi, drumuri de fier, o instrucţie superioară celei d-acum 40 de ani, am desfiinţat claca etc... Aceasta însă, pentru un om oricît de puţin cult, este pe de o parte rezultatul dezvoltării istorice a întregului popor român, iar pe de altă parte şi chiar în mare parte este rezultatul dezvoltării întregii Europe şi a relaţiunilor internaţionale, căci pozitiv este că, dacă trăiam în mijlocul Asiei, înconjuraţi numai de barbari, nu ne mai scăpam nici de clacă, n-am fi avut nici drumuri de fier, nici universităţi etc. Ion Brătianu, cu toată activitatea sa, nu este şi el nimica alt decît unul din efectele acestei mişcări, şi încă de multe ori un efect foarte inconştient, care e tîrît de curentul istoric fără ca să ştie că e tîrît, fără ca să ştie unde e tîrît. Brătianu şi brătienismul (dacă putem să numim aşa sistema guvernamentală actuală) sînt efecte (bune sau rele e altă treabă) a[le] dezvoltării noastre istorice. România a creat pe Brătianu şi brătienismul, iar nu el a creat România. După presa guvernamentală însă e contrariu.

Presa opoziţionistă, fără ca s-o ştie, susţine aceeaşi teză absurdă. După ea tot ce e rău în ţară se datoreşte lui Brătianu. A furat un epistat, Brătianu e de vină; nu s-au făcut bucate, Brătianu e de vină, şi ne aducem încă aminte că la incendiul de la universitate un ziar opoziţionist scria: „Brătianu şi Rosetti au jurat să nu rămînă piatră peste piatră în această ţară nefericită etc.". Aşadar, după părerea unora, Brătianu este cauza tuturor bunătăţilor, a dezvoltării noastre sociale, iar după alţii cauza tuturor relelor.

Împrejurul acestei mari absurdităţi se învîrteşte toată polemica ziaristicii noastre, care a creat nişte clişeuri stupide, nişte fraze învăţate pe de rost, care se repetă în fiecare număr, aceleaşi laude sau acuzaţii.

„Acest guvern — strigă opoziţia —, care n-are nimic sfînt, care a jurat să nu lase piatră peste piatră, care a vîndut Basarabia, Dunărea, Arab-Tabia, care ruinează comerţul şi proprietatea etc. etc. etc.".

Guvernamentalii, la rîndul lor, răspund: „Acest guvern, care a creat şcoli, a îmbunătăţit finanţele, a creat armata, a răscumpărat drumurile de fier, care a făcut din două provincii supuse un regat etc. etc. etc.".

Dar poate că aceste fraze, oricît de stupide ar fi, reprezintă credinţele sincere ale acelora care le repetă? Aş! Să ni se arate cîţi din[tre] ziariştii noştri (afară de unii foarte puţini la număr şi aceia amici ai conştientului democrat C. A. Rosetti), care n-au schimbat de cîteva ori partidele, repetînd în multe feluri aceeaşi frază: „Acest guvern etc.". Şi dînd-o ba sub greţosul sos conservatoro-opoziţionist, ba liberalo-guvernamental. Pe cînd gazetele îşi petrec vremea într-un chip atît de folositor, alte foiţe, cu scopuri şi mai stupide, s-au furişat pe arena publicităţii. Unele din ele, ca *Revista teologică*, ar voi să ne cufunde în ignoranţa şi superstiţia evului mediu, reînviind credinţele de tristă memorie ale strămoşilor noştri, ar voi să ne aducă în acea stare de barbarie intelectuală, încît să devenim un teren de explorare pentru exploatatorii Brazza şi Stanley, asemenea popoarelor din Africa, după cum, cu drept cuvînt, a zis d-l Panu, una din fericitele excepţiuni ale ziariştilor români. Altele, ca *Deşteptarea*, exploatează superstiţiile religioase, voind a reînvia urile antisemite ev-mediale. Cît despre bagajul intelectual şi moral al acestor foiţe, e destul să spui cum îi cheamă pe redactorii lor. Şi, zi după zi, aceleaşi banalităţi, acelaşi sunet melancolic, adormitor, stupid, aceleaşi clişeuri se răspîndesc în mii şi în zecimi de mii de exemplare, influenţînd ca cloroformul asupra puterii d-a cugeta a publicului cititor, ucigînd puterea critică, castrînd virilitatea ideilor mai înalte, infiltrînd minciuna şi ignoranţa în locul adevărului şi al luminii. Şi în faţa acestei privelişti dezgustătoare cum voiţi ca noi, care avem un cult pentru presă, pentru presa aşa cum ar trebui să fie, cum voiţi ca noi să nu protestăm, cum voiţi

ca să nu scoatem un strigăt de puternică indignare, cum voiți să nu azvîrlim în fața presei de astăzi epitete[le] pe care le merită ?

Marele agitator socialist Lassalle, într-un admirabil discurs al său, rostit în contra presei mincinoase, corupte, ignorante, zicea între altele :

*„Cînd cineva vrea să cîștige bani, să meargă a fabrica cit * sau postav sau să joace la bursă. Dar pentru un cîștig prost de tot să se otrăvească toate fîntînile spiritului poporului și să se dea popoarelor din sute de țevi moartea spiritului în fiecare zi — e cea mai mare nelegiuire ce pot închipui“.*

Acum înțelegeți poate că ceea ce numiți dv. necuviință și înjurături din partea noastră nu este decît expresiunea celei mai adînci uri și indignări în fața uneia din cele mai mari nelegiuiri, care se cheamă *tîmpirea poporului,* ori, cum zicea Lassalle în limba sa energică și figurată, *otrăvirea tuturor fîntînilor spiritului poporului.*

*

În articolul viitor vom analiza opozițiunea pe care a luat-o presa față cu noi, socialiștii, acest caz fiind foarte caracteristic pentru presă și pentru gazetarii noștri.

N.I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 139, DIN 25 IULIE 1885.*

* [material ieftin din bumbac, înflorat și apretat].

PRESA FAȚĂ DE NOI

În articolul trecut am explicat confraților noștri pentru ce, cîteodată, sîntem așa de aspri cu ei, pentru ce nu putem să reținem indignarea în fața acelei mari nelegiuiri pe care ei o fac : *de a tîmpi într-un mod sistematic pe cititori.* Și aceasta e un adevăr care s-a arătat în toată splendoarea îndată ce am apărut pe arena publicității.

Confrații noștri (am recunoscut în articolul trecut că sînt unele fericite excepții), declinînd în fiecare zi „acest guvern care...“, avînd, pentru puținele chestiuni ce tratează, clișeuri gata și un bagaj de banalități îndestulător pentru a umple o foiță zilnică, confrații noștri deodată se pomenesc cu o concepție nouă, cu un lucru care ieșea cu desăvîrșire din marginile banalităților și stupidităților cu care zilnic erau ocupați.

La început foile opoziționiste s-au încercat să vîre și această chestiune printre vechile clișeuri și au și început să strige : „Acest guvern, care ne-a adus socialismul, care a vîndut Basarabia, care a jurat etc. etc.“, dar foile guvernamentale, începînd să ne înjure și mai bine decît cele opoziționiste, le-au luat terenul de sub picioare și astfel cu toții au rămas într-o mare nedumerire ; ce să

zică despre socialism şi socialişti care au tot aşa de puţin a face cu guvernamentalii ca şi cu opoziţioniştii, care nu declină deloc : „Acest guvern care...", care în chestiunea proprietăţii, religiei, patriotismului, armatei au idei ce ies cu desăvîrşire din marginile banale cu care se ocupă ziaristica de toate nuanţele.

Mai întîi ziaristica a început cu calomniile şi înjurăturile, în care e atît de experimentată, a început să strige : „Socialiştii, nihiliştii, comuniştii, petroliştii, asasinii, hoţii, vînduţii etc... etc...", dar în urmă însă a văzut singură că acest soi de discuţie e prea stupid, mai cu seamă aflînd că pînă şi Bismarck se laudă că e socialist şi că există cateder-socialişti care ocupă o mulţime de catedre la universităţi.

A trebuit dar să lase înjurăturile pe seama unor foiţe care fac ruşinea neamului romănesc, cum e *Poporul, Opinca, Deşteptarea.*

Şi în acest moment critic stîlpii ţării, acei[a] fără care noi am fi umblat încă în costumul lui Adam şi Eva şi am fi trăit în peştere, acei[a] care sînt cauza, începutul şi sfîrşitul existenţei ţării româneşti, stîlpii ţării au dat lozinca şi au scăpat astfel societatea românească de hidra socialistă.

Aceşti stîlpi au zis : „Socialismul este o importaţiune străină, o plantă exotică pentru ţara noastră. În străinătate, unde există marea industrie şi proletariatul, care o însoţeşte, acolo socialismul este un leac contra boalei, dar noi n-avem boala proletariatului, muncitorii ţărani la noi sînt proprietari, prin urmare socialismul n-are ce căuta la noi, e o plantă exotică". A fost destul atît ca îndată toată presa să repete : „Socialismul este o plantă exotică", ca de la un colţ al ţării pînă la celălalt să răsune : „Socialismul e o plantă exotică... în străinătate... da, ... cu plăcere, fie socialismul un leac, dar la noi, care nu avem boala proletariatului... !"

Se înţelege că nimeni din acei[a] care repetau fraza : „Socialismul este o plantă exotică" nu s-a trudit să aducă vreun argument sau să explice ce înţeleg ei prin socialism. Se vede că *stîlpii* n-au avut vreme să se ocupe cu aceasta, ocupaţi fiind cu salvarea destinelor ţării, iar cei care repetau n-aveau însărcinarea să zică mai mult.

Pentru a răspunde potrivnicilor noştri a trebuit să arătăm ce e socialismul, că el nu e leac, că proletariatul,

ştiinţificeşte vorbind, nu e boală, ci un rezultat necesar al organizaţiunii actuale, mai mult încă, proletariatul este temelia organizaţiunii capitaliste, iar „socialismul" e concepţiunea despre organizarea societăţii viitoare, care se va dezvolta fatal din organizaţia actuală.

Aceste[a] toate însă nu pot să fie explicate într-un articol de ziar, ele fac obiectul de ocupare a celor două organe pe care le au socialiştii români : *Revista socială* şi *Drepturile omului.*

În aşteptarea explicării ştiinţifice a socialismului, care va arăta potrivnicilor noştri cît de absurdă este fraza cu plantă exotică, leac etc..., noi le-am răspuns în mai multe numere ale acestui ziar, prin care, trăgînd cele mai vădite consecinţe logice din argumentarea lor (dacă o simplă afirmare poate să fie numită argumentare), le sfărîmam propriile arme şi le întorceam victorios contra lor înşile.

Noi le zicem cam următoarele :

„Domnilor, dv. ziceţi că socialismul poate să existe în Occidentul industrial ca leac contra boalei proletariatului, boală care urmează dezvoltării industriei mari, dar, noi neavînd proletariat, pentru noi socialismul este o plantă exotică. Foarte bine, dar dv. în acelaşi timp strigaţi şi cereţi introducerea industriei mari la noi în ţară, pentru a cărei introducere nici o jertfă nu vi se pare mare. Introducerea industriei, a marilor fabrici ca în Occident însemnează chiar după dv. crearea unui proletariat ca în Occident, prin urmare, avînd ca ideal marea industrie, aveţi idealul să introduceţi boala proletariatului şi atunci de ce nu ne-ar fi permis nouă să avem ca ideal aducerea leacului cînd dv. aveţi ca ideal aducerea boalei. De ce dv., care voiţi şi chiar introduceţi boala, sînteţi oameni de ispravă, practici, stîlpii ţării, iar noi, care voim să introducem leacul, sîntem copii, utopişti, petrolişti etc. Credem că în orice caz e mai onorabilă opera acelora care introduc leacul decît a acelor[a] care introduc boala".

Cam aşa ziceam noi potrivnicilor noştri şi acestea nu erau decît deducţiunea logică trasă din obiecţiunile ce ei ni le făceau, nu făceam decît a preface obiecţiunile lor într-o armă puternică întoarsă chiar contra lor.

Argumentarea noastră a zdrobit cu desăvîrşire aceste obiecţiuni, dar ce au răspuns dînşii ? Stîlpii cei mai deş-

tepţi au amuţit văzînd că au pus în circulaţie o zdravănă prostie, iar presa potrivnică, obişnuită a repeta vechile clişeuri ori de cîte ori vine vorba de socialism, fără bătaie de cap, ţinînd în minte lozinca dată de stîlpii ţării, fără a pomeni de obiecţiunile noastre, fără a ne răspunde, se îndeletniceşte iarăşi cu repetarea frazelor : „Socialismul e o plantă exotică..., pentru Occident, poftim, cu toată plăcerea, e un leac, dar pentru noi cînd n-avem boala... !".

Ei bine, noi, care credem presa menită a lumina publicul, un forum pe care trebuie să se aducă în dezbatere chestiunile vitale ale societăţii, cum voiţi ca în faţa acestei sistematice tîmpiri a poporului prin stupidele voastre clişeuri, cum voiţi ca un strigăt de adîncă indignare să nu ne iasă din piept.

În articolul viitor vom continua cu analizarea presei potrivnice faţă de noi şi cu obiecţiunile aduse de ea contra socialismului.

N.I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 142, DIN 30 IULIE 1885.*

SÎNTEM NOI UTOPIŞTI?

După obiecţiunea potrivnicilor noştri cum că socialismul este o plantă exotică şi pe care am analizat-o în articolele trecute, după această obiecţiune, zicem, în al doilea rînd vine următoarea : „Socialismul, zic unii din presă şi din public (şi mai ales aceia care au înţeles că au scrîntit-o cu obiecţiunea că socialismul este o plantă exotică), — socialismul este o utopie ; ideile sînt frumoase, umanitare, bune pentru o lume ideală, dar pentru societatea reală socialismul e o utopie". Şi iarăşi, ca şi cu celebra frază „Socialismul e o plantă exotică", nici în public, nici în presă n-am văzut nici măcar intenţia de a explica ce înţeleg ei prin acel socialism, care după dînşii e o utopie, idei bune pentru o lume ideală etc... Noi am fi avut deplină dreptate ca să nu răspundem potrivnicilor noştri pînă ce ei nu ne-ar fi explicat ce înţeleg sub cuvîntul socialism. Intenţia şi interesul nostru fiind însă nu d-a ne înveseli de neştiinţa potrivnicilor noştri, ci de a-i lumina şi pe ei şi pe toţi aceia care vor să ne asculte, le-am răspuns prin grai (conferinţele de la sala Franzelaru) şi prin scris la toate obiecţiunile. Cele răspunse le rezumăm aici :

Mai întîi le-am spus că calificațiunea de *utopie* și *utopist* care se azvîrle cu atîta înverșunare în contra puternicului cuvînt *socialism* ar putea mai curînd să vorbească pentru decît contra socialismului. Orice idee mare, care trebuia să cucerească lumea, la anunțarea ei a fost primită cu huiduieli, cu fluierături, cu strigăte : *utopie, idei subversive, răzvrătitoare, răstigniți-le !* Și, ca să nu mergem prea departe pentru a găsi dovezile, să ne aducem aminte în ce chip a fost primită propaganda liberală a tînărului grup liberal Brătianu-Rosetti-Golescu etc... etc... etc... înainte de 1848. Această teză „că toate ideile sublime, mari, practice au fost primite cu huiduieli și cu strigăte că sînt subversive, utopii, idei răzvrătitoare", această teză a fost susținută cu un talent care întrece cu mult forțele noastre de către bătrînul și consecventul democrat C. A. Rosetti. Ca și în cazul cu obiecțiunea „Socialismul este o plantă exotică", armele se rup în mîinile potrivnicilor noștri sau se întorc în contra lor. Dar noi nu le-am spus numai atîta. Din faptul că toate ideile mari și practice care au cucerit lumea au fost calificate de utopie, răzvrătire, idei subversive etc., nu se poate, desigur, ca să se deducă într-un mod victorios că socialismul, care și el e întîmpinat cu asemenea strigăte, e o idee mare, practică, o idee care aparține viitorului.

Acestea toate le-am zis numai pentru a caracteriza logica potrivnicilor noștri. Noi însă avem argumente mult mai puternice și mai pozitive.

Socialismul, spunem noi și rugăm încă o dată pe confrații de la *Liberalul* și de la celelalte ziare care ne tratează de utopiști să ne dea ascultare, socialismul a trecut în adevăr prin faza utopică. Acesta e socialismul lui T. Morus, Saint-Simon, Owen, Fourier și alții. Ceea ce făcea ca toate scrierile, toate cererile, toate speculațiunile să se prefacă în utopie era metoda neștiințifică pe care o întrebuințau. Închizîndu-se în cabinetul lor, acești oameni, foarte inteligenți și foarte de inimă, alcătuiau pe hîrtie o societate ideală, frumoasă, care corespundea cu înaltele lor cerințe morale, și pe urmă acest model era arătat societății și se cerea ca să se prefacă după acest model. Societatea însă nu este o bucată de ceară, care să poată fi prefăcută după un model dat, oricît de frumos ar fi acest model. Structura socială a societății se condiționează, pe de o parte, prin factori fizici, climă, teren, pozițiune geografică, și, pe de altă parte, prin relațiunile internaționale, prin istoria sa, prin atavismul care este în stare să prefacă în cenușă cel mai frumos plan al organizațiunii sociale. Acești multipli factori, care condiționează organizațiunea societății și care condiționează evoluțiunea ei, acești factori au fost și sînt luați în seamă de către socialismul științific, care a făcut din evoluțiunea societății punctul de plecare și baza investigațiunilor sale.

Luînd metoda științelor pozitive, el pleacă de la cunoscut la necunoscut, de la istoria omenirii, de la trecutul ei, de la organizația ei actuală și deduce viitorul ei. Se înțelege că socialismul științific poate să greșească în analiza și în deducțiunile lui, precum poate să greșească și un chimist făcînd o analiză, dar, întocmai ca și chimistul, socialistul modern nu poate să fie numit utopist.

Idealul nostru este dedus din analiza evoluțiunii omenirii, a mișcării ei și de aceea noi nu putem fi numiți utopiști. Noi, spre exemplu, cerem proprietatea colectivă a instrumentelor de muncă, adică ca pămîntul să fie naționalizat și să fie declarat *de jure* proprietate[a] națiunii, iar *de facto* să aparțină la comune de producători, de muncitori, care vor munci în comun, împărțind produsul întreg după vremea cît a muncit fiecare. Noi mai cerem ca fabricile și celelalte instrumente de muncă să treacă, de asemenea, la asociațiuni de lucrători, care, ca și acuma, vor munci în comun, iar produsul, în loc să aparțină stăpînului, să aparțină comunei producătoare. Noi arătăm uriașele avantagii materiale, uriașul progres intelectual și moral ce va rezulta din o astfel de întocmire a proprietății ; dar, în afară de aceasta, noi arătăm că proprietatea colectivă a instrumentelor este nu numai cerința noastră morală, dar și un rezultat trebuincios al dezvoltării societății.

Societatea capitalistă actuală, strîngînd pe lucrători în fabrici, unde ei lucrează în comun, strîngînd pe plugari pe moșii mari (ca în Englitera), unde ei lucrează iarăși în comun, ne dă comune producătoare gata, așa precum le visăm noi, iar deosebirea este numai acolo că acum roadele aparțin stăpînului, în loc d-a aparține lucrătorilor.

Potrivnicii noştri ar trebui să ne dovedească că proprietatea individuală e astăzi mai avantajoasă pentru progresul material, moral şi intelectual al omenirii şi, mai ales, ar trebui să ne dovedească că instrumentele de muncă nu se concentrează, că producţiunea nu se colectivizează prin progresul tehnic, că bogăţiile nu se centralizează, că numărul proletarilor nu creşte tot mai mult, că acest proletariat nu se organizează ca o armată vrăjmaşă organizaţiunii capitalisto-burgheze chiar de către organizaţia socială de azi. În loc d-a ne dovedi toate acestea, potrivnicii să mulţumesc a striga : comuniştii, petrolişti, utopiştii, idei bune pentru o lume ideală etc., etc.

Acestea toate le-am spus în mai multe rînduri, iar confraţii noştri de la *Liberalul*, în articolul în care ne acuză de rea-voinţă şi la care am răspuns, se mulţumesc cu următoarea sentinţă contra socialismului : „Noi zicem că ideile socialiste sînt bune, dar pentru o lume ideală, aceasta e convingerea noastră".

Nimeni nu e mai dispus decît noi ca să respectăm convingerile, oricare ar fi ele, dar cum puteţi, onor. domni, să aveţi o convingere despre socialism cînd în revista dv. de la 27 [iulie] singuri recunoaşteţi şi aţi dovedit în nenumărate rînduri că habar n-aveţi nu numai de socialism, dar nici măcar de cele mai elementare noţiuni ale economiei politice.

Noi spunem confraţilor de la *Liberalul* şi altor ziare : Vă contestăm dreptul d-a zice că ideile socialiste sînt bune sau rele, practice sau utopice, făcute pentru o lume ideală sau reală pînă cînd nu veţi aprofunda ce este socialismul.

Pînă atuncea sentinţele dv. dogmatice, cum că am fi utopişti, idealişti, petrolişti, vor produce aceeaşi impresie asupra oamenilor serioşi ca şi sentinţa unei babe de mahala asupra lucrărilor unui chimist, care este calificat de strigoi ori *lutin* *.

N.I.

* [Le lutin (fr.) — spiriduş].

P.S. *Liberalul* de la [27 iulie] adresează articolul său de fond nouă personal. Mulţumim pentru onoare. În articolul viitor vom răspunde.

N.I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 152, DIN 12—13 AUGUST 1885.*

SOCIALISMUL ȘTIINȚIFIC ȘI MIJLOACELE VIOLENTE[96]

I

Unul dintre principalele lucruri care se opun la propagarea socialismului modern, la întinderea și înțelegerea noilor idei de reformă a societății în genere și în special a raporturilor economice este ignoranța imensei majorități a oamenilor ce pot cugeta cu privire atît la ținta ce știința reformatoare își propune, cît și la complexul mijloacelor ce preconizează pentru realizarea acestei ținte.

Ignoranța *cvasiabsolută* despre socialism a celor ce au avut parte a trece prin școli, iată în mare parte pricina că lumea, în loc să se unească spre a cerceta mai cu de-amănuntul relele ce avem a deplînge și a aviza la radicala îndreptare a acestor rele, munca tuturor[a] se pierde în deșert prin ura și încăpățînarea cu care se caută a se reduce la tăcere vocea acelora care în ziua de azi își fac datoria a spune adevărul și a învăli în noaptea uitării o întreagă știință, ca aceea a noii științe economico-sociale, care în aceste din urmă decenii a încununat cu succes nemărginitul studiu analitic al bazelor pe care se reazemă actuala organizație socială și pentru

care sute de cugetători și filantropi și-au sacrificat cu dărnicie inteligența, odihna și viața.

Ignoranța dar, mai mult ca interesul, ca reaua-credință a celor ce cîștigă din actuala stare de mizerie, destrăbălare și tiranie în care zace omenirea, trebuie combătută și risipită. Exploatatorii și tiranii vor fi reduși la cea mai desăvîrșită slăbiciune atunci cînd nu vor mai găsi reazem în neștiința multora cu privire la ideile cele noi.

În nenumărate rînduri, în coloanele acestui ziar s-a aruncat o lumină abundentă asupra scopului ce urmărește socialismul modern (nu cel utopic, din trecut), s-a dovedit îndestul, se dovedește pe fiece zi care trece și se va mai dovedi că, precum din trecut s-a alcătuit actuala organizație socială, tot astfel din pîntecele societății de azi va trebui să se nască o alta, nouă. S-a arătat, de asemenea, cît de *nefondată și iezuitică peste măsură* este acuzarea că prin reforma economică se înțelege împărțirea averilor, că prin moralizarea familiei se înțelege distrugerea ei, că, în fine, prin desființarea religiilor și prin spulberarea prejudecăților se smulge din om sentimentul binelui și frumosului. La aceste toate acuzări s-a răspuns și se va răspunde la timp; acei neștiutori și de bună-credință vor înțelege rătăcirea lor.

Dar atît trebuința de a deschide în această țară un drum sincerei și îndrăzneței discuțiuni a ideilor de reformă, cît și timpul scurt de cînd avem un organ pentru propagarea și apărarea acestora au fost cauza că nu am lămurit un alt lucru foarte important. Tot neștiința și cîteodată reaua-voință sînt pricina că pînă acum se confundă în unul și același cuvînt, în una și aceeași idee socialismul (cel științific poate fi vorba) și mijloacele violente, cu care din cînd în cînd anarhiștii, nihiliștii și iredentiștii de diferite naționalități se servă contra apăsătorilor și tiranilor. Confuziunea lucrurilor și ideilor ne mai oferă încă trista ocaziune de a auzi zilnic aceste cuvinte: „Socialism, terorism etc.".

Vom dovedi că socialismul nu are nimic comun cu *mijloacele violente*, nu are cea mai mică legătură cu *terorismul*.

În privința terorismului, rătăcirea neștiutorilor și răutatea celor interesați contra socialismului sînt la cul-

mea lor. Ce are de-a face cu socialismul terorismul țarului Alexandru al III-lea sau terorismul pe care l-a desfășurat în Serbia regele acelei țări * acum vreo trei ani ? Oare socialiști au fost regele Alfonso al Spaniei ** și miniștrii săi cînd acum de curînd, ca adevărați teroriști, au înecat în sînge mișcarea republicanilor spanioli ?

Istoria ne dovedește cu prisos că alții decît socialiștii au întrebuințat în atîtea rînduri terorismul cel mai sîngeros, fie pentru triumful unor idei noi, fie pentru înăbușirea acestor idei. Oare nu prin teroare un Danton sau un Robespierre au cimentat victoria burgheziei franceze asupra regalității de drept divin și asupra tuturor privilegiilor nobleții ? Oare nu tot prin teroare protestantismul anglican a măturat din Marea Britanie corupțiunea și neorînduielile catolicismului ? Tot prin teroare, țarul Alexandru al II-lea a îngenuncheat și sfîșiat în 1863 neamul polonez. Tot prin teroare, nemții au ținut sub a lor apăsare pe românii de peste Carpați și tot aceștia martirizară pe Horia, Cloșca și alții. Noaptea *sfîntului Bartolomeu,* această satanică operă a mîrșavei Ecaterina de Medicis și a Guizilor, precum și alte acte de cruzime contra hughenoților au rămas în istorie ca cele mai strălucite exemple de terorism. Ce alt decît terorism, și încă un terorism ce face rușine neamului omenesc, se poate numi îngrozitorul măcel al sărmanilor helveți cu care se glorifică memoria lui Cezar, sîngerosul erou roman ? Teroriști se zice că au fost membrii „Comunei din Paris“. Fie ! Dar au fost de o sută de ori întrecuți de trupele din Versailles, comandate de Thiers, Gallifet și alții. Prin teroare, Nero și ai săi voii să înăbușe creștinismul în fașă și tot prin teroare *tribunalul de sînge* al lui Loyola [97] a căutat să-i ridice prestigiul. Era grozavă, se pretinde, *vrăjitoria,* care acum vreo cîteva veacuri cuprinsese o bună parte din spirite, dar ce lucru mai grozav ca *rugurile* pe care oamenii ordinii le-au aprins cu scopul de a o stîrpi ?

Socialismul, întocmai ca și liberalismul, monarhismul, radicalismul, clericalismul etc., nu este decît o idee, o țintă, și triumful său nu cere ca condițiune *sine qua non* terorism sau mijloace violente. Totul atîrnă de împrejurările în care trăiesc oamenii ce își iau sarcina de a face o realitate din ideea ce îi animă. În Francia a fost să se verse mult sînge pentru întemeierea republicii de la 1791 și a aceleia de la 1848, pe cîtă vreme pentru cea de-a treia nici o pușcă nu a fost descărcată. Cu cîtă înlesnire românii și-au dat o constituție, cu atîta greutate și lupte și-o vor căpăta vreodată rușii.

Astăzi ideile cele mari și schimbările folositoare omenirii, precum și acelea cari îi fac rău și o dau înapoi sînt apreciate nu după ceea ce sînt în realitate, ci după izbîndirea sau neizbîndirea lor. Pe cît de sfîntă este *republica* în Francia, pe atît de sfînt este *despotismul unui singur om* în Rusia.

În Anglia ar fi o crimă a încatena * presa, iar în Rusia a o descatena **. Întocmai cum acei[a] care astăzi cer neatîrnarea economică a omului sînt declarați de nebuni și de vrăjmași ai ordinii și ai omenirii, astfel erau, în veacul trecut, acei[a] ce luptau pentru cea politică. Rătăcirea oamenilor este atît de mare încît ei nu cercetează dacă un lucru este bun sau rău, ci se mulțumesc cu dînsul atunci cînd domnește asupra lor. Este îndeajuns ca un lucru cît de rău și menținut prin mijloacele cele mai tiranice să fie admis, trecut în moravuri pentru ca conștiința publică să îl primească ca sfînt, ba chiar mulțimea orbită își varsă sîngele pentru a-l menține, pe cîtă vreme toți fug de ceea ce este nou, fie cît de folositor. Bunăoară, ce pregătește pe oameni a suporta robia și ce le îngreuiază lanțurile robiei lor ca spiritul religios și militarismul ? Și, cu toate acestea, biserica și armata, impuse prin teroare morală și materială, sînt lucruri scumpe și sacre pentru biata omenire, victima neghiobiei sale înseși. Socialismul, dimpotrivă, aducător de pace, de înfrățire între oameni și avînd ca unică țintă fericirea tuturor oamenilor, este prigonit și respins cu furie. Pentru ce ? Pentru că este o idee nouă, pentru că tulbură pe mulți în odihna și plăcerile ce le procură, în paguba altora înmiit mai numeroși ca dînșii, actuala stare de lucruri bazată pe întuneric și pe nedreptate.

În numărul viitor vom urma acest studiu.

* [Milan al IV-lea].
** [Alfonso al XII-lea].

* [înlănțui].
** [a o descătușa].

II

Tirania de orice fel, tiranie religioasă, politică sau economică, pe ce se reazemă astăzi decît pe puterea brutală ? Cu ce se țin pe vîrful piramidei sociale tiranii de toate soiurile decît prin teroare și prin mijloacele violente ? Și, cu toate acestea, lumea îndobitocită se închină și se jertfește la picioarele altarelor și tronurilor. Robul economicește mulțumește cu căldură darnicului său jefuitor, care se îndură a-i azvîrli vreo cîteva firimituri din pîinea pentru facerea căreia tot acel nenorocit de rob a asudat.

Înapoiați și vrednici de plîns dar sînt acei[a] care se las[ă] a fi atît de mult tîrîți de neștiința despre lucruri încît să nu vadă că cruzimea și violența stau la baza instituțiunilor și moravurilor de azi. Lipsiți foarte de pătrunderea minții trebuie să fie aceștia ca să nu știe că ziua răfuielii sociale va fi pregătită, că socialismul va triumfa atunci cînd ideile de dreptate și de reformă vor pătrunde în mintea claselor dezmoștenite, și atunci ce nevoie mai poate fi de violență ? Cînd cei ce astăzi suferă vor înțelege mîine că este destul a nu se mai încovoia poruncii și voinței puțin numeroșilor lor asupritori, avea-vor dînșii nevoie de terorism ? Nu. Prin urmare, socialismul nu implică în sine nici terorism, nici mijloace violente. Acestea, ca și pentru sprijinirea altor idei, nu sînt decît efectul împrejurărilor în mijlocul cărora se dezvoltă ideea nouă, împrejurări care diferă după loc și timp.

Ca dovadă că ceea ce spunem este adevărat, nu avem decît să ne uităm la mișcarea socialistă din Anglia și din Rusia. În Anglia, omul avînd mai multă libertate de a se întruni și de a cugeta, socialiștii (nu vorbim de irlandezi, mișcarea irlandeză are cu totul altă țintă ca socialismul) nu sînt nevoiți a se servi de mijloace violente, pe cîtă vreme în Rusia, unde orice mișcare a omului către un ideal oarecare, ce contrariază pe stăpînitori, este stăvilită, unde omul nu poate nici prin grai, nici prin scris să aducă omagiul adevărului, acolo este firesc ca contra oprimării ideilor și sentimentelor generoase să se recurgă la forța brutală. Orice acțiune puternică trebuie să fie urmată de o reacțiune tot pe atît de puternică.

Jaleabov, presupusul atentator contra lui Alexandru al II-lea, spînzurat împreună cu soția sa, Sofia Perovskaia [98], și alții au declarat la proces că mijloacele violente de care sînt învinovățiți nihiliștii nu sînt decît *teroare la teroare.* Au declarat, și au avut dreptate, că ei nu sînt teroriști din principiu, ci din împrejurări, că simt oroare a vărsa sînge omenesc, dar că sînt împinși la aceasta prin răpirea oricărui alt mijloc de a se mișca.

În Belgia, unde socialiștii sînt mai puțin persecutați ca în Germania, atentatele sînt mai rare ca acolo.

Dacă în Anglia, Belgia, Francia etc. s-ar desființa libertatea întrunirilor și s-ar încătușa presa, desigur și lucrurile vor ajunge ca în Rusia, ba încă chiar liberalii, radicalii etc. vor recurge la tot felul de mijloace spre a recăpăta aceste drepturi răpite. Cine poate tăgădui că revoluționarii irlandezi nu au îngrozit pe englezi tot pe atît pe cît nihiliștii au îngrozit pe guvernanții ruși ? Cu toate acestea, irlandezii nu țintesc la socialism.

Violența departe de a fi cu orice preț un element indispensabil al propagandei socialiste, vedem că ea este desfășurată pe un vast cîmp tocmai de către acei[a] ce se plîng de dînsa.

Toată lumea știe cîtă cruzime desfășoară contra socialismului oamenii ordinii în Italia, în Franța, în Austria și, mai cu seamă, în Germania și Rusia. Ce alt decît o cruzime fără margini și o răzbunare perfidă a[u] fost executarea lui Reinsdorf și [cea] a lui Kuchler, acuzați de a fi așezat o mașină infernală sub estrada pe care era să asiste împăratul Germaniei la inaugurarea statuii *Germania* la Niederwald ? Reacțiunea burgheză și cea imperială nu se servesc oare de mijloace violente ?

Fără a face apologia asasinatului și tuturor mijloacelor violente și declarînd că propaganda socialistă nu implică cu orice preț aceste mijloace și că orice om cu judecată sănătoasă și cunoscător despre lucruri nu poate cugeta altfel decît noi, credem de datorie a afirma aci că aceste lucruri sînt armele de predilecție tocmai a[le] inamicilor socialismului.

Cezar Borgia, ca și soră-sa Lucreția și toată familia lor, luînd drept deviză *or[i] cezariatul, or[i] nimic,* nu a crutat nici pumnalul, nici otrava spre a-și servi poftele și ambițiunea. Toate omorurile nihiliștilor egalează oare

în număr pe acelea săvîrşite de regina Franciei, Ecaterina de Medicis? Cromwell nu a pus să se taie capul lui Carol I, regele Angliei? Cîte *regiciduri* au fost comise de socialişti? Unul. Acela al ţarului Alexandru al II-lea, pe cîtă vreme sute au fost săvîrşite de alţii. Socialiştii au decapitat pe Ludovic al XVI-lea or[i] părinţii liberalilor de azi? Asasinul lui Henric al IV-lea, regele Franciei, fost-a el socialist sau tot socialişti au fost asasinii predecesorului său Henric al III-lea? Pe cînd nici nu exista socialismul, regicidurile erau mai mult ca azi la modă.

Pe nimeni n-au omorît socialiştii în Anglia, pe cîtă vreme guvernul lui Beaconsfield a împins şi susţinut braţul lui Midhat-paşa ca să răpună pe sultanul Abdul-Aziz. Nu a[u] fost oare un grozav atentat contra unui popor şi o înfiorătoare crimă lovitura de stat a împăratului Napoleon al III-lea? Nu socialiştii, pentru a asigura trecerea legii agrare de la 1864 în Cameră, au asasinat pe Barbu Catargiu? Împuşcarea la noi în ţară a osîndiţilor fugari care incercau să fugă sau care au numai nenorocirea de a nu place păzitorilor lor este un mijloc violent, un şir de crime, de care din fericire nu socialiştii sînt vinovaţi. Nu socialiştii ar dezmădula şi omorî în bătăile şi torturile cele mai înfiorătoare pe bieţii parveniţi sau acuzaţi pe drept sau pe nedrept, ci acei[a] care pretind că ţin, din mîinile poporului şi de la liberul său consimţămînt, grija de a păstra ordinea şi a împărţi dreptatea. Prin ajutorul legilor şi mult lăudatelor moravuri de azi, se trimit sute de mii de europeni nevinovaţi la marginile Asiei sau în fundul Africii ca să închine şi să îngenunche lăcomiei burgheze atîtea popoare nevinovate şi liniştite.

Nu trebuie să ne înfiorăm de faptul că în ţările unde despotismul este la culme vreun rob loveşte pe tiranul ce-l aduce la deznădăjduire, ci de colosalele atentate ce zilnic se săvîrşesc contra omenirii întregi pentru cuvinte politice sau raţiune de stat. Odată cu sfîrşirea acestora vor înceta şi cele dintîi, altfel şi acestea, cu toată părerea noastră de rău şi cu ace[e]a a tuturor adevăraţilor amici ai omenirii, se vor înmulţi în virtutea faptului recunoscut în toate veacurile că un rău dă naştere altuia.

Cine poate tăgădui că ziarele antisemite, avînd consimţămîntul tacit al popilor, nu predică extirparea neamului evreiesc? Evreii, ei înşişi, din cauza urii religioase, doresc

cel mai mare rău creştinilor, aşa încît, dacă nu i-ar opri prescripţiunile religiei lor (dată de Moise în scop igienic), ar fi mîncat de mult pe d-l Polychroniade, redactorul ziarului antisemit *Deşteptarea* şi egalul lui Heliade şi al lui Victor Hugo.

Spartacus

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 157 ŞI 158, DIN 19—20 ŞI 21 AUGUST 1885.*

RĂSPUNS „LIBERALULUI“

Liberalul din Iaşi, de la 27 iulie trecut [1885], a publicat un articol de fond intitulat: *Pentru d-l N. I. de la Drepturile omului.* Vom răspunde redactorilor *Liberalului* cu toată liniştea, deşi, după cum vor vedea cititorii noştri şi chiar redactorii *Liberalului,* ziarul ieşean ar merita un alt răspuns.

Liberalul, văzînd că-i merge rău cu polemica teoretică şi că s-a compromis, rămînînd cu gura căscată înaintea unor adevăruri economice tipărite în manualele învăţate de copii, îşi schimbă tactica. Şi, în adevăr, în loc d-a discuta şi d-a critica aceea ce am scris, *Liberalul* strîmtorat, văzînd că a păţit-o pe această cale, începe să discute şi să critice aceea ce n-am scris. „E bine a se discuta — zice *Liberalul* — făcînd deodată discuţiuni pur ideale, discuţiuni de fraze pe principiuri etc. ?“

După *Liberalul* ar trebui să dăm la o parte principiile şi să tipărim o constituţiune ori un catehism (parcă sîntem *masoni-francomasoni,* după cum se exprimă popa Varlam din Ciolan, schit de oase cuvioase) în care să fie scris cum înţelegem noi ca să transformăm societatea actuală în mod radical etc. După *Liberalul* ar trebui să scriem : „Că vom stabili cutare reguli... că vom căuta să modificăm sau să preschimbăm cutare mod de trai, înlocuindu-l cu cutare. Acestea v-am cerut să ne spuneţi — zice *Liberalul,* — dar nu să ne faceţi teorii pur ştiinţifice etc...“.

Că *Liberalul* are oroare de teorii *pur ştiinţifice şi de discuţii de principii,* o înţelegem, nu înţelegem însă să recomande şi altora acest lucru. Şi *Liberalul* nu numai că ne recomandă această lăsare la o parte a teoriilor ştiinţifice, dar zice chiar că, dacă nu le vom lăsa şi nu vom face un catehism ori o constituţie care să cuprindă regulile traiului viitor etc..., atuncea vom fi nişte fanfaroni, nişte aventurieri, nişte negustori de idei politice falsificate etc...

Repetăm că cele zise de *Liberalul,* şi mai ales amabilităţile, ca fanfaroni, aventurieri etc... etc... etc..., ar merita un alt răspuns, însă noi vom fi liniştiţi şi nu vom uita că avem de-a face cu oameni neştiutori şi care trebuie luminaţi. Ascultaţi dar.

*

Într-o broşură critică (dealtminteri foarte proastă), intitulată : *Carageali fluerat* este o frază a cărei însemnătate sîntem siguri că autorii ei n-au înţeles-o şi care conţine un adevăr foarte mare.

„Societatea de astăzi, zic dumnealor, nu se aseamănă cu cea de ieri, tot aşa precum societatea de mîine nu va semăna celei de astăzi. Aceasta e un mare adevăr, un adevăr ce nu se poate tăgădui.“

Societatea de mîine nu va semăna cu cea de azi, precum nici cea de azi nu seamănă cu cea de ieri. Astfel dar, societatea de mîine neasemănîndu-se cu cea de azi, noi n-o cunoaştem, prin urmare, ea este pentru noi un x necunoscut, cu care x însă trebuie să facem cunoştinţă, pentru că, dacă nu vom avea idee despre dînsul, despre societatea de mîine, care trebuie să constituie idealul nostru, noi nu vom şti ce trebuie să facem astăzi ca să ne apropiem de această zi.

Fără cunoaşterea acestui x, [a] acestei societăţi de mîine, adică a societăţii viitoare, care va lua locul celei de azi (precum societatea liberală a luat locul celei feudale ev-mediale), cel puţin în trăsături generale nu poate

să fie nici o activitate socială folositoare, nici un program politico-social serios și practic, ci numai o învîrtire într-un cerc vicios, o conducere de interese momentane (oportune, cum zic oportuniștii noștri) fără a ști unde mergi și unde vei ajunge, pentru că un om fără ideal în activitatea politico-socială e orb în toată puterea cuvîntului. Acest x dar trebuie aflat. Însă cum ?

Puși în fața acestei probleme, unii din oamenii noștri, așa-numiți practici, puternicii zilei, conduși de spiritul îngust de castă, de interesul meschin al burții, acești oameni practici zic : x este egal cu „a" ; x = „a", și „a" reprezintă pentru ei o stare de lucruri care veșnic le va permite ca să se îndoape din spinarea altora, d-a benchetui din mizeria mulțimii. Se înțelege că ei nu spun ce este acest „a" în potopul de fraze *frumoase* prin care ei ascund un lucru *urît ;* aceste fraze sună : proprietate[a] privată, dreptul la lucrul muncit, sanctuarul familiei, religia părintească, fericirea nației și cîte și mai cîte. Aceștia sînt oamenii așa-porecliți *practici.* Între ei sînt și liberali, și conservatori, și radicali, și roșii, și albi ; numele lor e, din nefericire, *legiune...*

Alți oameni cinstiți și sinceri (noi sîntem siguri că și între potrivnicii noștri sînt oameni cinstiți și sinceri), încrezîndu-se fără critică în fraza sforăitoare de protecționism, mărire națională, industrie mare națională etc. etc., își fac, după aceste fraze, luate fără critică, un ideal despre România viitoare așa cum ar voi ei s-o vadă și zic x e egal cu „b" ; x = „b", unde „b" reprezintă pentru ei societatea viitoare așa cum o doresc ei, adică o împărăție cu fabrici mari capitaliste, cu străini și mai ales cu evrei dați afară etc.

Pe aceștia noi am putea să-i numim utopiști, pentru că, după cum am explicat într-un articol trecut *, societatea nu e de ceară, ca să se modeleze după poftele noastre. În fine, noi, socialiștii, puși în fața acestei probleme, pătrunși de toată uriașa însemnătate a ei, înțelegînd că fără pătrunderea ei nu e nici activitate serioasă, nici un program practic în adevăratul înțeles al cuvîntului, noi pentru dezlegarea acesteia întrebuințăm un

* [*Sîntem noi utopiști ?,* în *Drepturile omului,* anul I, nr. 152, din 12—13 august 1885. Vezi volumul de față, p. 200—205].

metod științific, întocmai ca acela pe care îl întrebuințează un matematic.

Într-o problemă din regula de trei (sperăm că regula de trei o cunosc confrații noștri de la *Liberalul*) este un x necunoscut, pentru a cărui găsire se dau trei termeni cunoscuți. Făcînd operațiuni asupra datelor cunoscute, matematica deduce într-un mod pozitiv cu ce este egal x.

În problema care se înfățișează nouă, x este viitorul societății, iar datele cele cunoscute, care trebuie să ne ajute la definirea acestui x, sînt trecutul cunoscut al omenirii, istoria ei și viața ei contemporană. Operațiunea pe care trebuie s-o întrebuințăm asupra acestor date cunoscute este analiza, critica lor.

Analiza, critica istoriei omenirii, a organizațiunii societății actuale (pe care, pentru a o deosebi de organizațiunile precedente, o numim burgheză), a așezămintelor ei politice și economice, a vieții intelectuale, morale și materiale, a trecutului și a prezentului omenirii este acea cheie care ne deschide ușile viitorului, care ne permite a prevedea și a înțelege, cel puțin în trăs[ăt]uri generale, acest x. Aceste analize ale istoriei omenirii, a întocmirilor economice-sociale sînt acele „teorii pur științifice, acele discuțiuni pur ideale", acele discuțiuni de fraze și principii care v-au speriat, onorați domni de la *Liberalul.*

Dv. n-ați înțeles că ne incriminați acolo unde mai ales avem dreptul să ne mîndrim. Dv. n-ați înțeles că „venind într-o țară veche cu idei noi", cum vă exprimați dv., noi n-am adus statute și o constituție modelată după interesele meschine ale noastre ori ale clasei privilegiate căreia aparținem prin naștere, n-am adus statute și constituții care să cuprindă cereri utopice, cereri care își dau toată explicația lor în fraza „Așa ne-ar plăcea nouă", dar am adus „teorii pur științifice, discuțiuni de principii", adică analiza științifică a trectului și prezentului omenirii, și din această analiză tragem cererile noastre.

Venind cu aceste teorii în fața publicului, noi spunem : este adevărată analiza științifică a societății pe care o facem ? sînt adevărate aceste premise ? atunci sînt adevărate și concluziile pe care le facem și deci veniți la noi ca împreună să luptăm pentru frumosul viitor al mult încercatului nostru popor, pentru realizarea strălucitului ideal care se desfășoară înaintea ochilor noștri.

Dacă nu este adevărată analiza pe care o facem, dovediţi-ne lucrul, şi noi vom fi cei dintîi, care fără ură, fără pizmă, fără un fals amor propriu vom spune: peccavi *.

Şi acest procedeu ştiinţific şi onest, care ne-a căpătat stima chiar a potrivnicilor noştri mai învăţaţi şi cinstiţi, v-a făcut să ne numiţi negustori de marfă falsă, aventurieri, fanfaroni!

Aceasta dovedeşte că nu puteţi pricepe nimic din ceea ce trece peste marginile clişeurilor gazetăriei noastre naţionale şi care se rezumă: „În acest guvern, care etc... etc... etc...". Într-atîta nu înţelegeţi lucrurile cele mai lămurite încît ne îndoim că aţi înţeles măcar acuma, şi de aceea, chestiunea fiind de o uriaşă importanţă, într-un număr viitor vom publica un alt articol, unde cu un exemplu real, cu un exemplu luat din cererile noastre practice vom dovedi şi mai bine şi mai lămurit tot ce am zis aicea.

II

În articolul trecut am explicat celor de la *Liberalul* ce însemnează „teoriile noastre pur ştiinţifice", discuţiunile de principii etc. Le-am zis că aceste „teorii pur ştiinţifice" însemnează analiza trecutului şi prezentului omenirii din care poate să fie aflat viitorul ei, că acesta este unicul mijloc ştiinţific, că mai ales aceasta ne deosebeşte de potrivnicii noştri, din[tre] care unii modelează viitorul ţării şi, prin urmare, idealul lor după interesele meschine ale burţii, iar alţii (dealtminteri oameni cinstiţi) îşi formează idealul din bucăţi de fraze sforăitoare primite fără critică.

Explicaţiunile noastre din articolul trecut fiind prea generale, am promis confraţilor noştri un exemplu practic, care le va lămuri şi mai bine tot ce am zis în articolul trecut şi pe care exemplu îl dăm aci.

În toate publicaţiunile tînărului partid socialist român, în conferinţele de la sala Franzelaru etc... s-a vorbit de nenumărate ori despre proprietatea colectivă.

* [Peccavi (lat.) — am păcătuit; exprimă recunoaşterea deschisă a unei greşeli].

Importanţa care s-a dat acestei chestiuni e naturală dacă vom spune că proprietatea colectivă e baza cererilor socialiste, e piatra fundamentală a socialismului. Pentru a nu lărgi prea mult marginile acestui articol, vom vorbi despre proprietatea colectivă privitoare la pămînt; acesta are cel mai mare interes pentru noi, românii, pentru că sîntem o ţară eminamente agricolă. În programul practic al partidei socialiste române, între cererile noastre, locul de căpetenie îl va ocupa proprietatea colectivă agrară, vom cere adică ca tot pămîntul să treacă la comune de agricultori, care, muncind împreună, colectiv, vor împărţi productul muncii potrivit cu munca fiecăruia. Să vedem cum, pe ce fundament bazăm noi această cerere.

Cerem noi oare această proprietate colectivă agrară fiindcă aşa ne comandă interesul nostru personal, interesul burţii, ori fiindcă ni se pare nouă că aşa va fi bine, drept şi frumos, ori fiindcă (precum insinuează potrivnicii noştri) am auzit pe cei din străinătate zicînd că aşa e bine şi apoi, fără critică, am importat această plantă exotică în România.

Să vedem.

De la început, noi am arătat că forma proprietăţii individuale nu este veşnică, că e convenţională, cum a zis d-l dr. Marcovici în Senat, că omenirea în general şi fiecare ţară în parte au trecut prin o mulţime de forme ale proprietăţii, că, societatea fiind în continuă evoluţie şi societatea de mîine neasemănîndu-se cu cea de astăzi, nici formele proprietăţii nu vor semăna şi, în sfîrşit, că societatea merge către o altă formă de proprietate. În al doilea rînd, noi arătăm că proprietatea de azi e imorală pentru că, departe d-a fi productul muncii proprietarului, e productul muncii muncitorului, care nu e proprietar, pentru că proprietatea individuală, împărţind pe oameni în proprietari şi proletari, seamănă ura, pizma şi mizeria; pentru că, prin mecanismul economic al societăţii, prin concurenţă, proprietatea tot mai mult se concentrează, împărţind omenirea în proprietari mari, puţini la număr, şi într-un mare număr de proletari; pentru că renta (noi luăm aici cazul special al proprietăţii agrare) pămîntului, luată în sensul economiei politice, creşte în-

tr-un chip enorm din cauza înmulțirii omenirii și a dezvoltării industriale. Această creștere a rentei însă, zorită de dezvoltarea omenirii întregi, este comfiscată de către proprietarii de pămînt, fiindcă, pămîntul concentrîndu-se în mîna unui număr mic de oameni (și concentrarea este pentru forma de azi a proprietății o necesitate), acești oameni capătă o forță colosală asupra restului omenirii și pot să devină despoți înaintea cărora țarul Rusiei și sultanul Turciei sînt o jucărie inocentă.

În al treilea rînd, noi arătăm că proprietatea individuală agrară în forma ei de azi nu convine nici din punctul de vedere al productivității, pentru că atunci cînd pămîntul e împărțit la mici proprietari, apoi această împărțire nu va dura mult, căci prin mecanismul organizațiunii actuale pămîntul se va concentra, prefăcînd pe micii proprietari în proletari; dacă însă se vor lua măsuri pentru a susține această mică proprietate, atunci mica proprietate va vegeta, va fi foarte improductivă din cauza imposibilității de a introduce îmbunătățiri, mașini etc..., iar concentrîndu-se în moșii mari, iarăși nu va fi destul de productivă, pentru că va fi lucrată cu salariați, cu oameni care n-au nici un interes d-a lucra bine pămîntul.

În al patrulea rînd, noi arătăm că, pămîntul centralizîndu-se în moșii, pe care le lucrează mii de lucrători *în comun*, sub privegherea stăpînului, cu mașini perfecționate, cu irigațiuni și semănături perfecte etc..., această centralizare, pe de o parte, arată toate nemărginitele foloase ale acestei forme de cooperație, ale acestei lucrări în comun a mii de oameni pe o întindere mare de pămînt, iar pe de altă parte arată toată absurditatea proprietății private, care face ca din toate produsele lucrării în comun să se folosească numai stăpînul.

Societatea de astăzi dar dintr-o parte pregătește comune de lucrători, arătîndu-le toate foloasele muncii colective, strîngîndu-i cu miile pe aceeași moșie, arătîndu-le că interesele lor sînt comune, prefăcîndu-i într-o armată organizată și bine disciplinată; iar din altă parte tot societatea de astăzi arată acestei armate organizate și conștiente că rea este actuala organizare a proprietății.

Așadar, chiar societatea actuală, prin mecanismul ei economic, ne duce căre proprietatea colectivă.

În al cincilea rînd, noi arătăm că această proprietate colectivă, către care ne conduce chiar societatea de azi, este morală, dreaptă, frumoasă pentru că face ca ceea ce aparține omului să fie în adevăr productul muncii sale; pentru că distruge mizeria și antagonismul dintre bogați și săraci, înlocuindu-l cu frăție; pentru că armonizează interesele oamenilor; pentru că e forma cea mai bună pentru o mai mare productivitate și îmbogățire; fiindcă are toate avantajele moșiilor mari și face pe toți lucrătorii proprietari; pentru că, într-un cuvînt, nimicește toate efectele grozave ale proprietății individuale, producînd efecte contrarii, efecte salutare.

Iată dar cum și pe ce întemeiem noi cererea de naționalizare a pămîntului, de proprietate colectivă agrară [99]. Noi cerem proprietatea colectivă:

1) Fiindcă societatea, evoluînd cu ea, evoluționează și formele proprietății;

2) Fiindcă proprietatea de azi e imorală, injustă, corupătoare;

3) Pentru că proprietatea de azi împuținează productivitatea muncii și producerea bogățiilor;

4) Pentru că societatea de azi, ea însăși, ne duce către colectivism;

5) Pentru că acest colectivism e just, moral, frumos și înlătură toate grozavele efecte ale proprietății private, înlocuindu-le cu efecte salutare.

Se înțelege că fiecare va admite că cererea noastră este justă dacă sînt juste aceste premise. Pentru dovedirea însă a acestor premise a trebuit să facem teorii științifice, dintre care numai pentru teoria rentei, istoriei proprietății or[i] vastei generalizări care să cheamă teoria evoluțiunii s-au scris zecimi de volume.

Înțelege-vor, cel puțin, onorabilii de la *Liberalul* de ce, venind cu idei noi într-o țară veche, am început propaganda noastră cu teorii științifice, cu critica stării de azi etc. Venind cu idei noi într-o țară veche, noi spunem: „Iată premisele teoretice pentru cererile noastre!".

Sînt adevărate aceste premise, atunci singuri veți admite că cererile noastre sînt drepte și atunci dați-ne mîna ca împreună să luptăm pentru acest frumos ideal al viitorului, pentru acest măreț ideal care se desfășoară înaintea ochilor noștri sufletești. Nu sînt adevă-

rate premisele noastre teoretice, atunci se înțelege că n-avem dreptate în cererile noastre și, prin urmare, dovediți-ne că aceste premise sînt false, convingeți-ne că idealul vostru este cel mai salutar, acela către care merge omenirea, convingeți-ne și vom trece la dv. și nu veți avea în partidul vostru membri mai devotați, mai dezinteresați, mai activi. Convingeți-ne ori lăsați-vă să fiți convinși. „Și acest procedeu științific", practic și esențialmente onest, nu l-ați înțeles, domnilor de la *Liberalul*, nu l-ați înțeles pînă într-atîta că tocmai din pricina lui ne-ați numit fanfaroni, aventurieri, negustori de marfă falsă.

Noi sîntem însă convinși că nu din răutate, ci dintr-o profundă ignoranță (de care nu dv., ci organizațiunea societății e vinovată) ați zis-o.

Noi vă vom explica în articolul viitor, dv. și tuturor confraților noștri, *cum* trebuie să ne combată, fiindcă nu numai că nu fugim de discuții, dar chiar le provocăm. „Din discuție se naște lumina", și noi voim răspîndirea luminii.

N. I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 160 ȘI 163, DIN 23 ȘI 26—27 AUGUST 1885.*

CAUZELE SĂRĂCIEI ȚĂRANULUI[100]

Organul marilor proprietari *Cultivatorul*, speriat de concluzia pe care o trăgeau ziarele din descrierea sărăciei țăranului, concluzie pe care a primit-o chiar și dînsul, pentru a-și repara greșeala înaintea marilor proprietari, scrie în trei numere consecutive trei articole de fond, sub același titlu : *Sărăcia țăranului.*

În aceste articole, *Cultivatorul* polemizează cu ideologii în general și cu *Românul, Drepturile omului* (fără a le numi) în special, asupra cauzelor sărăciei țăranului. Lipsa celor mai fundamentale noțiuni de logică, cum vom dovedi imediat, face pe *Cultivatorul* să abordeze o mulțime de chestiuni importante, îl face ca să zboare, cu ușurința unui fluture, de la o chestiune la alta și d-a face un mișmaș * din toate chestiunile. În asemenea condițiuni e aproape imposibil d-a polemiza, chestiunile fiind grămădite fără logică. Vom veni noi însă în ajutorul *Cultivatorului* pentru a-i pune în sistemă argumentele sale. Pentru ca însă cititorul să înțeleagă despre ce e vorba, vom expune subiectul polemicii.

* [amestecătură].

Românul, într-un şir de articole, a susţinut teza că nu beţia, lenea, imoralitatea sînt cauzele sărăciei ţăranului, ci mai curînd contrariu[l], adică : sărăcia e cauza beţiei * (pe cît ea există) şi otrăvirii populaţiei cu rachiu şi vitriol, iar de altă parte sărăcia, fiind cauza beţiei, este, la rîndul ei, efectul întocmirii sociale de astăzi.

Aceasta a fost teza susţinută de *Românul* şi *Drepturile omului.*

Cultivatorul însă nu este mulţumit cu aceste deducţiuni şi el scrie în nr. 23 : „Nu înţelegem cum organele care au pretenţiuni de seriozitate să vină să afirme că nici beţia, nici lenea, nici imoralitatea nu sînt cauza decăderii ţăranului la starea de proletariat". *Cultivatorul* este dar de părere că beţia, lenea şi imoralitatea sînt cauzele acestei decăderi, acestei sărăcii. Lăsînd la o parte pentru moment lenea şi imoralitatea, despre care vom vorbi în altă parte, să vedem cum îşi susţine *Cultivatorul* teza sa că „beţia este una din cauzele sărăciei".

Pentru a susţine această teză, *Cultivatorul* ne roagă să observăm pe ţăran cînd vinde productele, cum întorcîndu-se acasă se opreşte la fiecare cîrciumă, cum în sate mai la fiecare zece familii este o cîrciumă, cum alegerile se fac numai prin rachiu, şi încă prin rachiu vitriolizat etc... etc... Adică, pentru a dovedi că beţia este cauza sărăciei, *Cultivatorul* crede destul de a dovedi că beţia, otrăvirea cu rachiu vitriolizat există în realitate, şi în marea sa naivitate organul marilor proprietari crede că a dovedi că există beţia este acelaşi lucru cu a dovedi că beţia e cauza sărăciei. Dar de unde asta, domnilor ?

La toate dovezile dv. că beţia există, potrivnicii pot să vă răspundă : „D-lor logiciani, dv. cam exageraţi întinderea şi mărimea beţiei poporului, dar chiar de-ar fi aşa, chiar de-ar exista în aşa grad beţia, aceasta n-ar dovedi deloc că beţia este cauza şi nu efectul sărăciei, cum susţinem noi".

Nu ştim dacă redactorii *Cultivatorului* au înţeles acuma că a dovedi coexistenţa a doi factori sociologici

* Chestiunea lenei şi imoralităţii o lăsăm pentru un alt articol ; aicea vom vorbi numai de beţie.

nu e acelaşi lucru cu a dovedi că unul e cauza şi altul efectul, dar ceea ce sîntem siguri este că dumnealor se găsesc acum în mare încurcătură şi văd singuri că au cam scrîntit-o ; de aceea noi le vom da încă un exemplu care le va dovedi şi mai bine că în adevăr au scrîntit-o.

Să presupunem că la noi în ţară sau în străinătate am găsit un sat A, unde ţăranii stau foarte bine economiceşte şi unde nu există deloc beţie. „Iată — va striga victorios organul marilor proprietari —, iată dar un sat unde nu e beţie şi unde oamenii sînt bogaţi, prin urmare beţia este cauza sărăciei".

Deloc, le vor răspunde potrivnicii lor, satul A este bogat, în el nu este sărăcie şi de aceea nu e şi beţie, prin urmare sărăcia e cauza beţiei.

Beţia e cauza sărăciei ! ar striga unii ; sărăcia e cauza beţiei ! vor striga alţii, fără nici un folos.

Aţi înţeles oare acuma că a arăta coexistenţa a doi factori sociologici nu înseamnează deloc a dovedi că unul e cauza altuia ?

Astfel oare au făcut *Românul* şi *Drepturile omului ?* S-au mulţumit oare numai a vă arăta că există sărăcia pentru a trage concluziunea că sărăcia este cauza beţiei ?

În mai multe rînduri — pe cît e posibil într-un ziar zilnic — şi *Românul* şi *Drepturile omului* au arătat, bazaţi pe ştiinţa modernă, că alcoolul este necesar organismului a cărui hrană este insuficientă ori defectuoasă. Lucrul acesta ni-l arată neîndoielnic fiziologia modernă. Alcoolul dar, după fiziologia modernă, este o *necesitate organică* pentru ţăranul nostru, care mănîncă aşa de prost, aşa de insuficient, încît singur *Cultivatorul* se miră cum se mai ţine pe picere ; alcoolul dar este necesar ţăranului nostru, a cărui hrană este defectuoasă. De altă parte, psihologia modernă ne spune că cu cît omul se simte mai nefericit, cu atît, în alergarea după fericire, el va întrebuinţa alcoolicele, fie pentru a pierde conştiinţa nefericirii, fie că prin excitare îşi va crea o lume fictivă unde se va simţi mai fericit, amăgindu-se pe sine. Sînt dar necesare alcoolicele şi chiar alcoolicele vitriolizate nefericitului nostru popor. Sărac lipit pămîntului, în veci

batjocorit, bătut la primărie, torturat în armată, supt de o mulţime de lipitori şi de stat, robit prin datorii proprietarului, fără speranţă d-a se plăti ; nevasta goală, copiii desculţi şi flămînzi, fetele pîngărite de ciocoi or de militari... ei bine, cu două trei pahare de rachiu cu vitriol, pentru o vreme cel puţin, se pierde conştiinţa acestei uriaşe, nemărginite şi seculare nefericiri. Două-trei pahare de rachiu vitriolizat, şi cine ştie dacă nu i se pare că birul nu-l mai ruinează, că perceptorul nu-i mai vinde cenuşa din vatră, că nu mai e robit ciocoiului, dar că are pămînt cît poate să lucreze, că boii îi sînt graşi, fiii, în loc d-a se azvîrli sub roatele vagoanelor, neputînd suferi tortura armatei, lucrează alături cu tatăl lor, copiii sătui şi încălţaţi merg la şcoală, fiica-i frumoasă şi nevinovată, cîntînd întinde masa îmbelşugată... şi cine mai ştie ce gînduri *nebune* trec prin capul omului beat. Iată dar ce vă spun ideologii, potrivnicii voştri.

Bazaţi pe fiziologia şi psihologia modernă, ei vă spun că sărăcia necesarmente trebuie să provoace beţia şi că nici un mijloc nu există pentru a o stîrpi cît timp va exista sărăcia înfiorătoare a ţăranului.

Sărăcia însă nu ne-a căzut din cer şi ea, fiind cauza beţiei, este, la rîndul ei, efectul mizerabilei întocmiri sociale de astăzi. Întocmirea socială de astăzi este cauza principală a sărăciei şi, prin urmare, şi cauza principală a beţiei.

Iată ce vă spun ideologii adversari ai dv. şi lucrul acesta vi-l vor răspunde chiar dacă în adevăr aţi dovedi că beţia există într-un aşa mare grad cum ziceţi că bîntuie ţărănimea.

Aceste dovezi ştiinţifice, logice vă fac ca să ne numiţi pe noi ideologi, oameni nepractici, fără seriozitate etc... dar voi, care cu naivitate credeţi că aţi dovedit cum că beţia e cauza sărăciei din momentul ce aţi dovedit că beţia există alături cu sărăcia, voi care aţi arătat prin urmare că n-aveţi cea mai mică noţiune de logică, voi vă numiţi practici, oameni serioşi. Dar de cînd cea mai crasă ignoranţă şi lipsa de logică au devenit oare semne de practicitate şi seriozitate ? Şi dacă, în adevăr, în ţara noastră crasa ignoranţă şi lipsa de logică sînt semnul cel

mai bun al practicităţii şi seriozităţii, atuncea în adevăr sînteţi oameni practici şi foarte serioşi.

Noi nu vă invidiem însă deloc şi preferăm să rămînem ideologi.

N.I.

P.S. În articolul viitor vom vorbi despre alte chestiuni ridicate de *Cultivatorul*.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 178, DIN 14 SEPTEMBRIE 1885.*

RĂSPUNS „CULTIVATORULUI"

În articolul trecut[101] am arătat metoda logică de a dovedi pe care o întrebuinţează *Cultivatorul* spre a arăta că beţia e cauza sărăciei ţăranului. *Cultivatorul* constată sărăcia alăturea cu beţia şi, neavînd noţiuni de logică, crede că a constata că alăturea cu sărăcia se găseşte beţia este echivalent cu a constata că beţia e cauza sărăciei ; neavînd noţiuni de logică, *Cultivatorul* crede că a constata coexistenţa a doi factori sociologi este egal cu a dovedi că unul e cauza celuilalt. Afară de beţie, cauzele sărăciei ţăranului sînt, după *Cultivatorul,* şi lenea şi imoralitatea. Se înţelege că dovezile sînt de aceeaşi calitate logică.

Ţăranul, zice *Cultivatorul,* e imoral şi leneş, ţăranul e sărac, prin urmare imoralitatea şi lenea sînt cauzele sărăciei. Bineînţeles că aicea am putea răspunde aceea ce am răspuns în chestiunea beţiei, adică : chiar dacă există imoralitatea şi lenea alături cu sărăcia, asta nu ne dovedeşte că imoralitatea şi lenea sînt cauzele sărăciei, ci mai curînd contrariul, că adică sărăcia e cauza lenei şi a imoralităţii. Am putea să dăm dovezi bazate pe de o parte pe fiziologie şi psihologie şi pe de alta

exemple istorice, pentru a dovedi că sărăcia a fost şi trebuie să fie un factor demoralizator ; am putea să trimitem pe *Cultivatorul* la John Stuart Mill, unde *Cultivatorul* ar putea să se convingă cît de mare îmboldire pentru muncă este buna stare economică ; am putea, în fine, să întrebuinţăm aceleaşi dovezi ca în articolul trecut pentru a dovedi că nu imoralitatea şi lenea sînt cauzele sărăciei, ci efectele ei.

Este însă o mare deosebire între chestiunea beţiei, pe care am tratat-o în articolul trecut, şi chestiunea imoralităţii şi a lenei, pe care o tratăm aicea. În articolul trecut am admis că beţia, deşi nu în aşa grad precum o descrie organul marilor proprietari, există în adevăr, aicea însă, mai ales în chestiunea lenei, noi protestăm din toate forţele noastre şi spunem confraţilor noştri de la *Cultivatorul* că aserţiunea cum că poporul nostru e leneş este o infamă calomnie.

Drepturile omului au susţinut, şi credem cu drept cuvînt, că nu poate să fie o privelişte mai dezgustătoare ca aceea cînd oamenii care bat trotuarele, care nu fac absolut nimic, care trăiesc pe spinarea poporului, care înoată în lux numai din cauză că au moştenit averi, adică că şi părinţii lor, din neam în neam, au trăit pe spinarea poporului şi n-au făcut nimic, nu poate să fie o privelişte mai dezgustătoare, am zis, decît aceea cînd aceşti trîntori încep să acuze pe poporul muncitor că e leneş. Poporul e leneş ! Apoi cine ţine pe spetele sale şi cu munca sa acest stat, această armată, această birocraţie, aceste drumuri de fier, poştele, telegraful, această boierime, care se desfată în străinătate, şi negustorimea, care se desfată în ţară, cine ţine cu munca sa toate acestea, dacă nu poporul muncitor ?

În cîteva zecimi de ani, bugetul s-a încincit ; afară de ciocoii vechi s-au născut ciocoii noi ; clasele parazite s-au înmulţit, ca şi poftele lor, ca şi cheltuielile lor ; avem o *civilizaţie* care ne costă scump... şi productivitatea muncii este aceeaşi. Chiar *Cultivatorul* se plînge că pămînturile noastre sînt lucrate ca acum cincizeci de ani, că nu se introduc maşini etc... De unde dar luăm noi toate aceste bogăţii dacă nu producem mai mult ? Lucrul e evident, şi aici ni se arată cauzele adevărate ale sărăciei ţăranului, că putem să cheltuim aşa de mult numai din cauză că s-a mărit intensitatea muncii ţăra-

nului, *că țăranii muncesc mai mult* și mai greu și consumă mai puțin; iată adevărata cauză a sărăciei țăranului, a degenerării lui, a beției și a tuturor relelor care îl bîntuie, și iată de asemenea explicația de unde își iau paralele statul și clasele parazite pentru cheltuielile lor exorbitante.

Să presupunem că acuma cîteva zecimi de ani clasele producătoare ale României au produs pentru o mie de milioane de franci, că statul și clasele parazite au luat în formă de biruri, rentă, profit etc... 300 000 000 [de] franci, atunci pentru muncitori au rămas 700 000 000 de fr[anci]. Să presupunem acuma că statul și clasele parazite au mărit cheltuielile lor de 3 ori mai mult și iau din producția totală 700 000 000 de franci; prin urmare e evident că dacă nu s-a mărit nici productivitatea muncii prin introducerea mașinilor, a îmbunătățirilor etc., nici fertilitatea pămîntului nu s-a mărit; e evident că poporului îi va rămîne, în loc de 700 000 000 milioane, numai 100 000 000 de franci și, chiar muncind mai mult și mai greu, el tot va consuma mult mai puțin decît înainte. Muncind, spre exemplu, de două ori mai mult, el tot va căpăta numai 200 000 000 de fr[anci], în loc de 700 000 000.

Iată dar adevărata cauză a sărăciei, a degenerării, a beției și a tuturor relelor ce bîntuie poporul nostru muncitor. Prin urmare ne mirăm pentru ce *Cultivatorul* s-a căznit să siluiască logica, să falsifice evidența pentru a dovedi aceea ce nu poate fi dovedit, cînd adevăratele cauze sînt atît de evidente și sar singure în ochi? Răspunsul îl găsim în profunda, în foarte profunda frază a marelui Hobbes: „Dacă axiomele matematice ar atinge interesele oamenilor, ele ar fi fost pînă acum combătute".

Poporul e leneș! Ce infamie! Dar *Cultivatorul* însuși a constatat că muncitorii noștri mănîncă așa de prost că te miri cum se mai țin pe picioare.

Cultivatorul, vorbind de hrana țăranului (parcă ar vorbi de hrana dobitoacelor de muncă), găsește că pentru a munci țăranului îi sînt îndestulători 30 [de] bani pe zi. Țăranii dar, care mănîncă atît de prost, „că te miri cum se țin pe picioare", acești țărani mănîncă numai vreo doi gologani pe zi. Nu-i așa, domnilor proprietari? Și țăranul e leneș.

Ce ar zice marii proprietari dacă ar fi avut boi, ori cai, care mănîncă așa de puțin și prost, „că te miri cum se țin pe picioare", ar munci așa de mult cum muncesc țăranii, adică de la 4 dimineața pînă la 8 seara? Desigur că marii proprietari i-ar considera ca pe a opta minune, ar striga în toate părțile că sînt cei mai buni cai, cei mai muncitori, cei mai producători din toată lumea. De ce dar țăranii, care mănîncă „așa de puțin și prost că te miri cum se ține pe picioare" și muncesc așa de mult că țin toată civilizația noastră pe spate, cu stat, cu armată, cu clasele parazite, de ce țăranii sînt bețivi, leneși, imorali? De ce atîta simpatie (și afinitate totodată) pentru cai, boi, măgari și atîta severitate pentru oameni?

Pentru că, cititorule, caii și măgarii nu vor face nici o revendicațiune socială; pentru că caii și boii nu vor zice: destul, sîntem sătui de a munci pentru alții, de a ține o droaie de paraziți pe spate, de a munci veșnic și de a suferi pentru ca alții să se răsfețe în lux; pentru că caii și boii nu se răzvrătesc.

Ei bine, de aceea au marii noștri proprietari o mai mare simpatie pentru dobitoace decît pentru oameni.

Deci mare dreptate a avut genialul Hobbes cînd a zis: „Dacă axiomele matematice ar lovi în interesele oamenilor, ele demult ar fi combătute".

N. I.

N. B. Într-altă parte vom vorbi de chestiunea moralității; în articolul viitor însă vom trata o altă chestiune ridicată de organul marilor proprietari — chestiunea proletariatului [102].

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 184, DIN 22 SEPTEMBRIE 1885.*

AVEM NOI OARE PROLETARIAT?

Avem noi oare proletariat ? Iată o frază care permite vitejilor apărători ai actualei stări de lucruri de a face fel de fel de boscării în greaua lor sarcină pentru a dovedi ceea ce nu poate fi dovedit. Jucîndu-se cu această frază, ei îţi dovedesc că România n-are proletariat, că, prin urmare, n-are mizerie ca în Orient, că, prin urmare, n-are nevoie de socialism etc. etc. etc.

Chestiunea dacă avem proletariat şi ce însemnează proletariatul este o chestiune prea complexă pentru ca s-o putem trata aici. Acest lucru îl vom face altădată. Acum voim numai a da pe faţă una din multele boscării pe care le fac apărătorii organizaţiunii sociale de astăzi jucîndu-se cu această frază.

„Ce este proletariatul ?“ — se întreabă aceşti viteji apărători ai bogaţilor şi tot ei răspund * :

„Cu acest nume se designează în Europa clasa aceea de muncitori care se aglomerează în oraşe căutîndu-şi hrana, mai cu seamă în atelierele industriale compuse

* Vezi în *Cultivatorul* nr. 23, articolul de fond *Sărăcia ţăranului.*

din oameni fără casă, fără masă, fără căpătîi, fără adăpost. Această masă — zice *Cultivatorul* — prea puţin remunerată pentru ca să-şi asigure economii, cînd nu se găseşte de lucru se pune în greve, face manifestaţiuni d-acelea pentru care trebuie să intervină puterea publică.“ „Acolo — ne spune *Cultivatorul* — este în adevăr mizeria, care cu atît se arată mai simţitoare cu cît invenţiunile mecanice înlocuiesc munca braţelor, care astfel rămîn neocupate. Acolo — spune *Cultivatorul* — în adevăr situaţia este acută etc. etc.“ Acolo, dar în Europa, *Cultivatorul* admite dar o mizerie mai mare, acolo *Cultivatorul* este dispus a admite chiar că mizeria e cu atît mai mare cu cît invenţiunile mecanice înlocuiesc munca braţelor, care astfel rămîn neocupate ; dar aceasta e o idee subversivă care în Occident ar atrage *Cultivatorului* denumirea de distrugător al bazelor sociale ; „acolo“ în fine, în Occident, *Cultivatorul* admite toate mizeriile pentru că este proletariat ; dar la noi nu este proletariat şi, prin urmare, nu este nici mizeria cea grozavă din Occident, căci se ştie că la noi nimeni nu moare de foame. Ei bine, aicea tocmai se ascunde boscăria, pentru că se admit toate nenorocirile de acolo din Occident.

Aceşti logiciani intrebuinţează un astfel de silogism : în Occident există proletariatul ; proletariatul presupune mizeria ; la noi nu e proletariat ; prin urmare nu e mizerie.

Dar de unde acest „prin urmare“, d-lor logiciani ? Chiar admiţînd că cuvîntul proletariat s-ar aplica numai sărăcimii care lucrează în industrie ; chiar admiţînd că noi n-avem proletariat, de unde totuşi acest „prin urmare“ ?

Neozeelandezii din Australia desigur că n-au un proletariat în sensul european, nu cumva ei trăiesc în belşug ? Se înţelege, nu noi vom nega marea mizerie a proletariatului din Occident şi marile suferinţe ale proletarilor, căci, avînd în vedere puterea de productivitate a popoarelor muncitoare occidentale, trebuie să recunoaştem că este mare mizeria în care trăiesc ele.

Poporul muncitor englez produce, spre exemplu, 30 miliarde de franci şi din aceste 30 miliarde nu primeşte decît 10 miliarde. Aici se mai adaugă nesiguranţa pentru ziua de mîine, crizele, care sînt un flagel sensibil pentru muncitorii proletari. Mizeria este însă, ca toate

în lume, un lucru relativ, şi dacă e vorba de comparaţie, apoi este cu mult mai mare mizeria ţăranului român decît mizeria proletarului din Occident.

E mare mizeria proletarului din Occident! Dar arătaţi proletarului francez or englez mămăliga cu care se hrăneşte ţăranul nostru, arătaţi-i hrana despre care *Cultivatorul* spunea că nu înţelege cum se mai ţin ţăranii pe picioare, spuneţi-i că 30 de centime pe zi ar fi, după *Cultivatorul,* o hrană îndestulătoare şi că ţăranul e departe de a consuma şi atîta, şi veţi vedea ce va zice proletarul auzind de această hrană cîinească. Arătaţi proletarului englez ori francez locuinţa ţăranului nostru, acea locuinţă despre care d-rul Istrati, Hasdeu, Aurelian şi alţii zic că seamănă mai mult cu vizuina unui troglodit şi veţi vedea cu ce groază se va da înapoi dinaintea acestei vizuini proletarul Occidentului.

Karl Marx împărţeşte proletariatul în mai multe categorii, începînd de la cei bine plătiţi şi care au mai totdeauna de lucru şi sfîrşind cu clasa de jos a proletariatului, care a căzut în mizeria cea mai cumplită, care nu mai are speranţă d-a se ridica şi despre care clasă Marx zice că este *l'enfer du pauperisme.* Această clasă de jos, deşi mai puţin numeroasă, este însă o spaimă pentru clasa proletariatului întreg, fiindcă fiecare crede că poate ajunge acolo. Traiul acestui *enfer du pauperisme,* hrana şi locuinţa acestei spaime a proletariatului, pot în adevăr să fie comparate cu hrana şi locuinţa celei mai mari părţi a ţărănimii noastre, mai ales în Moldova. Iată adevărul adevărat.

Citind *Desculţii Londrei,* noi ne îngrozim şi uităm că, după mărturisirea învăţătorilor săteşti, copiii ţăranilor iarna nu pot merge la şcoală pentru că sînt desculţi. Ne îngrozim citind despre unele strade ale Londrei, unde locuinţele săracilor sînt atît de mizerabile, şi uităm vizuinele noastre de troglodiţi, cu deosebire numai că în Englitera sînt numai unele strade în Londra, pe cînd la noi aceste vizuini sînt împrăştiate prin toată ţara şi în ele trăiesc o mare parte a populaţiei noastre rurale. Şi sînt scribi şi sînt oameni care plîng soarta proletarilor, bucurîndu-se că la noi e mai bine. Lacrimi de crocodil!

Închipuiţi-vă, cititorilor, că un supus al şahului din Persia, al acelui şah care fără vorbă multă taie capul supuşilor ai căror ochi nu-i plac, închipuiţi-vă că un

supus al acestui şah, citind despre ilegalităţile unui guvern constituţional al Europei, spre exemplu despre o dizolvare ilegală a unei întruniri, ar începe să deplîngă pe europeni şi, comparîndu-i cu Persia, ar zice: „Vezi, la noi nu e aşa; la noi nu sînt întruniri publice şi nu se dizolvă ilegalmente etc.".

Cam aceeaşi impresie ne produc toţi aceia care descriu cu culori negre starea mizerabilă a muncitorilor din Occident şi neagă mizeria de la noi, care admit o chestiune socială *acolo* şi o neagă *aici.*

N. I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI), ANUL I, NR. 192, DIN 2 OCTOMBRIE 1885.*

ARMONIA INTERESELOR

Să ne ierte cititorii dacă ne ocupăm așa de mult de ceea ce zice *Cultivatorul*. Cauza este că chestiunile pe care le ridică *Cultivatorul* în polemica sa contra socialiștilor sînt de mare însemnătate, sînt chestiuni vitale pentru țara noastră.

În nr. 25, *Cultivatorul* ridică una din cele mai însemnate chestiuni ale vieții sociale de azi, chestiunea armoniei intereselor marii și micii proprietăți rurale și, prin urmare, a marilor și micilor proprietari.

Cultivatorul nu neagă că țăranul urăște pe boier, el singur zice că țăranul n-are alt epitet pentru boier decît *ciocoi* și pentru arendaș *hoțul de arendaș,* dar această ură *Cultivatorul* o atribuie nu antagonismului intereselor dintre țărani și boieri, ci propagandei malițioase, legii tocmelilor agricole etc. etc. etc.

Trebuie să recunoaștem că chestiunea d-astă dată e pusă bine de *Cultivatorul.*

În adevăr, dacă e dovedit că interesele marii și micii proprietăți, adică interesele boierilor și țăranilor, sînt identice, atuncea ura dintre ei nu poate să fie decît din cauza unor factori străini, pe care *Cultivatorul* îi și

arată : propaganda malițioasă, legea tocmelilor agricole etc. etc. Ceea ce e dar dovedit este această teză. Interesele marii și micii proprietăți sînt identice sau cel puțin nu sînt antagoniste. Dar cum dovedește această teză organul marilor proprietari ? *Cultivatorul* aduce un singur argument ; acest argument, cititorule, nu e altul decît *„inima generoasă a proprietarilor“*. Organul nostru *, zice *Cultivatorul,* nu o dată a declarat că proprietarii (mari) văd cu durere sărăcia țăranilor, deoarece interesul lor este să-i vadă prosperînd și mergînd pe calea culturii, și oricînd se vor propune măsuri pentru ameliorarea soartei lor, acestea vor veni, fiți siguri, tot de la proprietari, *fiindcă în inimile acestora vibrează sentimente adevărat nobile și generoase.* Dar, fiindcă noi nu sîntem deloc convinși sau siguri despre aceasta, ar trebui ca *Cultivatorul* să ne aducă ceva dovezi mai convingătoare, ceea ce nu face deloc, inimile nobile și generoase nu sînt deloc o dovadă destul de tare.

Mai întîi de toate vom spune că noi niciodată n-am negat că între proprietari pot să fie oameni cu inima generoasă, cum pot să fie între proprietari oameni cu inima rea și în general am făcut abstracție de inimă și niciodată n-am acuzat pe cutare or cutare individ. Am zis că nu cutare or cutare individ, dar organizațiunea socială în totalitatea ei, și mai ales organizațiunea economică sînt de vină pentru toate mizeriile societății de astăzi. Proprietarul mare, odată ce este proprietar, trebuie să exploateze pe lucrători, fie inima lui cît de generoasă. Dacă el va fi atît de generos încît va da pămîntul celor care-l muncesc, atunci nu va mai fi proprietar mare. Am văzut arendași care deplîngeau foarte sincer mizeria în care zace țăranul, care conveneau că arendașii ruinează pe țărani cu condițiile draconice care le impun, dar declarau în același timp că sînt nevoiți s-o facă pentru că altminterea s-ar fi ruinat ei, și dacă inima lor generoasă i-ar fi împins la ruină, ei ar fi fost șterși din rîndul exploatatorilor și în locul lor ar fi venit alții.

Nu dar cutare or cutare individ, ci sistemul întreg, organizațiunea socială constrînge pe om să fie or ciocan, or nicovală ; organizația e de vină. Și afară d-a-

* Vezi *Cultivatorul* nr. 25.

ceasta nu e oare absurd a justifica o stare de lucruri prin aceea că între proprietari sînt inimi generoase ? Dar mai întîi de toate cea mai mare parte din proprietari nu cultivă singuri moşiile ce au, mai toţi au vătafii lor sau dau moşia în arendă, şi noi n-am auzit niciodată ca în condiţiunile cu care se arendează moşia să intre şi generozitatea arendaşului. Cine dă mai mult, acela ia moşia şi cu cît mai multă arendă plăteşte cineva, cu atît mai mult trebuie să scoată de la ţărani, cu atît mai mult trebuie să exploateze.

Afară de aceasta nu e oare absurd a face să depindă soarta celei mai mari părţi a naţiunii — soarta ţărănimii — de inimile generoase ale proprietarilor ? Dar proprietarii generoşi pot să moară, ne va garanta oare *Cultivatorul* că şi moştenitorii lor vor fi generoşi ?

A fost o vreme cînd temelia societăţii era sclavajul, contra căruia credem că e şi *Cultivatorul*, nu cumva se poate justifica sclavajul prin aceea că printre stăpînii sclavilor au fost şi stăpîni cu inimi generoase, lucru, dealtminterea, de netăgăduit. Şi, fiindcă e vorba de robie, rugăm pe confraţii noştri să-şi aducă aminte de celebrul roman aboliţionist * al lui Beecher-Stowe : *Casa moşului Tomas* [103]. Robul, moş Tom, un om cît se poate de bun, este sclavul unui stăpîn cu inimă admirabilă, care îi datoreşte lui Tom şi viaţa fiicei sale. Stăpînul se poartă frăţeşte cu robul său. Dar stăpînul se ruinează, robul e vîndut cu toba, şi viaţa lui la noii stăpîni devine un şir întreg, un şir grozav de suferinţe înfiorătoare.

Acest roman a fost pentru americani o dovadă straşnică că nici bunătatea stăpînului nu poate să îndulcească robia în general, nici răutatea stăpînului nu e cauza tuturor relelor efecte ale robiei, ci, din contra, robia, ca o instituţiune socială, este cauza tuturor relelor, ea trebuie să fie desfiinţată, şi robia a fost desfiinţată, şi cu ea au şi dispărut toate efectele otrăvitoare care se introduceau în viaţa socială a Americii.

Noi n-avem un roman din viaţa populară care să ne fi arătat, cu acelaşi talent, că cît timp va exista inegalitatea economică înfiorătoare de astăzi, cît timp vor fi boieri şi ţărani, ciocoi exploatatori şi muncitori exploataţi, atît timp chiar cele mai generoase inimi boiereşti nu vor face să dispară sărăcia înfiorătoare, boalele, beţia, pelagra şi toate relele şi suferinţele grozave ale populaţiei noastre rurale.

* Aboliţioniştii se cheamă acea partidă politică în America care cerea desfiinţarea robiei negrilor.

Dar, dacă n-avem o lucrare literară d-acelaşi calibru ca romanul lui Beecher-Stowe, avem un roman talentos, din care putem să facem aceleaşi deducţii. Acest roman e cu atît mai preţios cu cît nici măcar *Cultivatorul* nu va bănui pe autorul acestui roman de idei subversive. E vorba de *Brazi şi putregai*, romanul prim-redactorului *Voinţei naţionale*, d-l N. Xenopol. În acest roman vedem că boierul Alecu Negradi este un om bun, care nu permite a nedreptăţi pe ţăran şi chiar în moşiile căruia, dacă se fac nedreptăţi, apoi se datoresc vătafilor. Dar iată că trebile boierului încep să meargă rău, boierul e în pericol d-a se ruina şi, pentru a îmbunătăţi trebile sale, hotărăşte să fie *sever* cu ţăranii, se mută la ţară şi, în unire cu administraţia, duce groaza, jaful, moartea chiar în vetrele ţărăneşti. Fiul său, un băiat d-asemenea bun, cu *inima generoasă*, în timp ce tată-său ruinează şi jefuieşte ţăranii, el corupe şi violează fetele poporului. Citească redactorii *Cultivatorului* aceste pagini, din care reiese adevărul adevărat al vieţii reale, şi poate că atunci vor înţelege cît de naiv şi copilăresc este a întemeia identitatea intereselor marii şi micii proprietăţi pe inimile generoase ale boierilor. Cît despre noi, în articolul viitor vom dovedi că două ori două fac patru, că interesele marii şi micii proprietăţi nu numai că nu sînt identice, dar sînt diametralmente opuse. Se înţelege că nu ne vom întemeia pe generozitatea inimii, ci vom dovedi teza noastră bazaţi pe analiza caracterului intim economic al marii şi micii proprietăţi.

N. I.

DREPTURILE OMULUI *(BUCUREŞTI)*, *ANUL I, NR. 193, DIN 3 OCTOMBRIE 1885.*

ADNOTĂRI

1 — În ediția de față s-a folosit textul publicat în „Emanciparea", an. I, nr. 3, 1883, p. 46—55. Studiul a fost republicat, sub formă de broșură, în același an, 1883, la București, în Tip. modernă „Grigore Luis". A fost reeditat în lucrarea : I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice* (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), vol. V, Editura Alcalay, București, 1927, p. 50—89 ; *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 233—247. — 13.

2 — În realitate este vorba de contribuția elementului roman alături de elementul autohton dacic la formarea poporului român. — 13.

3 — Este vorba de legea tocmelilor agricole, votată de Parlament în 1882, care revizuia unele prevederi ale legii din 1872, conform căreia moșierul și arendașul puteau exercita o constrîngere extraeconomică asupra țăranilor „tocmiți". Cea mai importantă modificare consta în înlocuirea aducerii țăranilor tocmiți cu dorobanții, în cazul cînd ar fi refuzat să iasă la muncă, cu dreptul moșierului sau marelui arendaș de a angaja în locul lor muncitori, care urmau să fie plătiți din avutul tocmitului. Se prevedeau, totodată, despăgubiri din avutul tocmitului, în cazul în care moșierul sau arendașul declara că a

suferit pagube de pe urma neprezentării țăranului tocmit la lucru. De asemenea în noua lege se prevedea reducerea termenului învoielilor de la 5 la 2 ani și jumătate. Nici această lege și nici modificările ulterioare aduse acesteia (1893), ca urmare a răscoalelor țărănești din 1888, nu au schimbat însă situația țăranilor, care rămînea tot foarte grea. — 14.

4 — Se referă la lucrările lui Caius Iulius Cezar, *De Bello Gallico* ; Cornelius Tacit, *Despre originea și țara germanilor* ; Jakob Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, 2 Aufl., Göttingen, 1854. — 17.

5 — Vezi Aristotel, *Politica* și Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*. — 17.

6 — Vezi Georg Ludwig von Maurer, *Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Varfassung und der Offentlichen Gewalt*, München, 1854. — 18.

7 — Între lucrările lui Henry Maine, era cunoscută *Ancient Law, its connection with the early history of society, and its relation to modern ideas*, London, 1866. — 18.

8 — Vezi Th. Mommsen, *Römische Forschungen*, Berlin, 1864. — 21.

9 — Liciniu (Caius Licinius Stolon), în calitate de consul și tribun al plebei, a impus împreună cu L. Sextius Lateranus, în 367 î.e.n., „Leges Licinae Sextiae", potrivit cărora plebeilor li se acorda dreptul de a ocupa magistratura de consul și se interziceau posesiunile mai mari de 500 iugăre de pămînt. Vezi și : Apian, *Istoria romană*. — 23.

10 — Reformele inițiate de Solon la anul 594 î.e.n. constau în anularea datoriilor care grevau asupra loturilor de pămînt ale țăranilor din Attica. A fost desființată robia de pe urma datoriilor, iar atenienii vînduți ca sclavi au fost răscumpărați și aduși înapoi în patrie. O reformă importantă înfăptuită de Solon a fost cea censitară sau timocratică, potrivit căreia cetățenii atenieni erau împărțiți în patru categorii, după situația lor patrimonială. Pe plan politic a fost organizat un nou organ al statului numit „Sfatul celor patru sute", care se ocupa de treburile curente legate de conducerea statului în intervalul dintre adunările populare. — 23.

11 — Frații Tiberius și Caius Gracchus au înfăptuit o serie de reforme menite a stăvili pauperizarea și ruinarea țărănimii ro-

mane, în condițiile dezvoltării rapide a sclavajului. Ales tribun în anul 135 î.e.n., Tiberius a propus, de pildă, un proiect de lege prin care se interzicea ca din pămînturile comunității să se țină în folosință suprafețe mai mari de 1 000 de jugăre. Surplusul suprafețelor din pămînturile statului urmau să fie date cetățenilor săraci. — 24.

12 — Vezi August von Haxthausen, *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und iusbesondere die ländichen Einrichtungen Russlands*, Th. 1—2, Hannover, 1847 ; Th. 3, Berlin, 1852. — 25.

13 — Este vorba de Codul Țării Românești sau legiuirea lui Ioan Caragea, domn al Țării Românești (1812—1818), întocmit de Nestor Craioveanu, Atanasie Hristopol, stolnicii Constantin și Ion Bălăceanu și publicat în limbile greacă (1818) și română (1819) ; reprezintă o îmbinare a dreptului bizantin și obiceiului pămîntului, cu elemente de drept burghez (codul Napoleon). Legiuire a orînduirii feudale în descompunere, codul a fost mereu adaptat, prin modificări și prin interpretări lărgite, la relațiile noi, capitaliste, pînă în 1865. — 26.

14 — Vezi A. Thiers, *De la propriété*, Paris, 1848. — 28.

15 — Concepțiile economice ale lui John Stuart Mill sînt apropiate de cele ale școlii economice politice burgheze clasice. Spre deosebire de Smith și Ricardo, Mill a abandonat însă teoria valorii bazate pe muncă, reducînd valoarea la cheltuielile de producție. Principala sa lucrare este intitulată *Principles of political economy with some of their applications to social philosophy*, în 2 vols., London, 1848. — 29.

16 — Se referă la așa-zisa școală economică burgheză a dreptului social, în cadrul căreia un loc de seamă l-a avut Adolph Heinrich Wagner. Influențată de ideile lui Rodbertus, reprezentanții ei au studiat și interpretat fenomenele economice și sociale în strînsă legătură cu dreptul social. — 34.

17 — În ediția de față am folosit textul din „Revista socială" (Iași) an. I, nr. 1—6, aprilie — septembrie 1884. Studiul a fost publicat la Iași și sub formă de broșură, în 1885. Reeditat, în : I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice* (sub îngrijirea lui Barbu Lăzăreanu), vol. V, Editura Alcalay, București, 1927, p. 90—292 ; Fragmente s-au publicat în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, București, 1964, p. 288—298. — 40.

18 — Gherea are în vedere concepțiile economice ale lui Frédéric Bastiat, economist francez. El promova ideea armoniei de interese între clasele societății burgheze. Una din principalele sale scrieri este intitulată ***Armoniile economice.*** Baza armoniilor economice era, după Bastiat, schimbul, căruia îi dădea accepția vulgară a unor schimburi reciproce de servicii. Valoarea era, potrivit vederilor sale, un raport între două servicii, care se schimbă între ele. Situîndu-se pe poziții apologetice față de burghezie, el căuta să prezinte venitul întreprinzătorului drept „răsplată" pentru serviciile prestate de capitalist, iar dobînda, recompensa pentru cumpătarea acestuia. K. Marx l-a calificat pe Bastiat ca „reprezentantul cel mai plat și deci cel mai reușit al apologeticii vulgar-economice" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 21). Referindu-se la teoria serviciilor, Marx remarca : „Este lesne de înțeles ce «servicii» trebuie să aducă categoria «serviciu» („service") unor economiști ca J. B. Say și F. Bastiat, a căror înțelepciune de moraliști face peste tot abstracție de modul specific determinat al formei relațiilor economice" (*Ibidem*, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 25). — 42.

19 — Textele folosite de către C. Dobrogeanu-Gherea în studiile sale din operele lui K. Marx și F. Engels reflectă pe de o parte o cunoaștere aprofundată a marxismului, iar pe de alta, o traducere foarte apropiată de textul original. Redăm în continuare pentru comparație textul apărut în ultima ediție a *Operelor* lui K. Marx și F. Engels. „Metoda mea dialectică este — în ceea ce privește baza ei — nu numai diferită de cea a lui Hegel, ci este exact opusul ei. Pentru Hegel, procesul gîndirii, pe care, sub denumirea de idee, el îl transformă chiar într-un subiect de-sine-stătător, este demiurgul realului, care nu constituie decît forma de manifestare exterioară a acestuia. La mine, dimpotrivă, idealul nu este nimic altceva decît materialul transpus și tradus în capul omului" (K. Marx, *Capitalul*, în : K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 27). — 46.

20 — Între valoare și valoare de schimb trebuie făcută distincția următoare : valoarea este munca socială întruchipată în marfă și materializată în ea, valoarea de schimb este forma de manifestare a valorii, care reprezintă raportul de schimb între două mărfuri. — 47.

21 — *Capitalul* lui Marx începe cu următoarele cuvinte: „Avuția societăților în care domnește modul de producție capitalist apare ca o «uriașă îngrămădire de mărfuri», iar fiecare marfă în parte — ca formă elementară a acestei avuții. Studiul nostru începe, de aceea, cu analiza mărfii" (Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 49). — 49.

22 — Pasajul din *Capitalul* la care se referă Gherea, pentru a dovedi lipsa de temeinicie a analizei lui Missir, este următorul: „Acest element comun nu poate fi o proprietate geometrică, fizică, chimică sau o altă proprietate naturală a mărfurilor. Proprietățile lor corporale sînt luate în considerație numai în măsura în care ele fac ca mărfurile să fie utile, adică să fie valori de întrebuințare. Pe de altă parte însă, ceea ce evident caracterizează raportul de schimb al mărfurilor este tocmai faptul că se face abstracție de valorile lor de întrebuințare. În cadrul acestui proiect de schimb, o valoare de întrebuințare prețuiește exact atît cît oricare alta, cu condiția ca ea să existe în proporția cuvenită" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 51—52). — 50.

23 — În ultima ediție a *Operelor* lui K. Marx și F. Engels, citatul are următoarea versiune: „Forța productivă a muncii este determinată de împrejurări diferite, între altele de nivelul mijlociu de îndemînare a muncitorilor, de gradul de dezvoltare a științei și de gradul ei de aplicabilitate tehnologică, de combinarea socială a procesului de producție, de volumul și de eficacitatea mijloacelor de producție, precum și de condițiile naturale. De pildă, aceeași cantitate de muncă își găsește expresia în 8 busheli de grîu dacă anul este favorabil, și numai 4 busheli dacă anul este nefavorabil. Aceeași cantitate de muncă produce mai mult metal în minele bogate decît în cele sărace ș.a.m.d." (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 54). — 56.

24 — În ultima ediție a *Operelor* lui K. Marx și F. Engels citatul din lucrarea lui K. Marx *Contribuții la critica economiei politice*, apare astfel: „Prima analiză în care valoarea de schimb este redusă în mod conștient, aproape trivial de clar, la timpul de muncă aparține unui om din Lumea Nouă... Acest om este *Benjamin Franklin*, care... a formulat legea fundamentală a economiei politice moderne. El declară că trebuie căutată o altă măsură a valorilor decît metalele nobile. Această măsură este munca" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 13, Editura politică, București, 1962, p. 44—45). — 60.

25 — Gherea tratează de fapt renta diferențială I și II. — 67.

26 — Este vorba de lucrarea economistului român Ion Strat, *Tratat complet de economie politică*, publicată în 1870. — 82.

27 — O apreciere critică asupra teoriei lui Bastiat a apărut în lucrarea lui F. Lassalle: *Herr Bastiat — Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder Kapital und Arbeit*, Berlin, 1964 —, lucrare la care Marx s-a referit în mod expres, în prefața la prima ediție germană, din 1867, a *Capitalului*. El scria: „În ceea ce privește *analiza substanței valorii* și a mărimii valorii m-am străduit să fac o expunere cît mai clară și mai accesibilă. Acest lucru mi s-a părut cu atît mai necesar, cu cît chiar secțiunea din lucrarea lui F. Lassalle, îndreptată împotriva lui Schulze-Delitzsch, lucrare în care autorul afirmă că redă «chintesența spirituală» a studiului meu în această problemă, cuprinde erori esențiale" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 11). — 83.

28 — Citatul extras din articolul lui K. Marx, *Muncă salariată și capital* (publicat în „Noua gazetă renană" din 5—8 și 11 aprilie 1849) este următorul: „Ce este un sclav negru? Un om de rasă neagră. Această explicație nu valorează mai mult ca cealaltă. Un negru este un negru. Abia în condițiile unei anumite relații el devine *sclav*. O mașină de filat bumbac este o mașină pentru filatul bumbacului. Numai în condițiile unor anumite relații ea devine *capital*" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 6, Editura politică, București, 1959, p. 454). — 102.

29 — Formularea „alergarea după plusvaloare", în cazul concret, nu corespunde, dat fiind că în Principatele române relațiile economice descrise de Marx dintre boieri și țăranii dependenți erau feudale iar categoria plusvalorii este proprie formelor capitaliste de producție. De fapt este vorba de goana după supramuncă și plusvaloare. — 113.

30 — Este vorba de Regulamentul organic, votat de Adunările obștești ale Țării Românești și Moldovei în 1831 și 1832 și calificat de K. Marx drept „o expresie pozitivă a goanei după supramuncă, legalizată prin fiecare paragraf" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 250). Regulamentul menținea în esență organizarea de stat feudală (pe care încerca să o modernizeze), constituind o aspră legislație agrară. El a favorizat însă dezvoltarea relațiilor capitaliste și, prin dispozițiile aproape identice pentru Moldova și Țara Ro-

nească, a înlesnit, într-o oarecare măsură, unificarea instituțiilor din Principatele române. — 114.

31 — În ultima traducere a Operelor lui K. Marx și F. Engels acest text are următorul conținut: „În Principatele dunărene claca se împletea cu renta în natură și cu celelalte atribute ale iobăgiei; ea alcătuia însă tributul principal plătit clasei stăpînitoare. Oriunde găsim asemenea situație, rareori munca de clacă a rezultat din starea de iobăgie; dimpotrivă, de cele mai multe ori starea de iobăgie a rezultat din munca de clacă. La fel s-a întîmplat în Provinciile române. Modul lor de producție inițial era bazat pe proprietatea în obște, dar nu pe proprietatea în obște în forma ei slavă sau cea hindusă. O parte din pămînturi era gospodărită independent de către membrii obștii ca proprietate privată liberă, altă parte — ager publicus — era cultivată de ei în comun. Produsele acestei munci în comun serveau parte ca fond de rezervă pentru anii cu recoltă proastă sau pentru alte eventualități, parte ca fond public pentru acoperirea cheltuielilor de război și bisericești, precum și a altor cheltuieli ale obștii. Cu timpul, demnitarii militari și capii bisericii au uzurpat, o dată cu proprietatea în obște, și servituțile legate de ea. Munca țăranilor liberi pe pămîntul obștii s-a transformat în muncă de clacă în folosul celor care furaseră acest pămînt. Totodată se dezvoltă relații de iobăgie, dar numai de fapt, nu de drept, pînă ce Rusia, eliberatoarea lumii, sub pretextul desființării iobăgiei, le-a dat putere de lege. Codicele muncii de clacă proclamat în 1831 de către generalul rus Kiseleff a fost, bineînțeles, dictat de boierii înșiși. Astfel dintr-o singură lovitură Rusia a cucerit și pe magnații Principatelor dunărene și aplauzele cretinilor liberali din întreaga Europă.

În conformitate cu «Règlement organique», cum e intitulat acel codice al muncii de clacă, fiecare țăran valah datorează așa-zisului proprietar funciar, în afară de o mulțime de prestații în natură specificate în amănunt, următoarele, 1. douăsprezece zile de muncă în general; 2. o zi de muncă la cîmp și 3. o zi la căratul lemnelor. În total 14 zile pe an. Cu o profundă cunoaștere a economiei politice, ziua de muncă nu este luată însă în înțelesul ei obișnuit, ci ca zi de muncă necesară pentru obținerea unui produs mediu zilnic, fixat, cu multă viclenie, la asemenea proporții, încît chiar unui ciclop nu i-ar ajunge 24 de ore. În cuvinte lapidare, de o ironie specific rusească, însuși «Règlement» declară deci că prin 12 zile de muncă trebuie să se înțeleagă produsul unei munci manuale de 36 de zile, prin o zi de muncă la cîmp trei zile, iar prin o zi la căratul lemnelor de asemene de trei pe atît. În total: 42 de zile de clacă. Mai trebuie adăugată și așa-zisa iobăgie, prestare de servicii, care i se cuvin moșierului pentru nevoile extraordinare ale producției. În raport cu mărimea populației sale, fiecare sat trebuie să pună la dispoziție, în fiecare an, un anumit număr de oameni pentru iobagie. Această muncă de clacă suplimentară poate fi evaluată la 14 zile pentru fiecare țăran valah. Astfel munca de clacă prescrisă se ridică la 56 de zile de muncă anual. Din cauza climei nefavorabile însă, anul agricol numără în Valahia numai 210 zile, din care se scad 40 de duminici și sărbători și în medie 30 de zile cu vreme neprielnică, în total 70 de zile. Rămîn 140 de zile de muncă. Raportul dintre munca de clacă și munca necesară, $\frac{56}{84}$, care 66 2/3%, exprimă o rată a plusvalorii mult mai mică decît aceea care reglementează munca muncitorului agricol sau industrial englez. Aceasta nu reprezintă însă decît munca de clacă stipulată prin lege. Într-un spirit însă și mai «liberal» decît legislația engleză cu privire la reglementarea muncii în fabrici, «Règlement organique» a știut să faciliteze eludarea propriilor sale dispoziții. După ce din 12 zile a făcut 54[56], munca zilnică nominală pentru fiecare din 54[56] de zile de clacă a fost iarăși astfel fixată, încît rămîne inevitabil un supliment de muncă pentru zilele următoare. Într-o zi, de pildă, trebuie plivită o porțiune de pămînt, care cere pentru această operație, mai ales la lanurile de porumb, un timp de două ori mai lung. Pentru anumite munci agricole, o zi de muncă stabilită prin lege poate fi astfel interpretată, încît ea să înceapă în luna mai și să se termine în luna octombrie. Pentru Moldova prevederile sînt și mai aspre. «Cele douăsprezece zile de clacă stabilite prin Règlement organique — exclama un boier îmbătat de victorie — însumează 365 de zile pe an!»" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 248—250). — 115.

32 — „Dacă «Règlement organique» al Principatelor dunărene constituia o expresie pozitivă a goanei după supramuncă, legalizată prin fiecare paragraf, Factory-Act-urile engleze reprezintă expresii negative ale aceleiași goane" (K. Marx, *Capitalul*, în *Op. cit.*, p. 250). — 115.

33 — „Aceeași rapacitate oarbă care într-un caz a secătuit pămîntul a subminat în celălalt caz pînă la rădăcină forța vitală a națiunii" (K. Marx, *Capitalul*, în *Op. cit.*, p. 250). — 116.

34 — Vezi *Capitalul*, în *Op. cit.*, p. 255. — 116.

35 — Vezi *Capitalul*, în Op. cit., p. 255—256. — 117.

36 — Vezi *Capitalul*, în *Op. cit.*, p. 257. — 117.

37 — Vezi *Capitalul, în Op. cit.*, p. 258. — 118.

38 — Vezi *Capitalul, în Op. cit.*, p. 266. — 118.

39 — Vezi *Letters on the factory act, as it affects the cotton manufacture...*, London, 1837. — 123.

40 — Este vorba de unul din curentele socialismului mic-burghez și anarhist, bazat pe concepțiile lui Pierre Joseph Proudhon, răspîndit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea mai ales în Franța. Caracteristic acestui curent era, pe de o parte, protestul împotriva exploatării și a apăsării marelui capital și a statului burghez, pe de altă parte, tendința de a păstra atributele micii proprietăți și teama mic-burgheză în fața prefacerii revoluționare a societății. De aceea, proudhoniștii vedeau realizarea „dreptății sociale" prin realizarea unor reforme, de natură să înlăture „excesele" și abuzurile generate de marele capital și, în același timp, să păstreze și să întărească mica proprietate. Postulatele teoretice ale lui Proudhon constituiau un amestec eclectic al diferitelor sisteme ale filozofiei idealiste germane și franceze. Forța motrice a istoriei o alcătuiau, după Proudhon, ideile abstracte ale dreptății și libertății. O profundă analiză critică a concepțiilor filozofice și economice proudhoniste a fost realizată de K. Marx în celebra lucrare *Mizeria filozofiei. Răspuns la „Filozofia mizeriei" a d-lui Proudhon*, apărută în 1847. — 126.

41 — Vezi adnotarea nr. 27. — 128.

42 — Se referă la teoria neștiințifică asupra populației a lui Thomas Robert Malthus. Potrivit acestei teorii populația crește în progresie geometrică în timp ce mijloacele de subzistență cresc în progresie aritmetică. Se încearcă în acest fel să se demonstreze că sărăcia și mizeria maselor muncitoare în societatea burgheză s-ar datora nu exploatării capitaliste, ci acțiunii unor legi „naturale", „veșnice", care ar face ca populația să crească într-o proporție mai mare decît mijloacele de subzistență. — 128.

43 — *An Essay on Trade and Commerce*, containing Observations on Taxation etc., London, 1770. — 134.

44 — Vezi K. Marx, *Capitalul*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 286—287. — 134.

45 — În ultima ediție a *Operelor* lui K. Marx și F. Engels, citatul apare astfel: „Producînd acumularea capitalului, populația muncitorească produce deci în proporții mereu crescînde mijloacele pentru propria ei transformare în suprapopulație relativă. Aceasta este o lege a populației caracteristică modului de producție capitalist, așa cum de fapt orice mod de producție istoricește deosebit are legi specifice ale populației, legi care au un caracter istoric. O lege a populației abstractă nu există decît pentru plante și animale, dar numai atîta timp cît istoricește nu intervine omul" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 640—641). — 142.

46 — „Ea (Legea generală a acumulării capitaliste. — *n.n.*) determină o acumulare de mizerie corespunzătoare acumulării de capital. Acumularea de bogăție la un pol este deci, în același timp, acumulare de mizerie, de muncă istovitoare, de sclavie, de ignoranță, de abrutizare și de degradare morală la celălalt pol, adică la clasa care produce propriul ei produs sub formă de capital" *(Op. cit.*, p. 655). — 143.

47 — „Fenomenul simplu și nicidecum nou al eliberării muncitorului de mijloacele de subzistență cu ajutorul mașinii înseamnă deci în limbajul economiștilor că mașina eliberează mijloace de subzistență pentru muncitori sau le transformă în capital care să-l folosească pe muncitor. Evident, totul depinde de modul în care ne exprimăm. Nominibus mollire licet mala" *(Op. cit.*, p. 448). — 145.

48 — Vezi și *Op. cit.*, p. 452. — 146.

49 — Vezi și *Op. cit.*, p. 452. — 147.

50 — Vezi și *Op. cit.*, p. 452. — 147.

51 — În ultima ediție a *Operelor* lui K. Marx și F. Engels acest text are următorul conținut: „Nu încape nici o îndoială că mașina în sine nu poartă nici o răspundere pentru «eliberarea» muncitorilor de mijloacele de subzistență. Ea ieftinește și sporește produsul în ramura pe care pune stăpînire și pentru moment lasă neschimbată cantitatea de mijloace de subzistență produsă în alte ramuri industriale. După introducerea mașinilor, societatea posedă deci pentru muncitorii înlăturați tot atîtea mijloace de subzistență sau mai multe ca înainte, abstracție făcînd cu totul de partea enormă din produsul anual irosită de cei care nu muncesc. Și aceasta este pointe [culmea] apologeticii economiștilor! Contradicțiile și antagonismele inse-

parabile de folosirea capitalistă a mașinilor nu există, deoarece nu decurg din mașinile înseși, ci din folosirea lor capitalistă! Așadar, întrucît mașina, privită în sine, reduce timpul de muncă, în timp ce folosirea ei capitalistă prelungește ziua de muncă, întrucît în sine ușurează munca, iar folosirea ei capitalistă sporește intensitatea muncii, întrucît, în sine, ea constituie o victorie a omului asupra forțelor naturii, iar folosirea ei capitalistă subjugă pe om forțelor naturii, întrucît, în sine sporește avuția producătorului, în timp ce folosirea ei capitalistă îl pauperizează etc., economistul burghez declară pur și simplu că, privind mașina în sine, toate aceste contradicții evidente se dovedesc a fi doar o simplă aparență a realității de toate zilele, iar în sine, deci și în teorie, ele nici nu există... Economistul burghez nu tăgăduiește cîtuși de puțin apariția unor inconveniente vremelnice; dar fiecare medalie are reversul ei! Pentru el, altă folosire a mașinii decît cea capitalistă e cu neputință. În concepția lui, exploatarea muncitorului prin intermediul mașinii este identică cu exploatarea mașinii de către muncitor. Cel care dezvăluie deci cum stau în realitate lucrurile cu folosirea capitalistă a mașinilor, acela nu vrea în general să fie folosite, acela este un adversar al progresului social! Exact raționamentul celebrului ucigaș Bill Sikes: «Domnilor jurați, este adevărat că acestui voiajor comercial i-a fost tăiată beregata. Nu este însă vina mea, ci a cuțitului. Vom renunța oare din cauza acestor inconveniente vremelnice la folosirea cuțitului? Gîndiți-vă! Ce s-ar întîmpla cu agricultura și cu meșteșugurile dacă n-ar exista cuțitul? Oare nu este el izbăvitor în chirurgie, nu este el un instrument al științei în mîna anatomistului? Și nu este el un slujitor docil la orice ospăț? Suprimați cuțitul și ne veți arunca în cea mai cumplită barbarie»" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Editura politică, București, 1966, p. 450—451). — 148.

52 — În întocmirea acestui studiu, C. Dobrogeanu-Gherea a încorporat materialul prelucrat după biografii ale vremii despre Lassalle. A fost republicat în „Munca" (anul I, nr. 21, 22, 23 și 24 din 15, 22 și 29 iulie, 5 august 1890) și ca postfață la lucrarea apărută în perioada interbelică în Editura „Adevărul", ***Tragedia lui Lassalle. Viața Elenei Racoviță,*** de Marcelle Fauchier Delavingne, cu mențiunea „Studiul acesta a fost publicat pentru prima dată în «Revista socială» din Iași în anul 1884. Conține fapte, considerații și observații prețioase ce pot fi considerate de actualitate și astăzi încă" (p. 139); de asemenea a fost reeditat ca parte introductivă (p. 5—31) la broșura: Ferdinand Lassalle, *Despre constituție*, apărută în Biblioteca socialistă, Editura P.S.D., 1946. (Vezi Damian Hurezeanu, ***Constantin Dobrogeanu-Gherea, Studiu social-istoric,*** Editura politică, București, 1973, p. 120—121). — 165.

53 — La începutul anului 1846, F. Lassalle a preluat, în calitate de avocat, procesul de divorț al contesei Sophie von Hatzfeldt, pe care, dealtfel îl va cîștiga în 1856. Considerînd că procesul are o mare însemnătate pe plan social, Lassalle nu a manifestat scrupule în alegerea mijloacelor pentru asigurarea succesului. În acest sens, se pare că „episodul casetei" nu i-a fost cu totul străin. Se știe că doi prieteni ai contesei Hatzfeldt au sustras baroanei de Mayendorf, amanta contelui Hatzfeldt, o casetă în care se presupunea că se află documente importante pentru susținerea acțiunii intentate de contesă. Furtul a fost descoperit, unul dintre făptași a fugit peste graniță, celălalt a fost arestat și condamnat. Mai tîrziu a compărut în fața tribunalului și Lassalle, sub învinuirea de instigare la furt, fiind însă achitat. După ce instanța din iulie 1851 a dat hotărîrea de divorț, s-a obținut, în cele din urmă, separarea de bunuri pentru Sophie von Hatzfeldt. Exagerînd importanța acestui proces în apărarea unui membru al unei vechi familii aristocratice, asimilîndu-l luptei pentru cauza asupriților, Lassalle i-a consacrat mult timp și multe forțe, în detrimentul unei activități politice active. — 167.

54 — Este vorba de „Neue Rheinische Zeitung" („Noua gazetă renană"), avînd subtitlu „organ al democrației", cotidian care a apărut la Köln, sub conducerea lui K. Marx, de la 1 iunie 1848 pînă la 19 mai 1849. — 167.

55 — Între redactorii „Noii gazete renane" s-au numărat atît Ferdinand Wolff (Wolff cel Roșu), cît și Wilhelm Wolff (Lupus). — 167.

56 — În cadrul adunării populare de la Neuess (lîngă Düsseldorf) din 22 noiembrie 1848, Lassalle a rostit o cuvîntare prin care a îndemnat ca, în caz de nevoie, să se dea ajutor armat Adunării naționale prusiene, ceea ce i-a adus arestarea în aceeași zi. Procesul său a fost tărăgănat în fel și chip de autoritățile judiciare din Renania. Prin decizia din 22 februarie 1848 a Camerei de punere sub acuzare din Düsseldorf este trimis în judecata Curții cu juri, pe motivul că ar fi rostit discursuri incendiare; printr-o altă hotărîre a aceleiași Camere este înain-

tat și Tribunalului corecțional al poliției, sub acuzarea că „ar fi incitat la înarmare împotriva puterii de stat". În „Noua gazetă renană" s-a publicat o serie de articole în care erau relevate samavolniciile și acțiunile nelegale ale autorităților judiciare. De asemenea, K. Marx și F. Engels au făcut parte din delegația care a înmînat, la 3 martie 1849, procurorului general un protest împotriva tărăgănării procesului. Acesta are loc, în cele din urmă, în zilele de 3 și 4 mai 1849, jurații achitîndu-l pe Lassalle. (Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 6, Editura politică, București, 1959, p. 295—300, 495—497, 507—512, 517—522). — 167.

57 — ***Franz von Sickingen. Eine historische Tragödie*** a fost scrisă, de fapt, în anii 1858—1859. În corespondența purtată cu Lassalle pe marginea acestei opere, întemeietorii marxismului au pus în evidență înțelegerea idealistă a fenomenelor istorice de către acesta. Marx și Engels, analizînd epoca Reformei, au acordat o însemnătate primordială nu personalităților politice de tipul lui Sickingen, răzvrătit în calitate de „cavaler și reprezentant al unei clase pe cale de dispariție", ci lui Th. Münzer și mișcării țărănești care a izbucnit la scurt timp după răscoala din 1522—1523 condusă de Sickingen. De aici imputarea făcută lui Lassalle de a fi pus „opoziția lui Luther și a cavalerilor" mai presus de cea a lui „Münzer și a plebei". (Vezi K. Marx, F. Engels, *Despre artă*, vol. I, Editura politică, București, 1966, p. 15—52). — 168.

58 — *Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln von Ephesos*, Bd. 1—2, Berlin, 1858. O apreciere mai largă a lucrării o face Marx în scrisoarea adresată lui Lassalle la 31 mai 1858 : „reconstituirea sistemului (lui Heraclit. — *n.n.*) din relicve disparate este făcută cu măiestrie ; nu mai puțin mi-a plăcut și polemica plină de spirit. Obiecțiile mele se referă mai ales la probleme de formă... Apoi aș fi dorit să găsesc chiar în carte indicii ale poziției tale *critice* față de dialectica hegeliană. Chiar dacă această dialectică reprezintă ultimul cuvînt al întregii filozofii, este, pe de altă parte, extrem de important să fie eliberată de învelișul mistic pe care ea îl are la Hegel. În sfîrșit, în cîteva detalii nu sînt de acord cu tine, de pildă, în înțelegerea filozofiei naturii lui Democrit". (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 29, Editura politică, București, 1968, p. 501—502). — 168.

59 — *Das System der erworbenen Rechte. Eine Versohnung, das positiven Rechts und der Rechtsphilosophie.* In 2 Theilen, Leipzig, 1861. O serie de observații critice asupra lucrării, mai ales asupra părții a doua, face F. Engels în *Originea familiei, a proprietății private și a statului.* (Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, ediția a III-a, vol. II, Editura politică, București, 1967, p. 302—303). — 168.

60 — *Der italienische Krieg und Aufgabe Preussens. Eine Stimme aus der Demokratie* a apărut anonim la Berlin, la începutul lunii mai 1859. În această broșură, Lassalle a susținut poziția prusiano-bonapartistă de neutralitate a statelor germane în războiul din Italia din 1859 dintre Franța, regatul Sardiniei, pe de o parte, și Austria, pe de altă parte, justificînd, în fond, politica „eliberatoare" a lui Napoleon al III-lea și luptînd pentru înfrîngerea Austriei, de care urma să profite Prusia pentru a realiza „de sus" unirea Germaniei. Într-o scrisoare din 18 mai 1859 adresată lui Engels, Marx califica broșura ca „o enormus blunder" (o greșeală grosolană) (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 29, Editura politică, București, 1968, p. 387). — 170.

61 — Conferința intitulată „Ueber Verfassungswesen" („Despre esența constituțiilor") — apreciată ca foarte inteligentă de Marx — a fost ținută de Lassalle, de fapt, la 16 aprilie 1862, în fața adunării districtuale cetățenești de la Berlin. (Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 30, Editura politică, București, 1973, p. 47—48). — 170.

62 — La 10 februarie 1863, Comitetul central din Leipzig pentru convocarea congresului muncitoresc german s-a adresat lui Lassalle, solicitîndu-l să-și expună punctul de vedere asupra problemelor mișcării muncitorești. Ca urmare, el trimite un „Răspuns deschis" comitetului *(Offnes Antwortschreiben an das Central-Comité zur Berufung einer Allgemeinen Deutschen Arbeitercongresses zu Leipzig*, Zürich, 1863), propunînd ca acesta să devină „manifestul oficial al mișcării". — 171.

63 — În „Răspunsul deschis", Lassalle a formulat „legea de aramă a salariului" (preluată de la Malthus și Ricardo), criticată cu virulență de clasicii marxismului pentru caracterul ei pseudoștiințific și oportunist. În scrisoarea către A. Bebel din 18 martie 1875, F. Engels arăta că această lege este „întemeiată pe o concepție economică cu totul perimată, anume aceea că muncitorul primește în medie numai *minimul* de salariu, și acesta din cauză că, potrivit teoriei populației a lui Malthus, există întotdeauna un surplus de muncitori (acesta era argumentul lui Lassalle). Or, K. Marx a dovedit în mod fundamen-

tat în *Capitalul* că legile care reglementează salariul sînt foarte complicate, că, în funcție de împrejurări, precumpănește cînd una, cînd alta, că, prin urmare, ele nu sînt nicidecum de aramă, ci, dimpotrivă foarte elastice și că, în general, această problemă nu poate fi rezolvată în cîteva cuvinte, cum și-a închipuit Lassalle (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 5). — 173.

64 — În concepția lui Lassalle, o revendicare esențială a muncitorimii trebuia să o constituie „ajutorul statului" pentru „asociații de producție" ale lucrătorilor, creîndu-se în felul acesta iluzia că proletariatul ar putea obține eliberarea nu prin luptă de clasă, ci cu ajutorul statului burgheziei. Relevînd consecințele negative ale unei astfel de poziții, apărate de lassalleeni, K. Marx scria în *Critica programului de la Gotha*: „După «legea de aramă a salariului» a lui Lassalle, iată și calea mîntuirii arătată de acest profet... «Organizarea socialistă a muncii colective» ia ființă nu din procesul revoluționar de transformare a societății, ci din «ajutorul statului», ajutor acordat de stat asociațiilor de producție pe care tot *el*, nu muncitorul, *«le creează»*. E vrednică de imaginația lui Lassalle ideea că cu creditele statului se pot construi tot atît de ușor o societate nouă cum se construiește o cale ferată nouă!" (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 27). Din prezentarea pe care o face în continuare acestei soluții, reiese că C. Dobrogeanu-Gherea și-a dat seama de slăbiciunea argumentelor lui Lassalle; de aceea consideră că și acesta a pus-o în evidență numai în scopuri propagandistice, practice. — 174.

65 — „Allgemeinen Deutschen Arbeiter-Vereins" („Uniunea generală a muncitorilor germani") — organizație politică a muncitorilor germani, întemeiată la 23 mai 1863, la congresul asociațiilor muncitorești de la Leipzig; s-a aflat, chiar de la înființarea sa, sub influența concepțiilor lui F. Lassalle și ale adepților săi. — 178.

66 — *Zur Arbeiterfrage*. Lassalles Rede bei der am 16 April 1863 in Leipzig gehaltenen Arbeiterverammlung nebst Briefen der Herren Professor Wuttke und dr. Lothar Bucher, Berlin 1863; *Arbeiterlesebuch*. Rede Lassalles's zu Frankfurt am Main am 17. und 19 mai 1863, nach dem stenographischen Bericht, Berlin 1864. — 179.

67 — Este vorba de broșurile: *Der Lassallesche Criminalprozess*, Zürich, 1863; *Das Criminal-Urtheil wieder mich mit kritischen Randnoten zum Zwek der Appellationsrechtfertigung* [Leipzig], 1863. — 179.

68 — Discursul, publicat și sub formă de broșură — *Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag. Drei Symptome des öffentlichen Geistes*, Düsseldorf, 1863 — conține aprecieri negative făcute de Lassalle cu privire la conținutul presei în societatea burgheză. — 179.

69 — *Der Hochverrats — Prozess* wieder Ferdinand Lassalle vor dem Staatsgerichshof zu Berlin am 12. März nach dem stenographischen Bericht, Berlin, 1864. — 183.

70 — Vezi adnotarea nr. 27. — 183.

71 — Discursurile rostite de Lassalle în zilele de 9 și 22 mai 1864 la Rondsdorf au fost reunite în broșura *Die agitation des Allgemeinen Deutschen Arbeiter Vereins und das versprechen des königs von Preussen*, Berlin, 1864. — 184.

72 — Vezi adnotările nr. 18 și 27. — 198.

73 — Vezi adnotarea nr. 40. — 199.

74 — Este vorba de revista politică și socială săptămînală „Drepturile omului", apărută la București în 1884, care era condusă de Constantin A. Filitis. — 200.

75 — Este vorba de revolta din august 1883 a țăranilor din comuna Bordeni, județul Prahova, împotriva moșierului Scorțeanu, care, prin violență și proporții, a avut un puternic ecou în epocă. În august 1883, cînd Tribunalul județului Prahova, care judeca de mult timp procesul de hotărnicie dintre Scorțeanu și masa de moșneni pe seama cărora, prin spolieri și abuzuri, acesta devenise din moșnean mare moșier, conflictul a atins gradul cel mai înalt. În timp ce președintele tribunalului, însoțit de avocații proprietarului, s-a deplasat, la 22 august 1883, în comuna Bordeni pentru noi amănunte necesare întocmirii sentinței, țăranii, în număr de 300, adunați la primărie, au năvălit cu ciomegele asupra proprietarului, ucigîndu-l. În cursul aceleiași zile, prefectul a sosit în comună în fruntea unei unități de 300 de călărași. Opunînd rezistență trupelor de represiune, în timpul ciocnirilor au căzut din rîndurile țăranilor numeroși răniți. Au fost operate peste 200 de arestări, iar cei judecați au fost condamnați la cîte 10 ani închisoare. Țăranii de la Bordeni au fost victimele terorii autorităților locale, care a stîrnit un viu protest în opinia publică progresistă. Sub pre-

siunea campaniei de presă declanşate în urma evenimentului, guvernanţii au arestat formal pe comandantul trupelor de represiune, graţiindu-l la mai puţin de doi ani. Evenimentele petrecute la Bordeni aveau să devină un simbol al samavolniciilor săvîrşite de autorităţi faţă de ţărani. Demascînd practica torturilor folosite de autorităţi în lumea satelor, C. A. Filitis s-a făcut ecoul poziţiei acuzatoare a socialiştilor români şi a oamenilor cu vederi progresiste în paginile a două broşuri: *Torturile de la Bordeni* (Bucureşti, 1883) şi *Bătăi şi torturi comise de autorităţi în România* (Bucureşti, 1884). — 202.

76 — Vezi adnotarea nr. 61. — 203.

77 — Vezi *Potrivnicii socialiştilor în România. Un răspuns domnului Ştefănescu*, p. 190—205 din prezentul volum. — 206.

78 — Se referă la primele trei părţi ale studiului *Karl Marx şi economiştii noştri*, p. 40—97 din prezentul volum. — 211.

79 — Vezi adnotarea nr. 18. — 221.

80 — În ediţia de faţă am folosit textul broşurii *Robia şi socialismul*, Iaşi, 1886, extras din „Revista socială", an. I, nr. 7, 8—9, 12 noiembrie-decembrie 1884, septembrie 1885, septembrie 1886, p. 249—259, 299—311, 471—487; an. II, nr. 1, noiembrie 1886, p. 24—40, unde studiul a fost publicat iniţial. Reeditat în „Biblioteca proletariatului", nr. 5—6, Bucureşti, 1919; se traduce în limba bulgară de către Boris Ştefanov şi apare în „Biblioteca proletară", Bazargic, 1920. Ediţia a III-a apare în „Biblioteca socialistă", Editura P.S.D. Bucureşti, 1945. Fragmente apar şi în ziarul „Munca" an. I, nr. 30 din 16 aprilie 1890; în ziarul „Social-democraţia" an. I, nr. 6 din 1 mai 1918; în *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, Bucureşti, 1964, p. 380—386; în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Documente, Editura politică, Bucureşti, 1974, p. 173, 355—356. — 224.

81 — Se referă la liberalismul burghez ca doctrină economică care cerea asigurarea liberei concurenţe şi neintervenţia statului în economie. Susţinînd existenţa unei ordini naturale care s-ar menţine prin acţiunea spontană a legilor, considera că se poate realiza o armonie în viaţa economică prin dezvoltarea ei de la sine, fără intervenţia statului, ceea ce s-a exprimat prin deviza „laissez faire, laissez passer". Avînd un rol progresist în epoca de ascensiune a burgheziei, cînd a contribuit la eliberarea industriei de sub cătuşele restricţiilor feudale, s-a transformat ulterior, după apariţia marxismului, într-o teorie menită să abată masele de la lupta împotriva burgheziei, făcînd apologia orînduirii burgheze. — 225.

82 — C. Dobrogeanu Gherea face aluzie la faptul că H. Spencer era adversar al socialismului. — 233.

83 — C. Dobrogeanu-Gherea are probabil în vedere şcoala istorică burgheză, unul dintre curentele economiei politice vulgare care a apărut în deceniul al V-lea al secolului al XIX-lea şi care a exercitat o puternică influenţă asupra dezvoltării gîndirii economice burgheze dintr-o serie de alte ţări. Negînd existenţa legilor obiective ale dezvoltării economice a societăţii, reprezentanţii acestei şcoli admit rolul hotărîtor al „factorilor extraeconomici" şi în special al statului burghez în dezvoltarea economiei capitaliste. — 236.

84 — Este vorba de teoria selecţiei naturale expusă de Ch. Darwin în lucrarea „Originea speciilor prin selecţie naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă" (1859). — 267.

85 — În conformitate cu tezele teoretice ale întemeietorilor socialismului ştiinţific, Gherea împărtăşeşte ideea potrivit căreia în socialism produsele nu mai îmbracă forma de mărfuri, nemaiexistînd producători autonomi, izolaţi, care să realizeze munca socială cheltuită prin schimbul pe piaţă. Practica construirii societăţii socialiste arată însă că producţia şi schimbul de mărfuri se menţin şi în socialism. Factorul principal care concură la existenţa producţiei şi a schimbului de mărfuri în socialism îl constituie existenţa unor forme de proprietate diferită şi anume: proprietatea de stat şi cea cooperatistă. Pe lîngă aceste două forme de proprietate există şi proprietatea personală a ţăranilor cooperatori asupra gospodăriei lor auxiliare. — 275.

86 — O biografie a revoluţionarei ruse Sofia Perovskaia a fost publicată în „Revista socială", anul I, nr. 4 şi 6, iulie şi septembrie 1884, p. 142—149, 201—205. — 286.

87 — *Anabaptism* — doctrina unei secte politico-religioase cu centrul la Münster, care preconiza botezarea la vîrsta adultă. A constituit, la începutul secolului al XVI-lea, ramura plebeiană a Reformei. — 296.

88 — Vezi adnotarea nr. 27. — 297.

89 — Părţile I şi a II-a ale ciclului de articole *„Ce vor socialiştii ?"* au fost reproduse în *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, Bucureşti, 1964, p. 412—417 ; fragmente sînt publicate şi în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Documente, Editura politică, Bucureşti, 1974, p. 340. — 337.

90 — Vezi adnotarea nr. 27. — 343.

91 — Ciclul a fost întrerupt aici. Problemele esenţiale vor fi reluate, pe larg, în *Ce vor socialiştii români ?* — 349.

92 — Articol reprodus în *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, Bucureşti, 1964, p. 417—420. — 350.

93 — Vezi adnotarea nr. 87. — 354.

94 — Articolul reprezintă o luare de atitudine, de condamnare a consecinţelor negative ale convenţiei comerciale încheiate de România cu Austro-Ungaria în 1875. Încheiată din raţiuni de ordin politic în primul rînd — pentru asigurarea sprijinului Austro-Ungariei în lupta pentru recunoaşterea independenţei ţării — şi deşi a asigurat grînelor din România piaţa imperiului, în schimb a lăsat liberă intrarea produselor industriale austro-ungare în România, ceea ce a dus la creşterea puternică a influenţei economice a Austro-Ungariei. — 356.

95 — Vezi adnotarea nr. 26. — 361.

96 — Articolul *„Socialismul ştiinţific şi mijloacele violente"* a fost reprodus în *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, Bucureşti, 1964, p. 420—424. — 378.

97 — Se referă la teroarea dezlănţuită de ordinul călugărilor iezuiţi „Compania lui Iisus", întemeiată de Ignaţiu de Loyola şi confirmat de papă în 1534. — 380.

98 — Vezi adnotarea nr. 86. — 383.

99 — Articolul se înscrie pe linia eforturilor socialiştilor români de a descifra în spirit marxist sensurile dezvoltării sociale şi, mai ales, de a aborda dificila problematică agrară. Deşi naţionalizarea pămîntului, mai precis trecerea pămîntului în proprietatea comună a celor ce muncesc, nu era o revendicare care să răspundă specificului evoluţiei societăţii româneşti din acea perioadă istorică, importante sînt prevederile programatice constînd în preconizarea unor forme colective de lucru a pămîntului. — 393.

100 — Articolul *Cauzele sărăciei ţăranului* a fost preprodus în *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), Editura politică, Bucureşti, 1964, p. 426—428. — 395.

101 — Vezi articolul *Cauzele sărăciei ţăranului*, p. 395—399 din volumul de faţă. — 400.

102 — Această problematică Gherea o va trata în articolul *Avem noi proletariat ?* Vezi volumul de faţă, p. 404. — 403.

103 — Este vorba de romanul scriitoarei Harriet Beecher-Stowe, *Coliba unchiului Tom* (1852). — 410.

INDICE DE NUME

E

F

G

H

I

J

K

L

M

INDICI DE ORGANIZAŢII, CONGRESE, INSTITUŢII

INDICE DE ZIARE ȘI REVISTE

INDICE DE NUMIRI GEOGRAFICE

A

B

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

CUPRINS

Redactor: MIHAELA DAN
Tehnoredactor: FLORIAN SĂPUNĂRESCU

Coli editură 24,69. Coli tipar 28. Planşe 1
Bun de tipar 21 mai 1976
Apărut — mai 1976

Comanda nr. 8711/297
Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918"
Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti
Republica Socialistă România